శుభమస్తు.

శ్రీ మద్రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర వైదికమార్గప్రవర్తక శ్రీబుక్క నర
పాలతిలక వందిత చరణారవిందైః పరమశివచరణ నళిన యుగళ
చిరవరివస్యా సమాసాదిత వైదిక లౌకిక సంపత్సారస్వత
సముపయోగ పరికలిత త్రిజగద్రంగస్థలీ నృత్యన్నిజ
కీర్తినటీకర్ణకుండలీకృతరవిశశిమండలైః నిఖి
లామ్నాయమండలీవ్యాఖ్యావిఖ్యాత
మాహాత్మ్యభూమభిః.

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య వర్యైః శ్రీమాధవ
వేదాంత ప్రవర్తకాచార్యైః
శ్రీ విద్యారణ్య మునిభిః విరచితేన బృహద్వివరణేనోపేతా
తైత్తిరీయోపనిషది,

శీక్షావల్లీ - ఆనందవల్లీ - భృగువల్లీ.

సంజ్ఞకప్రశ్నత్రయా సంహితా.
నేమనూరుగ్రామవాస్తవ్యేన
గొట్టి — సూరయ్యా నామ్నా సంశోధ్య

చన్నపుర్యాం
శైవసిద్ధాంతముద్రాయంత్రే ముద్రాపితా సతీవిజయతేతరాం.
1904 సం.

శ్రీరస్తు.

శిక్షావల్లీ.

బృహద్వివరణం.

యస్యనిశ్వసితంవేదా యో వేదేభ్యోఖిలంజగత్ । నిర్మమేతమహం వందేవిద్యాతీర్థమహేశ్వరం। తత్కటాక్షేణతద్రూపం దధద్బుక్కమహీపతిః । ఆదిశన్మాధవాచార్యం వేదార్థస్యప్రకాశనే । వేదార్థస్యప్రకాశేన తమోహార్దం నివారయన్ । పుమర్థాంశ్చతురోదేయా ద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః। యేపూర్వోత్తరమీమాంసేతే వ్యాఖ్యాయాతి సంగ్రహాత్ । కృపాళుర్మాధవాచార్యోవేదార్థంవక్తుముద్యతః। వ్యాఖ్యాతఃపితృమేధాంతః కర్మకాండోనయోఃస్ఫుటం। అథోపనిషదంవ్యాఖ్యామూర్వ్యాచష్టే బ్రహ్మబుద్ధయే। అత్రహ్యుపనిషచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవిద్యైకగోచరః । తచ్ఛబ్దావయవార్థస్యవిద్యాయామేవసంభవాత్ । ఉపోపసర్గస్సామీప్యే తత్ప్రతీచిసమాప్యతే। సామీప్యతారతమ్యస్యవిశ్రాంతేస్స్వాత్మనీక్షణాత్। త్రివిధస్యసధాతోర్థో విద్యాయాంసంభవిష్యతి । శ్రీమత్సురేశ్వరాచార్యైస్స్పష్టమిదమీరితం । ఉపనీయేమమాత్మానం బ్రహ్మాపాస్తద్వయంస్వతః। నిహంత్యవిద్యాంతజ్జంచ తస్మాదుపనిషద్భవేత్ । నిహత్యానర్థమూలంవిద్యాప్రత్యక్త్వయాపరం। గమయత్యస్తసంభేదమితివోపనిషద్భవేత్ । ప్రవృత్తిహేతునిశ్శేషం తన్మూలోచ్ఛేదకత్వతః। యతోవసాదయేద్విద్యాతస్మాదుపనిషన్మతా। యథోక్తవిద్యాహేతుత్వాద్గ్రంథోపితదభేదతః। భవేదుపనిషన్నామాలాంగలంజీవనంయథా । విషయశ్శేషఫలంచైకస్సంబంధః కోధికారవాన్। ఇత్యాకాంక్షానివృత్త్యర్థం చతుష్టయముదీర్యతే । అనన్యలభ్యోవిషయస్త్వతివిషయస్యలక్షణం । వ్యాధివిశేషగ్రహప్రచారసువర్ణనిర్ణయాదీనామాయుర్వేద జ్యోతిశ్శాస్త్ర వ్యాకరణాదిభిశ్శేవలభ్యత్వాత్తద్విషయ

తద్ధృష్టం। తద్వారశ్రుత్యాప్యనన్యలభ్యమాత్మతత్త్వమద్వైతం। వేదాంతవ్యతిరిక్తైనకేనచిత్ప్రమాణేనసలభ్యతే। భాగాంతరేచామ్నాయతే। నావేదవిన్మనుతేతం బృహంతమితి। అనయాశ్రుత్యాయథా వేదవ్యతిరిక్తంప్రమాణాంతరంనిషిధ్యతే। తథాశ్రుత్యంతరేణోపనిషద్వ్యతిరిక్తో వేదభాగోపినిషిధ్యతే। తథాచవాజసనేయినఆమనంతి। తంత్వౌపనిషదంపురుషం పృచ్ఛామీతి। ఉపనిషత్స్వేవాధిగతఔపనిషదః। యస్తుమానాంతరేణగమ్యత్వంమన్యతే సప్రష్టవ్యః। కింప్రత్యక్షేణోతానుమానేనా హోస్విదాగమేనేతి ఆద్యేపికిం బాహ్యప్రత్యక్షేణ కింవా మానసేన తత్రబాహ్యప్రత్యక్ష నిషేధం తలవకారా ఆమనంతి। నతత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి నవాగ్గచ్ఛతినోమనోనవిజానీమో యథైతదనుశిష్యాదితి। తత్రోపపత్తిం తైత్తిరీయాః కఠాశ్చైవ తాశ్వతరాశ్చామనంతి। నసందృశే తిష్ఠతిరూపమస్యనచక్షుషాపశ్యతి కశ్చనైనమితి। సందృశేసమ్యగ్దృష్టుమస్యరూపం పరమాత్మనోనీలపీతహ్రస్వదీర్ఘాద్యాకారం నతిష్ఠతి। నవిద్యతే। అతఃకశ్చిదపిబ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతే జగతివర్తమానోజంతురేనం పరమాత్మానం చక్షుషానపశ్యతి। చక్షుషో రూపైకవిషయత్వం సార్వజనీనం సర్వజనప్రసిద్ధం। తీర్థకరాణాం పామరాణాంచాప్యవిసంవాదాత్। యథారూపరాహిత్యాచ్చక్షుర్విషయత్వం నాస్తి తథాశబ్దాదివిషయరాహిత్యాచ్ఛ్రోత్రాదివిషయత్వమపి। నాస్తి। తద్రాహిత్యంచకఠైరామ్నాయతే। అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథారసంనిత్యమగంధవచ్చయదితి తస్మాన్నబాహ్యప్రత్యక్షవిషయ ఆత్మా। మా భూదాత్మనోబాహ్యప్రత్యక్ష విషయత్వం. కింతుమానసప్రత్యక్షవిషయం బ్రహ్మేతిచేదితివదతావక్తవ్యం కింమమాత్మా భద్రసేన ఇత్యేవం రూపం ఉతాహంమనుష్యోబ్రాహ్మణో బ్రహ్మచారీత్యేవం రూపమథవా మదీయోయం దేహోదేహస్యాయం స్వామీ చక్షురాదీంద్రియైర్జ్ఞాతా వాగాదీంద్రియైరభివదనాది క్రియాయాః కర్తామనసా సుఖదుఃఖయోర్భోక్తా అనేకజన్మవాసనావాసితకర్మహేతుభూత ధర్మాధర్మాభ్యాం స్వర్గ

నరకయోగ్యం తత్త్వేవంరూపం అహమస్మీత్యసత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మైక మేవాద్వితీయమహమిత్యేవంరూపం నాద్యస్తస్యగౌణాత్మనస్సమ్యక్త్వేన ము ఖ్యాత్మగోచరత్వాభావాత్ । త్రివిధోహ్యాత్మా గౌణాత్మా మిథ్యాత్మా ముఖ్యాత్మాచేతి। యథాత్రివిధస్సింహః తద్యథా సింహదేవదత్తయో ర్భేదంపశ్యన్నపిసింహగతక్రౌర్య శౌర్యాదిగుణానాం దేవదత్తేసద్భావా త్సింహోయమితివ్యవహరతి । సోయంగౌణస్సింహః అస్యాంమందాంధకా రే ధావంతంహరిణందృష్ట్వా భ్రాంత్యాసింహోయమితినిశ్చిత్యబిభేతి। సో యంమిథ్యాసింహః । అహనిప్రభూతవరసామకం స్థితాలోకమధ్యవర్తినం మృగేంద్రందృష్ట్వాసింహోయమితిప్రతిపద్యతే । సోయంముఖ్యస్సింహః । ఏవంసతిరాజాభద్రసేన స్వస్మాద్భేదంపశ్యన్నపి ధనపశుధాన్యాని రక్ష ణాదిరూపం స్వకీయంగుణం తస్మిన్నవలోక్యమమాత్మా భద్రసేనఇతి ప్ర యుంక్తేసోయం గౌణాత్మా నాపిద్వితీయః । అహంమనుష్య ఇత్యాదే ర్దేహగోచరత్వేనమిథ్యాత్మవిషయత్వాద్ద్విపాత్త్వాద్యాకారగమ్యో హ్యమనుష్యత్వాదిజాతిః । తద్విశిష్టమాతాపితృజన్యత్వగమ్యా బ్రాహ్మణ త్వాఖ్యావాంతరజాతి ఉపనయనాదిసంస్కారగమ్యా బ్రహ్మచారిత్వా ద్యాశ్రమాశ్చైతే స్థూలదేహధర్మాః స్థూలదేహస్యచానాత్మత్వం చా ర్వాకవ్యతిరిక్తానాం సర్వేషామపి తీర్థకరాణామవివాదం । తస్మాదాస్య దేహయోర్విద్యమానస్యైవభేదస్యైవ ప్రతీత్యభావాదహం మనుష్యఇతి ప్రత్యయోమిథ్యాత్మవిషయః। ఇదంచదేహస్యమిథ్యాత్మత్వం ప్రాణమయ కోశావతారేప్రపంచయిష్యతే । నాపిస్మృతయస్తస్యాపి లింగదేహవిషయ త్వాత్ । తథాహి । అయందేహోమదీయ ఇత్యేవం స్వస్వామిభావః ప్రతీ యతే। తత్రస్వం దేహః ఆత్మాతుస్వామీతయోః కర్మనిమిత్తస్సంబంధః । క ర్మణాంచపుణ్యాపాపలక్షణానామనేకత్వాత్తదనుసారిణ ఉచ్చావచదేహా న్పర్యాయేణగృహ్ణాతి। ఏతదేవాభిప్రేత్య భగవతోక్తం। వాసాంసిజీర్ణాని యథావిహాయనవాని గృహ్ణాతినరోపరాణి । తథాశరీరాణివిహాయజీ

ర్మాణ్యన్యాని సంయాతి। సవాసి దేహీతి। తస్య దేహగ్రహణస్య కర్మనిమిత్తత్వం శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి। గుణాన్వయో యః ఫలకర్మకర్తా కృతస్య తస్యైవ స చోపభోక్తా। స విశ్వరూపస్త్రిగుణస్త్రివర్త్మా ప్రాణాధిపస్సంచరతి స్వకర్మభిః। సత్వరజస్తమోగుణైరన్వయో యస్య జీవాత్మనస్సోయం గుణాన్వయః। ఫలం సుఖదుఃఖాదిరూపం తస్య చ కారణే పుణ్యపాపరూపే కర్మణీ తయో రయం కర్తా స చ కృతస్యైవ కర్మణ ఉపభోక్తా నత్వన్యస్య। కృతానాం చ కర్మణామానంత్యాత్ తదనుసారేణ బహుదేహస్వీకారాదయం విశ్వరూపః గుణత్రయవశేన మార్గత్రయగామిత్వాత్ త్రివర్త్మా। తథాహి। సత్వాధిక్యే సతి యమనియమాద్యష్టాంగయోగమభ్యస్య సగుణబ్రహ్మోపాసీనః ఉత్తరమార్గేణార్చిరాదినా బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతి। రజోగుణాధిక్యే సతి కామ్యకర్మాణి జ్యోతిష్టోమాదీని కృత్వా ధూమాదినా దక్షిణమార్గేణ స్వర్గాఖ్యం సోమలోకమవాప్నోతి। తమోగుణాధిక్యే సతి మహాపాతకోపపాతకాని కృత్వా నరకలోకం తృతీయమార్గేణ ప్రాప్నోతి। ఇత్థం ప్రాణానామధిపతిర్జీవాత్మా స్వకీయైః కర్మభిర్మార్గత్రయం సంచరతి తస్య జీవస్య స్వరూపం తత్రైవామ్నాతం। అంగుష్ఠమాత్రో రవితుల్యరూపస్సంకల్పాహంకారసమన్వితో యః। బుద్ధేర్గుణేనాత్మగుణేన చైవ హ్యారాగ్రమాత్రో హ్యవరోపి దృష్టః। ఇతి। హృదయపుండరీకమంగుష్ఠపరిమాణం తస్మిన్నవస్థానాజ్జీవోప్యంగుష్ఠమాత్రః హృదయే హ్యేష ఆత్మేతి శ్రుత్యంతరాత్। అస్య హృదయే వస్థానం ద్రష్టవ్యం। మనుష్యాశ్చ విద్వదంగనాగోపాలం కదాచిదాత్మానమహమిత్యేవం హస్తేనాభినయన్తః ప్రదర్శయంతో హృదయప్రదేశమేవ స్పృశంతి। నతు శిరఃపృష్ఠపాదాదిప్రదేశం। అతో హస్తిమశకాదినానావిధదేహసంచారిత్వేన సంకోచవికాసయుక్తస్యాపి జీవస్య హృదయపరిమాణముపచర్యాంగుష్ఠమాత్రత్వముచ్యతే। స చ సూర్యసదృశః। యథా సూర్యస్స్వమండలం ప్రకాశయితుం మండలవ్యతిరిక్తం బాహ్యఘటాదిప్రకాశనాపేక్షతే। తథా జీవోపి చేతనత్వాదా

త్మావబోధనాయనాస్యత్వాద్ధనమపేక్షతే। నను చక్షురాదీనాం వ్యాపారా
హిత్వ్యపి మనోపేక్షా విద్యతే అహం సుఖీ దుఃఖీత్యాది శబ్దవ్యవహారస్య ధ్యాన
పూర్వకత్వాద్బుద్ధిమనసా ధ్యాయతి తద్వాచా వదతీతి శ్రుతేః వక్తుర్వివక్షిత
పూర్వికా శబ్దప్రవృత్తిరితి శాస్త్రవిద్భిరుద్ఘోషణాచ్చ భవత్వేవం శబ్దవ్యవ
హారో ధ్యానపూర్వకస్తచ్చ ధ్యానం పూర్వప్రతీతే వాస్య వస్తు నియోగ్యశబ్ద
యోజనాయైవ ప్రవర్తతే। పూర్వమప్రతీతే వస్తుని ఏతాదృశశబ్దయోగ్య
ఇతి నిశ్చేతుమశక్యత్వాదేవం సందిగ్ధేషు ప్రవృత్తం మనః పూర్వం ఘటా
దికం స్ఫోరయతి। పశ్చాద్యోగ్యశబ్దం ధ్యాయతి తతః పుమానభివదతి చేతనే
త్వాత్మన్యేవ భాసమానే స్వత ఏవాభాసమానే స్వరసావభాసే శబ్ద విశేష
నియమాయైవ ధ్యానాపేక్షా న తు స్ఫోరణాయాస్యథా జ్ఞానప్రవృత్తిరహితే
షుత్థిషు సుషుప్తి మూర్ఛామరణేష్వస్యావత్మానుభవకృతం వైలక్షణ్యం
నస్యాల్లోకాస్తు మహద్వైలక్షణ్యం ప్రతియంతి తస్మాజ్జీవాత్మా లోకవ్యవ
హారే స్వప్రకాశత్వాద్రవితుల్యరూప ఏతదేవాభిప్రేత్య వాజసనేయిన స్స
మామనంతి । విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి స జీవస్సంకల్పాహంకా
రాభ్యాం సమన్వితో వ్యవహరతి। ప్రయాససాధ్యత్వవినశ్వరత్వాభిధానా
ప్యైరసమీచీనేపి గృహక్షేత్రారామాదావాత్మీకోపయోగాభాసం దృష్ట్వా స
మీచీనమిదం గృహాదికమితి కల్పనం సంకల్పస్తస్య దృష్టస్య దేహాహం స్వామీత్యే
వమభిమానోహంకారః । అంతఃకరణస్యేదమాకారా వృత్తిర్బహిర్ముఖా
ఖాహమాకారా వృత్తిరంతర్ముఖా తయో ర్ద్వే ఏవ వృత్తీ। తథాపి సంవృత్తిద్వ
యమబాహుళ్యాదహంవృత్తిశ్చ కాలభేదేన పునః పునరావృత్తేరపి స్వస్వా
వ్యవహారః ప్రవర్తతే। తస్య చ వ్యవహారస్యైవ దాత్మకత్వముచ్యతే । బుద్ధి
గుణేనాత్మగుణేన చైవ హ్యారాగ్రమాత్రో హ్యవరోపి దృష్ట ఇతి బుద్ధిగుణో
హం కర్తా చ సుఖాలియ్యతే। ప్రబోధే పునరపి స్వ ... మాన్య
నో గుణస్య ... తేన ఉపవర్ణితస్తు గుణస్య ... కోటాగ్ర
మాత్రః ... ప్రతోదనాదుపదం ... స్థాపిత సూత్ర ...

హః ఆరాగ్రస్యాగ్రం యథా అత్యంతం సూక్ష్మం తథాఽయమితి సూ
క్ష్మః అన్యథా నాడీష్వప్రతిరుద్ధసంచారాసంభవాత్ సోఽయమీదృశో జీ
వాత్మా పరమాత్మాపేక్షయాఽవరోఽనికృష్టోఽపి ప్రాణిభిర్దృశ్యతే చక్షు
షా రూపమివ గ్రాహ్యం ప్రత్యయేనానుభూతః స్వప్రకాశస్యాపి శబ్దవ్యవహార
యోగ్యత్వాపాదనమనుభవ ఇత్యుచ్యతే । తదిదం జీవానుభవస్వరూపం
జీవస్య మానసప్రత్యక్షత్వం నామ జీవస్య మానసప్రత్యక్షలక్షణమితి యద్య
పి చిజ్జడోభయాత్మకత్వాదవివేకస్సప్రకృత స్తథాపి జీవస్వరూపమా
త్రం సర్వైరప్యహమిత్యనుభూయత ఏవ తస్య చ జీవస్య స్త్రీత్వాది జాతిస
స్వాభావిక్కింతు స్థూలశరీరోపాధికృతా, ఏతదపి తత్రామ్నాతం । నైవ
స్త్రీ న పుమానేష నైవ చాయం నపుంసకః । యద్యచ్ఛరీరమాదత్తే తేన తేన
స యుజ్యత ఇతి తత్తన్నామభిర్వ్యవహ్రియత ఇత్యర్థః । కిం చాస్య కర్తృత్వ
స్వరూపం మైత్రాయణీయా విస్పష్టమామనంతి । అస్తి ఖల్వన్యోఽపరో
భూతాత్మా యోఽయం సితాసితైః కర్మఫలైరభిభూయమానస్సదసద్యోని
మాపద్యత ఇత్యవాచీం చోర్ధ్వాం గతిం ద్వంద్వైరభిభూయమానః పరిభ్ర
మతీతి పూర్వత్ర స వా ఏష శుద్ధః పూత ఇత్యాదినోక్తాయః పరమాత్మా తస్మా
దన్యోఽపరో నికృష్టః అస్తి స చ భూతాత్మాఖ్యః సూక్ష్మాణి పంచభూతాని లిం
గదేహరూపేణ విక్రియంతే యః పిండేఽగ్నివల్లింగదేహే చిదాత్మా సంక్రా
మతి అతో లింగదేహో భూతాత్మేత్యుచ్యతే స చ సితాసితైః కర్మఫలైః సుఖ
దుఃఖరూపైః పుణ్యపాపకర్మఫలైరభితః ప్రాప్యమాణస్సదసద్యోనిం బ్రా
హ్మణాదిరూపామాపద్యతే । ఏవమవాచీమధమాం నారకీయాం గతి
మూర్ధ్వాముత్తమాం స్వర్గరూపాం వా గతిమాపద్యతే ద్వంద్వైశ్శీతోష్ణ
మానావమానాదిరూపైస్తిరస్క్రియమాణః పునః పునర్జాయమానో మ్రి
యమాణశ్చ పరిభ్రమతీతి తస్యైతస్య భూతాత్మనో లింగదేహస్య ప్రధా
నత్వాత్తస్య చ స్థూలదేహవన్మిథ్యాత్మత్వాత్తదవబోధకేనాహం కర్తా
భోక్తేత్యాదినా మానసప్రత్యక్షేణాపి న ముఖ్యాత్మలాభః కర్త్రాత్మనోఽజ్ఞా

సమయస్యమిథ్యాత్మత్వమానందమయకోశావతారే ప్రపంచయిష్యతే॥
నను మమాత్మా భద్రసేన ఇత్యనేన వా అహం మనుష్య ఇత్యనేన వా అహం
కర్తాఽస్మ్యస్వరూప ఇత్యనేన వా ముఖ్యాత్మలాభో మాభూదహం బ్రహ్మేత్య
నేన తు మానసప్రత్యక్షేణ ముఖ్యాత్మలాభ ఇతి చతుర్థః పక్షోఽస్త్వితి చేత్త
త్రవక్తవ్యం కిమత్ర బ్రహ్మశబ్దేన సగుణం బ్రహ్మ వివక్షితం కింవా నిర్గుణం బ్ర
హ్మేతి సగుణత్వేపి కిం ప్రాథమికోఽహం బ్రహ్మేతి ప్రత్యయో బ్రహ్మణి ప్ర
మాణముత ధ్యానాభ్యాసజన్యో వా ఆద్యే శబ్దస్య శాస్త్రజన్యత్వాన్న ప్రత్య
క్షాంతర్భావః మానసప్రత్యక్షస్వీకారమాత్రేణ ప్రత్యక్షత్వే ధర్మాదేరపి ప్రత్య
క్షత్వప్రసంగః ద్వితీయే తు మృతపుత్రసాక్షాత్కారవద్భావనాజన్యత్వా
న్నతస్య ప్రామాణ్యమితి అతఏవ వార్తికకారా ఆహుః భావనాజం ఫలం
యత్తస్యాచ్చస్యాచ్ఛాస్త్రజం ఫలం న తథ్యస్యాదితి మంతవ్యం పణ్యస్త్రీసం
గతం యథేతి నిర్గుణబ్రహ్మణి యస్సాక్షాత్కారస్తస్య మానసప్రత్యక్షత్వే
పి శాస్త్రపూర్వకత్వాదాగమ ఏవాంతర్భావస్తస్మాన్న ప్రత్యక్షేణ బ్రహ్మా
త్మలాభః నాప్యనుమానేన తల్లాభో హేతుదృష్టాంతయోరభావాదత ఏవా
మృతబిందూపనిషద్యామ్నాయతే నిర్వికల్పమనంతంచ హేతుదృష్టాంతవర్జి
తమితి నిర్ధర్మకత్వాన్న తత్ర హేతుస్సంభవతి అద్వితీయత్వాచ్చ న దృష్టాం
తః । నను జన్మాదిసూత్రే భాష్యకారా అనుమానమంగీచక్రుస్సత్యం తు వే
దాంతవాక్యేషు జగతో జన్మాదికారణవాదిషు తదర్థగ్రహణదార్ఢ్యాయా
నుమానమపి వేదాంతవాక్యావిరోధి ప్రమాణం భవన్న నివార్యతే। శ్రుత్యైవ
చ తర్కస్యాభ్యుపేతత్వాచ్ఛ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇతి శ్రుతేరితి నైష దోషః
బ్రహ్మణి ప్రమాణం వేదాంతవాక్యాన్యేవ। పురుషబుద్ధిసాహాయ్యాయత్వనుమాన
మప్యత్రేతి భాష్యాభిప్రాయస్తచ్చానుమానమాగమోపేతహేతుదృష్టాంతావు
పజీవ్యప్రవర్తతే బ్రహ్మసిద్ధిరపి తేనైవాస్త్వితి చేన్న తద్విశేషాసిద్ధేః క్షిత్యా
దికం సకర్తృకం కార్యత్వాద్ఘటవదిత్యనేన ఈశ్వరమాత్రసిద్ధావపి సత్యజ్ఞా
నానందానంతాద్వయలక్షణో న సిద్ధ్యతి। తస్మాన్నానుమానేనాపి బ్రహ్మా

త్మలాభ ఆగమేపి కర్మకాండస్య సాధ్యసాధనభావబోధమాత్ర పర్యవసాయి
త్వాన్నాత్ర బ్రహ్మలాభశంకాప్యస్తి । నను బ్రహ్మసిద్ధికారైరేవముక్తం
సర్వప్రత్యయవేద్యే చ బ్రహ్మరూపే వ్యవస్థితే ప్రపంచస్య ప్రవిలయః శబ్దేన
ప్రతిపాద్యత ఇతి యుక్తం చైతత్సచ్చిదానందరూపం హి బ్రహ్మ తత్ర ప్రమాణైః
ప్రతీయమానేషు వస్తుషు సర్వేష్వపి సత్వం భానమానందత్వం చ స్పష్టం అతస్స
ర్వవ్యాపకం పరిపూర్ణం సచ్చిదానందస్వరూపం బ్రహ్మ సర్వప్రత్యయవే
ద్యం బాధ్యంస్తు ప్రపంచ ఏవ హి బ్రహ్మ సర్వైః ప్రత్యయైర్వేద్యత్వే హి రూప
రసగంధాదివిషయాన్ పరిత్యజ్య చక్షురాదయశ్శబ్దత్వం గృహ్ణంతి అన్య
థా గురుశ్రుతిస్తైరన్వేష్టవ్యత్వే ఏవ సర్వే జనా ముచ్యేరన్ పురుషార్థేషు నిష్ప్ర
పంచబ్రహ్మవేదనమేవ తదవబోధద్వారేణైవ తత్త్వాత్రైస్తు శాస్త్రేషు తత్ర తత్ర
ప్రసప్రపంచబ్రహ్మాణ్యస్యాత్తే తచ్చ పురుషార్థసాధనం నిష్ప్రపంచబ్రహ్మ
వేదనం పి శాస్త్రైర్నైవ జన్యతే తదపి తైరేవోక్తం ప్రవిలీనప్రపంచేన తద్రూపేణ
న గోచరః ప్రమాణాంతరస్యేతి మతం మాన్నాయైకనిబంధనమితి తస్మాదద్వితీయ
బ్రహ్మాత్మైకత్వమస్యోపనిషదో విషయ ఇతి సిద్ధం । ఏతదేవాభిప్రే
త్య భగవాన్ బ్రహ్మాభిన్నప్రత్యక్స్వరూపత్వేన సాక్షాత్కారవాన్ బాదరా
యణస్సూత్రయామాస శాస్త్రయోనిత్వాదితి తస్య చ సూత్రస్య ద్వితీయవర్ణ
కే యోనిశబ్దస్యాపి కారణత్వమర్థస్తత శాస్త్రప్రమాణకత్వాదిత్యుక్తం
భవతి । తత్రాయం న్యాయసంగ్రహః అస్త్యన్యమేయతాప్యస్య కిం వా వేదైక
మేయతా । ఘటవత్సిద్ధవస్తుత్వాద్బ్రహ్మ స్యాన్మానమిత్యరూపలింగాదిరా
హిత్యాన్నాస్య మానాంతరయోగ్యతా । తం త్వౌపనిషదేత్యాదౌ ప్రోక్తా వే
దైకమేయతైతికో విషయ ఇత్యస్యోత్తరముక్తం । అథ కిం ఫలమిత్యస్యో
త్తరముచ్యతే ఉక్తవిషయస్యాద్వితీయబ్రహ్మాత్మైకత్వస్యాభివ్యక్తిస్సాస్య
ఫలం తచ్చ బృహదారణ్యే దర్శితం । ఆత్మన్యేవాత్మానం పశ్యతీతి పూర్వోక్తో
ఇహ గౌణాత్మా పుత్రభృత్యాదిః యశ్చ మిథ్యాత్మా స్థూలదేహలింగదే
హౌ తాభ్యామన్యః పరిశిష్టస్సాంఖ్యాభిమతః పురుషశ్చిద్రూపస్సాక్షీ ముఖ్యాత్మా

యస్మిన్నేవాత్మని జగత్కారణం పరమాత్మానం వేదాంతమహావాక్యేన పశ్యతి ఆత్మన్యాత్మానమిత్యాధారాధేయభావో రాహోశ్శిర ఇతివదేకస్మిన్నేవ వస్తుని ఔపచారికః జీవాత్మానమేవ పరమాత్మత్వేన వేదాంతమహావాక్యైస్తద్యోహంసోఽసౌయోఽసౌసోఽహంస యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే । సఏకః సయ ఏవం విత్ । ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ తత్త్వమసి త్వం తదసి త్వం బ్రహ్మాసి అయమాత్మా బ్రహ్మ ఇతి గురూపదిష్టవాక్యమవలోచ్య అహం బ్రహ్మాస్మి నమత్తోఽన్యత్కించిదస్తీత్యాదిభిః పశ్యతీత్యర్థః । సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణ సచ్చిదానందలక్షణః పరమాత్మా హి సర్వస్య జగత ఉపాదానం నహి ఉపాదానవ్యతిరేకేణ కార్యం కించిదస్తి మృత్సువర్ణతంతు జలలోహవ్యతిరేకేణ ఘటకుండలపటతరంగ కాష్ఠాయసాదివస్తూనామదర్శనాత్ విద్వదనుభవసిద్ధత్వాచ్చ అతో జగత్కారణం పరమాత్మానం స్వాత్మత్వేన పశ్యన్ జగదపి సర్వం సచ్చిదానందస్వరూపస్వాత్మన్యేవ పశ్యతి న్యాయవైశేషికాది శాస్త్రాణి మిధ్యాత్మన్యేవ కర్తృత్వాదియుక్త ఉపక్షీణాని సాంఖ్యశాస్త్రం యద్యపి చిదాత్మని ముఖ్యే ప్రవృత్తం తథాపి తావత్యేవ పర్యవసితం. వేదాంతాస్తు తస్య ముఖ్యాత్మన ఈశ్వరత్వమశేషజగద్రూపత్వం చ ప్రతిపాదయంతీతి విశేషః ఏతాదృశోఽద్వితీయాత్మభూతః ప్రథమం ఫలం తస్మాదూర్ధ్వమవిద్యా నివర్తతే । ఏతచ్చాథర్వణికైరామ్నాయతే । ఏతద్యో వేద నిహితం గుహాయాం సోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీహ సోమ్యేతి గుహా బుద్ధిస్తస్యాం నిహితం గూఢతయావస్థితం ఏతద్బ్రహ్మతత్త్వం యో వేద ప్రమాణీహ దేహే వర్తమాన ఏవ సన్నవిద్యాగ్రంథిం విశ్లేషయతి హే సోమ్యేత్యాంగిరా గురుః గుమ జ్ఞానం రుణద్ధీతి గురుః బ్రహ్మసాక్షాత్కారవానాకరుణికశ్శిష్యం శాంతం జితేంద్రియం నమ్రం శౌనకం సంబోధ్య బ్రూతే యథా లోకే సాకల్యేన రాహుగ్రస్తశ్చంద్రమాస్స్వకీయత్వస్యోజ్జ్వలత్వస్యాచ్ఛాదితత్వేన స్వయం మలినో భాసమానో రాహుం చావభాసయన్ తేన రాహుణా తాదాత్మ్యం ప్రాప్త ఇవ భాసతే ఏవమద్వయానందైకరసశ్చిదాత్మా స్వయమనాదిభావరూపావిద్యాప

టలేనావృతస్సన్నద్వయత్వస్యానందైకరసత్వస్యచాచ్ఛాదితత్వేన బహువి
ధద్వైతరూపేణ జగతాయుక్తోదుఃఖి స్వచైతన్యేనస్వాత్మానమవిద్యాం
చావభాసయన్నవిద్యాతాదాత్మ్యంప్రాప్త ఇవాహమజ్ఞ ఇత్యేకీకృతవ్య
వహారతిసోయమేకీకారో విద్యాగ్రంథిస్సచబోధబలేనవికీర్ణోభవతి య
థారాహుణావిముక్తంచంద్రమండలముజ్జ్వలంభాసతే తథాబోధేనాచ్ఛా
దికాయామవిద్యాయాం నివృత్తాయామద్వితీయాత్వ మానందైకరసత్వం
చావిర్భవతీతదిదమవిద్యాగ్రంథేర్వికీర్ణత్వమయమేవార్థః । పురాణేస్మర్యతే
తరత్యవిద్యాంవితతాంహృదియస్మిన్నివేశితే యోగీమాయామమేయాయ
తస్మైవిద్యాత్మనేనమ ఇతితరత్యవ్యాకృతం బ్రహ్మావారకంచాస్మిన్నిస్థితేహృ
దియోగీహ్యనంతాయతస్మైవిద్యాత్మనేనమ ఇత్యేకస్యైవభావరూపాజ్ఞా
నస్యస్వాశ్రయంప్రత్యా[illegible]రకత్వాకారేణా విద్యాత్వంవిచిత్రకార్య జనక
త్వాకారేణమాయాత్వంఅతోవిద్యాయా ఇవమాయాయా అపితత్వజ్ఞాన
నివర్త్యత్వం తస్మాత్తత్వవిదోనాద్వితీయానందైకరసస్వభావః కదాచిదపి
వ్యావర్తతే నాపిజన్మాంతరాదికంనూతనకార్యముత్పద్యతే ఏవమవిద్యా
గ్రంథౌవికీర్ణేసతితత్తో హృదయగ్రంథ్యాదయోపినివర్తంతే తదపితత్రై
వామ్నాతం । భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతేసర్వసంశయాః । క్షీయంతే
చాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టే పరావరే ఇతిపరముత్కృష్టం జగత్కారణమ
జ్ఞానమప్యవరమధమం యస్మాత్పరమాత్మనస్సోయంపరావరః యద్వాప
రశ్చాసావవరశ్చేతిపరావరస్సర్వాత్మకఇత్యర్థః పరావరే తస్మిన్ పరమాత్మ
నిసాక్షాత్కృతేసతి హృదయగ్రంథిర్భిద్యతే హృదయమంతః కరణంలింగ
శరీరంసూక్ష్మభూతకార్యం చైతన్యచ్ఛాయావ్యాప్యత్వేన చేతనమహంకర్తేతి
ప్రతిభాసమానంతర్కశాస్త్రే పూర్వమీమాంసాయాంచ ముఖ్యాత్మత్వే
నాంగీకృతం వేదాంతదృష్ట్యాస్థూలదేహవన్మిథ్యాత్మరూపం తేనహృదయే
న సహచిదానందైకరసస్యాత్మనో యోయమేకీభావభ్రమస్సోయంహృద
యగ్రంథిః శుక్తిరూపస్యారోపితేనరజతేన సహాయమైకీభావస్తద్వత్

గురుశాస్త్రోపదేశరహిత స్సర్వోఽపి జంతురజ్ఞానావృతం చిదానందైకరస మాత్మతత్త్వం సూక్ష్మభూతకార్యం కర్తృత్వాదిధర్మోపేతం హృదయంచ వివేక్తుమశక్నువన్నేకీకృత్యాహంకర్తేతి అవిశేషస్వరూపవివక్షయా వ్యవహరతి సోఽయం హృదయగ్రంథిస్తత్త్వదర్శనేన భిద్యతే విశిష్యతే, నచతత్త్వవిదోఽపి యథాపూర్వమహంకర్తేతి వ్యవహారో దృశ్యత ఇతి వాచ్యం సత్యపివ్యవహారే యథాపూర్వత్వాభావాదత ఏవ శ్రీమచ్ఛారీరక మీమాంసాయాం భగవద్భాష్యకారా ఆహుః। నావగతబ్రహ్మాత్మభావస్య యథాపూర్వం సంసారిత్వం యస్యతు యథాపూర్వం సంసారిత్వం నాసావవగత బ్రహ్మాత్మభావ ఇతి ఉపదేశసాహస్ర్యామప్యుక్తం। ఆత్మజ్ఞస్యాపి యస్యస్యాద్ధానోపాదానతా మతిః న మోక్షార్హస్స విజ్ఞేయో వాంతోఽసౌ బ్రహ్మణా ధ్రువమితి అహంకర్తేతి వ్యవహారస్తు చిదాత్మానం బుద్ధ్యా వివిచ్యాపి కర్తుం శక్యతేఽహం శబ్దార్థస్య హృదయస్య తత్సమ్మత కర్తృత్వధర్మస్య చ విద్యమానత్వాదేతదప్యుపదేశసాహస్ర్యాముక్తం। అహమిత్యాత్మధీర్యా చ మమేత్యాత్మీయధీరపి అర్థశూన్యే యదా యస్య స ఆత్మజ్ఞో భవేత్తదేతి చిదాత్మహృదయయోస్తాదాత్మ్యభ్రమరూపః జ్ఞానాత్పూర్వసిద్ధోఽర్థః తేనార్థేన శూన్యే కేవలహృదయవివక్షాపూర్వికే ఇత్యర్థః। నహి భ్రమహేతావవిద్యాయాం నివృత్తాయాం నిర్హేతుకో భ్రమస్సంభవతి। కథమితి ఖలు స్వప్నకాలీన ప్రత్యర్థమార్గం గత్వా ప్రబుద్ధః పురుషో నిపుణతరోఽపి పదేమ్య పరతో గంతుం ప్రభుర్భవతి తస్మాద్ధృదయగ్రంథిభేదోఽనిర్విఘ్న సిద్ధో హృదయగ్రంథౌ భిన్నే సతి సర్వసంశయాశ్ఛిద్యంతే అయమాత్మా స్థూలసూక్ష్మదేహరూపో వా తాభ్యాం వ్యతిరిక్తో వా అతిరిక్తత్వేఽప్యణుపరిమాణో వా మధ్యమ పరిమాణో వా సర్వగతో వా జడో వా జడబోధాత్మకో వా చిద్రూపో వా ఈశ్వరాదన్యో వా ఈశ్వర ఏవ వా ప్రపంచస్సత్యో వా మిథ్యా వా మోక్షసాధనం కర్మాణి వా జ్ఞానం వేత్యాదికా అనంతాస్సంశయాః స్వబుద్ధ్యాదిదోషజన్యా బహువిధశాస్త్రాభ్యాసేనోత్పాదితాశ్చ సర్వైర్బహిర్ముఖైరనుభూయంతే తే సర్వే హృ

దయగ్రంధిపూర్వకా, అసతిహృదయగ్రంథౌ సుషుప్తిమూర్ఛాసమాధిష్వదర్శనాత్తథా జాగరణేఽప్యద్వితీయచిదానందైకరసమాత్మాన మనుభవతోం తత్త్వనిష్ఠస్య హృదయగ్రంధిరహితస్య శాస్త్రసహస్రైరపి న తే సంశయా ఉత్పాదయితుం శక్యంతే సంశయేషు ఛిన్నేషు జ్ఞానస్య ఫలప్రతిబంధహేత్వభావాదాగామిజన్మకారణాని పూర్వజన్మానుష్ఠితాని హృదయగ్రంధిపూర్వకాణి పుణ్యాని పాపరూపాణి సర్వాణి కర్మాణ్యపి క్షీయంతే । యథా గృహస్థప్రవృత్తాని దేవర్షిపితృసంబంధీని త్రీణ్యృణాని లౌకికాశ్చ గృహక్షేత్రాదివివాదాః పారివ్రాజ్యే సతి నివర్తంతే తద్వత్కర్మాణ్యనుష్ఠానాని హి కర్మాణి న చ కర్త్రాత్మా యావచ్చిదాత్మనా సహైకీభూతస్తావత్కర్మాణి చిదాత్మానం సంస్పృశేయుర్నైవే కేనతు అహంకృతే కర్త్రాత్మసంబంధే కథం నామ తాని చిదాత్మానం సంస్పృశేయురేతచ్చ భగవతా విస్పష్టముక్తం అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధం వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమం శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః న్యాయ్యం వా విపరీతం వా తస్య తే పంచ హేతవః తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః । యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే । హత్వాపి స ఇమాన్ లోకాన్ న హంతి న నిబధ్యతే । ఇతి అధిష్ఠానం స్థూలదేహః కర్తా చైతన్యాభాసోపేతః లింగదేహః కరణాని లింగదేహావయవభూతాని చక్షురాదీని ప్రాణవాయుకార్యదర్శన శ్రవణగమనాదిరూపా వివిధాశ్చేష్టా ఇంద్రియప్రేరకమాదిత్యాది దేవతారూపం దైవం శరీరాదిసాధ్యస్య పుణ్యస్య పాపస్య వా అధిష్ఠానాదయః పంచ హేతవో న తు చిదాత్మా నవం సతి ఆత్మస్వభావమజ్ఞాత్వా భ్రాంతైస్తత్ర కర్తృత్వమారోప్యతే యస్య తత్త్వవిదో భావస్తత్స్వభావశ్చిదాత్మా నాహంకృతః అహంకర్తేతి ప్రత్యయే న నివిష్టః కృతః హృదయగ్రంథేర్విగలితత్వాదత ఏవ అహమిత్య

త్మజ్ఞస్యాన్యైః ఇతి సాహస్రీవచనం పూర్వముదాహృతం కేవలం లింగదేహ
మేవాభిప్రేత్యాహంకర్తేతి తత్త్వవిద్యతో వ్యవహరతి అత ఏవ బుద్ధా లేపో
న విద్యతే లింగదేహకృతైః కర్మభిర్న జన్మాంతరశంకా లేశోఽస్త్యబోధే సంశ
యవిపర్యయయోరభావాన్నాన్యబుద్ధిర్లిప్యతే యద్యపి తాదృశస్య యోగి
నో రాగద్వేషరాహిత్యేన హననార్థా ప్రవృత్తిర్నైవ సంభవతి తథాపి రాజ్యా
ధికృతస్య క్షత్రియస్యార్జునస్య దుష్టశిక్షాశిష్టపరిపాలనయోః కర్తవ్యత్వేన
తత్ప్రవృత్తిస్సంభవత్యేవ యథా లోకే యోగిన ఆహారనిద్రాదావనురాగాభా
వేఽపి ప్రవృత్తిస్తద్వత్ అనేనైవ న్యాయేన కౌషీతకివాక్యమపి నేతవ్యం తత్ర
హి ఏవమామ్నాయతే స యో మాం విజానీయాన్నాస్య కేన చన కర్మణా లో
కో మీయతే న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయేతి తత్రాప్యేవమర్థకల్ప
నా ద్రష్టవ్యా లోకే క్షత్రియస్య పుత్రః కశ్చిత్స్వవశాత్ పితృపుత్రాదికం స్వా
హావస్థాప్య తత్పోషణార్థం పరరాష్ట్రం ప్రతి గత్వా తత్రత్యసుఖదుఃఖాని
సహిష్ణుస్స్వరాజ్ఞస్సమీపే జీవితం గృహీత్వా స్వామికార్యార్థం ధాటీముఖ్యే
న రాత్రౌ సమాగత్యావిచారేణ స్వమాత్రాదీనపి మారయతి కథమితి చేదు
చ్యతే యథా జమదగ్నిరాజ్ఞయా పరశురామః స్వమాతరమేవ జఘాన తద్వ
దిత్యర్థః । అతస్తత్త్వవిదోఽపి అధికారవిశేషే తాదృశం సంభావ్యతే । తచ్చ
తత్త్వదృష్ట్యా న్యకృతత్వాన్న తస్య జన్మహేతురన్యత్కృతత్వం చ కేనచిన్మంత్రే
ణోచ్యతే కామోఽకార్షీత్కామః కరోతి నాహం కరోమి కామః కర్తా నా
హం కర్తా కామః కారయితా నాహం కారయితేతి అయం మంత్రో వివేకినః ప్ర
తి కామాత్మనోస్సంబంధాభావం బోధయన్నవివేకినః ప్రాయశ్చిత్తార్థో
భవతి బ్రహ్మవిదోఽపి లోకవ్యవహారమనుసరతః కామపురస్సరా ప్రవృత్తి
స్సంభవతి అత ఏవార్జునం ప్రతి భగవతోక్తం లోకసంగ్రహమేవాపి సంప
శ్యన్కర్తుమర్హసీతి. తస్మాద్యుద్ధప్రసక్తియుక్తస్య క్షత్రియస్య హత్వాపి స
ఇమాన్ లోకాన్న హంతి న నిబధ్యత ఇత్యాదిభగవద్వాక్యం కౌషీతకివాక్యం
చ బ్రహ్మవేదనాస్తిక్యపరం ఇతరస్యాపి లోకవ్యవహారేణ హత్వామాన

స్త్రీవాచకేనాప్రసక్తేః క్లేశత్వం తేన వాక్యద్వయేన ప్రతిపాద్యతాం జన్మాంత
రకృతైర్వావధాభిర్లేపత్వం వాక్యద్వయే నాభిధీయతాం సత్స్వపి జ
న్మాంతరకృతపాపేషు పరపక్షే స్వీశ్వరార్పితైః పుణ్యకర్మభిర్బ్రహ్మవిదో
త్పద్యత ఏవ పూర్వకృతపాపాభావే చ బ్రహ్మవిదశ్శరీరరోగాదికం నోపల
భ్యతే న చ బ్రహ్మవిద్యా ప్రాయశ్చిత్తత్వేన పాపస్య నివృత్తిః కింతు ప్రత్యగా
త్మనో౽సంగత్వబోధనేన చ కర్మాసంబంధం పూర్వసిద్ధమేవ పాపరాహిత్య
మభివ్యనక్తి తచ్చ నిత్యసిద్ధం పాపరాహిత్యమేవ మామ్నాయతే య ఆత్మా
అపహతపాప్మేతి తద్వత్పుణ్యరాహిత్యమపి అసంగత్వాదేవ నిత్యసిద్ధం। తద
వబోధనేన జన్మాంతరకారణాని కామ్యాని పుణ్యాన్యపి చ కర్మాణి క్షీయంతే
తదేవ వాజసనేయిన ఆమనంతి ఏతము హైవైతే న తరత ఇత్యతః పాపమకరవ
మిత్యతః కల్యాణమకరవమిత్యుభే ఉ హైష ఏతే తరతి నైనం కృతాకృతే తపత
ఇతి ఏతమేవ బ్రహ్మవిదమేతే మానసే చింతే న తరతః న ప్రాప్నుతః కీదృశ్యౌ
౨ చేతే అభిధీయేతే ఇతి శబ్దః కర్మహేతుభూతరాగద్వేషాదిప్రదర్శనార్థః శత్రుం
హనిష్యామీత్యేతాదృశో యో ద్వేషః అస్తి అతో ద్వేషాదహమభిచారాది
నావధరూపం పాపమకార్షం స్వర్గం ప్రాప్నుయామిత్యేతాదృశో యో
యాగాదిరాగో౽స్తి అతో రాగాదహం జ్యోతిష్టోమాదిరూపం కల్యాణమ
కార్షం తతః పాపేన నరకో భవిష్యతీత్యేవం విషాదరూపా చింతా ఏకా స్వ
ర్గః కదా భవిష్యతీత్యేవం విలంబాసహిష్ణుత్వరూపా చింతా ద్వితీయా ఉభే
అప్యేతే చింతే ఏష బ్రహ్మవిదుల్లంఘయతి కృతాకృతే పుణ్యపాపే నైనం క్లేశ
యతః అజ్ఞానినం తు ప్రత్యవాయకృతస్తపతి పుణ్యం చాకృతం సంతపతి సత్యసా
వుభయవిధో౽పి సంతాపో బ్రహ్మవిదో నాస్తీత్యత ఏవం జన్మాంతర కారణాని కా
మ్యాని పుణ్యాన్యపి చ కర్మాణి క్షీయంత ఇతి సిద్ధం। ఇహ జన్మన్యపి హర్షశో
కౌ క్షీయేతే తథా చ కఠా ఆమనంతి । అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మ
త్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతీతి ఆత్మానమధికృత్య పఠ్యతే ఇత్యధ్యాత్మం
తథావిధో యోగశ్చిత్తైకాగ్ర్యం తస్యాధిగమః ప్రాప్తిస్తేన దేవం స్వయం

ప్రకాశం పరమాత్మానం మత్వా సర్వవ్యాపకపరిపూర్ణం బ్రహ్మాప్నోత్యతస్స్వ
న సాక్షాత్కృత్య హర్షశోకౌ పరిత్యజతి న తావదస్య హర్షహేతురస్తి
లోకే ద్వివిధో హి హర్షహేతుస్సమీచీనధనలాభో విస్మయహేతురణిమా
ది సిద్ధిశ్చ సమీచీనత్వబుద్ధిస్తు న క్వాప్యస్య విద్యతే తదుక్తం వాసిష్ఠరామా
యణే । న కేచన జగద్భావాస్తత్త్వజ్ఞం రంజయన్త్యమీ। నాగరం నాగరీకాం
తా కుగ్రామలలనా ఇవ ఇతి విస్మయోప్యస్య న క్వాపి సంభవతి తదపి తత్రై
వోక్తం॥ అపి శీతరుచావర్కే సుతీక్ష్ణేపీందుమండలే । అప్యధః ప్రసరత్య
గ్నౌ జీవన్ముక్తో న విస్మయీ । చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురంతీహ శ
క్తయః ఇత్యస్యాశ్చర్యజాలేషు నాభ్యుదేతి కుతూహలమితి శోకస్తు పుత్ర
మిత్రకళత్రాదీనాం స్వస్య మరణాదికం నిమిత్తం తచ్చ నాస్తీయ మాత్మానం
స్వస్వరూపత్వేనానుభవతస్సంభవతి అనుభవశ్చాస్యాచార్యైరుదాహృ
తః । అహమేకో న మే కశ్చిన్నాహమన్యస్య కస్యచిత్ । న తం పశ్యామి యస్యా
హం తం న పశ్యామి యో మమేతి । సోయం హర్షశోకపరిత్యాగో ధీరస్యై
వ నత్వితరస్యేత్యభిప్రేత్య ధీర ఇత్యుక్తం త్రివిధో హి బ్రహ్మవిల్లోకవ్యవహార
ప్రధానో వివేకప్రధానస్సమాధిప్రధానశ్చేతి తత్రారబ్ధకర్మవశాద్రాజ్యా
దిషు యోధికారీ స వ్యవహారప్రధానస్స చ మూఢవత్తాత్కాలికాభ్యాం హ
ర్షశోకాభ్యామభిభూయత ఏవ తమేవమభిలక్ష్య భాష్యకారా ఆహుః ప
శ్వాదిభిశ్చావిశేషాత్ రాజ్యాధికారవశాదేవ స్వేష్టైః బోధితోర్జునో వసి
ష్ఠేన బోధితో రామశ్చ వ్యావహారికం హర్షం శోకం చ ప్రాప్తవంతౌ వివే
కప్రధానస్తు ధీరో భూత్వా ఇంద్రియాణి జిత్వా తదా తదా ప్రసక్తౌ హర్ష
శోకౌ వివేకేన పరిత్యజతి సమాధిప్రధానస్య తు హర్షశోకప్రసంగ ఏవ
నాస్తి తదేవ విషయాగ్రహణాత్ తథా చ శ్రుతిః పర్యాప్తకామస్య కృతాత్మనశ్చ ఇ
హైవ సర్వే ప్రవిలీయంతి కామా ఇతి అంతర్నిష్ఠ ఆత్మానమేవ కామయతే న
వాత్మనోన్యమితి నిత్యప్రాప్తత్వాత్సర్వదా సర్వేష్వపి ఘటేషు గతత్వాత్ త
దానవిశేషణాత్ కామయితవ్యో భవతి అతోయమంతర్నిష్ఠః పర్యాప్తకాము

స్వచక్షుతాత్మా యమితాతః కర్ణౌ తౌ బాహ్యం నపశ్యతి కుతస్తస్యకా
మస్స్యాత్, తథాసతి కామయితవ్యాభావాన్నిరింధనాగ్నివత్కామస్య
స్వేప్రవిలయం తత్క్రోధలోభాదీనాం కామమూలత్వాత్ కామలయేనైవ
లయః కామితార్థవిఘాతే హి క్రోధ ఉత్పద్యతే। తదుక్తం స్మృతౌ। కామా
త్క్రోధోభిజాయత ఇతి సో యమీదృశః కామక్రోధాద్యశేషవర్గరహి
తోంతర్నిష్ఠో బ్రహ్మవిదాముత్తమః స చైవమాఖ్యాయతే ఆత్మక్రీడ ఆత్మ
రతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠ ఇతి ఆత్మన్యేవ క్రీడాయస్యాసావాత్మ
క్రీడః యథాలౌకికః పురుషో ద్యూతాదౌ స్వస్యజయం పరస్యపరాజయం
చాపేక్ష్య క్రీడతి తథా బ్రహ్మవిత్స్వమానాత్మన స్వప్రకాశత్వాద్వితీయ
త్వాదిసాధకశ్రుతీనాం యుక్తీనాంచ ప్రాబల్యం తద్విరుద్ధానాం కర్తృ
త్వాదీనాంచ దౌర్బల్యమపేక్ష్య క్రీడతి యథాలౌకికః పురుషోऽర్థసిద్ధ
యే సంధ్యావందనాగ్నిహోత్రాదిక్రియావాన్ తథా బ్రహ్మవిదాత్మరతిరే
వ క్రియావాన్నతు బాహ్యక్రియా కాచిదస్తి తథా వారుణ్యుపనిషద్యుక్తం సంధిం
సమాధావాత్మన్యాచరేదితి అస్యార్థః సంధిం సంధ్యాం సంధౌ భవం య
థా సంధ్యావందనాదికం కర్మ యదవశ్యం కరణీయం తద్వత్సమాధౌ అహం
బ్రహ్మాస్మీతి ఏతద్బుద్ధి సమాధానరూపే ఆత్మన్యాత్మని స్వయం ప్రకా
శే సర్వకర్మత్యాగేన నైష్కర్మ్యమార్గేణాచరేత్ సర్వతః కుర్యాత్ పరమ
హంసోపనిషద్యపి పరమాత్మాత్మనోరేకత్వజ్ఞానేన తయోర్భేద ఏవ విభగ్నః
సా సంధ్యా సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య అద్వైతే పరమే స్థితిరితి శాస్త్రే
ముక్తిః పరమాత్మా అహంప్రత్యయగమ్యో జీవాత్మేతి యోః పరమాత్మా
త్మనోరేకత్వజ్ఞానేన తత్త్వమసీత్యాదిమహావాక్యజన్యేన భ్రాంతిప్రతిబంధకే
న తయోర్భేదః మాయోపాధివిశిష్టత్వావిద్యావిశిష్టత్వోపాధియుక్త పరమాత్మా
త్మనోర్భేదో విభగ్నః ఏవ విశేషేణ భగ్నః ఏవ పునరన్యోన్యయోర్భంగవిశేషః
యేనానేకత్వబుద్ధిః స్యాదనయోర్జీవాత్మనోః సంధాజాయమానత్వాత్
సంధ్యేత్యుచ్యతే అహోరాత్రయోస్సంధావనుష్ఠేయా క్రియా సంధ్యా యు

ధా తద్వత్ సంకల్పకామానిత్యాది క్రోధాదీనాం కామపూర్వకత్వా
త్కామత్యాగేన చిత్తదోషాస్సర్వే పరిత్యాజ్యంతే। అథోఖల్వాహుః కా
మమయఏవాయం పురుష ఇతి శ్రుత్యంతరాత్ అతో నిష్కామస్యయోగి చి
త్తస్యాద్వైతే నిర్విఘ్నాస్థితిరుపపద్యతే ఏవంసతి అస్యలౌకికవైదికం కర్త
వ్యాభావాదయం కృతకృత్యఏతదపి పరమహంసోపనిషద్యుక్తం యత్పూ
ర్ణానందైకబోధ స్తద్బ్రహ్మాహమస్మీత్యేవం సర్వదానుభవన్నయం యో
గీ పరమహంసః కృతకృత్యోభవతి కృతకృత్యోభవతి యద్బ్రహ్మ సర్వవ్యా
పకం పరిపూర్ణం సర్వానుగతం వేదాంతేషుపూర్ణానందైకబోధః పర
మాత్మేతినిరూపితం తద్బ్రహ్మాహమస్మీతి ఏవంసర్వదానుభవన్నయం యో
గీపరమహంసః కృతకృత్యోభవతీత్యాదరేపిప్సా సర్వవ్యాపకం పరిపూ
ర్ణం బ్రహ్మసర్వానుగతం బ్రహ్మసచ్చిదానందరూపం బ్రహ్మసర్వాతీతం
బ్రహ్మఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మసద్ఘనం సర్వం ఆనందరూపం హిసర్వం స
ద్ఘనోయం చిద్ఘన ఆనందఘన ఏకరసోవ్యవహార్యః ఏకోదేవస్సర్వభూతే
షు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధి
వాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేతితంవా ఏతమాత్మానం జాగ్రత్స్వ
ప్న సుషుప్తం స్వప్నే జాగ్రత్సుషుప్తం సుషుప్తే జాగ్రత్స్వప్నం తు
రీయే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తమవ్యభిచారిణం నిత్యానందసదేకరసం
హ్యేవం చక్షుషోద్రష్టా శ్రోత్రస్యద్రష్టా వాచోద్రష్టా మనసోద్రష్టా బుద్ధే
ర్ద్రష్టా ప్రాణస్యద్రష్టా తమసోద్రష్టా సర్వస్యద్రష్టా తతస్సర్వస్మా దన్యాద
న్యో విలక్షణశ్చక్షుషస్సాక్షీ శ్రోత్రస్యసాక్షీ వాచస్సాక్షీ మనసస్సాక్షీ బుద్ధే
స్సాక్షీ ప్రాణస్యసాక్షీ తమసస్సాక్షీ సర్వస్యసాక్షీ తతోవిక్రియో మహా
చైతన్యస్సర్వస్మాత్ప్రియతమ ఆనందఘనగ్ం హ్యేవేతిచ బహవో శ్రు
తయో విద్యంతే ఇతి। తథాచస్మృతౌ। జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్య
స్యయోగినః నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్యం అస్తిచేన్నసతత్త్వవిత్ ఇత్యాది
కించసచ్చిదానందమాత్మస్థం పరిపూర్ణం నిరాత్మకం సర్వానుగతమద్వ

స్త్రాధారం వ్యాపకమద్వయం। అవ్యయం నిర్గుణం సూక్ష్మం నిత్యం శుద్ధం ప
రం పదమితి చ యస్త్వాత్మరతిరేవస్యాదాత్మతృప్తశ్చమానవః ఆత్మన్యేవచ
సంతుష్టస్తస్యకార్యం నవిద్యత ఇతిస్మృత్యంతరం జ్ఞానామృతేనతృప్తస్యకృ
తకృత్యస్యయోగినః నైవాస్తికించిత్కర్తవ్యమస్తిచేన్నసతత్త్వవిత్ ఇతి
కృతకృత్యస్యస్వరూపం తృప్తిదీపే విస్పష్టముదాహృతం ఐహికాముష్మిక
వ్రాతసిద్ధ్యైముక్తేశ్చసిద్ధయే। బహుకృత్యంపురాస్యాభూత్తత్సర్వమధు
నాకృతం తదేతత్కృతకృత్యత్వం ప్రతియోగిపురస్సరం। అనుసందధదే
వాయమేవం తృప్యతినిత్యశః। దుఃఖినోఽజ్ఞాస్సంసరంతుకామంపుత్రాద్య
పేక్షయా। పరమానందపూర్ణోఽహం సంసరామికిమిచ్ఛయా। అనుతిష్ఠంతు
కర్మాణి పరలోకయియాసవః। సర్వలోకాత్మకః కస్మాదనుతిష్ఠామికిం
కథం। వ్యాచక్షతాంతేశాస్త్రాణి వేదానధ్యాపయంతువా। యేఽత్రాధికారి
ణోమేతునాధికారోఽక్రియత్వతః। నిద్రాభిక్షేస్నానశౌచే నేచ్ఛామినక
రోమిచ। ద్రష్టారశ్చేత్కల్పయంతు కింమేస్యాదన్యకల్పనాత్। గుంజాపుం
జాదిదహ్యేతనాన్యారోపితవహ్నినా। నాన్యారోపితసంసారధర్మానేవ
మహం భజే। శృణ్వంత్వజ్ఞాతతత్త్వాస్తే జానన్కస్మాచ్ఛృణోమ్యహం।
మన్యంతాంసంశయాపన్నా నమన్యేఽహమసంశయః। విపర్యస్తోనిదిధ్యాసే
త్కింధ్యానమవిపర్యయే। దేహాత్మత్వవిపర్యాసంనకదాచిద్భజామ్యహం।
అహంమనుష్యఇత్యాదివ్యవహారో వినాప్యముం। విపర్యాసంచిరాభ్యస్త
వాసనాతోఽవకల్పతే। ఆరబ్ధకర్మణిక్షీణేవ్యవహారోనివర్తతే। కర్మాక్షయే
త్వసౌ నైవశామ్యేద్ధ్యానసహస్రతః। విరలత్వంవ్యవహృతేరిష్టం చేద్ధ్యాన
మస్తుతే। అబాధికాంవ్యవహృతింపశ్యన్ధ్యాయామ్యహంకుతః। విక్షే
పోనాస్తియస్మాన్మేనసమాధిస్తతోమమ। విక్షేపోవా సమాధిర్వామనస
స్స్యాద్వికారిణః। నిత్యానుభవరూపస్య కోమేఽత్రానుభవఃపృథక్। కృతం
కృత్యంప్రాపణీయంప్రాప్తమిత్యేవనిశ్చయః। వ్యవహారోలౌకికోవాశా
స్త్రీయోవాన్యథాపివా। మమాకర్తురలేపస్యయథారబ్ధంప్రవర్తతాం। అ

థవాక్పృశ్నకృత్యోపిలోకానుగ్రహకామ్యయా । శాస్త్రీయైస్తైర్వమార్గై
వర్తేహంకామమతుతిః। తస్యైతస్యకృతకృత్యస్యయోగినః సర్వదానన్దస్వా
నంద ఆవిర్భవతి । సచైవమామ్నాయతే। రసోవై సః। సగ్ం హ్యేవాయం
లబ్ధ్వానందీభవతీతి సపరమాత్మా రసోవై పరమానంద స్వభావఏవ తమేతం
రసంపరమానందస్వభావం పరమాత్మానం లబ్ధ్వా స్వస్వరూపత్వేన సా
క్షాత్కృత్యాయం యోగీమనస్వ్యానందీభవతి విద్యాజన్యేన హర్షేణ యు
క్తో భవతి । హర్షశోకౌజహాతీత్యత్రవిషయ జన్యోహర్షోనిషిద్ధః నవి
ద్యాజన్యస్తంచవిద్యాజన్యహర్షం శ్రుతిస్సామోదాహరణేన స్పష్టీచకా
ర ఇమాన్ లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్। ఏతత్సామగాయ
న్నాస్తే హావుహావుహావు। అహమన్నమహమన్నమహమన్నం అహమన్నా
దో అహమన్నాదో హమన్నాదః। అహగ్ం శ్లోకకృదహ
గ్ం శ్లోకకృదహగ్ం శ్లోకకృత్ ఇత్యాదిబ్రహ్మాదీనాం తిర్యగ్గోమహి
షాదిపర్యంతానాం ప్రాణినాంమధ్యేయదన్నం భుజ్యతే తన్మయైవతద
న్నం బ్రహ్మాదిదేవభుంక్తే సర్వదేహానాం స్వకీయత్వాత్ తదుక్తముపదేశ
సహస్ర్యాం బ్రహ్మాద్యాస్థావరాంతాయే ప్రాణినోమమపూః స్మృతాః।
కామక్రోధాదయోదోషాజాయేరన్మేకుతోన్యతఇతి ఏవంచకామ్యమానం
సర్వమన్నమస్యేతి కామాన్నీ అనేనైవన్యాయేన దేవమనుష్యాదిరూపాణాం
సర్వేషాంస్వకీయత్వాత్ కామరూపిత్వం తథాసర్వలోకసంచారశ్చసామ్నిరి
త్వహావుశబ్దస్యగానార్థే వర్ణవికారేణహావుశబ్ద నిష్పత్తిః ఏకదేహ
మాత్రపరిచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మాత్మావబోధమాత్రేణ సర్వాత్మకత్వలాభరూప
మాశ్చర్యమనుహావుశబ్దోబ్రూతే ఆదరార్థస్త్రిరభ్యాసః సర్వాత్మకత్వమేవ
ఉత్తరవాక్యైరుదాహ్రియతే । యదన్నం బ్రీహియవగోధూమాది వికార
రూపం యశ్చాన్నాదో బ్రాహ్మణక్షత్రియాదిరూపో భోక్తా యశ్చశ్లోక
కృత్ కావ్యనాటకాదికర్తా। తత్సర్వమప్యహమేవ। సర్వాధిష్ఠానస్య చిన్మా
త్రరూపత్వాత్ నామరూపవికారాణాం వాచారంభణమాత్రత్వాదస్తి

సన్నర్థే సంశయనివృత్త్యర్థస్త్రీరభ్యాసః సోఽయంవిద్యాజన్య ఆనన్ద స్తృప్తి
దీపేప్యుదాహృతః । కృతకృత్యతయాతృప్తః ప్రాప్తప్రాప్యతయాపునః ।
తృప్యన్నేవంస్వమనసామన్యతేసౌనిరన్తరంధన్యోహంధన్యోహంనిత్యం స్వా
త్మానమఞ్జసావేద్మిధన్యోహంధన్యోహంబ్రహ్మానన్దో విభాతిమేస్పష్టం।ధ
న్యోహంధన్యోహంకర్తవ్యంమేనవిద్యతేకిఞ్చిత్।ధన్యోహంధన్యోహంప్రా
ప్తవ్యం సర్వమద్యసంపన్నం। ధన్యోహంధన్యోహం తృప్తేర్మేకోపమా
భవేల్లోకే। ధన్యోహంధన్యోహంధన్యోధన్యః పునఃపునర్ధన్యః। అహో
పుణ్యమహోపుణ్యంఫలితంఫలితందృఢం। ఏతస్యపుణ్యసంపత్తేరహోవ
యమహోవయం। అహోశాస్త్రమహోశాస్త్ర మహోగురురహో
గురుః। అహోజ్ఞానమహోజ్ఞానమహోసుఖమహోసుఖమితి। ఇత్థంఫ
లపరంపరాప్రతిపాదితా। సర్వాత్మకపరబ్రహ్మస్వరూపావిర్భావః। ప్రథ
మంఫలంతతఊర్ధ్వమవిద్యాగ్రన్థేర్విశీర్ణత్వం హృదయగ్రన్థిభేదః సం
శయచ్ఛేదః కర్మక్షయో మోహాపనోదః శోకపరిత్యాగః కామప్రవిలయఆత్మన్యేవ
క్రీడాత్మరతిరేవక్రియాకృతకృత్యత్వమానన్దిత్వం చేత్యేషాఫలపరంపరా।
కోవిషయః కింఫల మిత్యనయోరుత్తరముక్తం అథకస్సంబన్ధ ఇత్యస్యోత్తర
ముచ్యతే జ్ఞానకాండస్యకర్మకాండేనసహ సాధ్యసాధనభావలక్షణస్సం
బన్ధః జ్ఞాన సాధ్యానికర్మాణితుసంస్కారత్వేనవా వివిదిషోత్పాదకత్వేనవా
జ్ఞానస్యసాధనాని సంస్కారత్వంస్మర్యతే। చత్వారింశత్సంస్కారాయ
స్యైతే చత్వారింశత్సంస్కారాస్సబ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సలోకతాం జ
యతీతిగర్భాధానపుంసవనసీమన్తజాతకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన చౌ
లోపనయనాని చత్వారివేదవ్రతాని స్నానంసహధర్మచారిణీ సంయోగః
పంచమహాయజ్ఞాస్సప్తపాకయజ్ఞా స్సప్తహవిర్యజ్ఞా స్సప్తసోమయజ్ఞా ఇ
త్యేవం చత్వారింశత్తాని వేదవ్రతాని ప్రాజాపత్యసౌమ్యాగ్నేయ వైశ్వ
దేవానిస్నాతకం వివాహః దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్య
యజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతిపంచమహాయజ్ఞాః ఔపాసనంవైశ్వదేవం

స్థాలీపాకం సర్వబలిరీశానబల్యష్టకా శ్రాద్ధం మాసశ్రాద్ధం మహాత్తరం
యపితేవై సప్తపాకయజ్ఞా ఇతి అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యః షోడశీ వా
జపేయో తిరాత్రోఽప్తోర్యామ ఇతి ఏతైశ్చ కర్మభిః పురుషస్య చిత్తం సం
స్క్రియతే జ్ఞానయోగతామాపాద్యతే। వివిదిషాహేతుత్వం నా జనసనే
యభిరామ్నాయతే। తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి
యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి వివిదిషా సంసారపక్షయో రవాం
తరవిశేషః వార్తికసారేదర్శితః జాతా వివిదిషావస్యాం సంపాద్యాఖిల
సాధనం। స్వఫలం జనయేదాశు బుభుక్షాదర్యథా తథా। ప్రతిబంధక పా
ప్మానం నాశయేచ్చిత్తసంస్కృతిః। సాధనానితు బోధస్య సంపాద్యాని ప్ర
యత్నతః। వర్ణాశ్రమాదిశాస్త్రోక్తపేరితో కరణే భయం। పశ్యన్ కరోతి
యత్కర్మ తత్సంస్కారకముచ్యతే। తమేతమితి వాక్యేన ప్రేరితో బోధ
వాంఛయా। అంతర్యామిణ్యర్ధయేద్య త్తత్సాద్యద్వివిదిషాకరం। కర్మణా పితృ
లోకస్సాద్యదిత్యేవం నిత్యకర్మణాం। ఫలం శ్రుతం తథాప్యత్ర వేదనేచ్ఛాపి
తచ్ఛ్రుతిః। నిత్యేషు శుద్ధిః ప్రాధాన్యాదోల్భగోత్ర ప్రతిబంధకః। భోగం భం
గురమీక్షంతే బుద్ధిశుద్ధ్యనురోధతః। కామ్యేష్వపి ముముక్షుశ్చేత్ఫలం దే
వే సమర్పయేత్। ఏతద్భగవతా ప్రోక్తం కర్మబంధనివృత్తయే। యత్కరో
షి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్
కురుష్వ మదర్పణం। శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః। కర్మ
ణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచనేతి తస్మాదీశ్వరార్పితాని కర్మాణి ని
త్యాని కామ్యాన్యపి వేదనేచ్ఛాం జనయంతి। యద్యపి శ్రుతివాక్యైర్వేద
నసౌందర్యోపగతసతి తదిచ్ఛోత్పద్యతే తథాపి వేదనే రుచిః కర్మభిర్జన్య
తే యథా క్షీరప్రియస్య పురుషస్య పిత్తరోగగ్రస్తస్య సత్యామేవ క్షీరే
చ్ఛాయాం ముఖే రుచి ర్నాస్తి సా రుచిః పునరౌషధక్రియయా పిత్తోపశ
మే సత్యుత్పద్యతే తథా సర్వేష దుఃఖోచ్ఛేద నిరతిశయానంద సాధనత్వేన
బ్రహ్మవేదనస్య శ్రుతిపఠితస్యత్వామపి వేదనేచ్ఛాయామపి పాపప్రతి

బంధాద్వేదనసాధనేషు రుచిర్న జాయతే। తథాచ పురాణేభిహితం మహాపాపవతాం నృణాం జ్ఞానయజ్ఞోనరోచతే ప్రస్తుతజ్ఞానయజ్ఞస్తు ప్రద్వేష్యో భాసతేస్వతః ఇతి। తస్మింశ్చ జ్ఞానప్రతిబంధకే మహాపాపేపరమేశ్వరార్పితైః కర్మభిర్వినాశితేసతి శ్రవణాదౌ రుచిరుత్పద్యతే। సేయంరుచిరత్ర వివిదిషాశబ్దేనోచ్యతే। అతః పరంపరయా కర్మాణిజ్ఞానసాధనభావం ప్రతిపద్యంతే। తచ్చపారంపర్యం వార్తికకారేదర్శితం రుచిద్వారోపకుర్వంతి కర్మాణ్యాత్మవిముక్తయే। అజ్ఞానస్యావిరోధిత్వాన్న సాక్షాదాత్మబోధవత్। అవిద్యాయా నచోచ్ఛిత్తౌ జ్ఞానాదన్యదపేక్ష్యతే। జ్ఞానోత్పత్తౌ తు నైవాన్యచ్ఛమాదిభ్యో వ్యపేక్ష్యతే। శమాద్యుత్పత్తయే నాన్యద్బుద్ధిశుద్ధిరపేక్ష్యతే బుద్ధిశుద్ధౌ చ నిత్యాదికర్మభ్యో నాన్యదిష్యతే। పారంపర్యేణ కర్మైవం వేదనాయోపయుజ్యతే। సాధనం కర్మతేనైతత్సాధ్యం బ్రహ్మాత్మవేదనం ఇత్యేవమభిసంబంధః కర్మజ్ఞానకాండయోః ఇత్యన్యథాపి సంబంధేన కించిన్నాన్యత ఇతి తత్రైవం యథోక్తసంబంధమసహమానాః ప్రతివాదినో బహుధోత్తిష్ఠంతి తేషాంమధ్యే కేచిత్ప్రాప్తజ్ఞాననైరపేక్ష్యేణైవ మోక్షం వర్ణయంతి అన్యేజ్ఞానకర్మసముచ్చయేన ముక్తింబ్రువతే అపరేజ్ఞానస్యైవ ముక్తిహేతుత్వమంగీకృత్యాపిసోపానపంక్తిన్యాయేనవా కామప్రవిలోపనేనవా ప్రపంచవిలోపనేనవా కర్మకాండస్యోపయోగమిచ్ఛంతి తత్రజ్ఞాననైరపేక్ష్యవాదినాంమతం వార్తికకారేదర్శితం। నిషిద్ధకామ్యయోస్త్యాగాత్కర్మణోర్నిత్యకర్మణః। కరణాత్ప్రత్యవాయస్య హానిరాత్మావిముచ్యతే। కామ్యకర్మపరిత్యాగాద్దేవాదిత్వంనధావతే। నిషిద్ధస్య నిరస్తత్వాన్నారకీంనైత్యధోగతిం నిత్యానుష్ఠానతశ్చేమం ప్రత్యవాయో నసంస్పృశేత్। ఆగామిజన్మనోసిద్ధావ్యేష్టుం స్వాస్థ్యమిష్యతాం। శరీరారంభకం కర్మభోగేన క్షీయతేతతః। వినాప్యేకాత్మ్య సంబోధాన్ముక్తిస్సిద్ధాంతరాత్మనఇతి అస్యపక్షస్య దూషణమపి తేనైవోక్తం। సూక్ష్మాపరాధ సంగ్రృష్టేరితి యత్నవతామపి। నిషిద్ధకా

మ్యేనిశ్శేషంవర్జయేన్నిపుణోపికః। ముముక్షుః కామ్యాపాపేద్వేవర్జయే
దితిచోదనా। నచవేదేక్వచిద్యేన వచనాత్తత్ప్రకల్ప్యతే। కామ్యాదివర్జ
నంత్వేతత్స్వకపోలప్రకల్పితం। అతఃప్రామాదికానాంకామ్యనిషిద్ధాచ్చపు
నర్జనిః। నిత్యస్యఫలముక్తం చేదుపాత్తదురితక్షయః తథాపకామ్యప్రాప్యా
నాం క్షయోనాదురితత్వతః। ఉపపాతకమల్పంచేత్ క్షీయతాం నిత్యకర్మ
ణా। అనంతదేహహేతూనాం హత్యాదీనాం కుతఃక్షయః। నిత్యకర్మభిర
స్త్యస్తి స్వర్గః కామ్యాగ్నిహోత్రవత్। ఆపస్తంభేన తత్ప్రోక్తమామ్ర
వృక్షనిదర్శనాత్। ఫలార్థేరోపితేత్వామ్రే ఛాయాగంధావవారితౌ।తథా
వర్ణాశ్రమాచారాదనుగచ్ఛేత్త్రివిష్టపం నిషిద్ధకామ్యనిత్యాని పూర్వజ
న్మస్విహాత్రచ। కృతానిసంత్యనంతాని స్వాపేక్ష్యంతతాత్మనః కుతః। ఐకా
త్మ్యబోధతః కర్మక్షయంచేద్బాధ్యతేహితే: నిష్ఫలాముక్తిరస్త్యేవమ
మేవ నహిసంశయః। అపరేమన్యతే మోక్షజ్ఞానకర్మసముచ్చయం। ప్రధాన
గుణభావేన త్రివిధోసౌ సముచ్చయః। జ్ఞానంప్రధానంకేషాంచిదన్యేషాం
కర్మముఖ్యతా। సమప్రాధాన్య ముభయోరపరేషామితిస్థితం। ఏకదేశే
చైకకాలే స్థితయోరవిరుద్ధయోః సముచ్చయః ఫలైకత్వాత్త్వస్యాన్నాసౌ
జ్ఞానకర్మణోః బాధ్యబాధకరూపేణ ప్రకాశాస్త్రయోరివ। ఏకదేశాన
వస్థానాన్న సముచ్చయ ఏతయోః బాధ్యబాధకభావోక్తేరేకకాలానవస్థి
తిః। హేతుస్వరూపకార్యేషు విరోధస్త్వనయోస్స్ఫుటః। అభ్యాసః కర్మ
ణోహేతుః ప్రమాణంబోధకారణం। నభాసకం కర్మరూపం బోధరూ
పంతుభాసకం। కర్మకార్యం భావిజన్మ తన్నివృత్తిస్తు బోధజా। సముచ్చ
యోదుర్లభోతస్తే నముక్తిః కథంభవేత్। సోపానపంక్తిగత్యేవ హర్మ్యో
త్కృష్టాధిరోహణం అశేషకర్మక్రమతోధికారం కేచిదూచిరే సంధ్యావంద
నమారభ్య క్రమానుష్ఠితకర్మభిః సహస్రవర్షాసత్రాంతే జ్ఞానిత్వా మధి
రోహతి యద్వైవనగరాధ్వస్థగ్రామ్యగత్యుపదేశనం నగరాధ్వోపదేశస్య శే
షత్వంప్రతిపద్యతే।తద్వన్మోక్షమార్గస్థస్వర్గాదిగతిభాషణం। మోక్ష।

మార్గోపదేశస్య శేషత్వం కిం న గచ్ఛతి। యద్యోపచ్ఛందనార్థాని స్వర్గాదీని విముక్తయే। నగరాప్త్యైతదధ్వస్థగ్రామాదిగుణగీరివ। ఏవంచ సతి దృష్టేన ద్వారేణైవోపకారిణః। ఆత్మజ్ఞానాధికారావిధయస్సకలా అపి। మైవం గ్రామనగ రేః పుంసోఽనర్థత్వాదస్తు శేషతా। స్వయమేవ పుమర్థత్వాత్స్వర్గాదే శ్శేషతా కథం। యదుపచ్ఛందనార్థత్వాన్నైపవాక్యే తత్సమంజసం వేదేతు వక్తృరాహిత్యాదభిప్రాయాద్యసంభవః యద్వాతత్రైవ తా త్పర్యం యత్రోపచ్ఛందనం స్యాదితి। తతశ్చ విధితాత్పర్యం స్వర్గ ఏవ న మోక్షణే। దృష్టద్వారంచ రాగాది ప్రవృత్తిప్రతిషేధనం। యది తర్హి నిషేధద్వారం భవతు తత్తథా। విధయస్తు నిరుంధంతి న రాగం రాగ హేతవః। వర్ధయంతి ప్రత్యుతామీ రాగం భోగప్రధానతః అశేషక ర్మానుష్ఠానమల్పాయుషి న సంభవేత్। సోపానపంక్తిన్యాయేనాతః మంద బుద్ధిప్రకల్పితః। అన్యోన్యత్వాపహుర్న శక్నోతి కామసంయూషితాశయః। ద్ర ష్టుం తత్పరమద్వైతం సర్వకామాస్సమాప్తితః కర్మభిర్వివిధైర్ధర్మా స్సవిరోధాం ద్యుపాసనైః। వైరాజాంతఫలం భుక్త్వా తద్వైకాత్మ్యం ప్రపద్య తే సర్వభోగోపభోగేన కృత్స్నకామలయాధ్వనా। యాంతి ముక్తేరా నుగుణ్యం కర్మాణీపి విధాన్యపి బ్రహ్మవంద్య। తతోఽన్యత్ర చిత్తేనావిషయీ కృతః। దృష్టానందాభిలాషం సన్న్యమంటకతూర్ణమప్యలం కామప్రవిల [illegible] కర్మకాండగాః ప్రలీనకామోవిజ్ఞానకాండేధిక్రియతే [illegible] కామసంప్రాప్త్యా తన్నాశోఽబ్దశతైరపి తత్సేవాతో వివృ [illegible] పదర్శనాత్। నజాతు కామః కామానాముపభోగే [illegible] ప్రోక్తస్తత్త్వేనైవ భూయ ఏవాభివర్ధతే। గుణస్యావ [illegible] ప్రష్టైర్వాక్షేణకామతః సర్వక్లేశోపశాంత్యర్థమాత్మజ్ఞానం [illegible] త్రయేత్॥

కామాశ్రితో విధిః కామం దోషవన్న విలాపయేత్ । కామస్సర్వ ప్రవర్తేత నాత్మజ్ఞానే కదాచన। ఉద్వేజితాదవాజ్ఞానాత్స్వర్గవపుం భోగపుష్మ

రాత్। తథాచరాగీగీతాయాం పఠ్యతేవచనంత్విదం। అపిబృందావనే శూ
న్యేసృగాళత్వంసఇచ్ఛతి। నతునిర్విషయం మోక్షంకదాచిదపిగౌతమ। వై
రాజాంతంఫలంభుక్త్వా ముచ్యేతేతియదీర్యతే। క్రమముక్తౌత త్తదాస్తునతు
సద్యోవిమోచనే। ద్వారంననియతంముక్తేః ప్రాజాపత్యం పదంభవేత్।
నహ్యుపాధిషు తత్త్వస్యవిశేషః కశ్చిదీక్ష్యతే। నాకాశస్యవిశేషోస్తికుంభ
ద్రోణాద్యుపాధిషు। దూరాంతికాదిభిన్నేషు కల్పితాకల్పితేష్వపి। అతః
ప్రజాపతౌ తత్త్వస్యాక్రమేనవిశేష్యతే। తర్కాదాగమతశ్చాపి తద్యో
గ్యమితి హీదృశాత్। ప్రత్యబుధ్యత దేవానాంమధ్యేయో యస్సఏవతత్।
అభవన్మానవ్యఇత్యాహ శ్రుతిరైష్యమ్యవారిణీ। ఏకోదేవస్సర్వభూతేష్వితి
చాహాపరాశ్రుతిః। అతశ్చోపాధివైషమ్యాన్నాత్మతత్త్వం విశిష్యతే। సద్యో
ముక్తింవాంఛతో తోదోషదృష్ట్యావిముచ్యతే। కామోతఃకర్మకాండస్య
తాత్పర్యం నైవతల్లయే। అన్యేతుమన్వతేకేచిద్గంభీరన్యాయవేదినః। భేద
స్యవిలయోవేదగమ్యతే కస్యచిత్క్వచిత్। దేహాత్మభావవిలయస్స్వర్గకా
మపదేఖలు। దేహాద్భిన్నోధికార్యత్ర స్వర్గభోగ్యవగమ్యతే। రాగాద్యా
నాంప్రవృత్తీనాంనిషేధేషు లయోంజసా। విధిష్వపిలయస్తాసాంకార్యాం
తరనియోగతః। లోకేపిచానభిప్రేతాత్పథస్సాయాస్సవారణం। మార్గాంత
రోపదేశాద్వావేదేప్యేవం ప్రతీయతాం। ఏవంరాగాదిహేతూత్థప్రవృత్తి
లయవత్తథా। ఆత్మజ్ఞానాధికారార్థా నిశ్శేషావిధయస్స్మృతాః। నైవం
కింభేదవిలయోవిధీనాం ఫలకాంక్షయా। తాత్పర్యాదాత్మబోధస్యహేతు
త్వాద్వాత్రకల్ప్యతే। నాద్యస్తావద్యతోశేషానకర్మవిధయః ఫలాత్। స్వ
వాక్యావగతాత్కించిదపేక్షంతేఫలాంతరం। తాత్పర్యంచవిధీనాం స్యా
త్కార్యానుష్ఠానఏవహి। అంతరేణత్వనుష్ఠానం స్వర్గపశ్వాద్యసంభవాత్।
శ్రుతేర్విలయతాత్పర్యే ఫలహానిస్తథాభవేత్। ఫలార్థాచేల్లయోనస్యా
న్నోభయం వాక్యభేదతః। శ్రుతేపిస్వర్గతాత్పర్యేకల్పనాచేల్లయార్థతః।
తన్న ప్రత్యక్షవచనాద్దేహాదిలయసిద్ధితః। సాక్షాద్ధస్తి నిదృష్టేపినహిహస్త

పదానుమా । అస్థూలాదివచస్సాక్షాద్దేహాది ప్రతిషేధకృత్ । నాత్మబోధోఽపి భేదస్య లయాయస్యాత్కుత్రచిత్। అలయేప్యుపపన్నత్వాల్లయేసుప్తావవీక్షణాత్। గురుశాస్త్రాద్యవిలయే బోధోఽయముపపద్యతే। లయమాత్రేణచేద్బోధస్సుప్తౌ కేననివార్యతే।సర్పాభాసలయేపీయం రజ్జుస్తమసి నేష్యతే ప్రత్యుతాభాససర్పోఽయం లీయతే రజ్జువీక్షణాత్ । అథప్రపంచనాశేన నాశ్యతే భేదకారణం। నైవంనకార్యనాశేన కారణం నశ్యతిక్వచిత్। కారణంకిమవిద్యాస్స్యాద్వస్తువాతత్త్వబోధతః । అవిద్యానాశనాత్తత్రప్రపంచ విలయేఫలః। వాస్తవోఽయంప్రపంచశ్చేత్సవిలాప్యో న కేనచిత్। అన్యథాస్యాత్మతత్త్వస్య విలయః కేనవార్యతే । కించకృత్స్నస్యవిలయం కర్తుం శక్యోవజన్మభిః। భేదస్తులీయతేస్వాపేస్వతఏవనశాస్త్రతః।కించభావిక్షణోచ్ఛేద్యోభాతోప్యపరతస్స్వతః।ప్రపంచోవతక్షణానాం సుకార్యత్వాన్నశ్యతిస్వతః । కించ భేదలయేనైవ సర్వానర్థప్రహాణతః । పురుషార్థస్య సంసిద్ధే ర్విద్యానైష్ఫల్యమాపతేత్ ।అతఏకాత్మ్యయాథాత్మ్య జ్ఞానాదజ్ఞానహానతః।సిద్ధేపునర్ద్వైతవిలయకల్పనా నిష్ప్రయోజనా।ఇష్టసాధనతాబోధ్యావిధిభిస్సకృతైరపి। అనిష్టసాధనత్వంతు నిషేధ్యైరితిహిస్థితిః। తస్మాత్కర్మలయేభేదలయే సోపానవత్మని। సముచ్చయేనసంబంధోనయుక్తః । కాండయోర్ద్వయోః। పరిశేషాత్పరాప్రోక్తసాధ్య సాధనలక్షణః। సంబంధోఽత్రావగంతవ్యోజ్ఞానకర్మాఖ్యకాండయోః । కోవిషయః కింఫలంకస్సంబంధ ఇతి ఏషాంత్రయాణాముత్తరముక్తం। అథకోఽధికారవానిత్యస్య ఉత్తరముచ్యతే । అత్రేవం చింత్యతే । కించికీర్షోరుపనిషద్యధికారః కింవాజిజ్ఞాసోరితి చికీర్షోరితి తావత్ప్రాప్తం ।కుతః వేదాంతానాంకర్మ పరత్వాద్విమతావేదాంతాః కార్యపరాః వేదభాగత్వా త్కర్మకాండవత్ ననుకర్మకాండస్యాపిప్రమాణత్వాద్బోధకత్వమేవనతు కారకత్వం కర్మకాండాభిజ్ఞానామపికర్మసుప్రవృత్త్యదర్శనాత్। నాయందోషః। నదీప్రవాహో వేగవత్ప్రబలవాయువచ్చచోదనాభావేపి మమేదంకర్తవ్యమితిబుద్ధ్యుత్పాదనేన రాజాజ్ఞాదివత్ప్ర

వర్తకత్వా దత ఏవ భాష్యకారైః ప్రథమసూత్రేఽభిహితం। యా చోదనాధ ర్మస్య లక్షణం సా స్వవిషయే నియుంజానైవ పురుషం బోధయతీతి బహూనా నామప్రవృత్తిస్తు శ్రద్ధాద్రవ్యరాహిత్యాది ప్రతిబంధవశాదుపపద్యతే। అతః కర్మకాండవద్వేదాంతానామపి సిద్ధార్థపర్యవసానాభావాచ్చికీర్షోరేవా త్రాధికారః తస్మాచ్చిత్తనిరోధం ప్రతిపత్తిం ప్రసంఖ్యానం వా యః కర్తుమి చ్ఛతి తస్యైవౌపనిషద్యధికారః। న తు జిజ్ఞాసుత్వ ధర్మసూత్రేణేతి ప్రా ప్తేఽభిధీయతే। వేదాంతానాం కార్యపరత్వం కుత ఇతి వక్తవ్యం కిం సిద్ధార్థే వ్యుత్పత్త్యభావాత్ కిం వా సత్త్వామపి వ్యుత్పత్తౌ ప్రయోజనాభావాత్। అహోస్విత్కార్యవ్యతిరిక్తస్య ప్రమేయస్యాసంభవాత్ నాద్యః వృద్ధవ్యవ హారే గామానయేత్యత్ర యదా కార్యే వ్యుత్పత్తిస్తదా పుత్రస్తే జాత ఇత్యత్ర సిద్ధేపి వ్యుత్పత్తి దర్శనాదత్ర చ పూర్వాచార్యైః బహుభిః పరాక్రాంతం నాపి ద్వితీయః బ్రహ్మాత్మత్వావిర్భావముపక్రమ్య కృతకృత్యత్వానందా భివ్యక్తిపర్యంతాయాః ప్రయోజనపరంపరాయాః ప్రపంచితత్వాత్। నాపి తృతీయః చిదాత్మనస్స్వప్రమేయత్వాదత ఏవోక్తం నమేయాభావశంకాస్తి సర్వవ్యాపృతిసాక్షిణః చిదాత్మనోపలాపే తు జగదాంధ్యప్రసంగతః ఇతి। న చ కర్మకాండస్యాపి కృత్స్నస్య కార్యపరత్వమస్తి బ్రాహ్మణో న హంత వ్య ఇత్యాదిషు ప్రతిషేధేషు అనుష్ఠేయస్య కార్యస్యాభావాదేవమర్థవాదాదీ నామపి దేవతావిగ్రహాదౌ సిద్ధార్థే తాత్పర్యముదాహరణీయం। ఏతచ్చ దేవతాధికరణే ప్రపంచితం తతో వేదాంతానాం కార్యపరత్వాభావాన్న చికీర్షోరత్రాధికారః। ఇత్థం వేదాంతానాం కార్యపరత్వే నిరాకృతే సతి చి త్తనిరోధవాదినః పునః ప్రత్యవతిష్ఠంతి చిదాత్మా న వేదాంతైర్బోధనీయః తస్యాన్వయవ్యతిరేకసిద్ధత్వాత్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు పరస్పరవ్యావృత్తే షు చిదాత్మా తత్రానువృత్తోఽనుభూయతే। లోకేఽనువృత్తం వ్యావృత్తేభ్యో భి న్నమితి జాతివ్యక్త్యాదౌ దృష్టం। అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవ చిదాత్మా సిద్ధః। ఏతదేవాభిప్రేత్య వార్తికసారేఽభిహితం। మానాంతరేణ తత్సిద్ధేర్నా

త్రవ్యా ప్రియుతేవచః । వాసనానాంనిరోధేతః పుమాన్ ప్రయత్నాన్నియుజ్యతే । అనిరోధేవాసనానామంత్యకాలేను వర్తనాత్ । భావిజన్మానివార్యాణిస్యాదంత్య ప్రత్యయకారితం । యంయంవాపిస్మరన్ భావంత్యజత్యంతే కళేబరం । తంతమేవేతికౌంతేయసదాతద్భావభావితః । జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యాయా అనాత్మార్థవాసనాః । రోధనీయాస్తాస్సర్వాభిద్యతా భావిజన్మనః । అనాత్మప్రత్యయానంతరితస్యాత్మైక్యభావనా। కార్యాతయా నిరుధ్యంతే వాసనాజన్మహేతవః । ఉపాసీతస్వమాత్మానమితిసాక్షాద్విధిశ్రుతః । తస్యాంగభావసిద్ధ్యర్థం చిదాత్మానుంధ్యతేశ్రుతౌ । ఆత్మైకప్రత్యయోయావత్స్వభావా త్సంతతోభవేత్ । కుర్యాదుపాసనంతావత్ క్షీయంతేవాసనాస్తతః । అన్యదృష్ట్యాజాగ్రదాద్యాః కల్పంతే క్షీణవాసనే । విదుష్యయంస్వదృష్ట్యాతు స్వాత్మనోన్యం నపశ్యతి । దేహంవినశ్వరమవస్థితముత్థితంవా సిద్ధోనపశ్యతియతోధ్యగమత్స్వరూపం। దైవాదుపేతమథదైవవశాదపేతంవాసోయథా పరిహితం మదిరామదాంధః । తస్మాదశేష వేదాంతావాసనానాంనిరోధనే । నియుంజ్యతేవాపురుషమాత్మోపాసనమాగతః । అథవామనసోరోధే ముముక్షుంసంనియుజ్యతే । తస్మిన్నిరుద్ధే నిఖిలానిరుధ్యంతేహివాసనాః । తావన్మనోనిరోద్ధవ్యం యావద్ధృది గతంక్షయం । ఇతిశ్రుతంమనోరోధం విదధాతివిముక్తయే । పాతంజలం యోగశాస్త్రంమనోరోధే సమాపితం । ప్రవృత్తమనసోబంధో తన్నిరోధేత్రా తుముక్తతా । వాసనామాత్రహేతుత్వా దాత్మనోనర్థసంగతిః । అన్యోపాయోస్తువామావా సరోధాదేవముక్తతా । స్వయం జ్యోతిస్స్వభావత్వా న్నిరుద్ధస్వాంతవాసనః । ప్రమాంతరానపేక్షోపి స్వయమాత్మా ప్రకాశతే । ఏవంకార్యముఖేనైవజ్యోతిష్టోమాదివాక్యవత్। వేదాంతానాం ప్రమాణత్వంనాక్షువద్వస్తునీష్యతే । ఇతివ్యాచక్షతేమందా నియోగార్థైకరాగిణః । నైతత్సాధ్వభ్యధాయ్యత్ర నియోగస్యానవేక్షణాత్ । కామితార్థస్యసంసిద్ధేర్లౌకికాదేవమానతః । వైదికేనవినియోగేనకింకార్యం వద

బుద్ధిమత్। మనసో వాసనానాంచ భావే సత్యర్థప్రతీతిః తదభావే సుషు
ప్త్యాదావనర్థో నైవవీక్ష్యతే। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం నిరోధోనర్థ
వారణే। ఉపాయ ఇతి విజ్ఞాతః కిమపూర్వం విధీయతే। ఉపాసనాచిత్తనిరో
ధావిధేయౌ పుదితౌ త్వయా। తౌస్తాం తత్త్వబోధస్య హేతుత్వేనాభ్యుపై
మితౌ। లౌకికవ్యవహారేషు ప్రవృత్త్యాదిరుపాసనాత్। అంతర్ముఖాసతీ స్వా
త్మవిచారక్షమతాం వ్రజేత్। శబ్దస్పర్శాదిరహితం ఆత్మానం స్థూలధీర్న
హి। ద్రష్టుం శక్నోతి సాక్ష్యర్థం ధీనిరోధో విధీయతాం। ఏష సర్వేషు
భూతేషు గూఢాత్మా న ప్రకాశతే। దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మ
యేతి శ్రుతేర్వచః। బ్రహ్మాత్మబోధహేతుత్వం వాసనాధీనిరోధయోః।
మానాంతరానధిగతం తే నాస్తు విధిరేతయోః। జ్ఞానేధికారసిద్ధిస్స్యాదుపా
సాధీనిరోధతః। సిద్ధేధికారే పశ్చాత్తు వేదాంతా ఆత్మబోధనాః। అతోత్ర
వాసనారోధే ధీరోధే వా చికీర్షయా। న వేదాంతేధికారస్స్యాత్కింతు త
త్ర బుభుత్సయా। చిత్తతద్వాసనారోధతాత్పర్యేత్ర నిరాకృతే। ప్రతిపత్తి
విధౌ శాస్త్రతాత్పర్యం కేచిదూచిరే। ఆత్మా ద్రష్టవ్య ఇత్యేవం ప్రతిపత్తివిధి
శ్రుతిః। కోసావాత్మేతి వీక్షాయాం సర్వమాత్మేతి వర్ణ్యతే। సత్యజ్ఞానాది
వాక్యాని తత్త్వమస్యాదికాన్యపి। విధిశేషతయా బ్రహ్మ స్వాత్మత్వేనార్ప
యంతిహి। ఏవం విధిమిహేచ్ఛంతి విధ్యయోగ్యేపి సుస్థి। విధిరాగవశా
త్కించిత్ప్రసక్తిదమిహోచ్యతే। కిమైకాత్మ్యం విధేయం స్యాత్కింవా
తద్దర్శనం వద। నాద్యోస్యాత్యసిద్ధత్వాత్పుంవ్యాపారానపేక్షణాత్। దర్శ
నంచ ప్రమాణేన జన్యత్వేనత్వనుష్ఠితేః। చక్షుషా దృశ్యతే రూపం నానుష్ఠి
త్యా కదాచన। సమన్వయస్య సూత్రేహి పూర్వాచార్యైరతిస్ఫుటం। నిరా
కృతోవిధిర్బోధే పుంవ్యాపారానివేశనాత్। తస్మాద్ద్రష్టవ్య ఇత్యేషా ప్ర
తిపత్తివిధిర్నహి। బహిర్ముఖత్వవ్యావృత్తివిధేరూపార్థతాథవా।
ఆత్మబోధో వేదవాక్యజన్యోనతు విధిం స్పృశేత్। కింత్వైంద్రియకవిజ్ఞానమివ
సిద్ధార్థనిష్ఠితం। ఏవంచ సతి వేదాంతా బ్రహ్మతత్త్వపరా లౌకికం। ప్రబోధ

యంతివిధ్వస్తనిఖిలద్వైతమవ్యయం । ఐకాత్మ్యవస్తుయాథాత్మ్యప్రకాశ
న పటీయసః । వచసస్త్వతిరేకేణకిం మానం తద్ధురం వహేత్ । శాబ్దజ్ఞా
నవిధావేవం వేదాంతేషు కృతే । అపరేపండితం మన్యా విధ్యంతరమి
హూచిరే । అన్యోప్యనుభవోపాయః మననధ్యానలక్షణః । ఉపాయో
విహితోస్త్యేవ ప్రతిపత్తివిధిం వినా । ఉపాయాశ్శాంతిదాంత్యాద్యాస్తేషు
సత్స్వనిరంతరం । అవిక్షేపేణ మననం ధ్యానం వా సుకరం భవేత్ । అవాంత
రమహావాక్యరూపాత్సిద్ధావబోధకాత్ । శాస్త్రాద్బ్రహ్మాత్మతామాదౌ
పురుషః ప్రతిపద్యతే । తత్త్వే శాస్త్రాత్ప్రపన్నేపి పారోక్ష్యానపహానతః ।
తత్సాక్షాత్కరణాయైవ ప్రసంఖ్యానం విధీయతే । ప్రవృత్తిహేతుః ప్రసంఖ్యా
నం శబ్దయుక్త్యోరిదంత్విహ । మననధ్యానరూపత్వాత్సాక్షాత్కారయితుం
క్షమం । శ్రవణం శాబ్దవిజ్ఞానే యథోపాయస్తథాద్వయం । అనుభూతౌమ
ననం నిదిధ్యాసనమిత్యదః । తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత తత్త్వవిద
త్యాదినా ప్రసంఖ్యానం విధేయమనుభూతయే । ఏవమైకాత్మ్యతాత్పర్యే శా
స్త్రే నిశ్చేపి యుక్తిభిః । కేచిత్కార్యమపేక్షంతి తదేతన్నైవ యుజ్యతే ।
కిమాత్మభానాయాభ్యాస పరోక్ష్యాయవాథవా । వ్యవధానాపనుత్యర్థం
మానజన్యఫలాయవా । భానలోపస్యశంకాపనుత్యర్థం వోత ముక్తయే । సర్వ
థాపి ప్రయాసస్తే విధ్యర్థోఽత్యంత నిష్ఫలః । ప్రమాత్రాదిత్రయం యస్మా
త్సంవిన్మాత్రవపుస్స్మృతం । భాతి పూర్వమభాతం సత్తద్ధానేకమపేక్ష్యతే ।
అహంకారః ప్రమాతాస్యాద్ధీవృత్తిర్మానముచ్యతే । ఘటాదికం ప్రమేయం
స్యాచ్చిదాభాసాభాతి తత్త్రయం । పరోక్షమపిదేహాదియుస్వభాసా పరోక్ష
వత్ । విభాత్యాత్మైవతస్యాస్యాదాపరోక్ష్యమహైతుకం । అజ్ఞానమపినిశ్శే
షప్రమేయవ్యవధానకృత్ । యేనావ్యవహితం భాతి తత్తేనవ్యవధీయతే ।
స్వమహిమ్నైవ యస్సిద్ధస్తత్త మోహంతి శాస్త్రధీః । కింతతోన్యత్ఫలం మా
నజన్యం యద్విధితో భవేత్ । మాత్రాదిత్రయలోపేపి లోపసాక్షితయేష్య
తే । యోసావలుప్తచైతన్యస్తల్లోపశ్శంక్యతేకథం । ఐకాత్మ్యస్యస్వతో

ముక్తేరజ్ఞానాత్తస్యబద్ధతా । జ్ఞానాదజ్ఞానహానౌ స్యాత్తదపేక్ష్యంవి ముక్తయే। పరోక్షత్వేన శాస్త్రేణబుద్ధం నత్వనుభూయతే। ప్రసంఖ్యాన మతోఽపేక్ష్యమితి చేదుచ్యతేఽనతత్ । మేయస్వభావాత్పారోక్ష్యం కింవా శబ్దస్వభావతః । ఆద్యే కిం బ్రహ్మతా తత్ర పరోక్షా స్యాదుతాఽఽత్మతా । యత్సాక్షాదపరోక్షం తత్ బ్రహ్మేతి బ్రహ్మణి శ్రుతౌ। ముఖ్యాపరోక్షముదితం పారోక్ష్యం శంక్యతే కుతః। అన్త్యే న స్తత్ర పారోక్ష్యం పూర్వమేవ నిరాకృతం శబ్దస్త్వయముదాసీనః పరోక్షత్వాపరోక్షయోః । దేశాదిభిర్వ్యవహితం పారోక్ష్యేణావబోధయేత్। ఇతరత్త్వాపరోక్ష్యేణ దశమస్త్వమసీతివత్। దేశాత్కాలద్వస్తుతో వాఽవ్యవధానం మనాగపి । ఐకాత్మ్యవస్తునో నాస్తి తత్ర పారోక్ష్యధీః కుతః । తమోమాత్రాంతరాయత్వాదైకాత్మ్యైక్యస్య వస్తునః । అసాధ్యసాధనే తస్మిన్ నాపేక్షా భావనాం ప్రతి । నను విజ్ఞాయ కుర్వీత ప్రజ్ఞామిత్యనుశాసనాత్ । ఊర్ధ్వం చావృత్తిరితి చేత్తత్సత్యం నాస్తి సంశయః। నైతావతావకాశోఽస్తి త్వన్మతస్యాత్ర కశ్చన। నైవానుభూతేః సిద్ధ్యర్థమిదం శ్రౌతానుశాసనం। విజ్ఞాయేత్యనుభూతిం తాం వాక్యజన్యామపేక్ష్యతు । విదధాతి తదైకాగ్ర్యం బహిశ్చిత్తనివృత్తయే।: వక్ష్యతోపయోగోత్ర వాక్యశేషే వ్యవస్థితః। నానుధ్యాయాద్బహూన్ శబ్దాన్ వాచో విగ్లాపనం హి తత్ । కిం బహూక్త్యాత్ర వేదాంతాబోధమాత్రావసాయినః బుభుత్సోరధికారో తశ్చికీర్షోస్తు నకస్యచిత్ । ఇత్థముపనిషదో విషయప్రయోజన సంబంధాధికారిణో నిరూపితాః అధికారిణ ప్రమితిజనకో వేద ఇతి న్యాయేన ఇయముపనిషద్బుభుత్సోః బ్రహ్మాత్మతత్త్వప్రమితిం జనయతి । న చోపనిషదం ప్రామాణ్యే వివదితవ్యం। తత్ప్రామాణ్యస్య స్వతస్త్వాదంగీకారాదప్రామాణ్యకారణాభావాచ్చ కిం బోధకత్వాత్ప్రామాణ్యం ఉతబాధితత్వాదథవానువాదకత్వాద్వా । ఆద్యే సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాద్యవాంతరవాక్యానామయమాత్మా బ్రహ్మేత్యాదిమహావాక్యానాంచ శ్రవణమాత్రేణ బోధోపలంభాత్ । నన్వాత్మా బ్రహ్మేతి పదయోరపర్యా

లౌకికాః లౌకికో వానాద్యః వేదస్యానువాదకత్వప్రసంగాత్ ద్వితీయే సంబంధగ్రహణాసంభవాత్। అబోధకత్వం అథోచ్యేత యద్యోగ్యేతరపదార్థయోః లౌకికత్వేన సంబంధగ్రహణం వాక్యార్థస్యాలౌకికత్వాభావాదనువాదకత్వమితి దేవాభిప్రేత్య ధర్మమీమాంసాయాం నిర్ణీతం। లోకావగతసామర్థ్యశ్శబ్దో వేదేఽపి బోధక ఇతి తదసత్ వాక్యార్థస్య దుర్నిరూపత్వాత్ సంసర్గో వా వాక్యార్థః కిం వా విశిష్ట ఉతాఖండైకరసః। తత్రాభిహితాన్వయవాదినో భాట్టాః పదైరభిహితానాం పదార్థానాం సంసర్గం వాక్యార్థమాహుః। అన్వితాభిధానవాదినస్తు ప్రాభాకరాః యోగ్యేతరవిశిష్టం నియోగం వాక్యార్థమాహుః। ఏవమత్రాపి ఆత్మబ్రహ్మణోస్సంసర్గస్యాత్మవిశిష్టబ్రహ్మణో వా వాక్యార్థత్వే పసిద్ధాంతస్తవ ప్రసజ్యతే। త్వదభిమతస్యాఖండైకరసార్థస్యాసిద్ధేస్తర్హి అఖండైకరసో వాక్యార్థోఽస్త్వితి చేన్న దృష్టాంతాభావాత్ కథంచిత్సత్యపి దృష్టాంతే హానోపాదానరాహిత్యేన పురుషార్థాభావాత్ అఖండైకరసత్వసిద్ధ్యర్థం జగతో మిథ్యాత్వే సిద్ధే సతి వేదస్యాపి మిథ్యాత్వాదప్రామాణ్యం స్యాదత్రోచ్యతే। త్వదురూహ్యత్వేన పరమతమనువదితుమఖండైకరసం వస్త్వితి యద్వాక్యం ప్రయుజ్యతే తస్యైవ వాక్యస్య దృష్టాంతత్వమభ్యుపేయం। న హ్యత్ర సంసర్గస్య వా విశిష్టస్య వా వాక్యార్థత్వం తథా చ సతి తస్యాదురూహ్యత్వప్రసంగాన్న ఖలు తదుభయం త్వయా దురూహ్యతే స్వమతత్వేనాస్వీకారాత్ తస్మాదనువాదకమఖండైకరసం వస్త్వితి వాక్యమేకో దృష్టాంతః। పూర్వాచార్యా అపి వర్ణయంతి। సత్యజ్ఞానాదివాక్యమఖండార్థనిష్ఠం వాక్యత్వాత్ప్రకృష్టప్రకాశశ్చంద్ర ఇతి వాక్యవత్। ప్రకృష్టశబ్దేన కుత్ర ప్రకాశస్యావ్యావృత్తిః ప్రకాశశబ్దేన మేఘాద్యావృత్తిస్తతో బుభుత్సితశ్చంద్రః ప్రాతిపదికార్థమాత్రమఖండమనేన బోధ్యతే। తథా తత్త్వమస్యాది మహావాక్యమఖండార్థనిష్ఠమకార్యకారణద్రవ్యనిష్ఠత్వే సతి సమానాధికరణత్వాత్సోఽయం దేవదత్త ఇతి వాక్యవత్ పరస్పరవిరుద్ధాభ్యాం తద్దేశకాలా

భ్యాముపలక్షితదేవదత్తవ్యక్త్యైక్యస్య ప్రతిపాద్యత్వాదఖండార్థత్వా
ద్వార్త్తికసారేప్యఖండార్థత్వం వాక్యస్య దర్శితం । ప్రసిద్ధార్థస్యాత్మశబ్దప్ర
యోగాత్సహి లౌకికః । బ్రహ్మార్థోపి మహత్త్వేన ప్రసిద్ధో వ్యవహా
రతః । ఏవం పదార్థప్రజ్ఞాతే పదార్థైర్లోకమానతః । వాక్యార్థో
తీంద్రియో వేదవాక్యైకేన నివార్యతే । అపూర్వదేవతాస్వర్గాః పదా
ర్థా లోకమానతః । వ్యుత్పత్త్యా లౌకికోప్యర్థో వాక్యాద్బుద్ధస్త్వయా
యథా । యథార్థవాదాదివశాత్స్వర్గాద్యర్థోఽవగమ్యతే । తథా వాంతర
వాక్యైర్న బ్రహ్మార్థోఽప్యవగమ్యతాం । అప్రసిద్ధపదార్థోఽపి ప్రసిద్ధార్థపదై
స్సహ । సమభివ్యాహృతైర్బోద్ధుం శక్యో మధుకరాదివత్ । అతో లోకాను
సారిణ్యా వ్యుత్పత్త్యార్థోఽప్యలౌకికః । ధర్మో బ్రహ్మాత్మకస్సిద్ధ్యేత్తత్ర కస్మా
దమానతా । అన్యత్రమాత్రవాక్యార్థో నైవ సంసృష్టలక్షణః । విశిష్టలక్షణో
వాస్యాత్కింత్వఖండైకలక్షణః । బ్రహ్మణో నాత్మతారూపమబ్రహ్మత్వం
తథాత్మనః । అజ్ఞానజం ద్వయం ద్వాభ్యాం పదాభ్యాం వినివార్యతే । నహ్య
న్యాత్మనో బ్రహ్మ న చాత్మా బ్రహ్మణోఽన్యతః । తాదాత్మ్యమనయో
స్తస్మాన్నీలోత్పలవిలక్షణం । నీలత్వముత్పలత్వం చ హ్యన్యోన్యవ్యభిచారి
ణి । ఆత్మబ్రహ్మత్వయోర్నాస్తి వ్యభిచారోఽణునాగపి । పరోక్షత్వమపూ
ర్ణతా తద్వద్బ్రహ్మత్వం చాద్వితీయతా । ద్వా ప్రత్యక్చానసంభావ్యాత
త్త్వైకస్య పరాక్త్వతః । అతః ప్రత్యక్త్వమేవైతదద్వయత్వం న చేతరత్
తథాప్యవిద్యావిభ్రాంతివ్యావృత్త్యర్థం పదద్వయం । ఆత్మాపి సదిదం
బ్రహ్మమోహాత్పారోక్ష్యదూషితం । బ్రహ్మాపి స తథైవాత్మా సద్వితీయ
తయేక్ష్యతే । ఆత్మా బ్రహ్మేతి పారోక్ష్యసద్వితీయత్వబాధనాత్ । అఖండై
కత్వసంశాస్త్రం పురుషార్థే సమీహితే । హానోపాదానరాహిత్యస్య పురుషా
ర్థేఽభవేన్నహి । ఇష్టప్రాప్తిరనిష్టార్థనివృత్తిశ్చైవ సంభవాత్ । త్వం
బ్రహ్మేతి శ్రుతవాక్యే సిద్ధ్యత్యేవాప్రయత్నతః । అశేషానర్థవిచ్ఛేదో బ్ర
హ్మానందోప్యనుత్తమః । పురుషార్థాపకృష్టత్వాదద్వితాకార్యప్ర

మాణతా। తద్ధికాస్మై విశేషాద్వాపు మర్థాతిశయత్వతః । నచైకాత్మ్యస్యా
పాయస్యమిథ్యాత్వ మిహాచోద్యతాం । కదా వేదస్యమిథ్యాత్వం భవతా
జ్ఞాయతేవద। ఐకాత్మ్యప్రతిపత్తేః ప్రాజ్ఞమిథ్యాత్వమబోధనాత్ । పుమ
ర్థస్యసమాప్తత్వా దూర్ధ్వంవేదనకింతవ। అజ్ఞాతమపిమిథ్యాత్వం ప్రాగ
స్త్యేవేతి చేచ్ఛృణు। మానసత్యత్వమిథ్యాత్వేనమాత్వా మాత్వకారణె
సత్యేనాప్యనుపాయేన ఘటేనాగ్నిర్నమీయతె। అసత్యేనాప్యుపాయేనప్ర
తిబింబేనబింబధీః। తస్మాదథాజ్ఞావబోధిత్వా ద్దుష్టకారణవర్జనాత్। అబా
ధాచ్చప్రమాణత్వం వస్తుప్రత్యక్షాదివచ్ఛ్రుతేః । నను భేదశ్రుతైర్వాక్యైర్వి
ధాయక నిషేధకైః। అక్షాదిభ్యశ్చనైకాత్మ్యం బాధితత్వాత్ప్రమాయు
తం। నచానైకాత్మ్యంబాధితత్వాత్ప్రమాయుతం । నచానైకాత్మ్య
శాస్త్రస్యతైర్వికల్పసముచ్చయా । యతఏతావసంభావ్యౌ క్రియాయామి
వవస్తుని। వ్రీహిభిర్వాయవైర్వేతి యథాయాగోవికల్ప్యతె। నైకమేవమ
నేకంవేత్యేతద్వస్తువికల్ప్యతె । సముచ్చితౌయథాదర్శ పూర్ణమాసౌతథా
నతు। భిన్నాభిన్నాత్మనావస్తు సముచ్చేతుమిహోర్హసి। అతఐకాత్మ్యమా
నస్య భేదమానస్యవాద్వయోః। ఏకస్యబాధనంప్రాప్తా వైక్యధీర్బాధ్యతే
న్యయా। నేహనానేతిశబ్దానాం నిషేధోనాన్యబాధకః। వర్ణాదిగ్రహణో
పాయ ప్రత్యక్షాద్యుపజీవనాత్ । వర్ణాన్గృహీతుమధ్యస్యవ్యుత్పత్త్యైచో
పజీవతి। శ్రుతిరక్షానుమానేద్వే ప్రబలత్వంతయోస్తతః। నిషేధవిధ్యోర్య
చ్ఛాస్త్రం చిత్తస్యవ్యుపకారితత్। ఐక్యశాస్త్రేణోపజీవ్యంప్రబలంతేనసత
న్మతం। తత్తుభేదాశ్రయేణైవవిధత్తేచ నిషేధతి। తస్మాదభేదశాస్త్రస్యబా
ధోస్తుద్వైతశాస్త్రతః । ఔపచారికమైకాత్మ్యశాస్త్రంకర్తాఽత్మసంస్త
వాత్ । సావకాశంభవేద్యద్వాజపార్థముపజీవ్యతె । భేదసాధకమక్షాది
ర్భేదాదన్యత్రకుత్రవా । సావకాశంతతస్తస్య బాధో నైకాత్మ్యశాస్త్రతః।
ఐకాత్మ్యబోధకత్వేపి వేదాంతాబాధితత్వతః। అప్రామాణ్యం భజంతీతి
పూర్వపక్షోవ్యవస్థితః। ఉచ్యతేలోకతస్సిద్ధం భేదమాశ్రిత్యచోదనా। ప్రవృ

త్త్వాపురుషార్థాయనతుభేదావబుద్ధయే। ఆశ్రయోః ప్రత్యయోర్భేదో మాయి
కోఽస్యానవాస్తవః। నేహనానాస్తీతిశాస్త్రోక్త్యావాస్తవః ప్రతిషిధ్యతే। ఆగమో
మాయికంభేదం ననిషేధతికింత్విమం। మాయికోభేదఇత్యేవం ప్రత్యుతప్ర
తిపాదయేత్ । మాయామాత్రమిదంద్వైతం అద్వైతంపరమార్థతః। ఇతి
మాండూక్యశాఖాయాం శ్రుతివాక్యమధీయతే। ప్రత్యక్షాదిభిరప్యత్ర భేదో
భాత్యేషమాయికః। ఉపజీవ్యస్యఏవాతోనోప జీవ్యవిరోధితా। వాస్తవే
శుక్తిశకలె మాయికంరజతంయథా। భాసతే తద్వదేవేదం అద్వైతేభేద
భాసనం। వాస్తవే బ్రాహ్మణేస్వప్నేమాయికీ శూద్రతాయథా। నవిరుద్ధా
తథాభేదో నాద్వైతేనవిరుధ్యతే। ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాంప్రామాణ్యం
వ్యావహారికం। ఆశ్రిత్యాయంప్రపంచస్యాదలీకోపి ప్రమాణవాన్। అద్వై
తాగమవాక్యంతు తత్త్వవేదనలక్షణం। ప్రమాణభావంభజతే। నాతోన్యో
న్యవిరోధితా। నాయంశబ్దఃకుతోయస్మాద్రూపంపశ్యామిచక్షుషా। ఇతి
యద్వత్తథైవాయం విరోధోక్షజవాక్యయోః। విభిన్నవిషయత్వేనవిరోధా
సంభవసతి। అబాధితత్వాదైకాత్మ్యంప్రామాణికమితిస్థితం। నను వేదాం
తసిద్ధాంతంనజానంతోపివాదినః। లౌకికాశ్చస్వమాత్మానం జానంతిస్వస్వ
మానతః। మానంప్రత్యక్షమన్యద్వాయద్యోగ్యం తచ్ఛవేత్తతః। జ్ఞాతాత్మ
కథనాదత్ర వేదాంతా అనువాదినః। నైవాత్మనోన్యద్వస్త్వైతైర్వేదాం
తైః ప్రతిపాద్యతే। యేనాపూర్వార్థలాభేన తేషామననువాదతా। ఉ
చ్యతేమాంతరాత్సిద్ధః కిందేహాత్మాతథేతరః। నాద్యస్యా దనువాదిత్వం
దేహాత్మానానుకీర్తనాత్। నవేదాంతైఃక్వచిద్దేహ ఆత్మేతి ప్రతిపాదయే
త్। యఃకోశోన్నమయః ప్రోక్తస్తత్రాప్యస్యైవానువాదితా। దేహాంతరో
పికింకర్తా బ్రహ్మవోభయథాపిచ। తయోర్మానాంతరాబోధాదాశంక్యా
నానువాదతా। వాదినోలౌకికావాత్రభవిష్యద్దేహభోగినం। కర్తారాత్మానం
నజానంతి వేదాంతవచసావినా। దేహాంతరాభిసంబంధాభావిత్వాన్నాక్ష
గోచరః। లింగసాదృశ్యవిరహాత్ నానుమానోపమాతథా। భావరూపా

త్మబోధాయనాభావోఽపి ప్రవర్తతే। అర్థాపత్తిర్న సంభావ్యా దృష్టకల్పన
వర్జనాత్। అన్యథానుపపన్నోఽపి శ్రుతస్యార్థోఽనకల్పకః। శ్రుతార్థాప
త్తితోఽప్యత్ర శ్రుతిరేవ బలీయసీ। యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహి
నః। ఇతి వేదాంతవచసా భవిష్యద్దేహయోగధీః। భవిష్యద్దేహసంబంధివా
క్యాదాత్మా న చేన్మతః। చార్వాకవదనోఽకుర్యాద దృష్టార్థాః క్రియాస్సుధీః।
యోగిప్రత్యక్షతోఽభావి సంబంధోఽజ్ఞాయతే యది। తథాపి యోగితా శ్రౌ
తానుష్ఠానాదేవ నాన్యథా। యోగిభిర్వ్యవధానాద్వా సాక్షాద్వా శ్రుతిరే
వ హి। కర్తర్యాత్మని ప్రమాణం స్యాత్స్వర్గాదిఫలభోక్తరి। బ్రహ్మాత్మన్యస్య
హం బుద్ధిర్న మానం స్యాత్కథంచన। ప్రత్యుతాహం బుద్ధిరేవ సిధ్యత్యా
త్మానుభూతితః। శాస్త్రైకవేద్యతాప్యుక్తా విషయత్వనిరూపణాత్। తస్మా
దనువాదిత్వాత్స్థితా వేదాంతమానతా। ప్రమాణం మేయసాపేక్షం మే
యతా కస్య యుజ్యతే। ఇత్యాకాంక్షానివృత్త్యర్థం మేయత్వం నిరూప్య
తే। అవిజ్ఞాతః ప్రమాణస్య విషయో వాదినాం మతః। సోఽజ్ఞాతార్థః ప్రమా
ణాత్ప్రాక్సిద్ధ్యేద్వా వానుభూతితః। న తావన్మానతస్సిద్ధిర్మానాత్పూర్వమను
పేక్షణాత్। సిద్ధమజ్ఞాతముద్దిశ్య జ్ఞప్త్యై మానం ప్రవర్తతే। అజ్ఞాతత్వం న
సిద్ధం చేన్మానాత్తత్తేన సిధ్యతి। ఇతి చేన్నిత్యచైతన్యానుభవేనానుభూయతే।
మానప్రవృత్తితః పూర్వం అజ్ఞాతత్వం యథా తథా। జ్ఞాతత్వం న వ్యుత్తరత్ర
చైతన్యేనానుభూయతే। ప్రవృత్తం విషయే మానం బోధయేద్విషయాకృతిం।
జ్ఞాతతాజ్ఞాతతే భాతోఽసతే చావిషయత్వతః। రూపార్థం సంప్రవృత్తేప
నేత్రేణ రసగంధయోః। అగృహీతిర్యథా తద్వద్జ్ఞాతాజ్ఞాతత్వయోర్భవేత్।
నేత్రాగృహీతయోరన్యద్గ్రాహకం స్యాద్యథా తథా। జ్ఞాతతాజ్ఞాతతాగ్రా
హ్యా అమేయో అపి తే చితా। అజ్ఞానవ్యాప్తమజ్ఞాతం జ్ఞాతం జ్ఞానేన భాసి
తం। తచ్చోభయం సాక్షిభాస్యం ఆహుర్వేదాంతపారగాః। సర్వం వస్తు జ్ఞా
తతయా హ్యజ్ఞాతత్వేన వా సదా। సాక్షిచైతన్యవిషయ ఇతి శాస్త్రేషు డిండి
మః। చితైవాజ్ఞాతతా సిద్ధా జ్ఞాతో యస్య జాయతే। సర్వే వర్ణా మైరత

శ్చింత్యం కస్యాజ్ఞాతత్వమీదృశం । చేతనో వేతనో వాయస జ్ఞాతో యువ్యచే
తనః । తస్మాజ్జ్ఞాతార్థకార్యస్య జడస్యాజ్ఞాతతా కుతః । అజ్ఞాతరజ్జుకార్య
స్య సర్పస్యాజ్ఞాతతా నహి । అజ్ఞాతబ్రహ్మకార్యస్య జడస్యాజ్ఞాతతా కుతః ।
రజ్జుసర్పం న జానామి బోద్ధుమిచ్ఛామి మానతః । ఇతి వ్యవహృతి ప్రాజ్ఞానాం
గీ కుర్వంతి కేపిచ । కించాజ్ఞాతస్య వస్తో లభ్యం తిరోధానం చ చేతరత్ । స్వయ
మేవ తిరోభూతే జడే కాన్యా తిరోహితిః । అవిద్యా పస్వరూపే తు చేతనస్య
న నిర్మితాత్ । తిరోధానద్విశేషోస్తు బ్రువస్త్రియమపీ యథా । చంద్రం
మలినమేద్రాహునీలమేఘం న తు క్వచిత్ । ఏవం చేతనమజ్ఞాతం జడం
త్వజ్ఞానదేహకం । కార్యకారణరూపమ్యత్ నిఖిలం జడమీక్ష్యతాం । తేన స
ర్వేణ చిద్రూపస్వప్రకాశస్తిరోహితః । తిరోహితేనోభయతః తత్ భాసతే
చంద్రరాహువత్ । లేపః ప్రకాశనాశో వా నాస్తి చంద్రవదేవహి । రాహు
గ్రస్తత్వమిందో చేదస్మద్దృష్ట్యైవ భాసతే । అజ్ఞాతత్వం చితస్తద్వన్మా
ఽదృష్ట్యైవ భాసతే । తతోఽనుభవ ఏవైకో విషయో జ్ఞాతలక్షణః । అతూనీ
నాం స్వతస్సిద్ధో యత్ర తేషాం ప్రమాణతా । అనుభూతిగ్రహాయైవ ప్రవృత్తా
న్యపి దృష్టయా । సామగ్ర్యాఖిలమానాని గృహ్ణంతి జడసంయుతాం । శుక్తి
కాగ్రహణాయైవ ప్రవృత్తమపి లోచన । గృహ్ణాతి రజితోపేతం శుక్త్యం
శం దోషయోగతః । వేదాంతేతరసామగ్రీ దుష్టేష్టా చక్షురాదికా । తజ్జా
ధీరత్ర గృహ్ణాతి స్ఫూర్తిం రూపాదిసంయుతాం । ఏవం చ సతి విభ్రాంతః కల్పి
తే రజితే ధియం । ప్రమాణం మనుతే యద్వద్రూపాదావనజస్తథా । ధర్మి
ణ్యభ్రాంతమఖిలం జ్ఞానమిచ్ఛంతి వాదినః । సర్వధర్మిణి సద్రూపే ప్రమా ధీ
వృత్తయోఽఖిలాః । విపర్యయం ప్రకారే తు వదంతి రజితాదికే । తథా రూపా
దికే బుద్ధిస్స్యాద్విపర్యయరూపిణీ । ఏవం న్యాయేన సంసిద్ధా ప్రమాణానాం
ప్రమాణతా । బ్రహ్మణ్యేవ తథా హ్యజ్ఞా రూపాదావేవ తాం విదుః । ధర్మిణ్యే
వ ప్రమాణం సదపమానం విమూఢధీః । రజితగ్రాహకం మానమితి విద్యా
ద్యథా తథా । బ్రహ్మణ్యుక్తాదిమానత్వమితి న్యాయవిదాం మతం । రూపాదా

వేదితవ్యత్వమితి మాధవీయో జగుః । కించ బహూక్త్యాప్రమేయస్యాజ్ఞా-
తత్వేన చేతనం । సర్వేషామపి మానానామజ్ఞాతత్వాభిమానినాం । వేదాం-
తానాం విశేషేణ నిశ్శేషాజ్ఞానఘాతినాం । అజ్ఞాతశ్చేతనో మేయోఽజ్ఞా-
తో న్యస్తీకశ్చన । కించానందాప్తిరూపస్య పురుషార్థస్య హేతవః । వే-
దాంతాస్తేన తత్రాయం అసంగాత్మా పరఃప్రమా । ఉక్తమంత్రోపనిష-
దో విషయాదిచతుష్టయం । ప్రామాణ్యముపేతస్యైతస్యా మథ వ్యాఖ్యా ప్రవర్తతే ॥

సేయం తైత్తిరీయోపనిషత్త్రిధా । సాంహితీ । వారుణీ । యాజ్ఞికీ చేతి
తత్ర ప్రథమప్రపాఠకే సంహితాధ్యానస్యోక్తత్వాత్తద్రూపోపనిషత్సాం-
హితీ । ద్వితీయతృతీయయోః ప్రపాఠకయోర్బ్రహ్మవిద్యాభిహితా ।
తస్యాశ్చ ప్రదాయప్రవర్తకో వరుణస్తస్మాత్తదుభయరూపోపనిషద్వా-
రుణీ । చతుర్థప్రపాఠకే యజ్ఞోపయుక్తా అపి మంత్రాస్తత్ర తత్రామ్నా-
తాస్తద్రూపోపనిషద్యాజ్ఞికీ తాసాం తిసృణాం మధ్యే వారుణీ ముఖ్యా త-
స్యాః పరమపురుషార్థస్య బ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణస్య సాక్షాదేవ సాధనభూతా-
యా విద్యాయాః ప్రతిపాదకత్వాదేవం తర్హి ముఖ్యాభిహితత్వాత్సైవం ప్ర-
థమం పఠితవ్యేతి చేన్న తస్యామధికారసిద్ధయే సాంహిత్యాః పఠితత్వాద్వ్య-
క్యపి వివిదిషోర్విద్యాయామధికారః । వివిదిషాపి యజ్ఞేన దానేనేతి కర్మ-
భిరేవ ఉత్పాదితా । తథాపి న కర్మభిశ్చిత్తైకాగ్ర్యముత్పద్యతే ప్రత్యుత ప్ర-
వృత్తిబాహుల్యాద్విక్షేపవాసనైవ భూయసీభవతి ఐకాగ్ర్యస్య సాక్షా-
త్కారహేతుత్వం కఠా ఆమనంతి । దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మ-
యా సూక్ష్మదర్శిభిః । ఇతి । ఐకాగ్ర్యం చ ధ్యానాభ్యాసేన జన్యతే । అత ఏవ
పతంజలిర్యోగస్వరూపం తత్సాధనం చ సూత్రయామాస । యోగశ్చిత్తవృ-
త్తినిరోధః । అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధ ఇతి । తతో ధ్యానాభ్యాసా-
య సాంహిత్యాః ప్రథమభావిత్వం యుక్తం । శ్రేయాంసి బహువిఘ్నానీతి
లౌకికన్యాయాద్విశేషతో బ్రహ్మవిద్యాయాం దేవకృతవిఘ్నబాహుల్య-
సంభవాచ్చ ఆదౌ విఘ్నపరిహారాయ యతితవ్యం । దైవికవిఘ్నసంభావ-

నాచ బృహదారణ్యకేవగమ్యతే । అథయోన్యాం దేవతాముపాస్తేన్యోసా వన్యోహ మస్మీతినసవేదయథా పశురేవం సదేవానాం యథాహవై బహవః పశవోమనుష్యం భుంజూరేవమేకైకం పురుషో దేవాన్ భునక్త్యేకస్మిన్ న్నేవపశావాదియ్యమానె ప్రియంభవతి కిము బహుషుతస్మాదేషాంతన్న ప్రియం యదేతన్మనుష్యావిద్యురితి। అయమర్థః ద్యావిహిపురుషో బ్రహ్మవిత్కస్మిచ తత్రబ్రహ్మవిదస్సర్వభావాపత్తిశ్చైతీతి। పూర్వవాక్యేషు సమామ్నాతం యఏవంవేదాహం బ్రహ్మాస్మీతిస ఇదగ్ం సర్వ భవతీతి విదిత బ్రహ్మతత్త్వస్యసర్వభావాపత్తిం ఘ్నాయదేవా అపినసమర్థాః యస్మాదయం బ్రహ్మవిదేషాందేవానామాత్మాభవతీతి ఏతత్పితశ్రైవామ్నాతం। తస్యహనదేవాశ్చనా భూత్యా ఈశతే ఆత్మాహ్యేషాగ్ంసభవతీతి । ఇత్థం బ్రహ్మవిదః పరమపురుషార్థమామ్నాయ విద్యారహితస్యతదభావందర్శయితు మథయోన్యామిత్యాదివాక్యమామ్నాతం । అథ బ్రహ్మవిద్యామహిమోక్త్యనంతర మవిద్యామహిమావర్ణ్యతే । యఃపుమాన్ స్వాతిరిక్తాం దేవతాముపాస్తే సేవతే థయోన్యామిత్యాదిశ్రుత్యర్థః । అసావుపాస్యా దేవతాన్యో అహంచోపాసకో దేవా దన్యోస్మీతి సోయముపాసకో భేదదర్శీసన్ స్వస్యబ్రహ్మత్వలక్షణం మహిమానం నజానాతి యథాపశుర్గవాదిరూపః పశుస్స్వస్యశక్త్యాధిక్య మజ్ఞాత్వాస్వల్పశక్తీనామపి మనుష్యాణాం అధీనోభవతి ఏవమజ్ఞానీస ఉపాసకో దేవానామధీనోభవతి యథాధేన్వజాశ్వబలీవర్ద మహిషాదయో బహవఃపశవః క్షీరప్రదానవాహనాదినాస్వోచితవ్యాపారేణైకైకంమనుష్యంపాలయంతి ఏవమజ్ఞానిపురుషః ఏకఏవాగ్నీంద్రసూర్యాదీన్ దేవాన్ హవిః ప్రదానాదినాపాలయంతి తస్మాదెకైకఃపురుషో దేవానాం సర్వపశుస్థానీయః । యథాబహుపశుస్వామినః పురుషస్యఏకైకస్మిన్నేవపశౌ చోరవ్యాఘ్రాదిభిరపహ్రియమాణేసతి మహదప్రియంభవతి తత్రబహుష్వపహృతేషు కిమువక్తవ్యం తస్మాన్మనుష్యా ఏతద్బ్రహ్మత్మతత్త్వంవిదురితి యదేతద స్తితదేషాందేవానామత్యంతమప్రియమితి ఏతస్యహ్యప్రియత్వస్య పశుషువ్యక్తత్వాద్బ్రహ్మవిద్యాయాం

దేవకృతో విఘ్నస్సంభావ్యతే । అయమర్థో వార్తికసారే దర్శితః । స్వస్వ
తత్త్వమవిజ్ఞాయ యాగదానాదికర్మభిః । స్వతోన్యాం దేవతాం పాతిహ్యన
డ్వాన్ వణిజం యథా । అపిభూరిపశోః పుంస ఏకస్మిన్నపి తస్కరైః । హ్రియ
మాణే పశౌ దుఃఖం కిము సర్వాపహారతః । సర్వస్వతుల్యే పశౌ బ్రహ్మధీ
పరిమోషిణీ । హ్రియమాణే మహద్దుఃఖంస్యాత్సర్వేషాం దివౌకసాం । త
స్మాదేషామప్రియం తద్యన్మనుష్యా విజానతే । బ్రహ్మాత్మతత్త్వ మతో దేవాః
ప్రతిబధ్నంతి వేదనం । ప్రమాదినో బహిశ్చిత్తాః పిశునాః కలహోత్సుకాః
సన్న్యాసినోపి దృశ్యంతే దేవసందూషితాశయాః ఇతి యథా దేవాః ప్రతిబంధ
కాః తద్వన్మనుష్యా అపి బ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రతిబంధకాః । ఏతదపి బృహ
దారణ్యక ఏవ అర్థాత్ అయం వా ఆత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోక ఇత్యా
దినాభిహితం । తదర్థోప్యేవం సంగృహీతః । వర్ణాశ్రమాభిమానీ సన్నత
త్త్వజ్ఞః పరాఙ్మతిః । దేవాదీనామాశ్రయస్స్యాత్సర్వేషామాపిపీలికం ।
దేవానాం యాగహోమాభ్యాం మునీనాం వేదపాఠతః । పితౄణాం శ్రాద్ధ
తోన్నృణాం వస్త్రాన్నగృహదానతః । పశూనాం తృణనీరాభ్యాం ఉచ్ఛిష్టక
ణదానతః । శ్వాఖుకీటాదిభక్ష్యాణామేవం సర్వాశ్రమో గృహీ । కర్మణానా
జితో యస్మాన్నకశ్చిదుపకారకృత్ । గృహీ దేవాదిభిస్తస్మాదాజీతో
భూత్స్వకర్మభిః । స్వస్వకర్మార్జితత్వేన దేవాద్యాః స్వస్వదేహవత్ । అవినా
శం స [illegible]చ్ఛంతి గృహిణస్స్వోపకారిణః । తత్త్వంబుద్ధ్వానుష్ఠానం నాశోయం
గృహిణో మహత్ । ఏష దేవాదిభిస్సర్వైర్విఘ్నోహి శక్యశ్చికిత్సితుం । కర్మణా
షాం [illegible] రోగాలస్యాదినా తు యత్ । నాసావాత్యంతికో నాశః యత్న
శ్చేత్ [illegible] రిష్యతి । మాభూత్సర్వస్వహానిర్నో బ్రహ్మయాథాత్మ్యవిద్య
యా । ఇతి [illegible] ప్రతిబధ్నంతి యత్నతశ్చేతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య
[illegible] శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యః శృణ్వంతోపి బహ
వో [illegible]న్నవిద్యురితి విఘ్నబాహుళ్యాదితి శేషః భగవతాప్యేతదేవోక్తం ।

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే। యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చి న్మాం వేత్తి తత్త్వత ఇతి దేవం పరమపురుషార్థస్య విఘ్నబాహుల్యసంభవా త్ తచ్ఛాంతయే సాంహిత్యాముపనిషద ఆద్యానువాకే జప్యో మంత్ర ఆ మ్నాయతే। కర్మకాండస్యోపక్రమే తు నాయం మంత్ర ఆమ్నాతః। కర్మా నుష్ఠానస్య దేవాదిభిరపేక్షితత్వేన తత్ర విఘ్నాభావాన్ ను యద్యపి పూర్వ కాండోక్తైర్యజ్ఞదానాదిభిరేవ విద్యావిఘ్నా ఉపశామ్యంతి। బాఢం। తథాపి మంత్రజపనివర్తనీయం విఘ్నాంతరం సంభవతి। విద్యాయామరుచిరాద్యో విఘ్నస్తచ్చ సంచితైర్మహాపాపైరాపాద్యతే। తచ్చ పురాణేఽభిహితం। మ హాపాపవతాం నృణాం జ్ఞానం జ్ఞానం రోచతే ప్రత్యుత జ్ఞానయజ్ఞస్తు ప్రద్వే ష్యో భవతి సర్వత ఇతి। తాని చ మహాంతి పాపాని బ్రహ్మాత్మవేదనే రుచి ము త్పాదయద్భిర్యజ్ఞాదిభిర్నివర్త్యంతే సేయం రుచిర్వివిదిషాశబ్దవాచ్యా త దుత్పాదకత్వం చ యజ్ఞాదీనామేవమామ్నాయతే। తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనేతి। నిత్యానాం యజ్ఞాదీ నాం చ కామ్యానాం సాంసారికఫలహేతుత్వేఽపి ఈశ్వరార్పితానాం వేదన విఘ్నకారి మహాపాపనివర్తకత్వం యుక్తం। అత ఏవ భగవతోక్తం బ్ర హ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః। లిప్యతే న స పాపేన పద్మ పత్రమివాంభసా ఇతి। తస్య పాపక్షయస్య విషయవైరాగ్యం లింగం ఏతచ్చ నైష్కర్మ్యసిద్ధావుక్తం శుధ్యమానం తు తచ్చిత్తమీశ్వరార్పితకర్మభిః। వైరా గ్యం బ్రహ్మలోకాదౌ వ్యనక్త్యథ సునిర్మలమితి శ్రేయోమార్గేష్వభిహి తం। బ్రహ్మాదిస్తంబాంతే సంసారేఽస్మిన్నసారతాబుద్ధిః అంతర్యామిణి దేవే సమర్పితస్య క్రియావిపక్తేరియం ఇతి ఏవం రక్తస్య విద్యాయామరుచికారణే క్షీణే పరిహృతేఽపి చిత్తైకాగ్ర్యహేతోరుపాసనస్య యోగశబ్దాభిధేయస్యాం తరాయాః సంభవంతి తే చ పతంజలినా యోగశాస్త్రే సూత్రితాని వ్యాధిస్త్యా నసంశయప్రమాదాలస్యావిరతిభ్రాంతిదర్శనాలబ్ధభూమికత్వానవస్థితత్వా ని చిత్తవిక్షేపాస్తేఽంతరాయా ఇతి వ్యాధిః ప్రసిద్ధః స్త్యానమకర్మణ్యతా

చేత్తస్యచిత్తంకదాచిత్తమోగుణబాహుళ్యేన వ్యాపారాయోగ్యం సన్స్త్యానంభవతి। ఉపాస్యనిశ్చయరాహిత్యంసంశయః ఉపాసనస్యకదాచిద్విస్మృతిః ప్రమాదః పశ్చాత్కరిష్యామీత్యేవముపేక్షాలస్యం వైరాగ్యరాహిత్యమవిరతి రుపాస్యవస్తుని అన్యథానిశ్చయోభ్రాంతిదర్శనం చిత్తైకాగ్ర్యస్యఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిరాహిత్యమలబ్ధభూమికత్వం కదాచిదుపాసనే ప్రవృత్తిః కదాచిద్రాగాఢా కదాచిత్కృషివాణిజ్యాదా ఇత్యేతాదృశమనవస్థితత్వం ఏతేషాం యోగాంతరాయాణాముపశమాయ జప్యమంత్రమాహ॥

ఓం। శంనోమిత్రశ్శంవరుణః। శంనోభవత్వర్యమా।శం
నఇంద్రోబృహస్పతిః। శంనోవిష్ణురురుక్రమః।నమోబ్రహ్మ
ణే। నమస్తేవాయో। త్వమేవప్రత్యక్షంబ్రహ్మాసి। త్వామేవ
ప్రత్యక్షంబ్రహ్మవదిష్యామి। ఋతంవదిష్యామి। సత్యంవది
ష్యామి।తన్మామవతు।తద్వక్తారమవతు। అవతుమాం। అ
వతువక్తారం।ఓంశాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః॥

ప్రథమానువాకః.

అహ్నః ప్రాణవృత్తేశ్చాభిమానీదేవో మిత్రఃనోస్మాకంశం సుఖహేతుర్భవత్వేవ ముత్తరత్రాపియోజ్యం। రాత్రేరపానవృత్తేశ్చాభిమానీవరుణశ్చక్షుష ఆదిత్యమండలస్య చాభిమాన్యర్యమా బాహ్వోర్బలస్యచాభిమానీంద్రః। వాచోబుద్ధేశ్చాభిమానీ బృహస్పతిః పాదయోరభిమానీవిష్ణుః సచఉరుక్రమః త్రివిక్రమావతారే విస్తీర్ణపాదోపేతత్వాత్ అథవాప్రాణాద్యవయవేషు అభిమానినాం మిత్రాదీనాముక్తత్వాదవయవినికృత్స్నదేహే అభిమానీ విరాట్పురుషః పరిశిష్యతే। సచఉరుక్రమశబ్దేనాభిధీయతే బ్రహ్మాండదేహోపేతత్వేన సర్వవ్యాపిత్వమురుక్రమత్వం ఇత్థమవయవేష్వవయవినిచ అభిమానినో దేవా విఘ్నపరిహారేణ ప్రార్థితాస్సుఖహేతుతయాథ తేషాం దేవానామంతర్యామిత్వేనప్రేరకం

యత్పరం బ్రహ్మ తదేతన్నమస్క్రియతే । తచ్చ బ్రహ్మ జ్ఞానక్రియాశక్త్యుపేత
సూత్రాత్మనా వాయుమూర్తిధారిణా సర్వేషాం ప్రాణినాం విధారకం భ
వతి। వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణాయం
చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సందృబ్ధాని భవంతీతి శ్రుతేః
అతో వాయురపి నమస్క్రియతే తత్రాంతర్యామిణం శాస్త్రానుమానా
భ్యామేవావగమ్యత్వేన పరోక్షత్వాన్నాస్తి సంబోధనం సూత్రాత్మా తు
వాయురూపేణ స్పర్శేంద్రియగమ్యత్వాత్సంబోధ్యతే। అయమేవాభిప్రా
యః। త్వమేవ ప్రత్యక్షమితి వాక్యేన స్పష్టీక్రియతే । యతో వాయూపాధికం
బ్రహ్మ ప్రత్యక్షయోగ్యమతః సోపాధికత్వమేవ వక్ష్యమాణేషూపాసన
వాక్యేషు సాక్షాత్కారయోగ్యం బ్రహ్మ వదిష్యామి సోపాధికం తు బ్రహ్మ
యేన యేన ప్రకారేణోపాస్యతే తేన తేన ప్రకారేణ చిరాభ్యాసే సతి సాక్షా
త్కర్తుం శక్యతే । తథా చ ఛాందోగాః శాండిల్యవిద్యాయామామనంతి ఏతమి
తః ప్రేత్యాభిసంభవితాస్మీతి యస్య స్యాదద్ధా న విచికిత్సాస్తీతి అద్ధా సా
క్షాదిత్యర్థః । బృహదారణ్యే వాజసనేయినోఽప్యామనంతి దేవో భూత్వా దే
వానప్యేతీతి ఇహైవ జన్మని సాక్షాత్కారో దేవభావః మరణాదూర్ధ్వం దే
వత్వాపత్తిర్దేవాప్యయః । అతో వక్ష్యమాణవాక్యేషు నానృతం వదిష్యా
మి కింతు విద్యమానమేవార్థం ప్రత్యక్షం బ్రహ్మేత్యేతాదృశం వదిష్యామి వివ
క్షితస్య విద్యమానస్యార్థస్యాదౌ మనసా పర్యాలోచనమృతం తదనం ప
శ్చాద్వచసోచ్చారణం సత్యవదనమితి తయోర్వివేకః । యదుత్తరత్ర వ
క్ష్యమాణం ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ తత్త్వాం విద్యార్థినం శిష్యం వక్తారమాచార్యం
చ విద్యాగ్రహణకాలే విఘ్నపరిహారేణ పాలయతు తథా గ్రహణోపదే
శసామర్థ్యప్రదానేనాపి ఉభౌ పాలయతు అనయైవ వివక్షయా పునరప్య
వతు। మామవతు వక్తారమిత్యభిధీయతే। ఇత్థం వాయురూపం ప్రత్యక్షం బ్ర
హ్మ సంప్రార్థ్య అంతర్యామిరూపం పరోక్షం బ్రహ్మ తద్వాచకేన ప్రణవే
నానుస్మృత్య విఘ్నశాంతిరస్త్వితి ప్రార్థ్యతే । విఘ్నాశ్చ త్రివిధాస్తేషు

జ్వరశిరోవ్యాధ్యాదయస్త్వాధ్యాత్మికాః। చోరవ్యాఘ్రాద్యుపద్రవా ఆదిభౌతికాః యక్షరాక్షసాద్యుపద్రవా ఆధిదైవికాః తేషాం త్రయాణాముపశమనాయ చ త్రిశ్శాన్తిశబ్దః పఠ్యతే। ప్రణవేనేశ్వరార్పణస్య విఘ్నోపశమనార్థత్వం పతంజలిశ్చ తుఞ్ఛ సూత్రే సూత్రయామాస। క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః తస్య వాచకః ప్రణవః తజ్జపస్తదర్థభావనా। తతః ప్రత్యక్చేతనాధిగమోఽప్యన్తరాయాభావశ్చేతి సాంహిత్యాః ప్రథమానువాకః॥

ప్రథమానువాకోక్తమన్త్రజపేన పరిహృతవిఘ్నస్య పురుషస్యోపాసనార్థం బ్రహ్మావబోధార్థం చ తత్ప్రతిపాదకో గ్రన్థోఽవక్తవ్యస్తస్య గ్రన్థస్యార్థజ్ఞానప్రధానత్వాత్ తేన మా భూదాదాసీన్యమిత్యేతదర్థం ద్వితీయానువాక శిక్షాధ్యాయోఽభిధీయతే భవత్వౌదాసీన్యమితి చేన్నానర్థప్రసంగాత్। మన్త్రో హీనస్స్వరతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తో న తమర్థమాహ। స వాగ్వజ్రో యజమానం హినస్తి యథేన్ద్రశత్రుస్స్వరతోఽపరాధాత్ ఇతి న్యాయాత్ ఇంద్రశత్రుం వృత్రాంతశ్చ త్వష్టా హత పుత్రో వై ఇత్యనువాకస్స్పష్టమభిహితః ఏవం తర్హి కర్మకాండస్యాయమధ్యాయో వక్తవ్య ఇతి చేద్బాఢం అత ఏవ కాండద్వయశేషత్వాద్దేహలీప్రదీపన్యాయేన ఉభయోః కాండయోర్మధ్యేఽభిహితః న చోభయశేషత్వేన వేదస్యోపక్రమ ఏవ పఠ్యతామితి వాచ్యం ఉభయశేషస్యాపి విద్యాయాం ప్రయోజనాధిక్యద్యోతనాయ విద్యాకాండే పఠనీయత్వాత్ కర్మకాండే క్వచిత్స్వరవర్ణాదివ్యత్యయేనయథాశాస్త్రమర్థావబోధేఽపి ప్రాయశ్చిత్తేనానుష్ఠానవైకల్యం పరిహర్తుం శక్యతే అత ఏవ ప్రాయశ్చిత్తాహుతిమన్త్ర ఏవమామ్నాయతే। అనాజ్ఞాతం యదాజ్ఞాతం యజ్ఞస్య క్రియతే మిధు అగ్నే తదస్య కల్పయ త్వం హి వేత్థ యథాతథం ఇతి విద్యాకాండే తు అయథాశాస్త్రమర్థావబోధే సతి వైకల్యం న సమాధీయతే। న హ్యయథాబోధం ప్రాయశ్చిత్తేన పరిహర్తుం శక్యతే రజ్జుసర్పభ్రాన్తిర్హి గాయత్రీజపాదిభిః పరిహారాదర్శనాత్

అతఏవకర్మస్వివవిద్యాయాం వైకల్యపరిహారాయ ప్రాయశ్చిత్తం కిమపినా మ్నాతం ప్రత్యుతవిద్యామభ్యస్యతః పాపప్రసక్తౌ అన్యప్రాయశ్చిత్తాభా వస్స్మర్యతే యఏనస్స్యాత్పాతకం కించిద్యోగీకుర్యాత్ప్రమాదతః యోగమే వనిషేవేతనాన్యం మంత్రంకదాచనేతితస్మాద్విద్యాయామవైకల్యాయ య థాశాస్త్రంబోద్ధుముపనిషత్పాఠే ప్రయత్నాతిశయంవిధాతుమత్రైవశిక్షా ధ్యాయోభిధీయతేః

శీక్షాంవ్యాఖ్యాస్యామః। వర్ణస్స్వరః।

మాత్రాబలం। సామసంతానః।

ఇత్యుక్తశ్శిక్షాధ్యాయః ఇతిశిక్షవిద్యోపాదాన ఇతిధాతుశ్శిక్ష్యం తే వేదనీయత్వేనోపదిశ్యంతే వర్ణస్వరాదయో యత్రాసాశిక్షా సైవ శీ క్షాతాం విస్పష్టమాసమంతాద్వ్యాఖ్యాస్యామః కథయిష్యామః అకా రాదివర్ణః ఉదాత్తాదిస్వరః హ్రస్వదీర్ఘాదిర్మాత్రాః స్పృష్టత్వమీషత్స్పృ ష్టత్వమిత్యాదికః ప్రయత్నోబలం అతిద్రుతత్వమతి విలంబితత్వంచ పరి హృత్యయస్యయః కాల ఉచితస్తావతి కాలే తదుచ్చారణంసామ్యం। తదైవ సామశబ్దేనోచ్యతే। పూర్వోత్తరవర్ణసంహితాసంతానః తఏతేవర్ణా దయస్సంతానాంతాష్షడపితత్తల్లక్షణలక్షితాః పఠనీయాఇత్యనేనప్రకారే ణ శిక్షారూపాధ్యాయ ఉక్తావర్ణాదయష్షడేవ శిక్షణీయానత్వన్యః కశ్చి చ్ఛిక్షణీయోస్తీతిద్యోతయితు వ ధ్యాయోపసంహారః అధ్యేతవ్యః పఠనీ యో గ్రంథః అధ్యాయః యద్యప్యత్ర శిక్షాదిశబ్దానామనేక శ్రుత్యాద్యభిధా నత్వాద్వ్యాకరణోక్త ప్రకృతిప్రత్యయాది ప్రయుక్తస్వరోనోపలభ్య తే తథాపియథాసంప్రదాయప్రవృత్తస్వరస్తథైవాభ్యసనీయ స్తస్యాక్షరవి శేషజ్ఞానే ఉపయోగాభావేప్యనేన శిక్షాధ్యాయేన విధీయమానత్వాన్న దృష్టోపయోగోభవిష్యతి తచ్చాదృష్టముపాసనాయాం తత్వజిజ్ఞాసాః ప్రతి బంధ పరిహారాయసంపద్యతే ఇతిసాంహిత్యాంద్వితీయానువాకః ద్వితీయా నువాకే దృష్టాదృష్టోపకారిగ్రంథపఠనీయమోఽభిహితః తృతీయేత్వేషి

కాముష్మికఫలసిద్ధయే కాచిదుపాసనాభిధీయతే తత్రాదావాత్మనో మంగళా
చారార్థో మంత్ర ఆమ్నాయతే పూర్వోక్తశాంతిమంత్రేణ విఘ్నోపశ
మః ప్రార్థితః అనేనతుమంత్రేణ విద్యాతత్ఫలయోరుత్కర్షః ప్రార్థ్య
తే తమిమంమంత్రమాహ।

సహనౌ యశః। సహనౌబ్రహ్మవర్చసమితి।

విద్యానిమిత్తంయద్యశస్తన్నౌ ఆవయోశ్శిష్యాచార్యయోస్సహ మిళితావస్తు సమ్యగనేనోపాసన మనుష్ఠీయతఇతి శిష్యస్యయశస్సమ్యగుపదిష్టవిత్త్వాచార్యస్యయశః అనేన విద్యయా మహైకల్యలక్షణ ఉత్కర్షోఽభిహితో భవతి బ్రాహ్మణస్యోచితం శ్రుతాధ్యయనలక్షణం తేజో బ్రహ్మవర్చసమేతచ్చ శ్రూయమాణస్యఫలస్య సర్వస్యాపి ఉపలక్షణం సంధీయ్యతే ప్రజయాపశుభిః బ్రహ్మవర్చసేనాన్నాద్యేన సువర్గేణలోకేనేతిహి శ్రూయతే ఏతచ్చబ్రహ్మవర్చసాదిఫలమావయో శ్శిష్యాచార్యయోస్సహాస్తు యద్యప్యుపాసితుశ్శిష్యస్యైవైతత్ఫలం తథాపి తదీయఫలసంపత్తేరాచార్య పరితోష హేతుత్వాదాచార్యస్యాపి ఫలత్వేనోపచర్యతే సోఽయం ప్రార్థనారూపో మంగళాచారార్థో మంత్రశ్శిష్యేణ జప్తవ్యః ఆచార్యస్యతుకృతార్థత్వాన్నానేనమంత్రజపేన కృత్యమస్తియదర్థమిదం మంగళాచరణం తామేతాం విద్యాంప్రతిజానీతే॥

అథాతస్సంహితాయా ఉపనిషదంవ్యాఖ్యాస్యామః। పంచ
స్వధికరణేషు। అధిలోకమధిజ్యోతిష మధివిద్యమధిప్రజ
మధ్యాత్మం। తా మహాసంహితా ఇత్యాచక్షతే ఇతి॥

అథశబ్దః పూర్వానువాకే విహితవర్ణస్వరాద్యుక్త్యుచ్చారణాభ్యాసానంతర్యమాచష్టే। అతశ్శబ్దస్తదుచ్చారణవాసనాయుక్తత్వం హేతుం కరోతి। కుతః ఇయస్మాదుపాసనాయాం ప్రవర్తమానః పురుషశ్చిరాభ్యస్తవేదపాఠవాసితత్వాద్వేదపాఠసంబంధరహితేషూపాసనేషు చిత్తం సహసా ప్రవేశయితుం నశక్నోతి తస్మాత్తత్సంబంధినీం సంహితాయా ఉ

పనిషదం విశ్లిష్టమాసనుంతాత్రైధయిష్యామః వర్ణానాం పరస్పరం అత్యంతసామీప్యం సంహితా పరస్సన్నికర్షస్సంహితేతి పాణినినా సూత్రితత్వాత్ ఉపసామీప్యే నిషణ్ణం ప్రజాపశు బ్రహ్మవర్చసాదిఫలమస్యామిత్యుపనిషత్ ఉపాసనాత్మకత్రయమేయముపాసనీయా సంహితా సా పంచవిధే ష్వాశ్రయేషు వ్యాఖ్యాస్యతే ఆశ్రయభేదేన ఉపాసనాయా భేదశంకా మాభూదిత్యేకదర్థమేకైవోపాసనా పంచస్వాశ్రయేషు ప్రతిజ్ఞాయతే లోకజ్యోతిర్విద్యాప్రజాత్మానః పంచాశ్రయాః పృథివ్యాదిలోకానధికృత్యయదుపాసనం ప్రవర్తతే ఇత్యధిలోకం ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం। యా ఏతా లోకాదిపంచవిధాశ్రయా భేదభిన్నాస్సంహితాస్సంతి తాస్సంహితాస్సర్వా మహాసంహితా ఇత్యేవమభిజ్ఞా ఉపాసకా ఆచక్షతే లోకాది విషయోత్కృష్టదృష్ట్యోపాసితత్వాత్సంహితానాం మహత్వం ప్రతిజ్ఞాతాయా ముపాసనాయా ముపాస్యాం ప్రథమామధిలోకమాహ॥

అథాధిలోకం। పృథివీపూర్వరూపం। ద్యౌరుత్తరరూపం।

ఆకాశస్సంధిః। వాయుస్సంధానం। ఇత్యధిలోకం। ఇతి॥

లోకాది పంచవిధయోపాసనా ప్రతిజ్ఞానంతరం లోకవిషయ ఉపాస్యావయవ ఉచ్యతే సంహితావయవయోః పూర్వోత్తరవర్ణయోస్సంధ్యోః తత్పూర్వవర్ణస్య యత్స్వరూపం తత్పృథివీ దేవతారూపత్వేన చింతయేత్ యదుత్తరవర్ణస్యస్వరూపం తద్ద్యులోకాభిమాని దేవతారూపం యశ్చతయోర్వర్ణయోస్సంధిస్తస్యదేశస్సోయం ద్యులోక పృథివీలోక మధ్యవర్త్యాకాశాభిమాని దేవతారూపః యదనితయో ర్వర్ణయోర్మధ్యదేశే వర్తమానస్సంతానస్సంహితాయాస్స్వరూపస్తద్వాయు దేవతారూపమిత్యేవం లోకవిషయసంహితాధ్యానముక్తం తదేతదుదాహ్రియతే ఇషేత్వేత్యత్ర షకారస్యోపరి యోయమేకారస్సోయం పృథివీరూపః యశ్చోపరితన స్తకారో సాద్యులోకాత్మక స్తయోర్మధ్యదేశే ఆకాశాత్మక స్తస్మిన్ దేశే సంహితాసమిత్తో స్వర్భావేనాపాదితో యోన్యస్త

కారస్స వాయ్వాత్మక ఇతిధ్యాయేత్ ఏవముత్తరే ష్వప్యుపాస్యావయనే ఘుచత్వృషుయోజ్యం॥

తత్రద్వితీయమవయవమాహ।

అథాధిజ్యౌతిషం। అగ్నిః పూర్వరూపం। ఆదిత్యఉత్తరరూపం। ఆపస్సంధిః। వైద్యుతస్సంధానం। ఇత్యధి జ్యౌతిషమితి।

అగ్న్యాదికంజ్యోతిరధికృత్యయదుపాసనంవర్తతే తదధిజ్యౌతిషం తదేవాధిజ్యౌతిషం విద్యుదేవవైద్యుతం॥ తృతీయమవయవమాహ।

అథాధివిద్యం। ఆచార్యః పూర్వరూపం । అంతేవాస్యుత్తర రూపం।విద్యాసంధిః। ప్రవచనగ్ంసంధానం।ఇత్యధివిద్యమితి।

ఆచార్యేణోపదేష్టవ్యః శిష్యేణపఠనీయోగ్రంథః విద్యాగ్రంథస్య పాఠః ప్రవచనం।—చతుర్థమవయవమాహ।

అథాధిప్రజం। మాతాపూర్వరూపం । పితోత్తరరూపం। ప్రజాసంధిః ౹। ప్రజననగ్ంసంధానం । ఇత్యధిప్రజమితి।

ప్రజాపుత్రపౌత్రాదిరూపా। ప్రజననముత్పత్తిః।

పంచమమవయవమాహ।

అథాధ్యాత్మం। అధరాహనుః పూర్వరూపం । ఉత్తరాహనురుత్తరరూపం । వాక్సంధిః। జిహ్వాసంధానం । ఇత్యధ్యాత్మమితి।

దేహేంద్రియాదిసాక్షిచైతన్యాంత స్సమూతోత్రాత్మశబ్దేన వివక్షిత స్తస్యాహం ప్రత్యయగమ్యత్వాత్తమాత్మానమధికృత్య వర్తత ఇత్యధ్యాత్మం వాక్ఛబ్దేనకంఠతాల్వాదిస్థానగత మింద్రియముచ్యతే ప్రతిపాదితరూపాః సంహితావయవానుపసంహరతి।

ఇతిమామహా సంహితా ఇతి ।

ఫలసాధనత్వేనోపాసనం విధత్తే।

యఏవమేతా మహాసంహితా వ్యాఖ్యాతా వేద ।

సంధీయతే ప్రజయా పశుభిః। బ్రహ్మవర్చసేనాన్నా
ద్యేన సువర్గేణ లోకేన। ఇతి।

యః పుమానేవముపాస్తే స పుమాన్ ప్రజాదిభిస్సంబధ్యతే। యద్యపి విదిధాతుః ప్రమాణతంత్రం జ్ఞానమభిధత్తే। నతు పురుషతంత్రం। మానసక్రియారూపముపాసనం నియుంక్తే। తథాపి జ్ఞానవాచినా విదిధాతునాత్రోపాసనక్రియాయోపలక్ష్యతే। తయోర్జ్ఞానసత్వసామ్యాన్నఖల్వత్ర ముఖ్యార్థతాసంభవతి। అపురుషతంత్రస్య జ్ఞానస్య విధాతుమయోగ్యత్వాత్। పృథివీపూర్వరూపమిత్యాదివాక్యేనైవ జ్ఞానసిద్ధా తద్విధివైయర్థ్యాచ్చ। నచాత్ర వేదేత్యేష లట్ప్రత్యయోన విధాయక ఇతివాచ్యం। విధాయకస్య పంచమలకారస్యాశ్రయణాత్ నచవాక్యజన్యం జ్ఞానం లట్ప్రత్యయేనానూద్యతామితి శంకనీయం జ్ఞానమాత్రేణ ప్రజాపశ్వాదిఫలాసంభవాత్ తస్మాదుపాసనక్రియాం విదిధాతునోపలక్ష్య పంచమలకారేణ విధత్తే। ఏవం సతి ఉపాసనాప్రకరణమనుగృహ్యతే ఇతిప్రాచీనయోగ్యోపాస్వేత్యభిధానాత్ప్రకరణత్వమవగతేఽత్ర స్వర్గాఖ్యస్యఫలస్యాముష్మికత్వనియమేపి ప్రజాపశ్వాదిఫలస్య చిత్రాన్యాయేనాముష్మికత్వం పాక్షికం। చిత్రయాయజేత పశుకామ ఇత్యత్ర అసతిప్రతిబంధే పశుప్రాప్తిరైహికీ। అన్యథాత్వాముష్మికీతి చిత్రాన్యాయః ఈదృశఫలసిద్ధ్యర్థం పురుషతంత్రోపాసనక్రియాఽత్ర వేదేత్యనేన విధీయతే। అత్రమీమాంసా చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే చింతితా। నాస్త్యాసనస్యనియమ ఉపాస్తావుతవిద్యతే। నదేహస్థితిసాపేక్షం మనోతోనియమోనహి। శయనోత్థానగమనైర్విక్షేపస్యానివారణాత్। ధీసమాధానహేతుత్వాత్పరిశిష్యత ఆసనం। ఆసనేనైవోపాసితవ్యమితినాస్తి నియమః। మానసవ్యాపారం ప్రతిదేహస్థితివిశేషస్యానుపయుక్తత్వాదితిప్రాప్తే బ్రూమః। పరిశేషాదాసనం నియమ్యతే। తథాహి। నతావచ్ఛయానేనోపాసితుం శక్యతే। అకస్మాన్నిద్రయాభిభూతిసంభవాత్। నాప్యుత్థితేన గచ్ఛతా వా దేహధారణమార్గనిశ్చయాదివ్యాపా

రేణ చిత్తస్యవిక్షిప్తత్వాత్ అతఆసనేనైవోపాసితవ్యమిత్రైర్వ్యాస్య చ్చింతి
తం। దిగ్దేశకాలనియమోవిద్యతే వానవిద్యతే। విద్యతేవైదికత్వేనకర్మస్వే
తస్యదర్శనాత్ । ఐకాగ్ర్యస్యావిశేషేణ దిగాదిర్ననియమ్యతే । మనోను
కూలఇత్యుక్తిర్దృష్టార్థం దశభాషణమితి బ్రహ్మయజ్ఞేనయక్ష్యమాణః ప్రా
చ్యాందిశీతిదజ్ఞ్యయః। ప్రాచీనప్రవణే వైశ్వదేవేనయజేతేతి దశనియమః
అపరాహ్ణే పిండపితృయజ్ఞేన చరంతీతి కాలనియమః।తదేతన్నియమత్రయం
యథాకర్మణాం దృశ్యతే। తథాఉపసనేపిద్రష్టవ్యం। వైదికత్వస్యావిశేషా
దితి ప్రాప్తేబ్రూమః। ఐకాగ్ర్యంహి ధ్యానం ప్రతిప్రధానసాధనం।నచత
స్యాదిగాదినియత్యా కశ్చిదతిశయోవిద్యతే । అతోనాస్తి నియమోఽతఏవ
శ్రుతిర్యోగాభ్యాసాయ ప్రదేశంనిర్దిశంతీ మనోనుకూలఇత్యేవాహ।య
స్మిన్ప్రదేశే సౌమనస్యంతత్రైవయుంజ్యాన్నతు శాస్త్రేణ నియమితః
కశ్చిద్దేశోస్తీతిభావః। సమేశుచౌశర్కరావహ్నిబాలుకావివర్జితఇతి యో
గాభ్యాసాయ దేశవిశేషశ్రూయతఇతి చేత్సత్యం దృష్టస్తార్థత్వంతు
తదితివాక్యశేషే మనోనుకూలత్వవిశేషణాత్। తస్మాన్నాస్తి దిగాదినియ
మః। అత్రవేద్యవస్తుస్వరూపస్యేయత్తాం నిశ్చేతుమిదమపరంనిర్ణీయతే।
ఐతరేయోపనిషద్యపి సంహితోపాసనాకాచిదేవ మామ్నాయతే।అథా
తస్సంహితాయాం ఉపనిషత్ పృథివీపూర్వరూపంద్యౌ రుత్తరరూప
మిత్యాదిరస్యామైతరేయశాఖాయాం తైత్తిరీయశాఖాయాం చామ్నా
తం యేయముపాసనా సాకిమేకా ఉతభిన్నేత్యేకోవిచార ఉపాసనైక్యప
క్షేపి శాఖాద్వయే పరస్పరంగుణోప సంహారసద్భావాసద్భావవిషయో
ద్వితీయోవిచారస్తత్ర పంచాగ్నివిద్యాప్రాణవిద్యాన్యాయేనోపాసనై
క్యంభవితుమర్హతి। సచన్యాయస్తృతీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదేసమ్యగభిహితః। సర్వ
వేదేష్వనేకత్వ ముపాస్తేరథనైకతా అనేకత్వం కౌథుమాది నామధర్మ
విభేదతః। విధిరూపఫలైకత్వాదేకత్వం సామనశ్రుతంశిరోవ్రతాఖ్య ధర్మ
స్తుస్వాధ్యాయస్యాన్నవేదనే । ఛాందోగ్యబృహదారణ్యకయోః పంచాగ్ని

విద్యోపాసనమామ్నాయతే। తదేకం న భవతి నామభేదాత్కౌథుమమితి ఛాందోగ్యగతస్య నామ వాజసనేయకమితి బృహదారణ్యకగతస్య నామ తదోపాసనాంతరేష్వయోజయితవ్యం। ధర్మభేదోప్యుపాసనా భేదస్యగమకః శిరోవ్రతలక్షణో ముండకశాఖాయాం శ్రూయతే తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేచ్ఛిరోవ్రతం విధివద్యైస్తు చీర్ణమితి శిరోవ్రతం నామ వేదవ్రతవిశేష ఆథర్వణికానాం ప్రతివిహితః। నేతరశాఖానాం ప్రతివిహితః। తస్మాచ్ఛాఖాభేదాదుపాసనాభేద ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। శాఖాభేదేపి విద్యాభేదాదుపాసనం న భిద్యతే। తథాహి। ఛాందోగ్యా। యోహ జ్యేష్ఠంచ శ్రేష్ఠంచ వేదేతి యాదృశః ప్రాణవిద్యా విధిస్తాదృశ ఏవ బృహదారణ్యకేపి ఆమ్నాయతే తథా ద్యుపర్జన్య పృథివీపురుషయోషిదాఖ్య మగ్నిపంచకం వేద్యతయా పంచాగ్నివిద్యాయాం యత్స్వరూపం తదుభయోరపి శాఖయోస్సమానం ఫలంచ జ్యేష్ఠశ్చ హ వై శ్రేష్ఠశ్చ భవతీత్యేవంరూపం ప్రాణోపాస్తిజన్యం శాఖాద్వయేప్యేకవిధం యస్తు కౌథుమాదికాఠకాదినామభేద ఉదాహృతః నాసౌ శ్రుత్యాభిహితః కింతర్హ్యధ్యేతార ఏవ కేవలం తత్తచ్ఛాఖాభేదప్రవర్తకమునినామ్నాతం వేదం వ్యాహరంతి యోపి శిరోవ్రతాది ధర్మభేద ఉక్తస్సోప్యధ్యయనవిషయ ఏవ న తూపాస్తి విషయః నైతదచీర్ణవ్రతోధీత ఇత్యధ్యయన ధర్మత్వావగమాత్ తస్మాదైక్యహేతుసద్భావాద్భేదహేత్వభావాచ్చ న శాఖాభేదాదుపాసనం భిద్యతే వేనైవ న్యాయేన సంహితోపాసనాయా అపి ఐక్యం ద్రష్టవ్యం య ఏవమేతాం మహాసంహితాం వ్యాఖ్యాతా వేదేతి యాదృశస్తైత్తిరీయకే విధిస్తాదృశ ఏవ ఐతరేయకేప్యామ్నాయతే య ఏవమేతాం మహాసంహితాం వేదేతి తథా పృథివీ పూర్వరూపమిత్యాదికం వేద్యస్వరూపముభయత్రైకవిధం సంధీయతే। ప్రజయా పశుభిరిత్యాదికం ఫలమపి ఏకరూపం తస్మాదైక్యం యుక్తం గుణోపసంహారన్యాయశ్చ తత్రైవాభిహితః। ఏకోపాస్త్యావనాహార్యా ఆహార్యా నా గుణా। శ్రుతా అనుక్తత్వాదనాహార్యా ఉపకారశ్రుతైర్గుణైః శ్రుతత్వాదన్యశాఖా

యథా హావార్యా అగ్నిహోత్రవత్ విశిష్టవిద్యోపకార స్స్వశాఖోక్తగు
ణైస్సమః వాజసనేయకే ప్రాణవిద్యాయా మధికో గుణో రేత ఆఖ్యః శ్రుతః
రేతో హ ప్రజా మేతి వాసౌ ఛాందోగ్యప్రాణవిద్యాయాం ఉపసంహర్త
వ్యః అత్రానుక్తత్వాద్విద్యోపకారస్తత్రత్యైరేవ ప్రాణవాగాదిభిర్గుణైస్స
విష్యతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః ఏతచ్ఛాఖాయామశ్రవణేపి శాఖాంతరే శ్రుత
త్వాదుపసంహార్యా ఏవ అగ్నిహోత్రాద్యనుష్ఠానేషు శాఖాంతరోక్త గుణ
ప్రయుక్తత్వైవానుష్ఠానదర్శనాత్ నచ స్వశాఖోక్తగుణైరేవవిద్యోపకారసి
ద్ధా గుణోపసంహారో నిరర్థక ఇతి వాచ్యం కర్మభూయస్త్వాత్ఫలభూయస్త్వ
మితి న్యాయేన స్వశాఖోక్తగుణవత్పర శాఖోక్త గుణానామప్యుపకారిత్వా
త్తస్మాద్గుణోపసంహారః కర్తవ్యః అనేనైవ న్యాయేన ఐతరేయగతం వా
క్పూర్వరూపం మన ఉత్తరరూపమిత్యాదిగుణజాతం తైత్తిరీయై ఉపసం
హర్తవ్యం తైత్తిరీయగతంచ అగ్నిః పూర్వరూపమిత్యాదిక మైతరేయై
ఉపసంహర్తవ్యం॥ తదేవం విద్యైక్యే గుణోపసంహారేచ ప్రాప్తే సతి
అత్రోద్గీథవిద్యాన్యాయేన ఉభయం నిరాకరణీయం సోపి న్యాయ స్తత్రై
వాభిహితః ఏకాభిధానాదుద్గీథవిద్యా ఛాందోగ్యకాణ్వయోః ఏకా స్యా
న్నామసామాన్యాత్సం గ్రామాదిసమత్వతః ఉద్గీథావయవోంకార ఉద్గా
తేత్యుభయోర్భిదా వేద్యభేదేథ వాదాది సామ్యమత్రాప్రయోజకం ఉద్గీ
థవిద్యేతి సమాఖ్యాయా ఏకత్వాచ్ఛందోగ కాణ్వశాఖయోర్విద్యైక్య
ముచితం యద్యపి సమాఖ్యా న శ్రౌతీ తథాపి శ్రౌతాస్సంగ్రామాదయ ఉ
భయత్రసమా స్తథాపి ఛాందోగ్యే దేవాసురభావం క్రమేణ సాత్త్వికేంద్రియ
వృత్తీనాం తామసేంద్రియవృత్తీనాం చాంగీకృత్య తత్సంగ్రామం నిరూప్య
వాగాదిదేవానామసురపాప విద్ధత్వముక్త్వా ప్రాణదేవస్య ఏకస్యైవ తద
విద్ధత్వముక్తమేతత్సర్వం కాణ్వవేదేపి సమానం తస్మాదుభయత్ర విద్యై
క్యే ప్రాప్తే బ్రూమః భిన్నేయముద్గీథవిద్యా వేద్యస్వరూపస్య భిన్నత్వాత్
ఛాందోగ్యే తావత్సామభక్తివిశేషస్య ఉద్గీథస్యావయవో యదోంకారస్స

ఏవ ప్రాణదృష్ట్యా ఉపాసనీయః కార్యవేదేతు కృష్ణోపనిషది భక్త్యర్థా తా యోపచ్ఛేద్గాతా వాగింద్రియప్రేరకః ప్రాణస్సఉద్గాతృత్వేనోపాస్య ఇతి వేద్యభేదసతి యత్సంగ్రామాది సామ్యముక్తం తదప్రయోజకం అర్థ వాదత్వాద్యదపి ప్రాణస్యాసురవిధత్వాభావేన శ్రేష్ఠత్వముక్తం తస్యాప్యత్ర ఉపాస్యంతథా ప్యుక్తస్య వేద్యభేదస్యానిరాకరణాచ్ఛిన్నే ఏవాదిగవిద్యే నైవన్యాయేన ప్రస్తుతేపి వేద్యభేదాద్విద్యాభేదో ద్రష్టవ్యః। తైత్తిరీయ సం చాధికరణోపాసనే పూర్వం వ్యాఖ్యాతాని వేద్యాని ఐతరేయకే త్వధిదై వాద్యాత్మభిన్నం వేద్య మింద్రియాణాంచ స్వరూపం తథాచా మూర్ధ్నా తే వాయుశ్చాకాశశ్చేత్యధిదైవత మధ్యాత్మంవాక్పూర్వరూపం మనఉత్తర రూపమిత్యాదియత్తు పృథివీపూర్వరూప మిత్యస్య వేద్యస్య ఉభయత్రస మానత్వముక్తం నైతావతావిద్యైక్యంసంభవతి। వైలక్షణ్యస్యబహుత్వా ద్బహుశోనుగ్రహస్య న్యాయ్యత్వాత్ అహంగ్రహయుక్తానాం ప్రతీకా విషయానుగ్రహస్య న్యాయ్యత్వాత్ సతిచవిద్యాభేదే గుణోపసంహారో నయుక్తోయథాదర్శ పూర్ణమాసగుణానాం భిన్నాగ్నిహోత్రాజ్యకర్మ ణినోపసంహారస్తద్వత్ అత్రవిద్యాభేదేన గుణానాముపసంహారేచప్రస్తి తేసతి అన్యదపిచింతయితుం విభజ్యతే। ద్వివిధాన్యుపాసనాని అహంగ్రహ యుక్తాని ప్రతీకవిషయాణి చేతి యేషూపాసనేషు పరమాత్మా సగుణస్స న్నుపాస్యతేతాని అహంగ్రహయుక్తాని తద్యథాసయ ఏషోంతర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయోమృతో హిరణ్మయ ఇత్యత్ర హృదయాకాశమధ్యవర్తీ పరమాత్మాఖ్యః పురుషో మనోమయత్వాదిగుణ యుక్త ఉపాసితవ్యః పరమాత్మాహమితి సచాహంగ్రహశ్చ తదర్థాధ్యా యోత్మేతితూపగచ్ఛంతియః అగ్రాహయంతి చేత్యత్రాభిహితః పరమా త్మవ్యతిరిక్తాని లౌకికవస్తూని ఉత్కృష్టదేవతా బుధ్యాసంస్కార్యబ్రహ్మ దృష్ట్యావా సంస్కృత్యయాత్రోపాస్యతేతాని ప్రతీకవిషయాణి తద్యథాపృ థివీపూర్వరూప మిత్యత్రభూదేవతాదృష్ట్యా సంస్కృతంపూర్వవర్ణ స్వ

రూపముక్తముపాస్యం మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాదౌ బ్రహ్మదృష్టి
సంస్కృతం మనః ప్రతీకముపాస్యం తచ్చోత్కృష్టదృష్టిం ప్రత్యాలంబన
త్వాత్ప్రతీకమిత్యుచ్యతే తస్మింశ్చ ప్రతీకేఽహం గ్రహో నాస్తీతి చతుర్థా
ధ్యాయస్య ప్రథమపాదే చింతితం। ప్రతీకేఽహం దృష్టిరస్తి న వా బ్రహ్మాదిభేద
తః జీవప్రతీకయోః బ్రహ్మద్వారాఽహం దృష్టిరిష్యతే। ప్రతీకస్యోపాసకత్వ
హానిర్బ్రహ్మైక్యవీక్షణే అవీక్షణే తు భిన్నత్వాన్నాస్త్యహం దృష్టియో
గ్యతేతి మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీత। ఆదిత్యో బ్రహ్మేత్యాదేశ ఇత్యాదౌ బ్ర
హ్మదృష్ట్యా సంస్కృతం మన ఆదిత్యాది ప్రతీకముపాస్యం తచ్చ ప్రతీకముపా
సనేన స్వాత్మతయా గృహీతవ్యం ప్రతీకస్య బ్రహ్మకార్యత్వేన బ్రహ్మణా సహ
భేదాభావాజ్జీవస్యాపి బ్రహ్మాభిన్నత్వాద్బ్రహ్మ ద్వారోపాస్యస్య ప్రతీ
కస్య చ భేదాభావే నైకత్వసంభవాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। యది బ్రహ్మకార్య
స్య ప్రతీకస్య బ్రహ్మైక్యమవలోక్యేత తదా ప్రతీకస్వరూపమేవ విలీయేత
లోకే ఘటస్య మృద్రూపేణైవ విలయదర్శనాత్ యది చ జీవస్య బ్రహ్మైక్య
మవలోక్యేత తదా జీవత్వస్యాపాయే సతి ఉపాసకత్వం హీయేతేత్యుపా
స్యోపాసకస్వరూపలోపేన కార్యకారణైక్యం జీవబ్రహ్మైక్యం చ న పర్యా
లోచ్యేత తదా గోమహిషవదత్యంత భిన్నయోః ప్రతీకోపాసనయోరాత్మై
కత్వాయోగ్యతా తస్మాన్న ప్రతీకస్యాహం దృష్టిస్తత్రాహం గ్రహోపాస
నానాం సర్వేషామపి బ్రహ్మసాక్షాత్కార ఫలత్వాదేకేనాప్యుపాసనేన
బ్రహ్మణి సాక్షాత్కృతే సతి ఉపాసనాంతరవైయర్థ్యాదుపాసనాంతరప్ర
వృత్తౌ పూర్వసాక్షాత్కారస్య విక్షేపప్రసంగాచ్చ బహూపాసనానుష్ఠా
నమయుక్తం కింత్వేకమేవానుష్ఠేయం తస్మాద్బహుషూపాసనేషు బ్రహ్మ
సాక్షాత్కారార్థినః ప్రాప్తేష్విదం వాఽతద్వా యత్కించిదేకమేవానుష్ఠేయ
మిత్యేతాదృశో వికల్పో నిర్ణీతః। ఇహ తు సంహితోపాసనమేకం వాఽద్వా
యం వా యథేచ్ఛమనుష్ఠేయమేతదపి తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే నిర్ణీతం ప్రతీకే
షు వికల్పస్యాద్యథా కామ్యోపాసనామతిః అహం గ్రహేష్వైవైతేషు సాక్షాత్క

త్త్యైవికల్పనం దేవో భూత్వేతివన్న ప్రతీకాచిత్యాన్యాశ్రిత్యోత్తమతిః యథాకామ్యమత్యోమీషాం సముచ్చయవికల్పయోః ప్రతీకోపాసనేషు పూర్వాధికరణన్యాయ ఇతిప్రాప్తే బ్రూమః। అస్త్వత్ర మహద్వైషమ్యం దేవో భూత్వా దేవానప్యేతీతి జీవస్యైవ భావనా ప్రకర్షవశాద్దేవభావ సాక్షాత్కారప్రాప్త్యాస్మృతో దేవత్వముపైతీతి యథాహంగ్రహం గ్రహేష్వవగమ్యతే। నతథాప్రతీకేషు సాక్షాత్కారఫలత్వే కించిన్మానమస్తి సాక్షాత్కారఫలత్వాభావే తత్రతత్రప్రోక్తాన్యోగ్యవస్తు ప్రాప్త్యాదిఫలత్వేనావగంతవ్యాః తథాసతిభిన్నఫలత్వాన్నాన్యాపార్థక్యం విశేషశంకా తుదూరాపేతా ఏకంప్రతీకకేష్వచిన్తకగణేషూపాస్యత్వేనాంతరేషు ప్రతీకాంతరోపాసనేషు పూర్వోపాస్తిజన్యస్యాపూర్వస్యావినాశాత్తస్మాద్వికల్పో నైకమేవవా బహూన్యపి వా సముచ్చిత్య యథాకామ్యేన ప్రతీకముపాసితవ్యం పృథివీపూర్వరూపమిత్యత్ర ప్రథమనిర్దిష్టత్వేన ఉద్దేశ్యత్వేనాయా ద్యపిపృథివ్యాః ప్రతీకత్వంప్రాప్తం తథాచరమనిర్దిష్టత్వేనవిధేయతయా పూర్వవర్ణస్యదృష్టిపరత్వం ప్రాప్తం తథాపి పృథివ్యాఉత్కృష్టత్వాత్తద్దృష్టిరేవపూర్వవర్ణే కర్తవ్యా యథా ఉత్కృష్టస్యవిష్ణుశివాదిదృష్టిర్నికృష్టే సాలగ్రామాదౌ క్రియతేనతు విపర్యయస్తద్వత్ ఉత్కర్షన్యాయస్తావన్నికృష్టేఉత్కృష్టధీసమర్థనం తస్యచోత్కర్షశ్చతుర్థాధ్యాయస్యప్రథమపాదేచింతితః। కిమన్యధీర్బ్రహ్మణి స్యాదన్యస్మిన్ బ్రహ్మధీరుత అన్యదృష్ట్యోపాసనీయం బ్రహ్మాత్రఫలదత్వతః। ఉత్కర్షాదితిపరత్వాభ్యాం బ్రహ్మదృష్ట్యాన్యచింతనం। అన్యోపాస్యఫలందత్తే బ్రహ్మేతిధ్యాదుపాస్తివత్। మనోబ్రహ్మేత్యత్ర అబ్రహ్మరూపమనోదృష్టిం బ్రహ్మణికృత్వాబ్రహ్మోపాసనీయం బ్రహ్మణఃఫలప్రదత్వేన ఉపాస్యత్వాపత్తేరితి ప్రాప్తేబ్రూమః। బ్రహ్మణస్సర్వాధారస్య సర్వాన్తర్యామిత్వస్య సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణస్యోత్కృష్టత్వాత్తద్దృష్టిర్నికృష్టే మనసికర్తవ్యాలోకే నికృష్టే అతివినయోపనమ్రే రాజవత్పరిపాలనసమర్థే దరిద్రేధనాఢ్యవద్వ్రాత దానధర్మ

కుశలే అతిశిక్షణసమర్థే భృత్యే రాజదృష్టిం కృత్వా రాజవత్తం పూజ
యతి। న తు విపర్యయః కించ మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యత్ర బ్రహ్మశబ్ద ఇతి
శబ్దపరత్వేన దృష్టిలక్షకో భవిష్యతి మనశ్శబ్దశ్చాసి ఇతిపరత్వాన్ముఖ్యార్థ
వాచి యథా స్థాణుం చోర ఇతి ప్రత్యేతీత్యత్ర స్థాణుశబ్దో ముఖ్యార్థవాచీ చో
రశబ్దో దృష్టిలక్షకస్తద్వచ్చ అబ్రహ్మస్వరూపస్య మనస ఉపాస్యత్వే బ్ర
హ్మణః ఫలప్రదత్వానుపపత్తిరబ్రహ్మరూపస్యాతిథేరుపాసనే కర్మాధ్య
క్షత్వేనేశ్వరో యథా ఫలం ప్రయచ్ఛతి తద్వదత్రాపి సంభవాత్ తస్మాద
బ్రహ్మణి ప్రతీకే బ్రహ్మధీః కర్తవ్యా। యద్యప్యధిలోకమితి శబ్దేన పృథివ్యా
అధికరణత్వాభిధానాత్ప్రతీకత్వం ప్రతిభాతి తథాపి పృథివ్యాం దృష్టిరేవా
త్ర పూర్వవర్ణాత్మకే ప్రతీకే యుక్తా యథా లోకేషు పంచవిధం సామో
పాసీతేత్యత్రాధికరణత్వవాచిన్యాః సప్తమ్యా నిర్దిష్టానాం లోకానాం దృ
ష్టిః కర్మాంగే సామ్ని ప్రతీకే సంపాదితా తద్వత్ ఏతచ్చ ఆదిత్యాదిమతయ
శ్చాంగ ఉపపత్తేరితి సూత్రే నిర్ణీతం యద్యపి తత్ర సామోపాసీతేత్యత్ర సా
మ్న ఉపాస్తిక్రియాయాః కర్మత్వాభిధానాద్దృష్టిలక్షకత్వం లోకశబ్దస్యా
యుక్తమిత్యభిప్రేత్య లోకదృష్ట్యా సామాత్మకం ప్రతీకముపాస్యం తథాప్య
త్రాపి మహాసంహితా వ్యాఖ్యాతా వేదేత్యపి సంహితాశబ్దేన విధిక్రియా
కర్మణో నిర్దేశాత్పృథివ్యాది దృష్ట్యా సంహితోపాస్యతాం పృథివ్యాః ప్ర
తీకత్వాభావేపి దృష్టివిషయత్వాభిప్రాయేణాధిలోకమితి నిర్దేశ ఉపప
ద్యతే తత్రేదమపరం చింత్యం ఉపాసనం నామ కిం సకృత్ప్రత్యయః
అహోస్విత్ప్రత్యయావృత్తిరితి యథా అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపన
యీతేత్యత్ర సకృదనుష్ఠానాద్విధిసిద్ధిస్తథాత్ర సకృత్ప్రత్యయేనైవ విధేశ్చరి
తార్థత్వాన్నావృత్తిరితి చేన్న వేదాధ్యయనవదావర్తనీయత్వాద్యథా
స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య ఇత్యత్ర వేదోచ్చారణమావర్త్యతే తథైవ ప్రత్య
య ఆవర్తనీయః స్తుతోచ్చారణావృత్తిరేవాధ్యయనశబ్దార్థ
ఇతి చేత్తర్హ్యత్రాపి ప్రత్యయావృత్తిరేవోపాసనశబ్దార్థోఽస్తు అత ఏవ

భగవద్భాష్యకారైరా వృత్త్యధికరణేభిహితం అపిచోపాసనం నిదిధ్యాస
నం చేత్యంతర్నీతావృత్తి గుణైవక్రియాభిధీయతే తథాహిలోకే గురుము
పాస్తే రాజానముపాస్త ఇతి చోపాసనావిధిర్యస్తాత్పర్యేణ గుర్వాది మను
వర్తతే సఏవముచ్యతే తథాధ్యాయంతి ప్రోషితనాథాపతి మితియానిరం
తరస్మరణే పతిం ప్రతిసోత్కంఠా సైవమభిధీయతఇతి యద్యపి పురశ్చరణే
హ్యాముజప్యమంత్రావృత్తి సంఖ్యేవ ప్రత్యయావృత్తిరియత్తాన క్వచిచ్ఛ్రు
తాతథాపి యస్మిన్ ప్రతీకే యద్దేవతాదృష్టిర్విహితా తత్ప్రతీకేతద్దేవ
తారూపమితి నిరూఢోభిమానః యావత్సంపద్యతే తావదావర్తయేదత
ఏవవార్తికకారై రుక్తంశాస్త్రాత్ప్రాప్తధియోపేత్యహ్యా తదాత్మ్యాభిమా
నతః నిరోధనంభవేద్యత్రతదుపాసనముచ్యతఇతి యథాప్రబుద్ధా అమా
త్యాః కంచిద్రాజకుమారంబాలం రాజ్యేభిషిచ్యయావతా కాలేన సర్వ
సాంప్రజానామయం రాజేతిఅభిమానేన తదాజ్ఞావశవర్తిత్వం సంపద్య
తే తావదప్రమత్తాస్తం ప్రయత్నేనపరిపాలయంతి తద్వత్ సంపన్నే ప్రతి
కవిషయే దేవతాభిమానేన పునస్తద్దృష్టిరపైః యథాజీర్ణ దేవతాలయే
నేకకాలాదారభ్యపూజారహితామపి ప్రతిమాందృష్ట్వా దేవతాబుద్ధిర
నువర్తతే తద్వత్తస్మాత్ప్రతీకే దేవతాభిమానదార్ఢ్యపర్యంతముపాసీ
నస్య యథోక్తంఫలం సిద్ధ్యతీతి సాంహిత్యాంతృతీయోనువాకః తృతీయా
నువాకే ప్రజాదిఫలసిద్ధయే సంహితోపాసనముక్తం తత్రబ్రహ్మజ్ఞాన సా
ధనం చిత్తైకాగ్ర్యమప్యర్థాత్సంపద్యతే.

అథమేధారహితస్య శ్రుతగ్రంథార్థ విస్మృతౌ బ్రహ్మజ్ఞానోద
యాసంభవాద్రోగాదినాశరీర పాటవరహితస్యాశనాచ్ఛాదనాదిభిర్వార
హితస్యచ బ్రహ్మజ్ఞాన హేతుభూతశ్రవణాదిప్రవృత్త్యసంభవాన్మేధాదిసి
ద్ధ్యర్థా మంత్రాశ్చతుర్థానువాకే భిధీయంతే తత్రాదౌ మేధాకామస్య
న జప్యాన్మంత్రమాహ.

యశ్ఛందసా మృషభో విశ్వరూపః।
ఛందోభ్యో మృతాత్సంబభూవ।
స మేంద్రో మేధయా స్పృణోతు।
అమృతస్య దేవధారణో భూయాసం। ఇతి॥

యః ప్రణవః ఛందసాం గాయత్ర్యాది ఛందోయుక్తానాం వేదానాం మధ్యే ఋషభః శ్రేష్ఠస్తథా చ కఠవల్లీషు। సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతదిత్యామ్నాతం। స చ ప్రణవో విశ్వరూపస్సర్వజగదాత్మకోర్థప్రపంచస్య శబ్దాత్మికాయాం వాచి అంతర్భావాద్వాచశ్చాకారే ప్రణవస్య ప్రథమావయవేంతర్భావాదర్థప్రపంచస్య వాచ్యం తద్భావః కుతోస్తీత్యైతరేయకే సమామ్నాతః తస్య వాక్తంతిర్నామాని దామాని తదస్యేదం వాచా తంత్యా నామభిర్దామభిస్సర్వం సితం సర్వం హీదం నామానీతి యథా వణిజః ప్రసారితయా దీర్ఘరజ్వా సంలగ్నైర్బహుభిః పాశైర్బహూన్ బలీవర్దాన్ బధ్నంతి తథా తస్య ప్రణవోపాధికస్య పరమేశ్వరస్య వాగేవ దీర్ఘరజ్జుర్దేవదత్తాది నామాని పాశాస్తైస్సర్వమర్థప్రపంచజాతం బద్ధం తస్మాత్సర్వం నామ్నైవ వర్తతే.

సర్వోపి జనస్స్వకీయం నామ శ్రుత్వా పాశేన బద్ధ్వా సమాకృష్ట ఇవాగచ్ఛతీతి తస్య వాక్యస్యార్థః। అంతర్భావితకృత్స్నార్థప్రపంచోపేతాయా వాచః ప్రణవేంతర్భావః ఛందోగైరామ్నాయతే తద్యథా శంకునా సర్వాణి పర్ణాని సంతృణ్ణాన్యేవమోంకారేణ సర్వా వాక్సంతృణ్ణేతి లోకే వటాశ్వత్థపర్ణాని శంకుశబ్దాభిధేయేన స్వాంతర్గత శలాకా విశేషేణ యథా వ్యాప్తాని తద్వదోంకారేణాపి సర్వా వాగ్వ్యాప్తేత్యర్థః। ప్రణవే వాచోప్యంతర్భావోపి అకారద్వారేణ ద్రష్టవ్యః। ఏతదప్యైతరేయకే సమామ్నాతం అకారో వై సర్వా వాక్సైషా స్పర్శోష్మభిర్వ్యజ్యమానా బహ్వీ నానారూపా భవతీతి కవర్గాదిషు స్పర్శనామకేషు అ

ష్టకేషు శేషసహేష్వామ్నానామకేషు చాకారోనుగతో మాత్రాశాయః త్రిశఃపఠ్యతే। తస్మాదకారస్య సర్వవాగాత్మకత్వమిత్యర్థః। తదేవం ప్రణవస్యవిశ్వరూపత్వం సిద్ధం తాదృశః ప్రణవశ్ఛందోభ్యో వేదేభ్యోధికత్వేన సంబభూవ సమ్యక్ప్రజాపతేః ప్రాదురభూత్ । తథాచఛందోగా ఆమనంతి ప్రజాపతిర్లోకానభ్యతపత్తేభ్యోభితప్తేభ్యస్త్రయీవిద్యా సంప్రాస్రవత్తామభ్యతపత్తస్యా అభితప్తాయా ఏతాన్యక్షరాణి సంప్రాస్రవన్ భూర్భువస్స్వరితీ తాన్యభ్యతపత్తేభ్యోభితప్తేభ్య ఓంకారస్సంప్రాస్రవదితి అభ్యతపత్ సారజిఘృక్షయా పర్యాలోచితవాన్ సంప్రాస్రావత్సమ్యక్సారత్వేన ప్రత్యభాదిత్యర్థః। అమృతాదిత్యనేన నిమిత్తముచ్యతే మరణరహితం మోక్షరూపం పరమంయదమృతం తదేవోంకారప్రాదుర్భావే నిమిత్తం అతఏవ ఛాందోగ్యేచ తస్యోంకారప్రాదుర్భావవాక్యస్యోపక్రమే బ్రహ్మసంస్థోమృతత్వమేతీత్యుపక్రాంతం ప్రణవస్య బ్రహ్మవాచకత్వేన ప్రణవనిష్ఠ ఏవ బ్రహ్మసంస్థస్సప్రణవవాచ్య ఇంద్రః పరమేశ్వరో మేధయా గ్రంథ తదర్థధారణశక్త్యామాం విద్యార్థినం స్పృణోతు ప్రీణయతు హే దేవతవ ప్రసాదాదహమమృతస్య మోక్షోపలక్షితస్య ముక్తిహేతోర్గ్రంథాదర్థధారయితా భూయాసం మేధాహేతుభూతం మంత్రముక్త్వారోగాదిరాహిత్యహేతుం మంత్రమాహ.

శరీరంమేవిచర్షణం। జిహ్వామేమధుమత్తమా।
కర్ణాభ్యాంభూరివిశ్రువం । బ్రహ్మణఃకోశోసిమేధయా
పిహితః । శ్రుతంమేగోపాయ। ఇతి।

మమవిద్యాధికారిణశ్శరీరంవిచర్షణం విచక్షణంరోగరాహిత్యేనవిద్యాభ్యాస యోగ్యవస్తు । మదీయాజిహ్వాత్యతిశయేన మాధుర్యోపేతా గ్రంథాభ్యాస పటీయసిభవతు । కర్ణాభ్యాంవిద్యోత్పాదకం బహువిధగ్రంథజాతం శ్రూయాసం।కదాచిదపి బాధిర్యదోషోమాభూత్। హే ప్రణవత్వం బ్రహ్మణో జగత్కారణస్య పరవస్తునోధ్యానాయకో శవదా

లంబనభూతోసి యథాచర్మమయః కోశః ఖడ్గస్య తద్రక్షణయోరాలంబన భూతస్త ద్వత్ బ్రహ్మధ్యానరక్షణాయ ప్రణవ ఆలంబనభూత అతఏవకఠవల్లిష్వోం కారంప్రకృత్యామ్నాయతే ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠమేతదాలంబనంపరమితి తాదృశః ప్రణవో మేధయా ధారణశక్త్యాపిహితో వ్యాప్తః తథావిధప్రణవ ప్రతిపాద్యోహి పరమేశ్వర మదీయం శ్రుతంకర్ణాభ్యామవగతం వేదార్థ రహస్యం విస్మృత్యాది దోషనివారణేన పాలయ। ఆరోగ్యాదిసిద్ధయే మం త్రో జప్యోభిహితః॥

అథాన్నపానవస్త్రాదిసిద్ధయే హోమార్థమంత్రా ఉచ్యంతే తత్ర ప్రథమమంత్రమాహ॥

ఆవహంతీ వితన్వానా। కుర్వాణాచీరమాత్మనః॥
వాసాంసి మమ గావశ్చ। అన్నపానే చ సర్వదా।
తతో మే శ్రియమావహ। లోమశాం పశుభిస్సహ స్వాహా। ఇతి॥

హే ప్రణవాభిధేయ పరమేశ్వర యా శ్రీరుక్తవిధా తాం శ్రియం మదర్థమావహ। సర్వతస్సంపాదయ। కింవిధేతి తదుచ్యతే। యా నివాసాంసి యాశ్చ గావః యే చాన్నపానే తత్సర్వం సర్వదా మమ భోగార్థమావహంతీ సర్వతస్సంపాదయంతీ తథా సంపాదితం సర్వం వితన్వానా విస్తారయంతీ వర్ధయంతీ వర్ధితం తత్సర్వమాత్మనో విద్యార్థినో మమ చిరం దీర్ఘకాలం కుర్వాణా యథా వినష్టం నభవతి తథా స్థాపయంతీ యస్మాదేవం విధా శ్రీ స్తతస్తామావహ పునః కీదృశీం పశుభిస్సహ లోమశాం అజావయోశ్చా శ్చేత్యేవమాదయో యే పశవస్తైస్సహ వర్తమానత్వేన బహువిధరోమ యుక్తాం తథావిధ శ్రీదాయ దేవాయ ఇదమాజ్యాది హోమద్రవ్యం స్వాహాహుతమస్తు॥

అథ వస్త్రాన్నపానాది సమృద్ధయా శ్రియా యుక్తస్య విద్యాసంప్రదాయప్రవృత్త్యర్థం శిష్యసంపాదక హోమార్థాన్మంత్రానాహ॥

ఆమాయంతు బ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।

విమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।
ప్రమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।
దమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా।
శమాయంతుబ్రహ్మచారిణస్స్వాహా। ఇతి॥

బ్రహ్మచారిణో వైదికవిద్యాభ్యాసపరాః శిష్యామాం సంప్రదాయ ప్రవర్తకం ఆచార్యమాయంతు ప్రాప్నువంతు విశబ్దో వివిధత్వమాచష్టేపశ్వాది కామాస్స్వర్గకామా బ్రహ్మలోకకామా మోక్షకామాశ్చేత్యేవం బ్రహ్మచారిణాం వివిధత్వం ప్రశబ్దః ప్రకర్షమాచష్టే విద్యాగ్రహణే ప్రజ్ఞాతిశయః ప్రకర్షః దమిత్యనేనాప్యయేన దాంతిరభిధీయతే బాహ్యేంద్రియచేష్టాభ్యో జాలలీలాభ్య ఉపరతత్వందాంతిః శమిత్యనేన శాంతిరభిధీయతే క్రోధాది చిత్తదోషరాహిత్యం శాంతిః విమాయంత్విత్యాదయశ్చత్వారో మంత్రాశ్శాఖాంతరగతత్వాభిప్రాయేణ కేషుచిద్దేశేషు నామ్నాయంతే సంప్రదాయప్రవృత్తి జనితకీర్తిప్రదాన్మంత్రాన్నాహ.

యశోజనేసానిస్వాహా।
శ్రేయాన్వస్యసోఽసానిస్వాహా। ఇతి।

హేపరమేశ్వర త్వత్ప్రసాదాదహం జనేసర్వేషుజనేషు యశోసాని ఆచార్యోయమిత్యేవం యశస్వీభవాని వసుధనం బహులంయస్యాసౌయం వసుమాన్ బాహ్మణోతిశయేన వసుమాన్వసీయాన్ తాదృశాద్వస్యసోప్యహం శ్రేయాన్ప్రశస్యతరో భవాని యశ శ్రేయో హేతూన్ప్రతిపాదకాం స్త్రీన్మంత్రాన్నాహ.

తంత్వాభగప్రవిశానిస్వాహా।
సమాభగప్రవిశస్వాహా।
తస్మింత్సహస్రశాఖే।
నిభగాహంత్వయిమృజేస్వాహేతి।

భగశబ్దేన ఐశ్వర్యాది గుణషట్కవాచినా, ఐశ్వర్యస్య సమగ్ర స్యధర్మస్యయశసశ్శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయో శ్చైవ షణ్ణాంభగ ఇతీరణా ఇతిస్మరణాత్ తేనతద్వానుపలక్ష్యతే హేభగవన్ పరమేశ్వర తంభగ వంతం త్వామహంప్రవిశాని తాదాత్మ్యేనత్వయి ప్రవిష్టఇవ సర్వదా త్వాం భజాని సతాదృశ స్త్వమపి మాంప్రవిశమయి ప్రవిష్టఇవాదరేణ ప్రసిద్ధ సహస్రశాఖ రుద్రవిష్ణ్వాది సహస్రమూర్తిభేదయుక్తే తస్మిన్ త్వయి మామహంనిమృజె నితరాంశోధయామి త్వద్భజనమేవ శ్రేయో హేతురిత్యర్థః.

దృష్టాంతపురస్సరంబహుశిష్యసంపాదకంమంత్రమాహ.

యథాపః ప్రవతాయంతి।
యథామాసాఅహర్జరం।
ఏవంమాంబ్రహ్మచారిణః।
ధాతరాయంతుసర్వతస్స్వాహేతి॥

ఆపోలోకే ప్రవతా ప్రవణవతా నిమ్నదేశగతేన మార్గేణ యథాత్వరయాయంతి సమాగచ్ఛంతి। యథామాసాశ్చైత్రవైశాఖాదయస్సర్వేపిఅహర్జరం సంవత్సరమాయాంతి అహానిషష్ట్యుత్తర శతత్రయసంఖ్యాకాని జీర్ణానిఅంతర్భవంతి యస్మిన్సంవత్సరే సోయమహర్జరో న ఖలు కశ్చిదపిమాసస్సంవత్సర మతిక్రామతి। హేధాతస్సర్వస్య జగతో విధాతస్సర్వేపి బ్రహ్మచారిణో మాసన్యాయేన మామనతిక్రామంతో జలన్యాయేన త్వరోపేతాస్సర్వస్మాదపి దేశాన్మామాగచ్ఛంతు.

హోమమంత్రానభిధాయఉపస్థానమంత్రమాహ.

ప్రతివేశోసి ప్రమాభాహి। ప్రమాపద్యస్వ। ఇతి.

—చతుర్థోనువాకః.—

శ్రమాపనయనగృహం ప్రతివేశశబ్దేనోచ్యతే। హేధాతస్త్వం మే ప్రతివేశోసి అతోమాం ప్రభాహి ప్రకాశయ బ్రహ్మవిద్యాచార్య

త్వేన వ్యాఖ్యాతం కురు। తదర్థం మాం ప్రపద్యస్వ ప్రీణీహి॥ అనుగ్రహేణేత్యర్థః॥ చతుర్థే మేధాదిసిద్ధ్యర్థా మంత్రా ఉక్తాః అథ పంచమ షష్ఠయో బ్రహ్మోపాసనముచ్యతే। తత్రాప్యంగదేవతానాముపాసనం పంచమే। షష్ఠేత్వంగినో బ్రహ్మణ ఇతి విభాగః అంగదేవతాధ్యానస్య ప్రతీకత్వేన వ్యాహృతిత్రయం దర్శయతి.

భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః। ఇతి.

భూరిత్యేకా భువ ఇతి ద్వితీయా। సువరితి తృతీయా। ఏతాస్తిస్రః సంఖ్యాకా వ్యాహృతిశబ్దవాచ్యా వ్యాహరణముచ్చారణం తద్విషయత్వాన్మంత్రాణాం వ్యాహృతిత్వం యద్వా వివిధే కర్మణ్యాహ్రియంతే ప్రయుజ్యంత ఇతి వ్యాహృతయస్తత్ప్రయోగప్రసిద్ధిద్యోతనార్థో వై శబ్దః అగ్నిహోత్రహవిష ఉపసాదనే దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య హవిషామాసదనే చ ప్రయోగ ఏవమామ్నాయతే అగ్నిహోత్రమేతాభి ర్వ్యాహృతిభిరుపసాదయేదితి దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాన్యాలభమాన ఏతాభి వ్యాహృతీభిర్హవీంష్యాసాదయేదితి చ ఏవమాధానాద్యుదాహార్యం.

కర్మకాండే ప్రసిద్ధం వ్యాహృతిత్రయం దర్శయిత్వా తద్దైవప్రతీకత్వేన వ్యాహృత్యంతరం దర్శయతి.

తాసాముహస్మైతాం చతుర్థీం। మాహాచమస్యః
ప్రవేదయతే। మహ ఇతీతి.

మహః సోమపానార్థశ్చమసః పాత్రవిశేషో యస్యాసౌ మహాచమసః బహుషు సోమయాగేషు వర్తమానత్వాచ్చమసస్య మహత్త్వం తస్యాపత్యం మాహాచమస్యనామక ఋషిస్తాసాం భూరాదీనాం తిసృణాం వ్యాహృతీనాం చతుర్థీం చతుస్సంఖ్యాపూరణీమేతాం మహ ఇతి వ్యాహృతిం ప్రవేదయతే ప్రాధాన్యేనోపాసనాయోపదిశతి ఉహ స్మేతి నిపాతత్రయసముదాయః ప్రసిద్ధ్యర్థః॥

ఋషేర్నామగ్రహణ ముపాసనాయా మనుస్మరణార్థం తస్మిన్వ్యాహృతి చతుష్టయేదృష్టివిశేషంవిధత్తే॥

తద్బ్రహ్మ। స ఆత్మా। అంగాన్యన్యా దేవతా ఇతి॥

యదేతచ్చతుర్థవ్యాహృతి రూపమస్తి తదేతద్బ్రహ్మవస్త్వితిచింతయేత్। బ్రహ్మత్వాదేవచతుర్థ వ్యాహృతి రూపః మహఇతి పదార్థస్సోయంశరీరమధ్యస్థిత ఆత్మా అన్యాస్తు వ్యాహృతిదేవతా హస్తపాదాదసదృశాన్యంగానీతి చింతయేత్ యస్మాచ్చతుర్థీవ్యాహృతిః ప్రశస్యతే మహశ్శబ్దస్య పూజావాచిధాతునిష్పన్నత్వాత్పూజ్యబ్రహ్మస్వరూపేణ స్తుతిర్యుక్తా యథా శరీరగతావయవాపేక్షయాచేతన ఆత్మాఉత్కృష్టస్తథా వ్యాహృత్యంతరాణ్యపేక్ష్య చతుర్థీవ్యాహృతి రుత్కృష్టా॥

ఉక్తాసువ్యాహృతిషు లోకదృష్టింవిధత్తే॥

భూరితివా అయంలోకః। భువ ఇత్యంతరిక్షం। సువరిత్యసౌలోకః। మహ ఇత్యాదిత్యః। ఆదిత్యేనవావ సర్వేలోకా మహీయంతే। ఇతి॥

యస్మాదాదిత్యేన ప్రకాశితాస్సంతస్సర్వే లోకాః పూజ్యా వ్యవహారక్షమా భవంతితస్మాన్మహ ఇతివ్యాహృతే రాదిత్యస్వరూపత్వంయుక్తం

అథ తాస్వేవ వ్యాహృతిషు దేవవిశేషదృష్టింవిధత్తే॥

భూరితివా అగ్నిః। భువ ఇతివాయుః। సువరిత్యాదిత్యః। మహ ఇతిచంద్రమాః। చంద్రమసావావసర్వాణి జ్యోతీగ్ంషి మహీయంతే। ఇతి॥

సతి హి చంద్రమండలే పరితోవస్థితాని నక్షత్రజ్యోతీంషి సర్వాణ్యపి పూజ్యానిభాసంతే॥

అథ వేదదృష్టింవిధత్తే॥

భూరితవా ఋచః। భువ ఇతిసామాని। సువ ఇతియ

జూగ్ షి। మహఇతిబ్రహ్మ। బ్రహ్మణావావ సర్వే
వేదామహీయంతే। ఇతి॥

వేదత్రయగతామంత్రవిశేషా ఋగాదయః బ్రహ్మాత్మోంకారస్తే నహిసర్వేవేదాః పూజ్యంతే। వేదోచ్చారణస్యప్రణవపూర్వకత్వాత్॥

అథప్రాణదృష్టింవిధత్తే॥

భూరితివై ప్రాణః। భువఇత్యపానః। సువరితివ్యానః।
మహఇత్యన్నం। అన్నేనవావసర్వేప్రాణామహీయంతే। ఇతి॥

అన్నేనహిభుక్తేన ప్రాణాస్తృప్యంతి యథోక్తలోకాది దృష్టిభిర్యుక్తావ్యాహృతీరుపసంహరతి॥

తావాఏతాశ్చతస్రశ్చతుర్ధా। చతస్రశ్చతస్రోవ్యా
హృతయఇతి॥

యాభూరిత్యాదయస్తా ఏతాశ్చతస్రోవ్యాహృతయోలోక దేవ వేదప్రాణదృష్టిభిర్యుతాశ్చతుర్ధాభిద్యంతే। తథాసతిభూరిత్యేకావ్యాహృతిః పృథివ్యగ్నిఋగ్వేదః ప్రాణఇత్యేవం చతుర్ధాతతశ్చత స్రోవ్యాహృతయో భవంతి ఏవంభువఇత్యాదిష్వపి ప్రత్యేకంచతుష్ట్వసతి షోడశసంపద్యంతే తాసాంసర్వాసామపి సంగ్రహాయచ తస్రశ్చతస్ర ఇతివీప్సా తాసాంవ్యాహృతీనా ముపాసనంవిధత్తే।

తాయోవేద। సవేదబ్రహ్మ।
సర్వేస్మైదేవాబలి మావహంతీతి॥

ఇతి పంచమోనువాకః.

తాః పృథివ్యాదిదృష్టిభిర్యుక్తా వ్యాహృతీర్యోవేదోపాస్తేస్మైఉపాసకాయసర్వే ఇంద్రాదయోదేవా బలింపూజామావహంతి సంపాదయంతి।ననుయథోక్తవ్యాహృతి రూపప్రతీకోపాసకస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్నాస్తిఅప్రతీకాలం బనాన్నయతీతి బాదరాయణఇతి సూత్రేప్రతీకరహితబ్రహ్మోపాసకానా మేవతత్ప్రాప్తినిర్ణయాత్తతో బ్రహ్మప్రాప్త్యభావేన

సర్వదేవపూజ్యత్వం నయుక్తం । నాయందోషః యస్మాద్వ్యాహృతీనాం వ్యాహృతిర్వేదస్వప్రమాణ వక్ష్యమాణానువాకోక్తం బ్రహ్మవేద ఉపాస్తే బ్రహ్మోపాసనమేవాత్ర ప్రధానంవ్యాహృత్యుపాసన మంగంతస్మాచ్ఛ్రీ హ్మప్రాప్త్యాసత్యాం సర్వదేవపూజ్యత్వం యుక్తం॥

ఇతి పంచమోనువాకః.

పంచమేం గోపాసనముక్తం షష్ఠేత్వంగిన ఉపాసనముచ్యతే త త్రాదా ఉపాస్యరూపందర్శయతి॥

సయఏషోంతర్హృదయ ఆకాశః । తస్మిన్నయంపు
రుషోమనోమయః। అమృతోహిరణ్మయ ఇతి॥

హృదయంపుండరీకస్య మధ్యేస్వాంగుష్ఠపరిమిత ఆకాశోవర్తతే। సఏష ఇత్యేతాభ్యాం దూరసామీప్యవాచిభ్యాం వ్యవహిత యోగశాస్త్ర ప్రసిద్ధసన్నిహిత శ్రుత్యంతరప్రసిద్ధశ్చ ఉచ్యతే। ఈదృశోయ ఆకాశస్తస్మిన్నాకాశే పురుష స్సంపూర్ణః పరమాత్మాస్తియద్యప్యసౌ సర్వత్రవర్తతే తథాపితస్యోపలబ్ధ్యర్థ ముపాసనార్థంచ హృదయస్థాన ముపదిశ్యతే హృదయకమలమధ్యేహి సమాధినానిరుద్ధమేకాగ్రం మనః పరమాత్మానం సర్వవ్యాపకపరిపూర్ణం సర్వానుగతసచ్చిదానందస్వరూపం బ్రహ్మప్రత్యక్త్వేన సాక్షాత్కర్తుం ప్రభవతిదృశ్యతే త్వగ్రియాబుద్ధ్యేతి శ్రుత్యంతరాత్ అపరోక్ష్యవాచకే నాయమిత్యనేన శబ్దేనసేయం సాక్షాత్కారయోగ్యతాభిధీయతే తాదృశః పురుషోహృదయమధ్యే ఉపాస్యమానః ప్రసీదతి। అతఏవదహరశాండిల్యాది విద్యాసు హృదయ మామ్నాయతే। తస్మిన్ హృదయ ఉపాసితవ్యః పురుషో మనోమయః మనః ప్రధాన స్సాక్షాత్కర్త్వాచ్చ సాక్షాజ్జిజ్ఞాసవో ప్యభిహితం పురుషం మనసా సాక్షాత్కుర్వంతి ఉపాసకాశ్చమనసాధ్యాయంతి తస్మాత్తదిదం మనోమయత్వమమృతత్వం వినాశ రాహిత్యం హిరణ్మయః జ్యోతిర్మయః స్వయం ప్రకాశ ఇత్యర్థః.

ఇత్థం ఉపాస్యస్వరూప మభిధాయ ఉపాసకస్య మార్గవిశేషం దర్శయతి॥

అంతరేణ తాలుకే। య ఏష స్తన ఇవావలంబతే। సేం
ద్రయోనిః। యత్రాసౌ కేశాంతో వివర్తతే। వ్య
పోహ్య శీర్షకపాలే। ఇతి।

ముఖబిలస్యాంతర్జిహ్వామూలస్యోపరిస్థితే వామదక్షిణభాగే తాలుకే ఇత్యుచ్యతే। అంతరేణ తాలుకే తాలుకయోర్మధ్యే యం ద్వాస్తన ఇవ యద్వాబస్తా కంఠస్థస్తనఇవస్వల్పః కశ్చిన్మాంసఖండోలంబమానస్తిష్ఠతి తస్యమాంసఖండస్య యోగశాస్త్రప్రసిద్ధిం ద్యోతయితుం యచ్ఛబ్దః ప్రత్యక్షత్వం ద్యోతయితు మేతచ్ఛబ్దః లంబకాకారేణ ప్రవణస్యందిజిహ్వాగ్రస్పర్శనేన ప్రత్యక్షః పరకీయముఖేతు చక్షుషైవ ప్రత్యక్షః సమాంసఖండ ఇంద్రస్యపరమేశ్వరస్య యోనిస్థానం శాఖాగ్రచంద్రదర్శనన్యాయేన సమాంసఖండస్య సమీపవర్తినీం యోగశాస్త్రప్రసిద్ధాం సుషుమ్నాఖ్యాం నాడీముపలక్షయతి। తస్యాం చ ఉభయమధ్యస్థితాయాం చ నాడ్యాం ప్రవిష్టం చిత్తమేకాగ్రం భూత్వా పరమాత్మానం స్వయమితిసాక్షాత్కర్తుం ప్రభవతి ఏతదేవాభిప్రేత్య కారికోపనిషద్వ్యాఖ్యాయతే। ఏకోత్తరం నాడీశతం తాసాం మధ్యే పరాస్మృతా సుషుమ్నాతుపరే లీనా విరజా బ్రహ్మరూపిణీ ఇడా తిష్ఠతి వామేన పింగళా దక్షిణేనతు తయోర్మధ్యే పరం స్థానం యస్తం వేద స వేదవిత్। సానాడీ పరమేశ్వరస్య స్థానం కిం చ అమృతత్వప్రాప్తేర్మార్గభూతత్వాదపి తస్యస్థానం తన్మార్గత్వమపి ఛందోగైః కర్తైర్వ్యాఖ్యాయతే శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతీతి సేయమింద్రస్య యోని స్సుషుమ్నానాడీ శిరసో వామదక్షిణకపోలే వ్యపోహ్యవిభజ్య యత్రయస్మిన్ మూర్ధప్రదేశే కేశానామంతో మూలమస్తి తత్రవిశేషేణవర్తతే యథాగ్రస్యోపరి కేశానా

మభావాదగ్రమంతశబ్దేనోచ్యతే। తథా మూలాదధోఽపి తదభావాన్మూలమప్యంతశబ్దవాచ్యః॥

ఇత్థముపాసకస్య ఫలప్రాప్తయే నిర్గమనద్వారమభిధాయేదానీం ఫలందర్శయతి॥

భూరిత్యగ్నౌ ప్రతితిష్ఠతి । భువ ఇతి వాయౌ। సువరి
త్యాదిత్యే। మహ ఇతి బ్రహ్మణి। ఆప్నోతి స్వారాజ్యం
ఆప్నోతి మనసస్పతిం। వాక్పతిశ్చక్షుష్పతిః। శ్రోత్ర
పతిర్విజ్ఞానపతిః। ఏతత్తతో భవతి। ఆకాశశరీరం
బ్రహ్మ । సత్యాత్మ ప్రాణారామం మన ఆనందం।
శాంతిసమృద్ధమమృతమితి॥

వ్యాహృతిత్రయధ్యానేనాగ్న్యాదిషు ప్రతితిష్ఠతి అగ్నివాయ్వాదిత్యానాం యదైశ్వర్యం తత్ప్రాప్నోతి చతుర్థవ్యాహృతిధ్యానేన బ్రహ్మణి సత్యలోకవాసిని ప్రతితిష్ఠతి బ్రహ్మణో యదైశ్వర్యం తత్ప్రాప్నోతి తదేతదేవ స్వారాజ్యాదివాక్యైః ప్రపంచ్యతే । అగ్న్యాదీనాం దేవతానాం స్వయమేవ రాజా భవతి। రాజత్వాదేవ సర్వేఽస్మై దేవా బలిమావహంతీత్యుక్తం న కేవలం స్వారాజ్యప్రాప్తిః కింతు సర్వేషాం ప్రాణినాం యన్మనస్తస్య పతిత్వం ప్రాప్నోతి। సర్వప్రాణ్యాత్మకో భూత్వా సర్వమనోఽధిపతిర్భవతి । ఏవం సర్వవాగాద్యాధిపత్యం ద్రష్టవ్యం । ఏకమేవాంతఃకరణం శక్తిభేదేన మనోవిజ్ఞానశబ్దాభ్యామభిధీయతే। కరణశక్త్యా మన ఇత్యుచ్యతే కర్తృశక్త్యా విజ్ఞానమిత్యుచ్యతే । పూర్వమసావేకదేహమాత్రవర్తిమనోవాగాదీనామధిపతిరభూత్। ఇదానీంతు విద్యాసామర్థ్యేన సర్వాత్మకవిరాడ్రూపాభిమానం ప్రాప్య సర్వదేహవర్తిమనోవాగాద్యధిపతిర్భవతి। తతస్సమష్టిరూపవిరాట్ప్రాప్త్యూర్ధ్వం సముత్పన్న బ్రహ్మాత్మత్వబోధస్సన్న విద్యాయాం వినష్టాయామేతద్వక్ష్యమాణస్వరూపం భవతి। ఆకాశేత్యాదినా తదేవ స్వరూపమభిధీయతే ఆకాశవన్మూర్తిరహితం శరీరం

స్వరూపం యస్య బ్రహ్మణ స్తదాకాశశరీరం యద్వా సర్వజగత్కల్పనాధి
ష్ఠానత్వేన సర్వాత్మకత్వాదాకాశోఽపి బ్రహ్మణస్స్వరూపమాకాశేహి స
చ్చిదానందరూపోఽధిష్ఠానభాగో నామరూపాత్మక ఆరోప్యభాగశ్చేత్యుభ
యం దృశ్యతే। తత్ర నామరూపయోర్మిథ్యాత్వేన బ్రహ్మత్వాభావేఽపి అధి
ష్ఠానస్య సత్యత్వేన బ్రహ్మత్వం యుక్తమేతదేవాభిప్రేత్య సత్యాత్మేత్యు
చ్యతే। సత్యమబాధ్యం సర్వజగత్కల్పనాధిష్ఠానమాత్మా స్వరూపం యస్య
బ్రహ్మణ స్తత్సత్యాత్మా తథా ప్రాణస్యారామ స్సర్వతః క్రీడారూప ఉత్పత్తి
వ్యాపారో యస్మిన్ బ్రహ్మణి తత్ప్రాణారామం ప్రాణోత్పత్తిశ్చ బ్రహ్మణ
స్సకాశాదామ్నాయతే। ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి
చ ఇతి ప్రశ్నోత్తరాభ్యామపి స ఏవార్థ ఆమ్నాయతే భగవన్కుత ఏష ప్రా
ణో జాయత ఇతి ప్రశ్నవాక్యం శ్రుత్వాత్మన ఏష ప్రాణో జాయత ఇత్యుత్త
రం ప్రాణోత్పత్తిప్రయోజనంచ పరమాత్మన ఉత్క్రాంత్యాదివ్యపదేశసిద్ధి
రేతదప్యామ్నాతం కస్మిన్నహముత్క్రాంత ఉత్క్రాంతో భవిష్యామి
కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి స ప్రాణమసృజతేతి దృశ్యాః ప్రాణక్రీ
డాయా ఆధారత్వేన ప్రాణారామం తథా మన ఆనందో యస్మిన్ బ్రహ్మణి
తన్మన ఆనందం యదా విషయాభిముఖ్యం పరిత్యజ్య మనో బ్రహ్మాభిముఖం
భవతి తదా మహత్సుఖం మనసా ప్రాప్యతే ఏతచ్చ మైత్రాయణ్యుపనిషద్యా
మ్నాతం సమాధినిర్ధూతమలస్య చేతసో నివేశితస్యాత్మని యత్సుఖం భ
వేత్ న శక్యతే వర్ణయితుం తదా గిరా స్వయం తదంతఃకరణేన గృహ్యత ఇతి
అత్రామ్నాస్యతే। రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీతి తదా మనసో
విక్షేపరాహిత్యం శాంతిస్తయా శాంత్యా సమృద్ధం సంపూర్ణం బ్రహ్మ సఖు
బ్రహ్మణ్యవగతే సతి ఆనందరస నిమగ్నస్య మనసః కదాచిదపి విక్షేపస్సంభ
వతి। సేయం శాంతిః శ్వేతాశ్వతరైరామ్నాయతే। జ్ఞాత్వా శివం శాంతిమ
త్యంతమేతీతి భగవతాప్యుక్తం। యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియత
మానసః। శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతీతి తస్మాన్మనో.

గతయాశాంత్యా సమృద్ధం బ్రహ్మయద్వా బ్రహ్మగత్త్రైవ శాంతిర్యథామా
యాజగదాకారేణ విక్రియ్యమాణాపిత్తిష్యతె తథాబ్రహ్మకదాచిదపినవి
క్రియతె తస్యకూటస్థస్య నిత్యత్వాత్। బృహదారణ్యకె ఆమ్నాతం అజ
ఆత్మామహాన్ ధృవ ఇత్యాదిశ్రుతేః। తస్మాత్సర్విష్ఠయాశాంత్యా సమృ
ద్ధం బ్రహ్మతథాతదేతద్బ్రహ్మామృతం మరణరహితంమరణంనామప్రాణ
స్య దేహాన్నిష్క్రమణం। మృఙ్ప్రాణత్యాగ ఇతి ధాతుస్మరణాత్ తచ్చమ
రణంప్రాణధారిణోజీవస్య సంభవతినతు ప్రాణరహితస్య పరమాత్మనః
తద్రహితత్వం। అప్రాణోహ్యమనాశ్శుభ్ర ఇతి శ్రుత్యంతరాదవగంతవ్యం.

ఇత్థముపాస్యస్వరూపం మార్గం ఫలంచాభిధాయోపాసనంవిధత్తే॥

ఇతిప్రాచీనయోగ్యోపాస్స్వేతి॥

ప్రాచీనాని పూర్వకాండోక్తాని నిత్యనైమిత్తికకర్మాణి తైః పాప్మ
ప్రక్షీణేసతిఉపాసనాయాం యోగ్యోభవతి తాదృశం శిష్యంప్రతిమాహాచ
మస్యవామకోగురురుపదిశతి ఇతిశబ్దస్సయ ఏషోంతర్హృదయ ఆకాశఇ
త్యాద్యుక్తం ప్రకారం పరామృశతి తథైవఆకాశశరీరం బ్రహ్మేత్యాది
గుణాఅపి పరామృశ్యంతె యద్యపిఏతత్తతోభవతీతి వాక్యేనవిరాట్ప్రాప్తె
రూర్ధ్వంబ్రహ్మభావలక్షణస్యఫలస్యప్రతిజ్ఞాతత్వాన్ముక్తిస్వరూపప్రతిపా
దకమాకాశశరీరాదివాక్యంతథాపితంయథాయథోపాసతె తదేవభవతీతి
శ్రుతౌ ఉపాస్యఫలయోరేకవిధత్వ శ్రవణాత్ ఆకాశశరీరత్వాదిగుణా
నాముపాస్యత్వమపి సంభవతి తస్మాదాచార్యైరుపాస్యగుణత్వేనయో
జితం॥ అథమీమాంసా తత్రేదంచింతనీయం కింపంచమషష్ఠయోరనువా
కయో రుపాసనాభిద్యతె అహోస్విదేకేతి ఉపాస్యవైలక్షణ్యాత్ఫల
వైలక్షణ్యాచ్చ భిద్యతఇతి తావత్ప్రాప్తం పంచమేలోకాదిదృష్ట్యావ్యా
హృతిరూపం ప్రతీకముపాస్యం షష్ఠేతు మనోమయత్వాది గుణకం బ్ర
హ్మోపాస్యమితివైలక్షణ్యం ఫలంచ సర్వేస్మై దేవాబలిమావహంతీతి
పంచమేశ్రుతం షష్ఠేతుఆప్నోతి స్వారాజ్యమిత్యన్యదేవఫలం శ్రూయతే।

తస్మాదుపాసనాభేదే ప్రాప్తే బ్రూమః । ఏకాధికారిత్వ శ్రవణాదేకమేవోభయత్రోపాసనం పంచమేహి తాయో వేద బ్రహ్మేతి వ్యాహృత్యుపాసకస్యైవ బ్రహ్మోపాసనాధికారశ్శ్రూయతే తథాహి భూరిత్యగ్నౌ ప్రతితిష్ఠత్యాదినా వ్యాహృత్యుపాసనఫలం ఆప్నోతి స్వారాజ్యమితి బ్రహ్మోపాసనఫలంచ స్పష్టమామ్నాతం తస్మాదేకమేవోభయత్రోపాసనం ఉపాస్యవైలక్షణ్యంచ అంగాంగిభావభేదేనాప్యుపపద్యతే। సర్వేస్మై దేవా బలిమావహంతీత్యేతదస్యాంగఫలం భవిష్యతి యథాపర్ణమయీ జుహూర్భవతి న స పాపగ్ం శ్లోకగ్ం శృణోతీత్యాదౌ పర్ణద్రవ్యమంతరేణ క్రతునిష్పత్త్యభావాత్ క్రత్వర్థత్వే సతి ఫలాకాంక్షాయా అభావాత్ఫలస్యార్థవాదత్వం యుక్తం ఇదంతు వ్యాహృతిధ్యానమంతరేణాపి బ్రహ్మోపాసనసిద్ధేః ఫలాయైవ వ్యాహృతిధ్యానముచ్యతే । ఇతి నార్థవాదత్వం తస్మాదంగాంగిభావేనైకోపాసనత్వం యుక్తం నచానేనైవ న్యాయేన సప్తమానువాకోక్తస్య పృథివ్యంతరిక్షాద్యాత్మక బ్రహ్మోపాసనస్యాపి పూర్వేణ సహైక్యం శంకనీయం శాండిల్య దహరాదిన్యాయేన పృథగుపాసనత్వాత్ సచ న్యాయస్తృతీయపాదే చింతితః నభిన్నాస్యుత భిద్యంతే శాండిల్య దహరాదయః సమస్తోపాసనాత్ శ్రైష్ఠ్యాద్ బ్రహ్మైక్యాదప్యభిన్నతా కృత్స్నోపాస్తేరశక్యత్వాద్గుణైర్బ్రహ్మ పృథక్ శ్రుతేః దహరాదీని భిద్యంతే పృథక్ పృథగుపక్రమాత్ ఛాందోగ్యే దహరవిద్యా శాండిల్యవిద్యా మధువిద్యేత్యాదయః పఠ్యంతే తథా శాఖాంతరేష్వపి తత్ర సమస్తోపాసనస్య శ్రేష్ఠత్వాద్వేద్యస్య బ్రహ్మణ ఏకత్వాచ్చ సర్వాసామేక విద్యాత్వమితి ప్రాప్తే బ్రూమః। అనంతాసు విద్యాస్వేకీకరణే నానుష్ఠానం తావదశక్యమితి విద్యాభేదో ద్రష్టవ్యః నచ వేద్యస్య బ్రహ్మణ ఏకత్వం శంకనీయం గుణభేదేన వ్యవస్థోపపత్తేర్నచైకస్యా అవిద్యాయా ఇయత్తా నిర్దేష్టుమశక్యా। ప్రత్యేకముపక్రమోపసంహారయోస్తన్నిశ్చాయకత్వాత్తస్మాద్విద్యానాం నానాత్వం ఏవముపాసనయోర్భేదే సత్యేకమేవానుష్ఠేయం నతూభయమేతదపి తత్త్రైవ

చింతితః అహంగ్రహోపాస్తినియమో వికల్పనియమో౽థవా నియామకస్యా
భావేన యథాకామ్యం ప్రతీయతాం ఈశసాక్షాత్కృతే స్తేనైకవిద్యయై
వ ప్రసిద్ధితః అన్యానర్థక్యే విక్షేపో వికల్పస్య నియామకో ద్వివిధాన్యుపాసనా
ని అహంగ్రహాణి ప్రతీకాని చేతి ఆత్మనస్సగుణోపాసనేషు అహంగ్రహస్య
చతుర్థాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాత్తాన్యహంగ్రహాణి వస్తూని దేవతా
దృష్ట్యా సంస్కృత్యోపాస్యమానాని ప్రతీకాని తత్రాహంగ్రహేషు శాం
డిల్యవిద్యాద్యుపాసనేషు ఏకం ద్వే బహూని ఉపాసనాని యథాకామ్యేనా
నుష్ఠేయాని వికల్పస్య నియామకాభావాత్ నహి శాండిల్యోపాసనం దహ
రోపాసన మన్యద్వైకమేవానుష్ఠేయం నేతరదితి వికల్పనియమే కించిత్కా
రణమస్తి తస్మాద్యథాకామ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః అన్యానర్థక్యం తావదే
కం నియామకం తథాహి శ్రుతిప్రతిపాదకేశ్వర సాక్షాత్కార ఉపాసనస్య
ప్రయోజనం తచ్చేదేకేనైవ ఉపాసనేన సిద్ధ్యతి చేత్ అన్యోపాసనా వై
యర్థ్యం కించ ఉపాసనేషు న ప్రమాణజన్యస్సాక్షాత్కారః కింతర్హి ని
రంతర యా భావనయా దేయతాదాత్మ్యాభిమాన స్స చాభిమాన ఏకము
పాస్యమనుష్ఠాయ తత్పరిత్యజ్యాన్యత్ర వర్తమానస్య పురుషస్య చిత్తవి
క్షేపే కథం నామ దృఢీభవేత్ తస్మాదన్యానర్థక్య విక్షేపయోః ప్రియామ
కత్వాద్వికల్పో నియమ్యతే బ్రహ్మతత్త్వవిద్యాయామివ బ్రహ్మోపాసనేపి
అహంగ్రహాః కర్తవ్యాః తత్త్వవిద్యాయామహంగ్రహశ్చతుర్థాధ్యాయ
స్య ప్రథమపాదే చింతితః జ్ఞాతృత్వా స్వాస్యతయా బ్రహ్మగ్రాహ్య మాత్మత
యాథవా అన్యత్వేన విజానీయాద్దుఃఖ్య దుఃఖవిరోధతః సోపాధికో విరో
ధో౽త ఆత్మత్వేనైవ గృహ్యతాం గృహ్యంత్యేవ మహావాక్యైః స్వశిష్యా
గ్గ్రాహయంత్యపి యశ్చ శాస్త్రప్రతిపాద్యం బ్రహ్మ తజ్జీవేన జ్ఞాతృత్వస్వ వ్యతిరి
క్తతయా గృహీతవ్యం దుఃఖ్యదుఃఖనోర్జీవ బ్రహ్మణోరేకత్వవిరోధాదితి
పూర్వపక్షే ప్రాప్తే బ్రూమః వస్తుతో బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ సతో జీవస్యాం
తఃకరణోపాధికృతో దుఃఖిత్వాది సాంసారికో ధర్మ ఇతి విరుద్ధత్వాద్దై జీవ.

విచారే ప్రపంచితం। తద్వాస్తవవిరోధాభావాదాత్మత్వేనైవ బ్రహ్మగృహ్యతాం। అతఏవాహం బ్రహ్మాస్మి అయమాత్మా బ్రహ్మేత్యాదిమహావాక్యైస్తత్త్వవిద ఆత్మత్వేనైవ బ్రహ్మగృహ్ణంతీతి తథా తత్త్వమసీత్యాదిభిర్మహావాక్యైః స్వశిష్యాన్ గ్రాహయంత్యపి తస్మాదాత్మత్వేనైవ బ్రహ్మగృహీతవ్యం। ఏవంచ సతి మనోమయోఽమృతో హిరణ్మయః పరమాత్మాహమితి ఉపాసనీయం। మనోమయపరమాత్మత్వం శాండిల్యవిద్యోదాహరణేన ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే చింతితం। మనోమయోఽయం శారీర ఈశో వా ప్రాణమానసెహృదయ సీత్యణిగస్త్వజీవస్యాస్సైన జీవగాః శమవాక్యగతం బ్రహ్మతద్ధితాధిరపేక్షితే ప్రాణాదియోగశ్చింత్యార్థశ్చింత్యం బ్రహ్మప్రసిద్ధితః ఛాందోగ్యస్య తృతీయాధ్యాయే శాండిల్యవిద్యాయాం ఇదమామ్నాయతే మనోమయః ప్రాణశరీరో భారూప ఇతి తత్ర జీవ ఈశో వేతి సందేహే జీవ ఇతి ప్రాప్తం మనస్సంబంధాదీనాం జీవేసుసంపాదత్వాన్మనసా వికారో మనోమయ ఇతి.

మనస్సంబంధః ప్రాణశ్శరీరమస్యేతి ప్రాణస్సంబంధః స చైతద్ద్వయమీశ్వరే సుసంపాదం। అప్రాణోహ్యమనాశ్శుభ్ర ఇతి నిషేధాత్ తథా చైష ఆత్మాంతర్హృదయే అణీయానితి శ్రూయమాణం హృదయావస్థానమణీయస్త్వంచ నిరాధారస్య సర్వగతస్య సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణస్య కథం విదుపపద్యతే అస్మాజ్జీవ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీతేతి సర్వమిదం బ్రహ్మ నాన్యత్కించన మిషదితి తస్మిన్ శమవిధిపరే పూర్వవాక్యే శ్రూయమాణం యద్బ్రహ్మ తదేవ మనోమయః ప్రాణశరీర ఇతి ఏతాభ్యాం తద్ధితబహువ్రీహిభ్యాం విశేష్యత్వేనాపేక్ష్యతే శమవాక్యస్యాయమర్థః యస్మాత్సర్వమిదం బ్రహ్మ తజ్జత్వాత్తల్లత్వాత్తదనత్వాత్తస్మాత్సర్వాత్మకే బ్రహ్మణి రాగద్వేషవిషయాసంభవాదుపాస్తికాలే శాంతోభవేదితి తథా తద్వాక్యగతే బ్రహ్మణి విశేష్యత్వేనాన్వితే మనోమయవాక్యమపి బ్రహ్మపరం భవిష్యతీతి న చ బ్రహ్మణో మనః ప్రాణసంబంధానుపపత్తిరుపా

ధికే తదనుపపత్తౌ అపి సోపాధికస్య చింతనాధారతయా తదుపపత్తేస్త
స్మాత్సర్వేష్వపి వేదాంతేషు యద్బ్రహ్మ ప్రసిద్ధం తదేవాత్రాప్యుపాస్యం న
హి క్వచిదపి వేదాంతే జీవస్యోపాస్యత్వం ప్రసిద్ధం తతో బ్రహ్మేతి రాద్ధాం
తః తత్ర యథాకాశ వాక్యగతం బ్రహ్మ మనోమయత్వ విశేషణేన విశిష్యతే
ఏవమత్రాపి పరిపూర్ణవాచి పురుషశబ్దోక్తః పరమాత్మా మనోమయశ
బ్దేన విశిష్యతే పరిపూర్ణవాచిత్వం చ శ్రేయోమార్గే దర్శితం పురుషః పురి
శయనాద్వా పూర్ణత్వాద్వా పురం సర్వప్రాణిజాతం పూరయతీతి వా
మునాస్యవాపూర్తిరితి ప్రాణిజాతే పురుర్వ్యాఖ్యాదూర్భూతజాతే పురుస్త్రియా
మితి నానార్థనిఘంటుః పురిశయనపక్షే జీవపరత్వమపి భవిష్యతీతి చేన్న
తాయోవేద స వేదం బ్రహ్మేత్యేవం బ్రహ్మణః ప్రక్రాంతత్వాదాకాశశ
రీరం బ్రహ్మేత్యుపసంహారాచ్చ హిరణ్మయశబ్దస్య తు బ్రహ్మపరత్వం య ఏ
షోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యత ఇతి వాక్యే నిర్ణీతం స చ నిర్ణ
యః ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భిహితః హిరణ్మయో దేవతాత్మా కిం
వాసౌ పరమేశ్వరః మర్యాదాధారరూపోక్తేర్దేవతాత్మైవ నేశ్వరః సార్వా
త్మ్యాత్సర్వదురిత రాహిత్యాచ్చేశ్వరో మతః మర్యాదాద్యా ఉపాస్త్యర్థ
మీశేపి స్యురుపాధిగాః ఛాందోగ్యస్య ప్రథమాధ్యాయే ఉద్గీథోపాసనా
యాముపసర్జనాని ఉపాస్యాని అభిధాయ ప్రధానముపాస్యం విధాతుమి
దమామ్నాయతే అథ య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే
ఇతి తత్రాదిత్యమండలే విద్యాకర్మాతిశయవశాత్కశ్చిజ్జీవో దేవ భావము
పేత్య జగదధికారం నిష్పాదయన్నవతిష్ఠతే ఈశ్వరశ్చ సర్వగతత్వాన్మండలే
ప్యవతిష్ఠతే తస్తయోస్సంశయః తత్ర దేవతాత్మేతి తావత్ప్రాప్తం కుతః మ
ర్యాదాధారరూపస్యోచ్యమానత్వాత్ యేచాముష్మాత్పరాంచో లోకా
స్తేషాం చేష్టే దేవకామానాం చేతి ఐశ్వర్యమర్యాదోక్తిః అంతరాదిత్య ఇ
త్యాధారోక్తిః హిరణ్మయ ఇతి రూపోక్తిః నహి సర్వేశ్వరస్య సర్వాధారస్యా
నీరూపస్య పరమేశ్వరస్య ఐశ్వర్యమర్యాదాధారరూపాణి సంభవంతి తస్మా

ద్దేవతాత్మేతి ప్రాప్త ఉచ్యతే। శ్రుతి ప్రతిపాదితో హిరణ్మయ ఈశ్వరో భవేత్ కుతస్సర్వాత్మత్వ శ్రవణాత్। సైవకృత్స్నమతదుక్తం తద్యజుస్తద్బ్రహ్మేతివాక్యే తచ్ఛబ్దైః ప్రకృతం హిరణ్మయం పురుషం పరామృశ్య తేతస్యఋక్సామాద్య శేషజగదాత్మత్వ ముపదిశ్యతే తచ్చాద్వితీయే పరమేశ్వరే ముఖ్యముపపద్యతే। నతుసద్వితీయాయాం దేవతాయాం తథా సఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదితఇతిశ్రూయమాణం సర్వపాపరాహిత్యంబ్రహ్మణోవధారణే లింగం యద్యపిదేవతాయాః కర్మణ్యనధికారాత్క్రియమాణకరిష్యమాణపుణ్యపాపయో రభావస్తథాపి ఆసురాదినిమిత్తజనితదుఃఖసద్భావాద్దుఃఖహేతుభూత జన్మాంతరసంచిత దురితమనువర్తత ఏవమర్యాదాధారరూపాణి రూపాదిధర్మతయా సోపాధికే పరమాత్మని ఉపాస్యేవర్తితుమర్హంతి తస్మాదీశ్వరోహిరణ్మయః తత్రయథా సార్వాత్మ్యాదికం బ్రహ్మలింగమస్త్యేవమత్రాప్య మృతత్వసత్యాత్మ త్వాదికం లింగమవగంతవ్య మతో మనోమయత్వాది గుణకఃపరమాత్మాత్రోపాస్యశ్ఛందోగా శ్శాండిల్యవిద్యాయామేన మామనంతిమనోమయః ప్రాణశరీరోభారూపస్సత్య సంకల్ప ఇతి వాజసనేయినశ్చ బృహదారణ్యకే పఠంతిమనోమయోయం పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నంతర్హృదయే యథావ్రీహిర్వాయవోవాసఏష సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతి స్సర్వమిదంప్రశాస్తియదిదంకించేతితథాశాఖాభేదేపి పంచాగ్నివిద్యాన్యాయేన మనోమయత్వాదిగుణకస్యవేద్యస్వరూపస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాద్విద్యైక్యం ద్రష్టవ్యంసచన్యాయస్తృతీయేనువాకేదర్శితః। సతిచవిద్యైక్యే అపిశాఖాసుపరస్పరం విశేషగుణా ఉపసంహర్తవ్యాః ఉపసంహారన్యాయశ్చ తత్రైవదర్శితః। ఉపసంహృతసర్వగుణోపేతే బ్రహ్మణి తాదాత్మ్యాభిమాన రూప స్సాక్షాత్కారో యావద్భవతి తావత్ప్రత్యయావృత్తిః కర్తవ్యా ఉపాస్వే త్యుక్తస్యోపాసనశబ్దస్యతద్వాచిత్వాత్ దేదదపితత్రైవదర్శితం శ్రుతిశ్చదేవోభూత్వా దేవాన్యేతీతి తస్మిన్నేవజన్మని దేవభావలక్షణసాక్షాత్కారం దర్శయతిఉత్పన్నే

పిసాక్షాత్కారె బ్రహ్మోపాసనమామరణ మావర్తనీయం తదేతచ్చతు
ర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే ఆప్రాయణాదితిసూత్రే చింతితం ఉపాస్తీ
నాం యావదిచ్ఛమావృత్తిస్స్యాదుతామృతి ఉపాస్త్యర్థాభినిష్పత్తేర్యా
వదిచ్ఛం నతూపరి ఆత్మప్రత్యయతో జన్మభావ్యదస్తత్ప్రసిద్ధయే ఆమృ
త్యావర్తనం న్యాయ్యం సదాతద్భావవాక్యతః విజాతీయప్రత్యయానంతరి
తసజాతీయప్రత్యయప్రవాహ ఉపాస్తిశబ్దార్థస్స చ దీర్ఘేణాపి కాలేన చ
సంపద్యతే తతో యావదిచ్ఛమావృత్తిస్స్యాత్ న మరణమితి ప్రాప్తే బ్రూమః।
భావిజన్మనః ప్రయోజకోఽంత్యప్రత్యయ ఆమరణావృత్తిమంతరేణ న సంలభ్యః
అతఏవ స్మృతిః యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యంతే కలేబరం। తం తమే
వైతి కౌంతేయ సదా తద్భావభావిత ఇత్యాహ। కథం పునర్జ్యోతిష్టోమాది
కర్మణాం స్వర్గేణ గచ్ఛతోఽంత్యప్రత్యయః కర్మజన్యాపూర్వవశాదితి బ్రూ
మః ఉపాసనేపి అపూర్వమస్తి చేద్బాఢం నైతావతా నిరంతరావృత్తిలక్ష
ణోపాసనదృష్టోపాయః పరిత్యాజ్యో భవతి అన్యథా సర్వస్య సుఖదుఃఖాదేరపూ
ర్వజన్యత్వేన భోజనాద్యర్థో దృష్టః ప్రయత్నః పరిత్యజ్యేత తతో దృష్టోపాయ
త్వాదామరణమావర్తనం కర్తవ్యం తథావిధవృత్తియుక్తస్యోత్క్రాం
తౌ విశేషశ్చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే చింతితః। అవిశేషో విశేషో
వా స్యాదుత్క్రాంతేరుపాసితుః హృత్ప్రద్యోతనసామ్యేఽపి విశేషోఽన్యస్య
నిర్గమాత్ మూర్ధన్యయైవ నాడ్యా స్యాద్విజ్ఞస్య నాడీవిచింతనాత్ విద్యాసా
మర్థ్యతశ్చేతి విశేషస్త్వన్యనిర్గమాత్ ఉపాసకస్యేయముత్క్రాం
తి స్సేయమితరోత్క్రాంత్యా మార్గోపక్రమపర్యంతం సమేత్యుక్తం అథమూ
ర్ధోత్క్రమేపి సమ్మైవ భవితుమర్హతి హృత్ప్రద్యోతనాదేస్సమత్వశ్రవణాత్
తథాహి శ్రుతిః తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేన ఏష
ఆత్మా నిష్క్రామతి చక్షుష్టో వా మూర్ధ్నో వాన్యేభ్యో వా శరీరదేశేభ్య ఇతి
శ్రూయతే అయమర్థః వాఙ్మనసి సంపద్యత ఇత్యేకమేవ సజీవం లింగశరీరం
[illegible] శేషే పరమాత్మని యథాలీయతే ఏవం పూర్వజన్మసమాప్తం భవతి

అథజన్మాంతరాయ తల్లింగం పునర్హృదయే ప్రాదుర్భవతి తస్మిన్నవ
సరే హృదయాగ్రేవసితస్య లింగస్యగంతవ్యభావి జన్మాలోచనాత్మకోం
త్య ప్రత్యయత్వేనలోకే ప్రసిద్ధః కశ్చిత్ప్రద్యోతనో భవతి తే నయుక్తస్స
న్నాడీభ్యోనిర్గచ్ఛతీత్యే తచ్చ సర్వేషాం సమానం తస్మాన్నోపాసకస్యే
తరేభ్యో విశేష ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః మూర్ధన్యయైవనాడ్యా ఉపాసకో నిర్గ
చ్ఛతీతరేభ్య ఏవనాడీభ్య ఇతరేకుత ఉపాసకేన మూర్ధన్యానాడ్యాశ్చింతి త
త్వాత్సగుణ బ్రహ్మవిద్యాసామర్థ్యాచ్చ శ్రుత్యంతరే ఛాయుషర్థస్స ఏవావ
గమ్యతే శతంచైకాచహృదయస్య నాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృ
తైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవం
తీతి అన్యానాడ్య ఉత్క్రమణాయోపయుజ్యంతే నత్వమృతత్వప్రాప్తయ
ఇత్యర్థః। అస్మాన్మూర్ధన్య నాడీనిష్క్రమణ రూపాద్విశేషాత్ప్రాచీనో
యోయముత్క్రాంతి ప్రకారస్తత్ర శాఖాంతర వాక్యోదాహరణేన
పంచవిచారాః ప్రవృత్తాస్తద్వాక్యంచ ఛాందోగ్యైరామ్నాయతే అస్య
సోమ్యపురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి సంపద్యతే మనఃప్రాణే ప్రాణ
స్తేజసి తేజఃపరస్యాం దేవతాయామితి తత్రమ్రియమాణస్య పురుషస్య
వాగుపలక్షితానాం దశేంద్రియాణాం మనసిస్వరూప ప్రవిలయోనభ
వతికింతు వృత్తిమాత్ర ప్రవిలయఇతి ఏకోవిచారస్తస్యచమనసః ప్రాణే
వృత్తి ప్రవిలయఇతిద్వితీయః తస్యచప్రాణస్య స్వాత్మనిజీవేవృత్తి ప్రవిల
య ఇవమాత్మానమంతకాలే సర్వేప్రాణా అభిసమాయాంతీతి బృ
హదారణ్యక వాక్యాదితితృతీయః సేయం వృత్తి ప్రవిలయరూపోత్క్రాం
తిర్నాడీ నిష్క్రమణరూప మార్గోపక్రమ పర్యంతానేక కర్మవాస
నావాసిత జన్మబహుత్వ సంపాదిత ధర్మాధర్మ ప్రవృత్తస్యోపాసక
స్య తత్త్వజ్ఞానినశ్చ త్రయాణామేతేషాం సమానానతు విషమేతి। చ
తుర్థః। బాహ్యేంద్రియమనః ప్రాణాయస్మిన్ జీవాత్మని వృత్త్యా ప్రవిలీ
యంతే సజీవాత్మాయస్మిన్ తేజః ప్రధానేభూతపంచకే వృత్త్యాప్రవిలీ

యతే తద్భూతపంచకం బ్రహ్మతత్త్వానభిజ్ఞస్య పురుషస్య పరమాత్మనివృ
త్త్యైవ ప్రవిలీయతే నతు స్వరూపేణేతి। పంచమః। ఏవమేతైః పంచభిర్వి
చారైస్సర్వసాధారణోత్క్రాంతిర్విచారితాఽత్ర పరమాత్మని యోఽయంపం
చభూతరూప లింగశరీర ప్రవిలయస్సైవ పూర్వజన్మసమాప్తం అథోపా
సకస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తయే మూర్ధన్యనాడీనిష్క్రమణరూపో విశేషః
విచారితః సచాంతరేణ తాలుకే ఇత్యారభ్య వ్యపోహ్య శీర్షకపాలే ఇత్యంతే
న వాక్యేన సమామ్నాతః తచ్చ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిపర్యంతస్య మార్గస్యో
పలక్షణం ద్రష్టవ్యం తస్మింశ్చ మార్గే శాఖాంతరవాక్యోదాహరణేన షడ్వి
చారాః ప్రవృత్తాః తత్ర ఛందోగాః అథ యత్రైతదస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామ
త్యథైతైరేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ మాక్రమత ఇతి వాక్యేన మూర్ధన్యనాడ్యాని
ష్క్రాంతస్యాదిత్యరశ్మిసంబంధమామనంత్యుపాసకస్య తత్రాహ్ని మృత
స్య తత్సంభవేఽపి రాత్రౌ మృతస్య ఉపాసకస్య న సంభవతీతి పూర్వపక్షీకృత్య
రాత్రౌ ఆదిత్యరశ్మీనామభివ్యక్త్యభావేఽపి నాడీసంబంధస్య యావద్దేహభావి
త్వాదస్తి రశ్మిప్రాప్తిరితి ప్రథమవిచారః। ఏతస్మిన్నాదిత్యరశ్మ్యాదిక ఉత్త
రమార్గే మృతస్యోత్తరాయణే శ్రవణాద్దక్షిణాయనే మృతస్యోపాస
కస్య విద్యాఫలం నాస్తీతి పూర్వపక్షీకృత్య ఉత్తరాయణశబ్దేన తదభిమాని
నీ దేవతాయా వివక్షితత్వాత్ఫలమస్తీత్యుక్తం సోఽయం ద్వితీయః ఛందోగ
బృహదారణ్యకయోస్తేఽర్చిష మభిసంభవంతీ త్యాదినా పంచాగ్నివిద్యా
యామర్చిరాదికో మార్గ ఆమ్నాతః విద్యాంతరేషు వాజసనేయిభిస్స వా
యుమాగచ్ఛతీత్యాదినా వాయ్వాదిలోకః పఠితః పర్యంకవిద్యాయాం కౌ
షీతకిభిస్స ఏతం దేవయానం పంథానమాపద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతీ త్యగ్ని
లోకః పఠితస్తస్మాదుత్తరమార్గః నానావిధ ఇతి పూర్వపక్షీకృత్య వాయ్వ
గ్నిలోకానామేకస్మిన్నేవ మార్గే పర్వవిశేషత్వేనాన్వయం సంభవాదేక
ఏవార్చిరాదికో మార్గ ఇత్యుక్తస్సోఽయం తృతీయః కౌషీతకిప్రోక్తస్య వా
యులోకస్య మార్గమధ్యే సన్నివేశాసంభవ మాశంక్య బృహదారణ్యకే వా

యుప్రభేదేన మార్గేణాదిత్యాదీ ప్రాప్తిశ్రవణాదాదిత్యాదర్వాగ్వాయో
స్సన్నివేశస్తథా కౌషీతకిప్రోక్తానాం వరుణేంద్రప్రజాపతిలోకానాం మా
ర్గమధ్యే సన్నివేశాసంభవమాశంక్య విద్యుద్వరుణయో ర్వ్యాప్తిద్వారా సం
బంధసంభవాద్విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వం వరుణలోకస్య సన్నివేశ ఇతి చతు
ర్థః ఆగంతుకానామంతే నివేశ ఇతి న్యాయేన ఇంద్రప్రజాపతిలోకయో
ర్వరుణలోకాదూర్ధ్వం సన్నివేశ ఇత్యుక్తం సోయం పంచమః తస్మిన్మార్గే
శ్రుతానామర్చిరాదీనాం మార్గం బ్రహ్మాప్యుపభోగభూమిత్వేన నిరాకృ
త్యాతివాహికదేవత్వ ముక్తం సోయం షష్ఠః ఏతైష్షడ్భిర్విచారైర్నిర్ణీతో
యోమార్గస్తస్య మార్గస్య బ్రహ్మాత్వావబోధ బ్రహ్మోపాసనయో
స్సాధారణత్వమాశంక్యోపాసనవిషయ ఏవాయం మార్గ ఇతి నిర్ణీతం ఉపా
సనేష్వపి యత్రోపాసనే మార్గశ్రవణం తత్రైవేత్యాశంక్య సర్వోపాసన
సాధారణత్వం మార్గస్య నిర్ణీతం తేన మార్గేణోపాసకస్య బ్రహ్మప్రాప్తిర్భ
వతి తత్పురుషోమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీత్యమానవేన విద్యుల్లో
కవర్తినా పురుషేణ బ్రహ్మప్రాపణస్య ఉక్తత్వాత్తత్ర పరబ్రహ్మైవప్రా
ప్యమిత్యాశంక్య పరబ్రహ్మణి గత్యసంభవాల్లోకవిశేషరూపం కార్యమేవ
బ్రహ్మోపాసకేన ప్రాప్యమితి నిర్ణీతం సాచ కార్యబ్రహ్మలోకప్రాప్తిః ప్ర
తీకోపాసకానామప్యస్తీత్యాశంక్య బ్రహ్మోపాసకానామేవ నేతరేషా
మితి నిర్ణీతం యోయమర్చిరాదిమార్గేణ ప్రాప్యో బ్రహ్మలోకస్సఏవ భూరిత్య
గ్నౌప్రతితిష్ఠతీత్యారభ్య శ్రోత్రపతిర్విజ్ఞానపతి రిత్యంతయా శ్రుత్యా ప్ర
పంచ్యతే తత్ర బ్రహ్మలోకప్రాప్తౌ సత్యాం వ్యష్ట్యభిమానస్య సమష్ట్యభిమాన
శ్చేత్యుభయం సంపద్యతే తయోర్మధ్యే వ్యష్ట్యభిమానేన అగ్నివాయ్వాది
త్యాది దేవతానాం తాదాత్మ్యం ప్రాప్య తదీయైశ్వర్యేషు ప్రతితిష్ఠతీతి స
మష్ట్యభిమానేన భూలోకాద్యధిష్ఠాతృ బ్రహ్మరూపో భూత్వా స్వారాజ్య
మాప్నోతి తథావిధ బ్రహ్మరూపత్వ సిద్ధ్యర్థమేవ బ్రహ్మలోకగామినం
యోగినం ప్రతికౌషీతకినః పర్యంకవిద్యాయామేవ మామనంతి పంచశతా

న్యప్సరసాం ప్రతిధావంతి శతం చామరహస్తాశ్శతం మాలాహస్తాశ్శతం
చూర్ణహస్తాశ్శతం వాసోహస్తాశ్శతం ఫలంహస్తాశ్శతం బ్రహ్మాలంకా
రేణాలంకుర్వంతి స బ్రహ్మాలంకారేణాలంకృతో బ్రహ్మవిద్వాన్ బ్రహ్మై
వాభిప్రైతి సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణం సర్వానుగతం పరం బ్రహ్మప్రత్య
క్త్వేనానుభూతపురుషః బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానవాన్ బ్రహ్మైవాభిప్రైతీతి తది
దం బ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణం స్వారాజ్యమేవ వివిచ్య చతుర్భిర్విచారైర్నిర్ణీతం
బ్రహ్మలోకవాసినో యోగినో భోగ్యవస్తుసంపాదనే మనుష్యలోకవాసివ
ద్బాహ్యసాధనమపేక్షితమిత్యాశంక్య సంకల్పమాత్రస్య తత్సాధనత్వం
సంకల్పాదేవ తు తచ్ఛ్రుతేరితి సూత్రే నిర్ణీతం సోయం ప్రథమో విచారస్తస్య
సంకల్పమాత్రేణ భోగ్యవస్తుజాతం సృష్టవతో యోగినో భోగాధిష్ఠానస్య
దేహస్య భావాభావౌ శ్రుతిద్వయప్రోక్తౌ పురుషభేదేన వ్యవస్థితావిత్యా
శంక్యైకస్యైవ పురుషస్య ఐచ్ఛికౌ దేహభావాభావావితి నిర్ణీతః సోయం ద్వితీ
యో విచారః యదాయం యోగీ స్వబుద్ధివృత్త్యేచ్ఛయా యుగపదేవ బహూన్
దేహాన్ సృజతి తదానీం తేష్వేక ఏవ దేహో జీవాత్మోపేత ఇతరే దేహాస్తుత
ద్రహితా ఇత్యాశంక్యైకచిత్తానువర్తిభిః పృథగేవ జీవాత్మభిరుపేతాస్తే
సర్వే దేహా ఇతి నిర్ణీతం సోయం తృతీయః తస్య యోగినః భోగ్యవస్తుదేహ
జీవాత్మనాం జగద్వ్యాపారవర్జమితి సూత్రేణ సృష్టిస్సంకల్పమాత్రేణ య
థా భవతి తథా ఆకాశాది పంచమహాభూతానాం భౌతికస్య బ్రహ్మాండాదే
ర్జగతశ్చ సృష్టిరస్తీత్యాశంక్యానాదిసిద్ధస్య పరమేశ్వరస్య జగ
త్స్రష్టృత్వం న తు యోగిన ఇతి నిర్ణీతం సోయం చతుర్థో విచారః తైరేతై
శ్చతుర్భిర్విచారైర్నిర్ణీతం స్వారాజ్యం ప్రాప్తవతో యోగినస్తస్మిన్నే
వ బ్రహ్మలోకే నిర్గుణసర్వవ్యాపక పరిపూర్ణబ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారసతి
బ్రహ్మలోకస్యావసానే విదేహకైవల్యం భవతీత్యయమర్థః ఏతత్తతో భ
వతీత్యాదినా సమామ్నాతః ఏతదేవాభిప్రేత్య భగవతా వ్యాసేన సూత్రి
తం కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరమభిధానాదితి కార్యస్య బ్రహ్మ

లోకస్యాత్యయే ప్రళయే సత్యస్యార్ధ్వం తల్లోకాధ్యక్షేణ సహ పరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతీతి శ్రుతిస్మృత్యోస్తథాభిధానాత్ వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాస్సన్యాస యోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః తే బ్రహ్మలోకే తు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతే సర్వ ఇతి శ్రుతిః బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమితి స్మృతిః తదేవం బ్రహ్మోపాసనస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిపూర్వికా క్రమముక్తిః ఫలతీతిస్థితం॥

—*షష్ఠోనువాకః.*—

షష్ఠేనువాకే మనోమయత్వాది గుణయుక్తస్య బ్రహ్మణ ఉపాసన ముక్తం తస్య బ్రహ్మణశ్చక్షుర్గమ్య గుణవిశేషాభావేనోత్తమాధికారవిషయత్వాన్మందాధికారిణాం ప్రతిచక్షుర్గమ్యగుణోపేత బ్రహ్మోపాసనం సప్తమేనువాకే విధీయతే। తత్ర ప్రథమమాధిభౌతికం గుణపంచకత్రయం దర్శయతి॥

పృథివ్యంతరిక్షం ద్యౌర్దిశోవాంతరదిశాః।
అగ్నిర్వాయురాదిత్యశ్చంద్రమా నక్షత్రాణి।
ఆప ఓషధయో వనస్పతయ ఆకాశ ఆత్మా।
ఇత్యధిభూతమితి।

పృథివ్యాదికం లోకపంచకం అగ్న్యాదిపంచకం ఆప ఇత్యాదికం ద్రవ్యపంచకం తత్రాత్మశబ్దేన సమిష్టిరూపో విరాట్పిండ ఉచ్యతే ఇత్యేవ ముక్తం। పంచత్రయ ధిభూతమహంప్రత్యయ గ్రాహ్యేభ్యో వక్ష్యమాణేభ్యః ప్రాణాదిభ్యో వ్యతిరిక్తానీదం ప్రత్యయగ్రాహ్యాణి పృథివ్యాదీని భూతాని ఆశ్రిత్య వర్తంత ఇత్యధిభూతం భూతవిషయ ముపాసన ముక్త మిత్యర్థః॥

వక్ష్యమాణేనాసంకీర్ణత్వాయోక్తం శిష్యప్రతిజ్ఞా పురస్సరమధ్యాత్మపంచకత్రయం దర్శయతి॥

అథాధ్యాత్మం । ప్రాణోవ్యానోఽపాన ఉదానస్స
మానః । చక్షుశ్శ్రోత్ర మనోవాక్త్వక్ । చర్మ
మాగ్ంసగ్గ్స్నా వాస్థిమజ్జా । ఇతి॥

అథభూతవిషయ పంచకత్రయ కథనానంతరమధ్యాత్మ మాత్మవిషయపంచకత్రయమభిధీయత ఇతి శేషః। యస్మిన్ దేహేంద్రియాది సంఘాతే శాస్త్రీయ సంస్కారరహితస్య జనస్యాహమితిబుద్ధిస్సోఽయంలోకప్రసిద్ధ ఆత్మాతమధికృత్య యదుపాసనంవర్ణ్యతే తదధ్యాత్మం దేహమధ్యవర్తిన ఏకస్యైవవాయోః ప్రాణాదయః పంచవృత్తిభేదాః అతఏవాత్రప్రాణవిచారే భగవతా వ్యాసేన సూత్రితం। పంచవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతఇతి తాసాం చవృత్తీనాంస్థానభేదః పూర్వైరుదాహృతః। హృదిప్రాణో గుదేఽపానస్సమానోనాభి సంస్థితః। ఉదానఃకంఠదేశస్థో వ్యానస్సర్వశరీరగఇతి తదేతత్ప్రాణాదికం వాయుపంచకం చక్షురాదికమింద్రియపంచకం చర్మాదికం ధాతుపంచకం స్నాయుశబ్దేన వసాభిధీయతే। యదేతదధిభూతపంచకత్రయం యచ్చాధ్యాత్మపంచకత్రయం తేనోభయేన బ్రహ్మాణ ఉపాధిభూతం కృత్స్నంజగదభిధీయతే। తదేతజ్జగదుపాధివిశిష్టం బ్రహ్మస్వరూపముపాసితవ్యం॥

అథార్థవాదేనోపాస్తా విధిమున్నయతి.

ఏతదధి విధాయఋషిరవోచత్ । పాఙ్క్తంవాఇద
గ్ం సర్వం। పాఙ్క్తేనైవపాఙ్క్తగ్ం స్పృణోతీతి।

—సప్తమోఽనువాకః—

ఋషిరతీంద్రియస్యశాస్త్రస్యద్రష్టాకశ్చిన్మహర్షిరేతత్పృథివ్యంతరిక్షమిత్యాదిక ముపాస్యస్వరూపమధివిధాయాధిసాక్షాత్కారపర్యంతంయథాభవతి తథోపాస్యస్వానుభవేన సర్వాత్మకం విరాట్త్వం ప్రాప్యస్వస్వానుభవ సిద్ధమర్థం శిష్యేభ్యశ్శాంతేభ్యః భక్తేభ్యశ్శుశ్రూషుభ్యః ప్రోక్తవాన్ కిముక్తవానితిప్రశ్నే తదభిధీయతే। ఇదం ప్రతీయమానస

ర్వ్యం జగత్ విరాట్స్వరూపసమష్ట్యాత్మకం ప్రాజ్ఞం పంక్తిచ్ఛందస్సంబం
ధివైశబ్దేన తత్ప్రసిద్ధిరుచ్యతే ప్రసిద్ధమేవ తత్సర్వస్య ప్రాజ్ఞత్వం తథాహి
పంచాక్షరా పంక్తిరితి శ్రుత్యా పంక్తిశ్ఛందః యథా పంచసంఖ్యోపేతం త
థా జగదపి పంచసంఖ్యోపేతం పంచీకృతపంచమహాభూతాని తత్కా
ర్యం చ సర్వం విరాడిత్యుచ్యత ఇతి సంప్రదాయవిద్భిరభిధానాత్ తథా
సతి జగతః పంక్తిచ్ఛందసా సహ సాదృశ్యలక్షణస్య సంబంధస్య వక్ష్యమా
ణత్వాత్ప్రాజ్ఞత్వం తథా పృథివ్యాద్యుపాసనమపి పంచకైరుపేతత్వా
త్ప్రాజ్ఞం తేన ప్రాజ్ఞేనైవ ఉపాసనేన ప్రాజ్ఞః స్థూలదేహసమష్ట్యభిమాని వి
రాడ్రూపత్వం ఉపాసకస్స్పృణోతి ప్రీణయతి ప్రాప్నోతీత్యర్థః। తేనార్థవా
దేన ప్రాజ్ఞరూపవిరాట్ప్రాప్తిర్నామ ఏవముపాసీతేతి విధిరున్నీయతే స
త్యాం చ ప్రాజ్ఞరూపవిరాట్ప్రాప్తౌ తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిద్వారా క్రమముక్తిః
పూర్వోక్తన్యాయేనావగంతవ్యా॥

ఇతి సప్తమోనువాకః.

సప్తమేనువాకే స్థూలదర్శినో మందస్య స్థూలరూప
పృథివ్యాద్యుపాధిక బ్రహ్మోపాసనముక్తం పూర్వస్మిన్ననువాకే
కించిత్సూక్ష్మదర్శినో మధ్యమస్య సూక్ష్మవస్తుదర్శినో మ
ధ్యమత్వం కథమితి చేదుచ్యతే స్థూలదేహసమష్ట్యభిమాని విరాడ్రూప
త్వదర్శిమందాధికార్యపేక్షయా విరాడాంతరవస్తుగోచరబుద్ధేర్విద్య
మానత్వాన్మధ్యమత్వం తస్య మధ్యమస్య సూక్ష్మరూపం మన ఆద్యుపా
ధికబ్రహ్మోపాసనముక్తం। అథోత్తమాధికారిణోష్టమానువాకే వే
దాంతప్రతిపాద్య ప్రణవాభిధేయ శుద్ధబ్రహ్మోపాసనముచ్యతే। తత్ర
ఉపాస్యస్వరూపం దర్శయతి॥

ఓమితి బ్రహ్మేతి.

ఓంకారః పరమాత్మనో వాచకః। తథా చ పతంజలిప్రోక్తం యో
గశాస్త్రం పూర్వమేవోదాహృతం। తస్య వాచకః ప్రణవ ఇతి ఇతి శబ్దః ●

ర్థాంతరవ్యావృత్త్యర్థః। ఓమిత్యనేనైవ శబ్దేన ప్రతిపాద్యం యద్బ్రహ్మ త దేవాత్రోపాస్యం వస్తు న త్వత్ర మన ఆద్యుపాధి పృథివ్యాద్యుపాధి వా చింతనీయం ఏతేన కిముక్తమితి వాచకమోంకారముచ్చారయన్వాచ్యం బ్రహ్మోపాసీతేత్యర్థః॥

అర్థరూపోంకారస్య బ్రహ్మవాచకత్వయోగ్యతాం దర్శయతి।

ఓమితీదగ్ంసర్వమితి।

ఓమిత్యేతస్మిన్నేవాక్షరే శబ్దరూపమర్థరూపం చేదం సర్వం జగదంతర్భూతం తద్యథా శంకునా సర్వాణి పర్ణానీత్యాది శ్రుత్యా శబ్దాంతర్భావ ఆమ్నాతః తస్య వాక్తంతిర్నామాని దామాని తస్యేదం వాచా తంత్యా నామభిర్దామభిరిత్యాదినా శబ్దద్వారేణార్థాంతర్భావోఽప్యామ్నాతః ఏతచ్చ సర్వం యశ్ఛందసామృషభో విశ్వరూప ఇత్యత్ర విశ్వరూపపదవ్యాఖ్యానే ప్రపంచితం। తథా సతి ప్రణవస్య సర్వాత్మకత్వేన సర్వాత్మకబ్రహ్మవాచకత్వయోగ్యతా సంభవతి ఓంకారస్య సర్వసంబంధం కేషుచిద్వైదికవ్యాపారేషూదాహృత్య దర్శయతి.

ఓమిత్యేతదనుకృతిహ స్మ వా అప్యోశ్రావయేత్యాశ్రావయంతి। ఓమితి సామాని గాయంతి। ఓగ్ంశోమితి శస్త్రాణి శగ్ంసంతి ఓమిత్యధ్వర్యుః ప్రతిగరం ప్రతిగృణాతి। ఓమితి బ్రహ్మా ప్రసౌతి। ఓమిత్యగ్నిహోత్రమనుజానాతి। ఓమితి బ్రాహ్మణః ప్రవక్ష్యన్నాహ.

దర్శపూర్ణమాసాది యాగేషు యజుర్వేదోక్త కర్మానుష్ఠాయినోఽధ్వర్యవో యస్మిన్కాలే అగ్నీధ్రం ప్రత్యాశ్రావయేతి ప్రైషమంత్రం ప్రయుంజతే తదానీమాశ్రావయేతి మంత్రం పఠంతి అతఏవాపస్తంబః అకారాదిమోకారాది మోంకారాదించ తంమంత్రంవికల్పేన సమాజహార। ఆశ్రావయో శ్రావయో మ ఓశ్రావయ శ్రావయేతి తేషు

పక్షేషు ద్వితీయఓంకారాదిపక్షోఽత్ర శ్రుత్యోదాహృతః మంత్రగతశ్చ కార ఆగ్నీధ్ర సంబోధనార్థః హే ఆగ్నీధ్ర దేవాన్ప్రతి హవిః ప్రదానావసరం శ్రావయేతి మంత్రార్థః। తస్మిన్మంత్రే యదేతదోంకారోచ్చారణం తదేతదోమితి అనుకృతిర్భవతి ప్రణవే మకారాత్పూర్వభాగరూపో య ఓంకార స్తస్యానుకృతిరనుకరణం సాదృశ్యసంపాదనం తద్వద్యస్మిన్నుచ్చారణే తదిదమోమిత్యేతదనుకృతి ప్రసిద్ధిద్యోతనార్థః హ స్మ వా ఇతి త్రయో నిపాతాః ప్రణవభాగసాదృశ్యమోంకారే ప్రసిద్ధమిత్యర్థః। అపిశబ్దో వక్ష్యమాణోదాహరణసముచ్చయార్థః అస్వ్యాఖ్యో ఖ్యాకారేణ ప్రవిభాగేనైవ ఆశ్రావయంతి తథా సామగా ఉద్గాతారోఽపి ప్రణవోచ్చారణపురస్సరమేవ సామగానం కుర్వంతి। బహ్వృచా హోతారోఽపి ప్రణవోచ్చారణేన ఓం శోమితి శబ్దోచ్చారణేనైవ శస్త్రాణి నిష్కేవల్య ప్రఉగాదినామకాని పఠంతి తథాహి శస్త్రశంసనస్యాధ్వర్యుం ప్రతి అనుజ్ఞాం యాచమానా హోతారోఽనేన మంత్రేణ యాచంతే అధ్వర్యో శోంసావోమితి తత్రాదౌ శోమితిశబ్దః అంతే చ ప్రణవ ఇతి ఉభయం దృశ్యతే తదిదమభిలక్ష్య ఓం శోమితి శస్త్రాణి శంసంతీత్యామ్నాతం హే అధ్వర్యో హోతారో వయం కిం శంసనం కుర్మ ఇతి అనుజ్ఞాపనం మంత్రస్యార్థః యథా హోతా శస్త్రాణి శంసతి తదానీం అధ్వర్యుశ్శంసితారం ప్రతి ప్రోత్సాహనద్యోతకం శబ్దముచ్చారయతి స శబ్దః ప్రతిగర ఇత్యుచ్యతే తం ప్రతిగరం యదా ప్రతిగృహ్ణాతి ఉచ్చారయతి తదానీమోమితి ప్రయుంక్తే తదిదమాపస్తంబోఽపి స్పష్టమాహ। ఋతం పాత్రం ధారయమాణస్సదోబిలే ప్రత్యఙ్ముఖః ప్రతిగృణాతి ప్రసహ్వావోద్ధమోద ఇవేత్యర్ధర్చేఽష్వ మోథామోద ఇవేత్యవసానేషు ప్రణవ ఏవ అతఇతి శస్త్రమధ్య ఏకస్యా ఋచః పూర్వార్ధే సమాప్తే సతి అధ్వర్యుః ఓథామోద ఇవేతి ఏతం ప్రతిగరం ప్రయుంక్తే ఓకారేణ హోతా సంబోధ్యతే హే హోతః అథ అర్ధర్చశంసనానంతరమస్మాకమామోదశ్చ హర్షణ ఏవ సంపద్య

న్తుఇత్యర్థః ఋచోవసానేసతి ప్రతిగరాదౌ ప్రణవః ప్రయోక్తవ్యః కా లేవర్తతే కృత్స్నస్యర్చస్యావసానే సత్యంగీకారార్థః। ప్రణవఏవ ప్రయోక్తవ్యః అతః ప్రతిగరేపి ప్రణవోఽవర్తతే వేదత్రయోక్త ప్ర యోగజ్ఞ ఋత్విక్ బ్రహ్మ సచయదా ప్రేక్షణాది క్రియాసు అన్యాన్ ఋ త్విజః ప్రేరయతి తదా సోమం ప్రేక్షేతి ఏవం ప్రణవపురస్సరమేవ ప్రసౌతి ప్రేరయతి అహూత్ర హోమేఽధ్వర్యుః హోమద్రవ్య క్షీరం తత్పాత్రాద గ్నిహోత్రహవణ్యాం పాత్రేయదా స్రువేణోన్నయతి తదాసౌ మో మున్నయన్నేష్యామి హవ్యం దేవేభ్య ఇత్యాది మంత్రేణ యజమానం ప్ర త్యనుజ్ఞాం యాచతే సచయజమాన ఓంకారేణానుజ్ఞాం ప్రయచ్ఛతి తథా చసూత్రకారః ఆహ। ఓమున్నయేత్యనుజ్ఞానాతీతి తథా బ్రహ్మయజ్ఞం చికీ ర్షః బ్రాహ్మణో బ్రహ్మయజ్ఞనామకస్య ప్రవచనస్యాదౌ ప్రణవం ప్రయు ఙ్క్తే తథాచ బ్రహ్మయజ్ఞప్రకరణే సమామ్నాతం దక్షిణోత్తరౌ పాణీపా దౌకృత్వా సపవిత్రావోమితి ప్రతిపద్యత ఇతి ప్రతిపద్యతే బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రారభత ఇత్యర్థః.

తదేవం వైదికేషూదాహరణేష్వోంకారవ్యాప్తిః ప్రపంచితా। అథ ఫలకథనవ్యాజేన ఉపాసనవిధిమున్నయతి.

బ్రహ్మోపాప్నవానీతి। బ్రహ్మైవోపాప్నోతి।

యః పుమాన్ బ్రహ్మప్రాప్నువానీతి కామయతే సపుమాన్ ఓ మిత్యనేనశబ్దేన వాచ్యం బ్రహ్మోపాసీత తేనఉపాసకేన బ్రహ్మప్రాప్నో త్యేవ అథమీమాంసా అత్రైతచ్చింతనీయం ఓమితి బ్రహ్మేతి వాక్యే కి మోంకారే బ్రహ్మబుద్ధిర్విధీయతే కింవా ఉపాస్యం బ్రహ్మ ఓమిత్యనేన వి శేషణేన విశేష్యత ఇతి తత్రయ ఓమితి శబ్దస్తద్బ్రహ్మేత్యేవమోంకారం ప్ర తీకమాధారత్వేన ఉద్దిశ్య తత్ర బ్రహ్మదృష్టిర్విధీయతే తథాసతి ఉద్దేశ్యవి ధేయయోః క్రమనిర్దేశస్య ఉపపన్నత్వాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। ఉద్గీథ న్యాయేనాత్ర ఓంకారస్య విశేషణత్వం ద్రష్టవ్యం సచన్యాయః తృతీయా

ధ్యాయస్యావృత్తిరూపాదేవసిద్ధః కిమధ్యాసోథవా బాధ ఐక్యం వాథ విశేష్య
తా అక్షరోద్గీథయోర్నైకం నియతం హేత్వభావతః । వేదేషు వ్యాప్త ఓం
కార ఉద్గీథేన విశేష్యతే అధ్యాసాదౌ ఫలం కల్ప్యం సామీప్యాన్న లక్షణా।
ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథ ముపాసీతేత్యక్షరోద్గీథయో స్సామానాధికరణ్యం
శ్రూయతే తత్ర చతుర్ధా సంశయః। తథాహి నామ బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్య
త్ర నామ్ని బ్రహ్మదృష్ట్యధ్యాసాయ సామానాధికరణ్యం శ్రుతం తథా బా
ధాయామప్యుదాహ్రియతే యశ్చోరస్స స్థాణురితి చోరస్య బాధః యో జీ
వస్తద్బ్రహ్మేత్యైకత్వం యన్నీలం తదుత్పలమితి విశేష్యతా అక్షరోద్గీథయోర్న
తుర్ధా సందేహం సతి పక్షే చేత్యధ్యవసాయో నాస్తి నియామకస్య హేతో
రభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః అక్షరస్యోద్గీథేన విశేష్యత్వాని యంతుం
శక్యతే ఓంకారస్తు ఋగ్యజుస్సామసు త్రిషు వర్తతే తత్ర కస్యోపాస్యత్వమి
త్యపేక్షాయాముద్గీథభాగగతస్య నత్వితరస్యేతి సామవేదగతస్య విశేష
ణీయత్వాదధ్యాసబాధైక్య పక్షేషు ఫలమపి కల్పనీయం ప్రసజ్యేత స్వతం
త్రోపాసనత్వే ఫలస్యాకాంక్షితత్వాద్విశేషణపక్షే తు కర్మాంగా
శ్రితత్వాద్ గుణోపాసనాయ ప్రతీకత్వేన ఓంకార ఉద్గీథేన విశేష్యతే
న తు స్వతంత్ర ముపాసనం తస్మాన్న పృథక్ కల్పనీయం ఫలం న మూద్గీథశ
బ్దః కృత్స్నభక్తివాచకః ఓంకారస్తు తదవయవః అత ఓంకారం విశే
షయితు ముద్గీథశబ్దే తదంశలక్షణా స్వీకరణీయా స్యాద్బాధం త
థాప్యధ్యాసపక్షే త్వస్మిన్ విశేషణ పక్షః అధ్యాస పక్షే తు
యథా విష్ణుశబ్దస్స్వార్థం స్వం పరిత్యజ్యార్థాంతరభూతం శిలాప్రతిమాం ల
క్షయతి తథోద్గీథశబ్దోపి విప్రకర్షః అంశలక్షణాయాంతు స్వార్థైక
దేశస్యైవ పరిత్యాగ ఇతి సన్నికర్షః ఓంకారాదితర దక్షజాతం యదస్తి
సోయం పరిత్యక్తవ్యః తథా దేశస్తస్మాద్వేదాంతరస్థోంకార వ్యావృత్త్యర్థ
ముద్గీథావయవత్వేన ఇత్యక్షరం విశేష్యతే తేన న్యాయేనాత్రాపి బ్రహ్మశ
బ్దేన మనోమయత్వాది గుణకం పృథివ్యాదిగుణకం శుద్ధం చేతి త్రివిధ బ్రహ్మ

ప్రాప్తౌ సత్యాంసగుణవ్యావృత్తశుద్ధబ్రహ్మసమర్పణార్థమోంకారవిశేష
ణమోమిత్యనేనైవ వాచకేనశబ్దేనవాచ్యం యత్పరంబ్రహ్మతదుపాసితవ్య
మిత్యుక్తం భవతిప్రతీకపక్షేతు ఓంకారస్యబ్రహ్మదృష్ట్యోపాసనాయాం
శబ్దోపాసనమేవస్యాన్నతు బ్రహ్మోపాసనంతథాసతి ప్రతీకోపాసకస్యబ్ర
హ్మలోకప్రాప్తిరేవన సంభవతికుతో బ్రహ్మత్వప్రాప్తిస్తద భావేచబ్ర
హ్మైనాప్నోతీతి ఫలవాక్యంబాధ్యేత ఓంకారవాచ్యబ్రహ్మతత్త్వోపాసనే
తుబ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానద్వారావిదేహముక్తిలక్షణా బ్ర
హ్మప్రాప్తిరుపపద్యతే తస్మాదోంకారవాచ్యత్వేన బ్రహ్మతత్త్వం విశేష
ణీయం నను బ్రహ్మతత్త్వస్య ప్రమాణజన్యవేదనమేవసంభవతి నతూపాస
నం అతఏవదహరశాండిల్యాదివిద్యాసు సర్వత్రసగుణస్యైవ బ్రహ్మణఉ
పాసనంవిధీయతేనతుక్వచిదపి శుద్ధస్యబ్రహ్మతత్త్వస్య కించవేదాంతవాక్యై
శ్శుద్ధబ్రహ్మతత్త్వేవగతేసతి కృతకృత్యత్వాన్నైనోపాసనేన ప్రయో
జనమస్తి నాపి బ్రహ్మతత్త్వవిదఃకర్తృత్వాపగతే సత్యుపాసకత్వం సంభవ
నాయందోషః ద్వివిధంహి వేదాంతవాక్యం అవాంతరవాక్యంమహావాక్యం
చేతిజగత్కారణస్య బ్రహ్మణోఽయత్తాత్మకం రూపంతత్త్వస్య బోధకమ
వాంతర వాక్యం జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్య బోధకం మహావాక్యం
తత్రమహావాక్యేన తాదాత్మ్యంవిదితవతస్తదుక్తరీత్యా ప్రయోజనా
భావే ఉపాసకత్వాభావశ్చ భవతునామయస్త్వవాంతరమహావాక్యమా
త్రేణ జగత్కారణస్య తత్త్వమాత్రంబుధ్యతే తస్యతావతా కర్తృత్వాన
పాయాదుపాసకత్వం సంభవతి ప్రయోజనంచ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిఃబ్ర
హ్మతత్త్వావబోధే విదేహముక్తిలక్షణం సంభావ్యతేతస్మాత్తాదృశః పు
మాన్ బ్రహ్మతత్త్వముపాసీతాతఏవఉత్తరతాపనీయోపనిషది నిర్గుణబ్ర
హ్మతత్త్వవిషయాణ్యేవ బహూన్యుపాసనాని విహితానిస్మృతిశ్చ బ్రహ్మ
తత్త్వధ్యానంవిదధాతి ఉపపాతకేషుసర్వేషుపాతకేషు మహత్సుచ ప్రవిశ్య
రజనీపాదం బ్రహ్మధ్యానంసమాచరేదితి తదేతద్బ్రహ్మతత్త్వస్యధ్యానం

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితం ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్స ఇతి సూత్రే త్రిమాత్ర ప్రణవధ్యేయమపరం బ్రహ్మవా పరం బ్రహ్మలోకఫలోక్త్యాదేరపరం బ్రహ్మ గమ్యతే ఈక్షితవ్యో జీవఘనాత్పరస్తు ప్రత్యభిజ్ఞయా భవేద్ధ్యేయం పరం బ్రహ్మ క్రమముక్తిః ఫలిష్యతి ప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే యః పునరేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యనేనైవాక్షరేణ పరం పురుషమభిధ్యాయీతేతి తత్ర ధ్యేయం వస్తు హిరణ్యగర్భాఖ్యమపరం బ్రహ్మ ఉత పరం బ్రహ్మేతి సంశయే సతి అపరం బ్రహ్మేతి ప్రాప్తం కుతస్స ఏతేభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకమితి కమలాసన లోకప్రాప్తిఫలశ్రవణాత్ పరబ్రహ్మ ధ్యానస్య పరమపురుషార్థత్వస్య తావన్మాత్ర ఫలత్వానుపపత్తేః పరం పురుషమితి పరశబ్దవిశేషణమపరస్మిన్నపి బ్రహ్మణ్యుపపద్యతే తస్యాన్యాపేక్షయా పరత్వాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః పరమేవ బ్రహ్మాభిధ్యేయం కుతః ఈక్షితవ్యస్య బ్రహ్మణో ధ్యేయత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ స ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయం పురుషమీక్షతే ఇతి వాక్యశేషే శ్రూయతే తస్యాయమర్థః య ఉపాసనాయా బ్రహ్మలోకం ప్రాప్తస్స ఏష స్వోపాసనసమష్టిరూపాదుత్కృష్టాద్ధిరణ్యగర్భాదుత్కృష్టం పురిశయం సర్వప్రాణిహృదయే శయానం పూర్ణత్వాద్వా పురుషం పురుః సర్వప్రాణిజాతం షూయత ఇతి వా పురుషం పరమాత్మానం పశ్యతీతి తత్రైక్షతవ్యో యః పరమాత్మా స ఏవ వాక్యోపక్రమే ధ్యానవిషయత్వేనాభిప్రేత ఇత్యవగమ్యతే పరపురుషశబ్దాభ్యాం తస్య పరస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ న చ బ్రహ్మలోకగతిః ఫలం క్రమముక్తి సంభవాత్ తస్మాత్పరబ్రహ్మైవ ధ్యేయం తదేవం శుద్ధబ్రహ్మతత్త్వస్యాప్యుపాస్తిసంభవాద్బ్రహ్మ ప్రాప్నవానిత్యేవం కామయమానః ఫలానుషంగాచ్చాయమర్థ తదర్థరూపం బ్రహ్మతత్త్వముపాసీతేత్యేతచ్చోపాసనేన బ్రహ్మైవాప్నోతి

—*అష్టమోఽనువాకః*—

అష్టమానువాకే శుద్ధబ్రహ్మతత్త్వవాచినా ప్రణవేన బ్రహ్మోపాసనముక్తం తేనైవ క్రమముక్తిలక్షణస్య పురుషార్థస్య సిద్ధత్వాదుపాస

కస్యశ్రుతిస్మృత్యుదిత నిత్యకర్మవైయర్థ్యమాశంక్య నవమానువాకేనిత్య
కర్మణాముపాసనేన సముచ్చయంవిధత్తే॥

ఋతంచస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ । సత్యంచస్వా
ధ్యాయప్రవచనేచ । తపశ్చస్వాధ్యాయ ప్రవచ
నేచ । దమశ్చస్వాధ్యాయప్రవచనేచ । శమశ్చ
స్వాధ్యాయప్రవచనేచ । అగ్నయశ్చస్వాధ్యాయ
ప్రవచనేచ। అగ్నిహోత్రంచస్వాధ్యాయప్రవచ
నేచ। అతిథయశ్చ స్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ। మా
నుషంస్వాధ్యాయప్రవచనేచ। ప్రజాచస్వాధ్యాయ
ప్రవచనేచ। ప్రజనశ్చస్వాధ్యాయ ప్రవచనేచ।ప్ర
జాతిశ్చస్వాధ్యాయప్రవచనేచ।

యంకంచిదర్థం వివక్షుఃపురుషో మనసాతమర్థం యథావస్తుపర్యాలోచ్యతద్వాచకం శబ్దమనుస్మరతి తదిదంమానసం యథావస్తు భాషణానుచింతనమృత మిత్యుచ్యతె స్వాధ్యాయో నిత్యమధ్యయనం ప్రవచనమధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞో వానకేవలముపాసనం ముక్తికామేనానుష్ఠేయం కింతర్హి యదృత ముక్తవిధం తదప్యనుష్ఠేయంస్వాధ్యాయ ప్రవచనే అప్యనుష్ఠేయే ఉపాసనేనసహసముచ్చయార్థౌ చకారౌ వాచాయథార్థభాషణం సత్యంఅశనపరిత్యాగరూపం కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది వ్రతంతపఇత్యుచ్యతె తపోనానశనాత్పరమితి శ్రుతేర్యజ్ఞేన దానేనతపసానాశకెనేతిశ్రుత్యంతరె తపసఃపృథగేవానశనం నిర్దిష్టమితిచేత్తస్మిన్నన శనేసామర్థ్యరహితస్య పురుషస్య ధనదానంతపోస్తు ఏతత్తపోవావతప ఇత్యాహుర్యస్స్వందదాతీతిశ్రుతేః చక్షురాదీనాం బాహ్యేంద్రియాణాం నిషిద్ధవిషయేభ్యోవినివర్తనందమః మనసోనిషిద్ధానుచింతనాన్నివర్తనం శమః ఆధానాఖ్యసంస్కారేణ నిష్పన్నాహవనీయాదయో యేతఏవాగ్నయ ఆహితాగ్నేః సాయంప్రాతశ్చానుష్ఠేయో హోమోయస్తదగ్నిహోత్రం అ

మావాస్యాదితిథివిశేషమనపేక్ష్య యదాకదాచిద్యాచనార్థం పరగృ
హే సమాగతా యేతఏవాతిథయః మనుష్యైర్వివాహాద్యుత్సవేక్రియమా
ణం జామాతృశ్వశురస్యాలకాదీతరబంధ్వాదిపూజనం మానుషం ఏతదపిశి
ష్టాచార ప్రాప్తత్వా చ్ఛ్రౌతస్మార్తవ దనుష్ఠేయమేవ ప్రజాశబ్దేనపు
త్రోత్పత్తివిషయా గర్భాధానాదయ స్సంస్కారావివక్షితాః ప్రజనశబ్దే
నపుత్రోత్పత్త్యర్థ మృతుకాలదారసంగమో వివక్షితః ప్రజాతిశబ్దేన
పౌత్రాదిసంతానార్థం పుత్రవివాహాదికం వివక్షితం తదేతచ్ఛ్రుతిస్మృ
త్యుదితం సర్వం కర్మస్వస్వవర్ణాశ్రమానుసారేణోపాసకో ఽప్యనుతిష్ఠేత్
అన్యథా విహితాకరణప్రత్యవాయేన ప్రతిబద్ధముపాసనం ఫలపర్యవసా
యినస్యాన్న చానేనన్యాయేన బ్రహ్మతత్వజ్ఞానస్యాపి కర్మసముచ్చయః
ప్రాప్నుయాదితిశంకనీయం తత్త్వవిదస్స్వాత్మనికర్తృత్వవర్ణాశ్రమాద్య
ధ్యాసనివృత్తౌ కర్మాధికారాభావా దుపాసకస్యత్వధ్యాస సద్భావాదస్తి
కర్మాధికారఇతియుక్తః సముచ్చయః। నిరంతరముపాసీనస్య చిత్తవిక్షేప
హేతావగ్నిహోత్రాదౌ బహుప్రయాససాధ్యే కర్మణి ప్రవృత్తిర్నసం
భవతీతి చేత్తర్హ్యస్తు శమదమాదిలక్షణమనుకూలం కర్మ అనుతిష్ఠతు అత
ఏవోపాసకం ప్రతియమనియమాదిప్రతిపాదకం యోగశాస్త్రం ప్రవృ
త్తం అగ్నిహోత్రాదీనాం శమదమాదీనాంచ పురుషవిశేషం ప్రతిచిత్త
సమాధానా సమాధానానుసారేణ వైకల్పికత్వేపి స్వాధ్యాయ ప్రవచన
యోరవశ్యానుష్ఠేయత్వ మభిప్రేత్యతేసతేనకర్మణా సహసముచ్చయం
విధాతుంపునః పునర్వాక్యమభ్యస్తం నహిస్వాధ్యాయః కదాచిదపి పరి
త్యక్తుం శక్యతేతత్పరిత్యాగే శూద్రత్వప్రసంగాత్। తథాచస్మృతిద్వయం
యోనధీత్యద్విజో వేదానన్యత్రకురుతేశ్రమం సజీవన్నేవశూద్రత్వమాశు
గచ్ఛతి సాన్వయఇతి సర్వకర్మాణిసన్యస్య వేదశాస్త్రానుసారతః। ప్రైషము
చ్చార్యవిధినా సన్యాసం కురుతేతుయః। గురోస్సకాశాద్వేదాంతానధీత్య
యతిస్సుఖి ప్రణవంచ పరిత్యజ్య దేశాంతరమాదరాత్। జప్త్వాశాస్త్రం

తరాణ్యేవయోధీతే కుమతిం పుమాన్। సజీవన్నేవ శూద్రత్వమాశుగచ్ఛతి చాత్మవేతి ప్రవచనపరిత్యాగనిషేధస్తు బ్రహ్మయజ్ఞప్రకరణే సమామ్నాయతే అపహతపాప్మా స్వాధ్యాయో దేవపవిత్రంవా ఏతత్తం యోను త్సృజత్యభాగో వాచి భవత్యభాగో నాకే తదేషాభ్యుక్తా। యస్తిత్యాజ సఖివిదం సఖాయం। న తస్య వాచ్యపి భాగో అస్తి। యదీం శృణోత్యలకం శృణోతి। నహి ప్రవేద సుకృతస్య పంథామితి యస్తు పరివ్రాట్ పూర్వకర్మాణి సన్న్యస్యతి తేనాపి స్వాధ్యాయో న పరిత్యాజ్య స్తథా స్మృతిద్వయం సన్న్యసేత్సర్వకర్మాణి వేదమేకం న సన్న్యసేత్। వేదోపి బ్రాహ్మణాధీన బ్రాహ్మణ్యేన యతిర్భవేత్। ఇతి। కించ। సన్న్యసేత్సర్వకర్మాణి వేదార్థానపి న సన్న్యసేత్। సన్న్యసేద్బ్రహ్మ స్తంబపర్యంతం దుఃఖమశ్నుత ఇతి। సన్న్యారణ్యకోపనిషది స్వాధ్యాయస్యాపి సన్న్యాస శ్రూయతే। తవపుత్రాన్ భ్రాతౄన్ బంధ్వాదీన్ శిఖాం యజ్ఞోపవీతం స్వాధ్యాయం చైవ పరిత్యజేష్వవస్తుషు స్వాధ్యాయస్య పఠితత్వాన్నాయం దోషః కానా మనుపయుక్తస్యైవ కర్మభాగస్య త్యాజ్యత్వముపయుక్తస్యతు భాగస్యావృత్తిశ్రుతిధర్మ ఏవామ్నాయతే త్రిసంధ్యాదౌ స్నానమాచరేత్సంధిం సమాధావాత్మన్యాచరేత్సర్వేషు వేదేష్వారణ్యమావర్తయేదుపనిషద మావర్తయేదుపనిషద మావర్తయేదితి మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకేషు కర్మప్రతిపాదకేషు ఆరణ్యక మారణ్యాధ్యయన యోగ్యముపనిషద్భాగమిత్యర్థః॥ ఆవర్తయేత్స్వాధీనోచ్చారణం కృత్వా యథాశాస్త్ర మాత్మసాక్షాత్కారాత్ప్రాజ్ఞాత్వా సామీప్యేనాత్మ సంగమయిత్వా నితరాంఅహం మమాదిగ్రంథం శిథిలీకృత్వా విద్యాంస కార్యం సాధయతి నాశయతీత్యుపనిషత్ తామారణ్యకేష్వపి బ్రహ్మ ప్రతిపాదకో మంత్రోధ్యయనీయః నాన్య ఇత్యర్థః వాక్యాభ్యాసస్త్వాదరార్థః ఉపన్యాసోప్యుపనిషదావర్తనార్థః అన్యథాపాఠిత్యస్వాదిత్యాదరాభిప్రాయం మనసినిధాయ శ్రుతిర్మాతృవత్సర్వదోష నివృత్త్యా

ర్థం సర్వప్రాయశ్చిత్తార్థం జ్ఞానవైరాగ్యదార్ఢ్యాయ స్వయమేవ అనుభవనిష్ఠా నామపిబదతీత్యాహ । సర్వేషు వేదేష్వారణ్యమావర్తయేదుపనిషదమావర్తయేదుపనిషదమావర్తయేదితి అతస్స్వాధ్యాయప్రవచనయోః పరిత్యాగో నకస్యాపీత్యభిప్రాయేణోదరార్థాయ విధివాక్యాభ్యాసః। అథయద్యోక్తేషు కర్మసుప్రాశస్త్యేనమతభేదందర్శయతి।

సత్యమితిసత్యవచా రాథీతరః తప ఇతితపోనిత్యః పౌరుశిష్టిః।
స్వాధ్యాయప్రవచనే ఏవేతినాకో మౌద్గల్యః। తద్ధితపస్తద్ధి
తపః। ఇతి।

రథీతరాఖ్యస్యమునేః పుత్రస్సర్వదా సత్యమేవవక్తి అతస్సత్యవచా ఇతితస్య నామధేయం సహి సత్యమేవోత్తమం కర్మేతిబ్రూతే పురుశిష్టాఖ్యస్యమునేః పుత్రఃకశ్చిత్తపసినియతోవర్తతే తస్తపోనిత్యఇతి తస్య నామధేయం సతుపురుశిష్టపుత్రః పౌరుశిష్టిరనశనధనదానరూపం కర్మైవోత్తమమితిబ్రూతే ముద్గలస్యమునేఃపుత్రఃకశ్చిన్మౌద్గల్యస్సర్వదాస్వాధ్యాయ ప్రవచనాభ్యాంతుష్టస్సన్ దుఃఖరహితోవర్తతేతోనాకఇతి తస్యనామధేయం సతుస్వాధ్యాయప్రవచనే ఏవఉత్తమకర్మణీఇతిబ్రూతే ! ననుతపసాదేవాదేవతామగ్రఆయన్ తపసఋషయస్సువరన్వవిందన్ ఇత్యాదిశ్రుతేః । తపసఏవఉత్తమత్వం యుక్తమితిచేదస్తు నామతాపతా స్వాధ్యాయ ప్రవచనవాదినోమౌద్గల్యస్యనహానిః కాచిదస్తియస్మాత్తస్మాత్ స్వాధ్యాయ ప్రవచనానుష్ఠానంతపోరూపం తస్మాదేవప్రశస్తం తద్ధితపస్తద్ధి తప ఇత్యభ్యాసో ముఖ్యతపస్త్వద్యోతనార్థః ముఖ్యతపోరూపత్వాదేవ అనధ్యాయేష్వపి బ్రహ్మయజ్ఞ స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్యస్తథాచామ్నాయతే య ఏవం విద్వాన్మేఘేవర్షతి విద్యోతమానే స్తనయత్యవస్ఫూర్జతి పవమానేవాయావమావాస్యాయాం స్వాధ్యాయమధీతే తపఏవతప్యతే తపోహిస్వాధ్యాయ ఇతి వాక్యాంతరేణ స్వయమేవ స్పష్టీక్రియతే ఉతతిష్ఠన్నుత వ్రజన్నుతాసీన ఉతశయానోధీయీతైవస్వాధ్యాయం తపస్వీపుణ్యోభ

వతియ ఏవంవిద్వాన్ స్వాధ్యాయమధీత ఇతితస్మాత్తపస్స్వరూపం ధనదాన రూపంవా యత్తపస్తత్తస్మాదధిక ఫలహేతుత్వాదుత్తమంతప ఏతదప్యా మ్నాతం యావంతగ్ంహవా ఇమాంవిత్తస్యపూర్ణాం దదత్స్వర్గంలోకం జయతి తావంతంలోకం జయతిభూయాంసంచాక్షయ్యంచాపపునర్మృత్యుం జయతి బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి।

ఇతినవమోఽనువాకః।

నవమేఽనువాకే బ్రహ్మోపాసనేన సముచ్చిత్య శ్రౌతస్మార్తకర్మా నుష్ఠేయమిత్యుక్తం తత్ప్రసంగాద్బ్రహ్మయజ్ఞస్య ఉత్తమతపస్త్వముక్తం యస్తు శ్రద్ధాళురపి ప్రజ్ఞామాంద్యాదిదోషేణ వేదపాఠాభావాద్బ్రహ్మయజ్ఞే సమర్థోనభవతితస్య బ్రహ్మయజ్ఞఫలసిద్ధయే జప్యం మంత్రం దశమేఽనువాకే దర్శయతి।

అహంవృక్షస్యరేరివా। కీర్తిః పృష్ఠం గిరేరివ। ఊర్ధ్వపవి త్రో వాజినీవ స్వమృతమస్మి। ద్రవిణగ్ం సవర్చసం। సుమేధా అమృతోక్షితః। ఇతి త్రిశంకోర్వేదానువచనమితి।

వృశ్చ్యతే తత్త్వజ్ఞానేన ఉచ్ఛిద్యత ఇతివృక్షస్సంసారస్సచ ఆరు ణకేతుప్రకరణే కేనచిన్మంత్రేణ స్పష్టీకృతః ఊర్ధ్వమూలమవాక్ఛాఖం వృక్షం యో వేద సంప్రతీతి। ఊర్ధ్వం సర్వస్మాజ్జగత ఉత్కృష్టం పరం బ్రహ్మ మూలం కారణం యస్యసంసారస్యసోయమూర్ధ్వమూలః అవాంచస్సురన రతిర్యగ్దేహాశ్శాఖా ఇవశాఖా యస్యసోయమవాక్ఛాఖః కఠవల్లీష్వామ్నా యతే ఊర్ధ్వమూలోఽవాక్ఛాఖ ఏషోఽశ్వత్థస్సనాతన ఇతి అనిత్యతయాశ్వో నతిష్ఠతీత్యశ్వత్థస్సనాతనశ్చిరంతనః సనాతనత్వమనాదిత్వం భగవతాప్య సావృక్షోఽభిహితః ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయం ఛందాంసియస్యపర్ణానియస్తం వేదసవేదవిదితిముముక్షురహంతస్యసంసా రరూపస్యాశ్వత్థవృక్షస్యరేరివా విషయవైరాగ్యరూపేణశస్త్రేణచ్ఛేత్తా భవామీతి శేషః రిహింసాయామితి ధాతో రయింశబ్దస్సంపన్నః। వై

శాఖ్యేనశస్త్రేణచ్ఛేద్యో భగవతోక్తః అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమసంగ
శస్త్రేణ దృఢేనఛిత్త్వా। తతఃపదంతత్పరిమార్గితవ్యంయస్మిన్గతానని వ
ర్తంతి భూయఇతితద్ధైవాన్యాస్స్మృతిశ్చ అశ్వత్థంరూఢమూలం వై శాఖా
భి స్సర్వతోవృతం ఛిత్త్వావై జ్ఞానశస్త్రేణచిత్తైకాగ్ర్య సమన్వితః। తతః
పరం తత్పరమంమార్గితవ్యం సదానపునర్నివర్తంతి యస్మిన్ గతా భూ
యోనసూయకాః పరిగ్రహాదిరహితాః కామక్రోధవివర్జితాః సర్వభూత
దయావంతో వేదాంతేషుచసుస్థిరాః। ఇంద్రియాణాంవిజేతారః పరస్త్రీ
దృష్టివర్జితాః। బ్రహ్మాత్మజ్ఞానసంపన్నావస్థాత్రయవిచారతః। తత్త్వంపద
విచారాచ్చ పంచకోశవివేచనాత్। పంచభూతవిచారాచ్చ పిండబ్రహ్మాం
డనాశతః। ప్రత్యక్తత్త్వం విజానంతి యే తే బ్రహ్మస్వరూపకా ఇతిస్కాం
దే మోక్షఖండేప్యుక్తా సంసారవృక్షేఛిన్నేసతి మదీయాకీర్తిర్గిరేః పృష్ఠ
మివభవతి యథాపర్వతస్యోపరి భాగోత్యంతమున్నతస్తథా మదీయా
కీర్తిరత్యంత మున్నతాసతీ దేవలోకేష్వపిప్రసరతి తతో దేవా అపిమదీ
యం పురుషార్థంవిహాంతుంనక్షమంతే తథాచశ్రూయతే। తస్యానందే
వాశ్చనాభూత్యా ఈశతఇతి ఐతరేయోపనిషదిపూర్వఖండేష్వపి ఆమ్నా
యతే తస్యనదేవానగంధర్వానయక్షా నచాసురా నసాధ్యాః సిద్ధాః బ్ర
హ్మానరుద్రో నేంద్రోన విష్ణుర్నలక్ష్మీర్నగౌరీ పార్వతీన సరస్వతీనాభూత్యై
ఈశతఇతి వాజినిస్స్వమృతమివ అస్యామూర్ధన్యాపవిత్రోస్మివాజాగతిస్తస్యా
నాదిత్యోవాజీసహిసర్వదా వేగేనగచ్ఛతీతి భాచోక్తం। యోజనానాం స
హస్రేద్వేద్వేశతేద్వేచయోజనే ఏకేన నిమిషార్ధేనక్రమమాణ నమోస్తుతే
ఇతి తస్మిన్వాజః అవిత్యేనోభవసమ్యగ్విద్యాతేః ఏవంభూతోగామధువిద్యా
యామాదిత్యమండలస్య మధురూపత్వం తదీయప్రాగాదిభాగేషు ఋగ్వే
దాదిప్రోక్తకర్మఫలరూపాణిరోహిత శుక్లవర్ణాదియుక్తాన్య మృతాని దేవా
న్నాయత్తదమృతంభుధమమృతం తద్వాసవ ఉపజీవంత్యే ఇనా ముఖేన నవై దే
వా అశ్నంతినపిబంతీత్యాదినా తేషా మమృతానాంపస్వాన్యస్యభక్తిత్వ మా

మనఃఇతి తదిదమాదిత్యమండలగతమమృతం శోభనమత్యంతశుద్ధం తదస్మిద హమస్మ్యూర్ధ్వపవిత్ర ఊర్ధ్వంపవిత్రముత్కృష్టాశుద్ధిర్యస్యమమసోహమూర్ధ్వపవిత్రస్తాదృశస్యమమసవర్చసంద్రవిణంసిద్ధ్యతు ద్వివిధంహిద్రవిణం మానుషందైవంచేతితత్రచక్షుషాదృశ్యమానం సువర్ణరజతాదికంయత్తన్మానుషంశ్రోత్రేణ శ్రూయమాణవేదప్రతీయమానం బ్రహ్మజ్ఞానాదికం యత్తద్దైవం అతఏవవాజసనేయినఃకస్మింశ్చిదుపాసనేచక్షుశ్శ్రోత్రయోర్మానుషదైవవిత్తదృష్టిమామనంతి చక్షుర్మానుషంవిత్తం చక్షుషాహితద్విందతేశ్రోత్రందైవం శ్రోత్రేణహితచ్ఛృణోతి తత్రదైవవిత్తమభిప్రేత్య సవర్చసమితి విశేష్యతేవర్చోబలం తద్యోగాత్సవర్చసంబలవత్వంచ దైవవిత్తస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్యసర్వానర్థమూలాజ్ఞాన తత్కార్యసర్వసంసారనివర్తకత్వాదుపపన్నంబ్రహ్మజ్ఞానరూపేణ దైవవిత్తేనాత్రద్రవిణశబ్దవాచ్యేన సంపన్నోఽహంసుమేధా అమృతోక్షితశ్చ భూయాసంశోభనామేధా బ్రహ్మజ్ఞానప్రతిపాదకగ్రంథతదర్థావధారణ శక్తిర్యస్యమమసోహం సుమేధా అతఏవాహమమృతేనబ్రహ్మానందరసేన ఉక్షితస్సేచితఃఇత్యేషోహం వృక్షస్యేత్యాది మంత్రస్త్రిశంకునామకస్యమునేర్మతే వేదానువచనం వేదోగురుపూర్వకమధ్యయనమను పశ్చాద్వచనం బ్రహ్మయజ్ఞస్వాధ్యాయజప ఇత్యర్థః। ఇతి దశమోనువాకః।

దశమేనువాకే బ్రహ్మయజ్ఞప్రతినిధిత్వేన జప్యమంత్రఉక్తః తతో మందప్రజ్ఞస్యాపి సుకరోబ్రహ్మయజ్ఞః తథాజప్యమంత్రఉక్తఃఋతంచస్వాధ్యాయప్రవచనేచేత్యేవ ముక్తోపాసనేనసహశ్రౌతస్మార్తకర్మసముచ్చయః క్రమముక్తిహేతుస్సూచితః। అథైకాదశేనువాకే కేవలకర్మణామపి వివిదిషోత్పాదనద్వారేణమోక్షహేతుత్వమభిప్రేత్యతదనుశాసనంవిధత్తే।

వేదమనూచ్యాచార్యోంతేవాసినమనుశాస్తీతి।

ఆచార్యస్వరూపం మనునాస్మర్యతే ఆచినోతిహిశాస్త్రాణిపద్యాచారస్థాపనాదపి। స్వయమాచరతేయస్మాత్స ఆచార్యఇతీరితా ఇతికించతేనై

వస్మర్యతే । ఉపనీయతుయశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః సకల్పంసరహ-
స్యంచ తమాచార్యం ప్రచక్షతే ఇతివ్యాసేనాప్యుక్తం ఉపనీయతు యశ్శిష్యం
శిక్షాపూర్వంతుకర్మణా। యుక్తంకృత్వాచారయుక్తం మత్వాశిష్యంసుచి-
త్తకం । కారయిత్వాగురువర శ్రద్ధాంవేదేసువిస్తరాం। భక్తింవైకారయి-
త్వాథవేదమధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పంసరహస్యంచవివాహంచ తతఃప-
రం । కారయిత్వాపరద్రవ్యపరదారాఘునాశనం । కారయిత్వాస్వర్గ-
భోగార్జ్ఞాపయిత్వాతతఃపరం। బ్రహ్మజ్ఞానంచవైరాగ్యముపదిశ్యతతః ప-
రం । ఏకాత్మ్యజ్ఞానవంతంచకృత్వాస్వస్వచ్ఛిరంతనం । వస్తుధ్యాయన్ సదా
వర్తేత్తమాచార్యం ప్రచక్షతే ఇతి అంతేపూర్వోక్తస్యాచార్యస్య సమీపే
సర్వదావసతీత్యంతేవాసీ। ఛాయాభూతో పరిత్యాగీనిత్యమేవవసేద్గురౌ వి-
నిస్మృతేః। తథావ్యాసేనోక్తః । గుశబ్దస్త్వంధకారశ్చరుశబ్దస్తన్నిరోధ-
కః।అంధకారనిరోధనగురురిత్యభిధీయతే। గురుర్బ్రహ్మాగురుర్విష్ణుర్గురు-
ర్దేవోమహేశ్వరః । గురురేవంపరంబ్రహ్మాతస్మై శ్రీగురవేనమః। శ్రోత్రి-
యంవై బ్రహ్మనిష్ఠందయావంతంవిరాగిణం శుద్ధచిత్తంశాస్త్రవేదినంమో-
క్షఫలదంగురు ఛాయా భూతో సర్వదావై నిత్యమేవవసేత్సుధీః । శిష్యం
పరధనద్రవ్యస్త్రీణాంసంగం విముచ్యచ । కామక్రోధాదిరహితః ఛాత్రః
కల్యాణకృత్పర ఇతిశాద్యం శిష్యమాచార్యోవేదమనూచ్య ఉపనయనము-
నుపశ్చాదధ్యాప్యానుశాస్తిగ్రంథ గ్రహణాదూర్ధ్వం మనుష్ఠేయమర్థం
గ్రాహయతి । అన్నైవదవగంతవ్యం । అధీత వేదేనధర్మజిజ్ఞాసామకృత్వా
గురుకులాన్ననివర్తితవ్యమితి । అనుశాస్త్రార్థనమజ్ఞాతార్థంవాస్వయం
చాన్యేషాంచార్థవేదనేనావిస్మరణేన సర్వదాభ్యాసంకుర్యాత్తత్రప్రవ-
ర్గ్యాదీన్యపికర్మాణ్యుపలభ్యంతే తత్సహితస్యాప్యేతస్యాదిత్యత ఆహఉప-
నిషదమహంబ్రహ్మాస్మీతి తాదాత్మ్యలక్షణే అనుశాసనప్రకారం సంగ్ర-
హేణాదర్శయతి।

సత్యంవద । ధర్మంచర ।

సత్యశబ్దేన అహింసా సత్యమస్తేయమపరిగ్రహః మక్రోధమలోభమిత్యాదిస్మృతిప్రసిద్ధాస్సర్వేప్యుపలక్ష్యంతే ధర్మశబ్దేన ప్రత్యక్షశ్రుతివిహితా అగ్నిహోత్రాదయో వివక్షితాః చోదనాలక్షణోర్థో ధర్మ ఇతి జైమినినా సూత్రితత్వాత్ శ్రౌతం చ స్మార్తం చ కర్మ సర్వమనుష్ఠేయమితి సంగ్రహవాక్యయోస్తాత్పర్యార్థః॥

సకృత్కృతే కృతః శాస్త్రార్థః శ్రౌతస్మార్తార్థ ఇతి న్యాయేన శ్రౌతస్మార్తయోస్సకృదనుష్ఠితయోః పశ్చాత్పరిత్యాగప్రసక్తౌ తత్పరిత్యాగరూపప్రమాదం నిషేధతి॥

స్వాధ్యాయాన్మా ప్రమదః । ఆచార్యాయ ప్రియం ధనమాహృత్య ప్రజాతంతుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః। ధర్మాన్న ప్రమదితవ్యం। కుశలాన్న ప్రమదితవ్యం। భూత్యై న ప్రమదితవ్యం। స్వాధ్యాయప్రవచనాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం । దేవపితృకార్యాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం। ఇతి।

అధ్యయనేన గృహీతస్య స్వాధ్యాయస్య విస్మృతిః ప్రమాదః తం మా కుర్యాత్ । బ్రహ్మహత్యాసమం జ్ఞేయమధీతస్య చ నాశనమితి స్మృతేః గోసువర్ణవస్త్రాదిరూపం యద్ధనమాచార్యస్య ప్రియం తద్విద్యాదక్షిణార్థం సంపాద్య గురవే సమర్ప్య తతో వివాహం కృత్వా ప్రజాయాః పుత్రపౌత్రాదిరూపాయాః స్తంతుర్విస్తారః స్తస్య వ్యవచ్ఛేదం మా కార్షీః। పూర్వోక్తయోస్సత్యధర్మయోః కదాచిదాలస్యాదననుష్ఠానం ప్రమాదః సోపి న కర్తవ్యః కుశలం క్షేమః తేన తత్కారణం కర్మ వివక్షితం తచ్చ ద్వివిధం వైదికం లౌకికం చేతి యో జ్యోక్కామయేత విన్యాద్యో వా కామయేత సర్వమాయుర్యామితి తస్మా ఏతామిష్టిం నిర్వపేదిత్యాదిక మాయురారోగ్యప్రదం వైదికం చికిత్సాదికం లౌకికం భూతిరైశ్వర్యం తన్మూలకారణముపలక్ష్యతే తత్రాపి వాయవ్యగ్ం శ్వేతమాలభేత పశుకామ ఇత్యాదికం వైదికం లౌకికం

కుశలభూత్యోరభావే ముక్తిహేతుకర్మానుష్ఠానాసంభవాత్తయో రప్రమాదోను శాసనీయః। గృహీతస్య స్వాధ్యాయస్య విస్మృతిరూపః ప్రమాదః పూర్వం నివారితః। అత్ర తు అధ్యాపనీయస్వాధ్యాయ బ్రహ్మయజ్ఞయోరననుష్ఠానరూపః ప్రమాదో నివార్యతే। పారాయణాదికం వినాయక వ్రతానంత వ్రతాదికం దేవకార్యం ప్రతిసాంవత్సరాదికం పితృకార్యం॥

అథ మాత్రాదిషు మనుష్యత్వబుద్ధి పరిత్యాగేన దేవతా బుద్ధ్యా పూజాం విధత్తే॥

మాతృదేవో భవ। పితృదేవో భవ। ఆచార్యదేవో భవ।
అతిథి దేవో భవ। ఇతి॥

మాత్రైవ పూజనీయో రుద్రవినాయకాది దేవో యస్యాసోయం మాతృదేవః। ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యం! పిత్రైవ పూజనీయో విష్ణుసూర్యసాలిగ్రామాది దేవో యస్యాసోయం పితృదేవః ఆచార్య ఏవ పూజనీయో బ్రహ్మ విష్ణ్వీశ్వర పరబ్రహ్మరూపాది దేవో యస్యాసోయం ఆచార్యదేవః। అతిథిరేవ పూజనీయో విష్ణురుద్రవినాయక సూర్యచంద్రనక్షత్ర సాలగ్రామబ్రహ్మ విష్ణు ఈశ్వర పరబ్రహ్మ తత్స్వరూపాది దేవో యస్యాసోయమతిథి దేవః॥

యదుక్తం కుశలాన్న ప్రమదితవ్య మితి భూత్యై న ప్రమదితవ్యమితి తత్ర కించిద్విశేషం దర్శయతి॥

యాన్యనవద్యాని కర్మాణి తాని సేవితవ్యాని।
నో ఇతరాణీతి॥

క్షేమైశ్వర్యకారణాని కర్మాణి ద్వివిధాని అనిందితాని నిందితాని చ తత్ర పూర్వోదాహృతా న్యాయుష్కామేష్టి ప్రతిగ్రహ యాజనాదీని అనిందితాని కర్మాణి యానితాన్యేవ సేవితవ్యానీతరాణి తు అభిచారాదీని శత్రువధ ద్వారా కర్మవత్ క్షేమహేతుత్వేపి తాత్కాలిక క్షేమవదాభిచారాదికం దుఃఖహేతుద్వారా నరకప్రదత్వేన నిందితత్వాన్న సేవ్యాని॥

నను శిష్టాచారస్యాపి శ్రుతిస్మృతివత్ప్రమాణత్వాదాచార్యస్య

తవసంబంధీని చరితాని సర్వాణ్యపి సేవితవ్యానీ త్యాశంక్య తత్రాపి విశేషం దర్శయతి॥

> యాన్యస్మాకగ్ం సుచరితాని। తానిత్వయోపాస్యా
> ని। నోఇతరాణీతి॥

ద్వివిధం చరితం దైవం మానుషం చేతి। తచ్చోభయం భగవానుదాజహార। అభయం సత్త్వసంశుద్ధిర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః। దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయస్తప ఆర్జవం। అహింసా సత్యమక్రోధస్త్యాగశ్శాంతిరపైశునం। దయా భూతేష్వలోలుత్వం మార్దవం హ్రీరచాపలం। తేజః క్షమా ధృతిశ్శౌచమద్రోహో నాతిమానతా। భవంతి సంపదం దైవీమభిజాతస్య భారత। దంభో దర్పోఽభిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ। అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీం। దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీమతేతి తత్రాస్మాకం సంబంధీని యాన్యభయాదీని సుచరితాని త్వయా తాన్యేవ సేవితవ్యాని నతు దంభాదీని అయం న్యాయః సర్వత్ర శిష్టాచారే యోజనీయః। తథాహి జామదగ్న్యః పరశురామః పితురాజ్ఞయా స్వజననీం జఘానేతి అత్ర పిత్రాజ్ఞాపరిపాలనరూపం సుచరితమాహర్తవ్యం నతు మాతృవధరూపం దుశ్చరితం ఏవమన్యత్రాప్యుదాహార్యం॥

అథ మహాపురుష సేవాయాం కంచిద్విశేషం దర్శయతి॥

> యేకేచాస్మచ్ఛ్రేయాగ్ంసో బ్రాహ్మణాః। తేషాం
> త్వయాసనేన ప్రశ్వసితవ్యం। ఇతి॥

యే కే చ వయో విద్యాదిగుణైరస్మత్తో భవదాచార్యేభ్యోఽధికా బ్రాహ్మణా బ్రహ్మనిష్ఠాస్సంతి తేషాం బ్రహ్మనిష్ఠానామాసనదాన పాదప్రక్షాళనాది శుశ్రూషయా పరిశ్వాస శ్రమాపనయనం త్వయా కర్తవ్యం అథవా తేషామాసనే ఉపవేశనే తదీయసభాయాం చ ప్రశ్వాసోఽపి న కర్తవ్యః। పండితం మన్యతయా విస్రంభేణ వార్తాదికం కర్తవ్యమితి కిము వక్తవ్యం కింతు తస్మాదుపదిష్టార్థగ్రహణైకత్వయా భవితవ్యం।

అథ దానే కంచిద్విశేషముపదిశతి।

శ్రద్ధయా దేయం। అశ్రద్ధయాఽదేయం। శ్రియా దేయం।

హ్రియా దేయం। భియా దేయం। సంవిదా దేయం। ఇతి।

యదా ధనం విప్రాయ దీయతే తదా శ్రద్ధాళునైవ భవతా దాతవ్యం అశ్రద్ధయా తు కించిదప్యదేయం శ్రద్ధారహితస్య దానస్య లోకద్వయేఽప్యనుపయోగాత్ తథా చ భగవతోక్తం। అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్। అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహేతి అదేయమితి పదచ్ఛేదపక్షే। తదిదం వ్యాఖ్యానం దేయమితి యదా పదచ్ఛేదః యథా శ్రద్ధయా యుక్తో దదాతి తథా శ్రద్ధారాహిత్యేఽపి దాతవ్యం సాత్త్వికదానఫలాభావ ఏవోదాహృతవాక్యేన దర్శితః। రాజసతామసదానఫలం తు విద్యతే ఏవ భగవతా దానత్రైవిధ్యముక్తం దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే। దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతం। యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః। దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతం। అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే। అసత్కృతమవిజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమితి శ్రీర్విభవః హ్రీర్లజ్జా। భీశ్శాస్త్రభీతిః సంవిత్ దేశకాలపాత్రవిశేషజ్ఞానం ఏతైర్వాక్యైః పూర్వోక్తం త్రివిధదానం ప్రపంచ్యతే। ధనబాహుళ్యాచ్ఛ్రీర్మమ విద్యతే తత్ర దాసాదాస్యశ్చ యథా ధనమపహరంతి తథా బ్రాహ్మణైరప్యపహ్రియత ఇత్యేవావజ్ఞానాచ్ఛ్రియా నిమిత్తభూతయా యద్దానం కరోతి తత్తామసం। మత్సమాః పురుషాః దానం కుర్వంతి మమత్వదానమర్హంతి లజ్జైవం లజ్జయా నిమిత్తభూతయా పూర్వవదవజ్ఞాతో యద్దదాతి తద్రాజసం ఋత్విగాదిభ్యో యద్దానం శాస్త్రేణ విహితం తదదానే మమ ప్రత్యవాయ ఇతి భీత్యా యద్దానం తత్సాత్త్వికం! తత్రాధ్వర్యుప్రముఖాశ్చత్వారః ప్రధానభూతాః సంపూర్ణదక్షిణామర్హంతి ప్రతిప్రస్థాత్రాదయస్తదర్ధమర్హంతి నేష్ట్రాదయస్తృతీయాంశమర్హంతి ఉన్నేత్రాదయశ్చతుర్థాంశమిత్యేవం సంవిదా

వివేకజ్ఞానేనయుక్తస్సాత్త్వికోదద్యాత్ । యద్వాసర్వమప్యేతత్సాత్త్వికదానమేవ విత్తశాఠ్యంనకారయేదిత్యాదిశాస్త్రాద్విభవానుసారేణదాతవ్యం స్వాంపదానేనమమప్రభోర్మహార్హతేతి లజ్జాస్త్యాదిత్యేవం లజ్జయాయుక్తం ప్రచురం బహుళమితియావద్దద్యాత్ప్రభూతంప్రచురం ప్రాజ్యంఅదభ్రం బహుళంబహ్వీత్యమరసింహః॥ ఏవమజ్ఞాతమనుష్ఠేయమర్థముపదిశ్యానంతరం సందిగ్ధాఽనుష్ఠేయే నిర్ణయోపాయముపదిశతి।

అథయదితేకర్మవిచికిత్సా వావృత్తవిచికిత్సావాస్యా
త్ । యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సంమర్శినః । యుక్తాఆ
యుక్తాః । అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః। యథా
తేతత్రవర్తేరన్। తథాతత్రవర్తేథాః। ఇతి।

కర్మశ్రౌతమగ్నిహోత్రాదికంస్మార్తం సంధ్యావందనాదికంచ। ఉదితేజుహోతి అనుదితేజుహోతివాక్యద్వయశ్రుత్యా శ్రౌతేకర్మణి సందేహస్స్యాత్ । స్మార్తేపిసంధ్యాదేవతా పురుషమూర్తిస్త్రీమూర్తిర్వేతి వచనద్వయేనసందేహస్స్యాత్ । వృత్తంకులపరంపరాగతో లౌకికాచారః । తత్రాపిమాతులసుతావివాహమాంసభక్షణాది విప్రతిపత్తిదర్శనతః సందేహోభవతితదానీంయస్మిన్ దేశేయస్మిన్వాకాలే యస్మిన్కులే స్వయంవర్తతే తత్రతేషుదేశకాలకులవిశేషేషు వర్తమానాస్సంమర్శాదివిశేషేణవిశిష్టాయేబ్రాహ్మణాస్తత్ర తస్మిన్సందిగ్ధవిషయే యథావర్తేరన్తథాత్వమపివర్తస్వ । రాగద్వేషౌత్సుక్యాదిదోషరాహిత్యేన సమ్యక్ఛాస్త్రార్థనిర్ణయకుశలాస్సంమర్శినః । నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానే స్వయంప్రవృత్తాయుక్తాస్తత్రాప్యాసమంతాద్యుక్తా ఆయుక్తా అవైకల్యేనసమ్యగనుష్ఠాతారఇత్యేవమభియుక్తా ఇత్యర్థః । రూక్షేణక్రోధేనఆగ్రహేణవారహితా అలూక్షాధర్మమేవకామయంతేనతులాభంపూజాదికమితి ధర్మకామాః॥

ఇత్థంసందిగ్ధధర్మనిర్ణయోపాయముపదిశ్యానంతరం పాతకాది

శంకయానిందితేషుపురుషేష్వవ్యవహార్యత్వేనోపాయముపదిశతి॥

అథాభ్యాఖ్యాతేషు। యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సంమర్శి
నః। యుక్తాఆయుక్తాః। అలూక్షాధర్మకామా
స్స్యుః। యథాతేతేషువర్తేరన్। తథాతేషువర్తేథా ఇతి।

పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం॥

ఉక్తమనుశాసనముపసంహరతి।

ఏషఆదేశః। ఏషఉపదేశః। ఏషావేదోపనిషత్।
ఏతదనుశాసనం। ఏవముపాసితవ్యం। ఏవముచై
తదుపాస్యమితి।

సత్యంవదేత్యారభ్యతథాతేషువర్తేథా ఇత్యంతో యోగ్రంథసందర్భ
స్సఏష ఆదేశః। శ్రౌతో విధిర్యథా రాజాస్వభృత్యమాదిశతి తథా వైదికో
విధి రనుష్ఠాతారమాదిశతి ఆదేశసమీపవర్తిత్వాత్స్మార్తో విధిరుపదేశ
స్స్మృతీనాం వేదమూలతయా తత్సమీపవర్తిత్వమప్రత్యక్ష శ్రుతిమూలా
సుస్మృతిష్వపి సత్యంవదేత్యాది వాక్యార్థ ఏవమహోపలభ్యత ఇతి యేయం
సత్యంవదేత్యాద్యుక్తిస్సైషా వేదోపనిషత్ వేదరహస్యంవిధ్యర్థవాదమం
త్రాత్మకే వేదేవిధిరూపస్సారభాగః యద్వేతత్సత్యంవదేత్యాదికం తదేతద
నుష్ఠానమీశ్వరస్యాజ్ఞా శ్రుతిస్స్మృతీమమైవాజ్ఞే నేత్రే సూర్యచంద్రకౌ
భూఃపాదౌ ఆకాశముదరం అనిలోసుశ్శ్రోత్రేమమ ఆశాశ్శిరోద్యౌర్దహనో
ముఖమబ్ధిస్తథామమవాస్తేయం మమనాడ్యశ్చగంగాద్యాస్సర్వానాడికాః
ఆపగామమపార్శ్వేద్వేసహ్యౌ మేరుస్త్వంతరం కైలాసో నాసికాగ్రంచ
నాసామూలంతు వింధ్యకం మహేంద్రోమలయశ్చాపినాసారంధ్రద్వయం
మమ। మమజిహ్వాసహ్యాగిరిశ్శుక్తిమదృక్షపర్వతౌ। మద్భుజౌ పారియా
త్రశ్చ నాభిర్గంధపర్వతః। మమలింగంశ్వేతగిరిరింద్రియంనీలపర్వతః। వ
క్షశ్శైలశ్చోరుదేశౌ చిత్రకూటామ్రకూటకౌ। జానునీజంఘదేశౌద్వౌహిమ
వద్రక్తపర్వతౌ। గురుగుల్ఫౌమందరాద్రికనఖకౌ మమపార్ష్ణికౌ। అస్థా

త్రిగుణమయాగ్రీవశ్చ పాదాధశ్చక్రవాళకం । గోవర్ధనం పాదపార్శ్వా భూమి స్థానగిరయో మమ ।రోమరూపాస్సర్వనద్యో రోమాణిమమచాభ్రకం। శిరఃకేశా మేఘబృందం నిశ్వాసో వాయుః। మమరూపం సర్వదేవామమత్వక్సిద్ధయస్తథా। సాధ్యాశ్చ ఋషయశ్చాపి వాణీమేవా క్తథామమ। ఆయుధానిచ లక్ష్మీస్సర్వైపాద్వతి బ్రహ్మరంధ్రకం । బ్రాహ్మణాశ్చ త్రియావైశ్యాశ్శూద్రా ఉగ్రాన్నసరిస్సుతాః । గంధర్వాప్సరసో యక్షా యోగనిద్రాతథైవచ। సర్వదేవాశ్చరక్షాంసి మృగాద్యాః పన్నగాదయః । మద్దృష్ట్యైవ సంభూతా సర్వే క్షేమయికల్పితాః । ఇత్యేవమీశ్వరేణైవోక్తత్వాద్వ్యస్మాత్సత్యవచనాదికం శ్రౌతస్మార్తవిధ్యుక్తం వేదరహస్యమీశ్వరాజ్ఞావిరూపం చతస్మాదేవముక్తేనప్రకారేణోపాసితవ్యం। అనుష్ఠాతవ్యం। ఏవముక్త్వైతదుపాస్యమితిపునర్వచనమాదరార్థం ఉచేత్యన్యయాసముదాయోవధారణార్థ ఉక్తప్రకారేణైతదనుష్ఠేయమేవ నతుకదాచిదపి పరిత్యక్తవ్యం। అత్రకేచిదేవమాదరం గ్రహ్యాసంగ్రహిభిరేవ మోక్షం వర్ణయంతి । అపరేపునర్జ్ఞానకర్మసముచ్చయేనేవర్ణయంతి। తావేతౌ పక్షౌ అస్మాభిః పూర్వోత్తరకాండ సంబంధకథనప్రసంగే నైవనిరాకృతౌ । కర్మణాంసాక్షాన్మోక్షహేతుత్వాభావేపివివిదిషోత్పాదనద్వారా తద్ధేతుత్వమభిప్రేత్యవిద్యాప్రకరణేతదనుశాసనమామ్నాయతే। విద్యాఫలేమోక్షేకర్మణామనపేక్షత్వం తృతీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే చింతితం । ఆత్మబోధః ఫలేకర్మాపేక్షో నోవాప్యాపేక్షతే అపేక్షా హ్యంగినోస్త్యేవ ప్రయాజాదిషుదర్శనాత్। అవిద్యాతమసోధ్వస్తౌ కృష్టం జ్ఞానదీపయోర్నైరపేక్ష్యం తత్తో త్రాపివిద్యాకర్మానపేక్షిణీ విమతో బ్రహ్మతత్త్వబోధస్స్వఫలప్రదానే స్వాంగభూతకర్మాపేక్షః అంగిత్వాత్ప్రయాజాద్యపేక్షదర్శపూర్ణమాసవత్ యద్యపి ప్రథమాధికరణే విద్యాయాస్స్వతంత్రపురుషార్థప్రతిపాదనేన కర్మాంగత్వం నివారితం తథాప్యంగిత్వం న నివారితం అతో నాసిద్ధో హేతుః । అతః కర్మాపేక్షో బోధ ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః విమతం బ్రహ్మజ్ఞానం స్వోత్పత్త్యనంతరే నా

పేక్షంనభవతి ప్రకాశత్వాత్ప్రదీపవత్ ఘటజ్ఞానవచ్చ యదంగిత్వముక్తం తతఃకర్మణఃకీదృశమంగత్వం భవతోఽభిమతం ప్రయాజాదివత్ఫలోపకార్యంగత్వం ఉతఅవఘాతాదివత్స్వరూపోపకార్యంగత్వంనాద్యః ఉక్తైః కర్మజన్యత్వేన అనిత్యత్వప్రసక్తేర్ద్వితీయపక్షే సాధ్యవికలో దృష్టాంతః ప్రయాజాదీనాం స్వరూపోపకార్యంగత్వాభావాత్తస్మాదుత్పన్నా విద్యా స్వఫలప్రదానే కర్మాణి నాపేక్షతే విద్యాయాః స్వోత్పత్తౌ కర్మాపేక్షాపితత్రైవ చింతితా। ఉత్పత్తావనపేక్షేయముత కర్మాణ్యపేక్షతే ఫలే యథానపేక్షైవ ముత్పత్తావనపేక్షతా యజ్ఞశాంత్యాదిసాపేక్షం విద్యాజన్మ శ్రుతిద్వయాత్ ఫలే నపేక్షితోఽశ్వః రథే యుద్వదపేక్షతే బ్రహ్మవిద్యా స్వఫలే యథాకర్మాణి నాపేక్షతే తథా స్వోత్పత్తావపి అన్యథా క్వచిదపేక్షతే క్వచినాఽపేక్షత ఇతి అర్ధజరతీన్యాయః ప్రసజ్యేతేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అత్ర నార్ధజరతీత్వ దోషోఽస్తి యోగ్యత్వావశేన ఏకస్యైవ కార్యవిశేషేషు అపేక్షా నపేక్షయోరుభయోరుపపత్తేః యథా లాంగలవహనే నపేక్షితోఽప్యశ్వః రథవహనేపేక్ష్యతే తద్వదాత్మవిద్యాయాః స్వోత్పత్తౌ కర్మాపేక్షాయాం ప్రమాణాభావస్తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనేతి ప్రవృత్తిరూపాణాం వేదానువచనాదీనాం వివిదిషోత్పాదనద్వారా మోక్షే బహిరంగసాధనత్వావగమాత్ శాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవాత్మానం పశ్యేత్ సర్వమాత్మానం పశ్యతీతి నివృత్తిరూపాణాం శమదమాదీనాం విద్యోత్పత్తికాలేఽప్యనువర్తమానతయా సాధనత్వే విధీయమానతయా అంతరంగసాధనత్వావగమాత్ తస్మాద్యజ్ఞాదీనిశమాదీనిచ విద్యా స్వోత్పత్తావపేక్షతే విద్యాహేతుః। ఆశ్రమసిద్ధిస్తు తత్రైవ చింతితా విద్యార్థమాశ్రమధర్మాంశ్చ ద్విః ప్రయోగోఽథవా సకృత్ ప్రయోజనభేదేన ప్రయోగోఽపి విభిద్యతే శ్రాద్ధార్థభుక్త్యా తృప్తిస్స్యాత్ విద్యార్థే నాశ్రమస్తథా। అనిత్యనిత్యసంయోగ ఉక్తిభ్యాం ఖాదిరే మతః। ఇతియా॥ యజ్ఞాదీని విద్యాహేతుత్వేన వివిదిషావాక్య విహితానితా

న్యైవాశ్రమధర్మత్వేన పూర్వకాండవిహితానితేషాం ప్రయోజనద్వైవి
ధ్యాద్ద్విరనుష్ఠానమితిప్రాప్తేబ్రూమః। యథాశ్రాద్ధభోజనేనతృప్తిర్నాం
తరీయకతయా తథావిద్యార్థమనుష్ఠితైః కర్మభిరాశ్రమ ధర్మస్సిధ్యత్యేవ
చవిద్యాహేతూనాంకర్మణాం కామ్యత్వాదాశ్రమధర్మాణాంనిత్యత్వాచ్చ
సకృత్ప్రయోగే నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః ఇతివాచ్యం। వచనద్వయం
బలేన ఏకస్యైవకర్మణః ఆకారద్వయోపపత్తేర్యథా ఖాదిరో
యూపో భవతి ఖాదిరం వీర్యకామస్య యూపం కుర్వీ
తేత్యత్రవచనద్వయేన ఏకస్యనిత్యత్వేపి కామ్యత్వం తద్వత్తస్మాదు
భయవిధానాం యజ్ఞాదీనాం సకృదేవప్రయోగః। అనాశ్రమికర్మణామ
పివిద్యాహేతుత్వాత్ తత్తైరిచింతితం నాస్త్యనాశ్రమిణాం జ్ఞానంఅస్తి
వానైవవిద్యతే శుద్ధ్యర్థస్యాశ్రమత్వస్య జ్ఞానహేతోరభావతః అస్త్యేవ
సర్వసంబంధి జపాదిశ్చిత్తశుద్ధితః। శ్రుతాహివిద్యారైక్వాదేరాశ్రమిత్వ
శుద్ధతేతి పూర్వమాశ్రమం సమాప్యకేనాపి కారణేన ఉత్తరమాశ్రమ
మనాసన్నే నాశ్రమీస్నాతకవిధురాదిస్తస్యతత్త్వజ్ఞానంనసంభావ్యతే
బుద్ధిశుద్ధిహేతోరాశ్రమత్వస్యాభావాదితిప్రాప్తేబ్రూమః సంభవత్యేవఅ
నాశ్రమిణోపి జ్ఞానమాశ్రమ నిరపేక్షస్యజపాదేర్బుద్ధిశుద్ధి హేతుత్వాత్
జప్యేనైవతు సంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణోనాత్ర సంశయఇతి స్మృతేః శ్రుతశ్చ
సంవర్గవిద్యాయామధికారో నాశ్రమిణోపి వివాహార్థినో రైక్వస్యైవ
మాశ్రమ రహితా గార్గ్యాదయ ఉదాహార్యా నచైవం సతి ఆశ్రమ
వైయర్థ్యం॥

అనాశ్రమత్వస్యాపి శుద్ధ్యతిశయ హేతుత్వాత్ అనాశ్రమిణోపి
సంభవతిజ్ఞానం॥

ఏకాదశోఽనువాకః.

ఏకాదశేఽనువాకే శిష్యంప్రతి ఆచార్యస్యానుశాసనముక్తంతావతా
బ్రహ్మతత్త్వవిద్యాయా బహిరంగసాధనాని కర్మాణిచసంతీత్యా వ్యాతాని

అథతద్గ్రంథపాఠ తదర్థజ్ఞానతదనుష్ఠానానామవసానేజప్తవ్యం శాంతిమంత్రం ద్వాదశేదర్శయతి॥

శన్నో మిత్రశ్శంవరుణః। శంనో భవత్వర్యమా।శం
నఇంద్రోబృహస్పతిః । శంనో విష్ణురురుక్రమః। న
మో బ్రహ్మణే। నమస్తే వాయో। త్వమేవ ప్రత్యక్షం
బ్రహ్మాసి। త్వామేవ ప్రత్యక్షం। బ్రహ్మావాదిషం। ఋ
తమవాదిషం। సత్యమవాదిషం। తన్మామావీత్। తద్వ
క్తారమావీత్ ।ఆవీన్మాం।ఆవీద్వక్తారం। ఓంశాంతి
శ్శాంతిశ్శాంతిః॥ ఇతిద్వాదశోనువాకః.

ఉత్తరార్థఉపక్రమే సమామ్నాతః। మంత్రవదవగంతవ్యాః। ఉపక్రమకాలే బ్రహ్మణః పూర్వమనుక్తత్వాద్బ్రహ్మవదిష్యామీతి పాఠః తథా విఘ్నపరిహారస్య ప్రార్థనీయత్వాదవత్వితిపఠితం అవసానేతు బ్రహ్మణః పూర్వముక్తత్వాద్విఘ్నరాశేరపహృతత్వాదవాదిషం ఆవీదితిపఠితం। నిష్పన్నస్యాపి విఘ్నపరిహారస్య పునఃపరామర్శః కృతఘ్నత్వనివారణార్థః అన్యథా మిత్రవరుణాది దేవకృతముపకారమజానతస్య ముముక్షోఃకృతఘ్నత్వం ప్రసజ్యేతతచ్చాయుక్తం। బ్రహ్మఘ్నే నిష్కృతిస్సృష్టాకృతఘ్నే నాస్తినిష్కృతిరితి స్మరణాత్ నిష్పన్నే సాధనానుష్ఠానే కృతఘ్నత్వదోషే సతివిద్యాఫలం ప్రతిబధ్యేతేతన్మాభూదిత్యాధ్యాత్మికాది విఘ్నానాం శాంతిర్నిష్పన్నేత్యేవం దైవకృతఉపకారః పరామృశ్యతే। వేదార్థస్యప్రకాశేనతమోహార్దంనివారయన్। పుమర్థాంశ్చతురోదేయాద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః॥

ఇతి శ్రీమద్రాజాధిరాజపరమేశ్వర వైదికమార్గప్రవర్త
క శ్రీవీరబుక్కభూపాల సామ్రాజ్య ధురంధరేణ
సాయణాచార్యే విరచితే మాధవీయే వే
దార్థప్రకాశే సాంహిత్యాముపని
షదిద్వాదశోనువాకః.

సమాప్తంచ సాంహిత్యుపనిషద్బృహద్వివరణం.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫	౧౯	వృత్తి	వృత్తీ	౨౫	౭	మాక్రమె	మాక్రమే
౬	౧౯	ఫత్తైః	వృత్తైః		౧౭	వర్తనా	వర్తనా
	౨౦	పత్యతే	పద్యతే		౨౫	హాస	హాస్తి
		వాచి	వాచీ	౨౬	౧	ప్రతిషేద	ప్రతిషేధ
		మధిమాం	మధమాం		౧౫	మానసు	మానస్తు
౮	౨౭	న్వ్యా	స్వ్యా		౧౩	నైష్వల్య	నైష్ఫల్య
౯	౨౩	స్వకే	స్వకే	౨౭	౧౪	శుకాస్తి	శంకాస్తి
౧౦	౨౪	వ	వ్య		౨౦	తేదాంతానాం	వేదాంతానాం
౧౧	౪	తత్త్వ్య	తత్త్వ	౨౮	౨౧	స్వాత	స్వాంత
	౧౩	యం	య	౨౯	౯	ఫ	ధ
౧౩	౬	క్షాషీ	క్షషీ		౧౧	ధి	ధ
	౧౩	గృహీత్వా	గృహీత్వా	౩౧	౯	త్యాల	త్యాలా
		ధాటి	ధాటీ		౧౩	స్త	స్వ
	౨౪	క్షాషీ	క్షషీ	౩౩	౨౪	విచ్ఛేదా	విచ్ఛేదా
౧౪	౧౧	వేష	స్త్రేష	౩౪	౧౦	నైన	నైన
	౨౧	స్త్రీ	స్త్రీ			నైన	నైన
౧౫	౨	స్త్రీ	స్త్రీ	౩౫	౧౩	ధైవా	నైవా
	౧౭	షోత్	పాత్		౨౦	గహ	గ్రహ
౧౬	౩	విలియం	విలీయం	౩౭	౯	రూపయత్	రూపంయత్
౧౭	౧౯	సర్వా	సర్వా		౨౪	మూఢధిః	మూఢధీః
౧౮	౧	స్వర్వా	సర్వా	౩౮	౧౧	మూఢధీ	మూఢధి
౧౮	౧౫	మహా	మహాం	౩౯	౫	విద్యాదితి	విద్యరితి
౨౧	౧౯	స్న	స్వ		౧౯	బలివర్ధ	బలివర్ద
౨౧	౩	స్వం	శ్యం	౪౦	౫	నహద్దుః	సహద్దుః
		ఖిలు	ఖిల	౪౨	౨	ఉపానస్య	ఉపాసనస్య
౨౨	౧౨	కర్మ	కర్మ		౯	తృప్తిషిపాణి	తృప్తిపిపాణి
	౧౬	స్సైన	స్సైన్యే	౪౩	౨	మాత్రా	మాత్రా
	౧౪	ప్రపంచి	ప్రపంచ		౧౯	తయా	తరా
	౧౭	రవేక్ష	రపేక్ష్య	౪౪	౨౧	పరహార్తు	సంహార్తుం
	౨౨	ర్నిర్వష్ణం	ర్నిర్విఘ్నం	౪౫	౧౨	మీషత్పు	మీషత్పుంల
౨౩	౬	త్యాదినార	త్యాదీనాం	౪౬	౧౬	తాన్సం	తావస్సం
	౧౬	పచాస్యా	పంచాస్యా		౧౯	జ్యోతిష	జ్యోతిష
౨౪	౨౨	ర్వ్యక్షే	ర్వ్యక్షే	౪౭	౨౫	వ్యాఖ్యాసతే	వ్యాఖ్యాస్యతే

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౪౭	౧౫	లోకావి	లోకాది
౫౦	౪	ఇత్యుక్తిద్వ	ఇత్యుక్తేర్ద్వ
	౪	దశ	దేశ
	౫	వశ	దేశ
	౭	ఉపసనె	ఉపాసనె
	౯	నియత్వా	నియత్యా
౫౧	౮	శ్రివం	శ్రిష్ఠం
౫౨	౧౫	ఛాందోగ్వ	ఛాందోగ్య
	౧౯	శ్రాతి	శ్రాత
౫౩	౨౨	మ్యా	మా
౫౪	౧	దృష్టా	దృష్ట్వై
	౧౬	లోచ్యే	లోచ్యేత
	౨౫	నామతిః	వామతిః
౫౫	౮	శంకా	శంకా
	౨౦	దత్తె	ధత్తె
౫౬	౨౪	చ్ఛారణ	చ్చారణా
౫౭	౩	గుర్వాది	గుర్వాద:
౫౮	౨	ఛందోభ్యో	ఛందోభ్యోధ్య
	౧౫	దేవ	దేవ
	౨౨	త్వ	త్య
౫౯	౨౩	పఠీయసి	పఠీయసీ
౬౦	౧౦	అవహంతి	అవహంతీ
	౧౩	పాణవా	ప్రణవా
౬౧	౧౩	కీత్తి	కీర్తి
౬౨	౧౮	షూన	మాస
౬౩	౧౮	ముపాస్సై	ముహాస్సై
	౧౪	భీహ్మవిష్యా	భీర్హ్మవింష్యా
	౨౨	స్తానాం	స్తాసాం
౬౫	౭	ఆస్నేనవా	ఆస్నేనవావ
౬౬	౧౦	హృదమం	హృదయ
౬౭	౩	వాలంబతె	వావలంబతె
	౩	త్యచ్యతె	త్యచ్యేతె
[illegible]	[illegible]	వంశా్యా	వంశ్యా
౬౭	౨౨	స్తానాం	స్తాసాం
౬౯	౧౩	స్వహా	స్నహా
౭౦	౨౧	రువాస	రుపాస
౭౧	౨	యోవదబ్రహ్మేతి	యోవేదసద్బ్రహే
౭౨	౩	నక్షత్య	నక్షక్య
	౧౮	విద్యయా	విద్యాయా
	౨౨	శ్చాస్త్ర	చ్ఛాస్త్ర
౭౩	౨౧	నాపిత్స్వతె	నాపిత్స్యతె
౭౫	౨	స్సైవక్ష	స్సైవబుస్సై
	౩	పరామృశ్యతె	పరామృశ
	౧౦	మూపాది	మూపాధి
	౨౪	తద్వావిత్యా	తద్వాచిత్యా
౭౬	౪	భావ్యవ	భావ్యత
	౨౫	ఎయతెవదా	ఎయతెతదా
౭౭	౪	పాసకనె	పాసకస్య
౭౮	౨౩	నాన్వయం	నాన్వయ
౭౯	౩	విద్యద్వ [కు	విద్యద్వ
౮౦	౧౭	అగ్న్యదిపంచ	అగ్న్యదికం దేవతాపంచ
౮౩	౧౦	విరాట్స్వాత్రిపినామ	విరాట్స్వాత్రి కామ
౮౪	౧౫	అప్యా	అప్యా
	౨౨	అగ్నీద్ధ్రం	అగ్నీంధ్రం
౮౫	౬	మిత్యేతతనుకృతి	మిత్యేతదనుకృ
౮౮	౧	సత్యా	సత్యాంతి
	౨౧	తత్వావడోధ	తత్వావబోధ
౮౯	౧౭	పాణి	ప్రాణి
	౨౧	ద్రష్టృహ్మపా షణవ	ద్రష్టృహ్మప్రా ప్రణవ
౯౦	౯	మానుషం	మానుషంచ
	౪	పాత్రమోణా	ప్రాణమోణా
౯౩	౫	ప్రాశస్సన	ప్రాశస్సైభన

శిక్షావల్ల్యాం.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౯౩	౨౪	వాక్యాంతరేణ	వాక్యాంతరణా	౧౦౦	౬	సత్వంశుద్ధి	సత్వసంశుద్ధి
౯౫	౧౯	తస్యహానం	తస్యహాన		౭	క్రూరచాపలం	క్రూరచాపలం
	౧౭	వాజసి	వాజశ్రవ		౧౪	జఘూం	జఘూ
౯౬	౨౦	శ్రోతస్మార్త	శ్రౌతస్మా		౨౪	శ్రేమూపనయ	శ్రేమాపనయ
౯౮	౧౩	ద్రవో	ద్రైవో	౧౦౨	౮	విచిత్సా	విచికిత్సా
౯౭	౧౦	వ్యావత్సత్సః	వ్యావత్సైత్సః		౯	అరూక్షా	అలూక్షా
			సత్యాన్నవప్ర		౧౮	విశేషేసు	విశేషేషు
			మవితవ్యం		౨౧	అద్వైకత్యేన	అద్వైకత్యేన
	౧౨	త్రైఃనప్రమవి	త్రైయనప్రమది	౧౦౫	౪	సాఖ్యవికరో	సాఖ్యవికలో

ఓం నిరంతరాయమస్తు

తైత్తిరీయోపనిషది ఆనందవల్లీ

యస్యనిశ్వసితం వేదాయో వేదేభ్యోఽఖిలంజగత్। నిర్మమే తమహంవందే విద్యాతీర్థమహేశ్వరం॥ సాధనం బ్రహ్మవిద్యాయా సాంహిత్యామీరితంస్ఫుటం। వారుణ్యుపనిషద్యేత ద్బ్రహ్మతత్వం వినిశ్చ్యతే॥ తత్రాదౌశిష్యాచార్యయోః పరస్పరానుకూల్యసిద్ధయే తత్రాపి నిర్మాల్య శాంతికరంజప్యం మంత్రంపఠతి॥

ఓం సహనావవతు సహనౌభునక్తు సహవీర్యంకర
వావహై। తేజస్వినావధీతమస్తు మావిద్విషా
వహై ఓంశాంతిశ్శాంతిశ్శాంతిః॥

అత్రనావితిశబ్దేన శిష్యాచార్యావుచ్యేతే అస్మిన్ జన్మన్యతీతజన్మసు వానుష్ఠితైః కర్మకాండోక్తైర్నిత్యనైమిత్తికకర్మభిరుత్పన్నవివిదిషస్సాంహిత్యాముపనిషది ప్రోక్తైరుపాస నైరంతర్యైఃఏకాగ్రచిత్తః కామ్యకర్మాదిభి స్సంపాదితానాం లోకానామసారత్వం పరీక్ష్యతతో నిర్విణ్ణః కర్మణా మోక్షోనాస్తీతి నిశ్చిత్యముక్తిహేతు బ్రహ్మతత్వజ్ఞానార్థం గురూపసత్తింయః కరోతి తాదృశోఽత్ర శిష్యోవివక్షితః। గురుశ్చ శ్రోత్రియో వేదశాస్త్రార్థపారంగతత్వేన బోధయితుంకుశలో బ్రహ్మనిష్ఠత్వేన కదాచిదపి బహిర్ముఖత్వరహితో వివక్షితః। తథాచాథర్వణశాఖాయామామనంతి పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతఃకృతేన। తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్ సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమితి। కఠశాఖాయామామనంతి। ఆశ్చర్యోవక్తా కుశలోఽస్యలబ్ధా ఆశ్చర్యోజ్ఞాతా కుశలానుశిష్ట ఇతి। తత్రగురోఃకృతార్థత్వేన ప్రార్థనీయా

భావేపి అనేనశిష్యస్తయోరుభయోః క్షేమంప్రార్థయతే ॥ యద్బ్రహ్మ ఆచార్యప్రసాదానంతరం మయావేదిష్యతే తద్బ్రహ్మనౌ గురుశిష్యావావా ముభౌసహావతురక్షతు। తథాతద్బ్రహ్మనౌ గురుశిష్యావావాముభౌ సహ భునక్తుపాలయతు। యథాగురుసకాశాదస్య ఉపదిశతి యథాహముపదిష్ట మర్థమ ప్రతిపత్తి విప్రతిపత్తిరహితో గృహ్ణామి । తథారక్షణముపదేశ కాలెప్రార్థ్యతె ఏకకాలీనత్వముభయో రపిరక్షణె సహభావః ॥ ఉపరి ష్టాదర్థ గ్రహణె నవుమావిద్యాయథానవర్తతె తన్నివృత్తింపశ్యన్నా చార్యో యథాపరితుష్యతి తథాపాలనముత్తరకాలీనంప్రార్థ్యతే।ఉక్త ప్రయోజనసిద్ధ్యర్థ మావాముభౌసహవిద్యాయాం వీర్యంస్వప్రయోజన సామర్థ్యం కరవావహై। తస్మింశ్చసామర్థ్యకరణే యఏషఉపాయస్సం ప్రార్థ్యతెనౌ గురుశిష్యయో రావయో స్సంబంధియదధీతం గ్రంథజా తంతత్తేజస్వి స్వార్థప్రకాశకమస్తు। ఆవాంచపరస్పరం ద్వేషం మాకర వావహై । గురుణానసమ్యగ్వ్యాఖ్యాతమితి శిష్యస్యాపరితోషో ద్వేషః। తథాశుశ్రూషాన సమీచీనేతి గురోరపరితోషో ద్వేషః। తదుభయంమా భూదిత్యర్థః। ప్రణవ శాంతిశబ్దాః పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయాః॥

ప్రథమేవిద్వేషాది రూపసంభావిత విఘ్నపరిహారాయ జప్యమం త్రమామ్నాయ। ద్వితీయానువాకస్యాదౌ కృత్స్నోపనిషత్తాత్పర్యంస గ్రహేణ సూత్రయతి॥

ఓంబ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి॥

బ్రహ్మవేదనేన ముక్తిః కృత్స్నోపనిషత్తాత్పర్యార్థః । బృహి బృంహి వృద్ధావిత్యస్మాద్ధాతోః । నిష్పన్నోబ్రహ్మశబ్దః వృద్ధంవస్త్వభి ధత్తే। వృద్ధిశ్చాత్ర నిరతిశయావివక్షితా। సంకోచకయోః ప్రకరణోపపద యోరభావాత్ । యదాత్వాపేక్షిక వృద్ధియుక్తం వస్తుప్రకృతం భవేత్, ఉపపదంవా కించిత్తద్వాచకం ప్రయుజ్యేత। తదాసంకోచోభవేత్ ।నత్వే తదుభయమప్యత్రాస్తి। నిరతిశయవృద్ధిర్నామ నిత్యశుద్ధత్వాదిరూపాపత్తి।

దేవాభిప్రేత్య శ్రీమచ్ఛారీరక మీమాంసా భాష్యే భగవద్భిరభిహితః।
అస్తిచ తన్నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్తస్వభావం సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి బ్రహ్మ। శబ్దస్య
హి వ్యుత్పాద్యమానస్య నిత్యశుద్ధత్వాదయోఽర్థాః ప్రతీయంతే। బృహతే
ర్ధాతోరర్థానుగమాదితి। ఈదృశార్థవివక్షాచ। సత్యం జ్ఞానమనంతం
బ్రహ్మేత్యాదినా లక్షణ వాక్యేన స్పష్టీకరిష్యతే। తథావిధం బ్రహ్మ వేత్తి
మనసా సాక్షాత్కరోతీతి బ్రహ్మవిత్। మనసైవానుద్రష్టవ్యం। నేహ నానాస్తి
కించన। ఇతి వాజసనేయినస్సమామనంతి। చక్షురాదీంద్రియ యుక్తేన మ
నసా నామరూప విశిష్టమేవ బ్రహ్మ గృహ్యతే। నతు శుద్ధం। అతో మనసైవ
కేవలేన ద్రష్టవ్యమిత్యుచ్యతే। నను చక్షురాది నైరపేక్ష్యేపి వేదవాక్యా
పేక్షా విద్యతే। బ్రహ్మణశ్శాస్త్ర ప్రమేయత్వాత్। బాఢం। అత ఏవాను
ద్రష్టవ్యమిత్యుచ్యతే। బ్రహ్మప్రతిపాదకం శాస్త్రమను పశ్చాద్ద్రష్టవ్యం
అత్రమనసైవేత్యేవ కారేణ చక్షురాది బాహ్యేంద్రియాణి వ్యావర్త్య
అనుశబ్దేన శాస్త్రమంగీకరోతి। నచ శాస్త్రగమ్యత్వే ధర్మాధర్మయోరివ
పరోక్షబోధ శ్శంకనీయః। దృష్టాంతస్యాత్ర విషమత్వాత్। అపరోక్షస్వ
భావం హి బ్రహ్మ। యత్సాక్షాదపరోక్షాదితి శ్రుతేః। ధర్మాధర్మౌ పరోక్ష
స్వభావావితి వైషమ్యం। స్వతోఽపరోక్షేపి బ్రహ్మణి అస్తి పరోక్షత్వభ్రమ
ఇతి చేత్సత్యం। అత ఏవ శ్రుతిః జగత్కారణ త్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మ సత్య
జ్ఞానాద్యవాంతర వాక్యేన బోధయిత్వా। పునః పరోక్షత్వ భ్రమ నివృత్త్య
ర్థం తస్య బ్రహ్మణో మహావాక్యేన ప్రత్యగాత్మనా తాదాత్మ్యం బోధ
యతి। సయశ్చాయమితి తథా వాజసనేయినః పఠంతి। య ఏవం వేదాహం
బ్రహ్మాస్మీతి। స ఇదగ్ం సర్వం భవతీతి। అత్రాపి ప్రత్యగాత్మనా తాదాత్మ్య
మేవాభిప్రేత్య। యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నితి వక్ష్యతే
నతు ప్రత్యగాత్మని పరోక్షత్వ భ్రమశ్శంకితుమపి శక్యః। కింత్వాబాలగో
పాలపర్యంతం సర్వైరపి ప్రాణిభిః ప్రత్యగాత్మనోఽహమిత్యనేన మాన
సేన ప్రత్యక్షేణ విస్పష్టం వ్యవహ్రియమాణత్వాత్। యస్య ప్రత్యగాత్మన

స్సంబంధిభి శ్చక్షురాదీంద్రియైర్గృహ్యమాణా ఘటాదయో జడా అపి లిం గాది వ్యవధానమంతరేణ ప్రమీయమాణత్వాత్ అపరోక్షా ఇత్యుచ్యంతే తస్య ప్రత్యగాత్మనః వ్యవధానశంకయాపి రహితస్య చిద్రూపస్య స్వప్రకాశస్య సర్వావభాసకస్య సర్వానుగతస్య సత్తాస్ఫూర్తి ప్రదస్యచ భ్రాంత్యాపి కథమపరోక్షత్వమాశంకేత। స్వప్రకాశకత్వం సర్వావభాసకత్వం చామ్నాయతే । నతత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోయమగ్నిః। తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదంవి భాతీతి। ఏవం సతి వస్తుత స్సర్వావభాసకస్య చిద్రూపస్య వ్యవహార దశాయాంచ అహంప్రత్యయేన భాసమానస్య ప్రత్యగాత్మనః వాస్తవం భ్రాంతం వా పరోక్షత్వం శంకితుం న శక్యతే। దేహాదిభ్యః పంచభ్యః కోశేభ్యో వివిక్తస్సాక్షీ పరోక్ష ఇతి చేత్। న। తస్యాత్యంతాపరోక్షత్వాత్। యుదాతిరోధాయకత్వ సంభావనోపేతై ర్జడై ర్దేహాదిభి స్సంయుక్తస్యైవ పరోక్షత్వ మభ్యుపగమ్యతే। తదా తత్సంయోగరహితో పరోక్ష ఇతి కిము వక్తవ్యం। అతః అపరోక్షప్రత్యగాత్మనా తాదాత్మ్యత శ్శాస్త్రగమ్యమపి బ్రహ్మాపరోక్షమేవ। తన్మనసాగమ్యతే । నను మనసైవానుగతస్య బ్రహ్మత్వమేవనాస్తి। తథాచ తవలకారా ఆమనంతి । యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనో మతం । తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసత ఇతి । త్వయాయదుక్తం తదపి యుక్తం। మనో వేద్యత్వమపి యుక్తమిత్యుచ్యతే। ఆత్మావా అరే ద్రష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః। ఏషోణురాత్మా చేతసా వేదితవ్య ఇతి। అనయోరయమర్థః। పూర్వం గురుముఖాచ్ఛ్రవణం విధాయ। తదర్థం సమ్యగ్విచార్య। యుక్తిద్వారా మనసస్సంస్కృత్వా సాక్షాత్కర్తవ్య ఇతి। ఏష ఆత్మా అణు స్సూక్ష్మః। తథాపి మనసా విచారణీయ ఇతి శ్రుతిద్వయము మనుస్మృత్యర్థం దర్శయతి । పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మ సర్వవ్యాపకమద్వయం। అద్వ్యంతరహితం సత్యం మనోవాచామగోచరం। సత్యం విభుం సర్వగతం సచ్చిదానంద మద్వయం। సూక్ష్మం శుద్ధం నిత్యముక్తం పరం

యద్వస్తు చోచ్యతే। తద్వస్తు మనసా వేద్యం విచారేణ హి నాన్యథేతి॥ అయమర్థః। సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణమద్వయం మనోవాచామగోచరం సూక్ష్మమాద్యంతరహితం సత్యం విభుం నిత్యమధ్యస్తానుగత మద్వయం శుద్ధం నిత్యముక్తం మాయాతత్కార్య రహితం శరీరత్రయ సంబంధరహితం యద్వస్తు శ్రుత్యనుసారేణోచ్యతే। తద్వస్తు మనస్యవస్థాత్రయాది విచారేణ విచారయితవ్యమితి। వసిష్ఠేనాప్యుక్తం। పరిపూర్ణం పరంబ్రహ్మ మనోవాచామగోచరం। కాలతో వస్తుతశ్చాపి దేశతశ్చాప్యనంతమద్వయం శాశ్వతం నిత్యముక్తం యద్వస్తు వేద్యం సదా సఘు। మునే వేదార్థతత్త్వజ్ఞ మనసైవేతి నాన్యథా॥ యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనో మతం। తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసత ఇతి। అయమర్థః। యత్సాక్షిచైతన్యం దేహేంద్రియాది సాక్షిస్వరూపం సర్వో జనో మనసా విషయీకృత్యావగంతుం న శక్నోతి। యేన తత్సాక్షిచైతన్యేన తన్మనః ప్రకాశితమిత్యేవ వేదరహస్యాభిజ్ఞాః కథయంతి। తదేవ సాక్షిచైతన్యం బ్రహ్మేత్యాత్మత్వాదరాత్ హే శిష్య త్వం జానీహి। మనసైవేదమాప్తవ్యం మనసైవానుద్రష్టవ్యమితి। కఠవల్లీ వాజసనేయ శ్రుతిద్వయేన సర్వవ్యాపక పరిపూర్ణం సర్వానుగతం సర్వాధ్యస్త సత్తాస్ఫూర్తిప్రదం బ్రహ్మావస్థాత్రయ విచారేణ పంచకోశ విచారేణ తత్త్వంపదవిచారేణ జానీహీతి భావః। అవస్థాత్రయ విచారః కథమితి చేత్ప్రసంగాదుచ్యతే। జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిశ్చేత్యవస్థాత్రయం। తదభిమానినో విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాః। విశ్వాదీనాం మధ్యే కోఽప్యాత్మా భవతు। కిమర్థమస్యాంగీకార ఇతి చేదుచ్యతే। తత్ర విశ్వస్య విశ్వావస్థాయాశ్చ తద్భోగ్యభోగానాం ఏకోనవింశతిత్రిపుటీనాం స్థూలానాం స్పర్శయిత్ర్ద్రష్టృశ్రోత్రృరసయితృఘ్రాతృ వక్తృ ఆదాయి తృగంతృ విసర్జయిత్రానందయితృ మంతృ బోద్ధృ చేతయితృ అహంకర్తృ ప్రాణయితృ అపానయితృ వ్యానయితృ ఉదానయితృ సమానయితృ ... [illegible] కర్తృచేత యిత్రూణాం చ స్వప్నావస్థాయాం వ్యతిరేకోఽలయ ఇత్యర్థః। జాగ్రద్భోగకర్మ

క్షయే సతి విశ్వాదీనాం స్వప్నే లయో భవతి। ఏతేషామభావ ఏవ వ్యతిరేకః ఏవమేవ సూక్ష్మభోగప్రదకర్మక్షయే సతి సుషుప్త్యవస్థాయాం స్వప్నావస్థాయాస్తైజసస్య తదభిమానినస్తద్భోగ్యభోగానాం సూక్ష్మరేకోనవింశతి త్రిపుటీనాం స్పర్శయితృద్రష్టృ శ్రోత్రాదీనాంచ వ్యతిరేకో లయాఖ్యస్తథైవ కారణాత్మనావస్థానమితి యావత్। తథైవ జాగ్రదవస్థాయాం సంస్కారభోగప్రదకర్మక్షయే సతి సుషుప్త్యవస్థాయాస్తు తదభిమానినః ప్రాజ్ఞస్య తద్భోగ్యభోగానాంచ వ్యతిరేకః అభావ ఇత్యర్థః। ఏవం పరస్పరమననుగతానాం వ్యభిచారిణాం సధర్మాణాం విశ్వాదీనాం పరస్పరమజ్ఞానానాం అభావ ఏవ వ్యతిరేకః। కించ ఏతే చానాత్మానశ్చ భవంతి। అయం విశ్వస్స్వప్నావస్థాం తదభిమానినం తైజసం వా న జానాతి। స్వయం జాగ్రదవస్థాసమాన సత్తాకత్వాత్। జాగ్రదవస్థా విశ్వయోశ్చ స్వప్నావస్థాయామభావాత్। తైజసతదవస్థయోర్వా జాగ్రదవస్థాయామభావాద్వా న జానాతీత్యన్వయః। ఏవమేవ అయం తైజసః జాగ్రదవస్థాం తదభిమానినం విశ్వం వా న జానాతి। కథమితి। స్వయం స్వప్నావస్థాసమాన సత్తాకత్వాత్। స్వప్నావస్థా తైజసయోశ్చ జాగ్రదవస్థాయామభావాత్। విశ్వవిశ్వావస్థయోర్వా స్వప్నావస్థాయామభావాద్వా న జానాతీత్యన్వయః। తథైవాయం ప్రాజ్ఞస్స్వప్నావస్థాయాం తదభిమానినం తైజసం వా। జాగ్రదవస్థాం తదభిమానినం విశ్వం వా న జానాతి। స్వయం సుషుప్త్యవస్థా సమానసత్తాకత్వాత్। సుషుప్త్యవస్థా ప్రాజ్ఞయోః స్వప్నావస్థాయాం వా జాగ్రదవస్థాయాం వాభావాత్। ప్రాజ్ఞతదవస్థయోర్వా స్వప్నావస్థాయాం వా జాగ్రదవస్థాయాం వా అభావాత్। వా న జానాతీత్యన్వయః। తస్మాదేతే అముఖ్యాత్మాన ఇతి వ్యతిరేకార్థః। నను యద్యప్యేతే విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాః అన్యోన్యవ్యభిచారాదముఖ్యాత్మానః తథాపి విశ్వాదీనాం మధ్యే కోప్యాత్మా భవతు కిమర్థమన్యాంగీకార ఇతి చేదుచ్యతే। నను విశ్వాదీనాం మధ్యే కోప్యాత్మా న భవతి। కుతః తేషామననుగతత్వాత్। లయోదయవికారిత్వాత్

స్థూలసూక్ష్మకారణాఖ్య శరీరత్రయావస్థాత్రయ సమానసత్తాకత్వాచ్చ అసజ్జడానానందాత్మకత్వాచ్చ । తస్మాదేతే ముఖ్యాత్మానో న భవంతి। తర్హి కింత్వాత్మా సాక్షీ దృశోవస్థాత్రయానుగతః అవ్యభిచారీ ఏతల్లయోదయయోః పరిజ్ఞాతా శరీరత్రయాసంగః నిత్యో విభుస్స్వాత్మీయ స ఏవ ప్రత్యగాత్మాతస్యైవాన్వయః। తథాహి । జాగ్రదవస్థాయాం విశ్వతద్ధర్మ్మ(ద్రష్టృ) శ్రోతృత్వాది ప్రమాతృలయోదయయోః। తద్వ్యతిరేకంచ । అంతఃకరణస్య తద్వృత్తిరూపకామాదీనాం చ లయోదయయోః ప్రకాశకే మయి ప్రత్యగాత్మని సర్వం జాగరితం తైజసస్స్వప్నశ్చాత్ర నాస్తి। జ్ఞాతరి తాభ్యామసంగోస్మీతి సర్వత్ర యోజనీయం। కథమితి చేదుచ్యతే । స్వప్నావస్థాయాం। తైజసతద్ధర్మ్మస్పర్శయితృ ద్రష్టృ శ్రోతృత్వాది పరిమాతృలయోదయయోః తద్వ్యతిరేకంచ కంఠస్థాంతః కరణస్య తద్వృత్తిరూప కామాదివృత్తీనాంచ లయోదయయోః ప్రకాశకే మయి ప్రత్యగాత్మని సర్వజ్ఞాతరి విశ్వస్తదవస్థాచాత్ర నాస్తి। జ్ఞాతరి తాభ్యామసంగోస్మీత్యనుభవః । తథా సుషుప్త్యవస్థాయాం తైజసతద్ధర్మ్మవిశ్వ తద్ధర్మ్మ స్పర్శయితృ ద్రష్టృ శ్రోతృత్వాది పరిమాతృలయోదయయోః తద్వ్యతిరేకంచ హృత్స్థాంతః కరణరూపావిద్యాతద్వృత్త్యానందాదివృత్తీనాం లయోదయయోః ప్రకాశకే మయి ప్రత్యగాత్మని సర్వజ్ఞాతరి తైజస తదవస్థావిశ్వతదవస్థాచాత్ర నాస్తి। జ్ఞాతరి తేభ్యశ్చ సంగోస్మీతి అనుభవః। అసంగోహ్యయం పురుష ఇతి ప్రమాణాచ్చ। కథమయమనుభవః। స్థూలశరీర ధర్మ్మాస్థూలత్వ కృశత్వాదయః సూక్ష్మశరీరే న సంతి సూక్ష్మశరీరధర్మ్మా రాగద్వేష సుఖదుఃఖాదయః స్థూలశరీరే న సంతి । స్థూలసూక్ష్మశరీరధర్మ్మాః కారణశరీరే న సంతి। కారణశరీరధర్మ్మా జాడ్యమోహాదయస్తదితరశరీరద్వయే న సంతి। తస్మాదేవం పరస్పర విలక్షణాః శరీరత్రయధర్మ్మాః యస్తు జానాతి స ఏవ సాక్షీ స ప్రత్యగాత్మా । తస్యాత్మనస్తత్రానుగతత్వాత్తదితరేషాంచ విశ్వతైజసప్రాజ్ఞాస్తచ్ఛరీరాణి తద్ధర్మ్మాశ్చ అననుగతత్వాచ్చ। తేచానాత్మానః। తస్మాదహం తేభ్యో విలక్షణత్వాన్న

సఙ్గోఽస్మీతి। కించ। జాగ్రదవస్థా స్వప్నావస్థాయాం నవిద్యతే। స్వప్నావ
స్థా జాగ్రదవస్థాయాం నవిద్యతే। జాగ్రత్స్వప్నావస్థే సుషుప్త్యవస్థాయాం
నవిద్యేతే। సుషుప్త్యవస్థా తయోర్నవిద్యతే। యస్తుజానాతి సఏవసాక్షీ సర్వ
ప్రత్యగాత్మా। సర్వానుగతత్వాదితిభావః। తాసాం పరస్పర మననుగత
త్వాచ్చ తాభిరసంగోఽస్మి। యస్తు యుజానాతి సతు తేనాసంగః। యథా
స్వప్నసాక్షీ। కించ విశ్వస్తైజసో నభవతి। తైజసో విశ్వో నభవతి। విశ్వతైజ
సౌ ప్రాజ్ఞో నభవతః। ప్రాజ్ఞస్తు తైజసవిశ్వో నభవతి। తర్హి కింత్విత్యైక్య
మానే సత్యుత్తరముచ్యతే। యస్తు పరస్పరవ్యభిచారిణో లయోదయవి
కారిణో విశ్వాదీన్ జానాతి స ఏవ సాక్షీ తస్యానుగతత్వాత్। తేషామనను
గతత్వాచ్చ। తస్మాత్ సావస్థేభ్యో విశ్వాదిభ్యో ద్రష్ట్రాదిభ్యశ్చ విలక్షణోఽహం
న తేషు కశ్చిదహం భవామి। కుతః। సావస్థస్య విశ్వస్య ద్రష్ట్రాదేశ్చ స్థూల
శరీరస్యాప్యభావం స్వప్నేఽనుభవామి। తథైవ సావస్థస్య తైజసస్య ద్రష్ట్రాదే
శ్చ సూక్ష్మశరీరస్యాభావం సుషుప్తేఽనుభవామి। తథైవ సావస్థస్య ప్రాజ్ఞస్య
సంస్కారాత్మకస్యాభావం జాగ్రత్యనుభవామి। తథైవ జాగ్రదాద్యవస్థా
నాం తదభిమానినాం సర్వేషామప్యభావం సమాధావనుభవామి। అతో
హం విలక్షణస్తేభ్యోఽన్యోఽహం సాక్షీ తేషాం సుషుప్త్యాదిషు వ్యభిచారాన్నా
హం విశ్వః నాహం తైజసః నాహం ప్రాజ్ఞః నాహం తదవస్థాశ్చ। తేఽపి పర
స్పరవిరుద్ధాస్స్వస్వభావాభావౌ న జానంతి। తేషాం జ్ఞాతా తేభ్యోఽన్యో భ
వేత్। తస్మాదహం తేభ్యో విలక్షణ ఏవ। తతో నాహం జాగ్రదవస్థా నాహం
స్వప్నావస్థా నాహం సుషుప్త్యవస్థా। యతో జాగ్రదవస్థారహితోఽహం
మతో నాహం విశ్వః। యతస్స్వప్నావస్థారహితోఽహం మతో నాహం తైజ
సః। యతస్సుషుప్త్యవస్థారహితోఽహం। అతో నాహం ప్రాజ్ఞః। కించ స్థూల
సూక్ష్మసంస్కార ద్రష్ట్రాదీనాం మధ్యే కోఽపి నాహం భవామి। తేషాం సు
షుప్తిసమాధ్యాదిషు వ్యభిచారాత్। అహం తు భావాభావ సాక్షీ సన్న
హం తేషాం భావాభావావనుభవామి। అతః అహం విలక్షణస్సాక్షీ

తస్మాత్త్వైరసంగఇతి యతఃకారణాదంతఃకరణతద్వృత్తిసాక్షిత్వాదేవ।
కరచక్షుజ్ఞానినోమమసమాధ్యవస్థాయాంపంచజ్ఞానేంద్రియాణి తద్వృత్తిజా
తంవాక్కర్మేంద్రియాణ్యంతః కరణచతుష్టయమవస్థాత్రయం శరీరత్రయంవి
శ్వాదిభోక్తృత్రయం తత్తద్వృత్తిజాత్యైకోనవింశత్సద్రష్టాటీకంతత్తదిం
ద్రియవ్యాపారాస్తత్తదింద్రియాధిదేవతాదికంనాస్తీతి యస్తుజానాతి।
సఏవసాక్షీ । తస్యాస్మనోఽవస్థాచతుష్టయేఽనుగతత్వాత్ । తేషామననుగత
త్వాచ్చ । ఏతాదృశజ్ఞానవానహమస్మీతి త్వైరసంగోఽహమేవ । అతఏవ
స్వయంప్రకాశ స్సచ్చిదానందస్వరూపః నిత్యస్సర్వగతోఽద్వయోఽహమస్మి
తేషాంచదృశ్యత్వాద్వ్యభిచారిత్వాద్భౌతికత్వాదసజ్జడ దుఃఖస్వరూప
త్వాత్ । ఏతాదృశపదార్థైః సంబంధోమమనాస్తి । దృశ్యాపేక్షయా
దృక్త్వంభాస్యాపేక్షయాభాసకత్వం సర్వం కల్పితం । వాస్తవ నభవతి
యథారజ్జౌసర్పధారాదికం వ్యభిచారి అననుగతంకల్పితంభవతి । తద్వ
న్మయిసర్వాత్మకే ఖండేసంగేప్రత్యగాత్మని సర్పాదితుల్యంకల్పితభోక్తృ
భోగ్యాత్మకం జగత్త్రయమధ్యస్తం । అధ్యస్తస్యాధిష్ఠానానతిరిక్తత్వాత్ ।
కింత్వాత్మైవసర్వమితిమనసి సదానుభూయతే । కించయతః కారణాదం
తఃకరణతద్వృత్తిసాక్షిత్వాదవిక్రియః । కర్తృత్వాదిధర్మరహితత్వాదశ
త్రాదిస్వరూపః నిత్యముక్త ఆత్మాభవామి । కించ । శరీరత్రయభావా
భావసాక్షిత్వాదసంగోఽస్మి । తస్మాన్మమకర్తృత్వాది ధర్మాః కాలత్రయేఽపిన
విద్యంతే । మమకర్తృత్వాది సంబంధాభావే సుషుప్తిసమాధిషు కర్తృ
త్వాదేరననుభూతత్వాచ్చ । తస్మాదకర్తాఽసంగోఽహమేవ । ననుస్థూ
లోఽహమిత్యాద్యనుభవస్య కాగతిరితిచేదుచ్యతే । స్థూలోఽహంకృశోఽహ
మిత్యాద్యనుభవః అన్నమయకోశస్థూల ధర్మఏవనాత్మధర్మః । అస్థూల
మనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘ [illegible] మితిశ్రుతేః । నతేనమమసంబంధః । కాణో
ఽహం బధిరోఽహమిత్యాద్యనుభవః నేత్రాదిధర్మ ఏవనాత్మనోమమధర్మః । అచక్షుష్క
మశ్రోత్రమపాణిపాదమిత్యాదిశ్రుతేః । ఇంద్రియాదిసంబంధ రహితస్యమమనతేనసం

బాధః క్షుత్పిపాసావానహమిత్యాద్యనుభవః ప్రాణధర్మ ఏవ నాత్మనో మమధర్మః
అప్రాణ ఇతిశ్రుతేః । ప్రాణసంబంధరహితస్య మే న తేన సంబంధః । దుఃఖ్యహం
సుఖ్యహమిత్యాద్యనుభవః కరణరూపమనోధర్మ ఏవ । నాత్మనో మమధ
ర్మః । అప్రాణో హ్యమనా ఇతిశ్రుతేః । కరణరూపమనస్సంబంధ రహిత
స్య మే న తేన ధర్మేణ సంబంధోఽస్తి । కించ కర్తృత్వాద్యనుభవః కర్తృరూ
పాహంకారధర్మ ఏవ నాత్మనో మమధర్మః । అనంతశ్చాత్మా విశ్వరూపో
హ్యకర్తేతి శ్రుతేః । అహంకారసంబంధరహితస్య మమ న తేన కర్తృ
త్వాదిధర్మేణ సంబంధోఽస్తి । అహం భోక్తేత్యాద్యనుభవః ఆనందమయకోశ
ధర్మ ఏవ నాత్మనో మమధర్మః । అభోక్తా అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్ర ఇతి శ్రు
తేః । అస్నావిరం శుద్ధమపాపవిద్ధమితి శ్రుతేశ్చ । అజ్ఞానసంబంధరహితస్య
మమ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం న తేన సంబంధోఽస్తి । తస్మాదేతే ధర్మాస్తు దృశ్యా
గమాపాయినోఽన్నమయాదిపంచకోశానాత్మనిష్ఠా ఏవ । తేషామేవ స్వా
భావికానాం తదాగమాపాయాదీనామపాయిత్వాత్ । తే పంచకోశాః భౌతి
కాః । అసజ్జడదుఃఖాత్మకాః భౌతికా దృశ్యా అనాత్మానః అనిర్వచనీయాః
అనిర్వచనీయ మాయయా కల్పితాశ్చ భవంతి । తస్మాన్మమ కాలత్రయేఽపి క
దాపి ధర్మిభిః కోశైస్తద్ధర్మైః స్థూలత్వాదిభిస్సంబంధో నాస్త్యేవ సంబంధ
స్తు సమానసత్తాకపదార్థయోర్ద్వయోః యథా ఘటపటాదివత్ । అభావభూతైః
కోశాదిభిః పరమార్థభూతస్యాకర్త్రాత్మన స్సంబంధస్సుతరాం నోపపద్య
తే । కల్పితాకల్పితయోస్సంబంధానుపపత్తేః । యథా రజ్జౌ వ్యభిచారి సర్పాది
కం కల్పితం ఏవమాత్మన్యవిద్యాతత్కార్యపంచకోశాదికం వ్యభిచారి కల్పితం
సర్వం వియదాదికం కల్పితం భవతి । కల్పితం సర్వం నాధిష్ఠానాతిరిక్తం । ఇదం
కింత్వధిష్ఠానవస్త్వేవ భవతి । తస్మాన్నిత్యశుద్ధబుద్ధ ముక్త సత్యజ్ఞానానం
దానంతస్వరూపాత్ప్రతీచో మత్తో మాయాతత్కార్యాదికం నాస్త్యేవ । కింతు
సర్వావశిపూర్ణోఽహమేక ఏవ । నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తోఽద్వితీయ ఏవ అహమి
త్యనుసంగః । ఇతి స్థితం । న స్వసంగశ్చేదపి అవస్థాత్రయేషు విశ్వాదీనాంగమ

నాగమనేన తవసంగో భవిష్యతీతి నవాచ్యం యథా పరమార్థాధిష్ఠాన
రజ్జ్వాది భ్రాంత్యాధ్యస్త సర్పాదీనా మాగమనం వాగమనంవా
విద్యమానంవా కాలత్రయేపినాస్తి। తథైవపరమార్థాధిష్ఠాన ప్రత్య
గాత్మ భ్రాంత్యాఅధ్యస్త విశ్వాదీనాంసావస్థానాం సధర్మాణామాగ
మనంవాగమనంవిద్యమానంవా కాలత్రయేపినాస్తి। అస్తిచేద్విద్యమానంవ
స్తు। కాలత్రయేపి। సనేకరసంచిదేకరసనిత్య నిరుపాధికానందైకరస
ప్రత్యగాత్మైవ। నిరంతరమనుభవన్। తస్మాద్వ్యతిరిక్తంకించిదపినాస్తి।
తస్మాత్సఏవాహమస్మీతి మనస్యనుభూయేదితి। కించజ్ఞానోమమసమాధ్య
వస్థాయాం పంచజ్ఞానేంద్రియాణి పంచకర్మేంద్రియాణిఅంతఃకరణచతుష్ట
యంతద్వృత్తిజాతమవస్థాత్రయం విశ్వాదిభోక్తృత్రయం ఏకోనవింశతి
ద్రష్టారాదికంతత్తదింద్రియవ్యాపారాస్తత్ప్రియాధిదేవతాదికంచనా
స్తీతియస్తుజానాతిసఏవసాక్షీతస్యాత్మనోవస్థాచతుష్టయేష్వవ్యభిచారిత్వా
దనుగతత్వాద్వ్యాపకత్వాత్ పూర్ణత్వాత్ తదితరేషామననుగతత్వా
చ్చేతి। ఏతాదృశజ్ఞానవాన్ సాక్ష్యహమస్మిత్యసంగోహమేవ। స్వయం
ప్రకాశసచ్చిదానందానంతస్వరూపః।నిత్యస్సర్వగతస్సర్వ పరిపూర్ణోద్వ
యోహమస్మీతి। తేషాంచదృశ్యత్వాత్ వ్యభిచారిత్వాత్ భౌతికత్వాత్ అసజ్జ
డదుఃఖరూపత్వాత్। తస్మాదేతాదృశపదార్థసంబంధోమమనాస్తి। దృ
శ్యాపేక్షయాదృక్త్వం భాస్యాపేక్షయాభాసకత్వం సర్వంకల్పితం। వాస్త
వంనభవతి। యథారజ్జౌసర్పధారాదికం వ్యభిచారికల్పితంభవతి।తద్వ
త్సర్వాత్మకేమయి అసంగేఖండేప్రత్యగాత్మనిసర్పాది తుల్యకల్పితభోక్తృ
భోగ్యభోగాత్మకం జగత్త్రయమధ్యస్తం।అధ్యస్తస్యాధిష్ఠానానతిరిక్తత్వా
త్। కింత్వాత్మైవసర్వమితిమనసిసదానుభూయేదితి ననుయద్యపివిశ్వాదీ
నాంపరస్పరాననుగతత్వాద్విశ్వాదయస్స్వముఖ్యాత్మానః। తథాపివిశ్వత్వ
మహత్త్వాదిసంపన్నాః।పరస్పరానుగతావిరాడాదయో ముఖ్యాత్మానో
భవంతూతతేషాంమధ్యేన్యతమోభవతు కిమర్థమన్యాంగీకారఇతిచేదు

చ్యతే। తద్విభుత్వమహత్త్వాదివాచ్యార్థానాం విరాడ్విరాడవస్థాతద్భోగ్య
భోగానాం హిరణ్యగర్భ హిరణ్యగర్భావస్థాతద్భోగ్యభోగానాం ఈ
శ్వరేశ్వరావస్థాతద్భోగ్యభోగానాంచ ముఖ్యాత్మనాంవ్యతిరేకః తథాహి।తత్రవిరాడ్వి
రాడవస్థాతతద్భోగ్యభోగానామేకోనవింశత్త్రిపుటీనాంస్థూలానాం బహి
ష్ఠానాం స్పృశయిత్ర్రద్రష్ట్ర శ్రోత్రాదీనాంచమహాస్వప్నావస్థాయాంవ్య
తిరేకః లయఇతియావత్। నైమిత్తికభోగప్రదకర్మక్షయేసతి విరాజస్సధ
ర్మకస్య ససమష్ట్యాత్మకస్య మహాస్వప్నేలయోభవతి।అయమేవనైమిత్తి
కప్రలయః। ఏవమేవసూక్ష్మభోగప్రదకర్మక్షయేసతి మహాసుషుప్త్యవ
స్థాయాంహిరణ్యగర్భస్య తదవస్థానాంచవ్యతిరేకః కారణాత్మనాస్థితి
రితియావత్। అయమేవప్రాకృతప్రలయః। స్థూలసూక్ష్మ ప్రపంచద్వయ
స్యాత్రైవలయాత్। ఏవమేవమహాసుషుప్త్యవస్థాయాః ఈశ్వరతదవస్థా
తద్భోగ్యభోగానాంచ మహాజాగ్రతివ్యతిరేకోదృష్టః వ్యతిరేకోనామలయః స్థూలాత్మ
నాస్థితిరితియావత్।ఏవమేవననుపరస్పర మననుగతానాంవ్యభిచారిణాంధ
ర్మసహితానాంవిరాడాదీనాంపరస్పర ముజానానామ ముఖ్యాత్మనాంవ్యతి
రేకోభావ ఇతియావత్। తథాహి, అయమనుభవః అస్మాకంవిరాడ్ఢిరణ్య
గర్భం తదవస్థాంతద్భోగ్యభోగాన్వాజానాతి స్వమహాజాగ్రదవస్థాన
మానసతాకత్వాత్। విరాట్తదవస్థయోశ్చ తత్రాభావాత్ మహాజాగ్ర
ద్ధిరణ్యగర్భ తదవస్థయోరభావాద్వానజానాతి। నను స్థూలోహం
కృశోహంమనుష్యోహం బ్రాహ్మణోహం క్షత్రియోహమిత్యాది కాణో
హం బధిరోహమిత్యాది క్షుధావానహం పిపాసావానహం ఇత్యాదిస్సు
ఖ్యహం దుఃఖ్యహం కర్తాహం భోక్తాహం ఇత్యాద్యనుభవ ఆత్మనివి
ద్యతే స్వాభావికః కర్తృత్వాదిరూపఏవ ఆత్మాస్యాత్। కథంశరీరా
సంబంధముఖ్యాత్మేతిచేన్నైవం। సర్వానుభూయమానః కర్తృత్వాది
ర్మఆత్మనస్స్వాభావికః। కింతుభ్రాంత్యాశరీరత్రయాద్యవివేకేన అస్యా
రోపితః। యథాతీరస్థవృక్షేష్వచలేషు నౌకాచలనం తదవివేకేనా

కోష్యతే । యథా వా శుద్ధస్ఫటికమణౌ ప్రతీయమానరక్తిమా నస్వాభావి
కః । తద్వదేవాత్మనః కర్తృత్వాదిధర్మో నస్వాభావికః। యదిస్వాభావికస్సుషు
ప్తిసమాధ్యాదిషు దృశ్యేత। నహి దృశ్యతే । లోకేనహి స్వాభావికో ధర్మో ధ
ర్మిణం వ్యభిచరతి । యథాగ్నేరౌష్ణ్యం రవేశ్చ । కర్తృత్వాదేస్సుషుప్తి
సమాధ్యోరదృష్టత్వాన్న స్వాభావికః కర్తృత్వాదిధర్మ ఆత్మనః । యథా
జపాకుసుమసన్నిధానాద్రక్తిమా స్ఫటికే ప్రతీయమానోఽపి మిథ్యా భవతి
తథాత్మనః అహంకారాదినిష్ఠకర్తృత్వాదికం మిథ్యైవ నవాస్తవం॥ రవే
రౌష్ణ్యవత్ । తథాచశ్లోకః । ఆత్మాకర్త్రాదిరూపశ్చేన్మాకాంక్షీస్తర్హి
ముక్తతాం । నహిస్వభావో భావానాం వ్యావర్తేతౌష్ణ్యవద్రవేరితి ।
తస్మాదకర్త్రాదిరూప ఏవాత్మా నిత్యముక్తస్సుషుప్త్యాదిషు దృష్టత్వాచ్చ।
నహి ధర్మస్వభావాద్ధర్మిస్వభావ ఇతిచేన్నైవం। అనుభవస్మృత్యోరేకాధి
కరణనిష్ఠత్వాచ్చ నహ్యనుభూయమానః కర్తృత్వాదిధర్మోఽపలపితుం శక్యః।
అనుభవస్మృత్యోరేకాధికరణనిష్ఠత్వాచ్చ । సుషుప్తిసమాధ్యాదిషు ఆత్మా
తావన్నిత్యశుద్ధముక్త ఏవ విద్యతే । తస్యానిత్యత్వం శక్తుం నోచితం। ఏతావం
తం కాలం సుఖమహమస్వాప్సం నకించిదవేదిషమితి ప్రబుద్ధస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాత్
యస్యానుభవస్తస్యైవ స్మృతిరితి న్యాయాచ్చ । తథాచ। నహి ద్రష్టుర్దృ
ష్టేర్విపరిలోపో విద్యతే అవినాశిత్వాన్న తు ద్వితీయమస్తీత్యాది శ్రు
తేః । ఆత్మనోహినిత్యత్వం సాధ్యతే। తస్మాదాత్మా నిత్యముక్తః అవస్థా
త్రయానుగతః కర్తృత్వాదిధర్మరహితస్సన్ సాక్షీ అవికారీ భవతి । ధర్మా
ప్రతీతిస్తు జాగ్రత్స్వప్నయోః స్థూలసూక్ష్మరూపేణ విద్యమానస్య ధర్మి
భూతస్యాంతః కరణస్య సుషుప్తిసమాధ్యాదిష్వభావాత్ భవతి । అతోఽపి
కార్యహం । ఆచార్యవచనాచ్చ । నతేఽస్త్యద్విక్రియాం దుఃఖ సాక్షితా
కావికారిణః । ధీవిక్రియాసహస్రాణాం సాక్ష్యతోఽహమవిక్రియ ఇతివా ।
షేవమయం హిరణ్యగర్భః విరాజం తదవస్థాం సధర్మకాం నజానాతి స్వ
ప్నంతత్రాభావాత్ । అయం హిరణ్యగర్భః ఈశ్వరం తదవస్థాం వా నజానాతి । తద్వదేవ

సుషుప్త్యవస్థాయామభావాదీశ్వరో వా విరాడ్ఢిరణ్యగర్భౌ తదవస్థాం నజానాతి స్వాయం ద్వయోరవస్థయోరభావాద్వ్యతిరేకో భవతి । తస్మాదేతే విరాడాదయః అముఖ్యాత్మాన ఏవ । పరాక్ప్రత్యయఘటితత్వాత్ । విరాడాదీనాం వ్యతిరేకోప్యాత్మనో భవతు కో దోష ఇతి చేదుచ్యతే విద్యతే దోషః విరాడాదీనామవస్థాత్రయాననుగతత్వాత్ అసజ్జడదుఃఖస్వరూపత్వాచ్చ । లయోదయవికారిత్వాత్ । స్థూలసూక్ష్మకారణాఖ్యశరీరత్రయావస్థాసమానసత్తాకత్వాచ్చ । తస్మాదేతే పరాగ్భూతా అముఖ్యాత్మాన ఏవ భవంతి । న ప్రత్యగాత్మా । అసజ్జడదుఃఖాది స్వరూపత్వం తేషామేవ విద్యమానత్వాచ్చ । కింతు ప్రత్యగాత్మా అవస్థాత్రయానుగః అవ్యభిచారీ ఏతల్లయోదయసాక్షీ శరీరత్రయాసంగః । నిత్యో విభుస్సత్యాదిస్వరూపః అతిప్రియతమః సర్వగతః యస్స ఏవ ప్రత్యగాత్మా శుద్ధః । తస్మాదస్యాన్వయః । తథాహి । అయమనుభవః మహాజాగ్రదవస్థాయాః స్వప్నావస్థాయాం న విద్యతే మహాస్వప్నావస్థాయాం జాగ్రదవస్థాయాం న విద్యతే । ఏవం సుషుప్త్యవస్థాయామేతయోరవస్థయోర్న విద్యత ఏవ । యస్తు ఏతత్సర్వం జానాతి స ఏవ సాక్షీ స ఏవానుగతః ప్రత్యగాత్మా । స హి తాస్వనుగతత్వాత్ । తాసాం చ పరస్పరాననుగతత్వాచ్చ । తస్య తద్విలక్షణత్వాత్తాభిరసంగోస్మి । కించ విరాడ్ఢిరణ్యగర్భో న భవతి హిరణ్యగర్భో విరాణ్న భవతి । విరాడ్ఢిరణ్యగర్భౌ ఈశ్వరో న భవతః । ఈశ్వరస్తౌ న భవతీతి । యస్తు పరస్పరవ్యభిచారిణో లయోదయవికారిణస్సావస్థాన ముఖ్యాన్విరాడాదీననుజానాతి । స ఏవ సాక్షీ అనుగతత్వాత్ । తేషామననుగతత్వాచ్చ । తస్మాద్విరాడాదయో దృశ్యా అననుగతా అముఖ్యాత్మానో భవంతి । తేచ స్థూలసూక్ష్మకారణభేదేన భిన్నా అనేకాశ్చ అసజ్జడదుఃఖాత్మకాః పరాక్ప్రత్యయఘటితత్వాచ్చేతి । తస్మాత్ప్రత్యగాత్మా దృక్సత్స్వరూపోనుగతః ముఖ్యః స్థూలసూక్ష్మకారణభేదవిహీనః ఏకస్సచ్చిదానందస్వరూపః భవతి । తస్మాత్తైరస్యసంగోహమస్మి । కించ జ్ఞానిన

మాధ్యవస్థాయాం సమష్టిపంచజ్ఞానేంద్రియాణి కర్మేంద్రియాణి అంతఃకర
ణచతుష్టయం శరీరత్రయమవస్థాత్రయం విరాడాది భోక్తృత్రయంచ
జాగ్రత్స్వప్నాద్యా యచాస్తీతి యస్తుజానాతి సఏవసాక్షీప్రత్యగాత్మా। తత్రప్ర
త్యగాత్మనః అవస్థాచతుష్టయేనుగతత్వాత్ । తేషాం విరాడాదీనాం
అననుగతత్వాచ్చ। యస్యానుభవస్తస్యైవస్మృతిరిత్యభిజ్ఞానాత్ తాదృశజ్ఞా
నవానహమస్మ్యతస్సర్వైస్సమష్టివిరాడాదిభిస్సధర్మకైః కాలత్రయే
పిఅసంగోహమేవభవామి । ఆకాశస్తైషాం దృశ్యత్వాద్వ్యభిచారి
త్వాద్భౌతికత్వాల్లయోదయవికారిత్వాగసజ్జడదుఃఖాత్మకత్వాత్సో
పాధికత్వాదముఖ్యాత్మత్వచ్చ। ప్రత్యగాత్మాతు దృక్స్వరూపత్వాద
వ్యభిచారిత్వాదభౌతికత్వాల్లయోదయవికారరహితత్వాత్సత్యజ్ఞానాన
దాత్మకత్వాత్సర్వస్వస్థానుగతత్వాన్ముఖ్యత్వచ్చ । ఏతాదృశస్వరూప
లక్షణలక్షితం సాక్ష్యస్తసర్వావభాసకం యదాత్మతత్త్వం తదేవతదితత్ప్ర
త్యగాత్మస్వరూపం । యదేతత్ప్రత్యగాత్మస్వరూపం తదేవ తద్బ్రహ్మస్వరూ
పంతస్యైవాహం బ్రహ్మైవాహమితి సర్వదానుభవామి । తథాచశ్రుతయః
త్రిషు ధామసుయద్భోగ్యం భోక్తాభోగశ్చయద్భవేత్ । తేభ్యోవిలక్షణ
స్సాక్షీచిన్మాత్రోహం సదాశివః । మయ్యేవసకలంజాతం మయిసర్వంప్ర
తిష్ఠితంమయిసర్వంలయంయాతి తద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహం । జాగ్రత్స్వ
ప్నసుషుప్త్యాదిప్రపంచం యత్ప్రకాశతే తద్బ్రహ్మాహమితి జ్ఞాత్వాసర్వబం
ధైః ప్రముచ్యతే।ఇతి ।తంవాఏతమాత్మానంజాగ్రత్యస్వప్నమసుషుప్తమి
త్యాది।చక్షుషోద్రష్టేత్యాది।సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ ।ఏకమేవాద్వితీయం
బ్రహ్మ!సద్దిదంసర్వంచిద్ధీదగ్ం సర్వం।సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మసర్వం హ్యేతద్బ్ర
హ్మఅయమాత్మాబ్రహ్మ।ప్రజ్ఞానంబ్రహ్మ।విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మ। తత్త్వ
మసి । త్వంతదసి । త్వంబ్రహ్మాసి ।ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం । బ్రహ్మైవే
దమమృతం పురస్తాత్ । సయశ్చాయంపురుషే । యశ్చాసావాదిత్యే ।
సఏకః । తద్యోహం సోసౌ । యోసౌసోహం । ఇత్యాద్యాశ్రుతయోవిద్యం

తే। అన్యాశ్చ శ్రుతయః ఏక ఏవాత్మా మంతవ్యో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు స్థానత్రయవ్యతీతస్య పునర్జన్మ న విద్యతే। ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ। ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయో। ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచంద్రవత్। ఇతి। తథా పురాణం స్మృతయశ్చ। ఊర్ధ్వమస్త్యుదకేషు చాప్యుడుపతావస్త్యస్తి చోష్ణద్యుతౌ వహ్న్యాదిక్షు విదిక్షు వాయు నభసోస్తిర్యక్ష్వతిర్యక్షు చ। అస్త్యంతర్బహిరస్తి సత్యసతి వా సాశేష్వసాశేషు వా సర్వత్రాస్తి సదాస్తి కిం బహుగిరా త్వయ్యస్తి మయ్యస్తి చ। విశ్వమేవ భగవన్ భవన్మయం విశ్వమధ్యగ తవ సన్న్వహం పాహి మామితి న యాచ్యతే మయా పాలనం మమతైవ పాలనం విశ్వస్వరూపం ప్రకృతేః పరం యతో భూతస్వరూపః మహదాదిచద్వయం। ఏకం విభుం పూర్ణమనాదిమవ్యయం ప్రత్యక్స్వరూపం ప్రవదేత్ స ఆత్మా। ఇత్యాదినా ప్రసంగాదుపక్రాంతమవస్థాత్రయప్రతిపాదకగ్రంథసందర్భముపసంహృత్య ప్రకృతముచ్యతే। పంచకోశాదివిచారోపి హి వక్ష్యతే చేదానీం సంకుచితం।

ఉపాసకాస్తు స్వాత్మవ్యతిరిక్తతయా ఘటాదివదిదమిత్యనేన దృశ్యత్వాకారేణ భాసమానం శాస్త్రప్రసిద్ధం జగత్కారణం యద్బ్రహ్మోపాసతే। తదిదముపాస్యం వస్తు ముఖ్యం బ్రహ్మ న భవతి। న ఖలు స్వాతిరిక్తస్య దృశ్యస్య ఉపాధివిశిష్టస్య ముఖ్యబ్రహ్మత్వమస్తి। అతోఽసిద్ధాన్మనసావిషయీకృత్య సాక్షాత్క్రియమాణం న బ్రహ్మేతి కేనాద్యుపనిషద్ఘోషః। న హ్యస్యాం తలవకారశ్రుతౌ బ్రహ్మణో మనో విషయత్వం సర్వాత్మనా నిషిధ్యతే। కింత్విదమాకారేణ యద్విషయత్వం తదేవ నిషిధ్యతే। అనిదంరూపసాక్షిచైతన్యాకారేణ తు బ్రహ్మణో మనోవిషయత్వమభ్యుపగమ్యతే అన్యథా తదేవ బ్రహ్మత్వం సిద్ధిః కథముచ్యేత। సాక్షిణస్స్వప్రకాశస్య జడవ [illegible] వత్। మనోజన్యఫలవ్యాప్యత్వం స్ఫురణభాస్యత్వమయుక్తమితి చేత్

ఫలవ్యాప్యత్వం మా భూత్ । వృత్తివ్యాప్యత్వ …

బ్రహ్మణోఽభివ్యక్తి । సాక్షిచైతన్యః బ్రహ్మేత్యభిలిఖితత్వా …

వాక్యజన్యయా మనోవృత్త్యా బ్రహ్మణి వ్యాప్యమానే సతి । తద్వృత్తిరూ

పయా తత్త్వవిద్యయా । ప్రత్యగ్బ్రహ్మణోర్భేదహేతురవిద్యా నివర్తతే ।

నచాస్యా వృత్తేః పరోక్షజ్ఞానత్వం సంభవతి । విషయస్య సంబంధస్య

మానసో వృత్త్యా కారజనకత్వాత్ । యథా చక్షుర్జన్యా మనోవృత్తిర్ఘ

టసంబంధాద్ఘటాకారా సతీ జన్యైరపరోక్షజ్ఞానమిత్యుచ్యతే । తథా చక్షుర్జ

న్యా మనోవృత్తిస్సాక్షిసంబంధాత్సాక్ష్యాకారాయా అస్యా వృత్తేః పరో

క్షజ్ఞానత్వం కుతో న స్యాత్ । నచ విషయసంబంధాదేవ వృత్తేస్తదాకారత్వ

వాక్యం వ్యర్థమితి శంకనీయం । జగత్కారణత్వోపలక్షితం బ్రహ్మప్రత్యగా

త్మరూపాదవ్యతిరిక్తమిత్యేతాదృశస్య భేదభ్రమస్య వాక్యేనాపాద్యత్వాత్

తథా సతి ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యరూపా వృత్తిర్భేదాపవాదేన విషయసంబం

ధేన జాయత ఇతి వాక్యజన్యమపి జ్ఞానమపరోక్షమేవ । నను యద్యప్యంతః

కరణస్యోత్పత్తిః సాక్షిసంబంధః । తథాపి సనాత్మజ్ఞానప్రయోజకః । …

… యైకాగ్రతాశాల్యతః కరణావచ్ఛిన్న సాక్షిసంబంధస్యైవ …

… జకత్వాదితి భావః । బ్రహ్మస్వలక్షణస్య ప్రాప్తిర్న భవతి కింతు …

హం పరో జీవోఽస్మి స ఏవేదానీమహం బ్రహ్మాస్మీత్యోగ్రహాణ్యేవ మ…

పూర్వమజ్ఞానాజ్జీవత్వమారోపితమాసీత్తస్మిన్నజ్ఞానే వివేకేనాపనీతే …

… తః పూర్వసిద్ధమేవ బ్రహ్మస్వరూపమిదానీమనుభవితాస్మి …

… ద్బ్రహ్మత్వమాగతం । తస్మాదహమేవాహం బ్రహ్మానుభవ …

… పూర్వసిద్ధోఽహమేవ నతు యోషిత్యగ్నిభావవదుపచరితం బ్రహ్మ…

… తాదృశోఽహం జలరూపం మాం జుహోమి ఉదరాగ్నౌ ప్రక్షిప…

… హవిః ప్రదానవాచీ స్వాహాశబ్దః । అర్ధ్రం జ్వలతి జ్యోతిరహమస్మి జ్యోతి…

… హమస్మి । యోఽహమస్మి బ్రహ్మాహమస్మి । అహమస్మి బ్రహ్మా…

… మేవాహం మాం జుహోమి । స్వాహేతి । …

ర్దృశ్యంత దేహత్వాద్యధిష్ఠానచైతన్యేన జ్వలతిప్రకాశతే। తత్రాధిష్ఠానరూపం
జ్యోతిరహమస్మి। దేహేంద్రియాదిభ్యోభిన్నస్యమమత దేవాధిష్ఠానం చైత
న్య స్వరూపమిత్యర్థః। తదేవోపపాద్య తేజ్యోతిర్జ్వలతీత్యుక్తం । తజ్జ్యోతి
ర్బ్రహ్మైవ । అతోజ్యోతిరహ మస్మీతివాక్యేన బ్రహ్మాహ మస్మీత్యుక్తం
భవతి। నచపూర్వసిద్ధజీవాత్మన స్స్వరూపం వినాశ్యరూపోత్తరస్య। ఊపా
సకాస్తునను తథాపిమనోవాచామగోచరస్యా పరిచ్ఛిన్నస్యా ద్వితీయస్య
వేద్యత్వాత్వయాయదుక్తంతదసత్ । మనోవగతస్యబ్రహ్మత్వమేవనాస్తి
తథాచతలవకారా ఆమనంతి।యన్మనసానమనుతే యేనాహుర్మనోమతం
తదేవబ్రహ్మత్వం విద్ధినేదంయదిదముపాసతే। ఇతి। తథాచస్మృతిశ్చ।సర్వ
వ్యాపక మాద్యంతరహితం బ్రహ్మకేవలం।నిర్గుణంపరమంసూక్ష్మం మనో
వాచామగోచరం। అదృశ్యంవైమనోవేద్య మగ్రాహ్యమతినిర్మలం । తదేవ
సాక్షాత్కర్తవ్యమితి వేదాంతవాదినః। తథాచశ్రుత్యనుసారేణవార్తికం
చ। వ్యాపకం పరిపూర్ణంయదక్షయం పరమవ్యయం । కాలాదిత్రితయా
బాధ్యం నిర్గుణంమనసానవై। మనుతేయేనతఆహుః పరిచ్ఛిన్నం మనోమ
తం। తదేవత్వం బ్రహ్మవిద్ధి తత్సత్యం పరముచ్యతే। భేదేనోపాసతేవస్తు
యదిదం పామరాజనాః। దృశ్యంగ్రాహ్యం పరిచ్ఛిన్నంతదిదం బ్రహ్మనేష్య
త ఇతి। కించ ఆద్యంతరహితంసూక్ష్మం అపరిచ్ఛిన్నమవ్యయం। కాలాదిత్రి
తయాబాధ్యం శాస్త్రవేద్యంపురాతనం। బ్రహ్మవిద్ధీతిమనసానానోపాయే
నయత్నత ఇతిస్కాందాత్। శ్రుతేరయమర్థః। యత్సాక్షిచైతన్యందేహేం
ద్రియాది సాక్షిస్వరూపం సర్వజనోమనసా విషయీకృత్యావగంతుం న
శక్నోతి। యేనతు తత్సాక్షి చైతన్యేన తన్మనః ప్రకాశితమేవేత్యేవం వేద
రహస్యాభిజ్ఞాః కథయంతి తదేవసాక్షిచైతన్యం బ్రహ్మేతి । అత్యాదరార్థే
శిష్యత్వంజానీహి। యస్యతు బహిర్ముఖస్య మనోవృత్తిరభ్యంతరవర్తినా
సాక్షిణానసంబధ్యతే। తస్య శబ్దసామర్థ్యాదేవ ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యరూపా
వృత్తిర్జాయతే। తదజ్ఞానం ధర్మాధర్మ స్వర్గనరకాదావివ పరోక్ష

మేవ। నహ్యత్ర సాక్షాత్కారాభావే వాక్యాపరాధోఽనిమిత్తం। కింతు ప
రాఙ్ముఖత్వలక్షణః పురుషాపరాధః। తద్యథా ప్రాఙ్ముఖస్య పశ్చిమావ
స్థిత రూపదర్శనాభావే చక్షుర్దోషో నిమిత్తత్వేన నకల్ప్యతే। తద్వత్
సచబహిర్ముఖః పురుషో యదా నిదిధ్యాసనశబ్దవాచ్యేన బ్రహ్మధ్యానేన
అంతర్ముఖాం సూక్ష్మవస్తునిరూపణ కుశలామేకాగ్రాం బుద్ధివృత్తిమాపా
దయతి। తదాసావృత్తిః ప్రత్యగాత్మసంబాధేన తదాకారాసతీ వాక్యా
నుగ్రహేణ భేదంనిరాకుర్వతీ బ్రహ్మసాక్షాత్కార ఇత్యుచ్యతే। వాక్యశ్ర
వణాత్పూర్వమేవ సగుణబ్రహ్మణఉపాసనేనవా పశ్చాన్నిదిధ్యాసనేనవా
అంతర్ముఖస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సాక్షిచైతన్యం దేహాదిభ్యో వివిచ్య
నుభవతోఽవాంతరవాక్యేన బ్రహ్మతత్త్వం నిశ్చితవతో ముఖ్యాధికారిణో
నరస్య। సయశ్చాయంపురుషే।యశ్చాసావాదిత్యే। సఏకః సయఏవంవిత్।
తత్త్వమసి। త్వంతదసి। త్వంబ్రహ్మాసి। విజ్ఞానంబ్రహ్మ। ప్రజ్ఞా
నంబ్రహ్మ। తద్యోహం సోఽసౌ యోఽసౌసోఽహం। అహంబ్రహ్మాస్మి। అయమా
త్మాబ్రహ్మ। బ్రహ్మైవేదగ్ం సర్వం। ఆత్మైవేదగ్ం సర్వం। సర్వంఖల్విదంబ్ర
హ్మ। నేహనానాస్తికించన। ఇతి మహావాక్యావాంతరవాక్యేభ్యశ్చాహం
బ్రహ్మాస్మీతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారఏవోత్పద్యతే। నతుపరోక్షజ్ఞానం। తదే
తదభిప్రేత్యవాక్యవృత్తావుక్తం।

ప్రత్యగ్బోధోయ ఆభాతిసోఽద్వయానందలక్షణః। అద్వయానంద
రూపశ్చ ప్రత్యగ్బోధైకలక్షణః। ఇత్థమన్యోన్యతాదాత్మ్య ప్రతిపత్తిర్యదా
భవేత్। అబ్రహ్మత్వం త్వమర్థస్య వ్యావర్తేత తదైవహి। తదర్థస్య
చ పారోక్ష్యం యద్యేవంకిం తతశ్శృణు। పూర్ణానందైకరూపేణ ప్ర
త్యగ్బోధోఽవతిష్ఠతే।ఇతి।నను ప్రత్యగ్బ్రహ్మణోరన్యోన్యతాదాత్మ్యంగీకా
రేసతి నాఖండరసత్వంసిధ్యతి। నీలముత్పలమిత్యత్ర సత్యపితాదాత్మ్యే గు
ణద్రవ్యభేదస్యాపిసద్భావాత్ ఏవమత్రాపిఆత్మత్వ బ్రహ్మత్వకృతో భేదోఽపి
ప్రసజ్యేతేతిచేన్న। గుణద్రవ్యయోః పరస్పరవ్యభిచారేణ వైషమ్యాత్।

నైల్యగుణో మేఘాదావపి వర్తమాన ఉత్పలం వ్యభిచరతి। ఉత్పలద్రవ్యత్వమపి శుక్లరక్తోత్పలయోర్వర్తమానత్వేన నైల్యగుణం వ్యభిచరతి। అత స్తత్రార్థభేదానాఖండత్వం। ఇహ తు ఆత్మబ్రహ్మణోః పరస్పరవ్యభిచారాభావాదేకార్థత్వే సతి అఖండత్వసిద్ధిః। ఏతచ్చ విశ్వరూపాచార్యైర్దర్శితం। ఆత్మతా బ్రహ్మణోన్యత్ర బ్రహ్మతా నాత్మనోన్యతః। తాదాత్మ్యమనయో స్తస్మాన్నీలోత్పలవిలక్షణమితి। ఏవం తర్హి పర్యాయత్వాదాత్మా బ్రహ్మేతి। పదద్వయమనర్థక్యమితి చేన్న। ప్రతిపాద్యభేదాభావేపి మోహకల్పితయోరబ్రహ్మత్వపారోక్ష్యయోర్వ్యావర్త్యయోర్భిన్నత్వాత్। తదప్యాచార్యైర్దర్శితం। ఆత్మాపి సదిదం బ్రహ్మ మోహాత్పారోక్ష్యదూషితం। బ్రహ్మాపి స తథైవాత్మా సద్వితీయతయేక్ష్యతే। ఇతి। దేశతః కాలతః వస్తుతః పరిచ్ఛేదశూన్యమేవ వస్తు। శాస్త్రగమ్యత్వాకారేణ బ్రహ్మేత్యుచ్యతే॥ మానసప్రత్యక్షాకారేణాత్మేతి। తత్ర శాస్త్రగమ్యానాం జగత్కారణత్వసర్వజ్ఞత్వాదీనాం పరోక్షత్వేన బ్రహ్మణోపి పరోక్షత్వభ్రమః। అహంప్రత్యయరూపమానసప్రత్యక్షేణ ప్రతీయమానానాం దేహాదీనాం అబ్రహ్మత్వాత్తత్సాక్షిణి చిదాత్మన్యపి అబ్రహ్మత్వభ్రమః। తయో బ్రహ్మాత్మనోః భ్రమసిద్ధయోః పరోక్షత్వాబ్రహ్మత్వయోర్వ్యావర్త్యయోర్భేదేన పదద్వయోపయోగాత్। ప్రతిపాద్యస్యాఖండైకరసత్వే సతి అపరోక్షప్రత్యగాత్మస్వరూపే బ్రహ్మణి చిదాత్మన్యపి మహావాక్యేనాపరోక్షజ్ఞానోదయాత్। తథావిధజ్ఞానోపేతః ప్రమాతాత్ర బ్రహ్మవిచ్ఛబ్దేన వివక్షితః। తాదృశస్య పురుషస్య పరప్రాప్తియోగ్యత్వాత్పరమాప్నోతీతి తత్ప్రాప్తిః శ్రూయతే। పరశబ్దశ్చ అన్యత్వముత్కృష్టత్వం చార్థద్వయం బ్రూతే। తయోర్మధ్యే యదన్యత్వం తదత్ర నసంభవతి। సద్వితీయత్వాపాతాత్। బ్రహ్మణోన్యస్య వస్తునః। నేహనానాస్తి కించనేతి శ్రుత్యా నిషిద్ధత్వాత్। ఉత్కృష్టార్థత్వే తు బ్రహ్మైవ పరశబ్దేనాభిహితవ్యం। ఇతరస్య సర్వస్య మాయామయత్వేన నికృష్టత్వాత్। తథా సతి

బ్రహ్మవిత్పరమాన్ బ్రహ్మస్వస్వరూపేణ వేత్తీతి బ్రహ్మవేదీనరః బ్రహ్మైవ ప్రాప్నోతీత్యుక్తంభవతి। ఆథర్వణికాస్తు। విస్పష్టమిదమామనంతి। సయో హవైతత్పరమం బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవభవతీతి। ననుగ్రామంప్రాప్నోతీత్యత్ర గతిపూర్వకో గ్రామసంయోగః ప్రాప్తిత్వే నప్రసిద్ధః। అతఃయథా సగుణబ్రహ్మోపాసకో మూర్ధన్యనాడ్యా ఉత్క్రమ్యార్చిరాదిమార్గేణగత్వా బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతి। తథాకాపి బ్రహ్మప్రాప్తిర్వక్తవ్యా। తన్న। నతస్యప్రాణాఉత్క్రామంతీతిశ్రుత్యా ఉత్క్రాంతిర్నిషిధ్యతే। గతినిషేధశ్చస్మర్యతే। సర్వభూతాత్మ భూతస్య సమ్యగ్భూతానిపశ్యతః దేవామార్గేపిముహ్యంతి హ్యపదస్య పదైషిణ ఇతి।

అస్యాయమర్థః। సర్వేషాంప్రాణినాం ఆత్మభూతో యోబ్రహ్మవిత్సోయంసర్వాన్ ప్రాణినః స్వాత్మత్వేన సమ్యక్పశ్యతీతితస్యమార్గే దేవా అపిముహ్యంతి ఉత్తరదక్షిణాధోమార్గేషు ఆతివాహికత్వేనావస్థితా యే దేవాస్సంతితే సర్వేమార్గత్రయగంతౄణాం ఉపాసకానామిష్టాపూర్తానుష్ఠాయినాం పాపినాంచదేశంగతిం యథాపశ్యంతి। తథైవ బ్రహ్మవిదోపదస్య గతిరహితస్యపదైషిణో గతిమిచ్ఛంతస్తాంగతిమదృష్ట్వాభ్రాంతాభవంతీతి। తస్మాదబ్రహ్మత్వభ్రాంతిహేతో దేహాద్యుపాధేర్బ్రహ్మవేదనేన యోవిలయస్సఏవ బ్రహ్మప్రాప్తిత్వేన ఉపచర్యతఇతి। తంచ విలయంశ్రుతిర్దర్శయతి। నతస్యప్రాణాఉత్క్రామంత్యత్రైవ సమవలీయంతే బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతీతి। బోధాత్పురాపిబ్రహ్మైవసన్నజ్ఞానాజ్జీవత్వభ్రమం ప్రాప్యపునర్బోధాదూర్ధ్వం అనుభవేనాపి బ్రహ్మయదా భవతితదాస్వాయమప్యేతివిలీయతే। స్వకీయోజీవత్వోపాధిర్వినశ్యతీత్యర్థః। యథాలోకస్స్వహస్తేస్థితమాభరణమజ్ఞాత్వా యత్రకుత్రాప్యన్విచ్ఛన్నన్యేనకేన చిద్బోధితః హస్తేనసంస్పృశ్య తదానీం తత్ప్రాప్తమిత్యుపచరతి। తద్వదౌపచారికీబ్రహ్మప్రాప్తిర్ద్రష్టవ్యా। తదేవంబ్రహ్మవిత్పరమాప్నోతీతి యద్వాక్యం తత్సూత్రితం। తత్రబ్రహ్మస్వరూపవిష

యామీమాంసా పరిష్టాద్భవిష్యతి । వేదనవిషయా పరప్రాప్తి విషయా చే
హోదాహ్రియతే। యద్యపి పూర్వత్ర సర్వస్య తత్తదనువాకస్యావసాన
ఏవ తత్తద్విషయా మీమాంసోదాహృతా। తథాప్యత్ర బ్రహ్మవిదిత్యార
భ్యేత్యుపనిషదిత్యంతస్యానువాకస్యాతిప్రౌఢతయా తన్మధ్యే మీమాంసిత
వ్యానామర్థానాం సుబహుత్వాద్బుద్ధిసౌకర్యార్థం తత్తద్వాక్య సమీప
ఏవ తత్తన్మీమాంసోదాహ్రియతే। యా తు దేశవిశేషే బ్రహ్మవిదిత్యారభ్య
నవానువాకా ఇతి ప్రసిద్ధిః। సాత్వధ్యాపకైః పాఠసౌకర్యాయ పరికల్పితా
నత్వర్థానుసారిణీతి హి తదప్యేవ శ్లోకో భవతీత్యస్యాః ప్రతిజ్ఞాయాః శ్లోక
పాఠస్య చ మధ్యే తంతమనువాకం సమాపయంతి। న చైతద్యుక్తం। కస్యచిద
ప్యర్థస్య పర్యవసానాభావాత్।

తస్మాదితరదేశగతాధ్యాపకప్రసిద్ధ్యాకృతోప్యయమేక ఏవాను
వాకః । ఏతదేవాభిప్రేత్య కాండానుక్రమణికో భాష్యకారో వారుణ్యు
పనిషదస్సహనావవతు బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం భృగుర్వై వారుణిరిత్య
నువాకత్రయాత్మకత్వం వ్యవజహార । భారద్వాజసూత్రేపి ముమూర్షోః
కర్ణే జప్యత్వేనైవ ముదాహృతం । బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం భృగుర్వై
వారుణిరితి ఏతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణే కర్ణే అవస్థాత్రయపంచ
కోశతత్త్వం పదవిచారపూర్వకం జపతీతి అతో బ్రహ్మవిదిత్యారభ్య భృగు
ర్వై వారుణిరిత్యంతః ప్రాక్తనో గ్రంథ ఏక ఏవానువాకః। యేషాం నవాను
వాకత్వకల్పనా తేషామప్యేకవల్లీత్వప్రసిద్ధిరస్తి। బ్రహ్మవల్లీత్యేవం త్రైవర్ణిక
వ్యవహృతత్వాత్ । భగవద్భాష్యకారైరపి ఆనందవల్లీత్యేవం వ్యాహృతం
అతో బహుసంధయుక్త వల్లీవద్బహువిధావాంతర పాఠభేదయుక్తో
ప్యేక ఏవానువాకః । తథా సతి బుద్ధివిక్షేపానుత్పాదాయ తత్తద్వాక్యస
మీప ఏవ మీమాంసోదాహరణం యుక్తం । తత్రాయద్వేదనం బ్రహ్మవిచ్ఛ
బ్దేన వ్యవహృతం । తస్య స్వాతంత్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వం। తృతీ
యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితం । పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బా

దరాయణ ఇతిసూత్రే । క్రత్వంగమాత్మవిజ్ఞానం స్వతంత్రంవాత్మనో యతః । దేహాతిరేకవజ్ఞాత్వా నకుర్యాత్క్రతుగంతతః । నాద్వైతధీః కర్మహేతుర్వాణాంతి ప్రత్యుతకర్మణాం । ఆచారోలోకసంగ్రాహీస్వాతం త్ర్యాద్బ్రహ్మధీస్తతః॥

ఆత్మనోదేహాతిరిక్తత్వజ్ఞానమంతరేణ పరలోకగామిత్వానిశ్చయా జ్జ్యోతిష్టోమాది ప్రవృత్తిరేవనస్యాదితిక్రతుషు ప్రవర్తకత్వేనఉపనిష దాంతత్వజ్ఞానం కర్మాంగత్వమితి ప్రాప్తేబ్రూమః । ద్వివిధం దేహవ్యతి రేక్యాత్మజ్ఞానం । పరలోకగామికర్త్రాత్మవిజ్ఞానమేకం । ద్వితీయమవ వస్థాత్రయాదివిచారప్రాప్తంబ్రహ్మాత్మతత్త్వజ్ఞానంచేతి । తత్రకర్త్రాత్మ జ్ఞానస్య ప్రవర్తకత్వేపి నాద్వైతబ్రహ్మాత్మతత్త్వజ్ఞానం ప్రవర్తకం । ప్రత్యుత క్రియాకారకఫలనిషేధేననివర్తకమేవ । ననుతత్త్వవిదామపి జనకాదీనాంకర్మప్రవృత్తిలక్షణ ఆచారోదృశ్యతే । బాఢం లోకసంగ్ర హార్థోయమాచారః । యదితత్త్వవిదామపిముక్తయేకర్మాణ్యను ష్ఠేయానిస్యుః కథంతర్హిప్రజావైయర్థ్యం శ్రుతిరుపపద్యేత । కింప్ర జయాకరిష్యామో యేషాంనోయమాత్మాయంలోకఇతి । ఆత్మతత్త్వ రూపస్యలోకస్యాపరోక్ష్యే సతిఅనాత్మలోకసాధనభూతాయాః ప్రజా యావైయర్థ్యం శ్రూయతే । ఏవంకిమర్థావయమధ్యేష్యామహేకిమ ర్థావయం యక్ష్యామహఇత్యాద్యుదాహరణీయం । తతశ్చతత్త్వజ్ఞానం స్వతంత్రం పురుషార్థసాధనం।

నతుకర్మాంగం। తస్యోత్పత్తికాలస్తత్రైవచింతితః । ఇహైవనియ తంజ్ఞానంపాక్షికంవానియమ్యతే। తథాభిసంధేర్జ్ఞానాదిః క్షీణోవివిదిషా జనా। అసతిప్రతిబంధేశ్రేజ్ఞానం జన్మాంతరేన్యథా । శ్రవణాయాపీత్యాది శాస్త్రాద్వామదేవోద్భవాదపి॥ శ్రవణమననిదిధ్యాసేష్వనుష్ఠీయమానే షుఅస్మిన్నేవ జన్మనిజ్ఞానం జాయతఇతినియమ్యతే। నత్వేహావాజన్మాంతరే పి వేతికాలవికల్పః కుతశ్చిత్ప్రణాదిషు ప్రవర్తమానస్య శ్రవణమాదా

విధాయ తతః పరం పంచకోశవిచారేణ మననం కృత్వా నిదిధ్యాసనపరస్య పురుషస్య ఇచ్ఛయా ఐహికజ్ఞానోత్పత్తివిషయత్వాదిహైవ మే విద్యా జాయతామిత్యభిసంధాయ పురుషః ప్రవర్తతే । నచాదృష్టఫలానాం యజ్ఞాదీనాం తత్సాధనత్వేన స్వర్గవజ్జన్మాంతరే జ్ఞానోత్పత్తిశ్శంకనీయా । శ్రవణాదిప్రవృత్తేః ప్రాగేవ వివిదిషాముత్పాద్య యజ్ఞాదీనాం చరితార్థత్వాత్ తస్మాదైహికత్వేన జ్ఞానోత్పత్తిర్నియమ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః సర్వకర్మక్షయవశాత్సాక్షాత్కారోపి చాత్మనః । కస్యచిజ్జాయతే శీఘ్రం చిరకాలేన కస్యచిత్ । అసతి ప్రతిబంధే త్వనుష్ఠితైశ్శ్రవణాదిభిః జ్ఞానమిహైవ సంభవతి। సతి ప్రతిబంధే త్వనుష్ఠితైశ్శ్రవణాదిభిర్జన్మాంతరేపి జ్ఞానముత్పద్యతే । ప్రతిబంధశ్చ బహువిధశ్శ్రూయతే । శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యః శృణ్వంతోపి బహవో యం న విద్యుః ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోస్య లబ్ధా ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్ట ఇతి। నచ పూర్వజన్మానుష్ఠితైశ్శ్రవణాదిభిః పంచకోశవిచారప్రతిపాదకశాస్త్రానుసృతశ్రవణమననాదిభిర్జన్మాంతరే జ్ఞానోత్పత్తిరదృష్టచరా వామదేవస్య హి గర్భ ఏవావస్థితస్య జ్ఞానోత్పత్తిశ్రవణాత్ । గర్భ ఏవైతచ్ఛయానో వామదేవ ఏవమువాచేతి శ్రుతేః। తస్మాదిహ జన్మాంతరే వా జ్ఞానోత్పత్తిః । జన్మాంతరాణి విహాయ ముక్త్యర్థమిహైవేత్యుక్తం। ఇతి చేదుచ్యతే । విచారత్రయం చిరకాలమభ్యస్తానాం తేషామిహైవ జన్మని జన్మాంతరే వా ద్విత్రిషు పంచసు వా న విలంబతే। పరమాప్నోతీత్యత్ర పరశబ్దోనన్యవస్తువాచీ । బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య వస్తునోభావాదితి। యదుక్తం సోయమన్యాభావస్తత్రైవ చాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే పరమతస్సేతూన్మానసంబంధభేదవ్యపదేశేభ్య ఇతి సూత్రే చింతితః। అస్త్యన్యద్బ్రహ్మణో నో వా విద్యతే బ్రహ్మణోధికం । సేతుత్వోన్మానవత్త్వాచ్చ సంబంధాద్భేదవత్త్వతః । ధారణాత్సేతుతా మానముపాస్త్యై భేదసంగతిః । ఉపాధ్యోర్భవనాశాభ్యాం నాస్త్యదన్యన్నిషేధత ఇతి। యదేతద్బ్రహ్మ నేతి నేతి దృశ్యప్రతిషేధేన వ్యవస్థాపితం తస్మాదపి బ్ర

హ్మణోన్యదస్తీత్యభ్యుపగంతవ్యం అతస్సేతుత్వాదివ్యపదేశేభ్యః। అథయ
ఆత్మాస సేతుర్విధరణ ఏషాంలోకానామ సంభేదాయనైతంసేతుమహో
రాత్రేతరతఇతి। నజరానమృత్యుర్నశోకోన సుకృతమితి సేతుత్వం వ్యపది
శ్యతే। యథాలోకేపారావారవాన్ జనః జలస్యవిధారక స్సేతుస్సేతుం
చతీర్త్వాజాంగలె ప్రతిపద్యతే తథాబ్రహ్మణో సేతుత్వేన జగద్విధార
కత్వాత్ బ్రహ్మతీర్త్వాన్యగంతవ్యే నాన్యేనకేనచిద్భవితవ్యం। తథామాన
వ్యపదేశోపి బ్రహ్మణ శ్శ్రూయతే। చతుష్పాద్బ్రహ్మ షోడశకలం
బ్రహ్మేతి। తచ్చమానంసద్వితీయ ఏవగవాదౌదృష్టచరం నత్వద్వితీయమే
కుత్రచిత్ తయోస్సంబంధ వ్యపదేశోపిశ్రూయతే। సతాసోమ్యతదాసం
పన్నోభవతి స్వమపీతోభవతి తస్మాదేనంస్వపితీత్యాచక్షతే స్వంహ్యపీతో
భవతీతి। సచసంబంధ స్సద్రూపాద్బ్రహ్మణోన్యస్య విభక్తస్యభవతి।
తథా। ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యోమంతవ్యఇతి। ద్రష్టృద్రష్టవ్య
శ్రోతృశ్రోతవ్యమంతృమంతవ్య ఇతిభేదవ్యపదేశోపిభవతి। తస్మాత్సద్వితీ
యంబ్రహ్మేతి ప్రాప్తేబ్రూమః నతావద్బ్రహ్మణస్సేతుత్వం ముఖ్యంసంభ
వతిమృద్దారు పాషాణమయత్వప్రసంగాత్। కేనచిత్సేతుసామ్యేన సేతు
త్వవివక్షాయాంవర్ణాశ్రమాదివిధారకత్వంభేద మాత్రంవివక్ష్యతాంన
తు సద్వితీయత్వ-వివక్షిత మిత్యవ్యాహతమద్వితీయత్వం స సేతుర్విధృతిరి
శ్రవణాత్। యోనంతోపాస్త్యేవ్యపదిశ్యతేతత్ప్రకరణత్వాత్। నతుత
త్త్వావబోధాయ। భేదవ్యపదేశశ్చ ఉపాధ్యుద్భవమపేక్ష్యఘటాకాశమహా
కాశవదుపపద్యతే। సంబంధవ్యపదేశశ్చఉపాధినాశమపేక్ష్యఘటభేదేఘ
టాకాశమహాకాశవదుపచర్యతే। తస్మాత్బ్రహ్మవ్యతిరిక్తఃస్తు సాధక
హేతూనామన్యథా సిద్ధత్వాత్। ఏకమేవాద్వితీయమితి అన్యస్యనిషే
ధాచ్చ। అద్వితీయమేవబ్రహ్మ ఆప్నోతీత్యత్రనబ్రహ్మలోకవత్ప్రాప్తి
ర్భవతి ఉత్క్రాంతినిషేధాదితి యదుక్త సోపినిషేధశ్చచతుర్థా
ధ్యాయస్యతృతీయపాదే చింతితః। కింజీవాదథవా దేహాత్ప్రాణోత్క్రాం

తినే నివార్యతే । జీవాన్నివారణంయుక్తం జీవేద్దేహోన్యథాసదా। తప్తా
శ్మజలవద్దేహే ప్రాణానాం విలయస్స్మృతః । ఉచ్ఛ్వయత్యత్ర దేహోపి
దేహః తస్మిన్నివార్యతే । నతస్యప్రాణా ఉత్క్రామంతీతి తత్త్వవిదః ప్రా
ణానాముత్క్రాంతిం నిషిధ్యతే । తస్యనిషేధస్యాపాదానంజీవోనతుదే
హోన్యథా దేహాదనుత్క్రాంతౌ మరణాభావః ప్రసజ్యేతేతి ప్రాప్తే బ్రూమః।
తప్తాశ్మ క్షిప్తం జలంనయథాన్యత్రగచ్ఛతి నాపితత్రదృశ్యతే కింతుస్వరూపే
ణైవ ప్రలీయతే। తద్వత్తత్త్వవిదః ప్రాణా దేహాదనుత్క్రామంతోపిన దేహే
తిష్ఠంతే కింతువిలీయంతే. అతో జీవనాశాసంభవాన్మృతో దేహ ఇతివ్యవహా
రేణనజీవోమృతఇతి । నచానుత్క్రాంతౌ నమృతో దేహ ఇతి వ్యవహారః । అ
నుత్క్రాంతానాం ప్రాణానాందేహేవస్థానాభావే దేహస్యోచ్ఛూనత్వ
మేవలింగం॥ నన్వియతాః ప్రయాసాద్వరం దేహాదుత్క్రాంతిరస్తు ప్రతిషేధస్తుజీవాపా
దానకో భవిష్యతి । మైవం । దేహాదుత్క్రమ్యజీవేనసహావస్థితేషుప్రాణే
షుదేహాంతరగ్రహణస్యావశ్యకత్వాన్ముక్తిరేవనస్యాత్ । తస్మాదుత్క్రాంతి
నిషేధస్యదేహఏవాపాదానం।నజీవః। ప్రాప్తిశబ్దేనజీవత్వోపాధివిషయో
విలయోవివక్షితఇత్యుక్తం । సోయంవిలయస్తత్రైవచింతితః । తస్యవా
గాదయస్స్వస్వహేతౌ లీనాః పరేదేవాగతాః కలాఇతిశ్రుత్యా స్వస్వ
హేతుషుతల్లయః। నద్యబ్ధిలయసామ్యోక్తేస్తత్త్వసృష్ట్యాలయః పరేఽన్య
దృష్టిపరంశాస్త్రంగతాఇత్యద్యుతాహృతం। తత్త్వజ్ఞానోవాగాదయః
ప్రాణా విలీయమానా ప్రాతిస్వికేషుకారణేషు విలీయంతేనతు పరమా
త్మనిగతాఃకలాః పంచదశ ప్రతిష్ఠాఇతి కలాశబ్దవాచ్యానాం ప్రాణాదీ
నాంప్రతిష్ఠా శబ్దవాచ్యస్వస్వకారణ ప్రాప్తిప్రతిపాదక శ్రుతివిరోధాదితి
ప్రాప్తేబ్రూమః । పరమాత్మన్యేవలయ ఇతిశ్రుత్యంతరాన్నిశ్చీయతే ।
యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేస్తంగచ్ఛంతినామ రూపేవిహాయతత
థావిద్వాన్నామ రూపాద్విముక్తః పరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమితిచ
శ్రుతేర్నద్యబ్ధిలయవద్దృష్టాంతఉపన్యస్యతే । అథ వాష్టాకాంతికే పర

మాత్మని విలయ ఇతి । అయమర్థో౽నవిశదస్తథాహి శ్రుత్యంతరే విశదో
పగమ్యతే యథేమా నద్యస్స్యందమానాస్సముద్రాయణాస్సముద్రం
ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛంతి భిద్యేతే చాసాం నామరూపే సముద్ర ఇత్యేవం ప్రోచ్య
తే । ఏవమేవాస్య పరిద్రష్టురిమాష్షోడశకలాః పురుషాయణాః పురుషం
ప్రాప్యాస్తం గచ్ఛంతి భిద్యేతే చాసాం నామరూపే పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్య
తే । ఇతి భిద్యేతే విలీయేతే । సేయం శ్రుతిస్తత్త్వవిదృష్టివిషయా । గ
తాః కలా ఇతి శాస్త్రం తు । మృతతటస్థపురుషప్రతీతివిషయం । మ్రియ
మాణే తత్త్వవిది సమీపవర్తినః పురుషాస్స్వదృష్ట్యాంతేన తదీయవా
గాదీనామప్యగ్న్యాదిషు విలయం మన్యంతే । అతశ్శ్రుత్యోర్న విరోధః ।
తస్మాత్ పరమాత్మని తత్త్వవిదః ప్రాణానాం విలయః । భేదశ్రుతిరుపప
ద్యేత అయమర్థః శక్త్యాత్మనావస్థానే భిద్యేతేతి శ్రుత్యవిరోధ ఇత్య
ర్థః శక్త్యాత్మనా నామరూపయోరవస్థానాదజ్ఞానినస్తు జన్మాంతరసిద్ధ
యే శక్త్యవశేషత్వమిష్యతే । తస్మాత్తత్త్వవిదో వాగాదీనామవిశేషేణప
రమాత్మని లయః । ఉపాధివిలయే యన్ముక్తిరూపం తత్తస్మిన్నేవాధ్యాయే
చతుర్థపాదే చింతితం । నాకవన్నూతనం ముక్తిరూపం । యద్యపి పు
రాతనం అభినిష్పత్తివచనాత్ఫలత్వాదపి నూతనం స్వేనరూపేణేతి వాక్యే
స్వశబ్దాత్తత్పురాతనం । ఆవిర్భావో౽భినిష్పత్తిః ఫలంచాజ్ఞానహానితః
ఏష సంప్రసాదో౽స్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన
రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి శ్రూయతే । అస్యాయమర్థః । సమ్యక్ప్రసీదత్యు
పాధ్యుపశాంతావితి సంప్రసాదో జీవః । సచ శరీరత్రయే౽హంమమేదమి
త్యభిమానం పరిత్యజ్య పరం బ్రహ్మ ప్రాప్య ముక్తిరూపేణావతిష్ఠత ఇతి
తత్రైతన్ముక్తిరూపం న జీవస్య పూర్వసిద్ధం కింతు స్వర్గవదాగంతుకం కు
తః అభినిష్పద్యత ఇత్యుత్పాద్యత్వశ్రవణాత్ । పూర్వసిద్ధత్వే సంసారద
శాయామపి సిద్ధా ఏతత్ఫలత్వం న స్యాత్ । తస్మాత్స్వర్గవదిదం నూత
నం ముక్తిరూపమితి ప్రాప్తే బ్రూమః । స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి స్వ

శబ్దేనవిశేషితత్వాత్ పూర్వముపవిద్యత ఏవముక్తిరూపం । నచాత్రస్వ
శబ్దస్స్వకీయత్వ మభిధత్తేవిశేషణ వైయర్థ్య ప్రసంగాత్ । యద్య
ద్రూపంముక్తాఉపాదత్తే తత్తత్స్వకీయమేవేతి కస్యవ్యావృత్తయే విశేష్య
తే । అస్మిన్వాచిన్యేతు స్వశబ్దస్యస్వకీయత్వవ్యావృత్తిః ప్రయోజనంనచాభిని
ష్పత్తిరుత్పత్తిః పూర్వసిద్ధస్యనిష్పత్త్యసంభవాత్ । కింతర్హి తత్త్వజ్ఞానే
న బ్రహ్మాత్మావిభాగ ఏవాభినిష్పత్తిః నచైవంసతిఉపసంపద్యాభినిష్పద్య
తఇతి అనయోఃపునరుక్తిరితి శంకనీయం । సంపత్తిశబ్దేనతత్త్వం పదా
ర్థశోధనస్యవివక్షితత్వాత్ అభినిష్పత్తిస్తు వాక్యార్థావబోధః । నచ
పూర్వ సిద్ధత్వేసతిముక్తిరూపస్యఫలత్వవిరోధః । నివృత్తాజ్ఞానత్వాకా
రేణపూర్వసిద్ధత్వాభావాత్ । తస్మాత్పురాతనవస్త్వేవముక్తిరూపం త
త్రైవముక్తః ప్రతిజ్ఞానాదితి సూత్రేఅన్యచ్చింతితం । ముక్తిరూపాద్బ్ర
హ్మణోభిన్నమభిన్నంవావిభిద్యతే । సంపద్యజ్యోతిరిత్యేవంకర్మకర్తృభిదో
క్తితః । అభినిష్పన్నరూపస్య సఉత్తమఃపురుష ఇతి బ్రహ్మాత్మోక్తేరభిన్నం
తద్భేదోక్తిరుపచారతః । పూర్వాధికరణేనిర్ణీతంయదేతన్ముక్తస్యస్వరూ
పం తత్పరస్మాద్బ్రహ్మణోభిన్నం భవితుమర్హతికుతః కర్మకర్తృభేదవ్య
పదేశాత్ । ఏషసంప్రసాదః పరంజ్యోతిరుప సంపద్యేత్యత్ర సంప్రసాద
శబ్దోదితో జీవఉపసంపత్తాకర్తృత్వేనవ్యపదిశ్యతే జ్యోతిశ్శబ్దవాచ్యంచ
బ్రహ్మకర్మత్వేనతస్మాన్ముక్తస్యజీవస్యస్వరూపం బ్రహ్మణోభిన్నమితి
ప్రాప్తేబ్రూమః । జ్యోతిరుపసంపద్యేతి వాక్యంతత్పదార్థ శుద్ధివిషయ
ముక్తం । అతస్తదానీంభేదోస్తునామ । తతఉపరిస్వేనరూపేణాభినిష్ప
ద్యతఇతి వాక్యంవాక్యార్థ దశాపన్నంయన్ముక్తస్వరూపంతత్ప్రతిపాదయ
తి । నచతస్యబ్రహ్మణాసహభేదోస్తి । సఉత్తమఃపురుష ఇతివాక్యేతచ్ఛ
బ్దేనాభినిష్పన్నరూపం ముక్తస్వరూపంపరామృశ్య తస్యోత్తమపురుష శబ్ద
వాచ్యబ్రహ్మస్వరూపాభిధానాత్ । తస్మాన్ముక్తస్వరూపం బ్రహ్మాభి
న్నం । పునరన్యచ్చింతనీయం । క్రమేణయుగపద్వాస్యసవిశేషావిశేష

తే । విరుద్ధత్వాత్కాల భేదాద్వ్యవస్థాశ్రుతయోస్తయోః । ముక్తా
ముక్తదృశోర్భేదాద్వ్యవస్థాసంభవేసతి । అవిరుద్ధంయౌగపద్యమశ్రౌ
తంక్రమకల్పనం । ముక్తస్యస్వరూప భూతంబ్రహ్మశ్రుతిషుద్విధా ప్రతి
పాద్యతే । క్వచిత్సవిశేషం క్వచిన్నిర్విశేషం । తథాహి । అథయఆత్మా
పహతపాప్మావిజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘిత్సోఽపిపాస స్సత్యకామస్సత్య సంకల్ప
ఇతి సవిశేషత్వశ్రుతిః సయథాసైంధవ ఘనోఽనంతరోఽబాహ్యః కృత్స్నోర
రసఘన ఏవైవంవా అయమాత్మానంతరోఽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘ
నఏవేతినిర్విశేషత్వ శ్రుతిః । తేఏతేసవిశేషత్వనిర్విశేషత్వే ముక్తిదశా
యాం బ్రహ్మణోనయుగపత్సంభవతః । పరస్పరవిరుద్ధత్వాత్ । అతఃకా
లభేదేనవ్యవస్థాపనీయే ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । ప్రతిపత్తృభేదాద్యౌగపద్యే
వసవిశేషత్వనిర్విశేషత్వేఉపపద్యేతే । ముక్తప్రతిపత్త్యా నిర్విశేషత్వమే
వ । బద్ధప్రతిపత్త్యాతు ముక్తస్వరూపం బ్రహ్మసర్వజ్ఞత్వాది గుణవిశిష్టం ।
నచజగత్కారణత్వేనావభాసతే । నహిముక్తాఃపురుషాఃకదాచిదపిసర్వజ్ఞ
త్వసత్యసంకల్ప త్వాదిగుణయుక్తావయమితిప్రతిపద్యంతేతత్ప్రతిపత్తిహే
తుభూతాయాఅవిద్యాయానాశాత్ । బద్ధపురుషాస్తుఅవిద్యాయుక్తాస్సం
తోనిర్విశేషంబ్రహ్మసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టం కల్పయంతి । అతఃప్రతిపత్తృ
భేదాద్యౌగపద్యవ్యవస్థాసిద్ధౌకిమనేనకాలభేద కల్పనేన । తస్మాద్యౌగపదే
వ సంభవతస్సవిశేషత్వనిర్విశేషత్వే । ముక్తావన్యోవిశేషస్తృతీయా
ధ్యాయస్యతృతీయపాదే చింతితః । ముక్తిస్సాతిశయానోవాఫలత్వాద్బ్ర
హ్మలోకవత్ । స్వర్గవచ్ఛబ్దభేదేన ముక్తిస్సాతిశయైవహి । బ్రహ్మైవ
ముక్తిర్నబ్రహ్మక్వచిత్సాతిశయంశ్రుతం.। అతఏకవిధా ముక్తిర్వేధసో
మనుజస్యవా ।యథాబ్రహ్మలోకాఖ్యాసాలోక్యసారూప్యసామీప్యసార్ష్టి
భేదేనచతుర్విధం । తత్రసార్ష్టిర్నామచతుర్ముఖేనసమానైశ్వర్యం ।
యథావాకర్మభూయస్త్వాత్ఫలభూయస్త్వమితిస్వర్గాబహువిధాస్తథా
ముక్తిరపిఫలత్వావిశేషాత్సాతిశయేతి ప్రాప్తేబ్రూమః । ముక్తిర్నా

మనిజసిద్ధబ్రహ్మస్వరూపమేవ నతుస్వర్గవదాగంతుకం కించిద్రూపమితివ
క్ష్యతే బ్రహ్మ చైకవిధత్వేన శ్రుతినిర్ణీతం । తస్మాచ్చతుర్ముఖస్యమనుష్య
స్యవాముక్తిరేకవిధైవ సాలోక్యాదివిశేషస్తు జన్మరూపత్వాదుపాసనాతార
తమ్యేన సాతిశయో భవిష్యతి ముక్తిస్తు న తాదృశీతి సిద్ధం । యథోక్తైర్దశ
భిర్విచారైర్నిర్ణీతౌ జ్ఞానమోక్షౌ సాధనఫలరూపౌ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర
మితివాక్యేన సూత్రితౌ ॥

ఇదానీం తస్య సూత్రస్య సంక్షిప్తవ్యాఖ్యానరూపాం కాంచిదృచము
దాహరతి ।

జీం. । తదేషాభ్యుక్తా ।
సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ ।
యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్ ।
సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్త్సహ ।
బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి ।

తత్రాస్మిన్పూర్వసూత్రార్థే తదభిప్రాయపరిజ్ఞానార్థమేవానంత
రమేవ వక్ష్యమాణా కాచిదృగభ్యుక్తా । అభిహితా కథితా । సర్వోఽపి సూ
త్రాభిప్రాయస్తయా విస్పష్ట ఇత్యర్థః । బ్రహ్మవిదిత్యుక్తే కీదృశం బ్రహ్మేతి
బుభుత్సోదయాత్ సత్యాదిభిశ్చతుర్భిః పదైస్తత్స్వరూపముచ్యతే । తాని
పదాని సమానాధికరణత్వాద్విశేషణవిశేష్యరూపాణి । యథా నీలం మహ
త్సుగంధి ఉత్పలమిత్యత్ర విశేషణవిశేష్యభావః । తద్వదత్ర వేద్యతయా వి
వక్షితత్వాత్ప్రధానం బ్రహ్మ విశేష్యం సత్యాదీని పదాని చ స్వార్థవిపరీతే
భ్యస్తద్బ్రహ్మ వ్యావర్తయంతి । నను వివక్షితోత్పలవిపరీతాని ఉత్పలాని
హి విద్యంతే । రక్తముత్పలమల్పముత్పలం శుక్లముత్పలమీషద్గంధముత్పల
మిత్యేవం దృష్టత్వాత్ । తతో వివక్షితస్యోత్పలస్య తేభ్యో వ్యావృత్తయే నీలా
దిపదాని సంతి । అత్ర తు అనృతం బ్రహ్మ జడం బ్రహ్మ పరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మేత్యే
వం విపరీతాని బ్రహ్మాణి న సంతి । యథా సావాదిత్య ఏకస్తథా బ్రహ్మాప్యేక

మేవ । తస్యవ్యావర్త్యాభావాత్ సత్యాదివిశేషణానివ్యర్థానీతిచేన్న । తే
షాంలక్షణరూపవిశేషణత్వేనవ్యావర్త్యసద్భావాత్ ।

సజాతీయమాత్రాద్వ్యావర్తకంకేవలవిశేషణం । స్వేతరకృ
త్స్నవ్యావర్తకరూపంయత్తల్లక్షణవిశేషణమితితయోర్వివేకః । తథా
సతిఅబ్రహ్మరూపేభ్యోసత్యజడపరిచ్ఛిన్నేభ్యోవ్యావృత్తయేసత్యాదిపదాని
భవిష్యంతి । ఆకాశమవకాశమిత్యస్మిన్లక్షణేసజాతీయస్యాకాశాంతరస్య
వ్యావర్త్యస్యాభావేసతివిజాతీయానిమూర్తద్రవ్యాణియథావ్యావ
ర్త్యంతేతద్వత్రాసత్యాదివ్యావర్త్యాయసత్యాదిపదానిబ్రహ్మవిశేష్యప్ర
వృత్తతయాపరార్థత్వాత్స్వస్వరసనిరపేక్షాణ్యేవబ్రహ్మశబ్దేనసంబధ్యం
తే । సత్యంబ్రహ్మజ్ఞానంబ్రహ్మఅనంతంబ్రహ్మేతి । యద్వస్తుయేనరూపేణనిశ్చి
యతేతచ్చేత్తత్కదాచిదపితద్రూపంనవ్యభిచరతితదాతద్వస్తుసత్యమిత్యు
చ్యతే । యథాసర్పస్యాధిష్ఠానభూతారజ్జుః । యస్యతువ్యభిచారోస్తిత
దనృతం । యథారజ్జ్వాంప్రతీతస్సర్పః । తద్వజ్జగదధిష్ఠానభూతంబ్రహ్మ
ముక్తావపివ్యభిచారాభావాత్సత్యం । జ్ఞానబాధ్యత్వేనముక్తౌవ్యభిచారి
త్వాజ్జగదనృతం । అతఏవమాండూక్యశ్రుతిర్జగతోమిథ్యాత్వందర్శ
యతి । మాయామాత్రమిదంద్వైతమద్వైతంపరమార్థతః । ఇతి । ఛాందోగా
శ్చ । దృష్టాంతత్వేనవికారస్యఘటాదేరనృతత్వంప్రకృతేశ్చమృత్తికా
యాస్సత్యత్వమామనంతి । వాచారంభణంవికారోనామధేయంమృత్తి
కేత్యేవసత్యమితి । బ్రహ్మజడంభవితుమర్హతిసత్యత్వాత్ మృత్తికాది
వదిత్యాశంక్యజ్ఞానమిత్యుచ్యతే । వ్యావహారికసత్యత్వేనమృత్తికాయాజ
డత్వం । బ్రహ్మణస్తుపారమార్థికసత్యత్వాచ్చిద్రూపమిత్యభిప్రా
యః । బ్రహ్మపరిచ్ఛిన్నంభవితుమర్హతిజ్ఞానశబ్దార్థత్వాద్ఘటజ్ఞానవ
దిత్యాశంక్యఅనంతమిత్యుచ్యతే । జ్ఞాయతేస్ఫుర్యతేఘటాదికమనేనేతి
వ్యుత్పత్త్యాఘటతత్స్ఫురణయోస్సంబంధజనకోంతఃకరణవృత్తివిశేషోలౌ
కేజ్ఞానశబ్దార్థః । సచభౌతికః । అన్నమయంహిసోమ్యమనఇతిశ్రుతేః ।

తస్మాద్యుక్తం తస్యజ్ఞాన స్యాపరిచ్ఛిన్నత్వం । ఇదంతుజ్ఞప్తిర్జ్ఞాన మితివ్యు త్పత్త్యాస్ఫురణమేవోచ్యతే తస్యభౌతికత్వాభావాదనంతత్వం । అతఃప రిచ్ఛేదః। సచత్రివిధఃదేశకృతోకాలకృతోవస్తు కృతశ్చేతి।తత్రఆకాశవత్స ర్వగతశ్చనిత్యఇతి శ్రుత్యాసర్వదేశసర్వకాల సంబంధానగ మాద్దేశకా లకృత పరిచ్ఛేదానస్తః। బ్రహ్మైవేదమమృతంపురస్తాద్బ్రహ్మపశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణతశ్చోత్తరేణాధశ్చోర్ధ్వంచ ప్రసృతంబ్రహ్మైవేదంవిశ్వమిదంవరిష్ఠం। ఇతిశ్రుతేః।సర్వవస్తు సర్వదేశసర్వకాలసంబంధవత్సర్వవస్త్వాత్మకత్వస్యాపి శ్రవణాత్ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్త్వభావేనవస్తుపరిచ్ఛేదోపినాస్తి । తస్మాత్స త్యాదిపదైస్త్రిభ్యోమిథ్యాత్వజాడ్యపరిచ్ఛేదేభ్యోయద్వ్యావర్తితంతద్బ్రహ్మేతివా క్యార్థఃసంపద్యతే। ననుసత్యాదిపదానామతద్వ్యావృత్తిపరత్వాద్బ్రహ్మశ బ్దార్థస్యఉత్పలాది శబ్దార్థవల్లోకేప్రసిద్ధ్యభావాత్ వాక్యంశూన్యపరం ప్రస జ్యేత । కుతః । మృగతృష్ణాంభసిస్నాతః ఖపుష్పకృతశేఖరః । ఏషవం ధ్యాసుతోయాతి శశశృంగధనుర్ధర ఇత్యాదివాక్యవదితిచేన్న । బృహ త్త్వార్థా తోర్థానుగమనేన బ్రహ్మశబ్దార్థస్య ప్రసిద్ధత్వాత్ । ప్రకారాం తరే ణాపిప్రసిద్ధిర్భగవద్భిర్దర్శితా । సర్వస్యాత్మత్వాచ్చబ్రహ్మాస్తిత్వప్రసి ద్ధిః । సర్వోహ్యాత్మాస్తిత్వంప్రత్యేతీతి బ్రహ్మాణశ్చాత్మత్వాదస్తిత్వంప్రసిద్ధం। బ్రహ్మణశ్చాత్మత్వం అయమాత్మాబ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధం। అతశ్శూన్యార్థత్వా భావేసతిసత్యాది పదానాంవిశేషణత్వంలక్షణత్వంవా ఉపపద్యేత । అన్య థాశూన్యార్థత్వేకింవిశేష్యేత. కింవాలక్ష్యేత । విశేషణపక్షేవస్తుతో బ్రహ్మాంతరాభావేపిఅవిద్యాదశాయామనృత జడపరిచ్ఛిన్నరూపోపాధి భిరుపహితత్వాకారేణానృతత్వాది ధర్మవిశిష్టానాంత్రయాణాంబ్రహ్మాం తరాణాంసజాతీయానాంసద్భావాత్ వివక్షితంబ్రహ్మతేభ్యోబ్రహ్మభ్య స్సత్యాదిపదైర్విశేష్యతే । లక్షణపక్షేతువిజాతీయేభ్యోప్యుపాధిభ్యోవ్యా వర్త్యతే ।

యథాద్రష్టృదర్శనదృశ్యాది త్రిపుటీవ్యవహారాద్వ్యావర్త్యభూత

౫.

భూమపదార్థో లక్ష్యతే । తద్వత్తథాచ ఛందోగా ఆమనంతి । యత్రనా
న్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి స భూమేతి । అన్యోఽన్యత్పశ్య
తీత్యేవమాదికా త్రిపుటీ యస్మిన్పదార్థే నాస్తి స పదార్థో భూమేత్యేత
ద్వ్యావర్త్యా సర్వవ్యవహారరహితం వస్తు లక్ష్యతే । ఏవమత్రాపి సత్యాదిభిః ప
దైర్మిథ్యాత్వాదివ్యావర్త్యా తద్రహితం బ్రహ్మ లక్ష్యతాం । అత్ర కేవలవిశేష
ణత్వపక్షే సత్యాదిపదాని త్రీణ్యపి పరస్పరనియామకత్వేన మిలిత్వా బ్రహ్మ
స్వరూపం ప్రతిపాదయంతి । తథాహి బాధరాహిత్యవాచి సత్యపదం త్రివి
ధం సత్త్వమాచష్టే । ప్రాతిభాసికం వ్యావహారికం పారమార్థికం చేతి
త్రైవిధ్యం । శుక్తిరజతాదీనాం యావత్ప్రతిభాసం బాధారాహిత్యా
త్ప్రాతిభాసికం సత్యత్వం । పృథివ్యాదిభూతానాం శరీరాదిభౌతికానాం చ త
త్త్వజ్ఞానోదయాత్పూర్వం లోకవ్యవహారే బాధాభావాద్వ్యావహారికం స
త్యత్వం । వేదాంతోక్తాత్మాది తత్త్వజ్ఞానాదూర్ధ్వమపి బాధాభావాద్బ్ర
హ్మణః పారమార్థికసత్యత్వం । తత్రావిశేషేణ త్రిష్వపి వర్తమాన
స్సత్యశబ్దో జ్ఞానానంతశబ్దాభ్యాం నియమితస్సన్ బ్రహ్మణ్యేవ పర్యవస్యతి ।
న హి ప్రాతిభాసిక వ్యావహారికయోశ్చిద్రూపత్వమపరిచ్ఛిన్నత్వం వాఽస్తి ।
జ్ఞానశబ్దోఽపి చిద్వస్తుని బుద్ధిరూపజ్ఞానే చ వర్తమానస్సత్యానంతశబ్దా
భ్యాం నియమితశ్చిద్రూపే బ్రహ్మణ్యేవావతిష్ఠతే । న ఖలు బుద్ధి
వృత్తిర్బ్రహ్మవదత్యంతమబాధ్యా త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితా వా । సత్యజ్ఞాన
శబ్దవదనంతశబ్దశ్చ దేశపరిచ్ఛేదరహితే ఆకాశే సర్వపరిచ్ఛేదరహితే బ్ర
హ్మణి చ వర్తమానస్సత్యజ్ఞానశబ్దాభ్యాం నియమితో బ్రహ్మణ్యేవావతి
ష్ఠతే । న హ్యాకాశస్య పారమార్థికం సత్యత్వం స్ఫురణత్వం వాఽస్తి ।
తదేవం పరస్పరనియమితాని త్రీణి సత్యాదిపదాని కూటస్థం సత్యజ్ఞానా
నంతచిద్రూపమద్వితీయం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయంతి । తదుక్తం పూర్వాచా
ర్యైః । కౌటస్థ్యమేవ సత్యత్వం స్ఫురణం జ్ఞానమిష్యతే । ఆనంత్యం చైకతా
చైవం బోధ్యతే బ్రహ్మ తైస్త్రిభిరితి । తత్రానంతశబ్ద ఇతరవ్యావృత్తిముఖే

నైవబ్రహ్మవిశినష్టి । సత్యజ్ఞాన శబ్దౌతుస్వార్థరూపం కౌటస్థ్యంస్ఫుర
ణంచసమర్ప యంతౌతద్విపరీతం మిథ్యాత్వంజడత్వంచార్థాన్నివా
రయంతౌవిశేషణత్వం ప్రాప్నుతః । తదుక్తంవార్తికకృద్భిః। తత్రానం
తోంతవద్వస్తు వ్యావృత్త్యైవవిశేషణం । స్వార్థార్పణ ప్రసిద్ధాచపరిశి
ష్టావిశేషణం । శబ్దాత్ప్రతీయతేతా వత్సంగతిర్ధర్మధర్మిణోః । మా
నాంతరాదపోహస్తు న శాబ్దస్తేనసంస్కృత ఇతి॥ సత్యత్వజ్ఞానత్వయోర్మి
థ్యాత్వజడత్వయోశ్చసహావస్థానాన్యథానుపపత్తిర్మానాంతరం। యద్య
పిధర్మధర్మిసంబంధోన వాస్తవస్తథాపి బ్రహ్మబోధస్యద్వారంభవత్యేవ।
లోకమిథ్యాభూతేన ప్రతిబింబేన సత్యబింబావబోధదర్శనాత్ । మి
థ్యాభూతస్వప్నకామినీదర్శనేన భావిశ్రేయస్సూచనాచ్చ । తదేవంస
త్యాదివిశేషణత్రయేణబ్రహ్మస్వరూపావబోధాదేవతావద్బ్రహ్మణో
లక్షణం । యద్వాతేషాంపదానామేకైకమేవనిరపేక్షం బ్రహ్మలక్షణం ।
సత్యశబ్దేన మిథ్యాభూతయోరజ్ఞానతత్కార్యయోర్వ్యావృత్తౌసత్యా
మఖండబోధమబాధ్యంబ్రహ్మైకమేవ పరిశిష్యతే । బ్రహ్మణఉపలక్షణ
కోయస్సత్యత్వధర్మస్సోప్యవిద్యాతత్కార్యత్వాన్మిథ్యైవేతి సత్యశబ్దేన
వ్యావర్త్యతే । యథాకలుషితేజలే ప్రక్షిప్తంకతకరజోజలగతపూర్వ
కాలుష్యంనివర్తయత్స్వయమపినివర్తతే। యథావాభుక్తాన్నజీరణా
యస్వీకృతమౌషధమన్నవత్స్వయమాత్మానమపి జరయతితద్వత్ । నచస
త్యత్వధర్మేవ్యావర్తితేసతిబ్రహ్మణోమిథ్యాత్వం ప్రసజ్యేతేతిశంకనీ
యం । మిథ్యాత్వస్యాదావేవ నివర్తితత్వాత్ । నహికతకరజసోనివృత్తౌ
పూర్వకాలుష్యంపునరాగచ్ఛతి। నాప్యౌషధేజీర్ణేపునరన్నమజీర్ణంభ
వతి । సత్యత్వమిథ్యాత్వయోరపి వ్యావృత్తౌనిర్ధర్మకం బ్రహ్మేతిలక్షితం
భవతి । నచతాదృశంనాస్త్యేవేతిశంకనీయం । సదాత్మరూపత్వానుపప
త్తేః । సద్రూపత్వమాత్మత్వంచఛందోగా ఆమనంతి । సదేవసోమ్యేద
మగ్రఆసీదితి సద్వస్తూపక్రమ్యతత్సత్యంస ఆత్మేతిశ్రవణాత్ । అతోయద

త్రవాక్యే సత్యశబ్దేనవివక్షితం తదేవ సద్రూపమాత్మరూపం చేత్యవగ
మ్యతే । నహి తేజసస్తమస్త్వమివ సతో సత్తా సంభవతి। ఆత్మనో సత్వం భా
వ్యకారవచనముదాహృత్య పూర్వమేవ నిరాకృతం । కించ సత్యత్వమిథ్యా
త్వకల్పనాయా అధిష్ఠానత్వాదపి బ్రహ్మణో నాసత్వం । నహి నిరధిష్ఠాన
భ్రమస్సంభవతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య ఛాందోగ్యే । తద్ధైక ఆహురసదేవే
దమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తస్మాదసతస్సజ్జాయేతేతి । పరకీయమత
త్వేనాసత్పక్షముపన్యస్య । కుతస్తు ఖలు సౌమ్యైవం స్యాదితి హోవాచ కథమ
సతస్సజ్జాయేతేతి తం పక్షం దూషయిత్వా । సత్త్వేవ సౌమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమే
వాద్వితీయమితి సత్పక్షం స్వకీయమతత్వేన ఉపసంహరతి । యుక్తశ్చాయ
మేవ పక్షః । అసతో జగదుపాదానత్వే తు పృథివీ నాస్త్యాపో న సంతీత్యేవం
జగదసదనువిద్ధం ప్రతీయేత న త్వేవం ప్రతీయతే । కింత్వస్తి పృథివీ సం
త్యాప ఇత్యేవం సదనువిద్ధమేవ సర్వం ప్రతీయతే । తస్మాజ్జగత్కారణం బ్ర
హ్మ సద్రూపమేవ । యథా ఛాందోగ్యే బ్రహ్మణః కారణత్వముపజీవ్య స
త్త్వాసత్త్వపక్షయోర్గుణదోషావుపన్యస్తావేవమత్రాపి తైత్తిరీయకే బ్ర
హ్మణః ప్రత్యగాత్మరూపత్వముపజీవ్య సత్త్వాసత్త్వపక్షయోః ప్రత్యగాత్మ
న ఏవ భావాభావావుపన్యసిష్యేతే । అసన్నేవ స భవతి । అసద్బ్రహ్మేతి వేద
చేత్ । అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద సంతమేనం తతో విదురితి । కఠాశ్చామనం
తి । అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇతి । తస్మాద్వస్తుతస్సత్యత్వధర్మరహితమపి బ్ర
హ్మ తత్కల్పనాధిష్ఠానత్వాత్సద్రూపమేవ । పరస్పరవిరోధే హి న ప్రకా
రాంతరస్థితిరితి న్యాయేన సత్యత్వమిథ్యాత్వోభయరాహిత్యమయుక్తమి
తి చేన్నైవం । నపుంసకవ్యక్తివదుపపన్నం । యథా పరస్పరవిరుద్ధస్త్రీ
త్వపురుషత్వోభయరహితో సౌ వ్యక్తిః తద్వత్ । ప్రత్యక్షేణ ప్రమితో సౌ
వ్యక్తిరితి చేత్తర్హి । బ్రహ్మాపి శ్రుత్యా ప్రమీయతాం । శ్రుతిస్తు సత్యం
బ్రహ్మేతి సత్యశబ్దవాచ్యత్వం బ్రవీతి । సత్యత్వధర్మమంగీకరోతీతి చేన్న ।
యతో వాచో నివర్తంత ఇతి వాచ్యత్వప్రతిషేధశ్రుతేః । సత్యశబ్దస్తు

వ్యావహారికసత్యత్వధర్మస్యైవవాచకతయాలోకే వ్యుత్పన్నస్సన్ బ్ర
హ్మణ్యారోపితం వ్యావహారికసత్యత్వధర్మము పజీవ్యతద్విరుద్ధమిథ్యాత్వం
నిరాకుర్వన్ ధర్మద్వయరహితం సన్మాత్రంబ్రహ్మతత్త్వంలక్షయతి । లో
కేయథా పాదతలేలగ్నంకంటక మన్యేనకంటకేనోద్ధృత్యకంటకద్వయర
హితంకేవలంపాదమవశేషయతితద్వత్ । తస్మాత్సత్యంబ్రహ్మేతిలక్షణం
నిర్దుష్టం । ననుజ్ఞానంబ్రహ్మేత్యేతస్మిన్ లక్షణే । జానాతేర్ధాతోర
ర్థానుగమేనబ్రహ్మణి క్రియాప్రసజ్యేత । తథాహి । జ్ఞాయతేనేనేతిక
రణవ్యుత్పత్త్యాబ్రహ్మణోజ్ఞానక్రియాకరణత్వం । జ్ఞప్తిర్జ్ఞానమితిభావా
ర్థవ్యుత్పత్తౌతు క్రియారూపత్వం చనచోభయంయుజ్యతే । నిష్కలంని
ష్క్రియంశాంతమితి క్రియాప్రతిషేధశ్రుతేః । తదేతల్లక్షణందుష్టమితిచే
న్నైవం । సత్యశబ్దవత్ జ్ఞాన శబ్దస్యాపిలక్షకత్వాత్ । ధాత్వర్థస్తుబుద్ధే
వృత్తిః । తథాచోపదేశసహస్ర్యామభిహితం । ఆత్మాభాసస్తుధీవ్యాప్తౌ
ధాత్వర్థశ్చధియః క్రియా । ఉభయంచావివేకేనజానాతీత్యుచ్యతేమృ
షా । చైతన్యప్రతిబింబేనవ్యాప్తోబోధోభిజాయతే । బుద్ధిశ్శబ్దాదినిర్భాసః
తేనమోముహ్యతేజగత్ । ఇతి । చైతన్యప్రతిబింబయుక్తాయాం శబ్దస్పర్శా
దివిషయావభాసికాయాం బుద్ధౌవ్యుత్పన్నోజ్ఞానశబ్దః బ్రహ్మణ్యారోపిత
సర్వదృశ్యభాసకత్వ ధర్మంజడత్వనివారణాయో పజీవ్యతత్తేనాపిధర్మే
ణవిరహితంనిత్య చైతన్యప్రత్యగాత్మరూపం బ్రహ్మతత్త్వంలక్షయతి । తదే
తత్సర్వంవార్తిక కకారైస్స్పష్టమభిహితం । బుద్ధేఃప్రత్యయకారిత్వంత
త్సాక్షిణ్యుపచర్యతే । ఆత్మచైతన్యసందీప్తాం వృత్తింధీఃకురుతేయతః ।
చైతన్యాలింగితాస్సర్వాస్తప్తాయోవిస్ఫులింగవత్ । ధీవృత్తయోహిజా
యంతేసత్వవచ్చిద్వివర్జితాః । చైతన్యఖచితాన్ దృష్ట్వాప్రత్యయాన్
బుద్ధికర్తృకాన్ । జ్ఞానంక్రియతఇత్యజ్ఞాః కూటస్థఇతిమన్వతే । బుద్ధ్య
భావాదవిచ్ఛిన్నం నదృగ్రూపంయథాపురా । బుద్ధ్యుత్పత్తావపితథావి
క్రియంహ్యనుభూయతాం । ఇతి । నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్య

తే । సయథా సైంధవఘనోఽనంతరోఽబాహ్యః । కృత్స్నో రసఘన ఏవైవం వా అరేఽయమాత్మాఽనంతరోఽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవేత్యాదిశ్రుతేః నిత్యచైతన్యైకరసస్వభావత్వావగమాత్ తాదృశస్యైవ నిష్ప్రపంచస్యాత్మనో జ్ఞానశబ్దేన లక్ష్యమాణత్వాత్ । జ్ఞానం బ్రహ్మేత్యేతల్లక్షణమపి నిర్దోషమేవ । నన్వనంతం బ్రహ్మేతి లక్షణే త్రివిధపరిచ్ఛేదనిషేధాత్తదభావవిశిష్టం బ్రహ్మేతి ప్రాప్నుయాత్ । ఇహ భూతలే ఘటో నాస్తీతి నిషేధే యథా ఘటాభావవైశిష్ట్యం భూతలస్య ప్రతీయతే । తద్వత్తథా చ నాఖండైకరసత్వసిద్ధిరితి చేన్నైవం । వస్తుపరిచ్ఛేదనిషేధేన బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య వాస్తవస్యాప్యభావస్యాపి వస్తునో నిషేధాత్ మాయాకార్యమేవాభావముపజీవ్య పరిచ్ఛేదం వ్యావర్త్య కతకరజోన్యాయేన తమప్యభావం వ్యావర్త్యాసదేకరసమేవ లక్ష్యతే । తథా సతి శ్రుత్యంతరే సదేవ సోమ్యేత్యవధారణముపపద్యతే । తస్మాదనంతం బ్రహ్మేత్యేతదపి లక్షణముపపన్నమేవ । తదేతదభిప్రేత్య వార్తికకార ఆహ । కాలాకాశాదియోనిత్వాత్సర్వాత్మత్వాత్తథాత్మనః । వస్త్వంతరస్య చాభావాత్ ముఖ్యానంత్యం పరాత్మనః । కల్పితేన పరిచ్ఛేదో నహ్యకల్పితవస్తునః । కల్పితశ్చేహ కాలాదిర్వాచారంభణశాస్త్రత ఇతి । అనేనైవ సత్యాదిన్యాయేన ॥

విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ । అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిర్భవతి । పూర్ణమదః పూర్ణమిదం । ఇత్యాదిశ్రుతిషూక్తానందస్వయంజ్యోతిః పూర్ణాదిశబ్దాః ప్రత్యేకం లక్షణత్వేన యోజనీయాః । తదర్థమానందాదయో గుణా అత్రోపసంహర్తవ్యాః । బ్రహ్మణి నివర్తనీయానాం పురుషభ్రాంతీనాం బహుత్వాల్లక్షణబాహుల్యం । న త్వేతావతా బ్రహ్మణో బహువిధత్వమస్తి । నిర్విశేషమేవ సర్వైర్లక్షణైః ప్రతిపాద్యతే । ఆనందాదీనాముపసంహారస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితః । అనాహార్యా ఉతాహార్యా ఆనందాద్యాస్తు నాహృతిః । ధామని సత్యకామాదేరివ తేషాం వ్యవస్థితేః । విధీయమానధర్మాణాం వ్యవస్థా స్యాద్య

థావిధిః ప్రతిపత్తిఫలానాంతు సర్వశాఖాసు సంహృతిః । ఆనందో బ్రహ్మ । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ । ఇత్యాదయస్తైత్తిరీయకే పరబ్రహ్మవిద్యాయాం పఠ్యంతే । ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేత్యాద్యైతరేయకాది ప్రోక్తాసు బ్రహ్మవిద్యాసు నోపసంహర్తవ్యా వామనీత్యాదివద్వ్యవస్థోపపత్తేః ఏష ఏవ వామనిరేష ఏవ భామనిరితి వామనేతృత్వభాసకత్వాదయో గుణా ఉపకోసలవిద్యాయామామ్నాతాః । సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇతి సత్యకామాదయో దహరవిద్యాయామామ్నాతాః । తత్ర యథా పరస్పరం గుణానుపసంహార ఏవమానందాదీనాం వ్యవస్థాస్త్వితి ప్రాప్తే బ్రూమః । విషమో దృష్టాంతః । వామనిత్వాదీనాం ధ్యేయత్వేన విధీయమానత్వాద్యథావిధి వ్యవస్థాయుక్తా । ఆనందాదయస్తు ప్రతిపత్తిఫలా ఇతి న విధీయంతే । అతో వ్యవస్థాపకవిధ్యభావాత్ప్రతిపత్తిఫలస్య సర్వత్ర సమానత్వాచ్చ ఆనందాదయ ఉపసంహర్తవ్యాః । బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వం తత్రైవ ద్వితీయపాదే చింతితం । బ్రహ్మ కిం రూపి వా రూపభేదేన్నిరూపమేవ వా ద్వివిధశ్రుతిసద్భావాద్బ్రహ్మణస్స్యాదుభయాత్మకం । నీరూపమేవ వేదాంతైః ప్రతిపాద్యమపూర్వతః । రూపంత్వనూద్యతే ధ్యాతుముభయత్వం విరుధ్యతే । తదేతచ్చతుష్పాద్బ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతయో రూపవద్బ్రహ్మ ప్రతిపాదయంతి । అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమస్నేహమిత్యాదిశ్రుతయో నీరూపం । తస్మాద్వస్తుత ఉభయాత్మకం బ్రహ్మేతి ప్రాప్తే బ్రూమః । నీరూపమేవ శాస్త్రప్రతిపాద్యం మానాంతరాసిద్ధత్వాత్ । జగత్కర్తృత్వాదిరూపయుక్తం తు బ్రహ్మ క్షిత్యాదికం సకర్తృకం కార్యత్వాదిత్యనుమానేనావగంతుం శక్యతే తత ఉపాసనాయామనూద్యతే । నతు తాత్పర్యేణ ప్రతిపాద్యతే । నచానుమానశాస్త్రసిద్ధయోరుభయోస్సరూపనీరూపబ్రహ్మణోర్వాస్తవత్వం । ఏకస్మిన్వస్తుని సరూపనీరూపత్వయోర్విరుద్ధత్వాత్ । తస్మాదతాత్పర్యవిషయస్య సరూపత్వస్య భ్రాంతత్వాన్నీరూపమేవ తత్త్వతో బ్రహ్మ । తదేతదద్వైతైకరసం బ్రహ్మ సత్యజ్ఞానాదివాక్యైర్లక్షితం ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర

మితిసూత్రస్యవ్యాఖ్యానరూపాయామృచి ప్రథమపాదేన బ్రహ్మశబ్దార్థం
వ్యాఖ్యాయావశిష్టేన యో వేదేత్యాదినా పాదత్రయేణ వేదనపరప్రాప్తీర్వ్యా
ఖ్యాయేతే। యః పుమాన్ వేదసప్రమాసశ్నుతే ప్రాప్నోతీతి కిం వేదేత్యా
శంక్యైతదుచ్యతే। గుహాయాంపరమేవ్యోమన్నిహితమితి అన్నమయా
ద్యానందమయాంతానాంవక్ష్యమాణానాంసముదాయో గుహా తథా చా
న్యత్రోక్తం। పితురభ్యంతరం భార్యా దారస్యాభ్యంతరంసుతః। సుతాద
భ్యంతరంక్షేత్రంక్షేత్రాదభ్యంతరంధనం। ధనాదభ్యంతరం వేశ్మతస్మాద
భ్యంతరంతనుః। దేహాదభ్యంతరః ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంతరంమనః। త
తః కర్తా తతో భోక్తా గుహా సేయం పరంపరేతి। యదేతత్పంచకోశోపాదా
నమవ్యాకృతం తదేతత్పరమవ్యోమేత్యుచ్యతే। తచ్చావ్యాకృతం సంప్ర
దాయవిద్భిర్దర్శితం। శరీరద్వయ కారణమాత్మాజ్ఞానంసాభాసమవ్యాకృ
తమిత్యుచ్యతే। శ్రుతిశ్చ సర్వస్యాస్య జగత ఉత్పత్తేః ప్రాగవ్యాకృతత్వం ద
ర్శయతి। తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీదితి అస్పష్టదశాపన్నత్వమవ్యా
కృతత్వం తదవ్యాకృతమమూర్తత్వసామ్యేన వాజసనేయినో గార్గీబ్రాహ్మ
ణే గార్గియాజ్ఞవల్క్యప్రశ్నోత్తరయోరాకాశశబ్దేన సమామనంతి। కస్మిన్నుఖల్వా
కాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి ప్రశ్నః। ఏతస్మిన్నుఖల్వక్షరే ఆకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేత్యు
క్తం। తస్య చాకాశస్య లోకప్రసిద్ధాకాశవాయ్వాదిపంచమహాభూతకా
రణత్వాత్పరమత్వం తస్మిన్ పరమాకాశే నిహితముపస్థితం బ్రహ్మ యద్యప్య
వినాశిన్యక్షరశబ్దవాచ్యే సర్వాధిష్ఠానే బ్రహ్మణ్యవ్యాకృతపంచమహాభూ
తాదికంజగదారోపితం సదవస్థితం। తథాపి బుభుత్సోర్బుద్ధిర్బాహ్యాన్
రూపాదివిషయానుపేక్ష్యాన్నమయాదిక్రమేణావ్యాకృతపర్యంతమంతః
ప్రవిశ్య నిష్ప్రపంచబ్రహ్మతత్త్వం సాక్షాత్కరోతి। తస్మాద్బుభుత్సుదృష్టిమ
పేక్ష్య పరమే వ్యోమన్యవస్థితమిత్యుపచర్యతే। యద్వా గుహాయాం పరమే
వ్యోమన్నితి సామానాధికరణ్యాదవ్యాకృతమేవ గుహాశబ్దేనాప్యభిధీయతే।
సర్వస్య జగతస్తత్ర నిగూఢత్వాత్ యద్వా హృదయపుండరీకమధ్యస్థాం గు

ష్టపరిమితోఽయః ప్రసిద్ధ ఆకాశస్స ఏవాత్రపరమో వ్యోమన్నిత్యుచ్యతే । జాగరణవ్యవహారహేతుం బాహ్యాకాశం స్వప్నవ్యవహారహేతుం దేహమధ్యవర్త్యాకాశం చాపేక్ష్య సర్వదుఃఖరహితయోస్సుషుప్తిసమాధ్యోస్స్థానత్వేన హృదయాకాశస్యోత్కృష్టత్వం యుక్తం । తస్మిన్నాకాశేఽవస్థితా బుద్ధిర్గుహా । తస్యాం గుహాయాం జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపత్రిపుటీవ్యవహారస్య భ్రాంతివివేకాభ్యాం సంపాదితయోర్భోగమోక్షయోశ్చ నిగూఢత్వాత్తయా బుద్ధ్యోపలభ్యత్వేన బ్రహ్మ తత్ర నిహితం । తత్ర హి ప్రత్యగ్బ్రహ్మాస్తి । ఏతచ్చ వార్తికే స్పష్టముక్తం । జ్ఞాతృజ్ఞానగుహాంతస్థం ప్రతీచోఽన్యన్న లభ్యతే । సత్యాదిపదతో బ్రహ్మ ప్రత్యగాత్మని కథ్యతే । ప్రత్యగాత్మా బ్రహ్మరూపం బ్రహ్మణోఽన్యన్న కించన సర్వాత్మకం సర్వసత్తాస్ఫూర్తిదం పరమద్వయం । సర్వవ్యాపకమాత్మస్థం ప్రత్యగాత్మని కథ్యతే ఇతి స్వరూపత్వేఽపి కామావిద్యాదిభిరావృతత్వాద్బహిర్ముఖైర్నోపలభ్యతే । అంతర్ముఖైస్తు తదావరణబాధాదుపలభ్యతే । తదుక్తం బుద్ధౌ నిగూఢ తద్బ్రహ్మ కామావిద్యాద్యుపప్లవాత్ । ప్రత్యగ్ధియోఽనుపశ్యంతి । న తు బాహ్యార్థయోపరే । సత్యాద్యర్థవిరుద్ధేభ్యస్సమ్యగ్వ్యావృత్తధీర్యతః ధియః ప్రత్యక్ప్రవిశ్యాథ సత్యాత్మానం ప్రపశ్యతి । తద్విరుద్ధేషు చాత్మానం ప్రవేశ్య హృదయస్థితే స్వరూపేత్యక్తబుద్ధిర్యో జగద్రూపం ప్రపశ్యతి । జగద్రూపం పరిత్యజ్య బ్రహ్మ వ్యాపకమద్వయం । స్వస్వరూపానుసంధానాద్బ్రహ్మైక్యం ప్రపశ్యతీతి బ్రహ్మప్రతీచోరేకత్వే సతి వేద్యవేత్తృవేదనాభావేన వేదనమయుక్తమితి చేన్న వేదనసర్వకామప్రాప్తిముక్త్యాదివ్యవహారాణామౌపచారికత్వాదేతదుక్తం భవతి తదప్యుక్తం । జ్ఞాతృభేదాత్తు తద్బ్రహ్మ హ్యనీప్సితతమం పరం । జ్ఞాతురన్యస్య వాభావాద్వేదేత్యుచ్యతే కథం । సత్యాదిలక్ష్యజ్ఞానోత్థమసత్యాద్యంశహీదతి । ఏవం చాప్తమవాప్నోతి కేవలాజ్ఞానహానతః । తద్వేదజ్ఞాతం విజానాతి విముక్తశ్చ విముచ్యతే । నిర్వర్తతే నివృత్తం చ త్రైర్వాశ్నపథయామ్యహమితి । యథాలోకే

జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయభేదాభావేఽపి దశమస్త్వసీతివాక్యేన స్వకీయ దేహంమే
శయిత్వా సర్వగణనాయాం సత్యాం స్వకీయదశమత్వం బుధ్యతే తథా స్వకీ
యం బ్రహ్మత్వమప్యవబుధ్యతాం । బుద్ధేతు స్వకీయే బ్రహ్మత్వే తటస్థబ్ర
హ్మబోధమాత్రేణ స్వకీయో బ్రహ్మత్వజీవత్వభ్రమో న నివర్తతే । తస్మా
ద్గుహాయాం నిహితం ప్రత్యక్త్వమేవ బ్రహ్మతయా విద్యాత్ । ఏతావతా
సూత్రోక్తం వేదనం వ్యాఖ్యాతం । సోఽశ్నుత ఇత్యాదినా పరప్రాప్తిర్వ్యా
ఖ్యాయతే । బ్రహ్మవిత్పుమాన్ సర్వాన్ కామాంత్సర్వప్రాణిగతాన్ భో
గాన్ సహాశ్నుతే యుగపద్వ్యాప్నోతి । అజ్ఞానీ పురుషః క్రమేణ వివిధాని
స్వకర్మఫలభూతాని శరీరాణి గృహీత్వా చక్షురాదికరణోపాధికృతేన జల
సూర్యకాదివత్ప్రతిబింబభూతేన జీవరూపేణ తం తం భోగమనుభవతి । జ్ఞా
నీ తు విపశ్చితా బ్రహ్మణా సర్వజ్ఞబ్రహ్మరూపేణ సర్వాన్ కామాన్ యుగ
పదనుభవతి । తదేతత్పూర్వాచార్యైరప్యుక్తం । అవగత్యాఖిలాన్ కా
మానేకదా క్రమశూన్యయా బ్రహ్మజ్ఞానీ సదావేత్తి తతస్సర్వజ్ఞ ఈరితః ।
ఆదావంతే తథా మధ్యే ధియోఽనేకశరీరగాః । స్వప్రకాశైకచిద్వ్యాప్త్యా
హ్యనన్యానుభవాత్మనేతి । నను ద్వా సుపర్ణేతి మంత్రేణ శరీరే చేతనద్వయ
మామ్నాతం । ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వ
జాతే । తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి । తత్ర
సోపాధికప్రతిబింబరూపేణ భోక్త్రా జీవేనైవ శరీరమాత్రవర్తిభోగః ప్రా
ప్యతే । అభోక్త్రా తు సాక్షిణా బ్రహ్మచైతన్యేన నిరుపాధికతయా సర్వగతే
న కృత్స్నమపి భోగ్యజాతం ప్రకాశ్యతే । తదేతద్విద్వదవిదుషోస్సాధార
ణం । తథా సతి కిం విశేషమభిప్రేత్య విదుషః ఫలత్వేనోపన్యస్యత ఇతి చేదు
చ్యతే । అత్ర విద్వాన్ హి మదీయం వాస్తవం రూపం బ్రహ్మ సర్వభోగప్ర
కాశకమిత్యవగత్య పరితుష్యతి । మూఢస్తు న తథేత్యయమేవ విశేషః । అభి
ప్రేతః । నను బ్రహ్మచైతన్యేన సర్వశరీరగతసుఖవత్తద్గతదుఃఖం చావబుధ్య
తతస్తత్సామ్యేన విదుషః క్లేశోఽపి ప్రసజ్యేతేతి । న బ్రహ్మణస్సాక్షిణో దుఃఖి

తేపాభావాత్తథాచకఠాః పఠంతి । సూర్యోయథాసర్వలోకస్యచక్షుర్న
లిప్యతేచాక్షుషైర్బాహ్యదోషైః । ఏకస్తథాసర్వభూతాంతరాత్మానలి
ప్యతేలోకదుఃఖేనబాహ్యఇతి । దుఃఖవత్సుఖేనాపి బ్రహ్మనలిప్యతఇతిచే
న్నాస్తుసుఖలేపస్సుఖంతు బ్రహ్మస్వరూపమేవ । ఆనందో బ్రహ్మేతివ్యజా
నాత్ విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మసత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతిభ్యః।బ్రహ్మణస్స్వరూ
పభూతోప్యానందశ్చిత్తవృత్త్యాపరిచ్ఛిద్యమానోవిషయానందఃప్రోచ్యతే।అ
భీష్టవిషయేష్విచ్ఛయాప్రవర్తమానః పురుషస్తదభావేనక్లిశ్యన్కదాచిత్స్వే
నరూపేణకస్మాత్పుణ్యవశాత్తంవిషయలాభేసతితదిచ్ఛాయాంనివృత్తా
యామంతర్ముఖయాసాత్త్వికీచిత్తవృత్తిస్స్వాంలభతే।సాచవృత్తిరాంతరం బ్ర
హ్మానందంపరిచ్ఛినత్తి।సోయంపరిచ్ఛిన్నోవిషయానందః ఏతదేవాభిప్రేత్య
బృహదారణ్యకే పఠ్యతే। ఏషోస్యపరమ ఆనందఏతస్యైవానందస్యాన్యాని
భూతానిమాత్రాముపజీవంతీతి బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతేషుసర్వప్రాణిషువ
ర్తమానాభిస్సాత్త్వికవృత్తిభిరవచ్ఛిన్నాబ్రహ్మానందస్యలేశరూపావిషయా
నందాస్సంతి।తత్రవాక్యేసర్వాన్కామానిత్యనయాశ్రుత్యావివక్షితాః।కా
మ్యంతఇతికామాస్సుఖాన్యేవప్రాణిభిః కామ్యంతేనతుదుఃఖాని తేషాంవిసం
దేషువృత్తికృతం పరిచ్ఛేదం తత్త్వవిద్యయాబాధిత్వాతదవచ్ఛేదరహిత
మేకమానందైకరసంవస్తుబ్రహ్మరూపేణావగత్య కృతంకృత్యంప్రాప్తంప్రా
పణీయమిత్యేవబ్రహ్మవిత్సర్వదాపరితుష్యతి । సోయంపరితోషోజ్ఞానినోస్య
మూఢాద్విశేషః । తదేవసూత్రవ్యాఖ్యారూపాయాంసత్యజ్ఞానమిత్యాది
కాయామృచిబ్రహ్మతద్వేదనతత్ప్రాప్తయఃకీదృశ్యఇత్యాకాంక్షానివృత్త్యర్థం
త్రయమేతన్నిరూపితం। శ్రౌతఇతిశబ్దఋక్సామావాప్త్యర్థః వేదోపిమంత్ర
బ్రాహ్మణభేదేనద్వివిధఃతత్రేయంబ్రహ్మవల్లీబ్రాహ్మణరూపా బ్రాహ్మణం
చాష్టధాభిన్నం । తద్భేదాస్తువాజసనేయిభిరామ్నాయంతే। ఇతిహాసః పు
రాణంవిద్యాఉపనిషదశ్శ్లోకాస్సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీతి ।
భృగుర్వైవారుణిరిత్యాదిరితిహాసః యతోవా ఇమానిభూతాని జాయంత

ఇత్యాదికంసర్గప్రతిసర్గాది ప్రతిపాదకంపురాణం । యఏవమేతా మహాసం
హితావ్యాఖ్యాతా వేదేత్యాదయఉపాస్త్రయోవిద్యాః। సరహస్యోపదేశా
ఉపనిషదః । అతఏవానుశాసనానువాకేనపూర్వమేషా వేదోపనిషదిత్యు
క్తం । శ్లోకాస్తత్రతత్రోదాహరిష్యంతే । బ్రహ్మవిదిత్యాదికంసూత్రంస
త్యంజ్ఞానమిత్యాదికమనువ్యాఖ్యానం । అనుక్రమేణసూత్రగతానాంపదా
నాంతాత్పర్యకథనాత్ తస్మిన్ననువ్యాఖ్యానేయోబుభుత్సితోర్థః నిశేషస్త
స్యవిస్పష్టమాసమంతాత్కథనం వ్యాఖ్యానం తదిహమత్రతావత్తస్మాద్వా
ఏతస్మాదిత్యాద్యాఖ్యానాత్పురుష ఇత్యంతేన గ్రంథేనాభిధీయతే । అనువ్యా
ఖ్యానగతమనంతత్వముపపాదయితుం తస్మిన్ గ్రంథే సృష్టిః ప్రతిపాద్య
మానత్వాత్ । తథాచవాక్యకారైరుక్తం । యదానంత్యం ప్రతిజ్ఞాయశ్రు
తిస్తత్సిద్ధయేజగౌ । తత్కార్యత్వంప్రపంచస్యతద్బ్రహ్మేత్యవధారయేతి।
అస్యార్థః । ఆనంత్యం దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేద కాభావేఏకమేవాద్వితీయం
ఉత తమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతంశ్రుతం భవత్యమతం మతమవి
జ్ఞాతంవిజ్ఞాతమితి ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయతస్యాద్వితీయత్వసిద్ధ
యేప్రపంచస్యబ్రహ్మకార్యత్వంశ్రుతిర్జగౌ గానం కృతవతీ । ప్రపంచస్య
బ్రహ్మకార్యత్వేసత్యుపాదాన కారణకార్యయోర్వస్తుతోభిన్నత్వాభావా
ద్బ్రహ్మణ ఆనంత్యసిద్ధిరిత్యర్థః । ఏతేనప్రపంచస్యబ్రహ్మకార్యత్వ కథనం
బ్రహ్మణఆనంత్యసిద్ధ్యర్థమితి ప్రయోజనముక్తం । యద్యపి ప్రపంచస్యబ్ర
హ్మణికల్పితత్వేసరజ్జుసర్పవదధిష్ఠాన జ్ఞానాపనోద్యత్వాత్ప్రపంచాభా
వే బ్రహ్మణఆనంత్యం సిద్ధమేవ । తథాప్యేతేన ప్రపంచాధిష్ఠాన బ్రహ్మావి
ధారసమర్థాన్ ముముక్షూనుద్దిశ్య ప్రపంచేప్రత్యక్షసిద్ధేపి తైసత్యేవబ్రహ్మ
ణఆనంత్యం శ్రుతిమూలం జ్ఞాపితమితి వేదితవ్యం॥

యథాసోమ్యైకేనమృత్పిండేన సర్వంమృణ్మయంవిజ్ఞాతంస్యాద్వా
చారంభణంవికారోనామధేయం మృత్తికేత్యేవసత్యమితిదృష్టాంతే వయ

ప్రతిపాదితం తద్బ్రహ్మేత్యవధారయేతి తామేవానన్తత్వోపపాదనోపయుక్తాం సృష్టిం దర్శయతి ॥

తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథివీ పృథివ్యా ఓషధయః ఓషధీభ్యోఽన్నం ।అన్నాత్పురుష ఇతి॥

సూత్రవాక్యే బ్రహ్మశబ్దేన పరశబ్దేన చ ఉపాత్తం యద్వస్తు తదత్ర వ్యవహితార్థవాచినా తస్మాదిత్యనేన తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే । సన్నిహితాయాం సూత్రవ్యాఖ్యానరూపాయామృచి సత్యాదిశబ్దైర్వ్యవహృతం వస్తు సన్నిహితవాచకేనైతస్మాదిత్యనేనైతచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే । వైశబ్దోఽవధారణార్థః । తస్మాదేవైతస్మాదిత్యుక్తే సత్యృచా సూత్రేణ ప్రతిపాదితమేకమేవ వస్త్విత్యుక్తం భవతి । అథవా పరోక్షవాచినా తచ్ఛబ్దేన శాస్త్రైకగమ్యబ్రహ్మత్వాకారోఽర్థోఽభిధీయతే । వైశబ్దస్త్వస్మిన్ బ్రహ్మణి సర్వవేదాన్తానాం ప్రసిద్ధిదర్శనార్థః । ప్రత్యక్షవాచకైతచ్ఛబ్దేనాపరోక్షానుభవగమ్యప్రత్యగాత్మత్వాకారోఽర్థోఽభిధీయతే । తదేవ విస్పష్టయితుమాత్మన ఇత్యుచ్యతే । తస్మాదితి పదద్వయసామానాధికరణ్యేన ప్రత్యగ్బ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యముచ్యతే । ఏతదేవ ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యం పూర్వస్యామృచి బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి సామానాధికరణ్యేనోదాహృతం। సర్వప్రాణినాం ప్రత్యగాత్మభూతం యత్పరం బ్రహ్మ తస్య బ్రహ్మణ ఆకాశవాయ్వాదీన్ జాయమానపదార్థాన్ ప్రతి యత్ప్రకృతిత్వం తత్పంచమీవిభక్త్యా నిర్దిశ్యతే । జనికర్తుః ప్రకృతిరిత్యనేన సూత్రేణ పాణినినాపాదానసంజ్ఞావిధానాత్ ఆకాశస్సంభూత ఇత్యుక్తత్వాదుత్పద్యమాన ఆకాశో జనికర్తా తస్యాకాశస్య ప్రకృతిరుపాదానకారణం బ్రహ్మేత్యముమర్థం బోధయితుం పంచమీ ప్రయుక్తా । ప్రకర్షేణ క్రియత ఉత్పాద్యతే కార్యమనయేతి వ్యుత్పత్త్యా ప్రకృతిరుపాదానరూపం మృదాదికం యద్యపి నిమిత్తకారణేన కులాలేనాపి ఘట ఉత్పాద్యతే తథాపి కులాలస్య తదుత్పాదనే ప్రకర్షో నాస్తి

నహికులాలాన్వృత్తికేవకార్యేమఘటే సర్వదానుగచ్ఛతి । తస్మాత్కార్యం ప్రత్యనుస్యూతత్వాదుపకారప్రకర్షాదుపాదానమేవ ప్రకృతిః । నను ప్రకృతిత్వం మాయాయా ఏవ న తు బ్రహ్మణస్తథాచ శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి । మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమితి నాయం దోషః మాయాయా బ్రహ్మశక్తిత్వేన స్వాతంత్ర్యాభావాచ్ఛక్తిత్వముపేత్యైవామ్నాతం । న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే । పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి । తే ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామితి । నఖలుశక్తిః క్వచిదపి స్వాశ్రయముల్లంఘ్య స్వతంత్రా వతిష్ఠతే తచ్ఛక్తిరూపాయా మాయాయాః ప్రకృతిత్వం తదేవ బ్రహ్మణశ్శక్తిమతః ప్రకృతిత్వం యోయం ప్రకృతిరూపః పరమాత్మా మాయీ మహేశ్వరోన్యత్ర శ్రుతః । సోయమత్రాత్మన ఇత్యనేన పంచమ్యంతేన నిర్దిశ్యతే । తస్మాన్మాయినః పరమాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఉత్పన్నః । పరమాత్మైవ వాయ్వాకాశాద్యాకారేణ ప్రతిభాసత ఇత్యర్థః ।

యదుపాదాన కారణం మృద్రూపం తత్స్వాత్మభిన్నం ఘటమారభతే । క్షీరరూపముపాదానం స్వయమేవ దధ్యాకారేణ పరిణమతే రజ్జురూపముపాదానమజ్ఞానేన సహితం సర్పాద్యాకారేణ వివర్తతే । అతత్త్వతోన్యథాభావో వివర్తస్తత్త్వతోన్యథాభావః । పరిణామ ఇతి వాచస్పతిమిశ్రాః । తత్ర నైయాయికాదయో మృద్ఘటన్యాయేన సర్వం పరమాణుభ్యః పృథివ్యాదికం జగజ్జాయత ఇత్యాహుః । సాంఖ్యాస్తు క్షీరదధిన్యాయేన సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం ప్రధానమేవ మహదహంకారాదిజగదాకారేణ పరిణమత ఇతి వర్ణయంతి । వేదాంతినస్తు రజ్జుసర్పన్యాయేన సర్వజగత్కల్పనాధిష్ఠానభూతమఖండైకరసం బ్రహ్మైవ స్వమాయావశాదాకాశాది జగదాకారేణ వివర్తత ఇత్యభిప్రాయేణ సృష్టిం ప్రతిపాదయంతి । తేషు త్రిషు మతేషు ఆరంభపరిణామవాదౌ శారీరకమీమాంసాయాం నిరాకృతౌ ।

కా తర్హి గౌతమకపిలమహర్షి ప్రణీతయో ర్వాదయో ర్గతిరితి చే
న్మందబుద్ధ్యనుగ్రహార్థమేవావాంతరసృష్టివిషయౌ తౌ వాదావితి బ్రూ
మః । యః ఖలు స్వర్గలోకాయతిమతానుసారేణ దేహమేవాత్మేత్యభి మన్య
మానస్స్వర్గనరకయో ర్గంతారం దేహవ్యతిరిక్తమాత్మానమజ్ఞాత్వా క
ర్మాణి జ్యోతిష్టోమాదీని నానుతిష్ఠతి ఉపాస్యమీశ్వరమజ్ఞాత్వా తదుపా
సనేన బ్రహ్మలోకప్రాప్తౌ చ న ప్రవర్తతే । తాదృశస్య పురుషస్య జీవేశ్వరవి
వేకాయ ప్రయతమానో గౌతమాదిర్మహర్షిః పరమాణుభ్యః పృథివ్యాద్యు
త్పత్తిమువాచ । మూలకారణాత్పరబ్రహ్మణ ఉత్పన్నా ఆకాశకాలదిశః ప
రమాణవశ్చ యథావస్థితా స్తథా తత ఆరభ్యోత్తరకాలీనా సృష్టిర్గౌ
తమాద్యుక్తప్రకారేణ వ్యవతిష్ఠతాం । కిం నశ్ఛిన్నం వేదాంతినామస్మాకం ।
న చైతావతా మాయావాదస్య హానిశ్శంకనీయా । బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యం
తానాం సర్వేషాం ప్రాణినాం విచిత్రసంసారభ్రమముత్పాదయంత్యా మా
యయైవ దృశస్య గౌతమకపిలాదిమతభ్రమస్యోత్పాదితత్వాదనేనైవ న్యా
యేన వేదాంతైర్యా సృష్టిరభిహితా సా భ్రాంతిర్భవేదితి చేద్భవత్వేవం కృ
త్స్నస్య సృష్టేర్భ్రాంతిమవబోధయితుమేవ వేదాంతైః ప్రవృత్తత్వాత్ య
థా మందాధికారిణో దేహవ్యతిరిక్తం స్వర్గప్రాప్తియోగ్యం కర్తారమాత్మా
నం బోధయితుం గౌతమస్యోద్యమ స్తథా మధ్యమాధికారిణో బ్రహ్మ
బోధయోగ్యతాయై కర్తృత్వరహితం సాక్షిణం చిదాత్మానమసంగం బోధ
యితుం కపిలమహర్షేః సాంఖ్యశాస్త్రనిర్మాణం । కాణాదాదిభిః పరమా
ణుభ్యః ప్రాచీనా చిదచిద్వివేకహేతురవాంతరసృష్టిః కియత్యపి వర్ణితా ।
సర్వవ్యాపకపరిపూర్ణే అద్వయే అఖండైకరసే బ్రహ్మణి మాయయా చిజ్జడ
భేదశ్చిదాత్మనః పరస్పరభేదస్సత్త్వాదిగుణా శ్చేత్యేతే యథా కల్పితా స్తదు
త్తరకాలీనా సృష్టి స్సాంఖ్యైరభిధీయతాం । ఏవముపాస్యమీశ్వరమవివే
చ్య సాంఖ్యోక్తేభ్యః పంచవింశతితత్త్వేభ్యః పూర్వభావినీ సైవాగమే నిరూ
ప్యతే శ్రుతిషు ప్రపంచనార్థత్వేన ఆకాశాదీనామపి యతాం సృష్టిము

దాజహాకరసాకల్యే నాభిధానమశక్యం అనుపయుక్తంచ । 'బహ్మావబోధ ద్వారత్వమల్పాభిధానేపిసంభవత్యేవ । సంపత్స్యతే బ్రహ్మావబోధద్వారత్వేనోపయోగో గౌడపాదాచార్యైరుదాహృతః । మృల్లోహవిస్ఫులింగైస్సృష్టిర్యాచోదితాన్యథా।ఉపాయస్సోవతారాయ నాస్తిభేదః కథంచనేతి।నహిస్సృష్టిరుపాస్యత్వేనజ్ఞేయత్వేనవాకల్ప్యతే। స్వతంత్రపురుషార్థాయ సృష్టిముపాసీత। సృష్టివిచ్ఛ్రేయః ప్రాప్నోతీతివచనాభావాత్ అతఏవశ్రుతి స్మృతీతిహాసపురాణాగమేషు పరస్పరవిరోధేన బహువిధాకథ్యమానా సృష్టిస్సర్వాపి వార్తికకారైరంగీకృతా । యయాబోధ్యేతఖాదీనాముత్పత్తిః పరమాత్మని । సాసైవప్రక్రియేహస్యాత్సాధ్వీసాచానవస్థితా । ఇతి। నహిబహుభిర్దృష్టేషు బహువిధస్వప్నేషుకశ్చిదేవాంగీకార్యోనత్వితరోంగీకార్యఇతియమోస్తీత్యలమతిప్రసంగేన । యోయమాకాశోమా। యావిశిష్టాద్బ్రహ్మణ ఉపాదానకారణాదుత్పన్నస్తస్మిన్నాకాశేబ్రహ్మాంశోమాయాంశశ్చోభావనుగతౌ । సత్యంజ్ఞానమనంతమితి యద్బ్రహ్మాసత్యత్వేనాభిహితం తత్సదాత్మకం । సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి ప్రకృత్యతత్సత్యమితి శ్రుతత్వాత్సత్వంచాకాశేనుగచ్ఛతి । ఆకాశోస్తీత్యేవం భాసమానత్వాన్మాయాంశత్వంనామాశ్చర్యరూపత్వంతత్కథమితి ఐంద్రజాలికేన గృహపర్వతాదౌ నిర్మితేసతిమాయైవేషేతి లోకైర్వ్యవహ్రియమాణత్వాద్యథానిశ్ఛిద్రకాంస్యేఘన రూపేదర్పణేభాసమానోవిశాల ఆకాశప్రతిబింబ ఆశ్చర్యరూపస్తథానిశ్ఛిద్రేసత్యజ్ఞానానంతానందైకరసే బహ్మణిఅసంభావితస్యాకాశస్యప్రతిభాన ఆశ్చర్యరూపః । యథాగృహాదినిర్మాణమైంద్రజాలవ్యతిరిక్తేనకేనాపికర్తుమశక్యత్వాత్తన్నిర్మాణమితరైరాశ్చర్యమిత్యుచ్యతే । ఏవమీశ్వరేణనిర్మితాకాశవాయ్వాదయో జీవేనకేనాపికర్తుమశక్యత్వాదాశ్చర్యరూపాఇత్యుచ్యంతే। తదిదమాశ్చర్యరూపత్వంమాయాంశః యస్తువస్తునామ వకాశప్రదాన। యోగ్యంస్వరూపం సోయమాకాశభాగ ఏవంచాస్యాస్త్యాశ్చర్యరూపమ

వకాశప్రదమిత్యేవం బ్రహ్మాంశమాయాంశాభ్యామనుగత ఆకాశః ప్రతి
భాసతే। తస్య శబ్దో గుణో గిరిగుహాదాయః ప్రతిధ్వనిస్సోయమాకాశస
మవేతత్వేన ప్రతీయమానత్వాదాకాశగుణ ఇత్యుచ్యతే। యథోక్తశబ్ద
మాత్రగుణకస్యావకాశప్రదస్యాకాశస్య సర్జనే కామసంకల్పావేవ మా
యావిశిష్టస్య బ్రహ్మణస్సాధనం। ఆకాశం స్రక్ష్యామీత్యేవం విధేచ్ఛా కా
మ ఇత్యుచ్యతే। యథోక్తస్వరూప ఆకాశో నిష్పద్యతామిత్యేవంవిధా
భావనా సంకల్ప ఇత్యుచ్యతే। బ్రహ్మణో మనోరాహిత్యేన మనోవృత్తి
రూపా యా భావనాయా అసంభవేపి అచింత్యశక్తిరూపా మాయైవ కా
మసంకల్పాఖ్యవృత్తిద్వయాకారేణ విక్రియతే ఇంద్రియరహితస్యాప్యచిం
త్యశక్తిబలాత్సర్వవ్యవహారశ్శ్రూయతే। అపాణిపాదో జవనో గృహీతా
పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణ ఇతి పూర్వస్పృష్టావనుష్ఠితాని సర్వప్రాణికర్మా
ణి పూర్వమపక్వాని ప్రళయకాలే మాయావిశిష్టే బ్ర
హ్మణి స్థిత్వా శనైః పచ్యంతే। పక్వేషు కర్మసు తత్ఫలభోగదానాయ సృజ
తి జగత్। తదేతచ్ఛైవాగమసారసంగ్రహరూపాయాం తత్త్వప్రకాశికా
యాముక్తం। సంసారేఖిన్నానాం నిఖిలానాం ప్రాణినాం ప్రభుః కృప
యా కురుతే మహార్థ సుప్తాతిమేషామేవ విశ్రాంత్యై కర్మవిపాచన
హేతోరుపకుద యయాపు నరపీహ పరమేశసృష్టిం విధాయ తేషాం కర్మ
విపాచయతి। దేహభృతామితి। అతః ప్రాణికర్మపరిపాక వశాత్పరమే
శ్వరస్య సిసృక్షా స్రష్టవ్యపదార్థగోచరా సృష్టిశ్చోపజాయతే తద్గోచర
స్సంకల్పశ్చోపజాయతే। తదీయేచ్ఛాసంకల్పావనుసృత్య స్రష్టవ్యపదార్థో
పి తథైవోత్పద్యతే। తదేవ పరమాత్మప్రకరణే సత్యకామ సత్య సంకల్ప
ఇత్యామ్నాతం। ఏవం సత్యోత్తరోత్తర పదార్థాన్ యథా యథా సంకల
యతి తథా తథా తే సర్వేప్యుత్పద్యంతే। ప్రథమం స్పృష్టేనాకాశేనోప
హితాన్మాయావిశిష్టాద్బ్రహ్మణో వాయుస్సంభూతః। మాయాబ్రహ్మ
ణో సర్వసాధారణకారణత్వాత్తదుపాధిభూతస్యాకాశస్య వాయుం ప్రత్య

సాధర్మ్యేణ లక్షణాం ప్రత్యాసత్తిమపేక్ష్యోక్తా కాశాద్వాయురిత్యుక్తం । తస్య వాయోర్గుణస్స్పర్శస్సచానుష్ణాశీతరూపః ఆకాశస్యావకాశ ప్రదానవద్వహనం వాయోః కృత్యం కారణ ధర్మాశ్చ తస్మిన్వా యావనుగచ్ఛంతి అస్తి వాయురిత్యభిధీయమానం సత్వం బ్రహ్మధర్మః వస్త్వంతరేష్వదృష్టత్వేనాశ్చర్యరూపో మాయాధర్మః । సోయం వాయోస్స్వభావః । సముద్రతీరాదౌ ప్రసరతో మహతో వాయోర్యో ఘోషస్సోయం శబ్ద ఆకాశధర్మః ఏవం వాయోరగ్నిరిత్యాదా యోజనీయం । భాస్వరరూపమగ్నేర్గుణః । ప్రకాశనమగ్నేః కార్యం తత్రాప్యగ్నేస్సత్వం బ్రహ్మధర్మః ఇతర సర్వవస్తువైలక్షణ్యేనాశ్చర్యకరత్వం మాయాధర్మః । జ్వలతోగ్నేర్యోయం భుగుభుగుభుగుభు ఇత్యేవం శబ్దస్సోయమాకాశధర్మః । యస్తూష్ణస్పర్శస్సోయం వాయుధర్మః అగ్నేశ్శబ్దస్పర్శయోరాకాశవాయ్వోశ్శబ్దాదివైలక్షణ్యం భాసమానం యదస్తి తదప్యాశ్చర్యహేతుత్వాన్మాయా ప్రయుక్తమేవ యథోక్తాగ్నేరాపస్సంభూతా అపాం మధురరసో విశేషగుణః । కారణధర్మాశ్చ త్రీననుగచ్ఛతి ఆపస్సంతీతాశ్చేతరద్రవ్యవిలక్షణత్వేనాశ్చర్యరూపాః పాషాణబహులనదీప్రవాహాదౌ బుళుబుళ్విత్యేవం శబ్దశ్శ్రూయతే । స్పర్శశ్శీతలః రూపం శ్వేతం తాదృశీభ్యోద్భ్యః పృథివీ సంభూతా గంధస్తస్యా విశేష గుణోస్తి పృథివీ సా చ కాఠిన్యేనేతరవిలక్షణత్వ యోగేనాశ్చర్యరూపా తస్యాం చ మూర్తద్రవ్యసంఘర్షేణ ఘుటఘుటేతి ధుడ్జీధుడ్ జీత్యేవం శబ్దశ్శ్రూయతే స్పర్శః కఠినః రూపం నీలపీతవర్ణాద్యనేకవిధం రసో మధురాది లక్షణః ఏతత్సర్వం పంచభూతవివేకే సంగృహ్యోక్తం ।

శబ్దస్పర్శౌ రూపరసౌ గంధో భూతగుణా ఇమే । ఏకద్విత్రిచతుః పంచగుణా వ్యోమాదిషు క్రమాత్ । ప్రతిధ్వనిర్వియచ్ఛబ్దో వాయౌ బీసీతి శబ్దనం । అనుష్ణాశీతసంస్పర్శో వహ్నౌ భుగుభుగుధ్వనిః । ఉష్ణః స్పర్శః ప్రభారూపం జలే బుళుబుళుధ్వనిః । శీతస్పర్శః శుక్లరూపం రసో మాధుర్యమీరితం । భూమౌ కడకడా శబ్దః స్పర్శః కఠినతేష్యతే । నీలాదికం చిత్ర రూ

పంమధురామ్లాదికోరసః । సురభీతరగంధాఢ్యా గుణాస్సమ్యగ్వివేచితా
ఇతి ఇత్థమాకాశాది పృథివ్యంతానాంపంచమహాభూతానాం సృష్టిరుక్తా।
ఓషధ్యన్నపురుషాభౌతికాః । తేషాంసృష్టికథనేన గిరినదీ సముద్రాదివృ
క్షాదిపాషాణాదిమృగాది దేవతాది బ్రాహ్మణాది కృత్స్నభౌతిక స్సృష్టిరు
పలక్ష్యతేననుయద్యపిమిథునాజ్జాయమానాః పశ్వాదిదేహాఃసర్వేప్యన్నమ
యాస్తథాపిమనుష్యదేహస్యజ్ఞానకర్మాధికారిత్వేనప్రాధాన్యాత్పురుషసృ
ష్టిరత్రోదాహృతా।తచ్చప్రాధాన్యమైతరేయకేస్పష్టంప్రతీయతే। పురుష
త్వేవావిస్తరామాత్మాసహిప్రజ్ఞానేనసంపన్నతమోవిజ్ఞాతంవదతివిజ్ఞాతంప
శ్యతివేదశ్వస్తనంవేద లోకాలోకౌమర్త్యేనామృతమీప్సత్యేవం సంపన్నో
ధేతరేషాంపశూనామశనాయాపిపాసేఏవాభివిజ్ఞానంనవిజ్ఞాతంవదంతినవి
జ్ఞాతం పశ్య తినవిదుశ్శ్వస్తనంలోకాలోకావితిఏతస్యాకాశాదిపురుషాంతా
యాభూతభౌతికసృష్టేః స్వయముపాదాన రూపాస్వాశ్రయే బ్రహ్మణ్యపి
ప్రకృతిత్వమాపాదయతి । మాయాయాస్తస్యాస్స్వభావవిశేషః నృసిం
హోత్తరతా పనీయెవిస్పష్టమామ్నాతః । మాయాచతమో రూపాను
భూతెస్తదేతజ్జడం మోహాత్మకమనంతంతుచ్ఛ మిదంరూపమస్యాస్యవ్యం
జనిత్య నివృత్తాపిమూఢైరాత్మవద్దృష్టా । అస్యసత్వమసత్వం దర్శయతిసి
ద్ధత్వాసిద్ధత్వాభ్యాం స్వతంత్రాస్వతంత్రత్వేనేతి అస్యాశ్రుతేరభిప్రాయ
శ్చిత్రదీపెప్రపంచితః । మాయాచేయంతమో రూపాతాపనీయేతదీరణా
త్ । అనుభూతింతత్రమానం ప్రతిజజ్ఞేశ్రుతిస్స్వయం । జడంమోహాత్మ
కంతచ్చేత్యను భావయతిశ్రుతిః । ఆబాలగోపంస్పష్ట త్వాదానంత్యంతస్య
చాబ్రవీత్ । అచిదాత్మఘటాదీనాం యత్స్వరూప జడంహితత్ । య
త్రకుంఠీభవేద్బుద్ధిస్సమోహఇతి లౌకికాః । ఇత్థంలౌకికదృష్ట్యైతత్స
ర్వైరనుభూయతే । యుక్తిదృష్ట్యాత్వనిర్వాచ్యం నాసదాసీదితిశ్రుతేః ।
నాసదాసీద్విభాత త్వాన్నోసదాసీచ్చబాధనాత్ । విద్యాదృష్ట్యాశ్రుతం
తుచ్ఛంతస్యనిత్యనివృత్తితః। తుచ్ఛానిర్వచనీయాచవాస్తవీచేత్యసౌత్రిధా।

జ్ఞేయామాయా త్రిభిర్బోధైః శ్రౌతయౌక్తికలౌకికైః । అస్యసత్త్వమస
త్త్వంచ జగతోదర్శయత్యసౌ । ప్రసారణాచ్చసంకోచాద్యథా చిత్రపట
స్తథా ।అస్వతంత్రాహిమాయాస్యాదప్రతీతేర్వినాచితిం । స్వతంత్రాపిత
థైవస్యాద సంగస్యాన్యథాకృతేః । కూటస్థాసంగమాత్మానం జగత్త్వేనకరో
తిసా । చిదాభాసస్వరూపేణ జీవేశావపినిర్మమె । కూటస్థమను పద్రు
త్యకరోతిజగదాదికం । దుర్ఘటైక విధాయిన్యాం మాయాయాం కాచ
మత్కృతిః । ద్రవత్వముద కేవహ్నావౌష్ణ్యంకాఠిన్యమశ్మని । మాయా
యాందుర్ఘటత్వం చస్వతస్సిధ్యతినాన్యతః । నవేత్తిమాయినం లోకో
యావత్తావచ్చమత్కృతిం । ధత్తేమనసిపశ్చాత్తు మాయైషేత్యుపశామ్య
తి । ప్రసరంతిహిచోద్యాని జగద్వస్తుత్వవాదిషు । నచోదనీయంమాయా
యాంతస్యా శ్చోద్యైకరూపతః । చోద్యేపియదిచోద్యంస్యాత్త్వచ్చో
ద్యేచోద్యతేమయా । పరిహార్యం తతశ్చోద్యంనపునః ప్రతిచోద్యతాం ।వి
స్మయైకశరీరాయామాయాయా శ్చోద్యరూపతః । అన్వేష్యః పరిహారో
స్యాబుద్ధిమద్భిః ప్రయత్నతః । మాయాత్వమేవనిశ్చేయమితి చేత్తర్హి
నిశ్చిను । లోకప్రసిద్ధమాయాయాలక్షణం యత్తదీక్ష్యతాం । ననిరూప
యితుంశక్యావిస్పష్టం భాసతేచయా । సామాయేతీంద్రజాలాదౌ లో
కాస్సంప్రతిపేదిరే । స్పష్టంభాతిజగచ్చేద మశక్యంతన్నిరూపణం । మాయా
మయంజగత్తస్మాదీక్షస్వాపక్షపాతతః । నిరూపయితుమారబ్ధే నిఖిలైర
పిపండితైః । అజ్ఞానంపురతస్తేషాంభాతి కక్షాసుకాసుచిత్ । దేహేంద్రి
యాదయోభావా వీర్యేణోత్పాదితాఃకథం । కథంవాతత్రచైతన్య మిత్యు
క్తేతేకిముత్తరం । వీర్యస్యైషస్వభావశ్చేత్కథంతద్విదితంత్వయా । అ
న్వయవ్యతిరేకౌ యౌ భగ్నౌతౌవంధ్యవీర్యతః । నజానామికిమప్యేతదిత్యంతే
శరణంతవ । అతఏవమహాంతోస్య ప్రవదంతీంద్రజాలతాం । ఏతస్మాత్కి
మివేంద్రజాల మపరంయద్గర్భవాసస్థితం రేతశ్చేతతి హస్తమస్తకపదప్రో
ద్భూతనానాంకురం । పర్యాయేణశిశుత్వయౌవనజరావేషైరనేకైర్వృతం

ర్వృతంపశ్యత్యత్తి శృణోతిజిఘ్రతీతి తథాగచ్ఛత్యథాగచ్ఛతి । దేహవద్వ టథానాదానువిచార్యావలోక్యతాం । క్వథానాను త్రవావృక్షస్తస్మా న్మాయేతినిశ్చిను । నిరుక్తావభిమానం యేదధతే తార్కికాదయః । హ ర్షమిశ్రాది భిస్తేతుఖండ నాదౌసుశిక్షితాః । అచింత్యాఃఖలుయేభా వానతాంస్తర్కేషు యోజయేత్ । అచింత్యరచనారూపం మనసాపిజగ త్ఖలు । అచింత్యరచనాశక్తిబీజం మాయేతినిశ్చిను । మాయాబీజంతదే వైకంసుషుప్తావనుభూయతే । ఇతి । ఈదృశ్యామాయాధిష్ఠానత్వేన మాయీ మహేశ్వరోయం । శ్వేతాశ్వతరైరామ్నాతః । తస్యప్రకృష్టత్వంత ఏవ మామనంతి । అస్మాన్మాయీసృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయ యాసన్నిరుద్ధఇతిసృష్టిప్రయోజనే మతభేదామాండూక్యశాఖాయామా మ్నాయంతే । విభూతిః ప్రభవంత్వన్యేమన్యంతేసృష్టిచింతకాః । స్వప్న మాయాస్వరూపేతిసృష్టిరన్యైర్వికల్పితా । ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోస్సృష్టిరి తిసృష్టౌవినిశ్చితా । కాలాత్ప్రసూతింభూతానాం మన్యంతేకాలచింతకాః । భోగార్థం సృష్టిరిత్యన్యేక్రీడార్థమితిచాపరే । దేవస్యైషస్వభావోయమా ప్తకామస్యకాస్పృహేతి ।

అస్యాయమర్థః । యఃప్రభవోజగదుత్పత్తిస్సేయమీశ్వరస్యవిభూతిః । తత్ప్రకటనార్థమీశ్వరస్సృజతీత్యేకంమతం । యథాస్వప్నోవిచారమంతరే ణాకస్మాదుత్పద్యతే । తద్వదితిద్వితీయంమతం । ఇంద్రజాలరూపమా యాయథాలోకేచమత్కారరూపాతథా చమత్కారప్రదర్శనార్థమి తితృతీయం । మతం । యథాసత్యసంకల్పస్యభోజ్యేషుకశ్చిత్కించిత్స్వకరో తీత్యతతదిచ్ఛైవనియామికాతద్వదితిచతుర్థం మతం । యథావసంతా ద్యృతులింగానిపుష్పోద్గమాదీని కాలవిశేషాధీనాని తద్వదితిపంచమం మ తం । యథాకృషివాణిజ్యాదిస్వభోగార్థం క్రియతేతద్వదితిషష్ఠంమతం । యథాక్షద్యూతాదికం క్రీడార్థం క్రియతేతద్వదితిసప్తమంమతం । యథా బ్రహ్మాత్మస్యసచ్చిదానందైకరసత్వం స్వభావస్తథా మాయావిశిష్టస్యస్ర

సృష్టిస్థితిసంహారాస్స్వభావభూతా అతోనిస్పృహస్య ప్రయోజన విశేషోనక
ల్పనీయ ఇత్యస్మన్మతం । ఏతదేవసిద్ధాంతరహస్యం । ననుకర్మాణ్యేవస్వ
స్వఫలదానాయ ప్రాణిదేహానుత్పాదయంతీతి నేనేశ్వరేణేతి చేన్న. ఈశ్వ
రఏవఫలదాతేతితృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే ఫలమత ఉపపత్తేరితిసూ
త్రే చింతితం । కర్మైవఫలదం యద్వా కర్మారాధిత ఈశ్వరః । అపూర్వా
వాంతరద్వారా కర్మణః ఫలదాతృతా। అచేతనాత్ఫలాసూతేశ్శాస్త్రీయా
త్పూజితేశ్వరాత్ । కాలాంతరే ఫలోత్పత్తౌ నాపూర్వపరికల్పనా । అ
న్యక్షణవినాశినోపి కర్మణో పూర్వవ్యవధానేన కాలాంతరభావి ఫలప్రదా
తృత్వసంభవాదీశ్వరకల్పనాగౌరవమితి ప్రాప్తేబ్రూమః। అచేతనస్యకర
ణో పూర్వస్యవాతారతమ్యేన ప్రతినియతఫలం దాతుం నసామర్థ్యమస్తి ।
లోకేపూజాది క్రియాయామచేతనాయా సత్యాంతదదర్శనాదతస్సేవి
తరాజవత్పూజితేశ్వరాత్ఫలసిద్ధిరభ్యుపేయా । నచకల్పనాగౌరవం । శా
స్త్రప్రసిద్ధత్వేనేశ్వరస్యాకల్పనీయత్వాత్ । ఏషహ్యేవసాధు కర్మకారయతి।
తంయమేభ్యోలోకేభ్య ఉన్నినీషత । ఏషఏవాసాధు కర్మకారయతి తంయ
మధోనినీషత ఇతి శ్రుతిరీశ్వరస్యైవధర్మాధర్మయోః ఫలదాతృత్వం త
త్కారయితృత్వం చాభిదధాతి । సతిచేశ్వరస్యప్రామాణికత్వేతథైవ ప్ర
త్యుతాశ్రుతస్యాపూర్వస్యకల్పనేగౌరవం భవేత్ । తస్మాత్కర్మభిరారా
ధిత ఈశ్వరః ఫలదాతా । తస్యేశ్వరస్యనిమిత్తాద్యుభయవిధ కారణత్వం
ప్రథమాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే చింతితం। నిమిత్తమేవ బ్రహ్మస్యాదుపా
దానంచవీక్షణాత్ । కులాలవన్నిమిత్తం తన్నోపాదానంమృదాదివత్ ।
బహుస్యామిత్యుపాదానభావోపి శ్రుతఈక్షితుః । ఏకబుద్ధ్యాసర్వధీశ్చాత
స్మాద్బ్రహ్మోభయాత్మకం । జగత్కారణప్రతిపాదకానిసర్వాణివాక్యా
నివిషయః । తత్రకిం బ్రహ్మనిమిత్తకారణమేవోతోపాదాన కారణమపీ
తిసందేహే నిమిత్తకారణమేవేతి ప్రాప్తం । కుతః సఈక్షతేతి సృజ్యకార్య
విషయపర్యాలోచనశ్రవణాత్ । పర్యాలోచనంచనిమిత్తభూతకులాలాదౌ

దృష్టా।నోపాదానభూతాయాంమృది। తస్మాన్నిమిత్తకారణమేవేతి ప్రాప్తే
బ్రూమః। తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీక్షితురేవ ప్రకర్షేణోత్పత్త్యా
బహుభావశ్శ్రూయతే। అతఉపాదానత్వమస్తి। కించ। యేనాశ్రుతం శ్రుతం
భవతీత్యాదినా బ్రహ్మణ్యేకస్మిన్ శ్రుతే సత్యశ్రుతమేవ జగచ్ఛ్రుతమేవభవ
తీతి ప్రతిపాద్యతే తదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం తచ్చ బ్రహ్మణస్సర్వోపా
దానత్వేసతి బ్రహ్మవ్యతిరేకేణ కార్యాణామభావాదుపపాదయితుం సు
శకం కేవలనిమిత్తత్వేతు సర్వేషు కార్యేషు బ్రహ్మవ్యతిరేకేషు సత్సు కథం నా
మైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిపాద్యేత తస్మాదుభయకారణం బ్రహ్మ।
తస్యోభయవిధకారణత్వస్య ప్రతిపాదకో వేదాంతసమన్వయః। శ్రుత్యం
తరవిసంవాదపరిహారేణ తత్రైవ సమర్థితః। అథ మీమాంసా సమన్వయో జ
గద్యోనౌ నయుక్తో యుజ్యతేథవా। నయుక్తో వేదాంతవాక్యేషు పరస్పర
విరోధతః। సర్గకర్మవివాదేపి నాసౌ స్రష్టరి యుజ్యతే। అవ్యాకృతమసత్ప్రో
క్తం యుక్తో సాకారణే తతః। యోయం వేదాంతసమన్వయో జగత్కార
ణవిషయస్సాద్యైస్త్రిభిః పాదైః ప్రతిపాదితస్తమాక్షిప్య సమాధాతు
మయమారంభో నయుక్తోయం సమన్వయ ఇతి తావత్ప్రాప్తం। కుతో వేదాం
తేషు బహుశో విరోధప్రతీతేః ప్రామాణ్యస్యైవ దుస్సంపాద్యత్వాత్తథా
హి। ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి వియదాదిప్రవృత్తిస్సృష్టిత్వం శ్రూయ
తే। ఛాందోగ్యే తత్తేజోసృజతేతి తేజ ఆదిప్రవృత్తి ఐతరేయకే స ఇమాన్లోకా
నసృజతేతి లోకప్రవృత్తిముండకే ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇతి ప్రాణప్రవృత్తి
నకేవలం కార్యద్వారైవ విరోధః। కింతు కారణరూపోపన్యాసేపి। సదే
వసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి ఛాందోగ్యే సద్రూపత్వం కారణస్యావగమ్యతే। తై
త్తిరీయకేతు అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యసద్రూపత్వమైతరేయకే త్వాత్మా
వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాత్మరూపత్వమతో విరోధాన్న యుక్తస్సమ
న్వయ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। భవతు నామ సృజ్యేషు వియదాదిషు తత్రక్రమే
షు వివాదః వియదాదీనామతాత్పర్యవిషయత్వాదద్వితీయబ్రహ్మబోధా

ద్యైవ తదుపన్యాసస్తాత్పర్యవిషయే తు జగత్స్రష్టరి బ్రహ్మణి న క్వాపి వివాదో
స్తి క్వచిత్సచ్ఛబ్దేనోక్త బ్రహ్మణోఽన్యత్ర సర్వజీవస్వరూపత్వవివక్షయాత్మ
శబ్దేనాభిధానాద్వ్యక్వసచ్ఛబ్దేనాభిధానం తదవ్యాకృతత్వాభిప్రాయం । న
త్వత్యంతాభావాభిప్రాయం । కథమసతస్సజ్జాయేతేతి శ్రుత్యంతరే చాస
తః కారణత్వనిషేధాత్ తస్మాదేకవాక్యతాయాస్సంపాద్యత్వాద్వ్యక్తే జ
గత్కారణే సమన్వయః । తత్రైవ పునరపి పరమాణ్వాది కారణానాం శ్రౌత
త్వనిరాకరణేన స ఏవ సమర్థితః । అణ్వాదేరపి హేతుత్వ శ్రౌతం బ్రహ్మ
ణ ఏవ వా । వటధానాదిదృష్టాంతాదణ్వాదేరపి తచ్ఛ్రుతశూన్యాణ్వాది
ష్వేకబుద్ధ్యా సర్వబుద్ధిర్న యుజ్యతే స్యుర్బ్రహ్మ ప్యభిధానాద్వ్యస్తతో
బ్రహ్మైవకారణం । వేదాంతో విషయస్తత్ర కిం బ్రహ్మణ ఇవ పరమాణుశూ
న్యాదీనామపి క్వచిజ్జగత్కారణత్వమస్తి । అథవా సర్వత్ర బ్రహ్మణ ఏవ
కారణత్వం ప్రతినియతమితి సంశయః । అణ్వాదేరపి కారణత్వం శ్రుతంకు
తః । వటధానాది దృష్టాంతశ్రవణాత్ । తథాహి । ఛాందోగ్యషష్ఠాధ్యా
యే శ్వేతకేతుం ప్రత్యుపదిశన్నుద్దాలకస్థూలత్వే సూక్ష్మస్య జగతోఽంత
ర్భావం ప్రతిపాదయితుం న్యగ్రోధమగర్భితానివట బీజాదీని దృష్టాంత
త్వేనోదాజహార । అత్ర స్తత్సదృశాః పరమాణవో దార్ష్టాంతికత్వేన
శ్రుతా భవంతి శూన్యస్యాత్వసద్వా ఇదమగ్రఆసీదితి సాక్షాదేవ కారణత్వం
శ్రుతం । స్వభావమేకే కవయో వదంతి । జ్ఞానం తథాన్యే పరిముహ్యమా
నా ఇత్యపి స్వభావకాలపక్షౌ శ్రుతౌ । తస్మాత్పరమాణ్వాదీనామపి శ్రౌ
తం కారణత్వమితి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం శూన్యాది
తత్త్వేషు నోపపద్యతే । శూన్యాదిభిరజన్యబ్రహ్మణః శూన్యాదిజ్ఞానేనాజ్ఞాత
త్వాద్ధానాదిదృష్టాంతస్తు బ్రహ్మణ్యపీంద్రియాగమ్యతయా సూక్ష్మత్వా
దుపపద్యతే । అసచ్ఛబ్దస్య నామరూపాది రాహిత్యాభిప్రాయశ్చతుర్థాధి
కరణే వర్ణితః । స్వభావకాలపక్షౌ తు పూర్వపక్షత్వేన శ్రుత్యోపన్యస్తౌ త
స్మాద్బ్రహ్మైవ శ్రుత్యభిహితం జగత్కారణం । న పరమాణ్వాదీని సిద్ధం । త

స్యైవసమన్వయస్య శ్రుతివిరోధతర్కవిరోధాద్వితీయాధ్యాయస్యప్రథ
మపాదే త్రయోదశభిరధికరణైః పరిహృతౌ । తత్రసంగ్రహకారః ప్రథ
మాధికరణమారచయతి । సాంఖ్యస్మృత్యాస్తిసంకోచోనవా వేద సమన్వ
యేఽధర్మే వేదస్సావకాశస్సంకోచ్యోనవకాశయా ప్రత్యక్షస్మృతిమూలా
భిర్మన్వాదిస్మృతిభిస్స్మృతిరమూలా కాపిలా బాధ్యానసంకోచోనయాతతః ।
అస్మిన్పాదే సర్వేష్వధికరణేషు పూర్వాధ్యాయోక్తసమన్వయోవిషయః ।
తత్రాస్మిన్నధికరణే వైదికస్య సమన్వయస్య సాంఖ్యస్మృత్యా సంకోచోఽస్తి
నవేతిసంశయః । సంకోచోఽస్తీతి తావత్ప్రాప్తం । సాంఖ్యస్మృతేరనవకాశ
త్వేనప్రబలత్వాత్ సాంఖ్యస్మృతిశ్చవస్తుస్వరూపనిరూపణాయైవప్రవృత్తా న
త్వనుష్ఠేయధర్మంక్వచిదపి ప్రతిపాదయతి । తస్మిన్నపివస్తుని యద్యసౌ బాధ్యే
త తదానిరవకాశా స్యాత్ । వేదస్తుధర్మబ్రహ్మణీ ప్రతిపాదయన్ బ్రహ్మ
ణ్యేకస్మిన్ బాధ్యమానోఽపిధర్మే సావకాశస్స్యాదనవకాశయాసావకాశ
స్య వేదస్యసంకోచోయుక్త ఇతిప్రాప్తే బ్రూమః । సాంఖ్యస్మృత్యా వేదస్య
సంకోచోనయుక్తః । కుతః మన్వాదిస్మృతిభిర్బాధితత్వాత్ ప్రబలాహిమ
న్వాదిస్మృతయః । ప్రత్యక్షవేదమూలత్వాత్ । నతుతథా కాపిలస్మృతిః ।
నహిప్రధానకారణవాదిన్యాస్సాంఖ్యస్మృతేర్మూలభూతం కంచన వేద
ముపలభామహే । దృశ్యమానవేదవాక్యానాం బ్రహ్మపరత్వస్య పూర్వ
మేవనిర్ణీతత్వాత్తస్మాన్నసాంఖ్యస్మృత్యా వేదస్యసంకోచోయుక్తః । ద్వితీ
యాధికరణమారచయతి । యోగస్మృత్యాస్తిసంకోచోనవా । యోగో
హి వైదికః । తత్త్వజ్ఞానోపయుక్తశ్చ తతస్సంకుచ్యతేతయా । యమాది
యోగే తాత్పర్యాదతాత్పర్యాన్నసాప్రమా । అవైదికేప్రధానాదావసంకో
చస్తయాఽతతః । యోగస్మృతిః పాతంజలంశాస్త్రం । తత్రోక్తోఽష్టాంగ
యోగః ప్రత్యక్షవేదేష్వుపలభ్యతే । శ్వేతాశ్వతరాదిశాఖాసు యోగస్యప్ర
పంచితత్వాత్కించాయంయోగస్తత్త్వజ్ఞానోపయోగీ । దృశ్యతేత్వగ్ర్యయా
బుద్ధ్యేతియోగసాధ్యస్యచిత్తైకాగ్ర్యస్య బ్రహ్మసాక్షాత్కార శ్రవణాత్ । అ

తః ప్రమాణభూతం యోగశాస్త్రం । తచ్చ ప్రధానస్యైవ జగతః కారణ
తాం వక్తి । తస్మాద్యోగస్మృత్యా వేదస్య సంకోచ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । అ
ష్టాంగయోగే తాత్పర్యవత్త్వాత్ప్రమాణభూతాపి సతీ యోగస్మృతిరవైదికే
ప్రధానాదావప్రమాణం । తత్ర తాత్పర్యాభావాత్తథాహి । అథ యోగా
నుశాసనమితి ప్రతిజ్ఞాయ యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధ ఇతి యోగస్యైవ లక్షణము
క్త్వా తమేవ కృత్స్నశాస్త్రేణ ప్రపంచయామాసేతి తస్య యోగే తాత్పర్యం ప్ర
ధానాదీని తు న ప్రతిపాద్యతయా ప్రతిజ్ఞాతాని కింతర్హి ద్వితీయపాదే యమని
యమాదిసాధనప్రతిపాదకే హేయం హేయహేతుం హానం హానహేతుంచ
వివేచయన్ ప్రసంగాత్సాంఖ్యస్మృతిప్రసిద్ధాని ప్రధానాదీని వ్యవజహారై
వ తతో న తత్ర తాత్పర్యం । తస్మాద్యోగస్మృత్యా వేదస్య సంకోచః । తృ
తీయాధికరణమారచయతి । వైలక్షణ్యాఖ్యతర్కేణ బాధ్యతేథ న బాధ్యతే । బాధ
తే సామ్యనియమాత్కార్యకారణవస్తునోః మృద్ఘటాదౌ సమత్వేపి దృష్టం
వృశ్చికసర్పయోః స్వకారణేన వైషమ్యం తర్కాభాసో న బాధకః । అచేత
నం జగచ్చేతనాద్బ్రహ్మణో న జాయతే కార్యకారణయోర్విలక్షణత్వాత్ ।
యద్యేన విలక్షణం తత్తస్మాన్న జాయతే । యథా గోర్మహిష ఇత్యనేన తర్కే
ణ సమన్వయో బాధ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । యే యే కార్యకారణే తే తే సల
క్షణే ఇత్యస్యాప్యస్తి వ్యభిచారో వృశ్చికకేశయోర్దృశ్యతే । అచేతనా
ద్గోమయాచ్చేతనస్య వృశ్చికస్యోత్పత్తేశ్చేతనాచ్చ పురుషాదచేతనానాము
త్పాద్యమానత్వాదతో వేదనిరపేక్షశ్శుష్కతర్కో న కుత్రాపి ప్రతితిష్ఠతి ।
తదుక్తమాచార్యైః । యత్నేనానుమితోప్యర్థః కుశలైరనుమాతృభిః । అ
భియుక్తతరైరన్యైరన్యథైవోపపద్యత ఇతి తస్మాదాభాసత్వాద్వైలక్షణ్యహే
తుర్న బాధకః । చతుర్థాధికరణమారచయతి । బోధోస్తి పరమాణ్వాదౌ
షు తైర్నో వా యుతః పటః న్యాయతంతుభిరాబ్ధో దృష్టో బాధ్యతే మత్రైః
శిష్టేష్టాపి స్మృతిస్త్యక్తా శిష్టస్యోక్త ౯ తంకేము । న తైర్బాధో వివర్తేషు న్యూన
త్వనియమాద్ధి । సాంఖ్యయోగస్మృతిభ్యాం తదీయతర్కేణ వా బాధో

మాభూన్నామకణాదబుద్ధార్హతస్మృతిభిస్తదీయతర్కేణచసమన్వయో బాధ్యతాం కణాదోహి పరమర్షిః పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం స్మరతిస్మ తర్కంచ తదనుకూలమాహ। విమతం ద్వ్యణుకాదికం న్యూనపరిమాణేనారబ్ధం కార్యద్రవ్యత్వాత్ యథా తంతుభిః పటఇతి బుద్ధశ్చభగవతో విష్ణోరవతారః। సోభావం జగద్ధేతుం స్మరతిస్మ। తర్కంచ తదనుకూలమాహ। విమతం భావరూపం జగదభావపురస్సరం భావరూపత్వాత్। యథా సుషుప్తిపురస్సరస్స్వప్నప్రపంచఇతి తథా బుద్ధవదార్హత ఇతి తస్మాత్తైః ప్రబలైః కణాదాదిమతైర్బాధ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। యథా వైదికశిరోమణిభిః పురాణాదికర్తృభిస్తత్రతత్ర ప్రసంగాదుదాహృతా ప్రకృతి పురుషాదిప్రతిపాదికా సాంఖ్యయోగస్మృతిర్జగత్కారణవిషయే మనువ్యాసాదిభిః పరిత్యక్తా తథానిఖిలైశ్శిష్టైరుపేక్షితానాం కణాదమతానాం దౌర్బల్యమితి కిము వక్తవ్యం। నఖలు బ్రహ్మప్రతిపాదకేషు పురాణాదిషు క్వచిదపి ద్వ్యణుకాది ప్రక్రియా ప్రసంగాదుదాహృతా। ప్రత్యుతా హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేదితి బహుశో నిందోపలభ్యతే। యస్తు న్యూనారభ్యత్వ నియమ ఉక్తో నాసౌ వివర్తవాదేస్తి దూరస్థపర్వతాగ్రస్థితైర్మహద్భిర్వృక్షైరత్యల్పదూర్వాగ్రభ్రమస్య జన్యమానత్వాద్యస్య భావపురస్సరత్వానుమానం తత్రాపి సాధ్యవికలో దృష్టాంతః। సుషుప్తేరవస్థాత్వేనావస్థావత ఆత్మనస్సద్రూపస్యాంగీకరణీయత్వేన తస్య స్వప్నస్య భావపురస్సరత్వాత్తస్మాత్తైర్మతైర్నాస్తి బాధః। పంచమాధికరణమారచయతి। అద్వైతం బాధ్యతే నో వా భోక్తృభోగ్యత్వభేదతః। ప్రత్యక్షాదిప్రమాసిద్ధో భేదోసావన్యబాధకః। తరంగఫేనభేదేపి సముద్రాభేద ఇష్యతే। భోక్తృభోగ్యభేదేపి బ్రహ్మాద్వైతం న బాధ్యతే। నను సమన్వయేనావగమ్యమానమద్వైతం ప్రత్యక్షాది ప్రమాసిద్ధేన భోక్తృభోగ్యభేదేన బాధ్యత ఇతి చేన్న తరంగబుద్బుదఫేనరూపేణ భేదస్య సముద్రరూపేణాభేదస్య దృష్టత్వేన భేదాభేదయోర్విరోధాభావాద్భేదాభేదవ్యవహారస్యాకారభేదేనాపి రహితేత్యంతమేకస్మిన్వస్తుని సా

వికాశత్వాత్తస్మాద్బ్రహ్మాకారేణాద్వైతం భోక్తృభోగ్యరూపేణ ద్వైతమి
త్యాకారభేదాద్వ్యవస్థాసిద్ధానకోఽపి బాధః షష్ఠాధికరణమారచయతి భేదా
భేదౌ తాత్త్వికౌ స్తయుదివావ్యావహారికౌ । సముద్రాదావివతయోర్బాధా
భావేన తాత్త్వికౌ । బాధితౌ శ్రుతియుక్తిభ్యాం తావతో వ్యావహారికౌ । కా
ర్యస్య కారణాభేదాదద్వైతం బ్రహ్మతాత్త్వికం । స్పష్టౌ సంశయపూర్వపక్షౌ
నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుతిర్భేదం బాధతే। యుక్తిశ్చ పరస్పరోపమర్దాత్మక
యోశ్చైభాభేదయోరేకత్రాసంభవస్యా శ్రయణీయత్వే సత్యేకస్మింశ్చంద్రా
పేతదసంభవాద్యథైకస్మింశ్చంద్రమసిద్విత్వాసంభవాద్యదుక్తం పూర్వాధిక
రణే ఆకారభేదాద్భేద ఇతి తదప్యసత్ బ్రహ్మణ్యేకస్మిన్నపి వస్తున్యాకారభేదస్యా
సంప్రతిపత్తేస్సముద్రే తు దృష్టత్వాదభ్యుపగమ్యతే నహి దృష్టే ఽనుపపన్నం నామేతి
న్యాయాత్ । సర్వత్రాపి బ్రహ్మాకారజగదాకారౌ దృష్టావితిచేన్న బ్రహ్మ
ణశ్శాస్త్రసమధిగమ్యత్వాత్తస్మాచ్ఛ్రుతియుక్తిభ్యాం బాధితత్వాద్వ్యావ
హారికౌ భేదాభేదౌ కింతర్హి వస్త్వితిచేదద్వైతమేవ తత్త్వమితి బ్రూమః। కార్య
కారణవ్యతిరేకేణ కారణమాత్రస్య వస్తుత్వాత్తథాచ శ్రుతిః మృత్తికాదిదృ
ష్టాంతైః కారణస్యైవ సత్యత్వం ప్రతిపాదయతి । యథా సోమ్యైకేన మృ
త్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం
మృత్తికేత్యేవ సత్యం। యథా సోమ్యైకేన లోహమణినా సర్వం లోహమయం
విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం లోహమిత్యేవ సత్యం
యథా సోమ్యైకేన నఖనికృంతనేన సర్వం కార్ష్ణాయసం విజ్ఞాతం స్యాద్వా
చారంభణం వికారో నామధేయం కృష్ణాయసమిత్యేవ సత్యం ఏవం సో
మ్యస ఆదేశో భవతీతి అయం శ్రుత్యర్థః ప్రాథో మృత్పిండః కారణం తద్వికా
రా ఘటశరావాదయస్తద్వస్త్వవ్యతిరిక్తాని చాన్యాని వస్తూనీతి తార్కికా
మన్యంతే తత్ర ఘటాదీనాం పృథగ్వస్తు నిరాసాయ వికారశబ్దేన శ్రుతిస్తాన్వ్య
వహరతి మృద్వస్తునో వికారాస్సంస్థానవిశేషా ఘటాదయో న పృథగ్వస్తు
భూతా యథా దేవదత్తస్య బాల్యయౌవనస్థావిరాదయస్తద్వత్ ఏవం చ సతి

ఘటాద్యాకారప్రతి భానదశాయామపిమృన్మాత్రమేవస్వతంత్రంవస్తుత
తోమృద్వ్యవగతాయాంసత్యాంఘటాదీనాంయత్తాత్త్వికంస్వరూపంతత్స
ర్వమనుగతంఆకారవిశేషోనజ్ఞాయతచేన్నాజ్ఞాయతాంనామతేషామవస్తు
భూతానామజిజ్ఞాసార్హత్వాచ్చక్షుషాప్రతిభాసమానాఅప్యాకారని
రూపితాస్సంతోమృద్వ్యతిరేకేణనస్వరూపంకించిల్లభంతేఘటోయంశరా
వోయమితివాఙ్మాత్రప్రాద్యనామధేయమాత్రంలభంతే। అతోనిర్వస్తుకత్వేస
త్యుపలభ్యమానత్వరూపేణమిథ్యాత్వలక్షణేనోపేతత్వాదసత్యావికారా
మృత్తికాతువికారవ్యతిరేకేణాపిస్వరూపంలభతఇతిసత్యాతథాబ్రహ్మాప
[illegible]గంతవ్యః। బ్రహ్మణిమృత్తికాన్యాయస్యజగతిఘటాదిన్యాయస్యచ
యోజయితుంశక్యత్వాదితితస్మాజ్జగతోబ్రహ్మాభేదాదద్వైతం బ్రహ్మాత్మా
త్వైకంపరంవిధవిచారశూన్యానాంపురుషాణామాపాతదృష్ట్యావేదనాభ్యు
పేతాద్వైతమయప్రతిపత్తేః ప్రత్యక్షాదిభిశ్చభేదప్రతిపత్తేశ్చసద్భావాత్సముద్ర
తరంగన్యాయేనభేదాభేదాభాసమానోవ్యవహారికాపేక్షతిస్థితం। సప్త
మాధికరణమారచయతి। హితాహితాక్రియాదిస్యాత్స్వాభేదంప్రపశ్య
తః। జీవాహితక్రియాసాక్షాస్యాదేవానహియుజ్యతే। ఆపస్తుజీవసంసార
స్తేనాస్తిమముక్షతః। ఇతిపశ్యత ఈశస్యనహితాహితభాగితా। పరమే
శ్వరోహిజీవానాంకేషాంచిత్సంసారాసక్తానాంవైరాగ్యాదికంహితంనని
ర్మిమీతే అహితంచనరకహేతుమధర్మంనిర్మిమీతే నిర్మాతుశ్చస్వస్యజీవైరభే
దంసర్వజ్ఞతయాపశ్యతితస్మాత్స్వస్యనహితాకరణాహితకరణేప్రసజ్యేయా
తామేతచ్చనయుక్తం। నహిలోకేప్రాజ్ఞావాన్కశ్చిదపిస్వస్యహితంనకరో
తి। అహితంకరోతితస్మాద్ధితాకరణాదిదోషఇతిచేన్న సర్వజ్ఞత్వాదీశ్వరోజీ
వసంసారస్యమిథ్యాత్వంస్వస్యనిర్లేపత్వంచపశ్యతి। అతోనహితాహిత
భాక్త్వమీశస్య అష్టమాధికరణమారచయతి। నసంభవేత్సంభవేద్వా।
[illegible]తః। నానాజాతీయకార్యాణాంక్రమజ్జన్మనసంభవేత్।

అద్వైతంతత్త్వతో బ్రహ్మ। తచ్చావిద్యాసహాయవత్। నానాకార్య
కరంకార్యక్రమోవిద్యాస్వశక్తిభిరిత్యేకమేవాద్వితీయమితి బ్రహ్మస్స్వగత
సజాతీయవిజాతీయభేదైశ్శూన్యమవగమ్యతే। స్రష్టవ్యానిచాకాశ వా
య్వాదీనివిచిత్రాణి నహ్యవిచిత్రేకారణే కార్యస్య విచిత్రత్వంయుక్తం।
అన్యథైకస్మాదపి క్షీరాద్దధితైలాద్యనేక విచిత్రకార్యప్రసంగాత్। క్రమ
శ్చాకాశాదీనాం శ్రుతావవగమ్యతే। నచతస్యవ్యవస్థాపకంకించిదస్తి।
తస్మాదనేకకార్యాణాం క్రమేణజన్మాద్వితీయ బ్రహ్మణోనసంభవతీతి
చేన్నయద్యపివస్తుతో బ్రహ్మాద్వితీయ మిత్యుక్తం। తథాప్యవిద్యాసహా
యోపేతమితి శ్రుతియుక్త్యనుభవైరవగమ్యతే। మాయాంతు ప్రకృతిం
విద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమితి శ్రుతిర్మాయైవావిద్యా ఉభయోరప్య
నిర్వచనీయలక్షణత్వస్యోక్తత్వాన్నచమాయాంగీకారేద్వైతాపత్తిర్వా
స్తవస్యద్వితీయస్యాభావాదతఏకమపిబ్రహ్మావిద్యాసహాయవశాన్నానాకా
ర్యకరంభవిష్యతి। నచకార్యక్రమవ్యవస్థాపకాభావః అవిద్యాగతానాంశ
క్తివిశేషాణాం వ్యవస్థాపకత్వాత్తస్మాదద్వితీయ బ్రహ్మణోనానాకార్యా
ణాంక్రమేణసృష్టిస్సంభవతి। నవమాధికరణమారచయతి। నయుక్తా
యుజ్యతేవాస్య పరిణామోనయుజ్యతే కాత్స్న్యేన బ్రహ్మనిత్యతాక్షతేరం
శాత్సావయవంభవేత్। మాయాభిర్బహురూపత్వాన్నకాత్స్న్యేన
నాపిభాగశః। యుక్తోనవయవస్యాపి పరిణామోత్రమాయికః। ఆరం
భణాధికరణేకార్యకారణయోరభేదః ప్రతిపాదితః। అతోనవైశేషికా
దివదారంభవాదో బ్రహ్మవాదినోభిమతః। తస్మాత్క్షీరదధిన్యాయేనపరి
ణామోభ్యుపగంతవ్యః। అత్రకింబ్రహ్మకాత్స్న్యేనపరిణమతే ఉతైకదే
శేననాద్యః। అవిశేషపరిణామే బ్రహ్మణఃక్షీరవదనిత్యత్వ ప్రసంగాత్।
ద్వితీయేసావయవత్వ ప్రసంగాత్తస్మాన్నపరిణామ ఇతిచేన్నఇంద్రోమా
యాభిః పురురూపఈయతఇతి శ్రుతేర్బ్రహ్మణో మాయాశక్తిభిర్జగ
ద్రూపత్వంపరిణామః। తేనకాత్స్న్యైకదేశ వికల్పయోర్మాత్రావకా

శః తస్మాద్యుజ్యతే పరిణామః । దశమాధికరణమారచయతి । నాశరీరస్య మాయాస్తి యదివాస్తి నవిద్యతే । యేహి మాయావినో లోకే తే సర్వేపి శరీరిణః బాహ్యహేతుమ్మృతే యద్వన్మాయయా కార్యకారితా । ఋతేపి దేహం మాయేయం బ్రహ్మణ్యస్తు ప్రమాణతః । లోకే మాయావినామైంద్రజాలికానాం శరీరవత్త్వదర్శనాదశరీరస్య బ్రహ్మణో న మాయా సంభవతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః । గృహాదినిర్మాతౄణాం స్వవ్యతిరిక్తమృద్దారుతృణాది నానాసాధనసాపేక్షత్వదర్శనేపి ఐంద్రజాలికస్య బాహ్యసాధననైరపేక్ష్యేణ యథా గృహాదినిర్మాతృత్వం తథా లౌకికమాయావిష్వశరీర సాపేక్షత్వదర్శనేపి బ్రహ్మణో మాయాసిద్ధ్యర్థం తదపేక్షా మాభూత్ అథోచ్యేత ఐంద్రజాలికస్య బాహ్యసాధననైరపేక్ష్యేణ నిర్మాతృత్వే ప్రత్యక్షం ప్రమాణమస్తీతి తర్హి బ్రహ్మణోపి శరీరనైరపేక్ష్యేణ మాయా సంభవే మాయినం తు మహేశ్వరమితి శ్రుతిః ప్రమాణమస్తు । ఏకాదశాధికరణమారచయతి । తృప్తః స్రష్టాథవా స్రష్టా । న స్రష్టా ఫలవాంఛనే ఆత్మతృప్తిస్స్యాద్వాంఛాయామున్మత్తనరతుల్యతా లీలా శ్వాసవృథాచేష్టా అనుద్దిశ్య ఫలం యతః । అనున్మత్తైర్విరచ్యంతే తస్మాత్తృప్తస్సదా సృజేదితి ఆనందో బ్రహ్మేతి శాస్త్రాన్నిత్యతృప్తః పరమేశ్వరః తాదృశస్య సృజ్యవిషయేచ్ఛాయామభ్యుపగమ్యమానాయాం నిత్యతృప్తిర్బాధ్యేత । అనభ్యుపగమ్యమానాయాం అబుద్ధిపూర్వికాం సృష్టిం విరచయత ఉన్మత్తనరతుల్యతా ప్రసజ్యేతి ప్రాప్తే బ్రూమః । బుద్ధిమద్భిరేవ రాజాదిభిరంతరేణ ప్రయోజనం లీలయా మృగయాదిప్రవృత్తిః క్రియతే । శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదివ్యవహారస్తు సార్వజనీనః వ్యర్థచేష్టాశ్చ బాలకైః క్రియమాణా బహుశో దృశ్యంతే తద్వన్నిత్యతృప్తోపీశ్వరః ప్రయోజనమంతరేణాప్యనున్మత్తస్సన్ జగత్సృజతు ద్వాదశాధికరణమారచయతి । వైషమ్యాద్యాపతేన్నోవా సుఖదుఃఖైర్నృభేదతః । సృజన్విషమమేవస్యాన్నిర్ఘృణశ్చోపసంహరన్ । ప్రాణ్యనుష్ఠితధర్మాదిమపేక్ష్యేశః ప్రవర్తతే । నాతో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే సంసారస్తు నచాదిమాన్ । ఈశ్వరో దేవాదీ

నత్యంతసుఖినస్సృజతి । పశ్వాదీనత్యంతదుఃఖినః । మనుష్యాన్మధ్యమానే
వం తారతమ్యేన పురుషవిశేషేషు సుఖదుఃఖే సృజన్నీశ్వరః కథం విషమో న
స్యాత్ కథం చ నీచైరత్యంతజుగుప్సితం దేవతిర్యఙ్మనుష్యాద్యశేషజగదుప
సంహరన్నిర్ఘృణో౽భవేత్ తస్మాద్వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే ప్రసజ్యేయాతామి
తి ప్రాప్తే బ్రూమః । న తావదీశ్వరస్య వైషమ్యప్రసంగో౽స్తి ప్రాణినాముత్త
మమధ్యమాధమత్వలక్షణ వైషమ్యే తత్తత్కర్మణామేవ ప్రయోజకత్వాన్న
చైతావతేశ్వరస్య స్వాతంత్ర్యహానిరంతర్యామితయా కర్మాధ్యక్షత్వాత్ ।
నన్వేవం ఘట్టకుటీప్రభాతవృత్తాంతన్యాయ ఆపద్యేత కథమితి చేత్ ఈశ్వ
రవైషమ్యం పరిహర్తుం కర్మణాం వైషమ్యహేతుత్వముక్త్వా పునరపీశ్వరస్య
స్వాతంత్ర్యసిద్ధయే తత్తత్కర్మనియామకత్వాభ్యుపగమ్యమానే సత్యంత
తో గత్వా ఈశ్వరస్యైవ వైషమ్యహేతుత్వప్రసంగాత్ నాయం దోషః
నియామకత్వం నామ తత్తద్వస్తుశక్తీనామవ్యవస్థాపరిహారమాత్రం శక్తయ
స్తు మాయాశరీరభూతా న తు తాసాముత్పాదక ఈశ్వరః । తతశ్చ వస్తుశ
క్తివశాత్ కర్మణాం వైషమ్యహేతుత్వే౽పి న శక్తివ్యవస్థాపకస్యేశ్వరస్య వైష
మ్యప్రసంగః । సంహారస్యాసుషుప్తివద్దుఃఖజనకత్వాభావాత్ ప్రత్యుత స
ర్వక్లేశనివర్తకత్వాచ్చ తతస్సఘృణత్వమేవ । నన్వవాంతరసృష్టిషు పూర్వ
కర్మాపేక్షయా సృజత ఈశ్వరస్య వైషమ్యాభావే౽పి ప్రథమసృష్టౌ పూర్వక
ర్మాసంభవాద్వైషమ్యదోషస్తదవస్థ ఇతి చేన్న సృష్టిపరంపరాయా అనా
దిత్వాత్ న హేతో౽నచాదినః చసంప్రతిష్ఠేతి శాస్త్రాత్తస్మాన్న కో౽పి దో
షః । త్రయోదశాధికరణమారచయతి । నాస్తి ప్రకృతితాయుద్వానిర్గుణ
స్యాస్తి నాస్తి వాన్మృదాదేస్సగుణస్యైవ ప్రకృతిత్వోపలంభనాత్ । బ్ర
హ్మాధిష్ఠానతాస్మాభిః ప్రకృతిత్వముపేయతే నిర్గుణే౽ప్యస్తి జాత్యా ద్వాస్సాబ్ర
హ్మప్రకృతిస్తతః ప్రకృతిత్వం నామ కార్యాకారేణ విక్రియమాణత్వం తచ్చ
లోకే సగుణ ఏవ మృదాదావుపలబ్ధమతో నిర్గుణస్య బ్రహ్మణో న ప్రకృతితేతి
ప్రాప్తే బ్రూమః । యద్యపి ప్రక్రియత ఇత్యనయా వ్యుత్పత్త్యా విక్రియమాణత్వం

ప్రతీయతే తథాపి తద్విక్రియమాణత్వం ద్విధాపి సంభవతి । క్షీరవత్పరిణామి త్వేన వా రజ్జ్వాదివత్సర్పాది భ్రమాధిష్ఠానత్వేన వా తత్ర నిర్గుణస్య పరిణామాసంభవేపి భ్రమాధిష్ఠానమస్తు దృశ్యతే హి నిర్గుణేపి జాత్యాదౌ భ్రమాధిష్ఠానతా అలింగం బ్రాహ్మణం దృష్ట్వా శూద్రోయమితి ముహ్యతీతి నిర్గుణబ్రాహ్మణ్యజాతౌ శూద్రత్వభ్రాంతివ్యవహారదర్శనాత్తస్మా న్నిర్గుణమపి బ్రహ్మ ప్రకృతిరితి సిద్ధం। ద్వితీయపాదేరష్టభిరధికరణైస్స్మృత్యాంతర నిరాకరణేన బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం ప్రతిష్ఠాపితం। తత్ర ప్రథమాధికరణమారచయతి। ప్రధానం జగతో హేతుర్న వా సర్వే ఘటాదయః అన్వితాః సుఖదుఃఖాద్యైర్యతో హేతురతో భవేత్ న హేతుర్యోగ్యరచనా ప్రవృత్త్యాదేరసంభవాత్ । సుఖాద్యా ఆంతరా బాహ్యా ఘటాద్యాస్తు కుతోఽన్వయః। సుఖదుఃఖమోహాత్మకం ప్రధానం జగతః ప్రకృతిః। జగతి సుఖదుఃఖాద్యన్వయదర్శనాత్ । ఘటపటాదయో హ్యుపలభ్యమానాస్సుఖాయ భవంతి । ఉదకాహరణప్రావరణాది కార్యకారిత్వాదత ఏవ ఘటాదయోఽన్యైరపహ్రియమాణాస్తస్యైవ దుఃఖజనకాః యదా తూదకాహరణాదికార్యం సాపేక్షితం తదా న సుఖదుఃఖే జనయంతి। కేవలముపేక్షణీయత్వేనావతిష్ఠంతే తదిదముపేక్షాదివిషయత్వం మోహః। ముహ వైచిత్ర్య ఇతి ధాతోర్మోహశబ్దనిష్పత్తేరుపేక్షణీయేషు వస్తుషు చ చిత్తవృత్తేరనుదయాదతస్సుఖదుఃఖమోహాన్వయదర్శనాత్ప్రధానం ప్రకృతిరితి సాంఖ్యా మన్యంతే। ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। న ప్రధానం జగతో హేతుః దేహేంద్రియమహీధరాదిరూపస్య విచిత్రస్య ప్రతినియత సన్నివేశ విశేషస్య జగతో రచనాయామచేతనస్య ప్రధానస్య యోగ్యత్వాసంభవాల్లోకే ప్రతినియతకార్యస్య విచిత్ర ప్రాసాదాదేర్బుద్ధిమత్కర్తృకోపలంభాదాస్తాం తావదియం రచనా తత్సిద్ధ్యర్థా ప్రవృత్తిరపి నాచేతనస్యోపపద్యతే। చేతనాధిష్ఠితే శకటాదౌ తదదర్శనాత్ అథ పురుషస్య చేతనస్య ప్రకృత్యధిష్ఠానత్వమభ్యుపగమ్యతే । తదప్యసంగత్వాత్పురుషస్య హి వ్యో

తేత్యప్రసిద్ధాంతాపత్తిః । యదుక్తంసుఖదుఃఖ మోహాన్వితాఘటాదయ
ఇతితదసత్ । సుఖాదీనామాంతరత్వాద్ఘటాదీనాంబాహ్యత్వాత్తస్మాన్న
ప్రధానంజగద్ధేతుః । ద్వితీయంనాస్తికాణాద దృష్టాంతః కింవా స్వస్వసదృ
శోద్భవేనాస్తి శుక్లపటశ్శుక్లతంతో రేవహిజాయతే । అణుద్వ్యణుకము
త్పన్నం అనణోఃపరిమండలాత్ అదీర్ఘాద్ద్వ్యణుకాద్దీర్ఘంత్ర్యణుకంత
న్నిదర్శనం । పూర్వస్మిన్పాదేచేతనాద్బ్రహ్మణోవిలక్షణ మచేతనంజగ
జ్జాయతఇత్యత్రసాంఖ్యాన్ప్రతి లోకసిద్ధగోమయవృశ్చి కాదినిదర్శనమభి
హితంతావ తాసాంఖ్యైః క్రియమాణస్యా క్షేపస్యపరిహృతత్వాత్స్వప
క్షసాధనంసంపన్నం। పరపక్షదూషణంచాస్మిన్పాదేప్రక్రవ్యపూర్వాధికర
ణేసాంఖ్యమతందూషితం । ఇతఃపరంవైశేషికమతందూష యితవ్యంతన్మత
స్యచప్రక్రియా బహుళత్వాత్తద్వాసనావాసితః పురుషః తత్రప్రక్రియాసి
ద్ధంవిలక్షణోత్పత్తిదృష్టాంతమంతరేణబ్రహ్మకారణవాదంనబహుమన్యతే।
అతోవిసదృశోత్పత్తౌకాణాదమతసిద్ధోదృష్టాంతోస్తినవేతి విచార్యతే।నా
స్తీతితావత్ప్రాప్తం।కుతశ్శుక్లఃపటఃశుక్లేభ్య ఏవతంతుభ్యోజాయతేనతుర
క్తేభ్యస్తంతుభ్యస్తస్మాన్నాస్తీతిప్రాప్తేబ్రూమః । అస్త్యేవవిసదృశోత్పత్తౌ
దృష్టాంతః! తథాహి। పరమాణవః పారిమాండల్య పరిమాణ యుక్తా నత్వణు పరిమా
ణయుక్తా । ద్వాభ్యాంపరమాణుభ్యామణు పరిమాణరహితాభ్యామణుప
రిమాణో పేతంద్వ్యణుకముత్పద్యతే । ఇదమేకంనిదర్శనం । తథాహ్ర
స్వపరిమాణోపేతత్వాద్దీర్ఘ పరిమాణరహితం ద్వ్యణుకంతాదృశేభ్య
స్త్రిభ్యోద్వ్యణుకేభ్యోదీర్ఘ పరిమాణోపేతం అణుపరిమాణరహితం
త్ర్యణుకముత్పద్యతే । ఇదమపరంనిదర్శనం । ఏవమన్యానితత్ప్రక్రియాసి
ద్ధానినిదర్శనాన్యుదాహరణీయాని । తృతీయంజనయంతి । జగన్నోఽపా
సంయుక్తాః పరమాణవః । ఆద్యకర్మజసంయోగాద్ద్వ్యణుకాది క్రమా
జ్జనిః । సనిమిత్తానిమిత్తాది వికల్పేష్వాద్యకర్మణః । అసంభవాదసంయో
గేజనయంతినతే జగదితిప్రళీనేపూర్వసిద్ధే జగతియదామహేశ్వరస్యసిసృ

త్యాభవతి యదా ప్రాణికర్మవశాన్నిశ్చలేషు పరమాణుష్వాద్యం కర్మోత్పద్య
తే। తస్మాత్కర్మణ ఏకః పరమాణుః పరమాణ్వంతరేణ సంయుజ్యతే।
తస్మాత్సంయోగాద్ద్వ్యణుక మారభ్యతే। తేభ్యస్త్రిభ్యో ద్వ్యణుకేభ్య
స్త్ర్యణుకమారభ్యత ఇత్యాదిక్రమేణ కృత్స్నజగదుత్పత్తౌ బాధకాభావే
వసంయుక్తాః పరమాణవో జగజ్జనయంతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః। యదేతదా
ద్యకర్మ తత్సనిమిత్త మనిమిత్తం వా నిర్నిమిత్తత్వే నియామకాభావాత్సర్వదా తదుత్పత్త్యా ప్ర
ళయాభావప్రసంగః। అథ సనిమిత్తత్వేపి తన్నిమిత్తం దృష్టమదృష్టం వా న తావ
ద్దృష్టం ప్రయత్నస్య వాభిఘాతస్య వా శరీరోత్పత్తేః ప్రాక్సంగాభావాదీశ్వర
ప్రయత్నస్య నిత్యస్య కాదాచిత్కాద్యకర్మోత్పత్తిం ప్రతి అనియామక
త్వాత్। నాప్యదృష్టమాద్యకర్మనిమిత్తం। ఆత్మసమవేతస్యాదృష్టస్యప
రమాణుభిరసంబంధాత్ అత ఏవమాదిదోషరూపవికల్ప ప్రసక్తేరాద్యక
ర్మాసంభవాన్న పరమాణుసంయోగో జాయతే। తతస్సంయుక్తేభ్యః పరమా
ణుభ్యో జగజ్జనిరితి దూరాపాస్తం। చతుర్థం। సముదాయావుభయయుక్తా అయు
క్తావాణుహేతుకః। ఏకోపరస్కంధహేతురిత్యేవం యుజ్యతే ద్వయం।
స్థిరచేతనరాహిత్యాత్స్వయం చాచేతనత్వతః। న స్కంధానామణూ
నాం వా సముదాయోత్ర యుజ్యతే। బాహ్యాస్తిత్వవాదినో బౌద్ధా మన్యం
తే। కిమితి ద్వౌ సముదాయౌ। బాహ్య ఆంతరశ్చేతి। తత్ర బాహ్యో భూ
నదీసముద్రాదికః। ఆంతరశ్చిత్తచైత్యాత్మకః। తదేతత్సముదాయద్వ
యమేవాశేషం జగత్। తత్ర బాహ్యసముదాయస్య పరమాణవః కారణం
తే చ పరమాణవశ్చతుర్విధాస్తేషాం మధ్యే కేచిత్థిరాః పార్థివాఖ్యా అన్యే
స్నిగ్ధా ఆప్యాఖ్యా అపరే చోష్ణాస్తైజసాఖ్యా ఇతరే చలనాత్మకా వాయ్వా
ఖ్యాతేభ్యశ్చతుర్విధేభ్యః పరమాణుభ్యో యుగపత్పుంజీభూతేభ్యో బా
హ్యస్సముదాయో జాయతే। ఆంతరస్తు సముదాయస్య స్కంధపంచకం
కారణం। రూపస్కంధో విజ్ఞానస్కంధో వేదనాస్కంధస్సంజ్ఞాస్కంధ
స్సంస్కారస్కంధశ్చేతి పంచస్కంధాస్తత్ర చిత్తేన నిరూప్యమాణాశ్శబ్ద

స్పర్శాదయో రూపస్కంధః । తదభివ్యక్తిర్విజ్ఞానస్కంధః । తజ్జన్యం
దుఃఖం వేదనాస్కంధః । దేవదత్తాదినామధేయం సంజ్ఞాస్కంధః । ఏ
తేషాం వాసనా సంస్కారస్కంధః । తేభ్యః పంచభ్యః స్కంధేభ్యః పుంజభూతే
భ్య ఆంతరస్సముదాయో జాయతే । తస్మాద్యుజ్యతే సముదాయద్వయమి
తి ప్రాప్తే బ్రూమః । కిమణూనాం స్కంధానాం సంఘాతాపత్తౌ నిమిత్తభూ
తశ్చేతనోఽస్తి కింవా స్వయమేవ సంహన్యంతే । ఆద్యేఽపి స చేతనః స్థాయీ క్షణి
కో వా స్యాత్ । స్థాయిత్వే పసిద్ధాంతః । క్షణికత్వే ప్రథమం స్వయమలబ్ధా
త్మకః పశ్చాత్సంఘాతాపత్తిం కరోతీతి వక్తుమశక్యం । ద్వితీయే తు అచే
తనాః స్కంధా అణవశ్చ నియామకం చేతనమంతరేణ ప్రతినియతాకారేణ కథం
సంహన్యంతాం । తస్మాన్న యుక్తం సముదాయద్వయం । పంచమం విజ్ఞాన
స్కంధమాత్రత్వం యుజ్యతే వా న యుజ్యతే । యుజ్యతే స్వప్నదృష్టాంతా
ద్బుద్ధేర్వ్యవహారతః । అబాధాత్ స్వప్నవైషమ్యాద్బాహ్యార్థస్యోపల
భ్యతే । బహిర్వదితి తేషూక్తిర్నాతోఽధీరర్థరూపభాక్ । కేచిద్బౌద్ధా బా
హ్యార్థముపలభంతో విజ్ఞానస్కంధమాత్రం తత్త్వమిత్యాహుః । నచాత్ర
వ్యవహారానుపపత్తిః స్వప్నే బాహ్యార్థాననపేక్ష్య కేవలయా బుద్ధ్యా వ్యవ
హారదర్శనాత్ । తద్వదేవ జాగ్రద్వ్యవహారస్యాప్యుపపత్తేస్స్వవి
జ్ఞానస్కంధమాత్రత్వం యుజ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । విషమో హి దృ
ష్టాంతః ప్రబోధదశాయాం స్వప్నస్య బాధ్యమానత్వాజ్జాగ్రద్వ్యవహార
స్య న క్వచిద్బాధం పశ్యామః । న చ బాహ్యార్థసద్భావే ప్రమాణాభావః ।
ఉపలబ్ధేరేవ ప్రమాణత్వాదుపలభ్యంతే హి ఘటాదయో బహిష్ఠత్వేన
అర్థోచ్యేత బుద్ధిరేవ బాహ్యఘటాదివదవభాసత ఇతి తథా చాహుః । య
దంతర్జ్ఞేయతత్త్వం తద్బహిర్వదవభాసత ఇతి ఏవం తేషాం త్వదుక్తిరేవ బా
హ్యార్థసద్భావే ప్రమాణమితి బ్రూమః । కదాచిదపి బాహ్యార్థాభావే తద్వ్యు
త్పత్తిరాహిత్యాద్బహిర్వదిత్యుపమానోక్తిర్న సంగచ్ఛతే । తస్మాద్బాహ్యార్థ
సద్భావాద్విజ్ఞానమాత్రత్వం న యుక్తం । షష్ఠం సిద్ధిస్సప్తపదార్థానాం సత్త్వ

భంగినయాన్వితా। సాధకస్యాయ సద్భావాత్తేషాం సిద్ధాంతకపుచ్ఛ్వతం।
ఏకస్మిన్ సదసత్త్వాది విరుద్ధప్రతిపాదనాదపన్యాయస్సప్తభంగిన చజీవ
స్యసాంశతా। ఆర్హతా మన్యంతే జీవోఽజీవశ్చేతి ద్వౌ పదార్థౌ జీవశ్చేత
నశ్శరీర పరిణామస్సావయవః। అజీవష్షడ్విధస్తత్ర మహీధరాదిరేకః ఆ
స్రవసంవరనిర్జరబంధమోక్షాఖ్యాః పంచ ఆస్రవత్యనేన జీవో విషయే
ష్విత్యాస్రవోవ ఇంద్రియసంఘాతః సంవృణోతి వివేకమిత్యావివేకాదిస్సం
వరః। నిశ్శేషం జీర్యత్యనేనేతి కామక్రోధాదిః కేశోల్లుంచనతప్తశిలారో
హణాదికం తపో నిర్జరః। కర్మాష్టకేనాపాదితా జన్మమరణపరంపరా బంధః
విజాతీయప్రత్యయతిరస్కారద్వారా సజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూపేణ
బ్రహ్మాభిన్నప్రత్యక్స్వరూపోఽహమిత్యైక్యజ్ఞానం మోక్షః। ఇతి యదుక్తం త
దాస్తాం కింతు చత్వారి ఘాతికర్మాణి పాపవిశేషరూపాణి పుణ్యవిశేషరూ
పాణ్యఘాతికర్మాణి చత్వారి తాని కాని। జ్ఞానావరణీయం దర్శనావరణీ
యం మోహనీయమంతరాయికం చేతి ఘాతీని వేదనీయం నామికం గోత్రి
కమాయుష్కమితి అఘాతీని శాస్త్రోక్తోపాయేన తేభ్యోఽష్టభ్యః కర్మభ్యో విని
ర్గతస్య జీవస్య సతతోర్ధ్వగమనం మోక్షః। త ఏతే సప్త పదార్థాస్సప్తభం
గిరూపేణ న్యాయేన వ్యవస్థాప్యంతే। స్యాదస్తి స్యాన్నాస్తి స్యాదస్తి చ నాస్తి చ
స్యాదవక్తవ్యస్స్యాదస్తి చావక్తవ్యస్స్యాన్నాస్తి చావక్తవ్యస్స్యాదస్తి చ నాస్తి
చావక్తవ్యశ్చేతి సప్తభంగినయః। అస్యాయమర్థస్స్యాచ్ఛబ్ద ఈషదర్థవాచిని
పాతః ప్రతివాదినో హి చతుర్విధాస్సద్వాదినోఽసద్వాదినస్సదసద్వాదినోఽని
ర్వచనీయవాదినశ్చేతి పునరప్యనిర్వచనేన మిశ్రితాస్సదసదాది మతాని వ
దంతీతి త్రివిధా వాదినః తానేతాంత్సప్తవిధవాదినః ప్రతి సప్త విధా న్యా
య్యాః ప్రయోక్తవ్యాః తద్యథా సద్వాదీ సమాగత్యార్హతం ప్రతి కింత్వ
స్మతే మోక్షోఽస్తీతి పృచ్ఛతి తత్రార్హత ఉత్తరం బ్రూతే ఈషదస్తీతి ఏవ
వన్యానపి వాదినః ప్రతి స్యాన్నాస్తీత్యాద్యుత్తరాణ్యుదాహర్తవ్యాని తావ
తా సర్వే వాదినో నిర్విణ్ణాస్సంతో నోత్తరం ప్రతిపద్యంతే తతోఽస్య సప్తభంగి

రూపస్యసాధకన్యాయస్య సద్భావాజ్జీవాదీనాంసప్తపదార్థానాం సిద్ధౌకి
మత్రాశ్చర్యమితిప్రాప్తేబ్రూమః । సప్తభంగిరూపోయమప్యన్యాయః ఏ
కస్యజీవపదార్థస్యసద్వాదినం ప్రతిసద్రూపత్వమసద్వాదినం ప్రత్యసద్రూ
పత్వంచేత్యేవమాదివిరుద్ధధర్మప్రతిపాదకత్వాన్నచ జీవస్యసావయవత్వం
యుజ్యతే । అనిత్యత్వప్రసంగాత్తదనిత్యత్వేచమోక్షః కస్యపురుషార్థస్స్యా
త్తస్మాన్న్యాయాభాసేనసప్తభంగ్యాఖ్యేన జీవాదిపదార్థానాంనసిద్ధిః । స
ప్తమంతటస్థేశ్వరవాదో యస్సముక్తోధనయుజ్యతే । యుక్తః కులాల
దృష్టాంతాన్నియంతృత్వస్యసంభవాత్ । నయుక్తోవిషమత్వాదిదోషా
ద్వైదికఈశ్వరేఅన్యపేతే తటస్థత్వంత్యాజ్యంశ్రుతివిరోధతః । పూర్వా
ధ్యాయస్యేషాంత్యాధికరణేజగతోనిమిత్తముపాదానంచేశ్వర ఇత్యాగమ
బలాద్యదుక్తంతదేతదసహమానాస్తార్కిక శైవాదయః కేవలనిమిత్తత్వమీ
శ్వరస్యయుజ్యతే యథాకులాలోనుపాదానభూతోదండచక్రచీవరాదీన్ని
యచ్ఛన్ కర్తాభవతితథాతటస్థ ఈశ్వరఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । నయుక్తంకే
వలనిమిత్తత్వంవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదోషస్య దుష్పరిహారత్వాత్కథంత
ర్హిత్వయాపరిహృతోదోషఇతి చేత్ప్రాణికర్మసాపేక్షత్వాదితిబ్రూమః ।
తథాత్వేచాగమోస్మాకం ప్రమాణం త్వయాప్యంతతోగత్యంతరమశ్చే
దంగీక్రియతే తటస్థత్వమీశ్వరస్యపరిహార్యం స్యాత్ । బహుస్యాం ప్రజా
యేయేత్యుపాదాన ప్రతిపాదకశ్రుత్యావిరోధాత్ । తస్మాన్నయుక్తం త
టస్థేశ్వరవాదః । అష్టమాధికరణమారచయతి । జీవోత్పత్త్యాదికంపాంచ
రాత్రోక్తంయుజ్యతేనవా । యుక్తంనారాయణవ్యూహసమారాధనాదివ
త్ । యుజ్యతామవిరుద్ధాంశోజీవోత్పత్తిర్నయుజ్యతే । ఉత్పన్నస్యవినాశి
త్వేకృతనాశాదిదోషతః । పాంచరాత్రికాభాగవతామన్యంతే । భగవా
న్నేకోవాసుదేవోజగదుపాదానం నిమిత్తంచతత్సమారాధనధ్యానజ్ఞానై
ర్బంధవిచ్ఛేదస్తస్మాచ్చవాసుదేవాత్సంకర్షణాఖ్యోజీవోజాయతే తస్మా
చ్చప్రద్యుమ్నాఖ్యంమనఃసంజాతంమనసశ్చానిరుద్ధాఖ్యోహంకారస్సంజా

తత్రఏతేవాసుదేవాదయశ్చత్వారోవ్యూహాస్సర్వాత్మకా ఇతితత్రవాసుదే
వంతత్సమారాధనంచ శ్రుత్యవిరోధాదభ్యుపగచ్ఛామః । యత్తుజీవ ఉ
త్పద్యతఇత్యుక్తంతదసత్ । కృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగాత్పూర్వసృ
ష్టౌయోజీవస్తస్మిన్నుత్పత్తిమత్త్వేనప్రళయ దశాయాంవినష్టెసతితత్కృ
తయోర్ధర్మాధర్మయోరఫల ప్రదత్వేనవినాశః ప్రసజ్యేత । అస్మింశ్చకలె
ఉత్పద్యమానస్య ధర్మాధర్మయోః పూర్వమననుష్ఠిత యోరేవసతోరిహ
సుఖదుఃఖప్రాప్తిర్భవతీత్యకృతాభ్యాగమః ప్రసజ్యేతతస్మాజ్జీవోత్పత్త్యా
దికల్పనయుక్తం । తృతీయపాదేనవభిరధికరణైరాకాశాదిసృష్టిర్విచారితా ।
తత్రప్రథమంవ్యోమనిత్యం జాయతేవాహేతుత్రయవిసర్జనాత్ జనిశ్రు
తెర్గౌణత్వాన్నిత్యవ్యోమనజాయతె ఏకజ్ఞానాత్సర్వబుద్ధేర్విభక్తత్వా
జ్జనిశ్రుతేః వివర్తకారణైకత్వాద్బ్రహ్మణోవ్యోమజాయతె తైత్తిరీయేత
స్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతఇతిశ్రూయతె తత్రాకాశంనిత్యం
నతుజన్మవత్ జనిశ్రుతెర్గౌణత్వాత్ కుత ఆకాశోత్పాదకస్యసమవాయ్య
సమవాయినిమిత్తాఖ్యకారణత్రయస్యదుస్సంపాదత్వాత్సంభూత ఇతిజని
శ్రుతిస్తుసంప్రతిపన్న బ్రహ్మకార్యవద్వ్యోమ్నిసత్తాశ్రయగుణయో
గాత్ప్రవృత్తాతస్మాదనాద్యంతంవ్యోమనజాయఇతిప్రాప్తెబ్రూమః । ఏకవి
జ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంతావదశేషేషువేదాంతెషుసిద్ధం తచ్చవ్యోమ్నో బ్ర
హ్మకార్యత్వేమృద్ఘటన్యాయేన బ్రహ్మవ్యతిరేకాదుపపాదయితుంసుశకం
నాన్యథా విమతమాకాశంజాయతెవిభక్తత్వాద్ఘటవత్ నచాయమసిద్ధో
హేతుర్వాయ్వాదివైలక్షణ్యస్యాకాశె ప్రసిద్ధత్వాన్నాపి బ్రహ్మణ్యనైకాం
తికత్వంసర్వాత్మకస్యకస్మాచ్చిదపివిభక్తత్వస్యదుర్ఘటత్వాజ్జనిశ్రుతిశ్చో
త్పత్తివాదినామనుగృహీతాభవతి । యత్తుకారణత్రయాసంభవఇత్యుక్తం
తదసత్ ఆరంభవాదెత్రితయాపేక్షాయామపివివర్తవాదెతదనపేక్షత్వా
త్ తస్మాదెతుభ్యోహేతెభ్యో బ్రహ్మణః కారణాద్వ్యోమజాయతెద్వితీ
యం । వాయుర్నిత్యోజాయతేవాఛాందోగ్యేజన్మకీర్తనాత్ నైషానస్తి

మితా దేవతేత్యుక్తేశ్చనజాయతే శ్రుత్యంతరోపసంహారాద్గౌణ్యానస్తమయ
శ్రుతిః వియద్వజ్జాయతే వాయుస్స్వరూపం బ్రహ్మకారణం తైత్తిరీయ ఏవ
ఆకాశాద్వాయురితి శ్రూయతే సేయముత్పత్తిగౌణీ ఛాందోగ్యే సృష్టిప్ర
కరణే తేజోబన్నానామేవోత్పత్త్యభిధానాత్ । వాయోరనుత్పత్త్యభిధానాత్ । దశ్రవణం అ
న్యత్రశ్రుతం సనివారయితుముత్సహతే ఇతిన్యాయేన తైత్తిరీయశ్రుతేః కుతో
గౌణత్వమితిచేచ్ఛ్రుత్యంతరవిరోధాదితి బ్రూమః । బృహదారణ్యకే త్వే
షానస్తమితా దేవతా యద్వాయురితి వాయోర్వినాశ ప్రతిషేధాత్తదుత్ప
త్తిమత్త్వేచ తదయోగాత్తస్మాన్న జాయతే వాయురితి ప్రాప్తే బ్రూమః ।
ఛాందోగ్యే జన్మాశ్రవణేపి గుణోపసంహారన్యాయేన తైత్తిరీయవాక్యస్యేత
రత్రోపసంహారే సతి శ్రుతమేవ ఛాందోగ్యే వాయుజన్మ అనస్తమయ శ్రు
తిస్తు సమాఖ్యా ఉపాసన ప్రకరణే పఠితత్వేన స్తుత్యర్థత్వాదాకాశోత్పత్తివ
త్తవశ్చాత్రానుసంధేయాః నచ వాయోరాకాశకార్యత్వేన బ్రహ్మణ్యనంత
ర్భావాద్బ్రహ్మజ్ఞానేన వాయుజ్ఞానం న సిద్ధ్యేదితి శంకనీయం । పూర్వపూర్వకా
ర్యవిశిష్టస్య బ్రహ్మణ ఉత్తరోత్తరకార్య హేతుత్వస్యవక్ష్యమాణతయా
వియద్రూపాపన్నస్య బ్రహ్మణ ఏవ వాయు కారణత్వాత్తస్మాద్వాయుర్జా
యతే । తృతీయం । సద్బ్రహ్మజాయతే నోవా కారణత్వేన జాయతే । యు
త్కారణం జాయతే తద్వియద్వాయ్వాదయో యథా । అసతో కారణత్వేన
ఖాదీనాంచ తదుద్భవాత్ వ్యాప్తేరజాదివాక్యేన బాధాత్సన్నైవజాయతే ।
ఛాందోగ్యే సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రూయతే తత్సద్రూపం బ్రహ్మజ
న్మవద్భవితుమర్హతి । కారణత్వాత్ వియదాదివదితి ప్రాప్తే బ్రూమః । స్ద
ద్రూపం బ్రహ్మ న జాయతే । కుతస్తజ్జనకస్య కారణస్య దుర్నిరూపత్వా
త్ . తథాహి న తావదసత్కారణం కథమసతస్సజ్జాయేతేతి నిషేధాన్నాపి
సదేవ సతః కారణం । ఆత్మాశ్రయాపత్తేర్నాపి వియదాదికం సత
కారణం । వియదాదీనాం తతస్సతో జాయమానత్వా
ద్వ్యాప్తేర్వ్యతిరిక్తకారణవజ్జాయత ఇతి సావ్యాప్తిస్సవా । అజ । ఏష ము

హీనజఆత్మేత్యాది శ్రుతిబాధ్యాత్తస్మాద్బ్రహ్మనైవజాయతే । చతుర్థం । బ్ర
హ్మణోజాయతేవహ్నిర్వాయోర్వా బ్రహ్మసంయుతాత్ । తత్తేజోసృజ
తేత్యుక్తే బ్రహ్మణోజాయతేనలః । వాయోరగ్నిరితి శ్రుత్యాపూర్వ
శ్రుత్యైకవాక్యతః బ్రహ్మణోవాయురూపత్వ మాపన్నాదగ్నిసంభవ
చ్ఛాందోగ్యతత్తేజోసృజతేతి తేజసో బ్రహ్మజన్యత్వం శ్రూయతే తైత్తిరీయ
కేవాయోరగ్నిరితివాయుజత్వం శ్రూయతే । తత్రతైత్తిరీయేవాయోరితి
పంచమ్యా ఆనంతర్యార్థత్వస్యాపి సంభవాత్కేవల బ్రహ్మజన్యం తేజ ఇతి
ప్రాప్తేబ్రూమః । అనువర్తమానేన సంభూతశబ్దేనాన్వితాయాం వాయోరి
తిపంచమ్యా ఉపాదానార్థత్వస్యైవ ముఖ్యత్వాదుభయోశ్శ్రుత్యోరేక
వాక్యత్వేసిద్ధేసతి వాయురూపాపన్నాద్బ్రహ్మణస్తేజోజాయత ఇతిలభ్యతే ।
పంచమాధికరణమారచయతి । బ్రహ్మణోపాంజన్మకింవావహ్నేర్నాగ్నేర్జ
లోద్భవః । విరుద్ధత్వాన్నరజన్మ బ్రహ్మణస్సర్వకారణాత్ । అగ్నేరాపఇ
తి శ్రుత్యా బ్రహ్మణోవహ్న్యుపాధికాత్ । అపాంజన్మ విరోధస్తు సూ
క్ష్మయోర్నాగ్నినీరయోః । యద్యపితదపోసృజతఅగ్నేరాప ఇత్యుభయో
శ్ఛాందోగ్యతైత్తిరీయకయోస్తేజోజన్యత్వమేవాపాం శ్రూయతేతథాపినత
ద్యుక్తం । నివర్త్యనివర్తకయోరగ్నిజలయోర్న హేతుహేతుమద్భావ ఇ
తిపూర్వః పక్షః । పంచీకృతయోస్స్థూలత్వేవదృశ్యమానయోర్విరోధేపి అ
పంచీకృతయోశ్శ్రుత్యైకసమధిగమ్యయోర్విరోధ కల్పనాయోగాత్ ।
సంతాపాధిక్యేస్వేదవృష్ట్యుద్భవదర్శనాచ్చ శ్రుతిద్వయానుసారేణ తేజో
రూపాపన్నాద్బ్రహ్మణోపాంజనిరితి రాద్ధాంతః । షష్ఠం । తా అన్నమసృ
జంతేతి శ్రుతమన్నంయవాదికం । పృథివీవాయవాద్యేవలోకేన్నత్వప్రసిద్ధి
తః । భూతాధికారాత్కృష్ణస్యరూపస్య శ్రవణాదపితథాద్భ్యః పృథివీ
త్యుక్తేరన్నంపృథ్వ్యన్నహేతుతః । ఛాందోగ్యేతా అన్నమసృజంతేతి అ
ద్భ్యోన్నస్యజన్మశ్రూయతే । తత్రాన్నశబ్దస్యలోకప్రసిద్ధ్యావ్రీహియవా
దికమర్థ ఇతిచేన్న పృథివ్యత్రాన్నశబ్దార్థః । కుతః పంచమహాభూతసృష్టే

రధికృతత్వాత్ । కించ యదగ్నే రోహితం రూపం తేజసస్తద్రూపం యచ్ఛు
క్లం తదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్యేతి శ్రుతం కృష్ణరూపం పృథివ్యాం బహు
శ్శముపలభ్యతే । నతు వ్రీహియవాదౌ తథాద్భ్యః పృథివీతి తైత్తిరీయక
శ్రుత్యైకవాక్యతా బలాదత్రాన్నం పృథివీ న చాన్నశబ్దస్య తత్ర పృథివ్యాం
ప్రవృత్త్యనుపపత్తిః । కార్యకారణయోః పృథివ్యన్నయోరభేదవివక్షయా
తదుపపత్తేః । తస్మాదన్నం పృథివీ సప్తమం । వ్యోమాద్యాః కర్మకర్తారో
బ్రహ్మవాతేదుపాధికం । వ్యోమ్నో వాయుర్వాయోరగ్ని రిత్యుక్తేః ఖాదికే
ర్తృతా । ఈశ్వరోంతర్యామయతీత్యుక్తేర్వ్యోమాద్యుపాధికం బ్రహ్మణా యత్ర
దిహేతుస్స్యాత్తేజఆదీక్షణాదపి పూర్వాధికరణే పూర్వపూర్వకార్యోపాధి
కాద్బ్రహ్మణ ఉత్తరోత్తరకార్యోత్పత్తిరితియ దేవ సిద్ధవత్కృత్య సిద్ధాంతం
తదయుక్తం । ఆకాశాద్వాయుః । వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథి
వీత్యాదౌ । బ్రహ్మనిరపేక్షాత్కేవలవ్యోమాదేరుత్తరోత్తరకార్యోత్పత్తి
శ్రవణాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః । య ఆకాశమంతరో యమయతి యోవాయు
మంతరో యమయతి యస్తేజసోంతరో యమయతీత్యాదినాంతర్యామి బ్రా
హ్మణే వ్యోమాదేస్స్వాతంత్ర్యం నివారితం । తథాత తేజ ఐక్షత తా ఆప ఐ
క్షంతేతి తేజఆదేరీక్షణపూర్వకం స్రష్టృత్వం శ్రూయతే । తచ్చేక్షణం చేత
నబ్రహ్మనిరపేక్షాణాం అచేతనానాం న సంభవతి । తస్మాద్వ్యోమాద్యుపా
ధికస్య బ్రహ్మణ ఏవ కారణత్వం । అప్తమం । సృష్టిక్రమోలయే క్రమో
విపరీతక్రమో వా । క్లుప్తం కల్ప్యాద్యద్వారం తేలయస్సృష్టిక్రమాద్భవేత్ ।
హేతావసతి కార్యస్య న సత్వం యుజ్యతే తతః । పృథివ్యప్స్వితి చోక్తత్వా
ద్విపరీతక్రమోలయే । ఆకాశాదిక్రమస్సృష్టౌ క్లుప్తః । అతః ప్రళయేపి
స ఏవ క్రమ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ప్రథమత కారణే లీనే సతి నిరుపాదానా
నాం కార్యాణాం కించిత్కాలమవస్థానం ప్రసజ్యతే కించ జగత్ప్రతిష్ఠా దేవ
షేః పృథ్వ్యాం సర్వం ప్రలీయతే । పృథ్వ్యాం సర్వం ప్రలీయతే ఇతి వా స
ముద్రాదియుతా పృథ్వీ కారణేష్వప్సు లీయతే । సముద్రాదీయుతా ఆప

జ్యోతిష్యేవ ప్రలీయతే । జాఠరాగ్న్యాదిరూపం తజ్జ్యోతిర్వాయౌ ప్రవిలీయతే। వాయుశ్చలీయతే వ్యోమ్నీతి పురాణే విపరీతక్రమస్యోక్తత్వాత్ఖలు ష్ఠ ఏ వాయుం ప్రమతిః। తస్మాత్సృష్టివిపరీతేన పృథివ్యాదిక్రమేణ ప్రవిలయః నవమం కిముక్తక్రమభంగోఽస్తి ప్రాణాత్తైర్నాస్తి వాస్తి హి। ప్రాణాత్తు మనసాం బ్రహ్మవియత్తోర్మధ్యపఠితత్వాత్। ప్రాణాద్యభౌతికాభూతేష్వంతర్భావాత్పృథక్క్రమం నేచ్ఛత్యతో న భంగోఽస్తి। ప్రాణాదావక్రమస్స్మృతః । ముండకే శ్రూయతే । ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీతి తత్ర ముండకే ప్రాణాదీనాం వియదాదిభ్యః పూర్వం శ్రూయమాణత్వాదాకాశాదికః పూర్వోక్తసృష్టిక్రమో భజ్యేతేతి ప్రాప్తే బ్రూమః । అన్నమయం హి సోమ్య మన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీ వాగితి ప్రాణాదీనాం భౌతికత్వశ్రవణాద్భూతేష్వేవాంతర్భావేన పృథక్క్రమో నాపేక్షితః । ననూదకశ్రుతేః క్రమవాచిని ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిరగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథివీత్యాదావివ క్రమస్యాప్రతీయమానత్వాదుత్పత్తిమాత్రం కేవలం బ్రూతే । తస్మాన్నానయా ముండకశ్రుత్యా పూర్వోక్తక్రమభంగోఽస్తి తైరేతైర్వ్యాచారైర్న్యాయవిశిష్టాద్బ్రహ్మణ ఆకాశాదికా పురుషాంతా జగదుత్పత్తిస్సుస్థితా । తస్యాం చ సుస్థితాయాం కారణవ్యతిరేకేణ కార్యాభావాద్బ్రహ్మణో దేశకాలసర్వవస్త్వాత్మకత్వేనానంతత్వం సుస్థితం । దేశకాలవస్తుష్వనుస్యూతత్వాత్తద్భావాభావసాక్షిత్వం సుస్థితం । అతిసూక్ష్మత్వాదాంతరం చ సూచితం । ఏతావతా గ్రంథసందర్భేణ కథం సాక్షిత్వమాంతరత్వమితి చేత్ప్రసంగాత్పంచకోశవిచారస్య సంక్షేపేణాఖ్యాస్యమానత్వాదిదానీం ప్రత్యగాత్మనీదమినను యమయమారోపయతీతి విశేష ఇత్యుచ్యతే । అతిప్రాకృతస్త్వాత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః పతిర్జాయాం ప్రవిశతి గర్భో భూత్వా స మాతరం తస్యాం పునర్నవో భూత్వా దశమే మాసి జాయత ఇతి స్మృతేశ్చ స్వస్మిన్నివ పుత్రేఽపి ప్రియదర్శనాత్పుత్రే నష్టే హా మే వ నష్టః । పుష్టః పుష్టశ్చేత్యుభయవాంశ్చ పుత్ర ఆత్మేతి వదతి। తచ్ఛ్రుత్యా వార్త్తికానాం విద్యమాన

త్వాత్పుత్ర ఆత్మానభవతిపితురభ్యంతరందారాదారేభ్యోభ్యంతరంసుతః।
సుతాదభ్యంతరంక్షేత్రంక్షేత్రాదభ్యంతరంధనం। ధనాదభ్యంతరంవే
శ్మతస్మాదభ్యం తరాతనుః। దేహాదభ్యంతరః ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంత
రంమనః। తతఃకర్తాతతోభోక్తాగుహాసేయంపరంపరేతిమనస్యేతదర్థంని
ధాయతదన్యశ్చార్వాకోతి ప్రాకృతస్తుసవాఏషపురుషోన్నరసమయఇత్యా
దిశ్రుతేర్దేహాద్బాహ్యం గృహంప్రోక్తం గృహాద్బాహ్యంధనం స్మృతం।
ధనాద్బాహ్యంక్షేత్రముక్తం। క్షేత్రాద్బాహ్యస్సుతస్స్మృతః। సుతా
ద్బాహ్యప్రియాప్రోక్తాతస్యాబాహ్యః పితాస్మృతః। ప్రదీప్తగృహాత్పు
త్రంపరిత్యజ్యస్వస్యనిర్గమనదర్శనాత్పాతిస్నాతిభుంక్తేగచ్ఛతి తిష్ఠత్యా
గచ్ఛతిస్థూలోహంకృశోహమిత్యనుభవాచ్చస్థూలశరీరమాత్మేతివదతి త
చ్ఛ్రుత్వాతదుత్తరంబ్రూతేఽపరోతిప్రాకృతతరః కథమితి ననుపానస్నాన
భోజనగమనాస్తిత్వఆగమనాదీనాం దేహేవిద్యమానత్వా దస్యస్మిన్ప్రతీ
యమానత్వాత్పుత్రపతిసంభాషణద్వారా చేతనత్వసంభవాచ్చ దేహో
నాత్మాభవితుమర్హతిదృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్పాంచభౌతికత్వాదాన్నస్యవిరి
క్తత్వాదాగమాపాయిత్వా దాద్యంతవత్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వా
ద్వ్యభిచారిత్వా త్కల్పితత్వా త్పరిచ్ఛిన్నత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వా
త్తస్మాన్నాత్మా ఘటవత్ తదన్యాత్మా కోవేత్యుక్తే తత్సహాధ్యా
యీశ్చాపరశ్చార్వాకః దేహేషు ప్రాణా అహంశ్రేయసేవివదమానా బ్ర
హ్మజగ్ముస్తద్ధోచుఃకోనోవసిష్ఠఇతితద్ధోవాచయస్మిన్వఉత్క్రాంతేఇదంశరీ
రంపాపీయోమన్యతే సవోవసిష్ఠఇతి। అథహేమాదేవతాః ప్రజాపతింపి
తరమేత్యాబ్రువన్ కోవైనఃశ్రేష్ఠ ఇతిసహోవాచ ప్రజాపతిర్యస్మిన్వ ఉ
త్క్రాంతేశరీరంపాపిష్ఠమివ మన్యతేసవైశ్రేష్ఠఇతిశ్రుతేః। ఇంద్రియా
ణామభావేశరీరేచలనాయోగాత్కాణోహం బధిరోహమిత్యనుభవాచ్చ
ఇంద్రియాణ్యాత్మేతివదతి సంభాషణస్యశరీర చలనత్వాదీనామింద్రియేషు
విద్యమానాఅపిఅన్యనిష్ఠత్వాచ్చతదభావేపిప్రాణత్వాదీనాం సంభవాచ్చన

త్సుహోచ్చక్రామ సా సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథమశకత ర్తే మజ్జీవితుమితి యథాఽన్ధా అపశ్యన్తః ప్రాణన్తః ప్రాణేన వదన్తో వాచా శృణ్వన్తః శ్రోత్రేణ ధ్యాయన్తో మనసైవమితి శ్రుత్యర్థద్వారా సంభవాచ్చ ఇన్ద్రియాణ్యాత్మా భవితుమర్హన్తి । దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్పాంచభౌతికత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యన్తవత్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వాద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదాత్మవ్యతిరిక్తత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వాత్తస్మాదనాత్మా ఘటవత్ తద్వ్యతిరిక్తాత్మా కో వేత్యుక్తే తత్సహాధ్యాయీ చార్వాక అన్యోఽన్తర ఆత్మా ప్రాణమయ ఇతి శ్రుతేః ప్రాణో హోచ్చిక్రమిషన్త్స యథా హా సైన్ధవస్సుహయః పడ్వీంశశఙ్కూన్త్సంవృహేదేవమసౌ ప్రాణాన్త్సమఖిదత్తే హాసమేత్యోచుర్భగవన్నేధి త్వం నః శ్రేష్ఠోఽసి మోత్క్రమీరితి స హోవాచ ప్రాణః । కిమన్నం భవిష్యతీతి యత్కించాశ్వభ్య ఆ శకునిభ్య ఇతి కిం మే వాసో భవిష్యతీత్యాప ఇతి హోచురితి శ్రుతేః । ప్రాణాభావే ఇన్ద్రియాదిచలనాయోగాదహమశనాయావానహం పిపాసావానిత్యనుభవాచ్చ సుషుప్తావిన్ద్రియాణామభావేపి ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేణ విద్యమానత్వాచ్చ ప్రాణ ఆత్మేతి వదతి । అశనాయాపిపాసోచ్ఛ్వాసాదీనాం ప్రాణే విద్యమానత్వాదన్యావస్థా ఏవ తస్మాత్ప్రాణో నాత్మా భవితుమర్హతి । దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్పాంచభౌతికత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యన్తవత్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వాద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాదాత్మవ్యతిరేకిత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వాత్తస్మాదనాత్మా ఘటవత్ । తద్వ్యతిరిక్తాత్మా కో వేత్యుక్తే తత్సహాధ్యాయీ చార్వాకోఽన్యోఽన్తర ఆత్మా మనోమయ ఇతి శ్రుతేర్గాఢసుషుప్తౌ ప్రాణాదేరభావాదహం సఙ్కల్పవానహం వికల్పవానిత్యాద్యనుభవదర్శనాన్మన ఆత్మేతి వదతి । సఙ్కల్పవికల్పాదీనాం మనసి విద్యమానత్వాదన్యావస్థా ఏవ తస్మాన్మనో నాత్మా భవితుమర్హతి । దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్పాంచభౌతికత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యన్తవత్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వా

దవ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాదత్మన్యతిరిక్తత్వాత్పరిచ్ఛిన్నత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వాన్మనోఽన్యస్యాంతరస్యావిద్యమానత్వాత్తన్నానాత్మత్వాద్ఘటాదివత్ । తస్మాదాత్మకో వేత్యుక్తేస్తత్సహాధ్యయాచాపశ్చార్వాకాపరనామ బౌద్ధః అన్యోఽంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయ ఇతిశ్రుతేర్బుద్ధేరభావే కరణశక్త్యభావాదహంకర్తాహంభోక్తేత్యనుభవాచ్చ బుద్ధేర్నిశ్చయాత్మికాయాశ్చ విద్యమానత్వాన్మనసోఽప్యాంతరత్వాచ్చ బుద్ధిరాత్మేతి వదతి । కర్తృత్వాదీనాం విద్యమానానామప్యన్యనిష్ఠత్వాత్తస్యాప్యాత్మత్వం న సంభవతి । తస్మాద్బుద్ధిరనాత్మేతి భవితుమర్హతి । దృశ్యత్వాజ్జడత్వాత్ప్రకాశ్యత్వాత్కరణత్వాదాగమాపాయిత్వాదాద్యంతవత్త్వాద్వికారిత్వాత్పరిణామిత్వాద్వ్యభిచారిత్వాత్కల్పితత్వాదాత్మవ్యతిరిక్తత్వాదవస్థాత్రయబాధ్యత్వాద్బుద్ధేరన్యస్యాంతరస్యావిద్యమానత్వాత్తస్మాదనాత్మా ఘటవత్ తథాప్యన్య ఆత్మా కో వేత్యుక్తే సర్వానతిప్రాకృతాదిస్వభూమప్రాభాకరతార్కికాః స్థిత్వాఽన్యోఽంతర ఆత్మానందమయ ఇతిశ్రుతేర్బుద్ధ్యాదీనామజ్ఞానే లయదర్శనాదహమజ్ఞ ఇత్యనుభవాచ్చ ఆనందమయాదన్యస్యావిద్యమానత్వాచ్చ శ్రుత్యాచానందమయముక్త్వా తస్మాదన్యస్యాకస్యాప్యనుక్తత్వాచ్చ అజ్ఞానమాత్మేతి వదతః । భాట్టస్తు ప్రజ్ఞానఘన ఏవానందమయ ఇతిశ్రుతేః సుషుప్తౌ ప్రకాశాప్రకాశసద్భావాదేతావత్పర్యంతం సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిషమిత్యహమజ్ఞానామిత్యనుభవాచ్చాజ్ఞానోపహితచైతన్యమాత్మేతి వదతి । అపరస్తు బౌద్ధోఽసదేవేదమగ్ర ఆసీదిత్యాది శ్రుతేస్సుషుప్తౌ సర్వాభావాదహం సుషుప్తౌ నాసమిత్యుత్థితస్య స్వాభావపరామర్శవిషయాదనుభవాచ్చ శూన్యమాత్మేతి వదతి । తస్మాదేతేషాం పుత్రాదీనామనాత్మత్వముచ్యతే పుత్రైరతి ప్రాకృతాభిదిరుక్తేషు శ్రుతియుక్త్యనుభవాభాసేషు పూర్వపూర్వోక్తశ్రుతియుక్త్యనుభవాభాసానాముత్తరోత్తరశ్రుతియుక్త్యనుభవాభాసైర్బాధదర్శనాత్పుత్రాదిశూన్యపర్యంతానామనాత్మ

త్వాస్పష్టమేవ కించ ప్రత్యగస్థూలో౽చక్షురప్రాణో౽నాతరో౽బాహ్యో౽మనాశ్చ
కర్తా౽చైతన్యం చిన్మాత్రం సదిత్యాది ప్రబలశ్రుతివిరోధాదస్య పుత్రాదిశూ
న్యపర్యంతస్య జడస్యాచైతన్యభాస్యత్వేన ఘటాదివదనిత్యత్వాదహం బ్ర
హ్మేతి విద్వదనుభవప్రాబల్య ప్రామాణ్యాచ్చ తదుక్తశ్రుతియుక్త్య
నుభవాభాసానాం బాధితత్వాదపి పుత్రాదిశూన్యపర్యంతమఖిలమనాత్మై
వ అతస్తద్భాసకం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం ప్రత్యక్చైతన్యమేవ
పరమాత్మేతి వేదాంతవిదామనుభవస్సుస్థితః । ఏకమేవాద్వితీయమితి
శ్రుత్యా కారణవ్యతిరేకేణ కార్యాభావాద్బ్రహ్మణో దేశకాలవస్త్వాత్మక
త్వేనానంతత్వం సుస్థితం । నహి వేదాంతినామనుభవః । కింతు శ్రుతయో౽పి
బహ్వ్యో విద్యంతే । తం వా ఏతమాత్మానం జాగ్రత్యస్వప్నం అసుషుప్తం స్వ
ప్నే జాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తం సుషుప్తే జాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తం
తురీయే జాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తం తద్ద్రష్టృ కాలత్రయాబాధ్యం అ
ద్వయమనంతమాదిమధ్యాంతశూన్యం మనోవాచామగోచరమవ్య
యం మహద్వ్యాపకపరిపూర్ణం య ఏష ఏష పరమేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ ఏషో౽ం
తర్యామ్యేష యోనిస్సర్వస్య ప్రభవాప్యయౌ హి భూతానాం । చక్షుషో ద్ర
ష్టా శ్రోత్రస్య ద్రష్టా మనసో ద్రష్టా బుద్ధేర్ద్రష్టా ప్రాణస్య ద్రష్టా తమసో ద్రష్టా
సర్వస్య ద్రష్టా తతస్సర్వస్మాదన్యో విలక్షణశ్చక్షుషస్సాక్షీ శ్రోత్రస్య సాక్షీ వాచ
స్సాక్షీ మనసస్సాక్షీ సర్వస్య సాక్షీ తతో౽విక్రియో మహాచైతన్య ఇతి కౌషీ
తకిశ్రుతేః । యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేద
యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా
మ్యమృత ఇతి బృహదారణ్యకశ్రుతేః । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ । ఏ
కమేవాద్వితీయం । స యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే స ఏకః । త
ద్యో౽హం సో౽సౌ యో౽సౌ సో౽హం చిద్ధినగ్ సర్వం సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ
సర్వగ్ం హ్యేతద్బ్రహ్మ అయమాత్మా బ్రహ్మ ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ విజ్ఞాన
మానందం బ్రహ్మ తత్త్వమసి త్వం తదసి త్వం బ్రహ్మాసి అహం బ్రహ్మాస్మి.

తదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మపశ్చా ద్బ్రహ్మదక్షిణతశ్చోత్తరేణ అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠమితి వాజసనేయికశ్రుతేః । తథాచ స్మృతౌ। ఉర్వ్యాంమస్త్యుదకేషు చాప్యుడుపతావప్యస్తి చోష్ణద్యుతౌ వహ్నౌ దిక్షు విదిక్షు వాయునభసోరస్తి వ్యక్షు తిర్యక్షు చ। అస్త్యంతర్బహిరస్తి సత్యసతి వా సారేష్వశేషు వా సర్వత్రాస్తి సదాస్తి కింబహుగిరా త్వయ్యస్తి మయ్యస్తి చ। స్వయం ప్రకాశః పరిపూర్ణరూపః సత్యః కలాతీత అనంత ఆద్యః సర్వాంతరస్సర్వగతః పరంపరాదేకోఽద్వితీయః పురుషః పురాణః। అజో విమూర్తిశ్శుద్ధాత్మా బుద్ధో ముక్తో నిరంజనః। నిత్యస్సర్వాత్మకస్సాక్షీ చిద్రూపో హ్యమతస్స్వరాట్। విరాడ్ఢిరణ్యగర్భశ్చ ఈశ్వరః ప్రపితామహః। వ్యావహారికః ప్రాతిభాసికః ప్రాజ్ఞస్తుర్యరూపభాక్ । సర్వరూపస్సర్వశూన్యరూపః కాలత్రయాత్మకః। సర్వాంతరస్సర్వవేదీ సర్వాతీతః పరాత్పర ఇతి । తథా స్మృతిశ్చ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ । నిత్యస్సర్వగతస్థాణురచలోఽయం సనాతన ఇతి । బహవస్స్మృతయస్సంతి । ఏతేన సర్వసాక్షిత్వం సర్వాంతరత్వం సర్వానుస్యూతత్వం సర్వవిలక్షణత్వం సుస్థితం ।

సత్యం జ్ఞానమనంతమితి ప్రతిజ్ఞాతమనంతత్వం సమర్థయితుం వేదనిహితం గుహాయామిత్యుక్తం గుహాహితత్వం సమర్థయితుం అన్నమయాదిభ్య ఆనందమయాంతేభ్యః పంచభ్యః కోశేభ్యః బ్రహ్మతత్త్వం వివేక్తుకామః ఆదావన్నమయకోశం దర్శయతి ॥

స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇతి.

యః పురుషశ్శిరః పాదాదిమాన్ ఆకృతివిశేషస్సృష్ట్యాదావాకాశాదిక్రమేణోత్పన్నస్స ఏవైష ఇదానీం పస్మద్దేహాత్వేనానుభూయతే యద్యప్యయం నసృష్ట్యాదావుత్పన్నః తథాప్యాకాశాదిపరంపరా ప్రాప్తాన్నకార్యత్వేన సజాతీయత్వేన స ఏవోచ్యతే। తామేతాం వివక్షాం స్పష్టీకర్తుం అన్నరసమయ ఇతి రసశబ్దః। మధురామ్ల లవణతిక్తకటుకషాయాత్మ

కష్టస్త్వధః । అన్నస్య రసస్తస్య వికారోఽన్నరసమయః మాతాపితృభ్యాం భుక్తోఽన్నరసస్తయోశ్శరీరే త్వగసృఙ్మాంసమేదోఽస్థిమజ్జాశుక్లాఖ్యసప్తధాతురూపేణ క్రమాత్పరిపక్వస్సన్ గర్భాశయే ప్రవిశ్య పునర్దేహరూపేణ విక్రియతే తథా చ గర్భోపనిషద్యామ్నాయతే । షడ్విధో రసో రసాచ్ఛోణితం శోణితాన్మాంసం మాంసాన్మేదో మేదసోఽస్థీన్యస్థిభ్యో మజ్జా మజ్జాయాశ్శుక్లం శుక్లశోణితసంయోగాదావర్తతే గర్భ ఇతి ఏతేనాన్నరసమయేన స్థూలదేహేన తదన్తర్వర్తి సూక్ష్మదేహోఽప్యుపలక్ష్యతే తస్యాపఞ్చీకృతభూతకార్యత్వమప్యుక్తం నాన్నేనాప్యాయమానత్వాచ్చ తత్ర భూతకార్యత్వమాచార్యైరుదాహృతం । అపఞ్చీకృతపఞ్చమహాభూతానాం తత్కార్యం చ సర్వం సప్తదశకం భౌతికమితి భూతజత్వం సాజాత్యాద్భౌతికమితి అన్నాదేః పోష్యత్వం చ ఛన్దోగైరామ్నాయతే । అన్నమయం హి సోమ్య మన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీ వాగితి ఉపవాసేన ప్రక్షీణశక్తికస్య మనసః పారణేనాప్యాయనం జన్తూనామన్వయవ్యతిరేకసిద్ధం తథా మార్గశ్రమేణ ప్రక్షీణశక్తిః ప్రాణో జలపానేనాప్యాయమానో లోకే దృశ్యతే । తథా ఘృతతైలాది తైజసద్రవ్యసేవయా కణ్ఠశుద్ధిం కృత్వా వాచః పోషయన్తో గాయకా ఉపలభ్యన్తే । ఈదృశేనానేన ప్రాణవాగాదిలిఙ్గదేహేన సంయుక్తో యోఽన్నకార్యస్థూలదేహో యోఽస్మాభిరుపలభ్యతే సోఽయమాధ్యాత్మిక ఏతేనాధిదైవికో వైరాజదేహో బ్రహ్మాణ్డరూప ఉక్తస్స యః సోఽప్యాచార్యైర్వార్తికే దర్శితః । దిగాదికరణో దేవః పఞ్చభూతశరీరభృత్ । సర్వోఽస్మీత్యభిమానోద్ధో విరాడేవమజాయతేతి సోఽయమన్నమయః కోశః ॥

శాఖాచన్ద్రప్రదర్శనేన న్యాయేన బ్రహ్మతత్త్వం బోధయితుముపన్యస్తస్తథాస్య కోశస్య చిత్యాగ్నివత్పక్ష్యాకారేణోపాసనార్థం చావయవానుపన్యస్యతి ।

తస్యేదమేవ శిరః । అయం దక్షిణః పక్షః । అయముత్తరః పక్షః । అయమాత్మా । ఇదం పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా । ఇతి.

యథా శ్యేనకంకాదిపక్ష్యాకారేణ విధీయమానస్యాగ్నేశ్శిరః పక్షౌ మధ్యమశరీరం పుచ్ఛం చేతి పంచావయవాః ఏవమత్రాపి ప్రష్టవ్యం తస్యో స్య గ్రీవాయా ఉపరి ప్రసిద్ధత్వేన దృశ్యమానమిదమేవ శిరః । నాత్రోపాసీ పాసితవ్యం కించిదస్తి । తథా దృశ్యమానౌ హస్తావేవ పక్షత్వేన ధ్యాతవ్యౌ । కంఠాదధస్తాన్నాభేశ్చోపరిష్టాద్దృశ్యమానో యశ్శరీర భాగస్స ఆత్మా ఆజీ వాపస్థాం ప్రదేశరూపో మధ్యమదేహః । మధ్యం హ్యేషామంగానామాత్మేతి శ్రుతేః । నాభేరధోవర్తి యదంగమస్తి తదిదం పక్ష్యాకారస్య పుచ్ఛస్థానీయం । తచ్చ ప్రతిష్ఠా శరీరాధారః । ప్రతితిష్ఠత్యస్యామితి శబ్దవ్యుత్పత్తిర్మనుష్యశరీరే నాభేరధోభాగస్య ఊర్ధ్వభాగం ప్రత్యాధారత్వం ప్రసిద్ధం గవాదిశరీరే మక్షికాదినివారణేన పుచ్ఛస్యాధారత్వం ద్రష్టవ్యం । పుచ్ఛస్యాధారత్వోక్తిరుపాసనార్థా । ఏతదేవమన్నమయకోశస్య ఉపాసనీయ ఆకారః ప్రతిపాదితః ॥

అథాస్య కోశస్య తదుపాసనస్య చ బ్రాహ్మణవాక్యేనాభిహితస్య సంవాదేన దార్ఢ్యార్థం కంచిన్మంత్రముదాహరతి ॥

తదప్యేష శ్లోకో భవతి అన్నాద్వై ప్రజాః ప్రజాయంతే యాః కాశ్చ పృథివీగ్ శ్రితాః । అథో అన్నేనైవ జీవంతి అథైనదపియంత్య తతః । అన్నగ్ం హి భూతానాం జ్యేష్ఠం । తస్మాత్సర్వౌషధముచ్యతే । సర్వం వై తేఽన్నమాప్నువంతి । యేఽన్నం బ్రహ్మోపాసతే । అన్నగ్ం హి భూతానాం జ్యేష్ఠం తస్మాత్సర్వౌషధముచ్యతే । అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాన్యన్నేన వర్ధంతే । అద్యతేఽత్తి చ భూతాని తస్మాదన్నం తదుచ్యత ఇతీతి ।

తదపి తస్మిన్నర్థే బ్రాహ్మణోక్తేన్నమయకోశే సంవాదబుద్ధిజనక ఏష వక్ష్యమాణో అన్నాద్వై ప్రజా ఇత్యాదికః । తస్మాదన్నం తదుచ్యత

ఇత్యంత శ్లోకః । పాదబద్ధో మంత్రో విద్యతే పూర్వం సూత్రోక్తేర్థే కాచి
ద్దృగుదాహృతా । తత్సముచ్చయమభిప్రేత్యాత్రాపిశబ్దః ప్రయుక్తః।
చతుర్దశభిః పాదైరుపేతోఽయం శ్లోకః ఈదృశస్య లోక ప్రసిద్ధస్యచ్ఛందో విశే
షస్యాభావేపి వైదికం కించిదతిచ్ఛందో భవిష్యతి । జరాయుజాండజస్వేద
జోద్భిజ్జరూపదేహరూపాః ప్రజాయాః కాశ్చిత్పృథివీమాశ్రితా ఉపలభ్యంతే
తాస్సర్వా అన్నాదేవోపలభ్యంతే। తచ్చైతత్పూర్వమేవ ప్రపంచితం। అపిచా
న్నేనైవ జీవంతి ప్రాణాన్ ధారయంతి । తత్తు లోకే ప్రసిద్ధం । అథ జీవనా
నంతరం అంతత ఆయుషోంతే తాః ప్రజా ఏతదన్నమపియంతి ప్రవిశంతి అ
న్నే లీయంతే మృగాది దేహానాం వ్యాఘ్రాద్యన్నత్వే నాన్నే దేహలయో ద్ర
ష్టవ్యః। హి యస్మాత్కారణాదన్నం భూతానాం ప్రాణిదేహానాం జ్యేష్ఠం
ఉక్తరీత్యా కారణం । తస్మాత్కారణాత్సర్వౌషధం సర్వేషాం ప్రాణినాం
క్షుద్రోగస్య నివర్తన మిత్యుచ్యతే నివర్తితే క్షుద్రోగే జీవరూపాయాస్స్థితేః
కారణం భవతి । అతస్స్థితి హేతుత్వసిద్ధయే అన్నస్య క్షున్నివర్తకత్వం యు
క్తం। అనేనోత్పత్తిస్థితిలయకారణ ప్రతిపాదనేనాన్నమయకోశః ప్రపం
చితః । సర్వం వా ఇత్యాదినా సఫలముపాసనం విధీయతే । యే పురుషా అ
న్నం బ్రహ్మోపాసతే అన్నే ప్రతీకే బ్రహ్మదృష్టిం కుర్వంతి బ్రహ్మసృష్ట్యా
సంస్కృతమన్నం దేహాకారేణ పరిణమతే తదన్నపరిణతం సచ్ఛిరఆదిభిః పు
చ్ఛాంతైరవయవైరుపేతమితి ధ్యాయంతి తే ధ్యాతారస్సర్వమేవాన్నం భక్ష్య
భోజ్యలేహ్యచోష్యరూపం ప్రాప్నువంతి। యద్వా వియదాదిపరంపరయా బ్ర
హ్మణస్సకాశాన్నిష్పన్నమన్నమాధ్యాత్మికమానుషదేహరూపేణాధిదైవిక
విరాడ్రూపేణ చావస్థితం తే నానోపాధినావిశిష్ట బ్రహ్మోపాసకః పు
రుషస్సర్వాత్మకం విరాడ్రూపం ప్రాప్య బ్రహ్మాది స్తంబాంతానాం సర్వే
షాం ప్రాణినాం యద్యదుచితమన్నం తత్తత్సర్వం ప్రాప్నువంతి । పూర్వం బు
భుత్సుం ప్రతిబోధసాధనభూతకోశప్రతిపాదనార్థః। అన్నం హి భూతానా
మిత్యుక్తమంత్రస్తూపాస్యభూతస్యాన్నస్య ప్రశంసార్థః పునరభ్యచ్యతే।

అస్మదాదీనాం విరాట్పర్యంతానాం ప్రాణిదేహానాం తస్మాదన్నం జ్యేష్ఠం
అతిశయేన వృద్ధం కారణభూతం తస్మాత్సర్వస్య సంసారాద్వ్యాధేః ప్రశమ
ధంనివర్తకం । యథోక్తోపాసనం హి విరాట్ప్రాప్తిద్వారా క్రమముక్తిహేతు
స్సర్వప్రాణిదేహానాం ఉత్పత్త్యభివృద్ధిహేతుత్వం చాన్నస్య సిద్ధం ప్రశ
స్తం అన్నం బ్రహ్మేత్యుపాసనం చ నేపి సర్వదేహకారణత్వేనాన్నస్య ప్రాశ
స్త్యమనుపగమ్యతే । అన్యైస్తైస్తైః ప్రాణిభిః జీవనార్థం భక్ష్యత్వేన
యద్వా సర్వప్రాణినోత్తి భక్షయతీతి వ్యుత్పత్త్యా సర్వేపి దేహా అన్నేనైవ
మ్రియంతే ప్రాదితరోగాది నాశ్రియత ఇతి లోకే ప్రసిద్ధం । శ్రోత్రియ ఇతి బ్రహ్మ
దాహృతసమాప్త్యర్థః । శ్లోకసమాప్త్యర్థశ్చ । యుక్తిప్రమాణగుణకోహి
తం బ్రహ్మాత్మత్వం బుభుత్సతేతం ప్రతిబోధయామాస భూయో యమనుమను
శ్లోకోభిహితః । ద్వాదశ్యాం నాస్య పుత్రస్య తస్య బంధుర్ధన గృహాత్స
త్రాదిబాహ్యా విషయాసక్తిం నివార్య దేహమాత్ర ఏవ సాయుజ్యసంపా
దనాదుపపద్యతే । లోకే సర్వప్రాణినాం స్వభావత ఏవ పుత్రమిత్రకళత్ర
బంధ్వాదిషు నాత్మన్యహంభవతి । తం చ వ్యవహారం శ్రుతిరనువదతి । అ
త్మావై పుత్రనామాసీతి । ఐతరేయకే త్వామ్నాయతే । సోస్యాయమా
త్మా పుణ్యేభ్యః కర్మభ్యః ప్రతిధీయతే । అథాస్యాయమితర ఆత్మా కృతకృత్యో వ
యోగతః ప్రైతీతి । అస్యాయమర్థః । పుత్రవతో గృహస్థస్య ద్వావాత్మా
నౌ పుత్రరూపః పితృరూపశ్చ అస్య పితుస్సంబంధినోయం పుత్రరూప ఆ
త్మా శాస్త్రోక్తస్మార్తపుణ్యకర్మానుష్ఠానార్థం గృహే స్థాప్యతే పితృరూప
స్తు స్వకర్తవ్యాని సర్వాణి కృత్వా కృతకృత్యోత్వా వయోగత ఆయుష్య
స్త్రావ్య తత్సర్వస్యకర్తవ్యాని సర్వాణికర్మాణి కృత్వా వయోగత ఆయుష్యా
ణరహితో మ్రియత ఇతి దృశం పుత్రత్వాదావాత్మారోపం భగవాన్భాష్యకా
రఆహ । పుత్రభార్యాదిషు వికలేషు సకలేషు అహమేవ వికలస్సకలో వేతి
బాహ్య ధర్మానాత్మన్యధ్యస్యంతీతి పుత్రాదేర్భిన్నస్యాపి పుత్రే ప్రతీయ
మానత్వాత్తస్మిన్ స్వభిన్నపుత్రే ఆత్మత్వవ్యవహారస్సంభవేదేవ దత్త ఇతివ
ద్గౌణో ముఖ్య ఇతి చేత్ తద్ధ్యానమేవ ముఖ్యత్వాభావం బోధయతుమ

పుత్రమిత్రాదిబాహ్యస్య స్వస్మాద్బహిర్వ్యావర్త్య ఆత్మబుద్ధిం దేహసంఘాతమయం తమన్నమయమాత్మోపదిశ్యతే । ఏతమేవాభిప్రాయముపరిష్టాత్స్పష్టీకరిష్యతి । స య ఏవంవిత్ అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య ఏతమన్నమయమాత్మానముపసంక్రామతీతి । యస్తు బాహ్యవిషయాసక్తివాసనాప్రాబల్యాత్స్వగురూపదేశమాత్రేణాన్నమయాత్మని న పర్యవస్యతి । తస్య తస్మిన్పర్యవసానార్థం తద్విషయోపాసనముపదిష్టం స చోపాసకో నిరంతరమన్నమయమాత్మానముపాసీనో బాహ్యవిషయేభ్యో వ్యావృత్తో ద్రాగన్నమయే పర్యవస్యతి । యః కశ్చిదల్పాయుస్సన్ ఉపరితనస్య ప్రాణమయాదివివేకస్యాభావే బ్రహ్మతత్త్వబోధస్యాసంపూర్త్యభావాదుక్తోపాసనం కుర్వన్నేవ మ్రియతే తదానీముక్తరీత్యాసద్యోన్నప్రాప్తిర్భవతి । ఈదృశమేవ విషయమభిప్రేత్య భగవతోక్తం । ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకానుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోభిజాయత ఇతి తదేవం విషయాభిముఖ్యాన్నివృత్త్యర్థమన్నమయకోశముపదిశ్య ప్రసంగాత్తదుపాసనం తత్ఫలం చోక్తం ॥

అథ విషయేభ్యో నివృత్తస్యాన్నమయకోశాదభ్యంతః ప్రవేశాయ ప్రాణమయకోశముపదిశతి ॥

> తస్మాద్వా ఏతస్మాదన్నరసమయాదన్యోఽంతర ఆత్మా
> ప్రాణమయః । తేనైష పూర్ణ ఇతి ॥

యః పరమాత్మా స్వయమాకాశాదిక్రమేణాన్నమయతాం ప్రాప్త ఇతి బ్రాహ్మణేన ప్రతిపాదితః । స ఏవ పునశ్శ్లోకేన స్పష్టీకృతః । తస్మాదేవ బ్రాహ్మణోక్తాదేతస్మాచ్ఛ్లోకే ప్రపంచితాదహం మనుష్య ఇత్యనుభూయమానాద్వ్యతిరిక్తోఽభ్యంతరప్రదేశవర్తీ కశ్చిత్ప్రాణమయ ఆత్మా వర్తతే । తేన ప్రాణమయేనైషోఽన్నమయః పూర్ణో దేహస్యాంతరాపాదమస్తకం ప్రాణమయో వ్యాప్య వర్తతే । లింగశరీరే జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిశ్చేతి ద్వయం వర్తతే । తయోర్మధ్యే క్రియాశక్తికార్యభూతః కశ్చిత్ప్రాణా

ఖ్యః పదార్థః తస్యచప్రాణస్యైకారః పంచవృత్తిసమూహః । ప్రాణమ
యః । వృత్తయశ్చప్రాణాపానసమానాఖ్యాః తస్యచప్రాణపదార్థస్య
వ్యాపారవిశేషాః । తేచహృదయాది ప్రదేశేనిష్పద్యంతే । తథాచో
క్తంహృది ప్రాణోగు దేపానస్స మానోనాభిసంస్థితః । ఉదానఃకంఠ
దేశస్థోవ్యానస్సర్వశరీరగః । ఇతి । తస్యైతస్యవృత్తిసమూహస్వరూపస్య
ప్రాణమయస్యాత్మన్యారోపి తత్త్వాదహంప్రాణి మీత్యేవముచ్ఛ్వాసాదిక
ర్తృత్వేన అహంప్రత్యయగమ్య త్వాచ్చాత్మత్వంద్రష్టవ్యం । ఆత్మత్వం
నామప్రత్యక్స్వరూపత్వం । తత్రయథాపుత్రాద్యపేక్షయా ప్రతీచ్యన్నమ
యేదేహే ఆత్మత్వేనోపదిష్టేసతిపరాగ్రూపేపుత్రాదౌముఖ్యాత్మత్వవ్యా
వృత్తిర్నిర్వృత్తా।తథాదేహాదప్యంతరే ప్రాణమయాత్మన్యుపదిష్టేసతిదే
హస్యముఖ్యాత్మత్వంనివారితంభవతి । పుత్రదేహయోర్ముఖ్యత్వాభావసామ్యేప్యవాంత
రవైషమ్యద్గౌణాత్మత్వం మిథ్యాత్మత్వంభగవద్భిర్భాష్య కారైరేవము
దాహృతం । గౌణమిథ్యాత్మనోసత్వేపుత్రదేహాదిబాధనాత్ । ఇతి। త
యోఃపుత్రదేహయోరాత్మత్వవ్యవహారదశాయాం స్వస్మాద్భేదప్రతిపత్త్య
ప్రతిపత్తిభ్యాంవైషమ్యం ద్రష్టవ్యం । దేహాత్మనోర్భేదమజానద్భిర్లౌకికై
ర్లోకాయతికైశ్చో చ్యమానదేహస్యాత్మత్వంమిథ్యేతి యదత్రప్రాణమ
యాత్మోపదేశేనార్థాత్సంపాదితం । తదేతత్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయ
పాదేనిర్ణీతం । ఆత్మాదేహాత్తథాన్యోవాచైతన్యం మదశక్తివత్ । భూ
తమేళనజేదేహేనాన్యత్రాత్మాచపుస్తతః । భూతోపలబ్ధిమ్యాత్తేభ్యోభి
న్నావిషయత్వతః । సైవాత్మాభౌతికాద్దేహాదన్యో సౌపరలోకభాక్ ।
మనశ్చిదాదీనాం క్రత్వర్థతానాస్తి కింతుపురుషార్థత్వమిత్యుక్తేతి కోసౌ
పురుషఇతి ప్రసంగాద్విచార్యతే । తదేతదధికరణంపూర్వోత్తర మీమాం
సయోశ్శైవ భూతందేహవ్యతి రిక్తస్యస్వర్గమోక్షభాగిన ఆత్మనః ప్ర
తిపాద్యమానత్వాత్ తత్రలోకాయతికాదేహఆత్మేతిమన్యంతే । అన్వ
యవ్యతి రేకాభ్యాం చైతన్యస్యదేహ ఏవోపలంభాత్ సతిదేహేచైతన్య

ముపలభ్యతే। నత్వసతి దేహే నచ చైతన్యస్య జాత్యంతరతయా దేహవ్య
తిరిక్తాత్మత్వం శంకనీయం। క్రముకనాగవల్లీ చూర్ణానాం సంయోగా
న్మదశక్తి రివ దేహాకార పరిణతేభ్యో భూతేభ్యో జాయమానం చైతన్యం
కథంనామ జాత్యంతరంస్యాత్। తస్మాచ్చేతనో దేహ ఆత్మేతి ప్రాప్తే బ్రూ
మః। పృథివ్యాదీనాం భూతానాముపలబ్ధి ర్యా భూతేభ్యో వ్యతిరిక్తా భవితు
మర్హతి। విషయిత్వాద్య ద్యద్భూతేభ్యో వ్యతిరిక్తం తత్తద్విషయి యథా
రూపాచ్చక్షుస్త థాసతి తాదృశ చైతన్యస్యాత్మత్వం వదంతం ప్రతి కథం భౌ
తిక దేహరూపత్వమాపాద్య తే సత్యేవ దేహే చైతన్యముపలభ్యతే నాస
తీత్యన్వయ వ్యతిరేకౌ సిద్ధః। అసత్యపి దేహే పరలోక గామినశ్చిదా
త్మనశ్చైతన్యస్య శాస్త్రేణోపలంభాత్ శాస్త్రస్యచ ప్రామాణ్యం సమర్థనీ
యం। అనాత్మత్వేన నిర్ణీతాత్త స్మాద్దేహాదభ్యంతరో యః ప్రాణస్తస్యో
త్పత్తి ర్ద్వితీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితా। ముఖ్యః ప్రాణస్స్యాద
నాదిర్జాయతే వా న జాయతే। ఆసీదితి ప్రాణచేష్టా ప్రాక్సృష్టేః శ్రూయతే।
యతః ఆసీదితి బ్రహ్మసత్వం ప్రోక్తంవాయు నిషేధనాత్। ఏతస్మాజ్జాయ
తే ప్రాణ ఇత్యుక్తే రేష జాయతే ఇతి ముఖ బిలే సంచరన్నుచ్ఛ్వాసకారీ
వాయుర్ముఖ్యః ప్రాణస్సోనాదిః కుతః నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం నా
సీద్రజ ఇతి సూక్తే ఆనీదవాతమిత్యాసీచ్ఛబ్దేన సృష్టేః ప్రాక్ప్రాణచేష్టా
శ్రవణాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। ఆసీచ్ఛబ్దో న ప్రాణ వ్యాపారం వక్తి అవాత
మితి నిషేధాత్ కింతర్హి బ్రహ్మసత్వం బ్రూతే సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆ
సీదిత్యాది శ్రుతిభిస్సృష్టేః ప్రాగవస్థా ప్రతిపాదక శ్రుత్యంతరైస్సమానార్థ
త్వాత్। ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇతి శ్రుతిస్తుస్పష్టమేవ ప్రాణజన్మ ప్రతి
పాదయతి। తస్మాదింద్రియవత్ప్రాణో జాయతే తత్రైవాన్యచ్చింతితం।
వాయుస్స్వాక్ష క్రియావాన్యో వా ప్రాణశ్శ్రుతితోనిలః సామాన్యేంద్రియ
వృత్తిర్వా సాంఖ్యై రేవముదీరణాత్। భాతి ప్రాణో వాయు నేతి భేదోక్తే
శ్శకతా శ్రుతిః। వాయుజత్వేన సామాన్యవృత్తి ర్నాపేక్ష్యతోన్య తేతి బా

హ్యేవవాయురేవ వేణురంధ్రఇవముఖరంధ్రేప్రవిశ్యావస్థితస్సన్ప్రాణనామ్నా
వ్యపదిశ్యతే। నహిప్రాణోనామ కించిత్తత్త్వాంతరమస్తి కుతః యః ప్రా
ణస్సవాయు రితిశ్రూయతే। అథవాపంజరస్థా యద్వత్సహవః పక్షిణస్స్వ
యంచలంతః పంజరమపి చాలయంతి ఏవమేకాదశాక్షాణిస్వస్వవ్యా
పారద్వారాచేష్టయంతిదేహం। తత్రదేహచాలనాఖ్యోయం సర్వేం
ద్రియసాధారణో వ్యాపారస్స ప్రాణోభవిష్యతి తథాచసాంఖ్యైరుక్తం
సామాన్యకరణవృత్తిః ప్రాణాద్యావాయవః పంచేతితస్మాన్నతత్త్వాంత
రంప్రాణఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః। ప్రాణఏవ బ్రహ్మణశ్చతుర్థః పాదః సవా
యునాజ్యోతిషాభాతీతి శ్రుత్యంతరే చతుష్పాద్బ్రహ్మోపాసనప్రసంగా
దాధ్యాత్మికప్రాణస్యాధిదైవికవాయోశ్చానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకరూపే
ణాదిభేదస్స్పష్టమేవ నిర్దిష్టః। అతోయః ప్రాణస్సవాయురిత్యేకత్వశ్రుతిః కా
ర్యకారణయోరభేదవృత్త్యానేతవ్యః। యత్తుసాంఖ్యైరుక్తంతదసత్ ।ఇం
ద్రియాణాం సామాన్యకరణవృత్త్యసంభవాత్ పక్షిణాం చలనాన్యేకవిధాని
పంజరచలనస్యానుకూలాని నచతథేంద్రియాణాం దర్శనశ్రవణమనసా
దివ్యాపారా ఏకవిధానాపి దేహచలనానుకూలాః ససాత్తత్త్వాంతరంప్రా
ణఇతి పరిశిష్యతే। అత్రైవపునరన్యచ్చింత్యతే। ప్రాణోయంవిభురల్పోవా
విభుస్స్యాత్సృష్ట్యుపక్రమే హిరణ్యగర్భపర్యంతేసర్వదేహే సమోక్తితః।
సమష్టివ్యష్టిరూపేణవిభుస్తైసాధిదైవికీ ఆధ్యాత్మికోల్పః ప్రాణస్స్యాద
దృశ్యస్స్యయథేంద్రియం ప్లుషిగాత్రము మశకాదపి న్యూనకాయః పుత్తికా
ఖ్యోజీవః తస్మాదారభ్య సర్వాత్మకహిరణ్యగర్భపర్యంతేషు దేహేషు
తైస్తైర్దేహైస్సమత్వంప్రాణస్య శ్రూయతేసమః ప్లుషిణాసమోమశ
కేనసమోనాగేనసమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమోనేనసర్వేణేతి తస్మాద్వ్యా
ప్తిప్రాణఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అధిదైవికస్య హిరణ్యగర్భవ్యష్టిరూపేణ
ప్రాణస్యసమష్టిరూపేణచావస్థానాద్విభుత్వమస్తువాయురేవసమష్టిర్వా

యురేవవ్యష్టి రితిశ్రుతేః। తదేవవిభుత్వం సమః ప్లుషిణేతి శ్రుతావుపాసనార్థం ప్రపంచితం ॥

ఆధ్యాత్మికస్తు ప్రాణ ఇంద్రియవదదృశ్యః పరిచ్ఛిన్నః యస్త్వనేకజన్మాభ్యస్త దేహాత్మత్వవాసనా ప్రాబల్యాత్ప్రాణమయాత్మోపదేశ మాత్రేణాత్మత్వబుద్ధిం దేహే పరిత్యక్తుం నశక్నోతి తం ప్రత్యుపాసనాం విధాతుం ఉపాస్యస్వరూపం దర్శయతి॥

సవా ఏష పురుషవిధ ఏవ తస్య పురుషవిధతాం। అన్వయం పురుషవిధః। తస్య ప్రాణ ఏవ శిరః। వ్యానో దక్షిణః పక్షః। అపాన ఉత్తరః పక్షః। ఆకాశ ఆత్మా। పృథివీ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా।

ఇతి దేహాదభ్యంతరత్వేనయః ప్రోక్తస్సఏవైష ప్రాణ ఇత్యనుభూయమానః ప్రాణమయః పురుషవిధ ఏవ యద్యప్యస్య ప్రాణమయస్యాశరీరస్యావయవాస్స్వతోనసంతి తథాపి తానవయవాంత్సంపాద్య పురుషాకార ఏవోపాసనీయః నచాత్ర దుస్సంపాద్యత్వం శంకనీయం తస్య పూర్వోక్తస్యాన్నమయస్య పురుషప్రకారతామనుసృత్య తన్మధ్యే పూర్ణత్వేన వర్తమానోయం ప్రాణమయోపి పురుషాకార ఇతి వక్తుం శక్యత్వాద్యథా మూషానిషిక్తం ద్రుతతామ్రం ప్రతిమాకారం సంపద్యతే తద్వత్ తత్ర హృదయాదూర్ధ్వం నాసికయోస్సంచారి ప్రాణాఖ్యో వృత్తివిశేషశ్శిరస్త్వేన చింతనీయః సర్వాసు నాడీషు సంచారి వ్యానాఖ్యో వృత్తివిశేషో యశ్చాపానాఖ్యో వృత్తివిశేషో హృదయాదధో నిర్గచ్ఛతి తావుభౌ పక్షద్వయరూపేణ చింతనీయౌ ఆకాశశబ్దేనోదరమధ్యవర్తి నాభిసమీపస్థో దేశవిశేష ఉచ్యతే తేన తత్రావస్థితస్సమానవాయురుపలక్ష్యతే। సచ వాయురాత్మా ప్రాణమయకోశస్య మధ్యభాగః పృథివీశబ్దేనావశిష్ట ఉదానవాయురుపలక్ష్యతే ముఖ్యార్థస్వీకారేహి ప్రాణమయకోశాధికారో బాధ్యేత యథా పృథివీ ప్రాణినాం వ్యవస్థాన హేతుత్వాత్ప్రతిష్ఠా తథైవోదానవాయుః ప్రాణాదివాయూనాం దేహే వస్థాన హేతుర్యావదయముదానవాయురుత్క్రాంతిం న జనయతి తావత్ప్రాణా

దీనాం దేహేష్వవస్థానం। అతఉదానవాయుః ప్రతిష్ఠా ఉదానాఖ్య వృత్తివిశేషయుక్తస్య పంచవిధవృత్తికర్తుః ప్రాణపదార్థస్య ఉత్క్రాంతిప్రతిష్ఠయోస్స్వాతంత్ర్యమాధర్వణికా ఆమనంతి। సఈక్షాంచక్రే కస్మిన్నహముత్క్రాంత ఉత్క్రాంతో భవిష్యామి కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి స ప్రాణమసృజతేతి జత ఇ ప్రతిష్ఠా హేతోః ప్రాణపదార్థస్య వృత్తివిశేషఉదానః పక్ష్యాకారేణ ధ్యేయస్య ప్రాణమయకోశస్య పుచ్ఛస్థానీయః యేశిరః పక్షాదిరూపేణపరికల్పితాః ప్రాణాపానాదివృత్తివిశేషాః। యచ్ఛవృత్తిపంచకత్వం తత్సర్వం మైత్రేయోపనిషది సమామ్నాతం ప్రజాపతిర్వా ఏకోఽగ్రే అతిష్ఠత్సనారమత ఏకస్స ఆత్మానమభిధ్యాయత్ బహ్వీః ప్రజా అసృజత తా అస్మైవ ప్రాబుధ్యంత ప్రాణాస్థాణురివ తిష్ఠమానా అపశ్యత్సనారమత సోమన్యతైతాసాం ప్రతిబోధనాయాభ్యంతరం ప్రవిశానీతి సవాయుమివాత్మానం కృత్వాభ్యంతరం ప్రావిశత్స ఏకో నాశకత్స పంచధాత్మానం ప్రవిభజ్యోచ్యతే। యః ప్రాణోఽపానస్సమాన ఉదానో వ్యాన ఇతి అథ యోఽయమూర్ధ్వముత్క్రామత్యేష వావ స ప్రాణోఽథ యోఽయమవాంచం సంక్రామత్యేష వావ సోఽపానోఽథ యోఽయం స్థవిష్ఠమన్నధాతుమపానే స్థాపయత్యణిష్ఠం చాంగేంగే సమంనయత్యేష వావ సమానోఽథ యోఽయం పీతాశితముద్గిరతి నిగిరతి చైష వావ స ఉదానోఽథ యేనైతాస్సిరా అనువ్యాప్తా ఏష వావ స వ్యాన ఇతి పురా ప్రజాపతిస్స్వయమేకాకీ త్వేన క్రీడాహితత్వప్రసిద్ధ్యర్థం దేహాత్సృష్ట్వా సృష్టానాం తేషాం వ్యవహారసిద్ధ్యర్థం ప్రాణవాయురూపాణి జీవాత్మరూపేణాం ప్రవిశ్య పంచధాత్మానం విభజ్య వ్యవహరతీతి శ్రుతేరర్థః॥

పూర్వోక్తార్థమనువదత్యా మయేపి శ్లోకము దాహరతి

తదప్యేషశ్లోకోభవతి । ప్రాణం దేవా అనుప్రాణంతి మనుష్యాః పశవశ్చ యే ప్రాణోహి భూతానామాయుః తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యతే। సర్వమేవత

ఆయుర్యంతి యే ప్రాణం బ్రహ్మోపాసతే ప్రాణో
హి భూతానామాయుః । తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యత ఇతి ।

యే సాత్త్వికా అగ్నీంద్రాదయో దేవా యే రాజసా బ్రాహ్మణక్షత్రియాదయో మనుష్యా యే పి తామసా గవాదయః పశవస్తే సర్వే పి స్వస్వదేహమధ్యవర్తినం ప్రాణవాయుం చేష్టమాన మనుసృత్య స్వయమపి చేష్టంతే ప్రాణ ఏవ హి దేహం చాలయంతి । తథా చ కౌషీతకినస్సమామనంతి । అథ ఖలు ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యోత్థాపయతీతి ఆథర్వణికాశ్చ ఆకాశాదిభూతాభిమానీదేవైర్వాగాదీంద్రియాభిమానీదేవైశ్చ సహ ప్రాణాభిమానిదేవస్య దేహధారణవిషయే సంవాదేన సమామనంతి తాన్ వరిష్ఠః ప్రాణ ఉవాచ మా మోహమాపద్యథాహమేవైతత్పంచధాత్మానం విభజ్యైతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామీతి యథా హి లోకే బాణో ధానుష్కేణ ప్రేర్యతే తథా ప్రాణేన ప్రేర్యమాణత్వాద్బాణశబ్దేన శరీరముపలక్ష్యతే యః ప్రాణో దేవమనుష్యపశ్వాదిదేహానాం చేష్టాముత్పాదయతి స ప్రాణో యస్మాత్సర్వప్రాణినామాయుర్హేతుస్తస్మాత్సర్వాయుషముచ్యత ఇతి ప్రాణస్య నామధేయం యథోక్త ప్రాణమయకోశజ్ఞాన మాత్రేణాన్నమయాత్మవాసనాం పరిత్యక్తుమశక్నువంతో యే పురుషాస్తద్వాసనానివృత్తయే ప్రాణోపాధికం బ్రహ్మోపాసతే తే పురుషా ఆధ్యాత్మికప్రాణోపాధికబ్రహ్మోపాసనాదేతస్మిన్ జన్మన్యపమృత్యుపరిహారేణ సర్వమాయుర్యంతి ప్రాప్నువంతి ఆధిదైవికహిరణ్యగర్భాఖ్యప్రాణోపాసనేన తు జన్మాంతరే స్వయమేవ హిరణ్యగర్భాస్సంతో మహాప్రలయపర్యంతం సర్వమాయుః ప్రాప్నువంతి కోశప్రశంసార్థం పూర్వముక్తస్య ప్రాణో హీతి వాక్యస్యోపాస్తి ప్రశంసార్థం పునరప్యభిధానం.

ప్రాణమయోపదేశస్య తాత్పర్యం దర్శయతి॥

తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్యేతి ।

యః ప్రాణమయ ఇదానీముక్త ఏష ఏవ తస్యాన్నమయస్య పూర్వకో

శస్యశరీరే భవ శ్శారీరఆత్మాయదా ప్రాణమయస్యాత్మత్వం దృఢంవాసితం భవతి తదానీమన్నమయస్యాత్మత్వ భ్రమోగచ్ఛతికిం త్వన్నమయశరీరం ప్రాణమయశ్శరీరీ ఆత్మేతినిశ్చయోజాయతే ద్వయోరాత్మా నోరసంభవాదిత్యర్థః అథాన్నమయకోశాన్నివృత్తస్యాధికారిణః ప్రాణమయకోశాదప్యంతః ప్రవేశాయమనోమయకోశము పదిశతి॥

తస్మాద్వాఏ తస్మాత్ప్రాణమయాత్ ।అన్యోంతరా

త్మామనోమయః తేనైషపూర్ణ ఇతి ।

బ్రహ్మాణ్యాశ్రితాజగదు పాదానరూపాంత్రిగుణా త్మికామాయా తత్రతమోగుణభాగస్యాన్న మయకారణత్వాత్తస్మిన్కోశే జాడ్యమేవబహుళముపలభ్యతే నతుక్రియాశక్తిర్జ్ఞానశక్తిర్వాతస్మిన్నన్నమయకోశేస్తిరజోగుణభాగస్యప్రాణమయకారణత్వాత్తస్మిన్ప్రాణమయే క్రియాశక్తిరుపలభ్యతే।సత్వగుణభాగస్యమనోమయాదికోశత్రయకారణత్వాత్తేషుత్రిష్వపికోశేషుజ్ఞానశక్తిరుపలభ్యతేతమోమిశ్రస్సత్వగుణోమనోమయకోశకారణంఅతో మనోమయే తామసభాగ ధర్మారాగద్వేషాదయఉపలభ్యంతేరజోమిశ్రస్సత్వగుణోవిజ్ఞానమయకోశకారణం। అతోవిజ్ఞానమయే యజ్ఞాదీనాం వైదికక్రియాణాం కృష్యాదీనాంలౌకిక క్రియాణాంచకర్తృత్వముపలభ్యతే । శుద్ధసత్వగుణఆనందమయకోశ కారణంఅతస్తత్రానందముపలభ్యతే । శుద్ధసత్వగుణఆనందమయకోశ కారణంఅతస్తత్రానందమ యేప్రియమోద ప్రమోదాదిశబ్దవాచ్యాస్సుఖవిశేషాఏవోపలభ్యంతే ॥ యద్యపిస్వరూపే చైతన్యజ్ఞానశక్తిః తథాపితదవాంతర భేదాత్త్రివిధా కరణశక్తిః కర్తృశక్తిః భోక్తృశక్తిశ్చేతి । తత్రకరణశక్తిజన్యంమనస్తస్యకారః కామసంకల్పాది వృత్తిసమూహః । మనోయాన్నృత్తియుక్త్యావాజసనేయిభిరామ్నాయంతే । కామస్సంకల్పోవిచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధాధృతిరధృతిర్హ్రీ ర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మనఏవేతితథాతృష్ణాస్నేహరాగా లోభ ఇత్యాదిశ్రుత్యంతరగాణ్యుదాహార్యాణిసోయంమనోమయః ప్రాణ

యాదన్యోఽభ్యంతరః అతఏవ ప్రత్యాసన్నత్వాన్మనస్యాత్మచైతన్యం సర్వాం
తరమభివ్యజ్యతే తదభివ్యక్తివశాదేవ మనోమయస్యాత్మత్వం తేనాభ్యంతరేణ
మనోమయేన బాహ్యః ప్రాణమయః పూర్ణో వర్తతే యథా క్రియాశక్తేః ప్రా
దమస్తకం వ్యాప్తిస్తథా జ్ఞానశక్తేరపి వ్యాప్తిరుపలభ్యతే అత్రాంతఃకరణేన మ
నసా బహిఃకరణాని వాక్చక్షురాదీని దశాప్యుపలక్ష్యంతే తత్సర్వేషాం జ్ఞానేం
ద్రియాణాం కర్మేంద్రియాణాం చ మనోమయాఖ్యకోశేంతర్భావో ద్రష్టవ్యః ।
తేషామింద్రియాణాముత్పత్తిర్ద్వితీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితా ।
కిమింద్రియాణ్యనాదీని సృజ్యంతే పరమాత్మనా స్పష్టేః ప్రాగృషినామ్నామేషాం స
ద్భావోక్తేరనాదితా । ఏకబుద్ధ్యా సర్వబుద్ధేర్భౌతికత్వాజ్జనిశ్రవాత్ ఉత్ప
ద్యంతేఽథ సద్భావః ప్రాగవాంతరసృష్టితః । ఋషయో వావ తదగ్రే సదాసీ
త్కే తే ఋషయ ఇతి ప్రాణా వా ఋషయ ఇతి శ్రుత్యా సృష్టేః పూర్వమిం
ద్రియాణాం సద్భావావగమాదనాదిత్వం తేషామితి చేన్నైకవిజ్ఞానేన స
ర్వవిజ్ఞానం తావదింద్రియాణామనుత్పత్తౌ న ఘటతే । తథాన్నమయం హి
సోమ్య మన ఆపోమయః ప్రాణస్తేజోమయీ వాగితి భౌతికత్వమింద్రి
యాణాం శ్రూయతే ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చేతి
విస్పష్టమేవేంద్రియాణాం జన్మశ్రవణం యత్తు సృష్టేః ప్రాక్సద్భావవాక్యం
తదవాంతరసృష్టివిషయం వ్యాఖ్యేయం తస్మాదింద్రియాణి పరమాత్మన ఉత్ప
ద్యంతే । తత్రైవాన్యచ్చింతితం సప్తైకాదశ వా ప్రాణాః సప్త ప్రాణా ఇతి
శ్రుతేః సప్తస్యుర్మూర్ధన్యేషు ఛిద్రేషు చ విశేషణాత్ అధికస్య హస్తా
దేరుపదేశాదేకాదశాక్షాణి తత్తత్కార్యానురోధ
తః । సప్తేంద్రియాణి కుతః సప్త ప్రాణాః ప్రభవంతి తస్మాత్సప్తార్చిషః సమి
ధస్సప్తహోమాః । సప్త ఇమే లోకా యేషు చరంతి ప్రాణా గుహాశయా నిహి
తాస్సప్త సప్తేతి సామాన్యశ్రుతేః । సప్త వై శీర్షణ్యాః ప్రాణా ఇతి శిరోగత
సప్తసంఖ్యత్వేన విశేషితత్వాచ్చేతి చేన్న శిరోస్థేభ్య ఇతరాణీంద్రియాణి
హస్తాదీన్యపి వేదే సమీర్యంతే హస్తాశ్చాదాతవ్యం చోపస్థశ్చానందయిత

వ్యంచేత్యాదినా తథాచవేదముఖాదేవనిశ్చయేసతి ఏకాదశవ్యాపారా ణాందర్శనశ్రవణాస్వాదనాఘ్రాణస్పర్శనాభివదనాదానగమనానం దవిసర్గధ్యానానాముపలంభాత్ । తత్సాధనత్వేనేంద్రియాణ్యేకాదశేత్య భ్యుపగంతవ్యం । పునరప్యన్యచ్చింతితం । వ్యాపీన్యణూనివాక్షాణిసాంఖ్యా వ్యాపిత్వమూచిరే । వృత్తిలాభస్తుతత్రదేహే కర్మవశాద్భవేత్ దేహ స్థవృత్తిమద్భాగేష్వేవార్థత్వాప్రకాశ్యతాం । ఉత్క్రాంత్యాదిశ్రుతే స్తాన్యణూనిస్స్యురదర్శనాత్ । సర్వగతానామింద్రియాణాంతత్తచ్ఛ రీరావచ్ఛిన్నప్రదేశేషుతత్తజ్జీవకర్మఫలభోగాయవృత్తిలాభోభవతీతి య త్సాంఖ్యైరుక్తంతదసత్ । కల్పనాగౌరవప్రసంగాత్ । దేహావచ్ఛిన్నవృ త్తిమద్భాగైరేవవిశేషవ్యవహారసిద్ధౌ కిమనయావృత్తిరహితానాంసర్వ గతానామింద్రియాణాంకల్పనయా । కించశ్రుతిరుత్క్రాంతిగత్యాగతింజీవ స్యప్రతిపాదయతి । తాశ్చసర్వగతస్యజీవస్యనముఖ్యాస్సంభవంతీతిముఖ్య త్వసిద్ధ్యర్థమింద్రియోపాధిస్స్వీకృతః । యదిసోప్యుపాధిస్సర్వగతస్స్యా త్తర్హ్యత్రతద్వ్యాప్తే ఉత్క్రాంత్యాదయోముఖ్యాస్సంభవేయుః తస్మాదసర్వ గతాన్యక్షాణిమధ్యమపరిమాణేషు అదృశ్యత్వవివక్షయా సూత్రకారేణా ణుశబ్దః ప్రయుక్తః । పునరప్యన్యచ్చింతితం । స్వతంత్రాదేవతంత్రావా వాగాద్యాస్స్యాత్స్వతంత్రతానోచేత్త్వగాదిజోభోగో దేవానాంస్యాన్న చాత్మనః । శ్రుతమగ్న్యాదితంత్రత్వం భోగోఽగ్న్యాదేస్తునోచితః । దేవ దేహేషుసిద్ధత్వాజ్జీవోభుంక్తే స్వకర్మణా । వాగాదీన్యక్షాణిస్వవిషయే స్వా తంత్ర్యేణ ప్రవర్తంతేనతు దేవతాపరతంత్రాణి । అన్యథా వాగాదిజస్య స్యభోగస్య దేవానాంభోక్తృత్వాపత్తేర్జీవాత్మనో భోగస్స్యాదితి చేన్నఅ గ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖం ప్రావిశదిత్యాదావాగాదీనామగ్న్యాద్యనుగృహీ తత్వంశ్రూయతే । తతోదేవపరతంత్రైవేంద్రియవృత్తిః సచైతావతాదే వానామత్రభోక్తృత్వం । మహాపుణ్యఫలరూపందేవత్వం ప్రాప్తానాంఅధ మభోగఫలస్యానుచితత్వాద్దేవతాదేహేషుపరమభోగస్య సిద్ధత్వాచ్చ

నుష్యాదిజీవస్తు దేవప్రేరితైరక్షైరుత్పాదితం భోగంస్వకర్మఫలతయాభుం
క్తఇత్యుపపద్యతే । తస్మాద్దేవతాపరతంత్రాణ్యేవాక్షాణి । పునరప్యచ్ఛిం
తితం । ప్రాణస్యవృత్తయోఽక్షాణి ప్రాణాత్తత్వాంతరాణివా ఇదమాప
త్యశ్రుతేః । ప్రాణనామ్నోక్తత్వాచ్చవృత్తయః । శ్రమాశ్ర[illegible]దిభేదో
క్తేర్గ్రాణేత దీపనామని ఆలోచకత్వేనాన్యాని ప్రాణోనేతాక్షదేహ
యోః । ఇహవాగాదీన్యక్షాణిముఖ్యప్రాణ వృత్తయోభవితుమర్హంతి ।
కుతస్తేషాం ప్రాణరూపత్వశ్రవణాత్ ఏతస్యైవసర్వేరూపమభవన్నితి
శ్రుతేః । కించప్రాణశబ్దేనైవతానిలోకే వ్యవహ్రియంతే । మ్రియమాణ
స్యప్రాణనాడ్యావిసర్గచ్ఛంతీ త్యాదౌశ్రుతిశ్చవాగాదీనాంప్రాణనామతా
మాహ । నవైవాచోనచక్షూంషినశ్రోత్రాణినమనాంసీత్యాచక్షతేప్రా
ణఇత్యేవాచక్షతఇతి తస్మాన్న ప్రాణాదన్యానితానిచేతి చేన్నతానిమృత్యు
శ్రమోభూత్వోపయేమఇతి తస్మాచ్ఛ్రామ్యత్యేవవాగిత్యాది నావాగాదీ
నాంస్వస్వ విషయేషు శ్రాంత్యాదిమభి ధాయాభేదమేవనాపోద్యోయం
మధ్యమః ప్రాణోయస్సంచరంశ్చాసంచరంశ్చనవ్యథతే థోనరిష్యతఇతి
ప్రాణస్యస్వస్వ వ్యాపారశ్రాంత్యభావమాహాయమేకోభేదస్తథా ప్రాణ
ఏవాదేవాగాదినిగమనప్రవేశనయోర్దేహస్యమరణోద్ధానమభిధా
యప్రాణనిగమనప్రవేశయోర్మరణోద్ధానేదర్శయతిఅతఏవమాది భే
దోక్తేర్వాగాదీనాం ప్రాణరూపత్వంప్రాణనామత్వంచగౌణంస్యాదిభ్య
త్యన్యాయేన ప్రాణానువృత్తిత్వాద్వ్యవహారభేదశ్చభూయానుపలభ్యతే
గ్యంస్వంవిషయంపరిచ్ఛిద్యాలోచకానీంద్రియాణిప్రాణస్తవక్షాణాందేహ
స్యచనేతాత స్మాచ్ఛ్రమాదివైలక్షణ్యాత్ ప్రాణాత్తత్వాంతరాణీం
ద్రియాణిఏతేషామేకదశేంద్రియాణాంమధ్యేమన సోముఖ్యత్వాత్తన్నా
మ్నైవనోమయకోశ ఇత్యుచ్యతే । తస్మాత్ప్రాధాన్యం చమనసఃవాగా
దీంద్రియైః స్వస్వవ్యాపారే ప్రాగజీవ్యప్రాద్యుపపద్యతే । వాగాదయస్తుని
వక్షాదివృత్తాశుమాత్రాదిరూపాంప్రజ్ఞాశబ్దాభిధేయానామనో వృత్తిపరం

స్మృత్యైవవ్యవహరంతి। తచ్చాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రపంచ్యకౌషీతకినస్స
మామనంతి। ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యాప్నో
తి ప్రజ్ఞయా ప్రాణం సమారుహ్య ప్రాణేన సర్వాన్గంధానాప్నోతి ప్రజ్ఞ
యా చక్షుస్సమారుహ్య చక్షుషా సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతి ప్రజ్ఞయా శ్రో
త్రం సమారుహ్య శ్రోత్రేణ సర్వాంఛబ్దానాప్నోతి ప్రజ్ఞయా జిహ్వాం స
మారుహ్య జిహ్వయా సర్వాన్రసానాప్నోతి। ప్రజ్ఞయా హస్తౌ సమారు
హ్య హస్తాభ్యాం సర్వాణి కర్మాణ్యాప్నోతి।

ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్య శరీరేణ సుఖదుఃఖే ఆప్నోతి ప్రజ్ఞయో
పస్థం సమారుహ్యోపస్థేనానందం రతిం ప్రజాతిమాప్నోతి। ప్రజ్ఞయా పా
దౌ సమారుహ్య పాదాభ్యాం సర్వా ఇత్యా ఆప్నోతి ప్రజ్ఞయా మనస్స
మారుహ్య మనసా సర్వాణి ధ్యానాన్యాప్నోతీత్యాది రన్వయః। నహి ప్రజ్ఞా
పేతా వాఙ్నామ కించన ప్రజ్ఞాపయే దన్యత్ర మే మనో భూదిత్యాహ। నాహ
మేతన్నామ ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతః ప్రాణో గంధం కంచన ప్రజ్ఞా
పయేదన్యత్ర మే మనో భూదిత్యాహ। నాహమేతం గంధం ప్రజ్ఞాసిషమితి
నహి ప్రజ్ఞాపేతం చక్షూ రూపం కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనో భూ
దిత్యాహ। నాహమేతద్రూపం ప్రజ్ఞాసిషమితి। నహి ప్రజ్ఞాపేతం శ్రోత్రం శ
బ్దం కంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనో భూయాదిత్యాహ। నాహమేతం శబ్దం
ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతా జిహ్వా రసం కంచన ప్రజ్ఞాపయే దన్యత్ర
మే మనో భూయాదిత్యాహ। నాహమేతమ్మం రసం ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్ర
జ్ఞాపేతౌ హస్తౌ కర్మ కించన ప్రజ్ఞాపయే దన్యత్ర మే మనో భూదిత్యాహ తు
ర్నాహమేతత్కర్మ ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతం శరీరం సుఖం దుఃఖం కం
చన ప్రజ్ఞాపయే దన్యత్ర మే మనో భూదిత్యాహ। నాహమేతత్సుఖం దుఃఖం
ప్రజ్ఞాసిషమితి। నహి ప్రజ్ఞాపేత ఉపస్థ ఆనందం రతిం ప్రజాతిం చ కాంచన
ప్రజ్ఞాపయే దన్యత్ర మే మనో భూదిత్యాహ। నాహమేతమానందం రతిం ప్ర
జాతిం ప్రజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతౌ పాదావిత్యాం కాంచన ప్రజ్ఞాప

యేతామన్యత్రినామనో భూదిత్యాహతుర్నామేతా మిత్యాంపరిజ్ఞాసి ష్యఇతి సహిపరిజ్ఞాపేతాధీః కాంచనసిద్ధ్యేన్న పరిజ్ఞాతవ్యం పరిజ్ఞాపయేది త్యాదివ్యతిరేకః॥

ఏతస్మింత్సర్వేంద్రియ సమష్టిరూపే మనోమయకోశే స్వాత్మాన ముపదిశ్యాత దేవదృఢంభావయితు ముపాసనవిధి మభిప్రేత్య ఉపాస్యస్వరూ పందర్శయతి॥

సవాఏషపురుషవిధఏవ। తస్యపురుషవిధతాం। అన్వయంపురుషవిధః। తస్యయజురేవశిరః। ఋగ్దక్షిణఃపక్షః। సామోత్తరఃపక్షః। ఆదేశఆత్మా అథర్వాంగిరసః పుచ్ఛంప్రతిష్ఠా ఇతి॥

యోమనోమయః ప్రాణమయాదభ్యంతర ఆత్మత్వేనోపదిష్టస్సఏవై షసంకల్పరూపోపీత్యనుభూయ మానఉపాసనార్థంచావయవోపేతః పురుషప్రకారఏవభవతి పూర్వవత్। మూషానిషిక్తద్రుతతామ్రన్యాయేన ప్రాణమయమనుసృత్య పురుషవిధత్వంమనోమయస్య యజురాదయస్త్రయోవేదత్రయగతామంత్రాః ఆదిశ్యతేనేనేత్యాదేశః విధాయకం బ్రాహ్మణవాక్యం అథర్వణేనాంగిరసనామ్నాచమునిఋషిణా దృష్టాశ్చతుర్థవేదగతామంత్రా అథర్వాంగిరసః తేషాంచైహికేష్టప్రాప్త్యనిష్టపరిహారౌ ప్రతిసాధనత్వేన ప్రతిష్ఠాత్వం మధ్యపినద్ధాత్మనో యజురాదయో మనోరూపా స్తత్తద్భావితచాలోచనాత్మక మనోవృత్తివిశేషా యజురాదయోశబ్దైరుపలక్ష్యంతే॥

పూర్వవదస్మిన్మనోమయేపి శ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేష శ్లోకోభవతి యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్యమనసాసహ। ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్ నబిభేతి కదాచనేతి॥

వాచకాశ్శబ్దాఃజ్ఞాపకేనమనసాసహ బ్రహ్మణస్స్వరూపమానంద

మః ప్రాప్య యస్మాద్బ్రహ్మానందాన్నివర్తంతే తం విద్వాన్మనోమయో
పాధివిశిష్టం బ్రహ్మస్వరూపముపాసీనః కదాచిదపి న బిభేతి జాతిగుణాద్య
భావాన్న బ్రహ్మణి వాచకశబ్దప్రవృత్తిః । ఏతచ్చ నైష్కర్మ్యసిద్ధావుక్తం
షష్ఠీగుణక్రియాజాతయో రూఢిశ్చ శబ్దార్థ సంగతిహేతవః నాత్మన్యస్య త
మో మీమాంతేనాత్మానాభి ధీయత ఇతి మనోపి వస్తూని సంకల్పయత్తదా
సమీదృగితి వా తాదృగితి వా సంకల్పయతి। న చైతదుభయం బ్రహ్మణి సంభ
వతి। తస్మాద్బ్రహ్మణో మనో నివర్తతే। తదేతత్పంచకోశవివేకేభిహితం
కీదృక్తదితి చేత్పృచ్ఛేదీదృక్తా నాస్తి తత్ర హి। యాదసీదృగతాదృక్చేత్స వి
రూపం వినిశ్చిను। అక్షాణాం విషయస్త్వీదృక్పరోక్షస్తాదృగుచ్యతే। విష
యీ నాక్షవిషయస్స్వత్వాన్నాస్య పరోక్షతా। ఇతి పూర్వోత్తయ ధాన్నమ
యోపాధివిశిష్టస్య ప్రాణమయోపాధివిశిష్టస్య చ బ్రహ్మణ ఉపాసనము
క్తం ఏవమత్రాపి మనోమయోపాధివిశిష్టస్య ఉపాసనం వివక్షితం। అన్యథా
యజూరాదిషు శిరః పక్షాదికల్పనా వైయర్థ్యం ప్రసజ్యేత విద్యానిత్యత్రపిది
ధాతురుపాసనా వాచివిద్యసాస్తి క్రియయోరుపాస్తిప్రకరణే పూర్వప
ర్యాయత్వదర్శనాత్తచ్చ వృత్త్యక్షికరణే భాష్యకారైరుదాహృతం। క్వచి
ద్విదినోపక్రమ్యోపాస్తి నోపసంహరతి। యథా యస్తద్వేదేత్యత్ర అనుమ
ఏతాం భగవో దేవతాం శాధి యాం దేవతాముపాస్స ఇతి క్వచిచ్చోపాస్తి
నోపక్రమ్య విధినోపసంహరతి యథావనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యత్ర భా
తిచ తపతిచ కీర్త్యా యశసా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం వేదేతి తస్మాద్వేదన
మత్రోపాసనం। తేనోపాసనేనేహాముత్ర చ భీతిర్న భవతీని రంతరము
పాసీనస్య రాగద్వేషాద్యవసరాభావాదైహికభీత్యభావః। క్రమముక్తిస
ద్భావాచ్చాముష్మికభీత్యభావః। ఉభయమపి వివక్షిత్వా కదాచనేత్యుక్తం

మనోమయోపదేశస్య తాత్పర్యం దర్శయతి॥

తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్యేతి ।

ప్రాణమయశ్శరీరం తత్స్వామీ మనోమయ ఆత్మేతి దృఢనిశ్చయో
జాయత ఇత్యర్థః । బృహదారణ్యకే బాలాక్యజాతశత్రుసంవాదే ప్రా
ణాత్మవాదినం బాలాకిం ప్రతి ప్రాణస్యానాత్మత్వం బోధయితుం అజాత
శత్రుర్బాలాకినా సహ కస్యచిత్సుప్తస్య పురుషస్య సమీపే గత్వా శా
స్త్రప్రసిద్ధైః ప్రాణనామభిశ్చతుర్భిస్తం పురుషమామంత్ర్యాతో వాతాత
స్మిన్ననుత్థితే సతి జడత్వేన ప్రాణస్యానాత్మత్వం నిశ్చిత్య ప్రాణాదన్యం చై
తన్యమాత్మానం దర్శయితుం పాణిపాతం సుప్తం పురుషం పునః పునరాపీ
ష్య బోధయాంచకార । తతశ్చేతన ఆత్మోత్తస్థౌ । తథా చ శ్రూయతే ।
తౌ హ సుప్తం పురుషమాజగ్మతుస్తమేతైర్నామభిరామంత్రయాంచక్రే
బృహన్ పాండరవాసస్సోమ రాజన్నితి న చోత్తస్థౌ తం పాణినాపేషం బోధ
యాంచకార స హోత్తస్థావితి॥

అథ ప్రాణమయాద్వ్యావృత్తస్య మనోమయకోశాదంతః ప్రవేశా
య విజ్ఞానమయకోశముపదిశతి॥

తస్మాద్వా ఏతస్మాన్మనోమయాత్ । అన్యోఽంతర
ఆత్మా విజ్ఞానమయః తేనైష పూర్ణ ఇతి ।

కామసంకల్పాదివృత్తిసమూహరూపో యో మనోమయః ప్రత్యగాత్మో
పాధిద్వారాత్మత్వేనోపదిష్టః । తస్మాదేవైతస్మాదాత్మోపాధిభూతాద
హంకారమయాదహంసంకల్పయామీత్యేవమనుభూయమానాదభ్యంత
రో విజ్ఞానమయాఖ్యోఽన్య ఆత్మాస్తి తేన విజ్ఞానమయేనాంతరస్థితేన బ
హిస్స్థితో మనోమయః పూర్ణోఽవతిష్ఠతే । సత్త్వగుణకార్యాయాం జ్ఞానశక్తౌ తత
మోమిశ్రభాగో యథా రాగద్వేషాది తామసధర్మోపేతం
తామసకరణత్వధర్మోపేతం సన్మనో భవతి । తథా రజోమిశ్రభాగో విరా
జసేన కర్తృధర్మేణోపేతం సద్విజ్ఞానం భవతి । మనోవృత్తీనాం సద్వి
శిష్టమహంకర్తేత్యేవంరూపం వృత్తిజ్ఞానం యస్య కర్తృత్వధర్మోపేతస్య
వస్తునో గ్రాహకం భవతి । తద్వస్తు విజ్ఞానం । తస్య వికారావి

జ్ఞానమయః । రజోమిశ్రసత్త్వగుణకార్యంహి విజ్ఞానం । తద్విజ్ఞానమహం
ప్రత్యయవిషయాభిమంతృరూపేణ విక్రియతే । తమేతమభిమంతారం స
ర్వేజనా అహంప్రత్యయేన విషయీకుర్వంతి ద్వివిధో హి సః ప్రత్యయః ఇ
దంప్రత్యయో ఽహంప్రత్యయశ్చేతి । తత్రేదంప్రత్యయో బహిర్ముఖతయా
ప్రమాతురన్యపదార్థం ప్రమేయం ఘటాది విషయీకరోతి । అహంప్రత్య
యస్త్వంతర్ముఖః ప్రమాతారమేవ విషయీకరోతి । న చాత్ర ప్రమాతృ
ప్రమేయసాంకర్యదోషశ్శంకనీయః । దృష్టత్వేన తస్యాదోషత్వాత్ భాష్యా
న్నహి దృష్టే సత్యనుపపన్నం నామేతి న్యాయాత్ యో ఽయమహంప్రత్యయ
విషయో ఽభిమంతా సర్వేషు ప్రమాణవ్యవహారేషు ప్రమాతృతాం సో ఽయమత్ర వి
జ్ఞానమయః । ఏతమేవోద్దిశ్య ఆథర్వణికాశ్చక్షుశ్చ ద్రష్టవ్యంచ శ్రోత్రంచ శ్రోతవ్యంచ
ఘ్రాణంచ ఘ్రాతవ్యంచ త్వక్చ స్పర్శయితవ్యంచ వాక్చ వక్తవ్యంచ హస్తౌ
చాదాతవ్యంచేత్యాదినా ప్రమేయజాతం ప్రమాణజాతం సర్వం అనుక్ర
మ్య సర్వవ్యవహారకర్తారం పృథగేవ విస్పష్టమామనంతి । ఏష హి ద్రష్టా
శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మంతా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుష ఇతి
కౌషీతకినశ్చ ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యా
ప్నోతి ప్రజ్ఞయా ప్రాణం సమారుహ్య ప్రాణేన సర్వాన్గంధానాప్నోతి ।
ప్రజ్ఞయా చక్షుస్సమారుహ్య చక్షుషా సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతీత్యాదినా
విషయేంద్రియవ్యవహారస్య సర్వస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వనోధీ సత్వా
మామ్నాయా శేషవ్యవహారకర్తారం పృథగామనంతి । న వాచం విజిజ్ఞా
సీత వక్తారం విద్యాదిత్యాదినా । నన్వాత్మవ్యవహారస్య కర్తా నత్వస్సా విజ్ఞాన
మయశ్చతుర్థః కోశః । అత ఏవ భగవాన్బాదరాయణో ద్వితీయాధ్యాయస్య
తృతీయపాదే జీవాత్మవిచారే కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదితి సూత్రయామాస
నాయం దోషః ఆత్మకర్తృత్వస్యోపాధికత్వాత్ ఏతచ్చ యథా చ తక్షో
భయథేత్యత్ర సూత్రితః । లోకే తక్షా బాహ్యసాధనైర్వాస్యాదిభిర్యుక్తః
ప్రాసాదాదిగృహస్య కర్తా భవతి సాధనహీనస్తు నైవ కర్తా తద్వదాత్మాపి

స్వరూపతో౽సంగ ఏవసన్ వాగాదికరణసహితః కర్తేతిసూత్రార్థః తథాహి
పూర్వోక్తబాహ్యేంద్రియాంతఃకరణసమాహారరూపస్యమనోమయస్య
సంయోగేనైవ ఆత్మనఃకర్తృత్వసిద్ధౌకిమనేన విజ్ఞానమయేనేతిచేన్నైవం
అనేనన్యాయేనతక్ష్ణో౽పి వైయర్థ్యస్యాపాదయితుం శక్యత్వాద్వాస్యాది
సాధనసంయుక్తస్య బ్రాహ్మణాదేరేవ ప్రాసాదాదికర్తృత్వేసతి వ్యర్థస్త
క్షాస్యాత్ । యదిబ్రాహ్మణాదౌ ప్రాసాదాదిగోచరజ్ఞానక్రియాశక్త్యోర
భావాత్తక్షాపేక్ష్యతే । తర్హ్యత్రాపి సర్వవ్యవహారగోచరజ్ఞానక్రి
యాశక్తిద్వయుక్తో విజ్ఞానమయో౽పేక్ష్యతే । నచాసంగస్యాత్మన ఆరోపమంత
రేణశక్తిద్వయసంభవతి । ఆరోపశ్చక్వచిన్ముఖ్యస్యైవాధారాంతరే
దృశ్యతే యథాలోకేబిలగతే హిసర్పేముఖ్యం సర్పత్వంరజ్జావారోప్య
మాణందృష్టంతస్మాదత్రాపివిజ్ఞానమయే ముఖ్యంశక్తిద్వయం చిదాత్మ
న్యారోప్యతాం । ఏతదేవాభిప్రేత్యవాజసనేయినస్సమామనంతి । యో౽
యంవిజ్ఞానమయః ప్రాణేషుహృద్యంతర్జ్యోతిః పురుషః ససమానస్సన్
ఉభౌలోకావనుసంచరతి ధ్యాయతీవలేలాయతీవేతి తత్రయో౽యంచైత
న్యజ్యోతిస్స్వరూపః పురుషఃవిజ్ఞానమయోపాధికస్సన్ పురుషస్తేనోపాధి
నాసమానః పరిచ్ఛిన్నస్సన్ ఉపాధింసంచరంతమనుస్వయమపి లోకా
వుభౌసంచరతి । వస్తుతస్స్వయమసంచరన్నేవ ఉపాధిసంచారేణసంచర
న్నివోపలభ్యతే । యథాఘటేదేశాంతరం ప్రతినీయమానేసతి ఘటావ
చ్ఛిన్నాకాశస్యాన్యదేశనయనభ్రమస్తద్వత్ ।సో౽యమర్థశ్శ్రుతౌ ఇవశ
బ్దేనస్పష్టీక్రియతే । ఉపాధౌధ్యాయతి సత్యపరిచ్ఛిన్నో౽ప్యసంగశ్చిదాత్మా
స్వయమపి ధ్యాయన్నివోపలభ్యతే । తథోపాధౌలేలాయమానేసతి
తత్సంపర్కాచ్చలన్నివోపలభ్యతే ఏవమేవోపాధిప్రయుక్తంఉత్క్రాం
తిగతిగమనాది సంసారంభగవాన్ బాదరాయణస్సూత్రయామాస ।
తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశఇతి ఏవంసతికర్తృత్వమపి విజ్ఞానమయో
పాధౌవర్తమానమాత్మన్యారోప్యతఇతిఅభ్యుపగంతవ్యం సో౽యంకర్తృత్వ

శక్తియుక్తో విజ్ఞానమయః కరణశక్తియుక్తాన్మనోమయాదభ్యంతరః నను
మనసా సహితాన్యేకాదశతత్త్వానీంద్రియాణి పంచవృత్త్యుపేతః ప్రాణః త
త్త్వం చేత్యేతావదేవ లింగశరీరం మీమాంసాశాస్త్రే విచారితం । నతు వి
జ్ఞానాఖ్యం కించిత్తత్త్వమితి చేన్న ప్రాణపాదే తద్విచారాభావేపి తతః పూ
ర్వస్మిన్పాదే జీవాత్మని సంసారధర్మాపాదకత్వేన తద్గుణసారత్వాదిత్యాది
నా విచారితత్వాదంగీకృతే హి విజ్ఞానాఖ్యా బుద్ధి తత్త్వే లింగశరీరస్య సప్తదశ
సంఖ్యా పూర్యతే। సా చ సంఖ్యా భగవద్భిర్భాష్యకారైరుదాహృతా। పంచీకృతపంచమహా
భూతాని తత్కార్యం చ సర్వం సప్తదశకం లింగమితి తస్యాం చ సంఖ్యాయాం
సంఖ్యేయాని తత్త్వాని విశ్వరూపాచార్యైర్దర్శితాని జ్ఞానేంద్రియాణి పంచై
వ తథా కర్మేంద్రియాణ్యపి వాయవః పంచ బుద్ధిశ్చ మనస్సప్తదశం విదురితి
నన్వేకస్యైవాంతఃకరణతత్త్వస్య మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారాఖ్యాశ్చత్వా
రో వృత్తిభేదాః కథమితి చేదుచ్యతే। సంశయాత్మకం మనః నిశ్చయాత్మి
కా బుద్ధిః అభిమానాత్మకోఽహంకారశ్చేతనాత్మకం చిత్తమితి వృత్తీనాం లక్ష
ణాని ఏతాశ్చతస్రో వృత్తయస్తద్విషయాశ్చాథర్వణికైరనుక్రాంతాః ।
మనశ్చ మంతవ్యం చ బుద్ధిశ్చ బోద్ధవ్యం చ అహంకారశ్చాహంకర్తవ్యం చ చి
త్తం చ చేతయితవ్యం చేతి ఏతే చ వృత్తివిశేషాః క్షణికాః కాలకర్మభేదేనోత్ప
ద్యంతే యుగపజ్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లింగమితి న్యాయాత్ తథా సతి
వృత్తిమాత్రస్వరూపయోర్మనోమయవిజ్ఞానమయయోస్తామసరాజస
రూపాన్నమయప్రాణమయవత్పృథక్స్వరూపత్వాభావాద్భిన్నకోశ
త్వాదంతర్బహిర్భావోఽయుక్త ఇతి చేన్న కరణరూపేణ కర్తృరూపేణ
చ తయోస్తత్త్వభేదాంగీకారాత్ మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాఖ్యాశ్చత్వా
రోఽంతఃకరణస్యైవ వ్యాపారవిశేషాః కర్తృత్వరూపం చ కరణాత్పృథగేవ త
త్త్వం । తచ్చ బుద్ధిశబ్దేన విజ్ఞానశబ్దేన అహంశబ్దేన చ తత్ర తత్ర వ్యవహ్రియతే
తత్ర కర్తా కర్తరి బుద్ధిశబ్దమేవ కఠా ఆమనంతి । ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం ర
థమేవ తు బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ । ఇంద్రియాణి హ

యానాహుర్విషయాగ్ంస్తేషుగోచరానితి చిదాత్మాఽథస్వామీశరీరంరథ
మితి అవిద్రూపా ధర్మేణ సదృశీచైతన్య ప్రతిబింబస్య కర్తృత్వ ధర్మ
స్యాధారభూతాబుద్ధిస్సారథిస్సాచబుద్ధిశ్చిచ్ఛాయోపేతత్వేనచేతనా
కర్తృత్వేనసారథివత్స్వతంత్రాసతీ ప్రగ్రహసదృశేనమనోరూపేణకరణే
నాశ్వసదృశానీంద్రియాణిని యమయతి।తత్కాలెరథసదృశంశరీరంవ్యా
పారయతితతోఽత్ర బుద్ధిమనసోస్తత్వభేదేన స్థాయిత్వమేకకాలవర్తిత్వం
చావగమ్యతేవిజ్ఞానశబ్దోపితత్రైవకఠవల్ల్యామామ్నాయతే।విజ్ఞానసార
థిర్యస్తుమనః ప్రగ్రహవాన్నరః।సోఽధ్వనఃపారమాప్నోతి తద్విష్ణోఃపరమం
పదమితిబుద్ధేరంతరత్వవివక్షయా ఉత్కర్షస్తత్రైవామ్నాయతే।ఇంద్రి
యేభ్యః పరాహ్యర్థాఅర్థేభ్యశ్చపరంమనఃమనసస్తుపరాబుద్ధిరితితథాప్ర
త్యగాత్మదర్శనార్థం నిరోధసమాధిరూపయోగం బ్రువంతి। శ్రుతిర్వి
జ్ఞానస్యాభ్యంతరత్వం దర్శయతి। యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛే
జ్ఛాంత ఆత్మని జ్ఞానమాత్మనీతి ప్రథమతోవాగాదీని బాహ్యేంద్రియాణి
అభ్యంతరేమనసినియమ్యతదపి మనస్తతోప్యంతరేజ్ఞానాత్మనినియచ్ఛేత్
జ్ఞానాత్మశబ్దేనాత్రవిజ్ఞానమయోనిర్దిశ్యతే। నతుచిదాత్మాతస్యచిదాత్మ
నఉత్తరత్రతద్యచ్ఛేచ్ఛాంత ఆత్మనీతివక్ష్యమాణత్వాత్ పరబ్రహ్మస్వరూ
పస్యప్రత్యగాత్మన స్సంసారార్థం విజ్ఞానం ప్రథమముపాధిస్తతోబహిర్మ
నస్తతోబహిః ప్రాణస్సోఽయం క్రమస్సంసారవర్ణనప్రస్తావేవాజసనేయిభి
రామ్నాయతే।సవాఅయమాత్మావిజ్ఞానమయోమనోమయఃప్రాణమయఇ
తిసోఽయంబుద్ధి విజ్ఞానశబ్దాభ్యామభిధీయమానః పదార్థస్సర్వైరప్యహంశ
బ్దేనవ్యవహ్రియతే। భాష్యకారాశ్చాధ్యాసముదాహరంతః పితృపుత్ర
భార్యాదికందేహేంద్రియమనాంసిచోదాహృత్యతద్దృష్టాంతేనవిజ్ఞానమ
యస్యాధ్యాసముదాజహ్రుః ఏవమహంప్రత్యయినమశేషస్వప్రచారసా
క్షిణి ప్రత్యగాత్మన్యధ్యస్యేతి। సమన్వయసూత్రభాష్యేపి ఏవమాహుస్తై
నైవాహంకర్త్రాహం ప్రత్యయినాసర్వాః క్రియానిష్పాద్యంతే. తత్ఫలంచ

సఏవాపిస్థితయోరన్యః పిప్పలంస్వాద్వత్తీతిశ్రుతేః। అయమేవకర్తాభోక్తానైయాయికాదిమతసిద్ధోజీవాత్మాసాంఖ్యాస్త్వేవమాహుః। అంతఃకరణంత్రివిధమితి తత్రేంద్రియాణామేకాదశసంఖ్యాపూరకంమనోనామకమేకం అహంకారతత్వంద్వితీయం మహత్తత్వంతృతీయంతేష్వహంకారమేవంలక్షయంతి అభిమానోపేతోహంకార ఇతిసఏషచిచ్ఛాయోపేతాహంకారోత్ర విజ్ఞానమయస్తేనవిజ్ఞానమయేన మనోమయస్యపూర్ణత్వాత్తాదృశమనోమయేన ప్రాణమయస్యవ్యాప్తత్వాత్తాదృశ ప్రాణమయేనాన్నమయస్య పూర్ణత్వాత్తాదృశ ప్రాణమయేన పూర్ణేన్నరసమయేప్యాపాదమస్తక మహంమనుష్య ఇత్యభిమానఉపలభ్యతే॥

అథవిజ్ఞానమయస్యాత్మన్యబుద్ధిదార్ఢ్యాయోపాసనంవిధిత్సురుపాస్యస్వరూపంనిరూపయతి॥

> సవాఏషపురుష విధఏవతస్యపురుష విధతాం।
> అన్వయంపురుషవిధః। తస్యశ్రద్ధైవశిరః। ఋతం
> దక్షిణఃపక్షః। సత్యముత్తరఃపక్షః। యోగఆత్మా।
> మహఃపుచ్ఛంప్రతిష్ఠా ఇతి॥

యః పూర్వోక్తక్రమేణ శ్రుతిషునైయాయికాదిమతేషులోకస్యవహారేషుచ ప్రసిద్ధఃకర్తాస ఏవైషోస్మాభిరహంకర్తేత్యనుభూయమానస్యమనోవిజ్ఞానమయశ్శిరః పక్షాదికల్పనయోపాసితుం మనోమయమనుష్యత్వస్వాయమపి శ్రుతతాప్రమాపతితమన్యాయేన శిరః పక్షాదికల్పనయాపురుషాకారఏవభవతి। యద్యపిశ్రద్ధాదయోవృత్తివిశేషరూపత్వాన్మనోమయస్యకార్యాస్తథాపి విజ్ఞానమయస్యకర్తృత్వేనకరణతద్వృత్తిస్వామిత్వాన్మనోవృత్తయ ఏవతదీయా అపిభవంతీత్యభిప్రేత్యవిజ్ఞానమయస్య శ్రద్ధాశిరఉచ్యతే। గురుశ్రుతిభ్యామభిహితే తస్మిన్నేతదవబోధోపాయేచపరమోవిశ్వాసశ్శ్రద్ధా। ఋతసత్యశబ్దాభ్యామస్య శ్రుతతత్కర్తృత్వాభిమానరూపం వృత్తిద్వయంవివక్షితం। యోగస్సంజ్ఞాతాస్సంప్రజ్ఞాత

సమాధిద్వయం । కామాద్యాశ్చిత్తగా దృశ్యాస్తత్సాక్షిత్వేనచేతనం । ధ్యాయేద్దృశ్యానువిద్ధోఽయంసమాధిస్సవికల్పకః । అసంగస్సచ్చిదానందస్స్వప్రభోద్వైతవర్జితః । అస్మీతిశబ్దవిద్ధోఽయంసమాధిస్సవికల్పకః । స్వానుభూతిరసావేశాద్దృశ్యశబ్దానపేక్షితః । నిర్వికల్పసమాధిస్స్యాన్నివాతస్థలదీపవత్ । మనసోవృత్తిశూన్యత్వాద్బ్రహ్మాకారతయాస్థితిః । యోఽసంప్రజ్ఞాతనామాసౌసమాధిర్యోగినాంప్రియః । యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధఇతియోగశాస్త్రసూత్రితత్వాత్ । మహచ్ఛబ్దేనమహతః పరమవ్యక్తమితి శ్రుత్యంతరేణోక్తం అవ్యాకృతస్యప్రథమకార్యరూపంహిరణ్యగర్భాఖ్యంమహత్తత్వం వివక్షితం । తచ్చహిరణ్యగర్భాఖ్యం మహత్తత్వం సర్వేషామహం ప్రత్యయగమ్యానాం కర్త్రాత్మనాం సమష్టిరూపత్వేన ప్రతిష్ఠాపితదేవాభిప్రేత్యఉత్తరతాపనీయేసమామ్నాయతే । సర్వాహంమయీహిరణ్యగర్భఃఇతి॥

అస్మిన్విజ్ఞానమయేపి పూర్వవచ్ఛ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేషశ్లోకోభవతి । విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతే ।
కర్మాణితనుతేపిచ విజ్ఞానందేవాస్సర్వే బ్రహ్మ
జ్యేష్ఠముపాసతే విజ్ఞానం బ్రహ్మచేద్వేదతస్మా
చ్చేన్న ప్రమాద్యతి । శరీరేపాప్మనోహిత్వా
సర్వాన్కామాన్సమశ్నుతఇతి ।

యదేతత్కర్తృత్వశక్తియుక్తంవిజ్ఞానంతదేవజ్యోతిష్టోమాదీన్యజ్ఞాననుతిష్ఠతి । ఏతదీయకర్తృత్వాద్యనుష్ఠానంతత్సాక్షిణి చిదాత్మని భ్రాంత్యాపరికల్ప్యతే । తథాకృషివాణిజ్యాది లౌకికవ్యాపారాణి కర్మాణివిజ్ఞానేనక్రియంతే । తదేతల్లౌకికవైదిక సర్వక్రియాకర్తృరూపమాధ్యాత్మికంవిజ్ఞానమింద్రాదయస్సర్వేదేవాజ్యేష్ఠం బ్రహ్మరూపేణోపాసతే । మహత్తత్వరూపం హిరణ్యగర్భాఖ్యం ప్రథమోత్పన్నం జ్యేష్ఠశరీరంస యోహవైతన్మహద్యక్షం ప్రథమజంవేదేతిబృహదారణ్యశ్రుతేః । యక్షం

పూజ్యమితితదాహ । హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రేభూతస్యజాతఃపతిరేక ఆసీత్ । సదాధార పృథివీంద్యాముతేమాంకస్మైదేవాయహవిషావిధేమేతియజుర్వేద శ్రుత్యంతరమితిస్మృతిశ్చస వైశరీరీప్రథమస్సవైపురుష ఉచ్యతే। ఆదికర్తాసభూతానాం బ్రహ్మాగ్రేసమవర్తతేతి వాసిష్ఠస్మృతేః । కించసవైశరీరీ ప్రథమసూత్రాత్మాప్రాణశబ్దితః । సృష్టేఃకర్తాస ఏవాదికర్తాపురుషఉచ్యతే । మహాత్తత్త్వంజగత్కర్తా సూత్రంహిరణ్యగర్భకః । భూతాదికర్తాభూతానాం వికారాస్పదమగ్రజః । సూత్మాభిమానీసూత్మస్సన్ బ్రహ్మాగ్రేసమవర్తతేతి స్కాందే ఇంద్రాదివదన్యఃపుమాన్విజ్ఞానోపాధికం బ్రహ్మయద్యుపాసీత తథాప్యుపాసీనశ్చయావజ్జీవం తస్మాద్విజ్ఞానోపాధికాద్బ్రహ్మణోయదిన ప్రమాద్యేత్ ఉక్తవిధంబ్రహ్మాహమస్మీత్యహంప్రత్యయప్రవాహంపరిత్యజ్యమనుష్యోహంబ్రాహ్మణోహం క్షత్రియోహంవైశ్యోహంశూద్రోహంసన్న్యాస్యహం కర్తాహంభోక్తాహం సుఖ్యహందుఃఖ్యహం ద్రష్టాశ్రోతాఘ్రాతారసయితామంతాబోద్ధాహమిత్యేవం ప్రాకృతజనవద్వ్యవహారః ప్రమాదః । తంయదినకుర్యాత్తదానీమయంశరీరేవర్తమాన ఏవసన్ భావిజన్మరూపదుఃఖ హేతూన్సర్వాన్పాప్మనః పరిత్యజ్యబ్రహ్మలోకేసం కల్పమాత్రసంపాదితాన్ సర్వాన్భోగాన్భుక్త్వాతత్త్వజ్ఞానోదయేసతి విముచ్యతే।

ఇంద్రాదిదేవానాంస్త్రీ శూద్రవద్వేదాధ్యయనాభావేప్యస్తి వైదికబ్రహ్మవిద్యాయామధికారః । శూద్రాదేస్తు వేదవిద్యాయామధి కారాభావేపిస్మృతిపురాణాదావస్త్యధికారః సోధికారఃప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదే తదుపర్యపి బాదరాయణస్సంభవాదితి సూత్రేచింతితః । నాధిక్రియంతే విద్యాయాందేవాః కింవాధికారిణః విదేహత్వేనసామర్థ్యాభావాన్నైషామధిక్రియా అవిరుద్ధార్థవాదాస్మంత్రాద్వా దేహసత్వతః । అర్థిత్వాద్దేశ్చ సౌలభ్యాద్దేవాద్యా అధికారిణః । బృహదారణ్యేతృతీయాధ్యాయే శ్రూయతే । తద్యోయోదేవానాం

ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవత్తథర్షీణాం తథా మనుష్యాణామితి దేవానాం మధ్యే యో యో బ్రహ్మాబుబుధే । స ఏవ బ్రహ్మాభవదిత్యర్థః । తత్ర దేవర్ష్యాదయో విద్యాయాం నాధిక్రియంతే । ఇతి ప్రాప్తం । కుతః అర్థీ సమర్థో విద్వానధిక్రియత ఇత్యుక్తానామధికారహేతూనాం అశరీరేషు దేవేష్వసంభవాత్ । న చ మంత్రార్థవాదేభ్యో దేవానాం విగ్రహవత్త్వం విధ్యేకవాక్యతాపన్నానాం మంత్రాదీనాం స్వార్థే తాత్పర్యాభావాత్ । ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । త్రివిధో హ్యర్థవాదః । గుణవాదోఽనువాదో భూతార్థవాదశ్చేతి । తథా చాహుః । విరోధే గుణవాదః స్యాదనువాదోఽవధారితే । భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవాదస్త్రిధా మతః । ఆదిత్యో యూపః యజమానః ప్రస్తర ఇత్యత్ర ప్రత్యక్షవిరోధే సతి ఆదిత్యాదివద్యూపాదేర్యోగనిర్వాహకత్వాదిగుణ ఆదిత్యాదిశబ్దైరుపలక్ష్యతే ఇతి గుణవాదః । అగ్నిర్హిమస్య భేషజం వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా । ఇత్యాదిషు మానాంతరసిద్ధార్థవాదత్వాదనువాదిత్వం । తయోరుభయోర్గుణవాదానువాదయోః స్వార్థే తాత్పర్యం మా భూత్ । ఇంద్రో వృత్రాయ వజ్రముదయచ్ఛదిత్యాదిషు అవిరుద్ధేషు భూతార్థవాదేషు స్వతః ప్రామాణ్యవాదే స్వార్థే తాత్పర్యస్య నివారయితుమశక్యత్వాత్ । పదైకవాక్యతయా స్వార్థే తాత్పర్యం ప్రతిపాద్య పశ్చాద్వాక్యైకవాక్యతయా విధిషు మహాతాత్పర్యం భూతార్థవాదాః ప్రతిపద్యంతే । మంత్రేష్వప్యయమేవ న్యాయో యోజ్యః । తథా చ మంత్రార్థవాదబలాద్ధి । దేవాదీనాం విగ్రహవత్త్వే సతి శ్రవణాదిషు సామర్థ్యం సులభం । అర్థిత్వం చైశ్వర్యస్య క్షయిష్ణుత్వసాతిశయత్వదర్శనాన్మోక్షసాధనబ్రహ్మవిద్యావిషయముపపద్యతే । విద్వత్త్వం చ ఉపనయనాధ్యయనరహితానామపి స్వయంప్రభాతవేదత్వాత్సులభమేవ । తస్మాద్దేవానాం విద్యాధికారో న నివారయితుం శక్యః । యద్యప్యాదిత్యాదిదేవానాం ఆదిత్యాదిధ్యానమిశ్రాసు సగుణబ్రహ్మవిద్యాసు ధ్యేయానా

మస్యైషానందిత్యాదీ నామసంభవాదాదిత్యాది ప్రాప్తిలక్షణవిద్యాఫలస్య
సిద్ధత్వాచ్చమనుష్యస్త్వధికారః । తథాపిసగుణాయాం విద్యాయామధికారో
దోషః । తస్మాదస్త్యేవాధికారః । శూద్రాధికారోఽపి తత్రైవతదనాద
రశ్రవణాత్తథా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి సూత్రేశుగస్యతదను చింతితః ।
శూద్రోఽధిక్రియతేవేద విద్యాయామథవానహి । అత్రైవర్ణికదేవాద్యా
ఇవశూద్రోఽధికారవాన్ । దేవాస్స్వయంప్రభాతవేదా శ్శూద్రోఽధ్యయ
వర్జనాత్ । నాధికారీశ్రుతౌస్మార్తే త్వధికారోఽనివార్యతే । ఛాందో
గ్యస్యచతుర్థాధ్యాయేసంవర్గ విద్యాయామామ్నాయతే । అహహా
రేత్వేమాశ్శూద్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతి । జానశ్రుతిర్నా
మకశ్చిచ్ఛిష్యః గోసహస్రందుహితరంముక్తాహారంరథం గాశ్చగ్రామాం
శ్చోపాయనత్వేనానీయ్యరైక్వనామానంమునిముపాససాద । తస్మైరై
క్వస్యవచనమేతత్ । రేశూద్రజానశ్రుతే ఇమాగోసహస్రాద్యా ఆహృ
తవానసి । అనేనైవదుహిత్రాద్యుపాయనముఖేనమచ్చిత్తం ప్రసాద్యో
పదేశయిష్యసీతి । తత్రశూద్రోఽపి వేదవిద్యాయామధికారవానితి
ప్రాప్తం । కుతోత్రైవర్ణికదేవదృష్టాంతేన శూద్రస్యాప్యత్రైవర్ణిక
స్యతత్సంభవాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః ।

అస్తిదేవశూద్రయోర్వైషమ్యం । ఉపనయనాధ్యయనాభావేఽపి
స్వయంప్రభాతవేదాదేవాస్తాదృశసుకృతస్యోపార్జితత్వాత్ । శూద్ర
స్తుతాదృశసుకృతరాహిత్యాన్నస్వయంప్రభాతవేదః నాపితస్యవేదాధ్య
యనమస్తి । ఉపనయనాభావాత్ । అతఃవిద్యాప్త్యాఖ్యస్య అధికారహేతో
రభావాత్ । నశ్రౌతవిద్యాయాంశూద్రోఽధికారీ । కథంతర్హ్యుదాహృ
తశ్రుతివాక్యేజానశ్రుతివిషయశూద్రశబ్దః । యోగికోఽయంనరూఢఇతిబ్రూ
మః । విద్యారాహిత్యేనజనితయాశుచాగురుంప్రతిదుద్రావేతిశూద్రః ।
నచరూఢ్యా యోగస్యాపహారః । రూఢేరత్రాసంభవాత్ । అస్మిన్నుపా
ఖ్యానేక్షత్రప్రేరణాద్యైశ్వర్యోపన్యాసేన జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వావగ

వహాత్ । ననుశూద్రస్యవిద్యానధికారే సతిముముక్షాయాం సత్యామపిముక్తిర్నస్యాదితిచేన్నస్మృతిపురాణాదిముఖేనబ్రహ్మవిద్యోదయే సతిముక్తిసిద్ధేః తస్మాన్న శూద్రో వేదవిద్యాయామధిక్రియతే । సగుణబ్రహ్మవిదో దేహపాతాత్ప్రాగేవ పుణ్యపాపత్యాగస్తృతీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదే చింతితం । కర్మత్యాగో మార్గమధ్యే యది వా మరణాత్పురా । ఉత్తీర విరజాం త్యాగస్తథా కౌషీతకిశ్రుతేః । కర్మణాం ప్రాప్యఫలాభావాన్మధ్యే సాధనవర్జనాత్ । తాండిశ్రుతిః పురా త్యాగో బాధ్యః కౌషీతకిశ్రుతిః । తాండినామ సామవేదశాఖాప్రవర్తకః । పూర్వాధికరణోక్తస్సుకృతదుష్కృతపరిత్యాగో బ్రహ్మలోకమార్గస్య మధ్యే భవితుమర్హతి యతస్తల్లోకసమీపవర్తినద్యుత్తరణానంతరం తచ్ఛ్రవణాత్ । సఆగచ్ఛతివిరజాం నదీం తాం మనసైవాత్యేతి తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుతఇతి । అతోమార్గమధ్యే పరిత్యాగ ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః । బ్రహ్మలోకమార్గమధ్యే బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరిక్తస్య సుకృతదుష్కృతాభ్యాం ప్రాప్యస్యాభావాత్ । తయోర్నదీపర్యంతం నయనం నిరర్థకం । నచమరణాత్ప్రాగేవపరిత్యక్తయోస్సుకృతదుష్కృతయోర్మార్గమధ్యే పరిత్యాగస్యసాధనం సంభవతి । దేహరహితేనపురుషేణ సాధనమనుష్ఠాతుమశక్తత్వాత్ । నచమరణాత్పురా త్యాగే ప్రమాణాభావః । అశ్వఇవరోమాణి విధూయ పాపం చంద్రఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమభిసంభవామీతి తాండిశ్రుతౌ తదవగమాత్ । తథాచసతి శ్రుత్యా నదీముత్తీర్య పరిత్యాగ ఇత్యయంకౌషీతకి ప్రోక్తః క్రమోబాధనీయః । తస్మాన్మరణాత్ప్రాగేవ ఉపాసకస్యసుకృతదుష్కృతయోః పరిత్యాగః ॥

అథవిజ్ఞానమయః బుద్ధ్యవతస్తదుపాసకస్యచమనోమయో శరీరత్వ బుద్ధి ప్రాధాన్యం పర్యవస్యతీతిదర్శయతి ॥

ఓం । తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా । యః పూర్వస్య । ఇతి ।

యః పూర్వస్యేతి పూర్వవద్యోజనీయం । యథాలోకే కరణస్యచ క్షురాదేరాత్మత్వంనాస్తి తద్వత్ మనోమయస్యాపి కరణస్యాత్మత్వాభావాచ్ఛరీర కోటావంతర్భావః పరిశిష్యతే । అత్రవార్తికకారాచార్యైరప్యుక్తం । సర్వేషాంప్రాణినాం సార్వభౌమత్వాచ్చాన్న మాదరాత్ । ప్రియంభవతి । తాభ్యాంవైఆంతరఃపితా । పితురభ్యంతరంభార్యా భార్యాయాఅభ్యంతరంసుతః । సుతాదభ్యంతరంక్షేత్రం క్షేత్రాదభ్యంతరంధనం ।ధనాదభ్యంతరంవేశ్మ తస్మాదభ్యంతరాతనుః । దేహాదభ్యంతరః ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంతరంమనః । తతశ్చకర్తా తతో భోక్తాగుహాసేయంపరంపరా । ఏతేషామాంతరత్వాచ్చ ఆత్మత్వంచనివారితం॥ తత్ప్రథంచేదుచ్యతే । జ్ఞానినాంమతం । విజ్ఞానాన్మనసంబాహ్యం మనసోబాహ్యాఈరితః ప్రాణస్తస్మాద్బాహ్యభూతో దేహస్తస్మాద్బాహ్యంత్వయం స్మృతం । తస్మాద్బాహ్యంధనం ప్రోక్తంధనాద్బాహ్యంహిక్షేత్రకం । క్షేత్రాద్బాహ్యం సుతస్తస్మా ద్భార్యాబాహ్యాఇతీరితా । తస్యాబాహ్యః పితాతస్మాదన్నంవై సార్వభౌమతా । బాహ్యేష్వేష్వసర్వేషా మనాత్మత్వంసునిశ్చితం । వ్యాప్తత్వాభోక్తృషు శ్రోత్రాదికరణాది భిరాదరాత్ । ఏకైకస్మాద్బాహ్యముక్త మనాత్మత్వంసునిర్మలం। విజ్ఞానాదాంతరఆనందమయస్తిష్ఠతి సర్వతః । భోక్తాకారణరూపస్స న్నాత్మైవేతి శ్రుతీరితః తస్మాద్బాహ్యంవా విజ్ఞానంకీర్తితంకర్తృ రూపకం । నిషిధ్యచానందమయః శ్రుతితఃప్రతిపాదితః । తస్మా దభ్యంతరోన్యోవైనాస్తి హ్యాత్మేతి నిశ్చితః । మయానందమ యోభోక్తాకారణాత్మా విభుస్స్మృతః । ఇతి

అథవిజ్ఞాన మయకోశేపి ఆత్మత్వబుద్ధిం నివారయితుమానం దమయముపదిశతి॥

ఓం । తస్మాద్వా ఏతస్మా ద్విజ్ఞాన మయాత్ ।
అన్యోంతర ఆత్మానందమయః ।
తేనైషపూర్ణః ఇతి॥

ఆనందః పరస్య బ్రహ్మణః స్వరూపం । ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ । విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ । ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః । తస్యానందస్య వికారోపలక్ష్యమాణ ప్రియమోదప్రమోదాది సమూహ ఆనందమయః । యద్యప్యానందో నిర్వికారస్తథాపి ఘటాద్యుపాధిభిరాకాశ ఇవ సాత్త్వికాంతఃకరణవృత్త్యుపాధిభిః పరిచ్ఛేదకల్పితే సతి ప్రియాదిరూపతయా విక్రియతే । సోఽయమానందమయః కర్తృత్వాభిమానయుక్తాద్విజ్ఞానమయాదభ్యంతరః పృథగేవాత్మేత్యానందమయేనైవ పూర్వోక్తః విజ్ఞానమయః పూర్ణః । యథా ప్రాణమయేన వ్యాప్తే దేహే । కృత్స్నేఽపి ప్రాణకార్యం చలనముపలభ్యతే । యథా చ మనోమయేన వ్యాప్తే ప్రాణవిశిష్టే దేహే సర్వస్మిన్నపి మనః కార్యభూతా చేతనత్వలక్షణా జ్ఞానశక్తిరుపలభ్యతే । యథా చ విజ్ఞానమయేన వ్యాప్తే మనః ప్రాణోభయవిశిష్టే దేహే కృత్స్నేఽపి అహంకర్తేతి కర్తృత్వముపలభ్యతే । ఏవమానందమయేన వ్యాప్తే జ్ఞానమనః ప్రాణవిశిష్టే దేహే హస్తపాదాదిషు సుఖవిశేషా ఉపలభ్యంతే । తదేతదానందమయస్య పూర్ణత్వం । సుఖవద్దుఃఖమపి హస్తపాదాదిషూపలభ్యత ఇతి చేదుపలభ్యతాం నామ । దుఃఖాత్మక వృత్తిహేతునా మనోమయేన దేహస్య పూర్ణతయా తదుపపత్తేః । దుఃఖస్య మనోమయధర్మత్వాచ్చ । సుఖస్యానందమయత్వాచ్చ । ఉపరిష్టాత్స్పష్టీక్రియతే । తత్రేదం చింతనీయం । కోఽయమానందో నామ కిం దుఃఖనివృత్తిమాత్రం ఉతస్విద్భావరూప ఇతి । తత్ర దుఃఖాభావ ఇతి ప్రాప్తం లోకే త్వక్పిపాసారోగభీత్యాదిజనితస్య దుఃఖస్య నివృత్తౌ సుఖబుద్ధిదర్శనాత్ । నను సుఖినోఽపి దుఃఖదర్శనే సతి భావరూపం సుఖం తిరోధీయతే । అతస్సుఖాభిభవకాలే దుఃఖవృత్తిరపేక్షితేత్యేకకాలీనతయా దుఃఖనివృత్తౌ సుఖభ్రమ ఇతి చేన్న దుఃఖనివృత్తివ్యతిరేకేణ జ్వరమోచనకాలే కస్యచిద్భావరూపస్య ఆనందస్యానుభవాభావాత్ । తస్మాద్దుఃఖనివృత్తిరేవానంద ఇతి ప్రాప్తే । బ్రూమః । అకస్మాదుత్పన్నే పంచీస్వ శ్రవణాదంతరేణాపి

దుఃఖపరామర్శమానందాభావే ఆనందస్య భావరూపత్వం సిధ్యతి । అభా
వత్వేతు ప్రతియోగినిరూప్యత్వేన దుఃఖనివృత్తి పురస్సరమేవ ప్రతీయేత ।
యథాఘటాభావః పటాభావ ఇత్యాదౌ ప్రతియోగిపూర్వకాభావ ప్రతీతిని
యమాత్ । ఏతచ్చపూర్వాచార్యైరేవసాధితం । ఆనందోదుఃఖాభావోనభవతి తదనిరూ
ప్యత్వాత్ । యద్దుఃఖేననిరూప్యతేతద్దుఃఖాభావోనభవతి । యద్వాఆనందోయంభావ
రూపః ప్రతియోగ్యనిరూప్యత్వాత్ । ఘటవత్ యద్వాఆనందోయంభా
వరూపః సాతిశయత్వాద్దుఃఖవదితి । ఆనందస్యసాతిశయత్వంచ షష్ఠా
త్సార్వభౌమానందేష్వస్పష్టీభవిష్యతి । ఆనందస్యసిద్ధేభావరూపత్వేపిన
రవ్యేతచ్చింతనీయం । కిమసావానందః క్రియారూపః కింగుణః ఉతబ్రహ్మచి
త్ప్రతిబింబః ఆహోస్విదవచ్ఛిన్నః పదార్థః । అథవానవచ్ఛిన్నః స్వతం
త్రంవస్త్వితి । తత్రతావత్క్రియారూప ఇతిప్రాప్నోతి । కుతః టునన
దిసమృద్ధావిత్యేతస్మాద్ధాతోరానందశబ్దనిష్పత్తేః । కౌషీతకినశ్చకర్మేం
ద్రియాణాంమధ్యేగుహ్యేంద్రియస్యఆనందక్రియోపేతం విషయమామ
నంతి । ప్రజ్ఞయోపస్థం సమారుహ్యోపస్థేనానందంరతిం ప్రజాతిం చా
ప్నోతీత్యుపస్థజన్యయానందక్రియయావ్యాప్య మానశ్శరీరావయవసం
యోగోత్రఆనందశబ్దేనోచ్యతే । సంయోగకాలీనాక్రీడారతిః సంయోగఫ
లభూతాప్రజాతిః । ప్రజోత్పత్తిః । యథావాగాదీంద్రియజన్యాఅభివదనా
దయః క్రియావిశేషాః । తథోపస్థజన్యఆనందోపిక్రియావిశేషః । తథాచ
సాంఖ్యాఆహుః । వచనాదానవిహరణోత్సర్గానందాస్తుపంచానామిష
యాణ్ణితి ఆథర్వణికాస్తుగ్రథోక్తక్రియావిశిష్టాన్ కర్మేంద్రియవిషయా
నామనంతి । వాక్చవక్తవ్యంచహస్తౌచాదాతవ్యంచ ఉపస్థశ్చానందయిత
వ్యంచపాయుశ్చవిసర్జయితవ్యంచపాదౌచగంతవ్యంచేతి । తస్మాదుప
స్థజన్యాఆనందక్రియాయామనోమయాంతఃపాతిత్వాదానందమయ
స్యవిజ్ఞానమయాదభ్యంతరత్వమయుక్తమితిచేన్నైవం । త్వదుక్తక్రియా
యాఅంతరిక్షస్యానందస్యాత్రావివక్షితత్వాత్ సచానందఃకర్తృత్వభోక్తృ

త్వధర్మోపేతస్యాత్మనో మనస్సంయోగజన్యక్షణికా గుణా ఇతి వైశేషికాణాం మతం। బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషాదీనాం నవానాం త్వైరాత్మవిశేషగుణత్వాంగీకారాత్ । సాంఖ్యాస్తు మన్యంతే। ఆత్మనోఽసంగత్వాత్ ఇచ్ఛాద్యాః ప్రకృతిగతగుణత్రయపరిణామాః। సుఖం చ తత్ర సత్వగుణపరిణామ ఇతి। తథా చ భగవతాప్యుక్తం। సత్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత । జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుతేతి। న్యాయైకదేశినస్త్వేవమాహుః। యద్విషయం సుఖం తద్దుఃఖానుషంగాద్దుఃఖమేవ। సాధనసంపాదనప్రయాసేన సుఖస్య తారతమ్యేన వినాశేన చ దుఃఖోత్పత్తేః। తస్మాద్దుఃఖానుషంగో ద్రష్టవ్యః। మోక్షదశాయాం తు నిత్యసుఖమాత్మగుణభూతం జ్ఞానేనాత్మగుణేన విషయీక్రియతే। అతో మోక్షః పురుషార్థ ఇతి। త ఏతే వైశేషికాదిపక్షాః పురుషబుద్ధ్యుత్ప్రేక్షితాః। శ్రుతిస్తు। ఆత్మస్వరూపభూతస్య నిత్యానందస్య స్వతంత్రస్య లేశో విషయానంద ఇత్యాచష్టే। ఏషోఽస్య పరమ ఆనందః ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి। తమేవార్థం కశ్చిద్యోగీ స్వకీయం పద్యేన ప్రకటీకుర్వన్నుదాజహార। ఆనందదుగ్ధోదధిమధ్యవర్తినాం తదీయాన్విషయా నిలోద్గాన్। ఆస్వాదయన్నాకులమియంతమేవం వృథా స్యనై షం హి విమూఢచేతా ఇతి। సోఽయమానందలేశో ద్వివిధః। ప్రతిబింబో వచ్ఛిన్నశ్చేతి। ప్రతిబింబపక్షః పూర్వాచార్యైరేవముదాహృతః॥

తథాత్ర విషయానందో బ్రహ్మానందాంశరూపభాక్। నిరూప్యతే ద్వారభూతస్తదంశత్వం శ్రుతిర్జగౌ। ఏషోఽస్య పరమ ఆనందో యోఽఖండైకరసాత్మకః। అన్యాని భూతాన్యేతస్య మాత్రామేవోపభుంజతే। శాంతా ఘోరాస్తథా మూఢా మనసో వృత్తయస్త్రిధా। వైరాగ్యం క్షాంతిరౌదార్యమిత్యాద్యాః శాంతవృత్తయః। తృష్ణా స్నేహో రాగలోభావిత్యాద్యా ఘోరవృత్తయః। సంమోహో భయమిత్యాద్యాః కథితా మూఢవృత్తయః। వృత్తిష్వేతాసు సర్వాసు బ్రహ్మణశ్చిత్స్వభావతా। ప్రతిబింబతి

శాంతౌసుసుఖంచ ప్రతిబింబతి। రూపంరూపంబభూవాసప్రతిరూపఇతి
శ్రుతిః। ఉపమాసూర్యకాదీతి సూత్రయామాస సూత్రకృత్। ఏక ఏవతు
భూతాత్మాభూతే భూతేవ్యవస్థితః। ఏకధాబహుధాచైవదృశ్యతే జలచం
ద్రవత్। జలప్రతిష్ఠశ్చంద్రోయమస్పృష్టః కలుషేజలే। విస్పష్టోనిర్మలేతద్వ
ద్ద్వేధా బ్రహ్మపివృత్తిషు। ఘోరమూఢాసుమాలిన్యాత్సుఖాంశస్తుతిరో
హితః। ఈషన్నైర్మల్యతస్తత్ర చిదంశఃప్రతిబింబతి। యథాపనిర్మలేనీరేవ
హ్నౌకాష్ఠవ్యస్యసంక్రమః।నప్రకాశస్యతద్వత్స్యాచ్చిన్మాత్రోద్భూతిరత్ర
హి। కాష్ఠేత్వౌష్ణ్య ప్రకాశౌద్వా ఉద్భవంగచ్ఛతోయథా। శాంతాసు
సుఖచైతన్యే తథైవోద్భూతి మాప్నుతః। ఇతి ప్రతిబింబపక్షః ఉదీరితః। అ
థావచ్ఛిన్నపక్ష ఉచ్యతే। దేహేంద్రియాద్యుపాధౌ స్వయమేవభాసమాన
స్య జీవాత్మనస్స్వరూపభూతోయ ఆనందస్సోయమవచ్ఛిన్నః। అతిశయే
నప్రియవిషయత్వాత్ ఆత్మన ఆనందరూపత్వం। తస్మాత్తథా ఆత్మానం
దరూపత్వం తద్విషయత్వంచ వాజసనేయిన ఆమనంతి। తదేతత్ప్రేయఃపు
త్రాత్ప్రేయో విత్తాత్ప్రేయోన్యస్మాత్సర్వస్మాదంతరం యదయమాత్మేతి
అయమహం ప్రత్యయేన అనుభూయమానో దేహేంద్రియ సాక్ష్యాత్మేతి
యదస్తి తదేతత్తదతిశయేనాభ్యంతరంస్వరూపం। అతఏవవిత్తపుత్రాదిభ్య
స్తారతమ్యేన ప్రత్యాసన్నేభ్యోతిశయేన ప్రేయఃప్రియతమం। తచ్చతా
రతమ్యంవార్తికకారో దర్శయతి। సార్వభౌమాత్పితాప్రేయః పితుర్భా
ర్యా ప్రియాతథా। తస్యాఃపుత్రః ప్రియః। పుత్రాత్ క్షేత్రం ప్రియం
క్షేత్రాద్ధనం ప్రియం। ధనాద్వేశ్మప్రియంవేశ్మనః పిండఃప్రియః పిండాత్తు
ఖేంద్రియం ఇంద్రియాచ్చప్రియఃప్రాణః। ప్రాణాదాత్మాపరః ప్రియ ఇతి।
అన్యత్ర తేషుపుత్రాదిష్వాత్మశేషత్వోపాధినా ప్రీతిః। ఆత్మనితునిరుపా
ధిక ప్రీతిత్వేనతస్యాః ప్రీతేఃపరత్వం। ఏతత్సర్వం మైత్రేయిబ్రాహ్మణే।
నవా అరే పత్యుః కామాయపతిః ప్రియోభవత్యాత్మనస్తు కామాయపతిః
ప్రియోభవతీత్యాదిభిరుదాహరణైః ప్రపంచితః। తానిచోదాహార

ణానికైశ్చిదేవం సంగృహీతాని । పతిర్జాయా పుత్రవిత్తే పశుబ్రాహ్మ
ణభూమిపాః । లోకా దేహా వేదభూతేధనం క్షేత్రంగృహంప్రియం । త
టాకారామకుల్యాని దేవాలయవనాలయాః । గంగాస్నానంమంత్రజపః
పరసేవావిహింసనె । శాస్త్రశ్రుతం త్రపరిజ్ఞానంసర్వంచాత్మార్థతః ప్రి
యమితి। ముఖ్యప్రీతివిషయత్వాదాత్మాముఖ్యానందత్వరూపం। ఏకైక దేహ
మాత్రావచ్ఛిన్నత్వాదవచ్ఛిన్నః । నచస్వాభావికానంద రూపత్వాద్బిం
బరూపస్తదీయ ప్రతిబింబతేతి । అనుకూలపుత్రవిత్తాది గోచరాసుశాం
తవృత్తిషుభాసతే। తస్యప్రతిబింబస్యజలదర్పణ ప్రతిబింబవన్మిథ్యాత్వా
త్ । అవచ్ఛిన్నస్య వస్తుత్వేపి అవచ్ఛేదదోషోపేత
త్వాన్నతయోర్ముఖ్యానందత్వం । యస్త్వవచ్ఛేదరహితో బ్రహ్మస్వరూ
పభూత ఆనందస్సముఖ్యః । తథాచఛందోగాః । నారదసనత్కుమార
సంవాదే సుఖమామనంతి । సుఖంత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యమితిసుఖంభగవోవి
జిజ్ఞాస ఇతియోవై భూమాతత్సుఖం నాల్పేసుఖమస్తిభూమైవసుఖంభూ
మాత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యఇతిభూమానంభగవోవిజిజ్ఞాసఇతి । యత్రనాన్య
త్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతిస భూమాయత్రాన్యత్పశ్య
త్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతితదల్పం యోవైభూమాతదమృతంఅథ
యదల్పంతన్మర్త్యమితి । అస్యాయమర్థః । శోకస్యపారం తారయి
త్వేవంనారదేనవినయాత్ప్రార్థితస్సంత్సనత్కుమారశ్శోకతరణాయ
సుఖరూపమేవత్వయా విచారయితవ్యమిత్యువాచతద్విచార మంగీకృతవ
తేనారదాయభూమపదార్థం సుఖస్వరూపత్వేన ఉపదిదేశ । బహో
ర్భావఃభూమా । యథాప్రకరణోపపదయోస్సంకోచకయో రసత్త్వేన
నిరతిశయవృద్ధి వాచిబ్రహ్మశబ్ద ఇతిపూర్వత్రోక్తం ఏవమత్రాపినిరతి
శయబాహుల్యవాచి భూమశబ్దః । లోకేహిధనాల్పత్వేసుఖంనదృష్టంకిం
తుధనబాహుల్యఏవసుఖందృష్టం । తస్మాత్సుఖాత్మకో భూమైవవిచార
ణీయఇత్యుక్త్వాతద్విచారాభిముఖాయనారదాయ భూమలక్షణంయత్ర

నాన్యదిత్యాది సోఽఽపదిదేశ । లోకవ్యవహారేహికశ్చిద్ద్రష్టాస్వస్మాకస్య ద్రూపంచక్షుషాపశ్యతి ॥ సేయంద్రష్టృదర్శనదృశ్య రూపాకాచిత్త్రిపు టీ । తథాశ్రోతృశ్రోతవ్యశ్రవణవిజ్ఞాతృవిజ్ఞాతవ్యవిజ్ఞానఘ్రాతృఘ్రాతవ్య ఘ్రాణరసయితృరసయితవ్యరసనమంతృమంతవ్యమననబోద్ధృబోద్ధవ్యబోధన అహంకర్తృఅహంకర్తవ్యఅహంకారచేతయితృచేతయితవ్యచేతనవక్తృ వక్తవ్యవచన । ఆదాతృఆదాతవ్యఆదాన । గంతృగంతవ్యగమన । విస ర్జయితృవిసర్జయితవ్యవిసర్జన।ఆనందయితృఆనందయితవ్య ఆనంద।ప్రాణ యితృప్రాణయితవ్య ప్రాణన । అపానయితృ అపానయితవ్య అపాన । వ్యానయితృ వ్యానయితవ్యవ్యాన । ఉదానయితృ ఉదానయితవ్య ఉదా న । సమానయితృ సమానయితవ్యసమా నాత్రిపుట్యోన విద్యతిశర్య స్మిన్పదార్థేన సంతిసపదార్థో భూమా । యస్మింస్తుమాయా రూపేవ స్తుని త్రిపుట్యోవిద్యంతే తన్మాయారూపం వస్త్వల్పం । తయోస్మర్ధ్యేభూ మానాశరహితః । అల్పంతువినశ్వరం తస్మిన్నల్పేద్వైతరూపే సుఖ నిమి త్తానాంసంభవాత్ తదల్పందుఃఖాత్మకం । భూమ్న్యద్వైతేవస్తుని తద భావాత్సుఖాత్మకో భూమాఇతి । సోఽయంభూమాత్రిపుటీరహిత యోస్సు షుప్తిసమాధ్యోస్సు ఖాత్మకోనుభూయతే । జాగరణస్వప్నావస్థయో స్త్రిపుటీయుక్తయోర్లౌకిక వ్యవహారరూ పోల్పాఖ్యఃపదార్థో ముఖ్యే ణతత్త్వవిదాచదుఃఖాత్మకోనుభూయతే । అతోదుఃఖ మిశ్రత్వాద వచ్ఛిన్నోజీవాత్మ స్వరూపభూత ఆనందఃతత్ప్రతిబింబరూపో వృత్త్యానంద శ్చనముఖ్యః కింతుభూమైవముఖ్యానంద ఇతిసిద్ధం॥

ఏతస్యానందస్యలౌకికారే ప్రియమోదాదిరూపే ఆనందమయేస్వా త్మత్వబుద్ధి దార్ఢ్యార్థం ఉపాసనీయస్వ రూపందర్శయతి॥

ఓం॥ సవా ఏష పురుషవిధఏవ । తస్యపురుషవిధతాం ।
అన్వయంపురుషవిధః । తస్యప్రియమేవశిరః । మో
దోదక్షిణఃపక్షః । ప్రమోదఉత్తరఃపక్షః । ఆనంద

దఆత్మా । బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా । ఇతి ।

య ఆనందమయో విజ్ఞానమయాదభ్యంతరస్స ఏవైషోఽహం సుఖీత్యో క్తేత్యేవమనుభూయమానో విజ్ఞానమయస్య శిరఃపక్షపుచ్ఛాదిపురుషాకారమనుసృత్య స్వయమపి తత్సాహచర్యాత్పురుషాకార ఏవ । ప్రియమోదప్రమోదాస్సాత్త్వికవృత్తిప్రతిబింబితా ఆనందాః । తత్రాభీష్టపుత్రాదిదర్శనజన్యం ప్రియం । తల్లాభజన్యో మోదః । తత్కృతోపకారజన్యః ప్రమోదః । యథోక్తప్రియమోదాదివృత్త్యుపాదానభూతాజ్ఞానే ప్రతిబింబిత ఆనందః । యద్వా వృత్తిప్రతిబింబానాం ప్రతియోగి జీవాత్మస్వరూపభూతోఽవచ్ఛిన్నో ముఖ్యః । బింబస్థానీయః స ఆనందః । అనవచ్ఛిన్నో ముఖ్య ఆనందో బ్రహ్మ తదేవైతేషాం ప్రతిష్ఠాధారః । అవచ్ఛిన్నస్య ప్రతిబింబానాం చ తదధీనత్వాత్ । యద్యపి ప్రియమోదప్రమోదా మనసః కరణరూపస్య వృత్తివిశేషతయా కర్తృరూపాద్విజ్ఞానమయాద్బహిర్భూతాః తథాప్యభ్యంతరస్యావచ్ఛిన్నజీవానందస్య అనవచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మానందస్య వా ప్రతిబింబం ధారయంతీత్యాంతరత్వం అభిప్రేత్య విజ్ఞానమయాదభ్యంతర ఆత్మానందమయ ఇత్యుక్తం । తమేతమానందమయమాత్మానముపాసీనో యదా భావనయా సాక్షాత్కరోతి తదా పుచ్ఛత్వేనోపచరితే బ్రహ్మణ్యప్యైకాగ్ర్యం ప్రపన్నా మనోవృత్తిః ప్రతిబింబాభావాత్ బ్రహ్మతత్త్వం సాక్షాత్కరోత్యేవ । దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యేతి శ్రుతేః । యథా మణిప్రభాయాం మణిభ్రాంత్యా ప్రవర్తమానస్య పురుషస్య అర్థాన్మణేస్సాక్షాత్కారః తద్వత్ । అయమేవార్థస్సిద్ధో బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కార ఉపాస్తిఫలమిత్యభిప్రేత్య శ్రుతిః ఫలాంతరమనభిధాయ కేవలం బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యేవం సర్వజగదాధారభూతబ్రహ్మతత్త్వోపదేశే పర్యవసితా ॥

అథాఽస్మిన్నానందమయకోశే ప్రధానభూతస్య బ్రహ్మణః ప్రతిపాదకం శ్లోకముదాహరతి ॥

ఓం॥ తదప్యేషశ్లోకోభవతి । అసన్నేవసభవతి ।అస
ద్బ్రహ్మేతివేదచేత్ । అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేద ।
సంతమేనంతతో విదురితి ।

లోకేహిజలాహరణ చాక్షుషదర్శనాదివ్యవహారవిషయం ఘట
ముద్దిశ్య ప్రాణినస్సర్వేపి అయంఘటోస్తీతి బ్రువతే । తద్విపర్యయేతుఘ
టోనాస్తీతిచవదంతి । అతఃవ్యవహారవాసనాయుక్తః పుమానప్యవ్యవహార్య
స్యబ్రహ్మణోసత్వంమనుతే । అన్యస్తువివేకీ వ్యవహార్యాణాం భూతానాం
భౌతికానాంచ శ్రుతియుక్త్యనుభూతిభిర్మార్గయామ యత్వానిశ్చయాదస
త్వంప్రతిపద్యతే । వ్యవహారాతీతస్య బ్రహ్మణశ్శ్రుత్యాదిభిస్స త్వనిశ్చయా
త్సత్వమేవప్రత్యేతి । తత్రబ్రహ్మణోసత్వంయో వేదసపుమాన్స్వయమేవ
నస్యాత్ । అన్నమయాది కోశానామనాత్మత్వస్య ప్రతిపాదితత్వాత్ ।
అతిరిక్తస్య బ్రహ్మణస్స్వయమనంగీకృతత్వాచ్చ । యస్తుపంచకోశాతీతం
బ్రహ్మాస్తీతివేద తస్యపుంసస్తదేవ బ్రహ్మస్వరూపం । తతోబ్రహ్మాస్తిత్వ
వేదనాత్ । ఏనంవివేకినంసంతం విద్యమానంసాత్మకం జానంతిశాస్త్రపా
రంగతాః । అథవాయోసద్బ్రహ్మేతివేదసోసన్నసాధురేవభవతివర్ణాశ్ర
మాదివ్యవస్థాలక్షణస్యసర్వస్యసన్మార్గస్యబ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్తయా
బ్రహ్మాపలాపేన సన్మార్గదూషకో నాస్తికోభవతి । అస్తిత్వవాదినముక్త
విపర్యయేణసంతం సర్వసన్మార్గస్థాపకమాహుః । ఏతదేవాభి ప్రేత్యోక
తాఅమనంతి । అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇతి॥

అథోపాసకస్యానందమయోబుభుత్సోస్సజ్ఞానినశ్చబ్రహ్మత్వేతస్యా
త్మత్వబుద్ధిం ద్రఢయితుంఆహ॥

ఓం॥ తస్యైషఏవశారీరఆత్మా । యఃపూర్వస్య । ఇతి ।

యఆనందమయోస్తిస ఏషఏవతస్యపూర్వస్యవిజ్ఞానమయస్య శరీరస్య
స్వామీ విజ్ఞానమయశరీర ఆనందమయ ఆత్మేత్యుపాసకం ప్రతియోజనీ
యం। బుభుత్సుం ప్రతితుఏవంయోజయేత్ । యోబ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యుక్త

పదార్థాః । ఏష ఏవ తస్య పూర్వస్య ప్రియమోదాది చతుష్టయస్య శారీర ఆత్మా । ప్రియాదికం శరీరం తస్మిన్ శరీరే వస్థితం బ్రహ్మైవాత్మేతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యైవ టీకాకారా ఆహుః । మిథ్యాత్మనాం వా సర్వేషాం సత్యాదిరూపలక్షణం । వ్యావిద్ధాశేషసంసారమాత్మానందం ప్రచక్షతే । నహ్యాత్మవాన్ భవేత్సర్పో దండాద్యధ్యాసరూపిణా । ఆత్మనా వితథేనైవ సర్పరజ్వాత్మనాత్మవానితి ।

అథ మీమాంసా । తత్రైకదేశినాం విచారః ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే । ఆనందమయోఽభ్యాసాదితి సూత్రే దర్శితః । సంసారీ బ్రహ్మ వానందమయస్స్యాత్ సంసార్యయం భవేత్ । వికారార్థమయట్ఛబ్దాత్ప్రియాద్యవయవోక్తితః । అభ్యాసోపక్రమాదిభ్యో బ్రహ్మానందమయో భవేత్ । ప్రాచుర్యార్థే మయట్ఛబ్దః ప్రియాద్యాస్స్యురుపాధిగా ఇతి । తైత్తిరీయకే । దేహప్రాణమనోబుద్ధ్యానందరూపా అన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయానందమయసంజ్ఞకాః పంచపదార్థాః క్రమేణైకైకస్మాదాంతరాః పఠితాః । తత్ర సర్వాంతర ఆనందమయస్సంసారీ పరమాత్మా వేతి సందేహః । స సాక్షీతి తావత్ప్రాప్తం । కుతః । ఆనందస్య వికార ఆనందమయ ఇతి వ్యుత్పత్తౌ స్సంసారిణి సంభవాత్ । అవికృతే పరమాత్మని నైవ సంభవతి । కించ । తస్య ప్రియమేవ శిరః । మోదో దక్షిణః పక్షః । ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః । ఆనంద ఆత్మా । బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యానందమయస్యావయవాశ్చామ్నాయంతే । అపేక్షితవిషయదర్శనజన్యం సుఖం ప్రియం । తల్లాభజన్యో మోదస్తద్భోగజన్యః ప్రమోదః । సుషుప్త్యాదావభాసమాన మజ్ఞానోపహితం సుఖసామాన్యమానందః నిరుపాధికం సుఖం బ్రహ్మ । ప్రియాదీనాం పంచానామవయవానాం శిర ఆదిరూపత్వం నాస్తి ప్రతిపాదనాయ కల్ప్యతే । పక్షిత్వేన కల్పితస్యానందమయస్య శిరః పక్షౌ చేత్యవయవత్రయముచ్యతే । ఆత్మశబ్దేన మధ్యమశరీరం చతుర్థావయవో నోచ్యతే పుచ్ఛమపరభాగః ప్రతిష్ఠా ఆధారః పంచమోఽవయవః ।

నచనిరంశస్యపరమాత్మనో వయవాయుక్తాః। తస్మాత్సంసార్యేవా నందమయ ఇత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః । ఆనందమయః పరమాత్మైవకుతః అభ్యాసాత్ । సైషానందస్య మీమాగ్ంసాభవతి । ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రామతి । ఇత్యాదినానందమయోభ్యస్యతే । అభ్యాసశ్చ తాత్పర్యలింగం తాత్పర్యంచవేదాంతానాం బ్రహ్మణ్యేవేత్యవోచామ।కించ । సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతి బ్రహ్మోపక్రమాత । ఇదగ్ంసర్వమసృజతేతిసర్వజగత్స్రష్టృత్వాది భ్యశ్చానందమయోబ్రహ్మ । నచబ్రహ్మణిమయట్ఛబ్దానుపపత్తిః । ప్రాచుర్యార్థసంభవాత్ । ప్రియాద్యవయవా అపివిషయదర్శనాద్యుపాధిభిః కృతాభవిష్యంతి । తస్మాత్పరమాత్మానందమయఇత్యేకదేశి నాంమతం॥

ఇదానీంస్వమతాను సారేణాధికరణమారభ్యతే । గన్వాఽస్యం ప్రధానంవా బ్రహ్మపుచ్ఛమితిశ్రుతం । స్యాదానందమయస్యాంగంపుచ్ఛాంగత్వప్రసిద్ధితః । లాంగూలాసంభవాద త్రపుచ్ఛేనాధారలక్షణా । ఆనందమయ జీవోస్మిన్నాశ్రితోతః ప్రధానతా । ఇతి । బ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠేతియచ్ఛృతంతత్ర బ్రహ్మకిమానందమయస్యాంగత్వేనవివక్షిత్యతేఉత స్వయంప్రాధాన్యేన ప్రతిపాద్యతఇతి సంశయః । ఆనందమయస్యావయవత్వేనేతితావత్ప్రాప్తం। కుతః।లోకేపుచ్ఛశబ్దస్యావయవ వాచిత్వేనప్రసిద్ధత్వాదితి ప్రాప్తేఉచ్యతే। నపుచ్ఛశబ్దోవయవవాచీ. కింతులాంగూలవాచీనచానందమయస్య లాంగూలంసంభవతి లాంగూలస్యగవాదిలక్షణాన్నమయావయవత్వాత్ అతఃపుచ్ఛశబ్దస్య ముఖ్యార్థాసంభవేసతి యోగ్యతావశాదేవాత్రాధారోలక్ష్యతే। బ్రహ్మానందమయస్య జీవస్యాధారః।తత్కల్పనాధిష్ఠానత్వాత్। నచానందమయః పరమాత్మాప్రాచుర్యార్థ స్వీకారేప్యల్పదుఃఖసద్భావప్రతీతేః । తస్మాజ్జీవాధారత్వాద్బ్రహ్మప్రాధాన్యేన ప్రతిపాద్యతే। తథాచ । అసన్నేవసభవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేదిత్యాది బ్రహ్మాభ్యాసో బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితి బ్రహ్మోపక్రమశ్చాసు

షూలో భవతి। అతః కఠవల్ల్యుక్తపురుషన్యాయేన బ్రహ్మైవ జ్ఞేయం। న త్వా
కాశాదిసృష్టిః అన్నమయాదికోశాశ్చ। సచ న్యాయస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే
చింతితః। సర్వాపరంపరాధ్యేయా పురుష ఏవ వా। ధ్యేయాస్సర్వాశ్శ్రుత
త్త్వేన వాక్యాని స్యుర్బహూనిహి। పుమర్థః పురుషజ్ఞానం తత్ర యత్నశ్శ్రుతో
మహాన్। తద్బోధాయ శ్రుతోక్షాదిర్వేద్య ఏకః ప్రమాణతః। కఠవల్లిషు పఠ్య
తే। ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః। మనసస్తు పరా బు
ద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః। మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పరః।
పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిరితి। అస్యాయమర్థః। మనసా
విషయానభిలష్య పశ్చాదింద్రియైర్బాహ్యాన్విషయానాప్నోతి। తత్ర బా
హ్యవిషయేభ్య ఇంద్రియాణామాంతరత్వాత్ప్రసిద్ధం పరత్వం। ఇంద్రియే
భ్యశ్చాభిలష్యమాణత్వదశాపన్నా అర్థా ఆంతరాః। తేభ్యోఽప్యభిలాషాత్మి
కా మనోవృత్తిరాంతరా। వృత్తేరపి వృత్తిమతీ బుద్ధిరాంతరా। బుద్ధేరపి బు
ద్ధ్యుపాదానభూతో మహచ్ఛబ్దవాచ్యో హిరణ్యగర్భరూప ఆత్మా ఆంతరః
మహతోఽపి తదుపాదానభూతమవ్యక్తాఖ్యం మూలాజ్ఞానమాంతరం। అ
వ్యక్తాదపి తదధిష్ఠానభూతశ్చిద్రూపః। పురుషోఽభ్యంతరః। పురుషాదభ్యం
తరః కించిన్నాస్తి పురుష ఏవాభ్యంతరః తారతమ్యస్య
విశ్రాంతిభూమిః। పురుషార్థకామైస్స ఏవ పరమో గంతవ్యప్రదేశశ్చేతి అత్ర
యథా పురుషశ్రుత్యా తాత్పర్యేణ చ ప్రతిపాద్య ఏవమింద్రియా
దిపరంపరా ప్రతిపాద్యైవ। అన్యథా తదుపన్యాసనైరర్థక్యాత్। బహూనాం
ప్రతిపాదనే వాక్యభేదస్స్యాదితి చేద్బాఢం సంత్వేవ తాని బహూని వాక్యాని
తేషామేకవాక్యత్వాభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। పురుషజ్ఞానస్యాశేషసం
సారనిదానభూతాజ్ఞాననివర్తకత్వాత్పురుష ఏవ జ్ఞేయతయా ప్రతిపా
ద్యః। అత ఏవ వాక్యశేషేషు పురుషజ్ఞానాయైవ మహతా ప్రయత్నేన యో
గ ఉపదిష్టః। ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశతే। దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బు
ద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరితి। అయమర్థః। సర్వాంతరత్వేన గూ

ధ్యేయ ఆత్మా బహిర్ముఖానాం నప్రకాశతే। అంతర్ముఖానాంతుప్రకాశతే
అంతర్ముఖాయే సూక్ష్మార్థదర్శనశీలాః। తైర్యోగాభ్యాసేనైకాగ్ర్యమా
పన్నయా బుద్ధ్యాసూక్ష్మవస్తువిషయయా ద్రష్టుంశక్యఇతి నచపురుషస్యై
వప్రతిపాద్యత్వే సతిపరంపరోపదేశ వైయర్థ్యం। బహిర్ముఖస్యచిత్తస్య
క్రమేణ పురుషప్రవేశే పరంపరాయా సాధనత్వాత్ తస్మాత్పురుష ఏవ
జ్ఞాతవ్యః। అనేనన్యాయేన బ్రహ్మణఆనందత్వముపపాదయితు మాకాశా
దిసృష్టిరుక్తా। గుహాహితత్వ ముపపాదయితుం పంచకోశా ఉపన్యస్తాః।
జ్ఞాతవ్యంతు బ్రహ్మైవ। తచ్చసత్యజ్ఞానానంత్యలక్షణం। గుహాహితత్వేన
ప్రత్యగాత్మస్వరూపం చేతిస్థితం॥

ఇత్థంబ్రహ్మోపదేశరూపంశ్రవణప్రకారణంపరిసమాప్యబహిర్ముఖా
నాముపపాదనరూపస్యమనన ప్రకరణస్యారంభేశిష్యప్రశ్నాన్ప్రతిజానీతే॥

అథాతోనుప్రశ్నాఇతి॥

ఉపదేశానంతరం ఉపదిష్టేర్థే యస్మాత్కారణాచ్ఛిష్యస్యబుద్ధి
దోషేణ బహవస్సందేహాఃప్రాదుర్భవంతి। అతఃకారణాదుపదిష్టానురూ
పాఃప్రశ్నాశ్శిష్యేణక్రియంతే। అత్రవాక్యేఅథశబ్దేనవివక్షితం శ్రవణమ
ననయోః పూర్వాపరభావమన్యత్ర విస్పష్టమేవ। శ్రుతిరాహ। శ్రోతవ్యో
మంతవ్యఇతి। తయోస్స్వరూపమేవంస్మర్యతే। శ్రోతవ్యశ్శ్రుతివాక్యే
భ్యో మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిరితి। తయోశ్శ్రవణమననయోః ప్రయోజనం
విభజ్యామ్నాయతే। భిద్యతేహృదయగ్రంధిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీ
యంతే చాస్యకర్మాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరఇతి। ఉపదేశేన బ్రహ్మాత్మ
తత్త్వేచగతేసతి ప్రత్యగాత్మనోంతఃకరణేన సహతాదాత్మ్యభ్రమరూపా
గ్రంధిర్నివార్యతే। ఉపపత్తిపర్యాలోచనరూపేణ మననే నసంశయాశ్ఛి
ద్యంతే। తస్మాదత్రచ్ఛేత్తవ్య సంశయోపన్యాసరూపాః ప్రశ్నాఃక్రియంత
ఇత్యర్థః॥

ప్రతిజ్ఞాతాన్ప్రశ్నానుపన్యస్యతి॥

ఉతా విద్వానముంలోకం ప్రేత్యకశ్చనగచ్ఛతి ఆ
హో విద్వానముంలోకం ప్రేత్యకశ్చి త్సమశ్ను
తా౩ఉ౩ఇతి॥

యదుక్తం బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి తేన బ్రహ్మవిదుక్త బుద్ధ్యాసేన తత్ప్రాప్తియోగస్య విదుషిద్వౌప్రశ్నౌ క్రియతే। ఉతశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః। కిమిత్యేతస్మిన్నర్థే వర్తతే। చనశబ్దోపిశబ్దార్థవాచీ అముంలోకమితి పరోవర్తిపరమాత్మోచ్యతే । కిమవిద్వాన్యఃకోపి దేహత్యాగం పరమాత్మానంగచ్ఛతీతి శ్రౌతఆద్యః ప్రశ్నః అథ నగచ్ఛతీత్యర్థసిద్ధో ద్వితీయః ప్రశ్నః విద్వద్విషయేపి తథాద్వౌప్రశ్నావిత్యేవం చత్వారఃప్రశ్నాః సర్వజగత్కారణస్య జీవరూపేణ స్వేదేహే వ్యవస్థితస్య బ్రహ్మణః విద్వదవిద్వత్సాధారణత్వేన విదుషస్తత్ప్రాప్తావవిద్వానపితత్ప్రాప్నుయాత్। అవిదుషోప్రాప్తౌ విద్వానపినప్రాప్నుయాత్। ఇతిప్రశ్నానాంచతుర్ణామభిప్రాయః। యద్వాశ్రూయమాణౌ విద్వదవిద్వద్విషయౌ ద్వావేవప్రశ్నౌ పూర్వవాక్యసూచితేన ప్రశ్నేనసహత్రిత్వాద్బహువచననిర్దేశః॥

పూర్వవాక్యేపి అసద్బ్రహ్మేతి వేదచేత్। అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేదేతి కోటిద్వయోపన్యాసేన సూచితో బ్రహ్మసద్భావవిషయః ప్రథమఃప్రశ్నః ఏతస్యప్రశ్నస్య ప్రత్యుత్తరత్వేన గురుర్బ్రహ్మణస్సద్భావం సాధయితుం సృష్టిముపన్యస్యతి॥

సోకామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి సతపో
తప్యత। సతపస్తప్త్వా ఇదగ్ంసర్వమసృజతేతి॥

బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి నిర్దిష్టోయోయం బ్రహ్మపదార్థో న్నమయాదీనామానందమయాంతానాం పంచకోశానాం శారీరఆత్మేత్యుక్తః సోయమాత్మాసృష్టేః పూర్వం ఏకఏవాద్వితీయఏవసన్ స్వశక్తిసంయోగాత్కామితవాన్ । ఆత్మన్యాశ్రితామాయాశక్తిః కామనాకారేణ విక్రియామాపన్నేత్యర్థః । నహ్యవిక్రియస్యచిదేకరస్య మాయామంతరేణ

కామస్సంభవతి। యద్యప్యస్తీశ్వరస్య మాయాకల్పితకామ స్తథాపి కామి
త్వేన జీవవన్నిత్యతృప్తోనస్యాదితి చేన్న లీలాక్రీడోచ్ఛ్వాసాది దృష్టాంతేన
మీమాంసాయాః పరిహృతత్వాత్। కామితార్థస్య క్వచిదపి విఘాతాభా
వాదపి జీవవైషమ్యం అతఏవసత్యకామస్సత్యసంకల్పఇత్యస్యశ్రుత్యా
తం। కామనాప్రకార ఏవనిర్దిశ్యతే । బహుస్యాం ప్రభూతం భవేయం।
నన్వాకాశస్యఘటాద్యర్థాంతరోపాధికం బహుభవనందృష్టం । అద్వి
తీయస్యతు కథంబహుభవనమిత్యాశంక్యోచ్యతే। ప్రజాయేయపకేషేణ
ణపూర్వావస్థితాత్స్వరూపాదాధిక్యే నోత్పద్యేయ। ననుపూర్వంవిద్యమా
నః పితాపుత్రముత్పాదయితుం స్వయంనోత్పద్యతే తథాసతి అత్రాపిజగ
దుత్పాదకస్య బ్రహ్మణస్స్వయముత్పత్త్యభావాత్ప్రజాయేయేత్యుక్తిరను
పన్నేతిచేన్న। ఉత్పత్స్యమానయోర్నామరూపయోర్బ్రహ్మణోత్యంతభేదా
భావాత్। యథాలోకే సముద్రాదావిర్భవంత స్తరంగాదయోనాత్యంతం
భిన్నాః। తథాబ్రహ్మశక్తౌమాయాయామవస్థితేపూర్వమనభివ్యక్తేనామరూ
పేపశ్చాదభివ్యజ్యమానేసతి బ్రహ్మణస్సద్రూపతామపరిత్యజ్యైవస్వయమ
పిసద్రూపత్వేనభాసతే । జగత్స్వరూపేఏతదేవాభిప్రేత్య వాజసనేయిన
ఆమనంతి। తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీ త్తన్నామరూపాభ్యామేవవ్యా
క్రియతాసౌనామాయమిదగ్ం రూపమితి । తథాచబ్రహ్మణ ఏవమాయ
యాజగద్రూపేణ ప్రతిభాసాత్ప్రజాయేయేత్యుక్తిరుపపద్యతే। అథసపరమా
త్మోక్తప్రకారేణ కామయమానస్తపోతప్యత। తపశ్శబ్దేనజ్ఞానముచ్యతే।
యస్యజ్ఞానమయంతపఇతి శ్రుతత్వాత్ ప్రత్యక్ష్యమాణజగదుత్పాదనవిషయ
మాలోచనమకరోదిత్యర్థః। నఖలుపరమేశ్వరస్య కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణా
దిరూపేణ తపసాకించిత్ప్రయోజనం। కింతుపరమేశ్వరస్స్రష్టవ్యానేకవస్తు
పర్యాలోచనంకృత్వా ప్రాణికర్మనిమిత్తానురూపం జగత్ దేశతఃకాలతో
నామ్నారూపేణచ యథానుభవంసర్వప్రాణిభిస్సర్వావస్థై రనుభూయ
మానంసృష్టవాన్। అత్ర కామయిత్వా పర్యాలోచకత్వ జగత్సృష్టృత

రూపైః బహుభిర్హేతుభిః పరమాత్మనస్సత్వం ప్రతిపాద్యతే । అసద్వాదీ
తావన్మన్యతే యద్యదస్తి తత్సర్వం నామరూపాత్మకమితి ఆకాశాదిభూతేషు
దేవతిర్యగాదిభౌతికదేహేషు చ వ్యాప్తిర్దృష్టా । పరమాత్మా తు నామ
రూపాభ్యామన్యః । ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదం
తరా తద్బ్రహ్మేతి శ్రుత్యంతరాత్ । యస్తు పరమాత్మా బ్రహ్మేతి వ్యవహార
స్సోఽపి తత్సద్భావం సాధయితుం న ప్రభవతి ! నరవిషాణశశశృంగఖపుష్పాది
వత్తస్య బ్రహ్మణః వికల్పమాత్రత్వాత్ । శబ్దజ్ఞానానుపాతి వస్తుశూన్యో
వికల్ప ఇతి పాతంజలిసూత్రం తతో నామరూపే బ్రహ్మణో వ్యావర్తమా
నే వ్యావృత్య సద్భావమపి వ్యావర్తయతః । ఏవం చ సతి అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీ
త్ । అథాంతత ఆదేశో నేతి నేతి అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహిత
మస్నేహమచ్ఛాయమతమోఽవాయ్వనాకాశమసంగమరసమగంధమచ
క్షుష్కమశ్రోత్రమవాగమనోఽతేజస్కమప్రాణమముఖమమాత్రమనంతర
మబాహ్యం న తదశ్నాతి కించన న తదశ్నాతి కశ్చనేత్యాద్యాశ్శ్రుతయోఽను
గృహీతాః । భవిష్యంతి తస్మాన్నాస్తి బ్రహ్మేత్యుక్తవంతం తమేతమస
ద్వాదినం ప్రతి సద్భావస్సాధ్యతే । పరమాత్మా సద్రూపో భవితుమర్హతి
కామయితృత్వాత్ । స్వర్గపశ్వాదికామయితృవత్ పర్యాలోచకత్వా
ద్రాజమంత్రివత్ । స్రష్టృత్వాత్ కుంభకారాదివత్ । విచిత్రదేహోత్పా
దనసామర్థ్యాత్స్వర్ణకారాదివత్ । నానావర్ణోత్పాదనసామర్థ్యాచ్చిత్ర
కారాదివత్ । దుష్టశరీరోత్పాదకత్వాన్మాయావివత్ । యత్తు నామరూ
పయోస్సత్వం భవతోదాహృతం । తదేవాస్మదభిప్రేతం బ్రహ్మసద్రూపే
బ్రహ్మణ్యధిష్ఠానే మాయయా నామరూపయోః కల్పితత్వాత్ । అసద్వేదేత్యా
దేరర్థో వక్ష్యతే ॥

కించ । బ్రహ్మసద్రూపం ప్రవేష్టృత్వాత్ । యథాగృహాదౌప్ర
విష్టః పురుష ఇత్యభిప్రేత్య ప్రదేశం సందర్శయతి ।

యదిదం కించ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ ఇతి ।

హిరణ్యగర్భాదిస్థావరాంతం శరీరజాతం యత్కించి దస్తి తత్సర్వంసృష్ట్వాతదేవసృష్టం శరీరజాతం పరమాత్మా ప్రావిశ దిత్యర్థః । అత్రేదంచింతనీయం । యఃపరమాత్మాస్రష్టా స్సకింతేనైవరూపేణ ప్రావిశద్వాకింవారూపాంతరేణేతి తత్ర సృష్ట్వేతి క్త్వా ప్రత్యయేన సృష్టిప్రవేశయోస్సమానకర్తృకత్వశ్రవణాత్ స్రష్టృరూపేణైవప్రవేశ ఇతి చేన్న మృత్పిండవదుపాదానస్యప్రవేశానుపపత్తేః। నఖలుయోమృత్పిండోఘటాకారేణ పరిణతస్సనీవతంఘటమను ప్రవిశతి. తథాశరీరాకారేణ పరిణతస్యస్రష్టుస్తేష్వేవ స్వకార్యశరీరేషు కథంప్రవేశోఘటేత । నను తర్హిరూపాంతరేణప్రవేశోస్తు యథామృత్పిండవికారేషు ఘటేపునరన్యామూర్తిరూపామప్రత్ప్రవిశతి। తథాఈశ్వరరూపేణప్రవేశాభావేపి జీవరూపేణప్రవేశస్స్యాత్ । మైవం । అన్వయస్యరూపద్వయాభావాత్ తదంగీకారేపిప్రవేష్టవ్యప్రదేశాభావాత్ । ఉపాదానత్వేనసర్వకార్యేషు పూర్వమేవానుగతోవతిష్ఠతే । తథాసతిపరమాత్మ శూన్యప్రదేశాభావేన కుత్రాయం ప్రవిశేత్। అవస్థితేపరమాత్మన్యేవప్రవేశోస్తీతి చేన్న తదేవానుప్రావిశదితి స్వసృష్టేకార్యేప్రవేశశ్రవణాత్। సృష్టంశరీరరూపం కార్యం పునర్జీవ లక్షణకార్యాంతరాకారేణపరిణమతే । సోయంపరిణామః ప్రవేశ ఇతి చేన్న కుంభాకారపరిణామస్య పునశ్శరీరాకార పరిణామదర్శనాత్ ।. జలసూర్యాదిప్రతిబింబవత్ప్రవేశస్స్యాదితి చేన్నైవం । అపరిచ్ఛిన్నత్వాదమూర్తత్వాత్ । విప్రకృష్టదేశావస్థితస్య ప్రతిబింబాధారస్యాభావాచ్చ।పరిచ్ఛిన్నో మూర్తశ్చసూర్యబింబోవిప్రకృష్టదేశస్థజలాదౌ ప్రతిబింబితో భవతి । బ్రహ్మతునపరిచ్ఛిన్నంనాపిమూర్తం । సచబ్రహ్మణోవిప్రకృష్ట దేశవర్తి కశ్చిదుపాధిరస్తి।తస్మాన్నకేనాపిప్రకారేణ ప్రవేశఉపపాదయితుంశక్యతే। అత్రోచ్యతే। జగత్సృష్టివదయంప్రవేశ ఉపపాదనీయః । అచింత్యరచనారూపం చిత్రవిచిత్రదేహాదిరూపం నామరూపాత్మకం జగద్యథా పరమేశ్వరోమాయావలంబనభూతబలేనససర్జ । తథా మాయావలంబన

భూతబలేనైవ ప్రవిశతు । అథోచ్యేత । యేయమాకాశాదికా మాయామయీ సృష్టిర్వర్ణితా తాం మాయాసృష్టిం వస్తుబుద్ధ్యా ప్రతిపాదయతి శ్రుతిః । కింతర్హి మృద్ఘటన్యాయేన కార్యస్య కారణావ్యతిరేకేణాభావం వివక్షిత్వా బ్రహ్మణ ఆనంత్యం పూర్వత్ర ప్రతిజ్ఞాతముపపాదయితుం భ్రాంతిసిద్ధా సృష్టిరనూద్యత ఇతి తర్హి ప్రతిజ్ఞాతం గుహాహితత్వం పంచకోశోపన్యాసద్వారేణ బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యుపపాద్య పునరపి తదేవ స్పష్టీకర్తుం భ్రాంతిసిద్ధః ప్రవేశోఽనూద్యతాం । యథా కశ్చిత్పుమాంల్లోకే గృహం నిర్మాయ తత్ర గృహే ప్రవిశ్యాభ్యంతరావస్థిత ఉపలభ్యతే । ఏవం బ్రహ్మాపి ఆకాశాదికార్యం సృష్ట్వా తస్యాంతః ప్రవిష్టమివ హృదయపుండరీకే వస్థితాయాం బుద్ధౌ స్పర్శయితృ ద్రష్టృ శ్రోతృ ఘ్రాతృ రసయితృ మంతృ కర్తృ చేతయితృ భోక్తృ వక్తృ ఆనందయితృ గంతృ విసర్జయితృ ఆనందయితృ ప్రాణయితృ అపానయితృ వ్యానయితృ ఉదానయితృ సమానయితృ ఇత్యేవం విశేషవదుపలభ్యతే । సోఽయమత్ర ప్రవేశ ఇత్యుపచర్యతే । వాజసనేయిభిరప్యయం ప్రవేశ ఆమ్నాయతే । స ఏవ ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యో యథా క్షురః । క్షురధానేవహితస్స్యాద్విశ్వంభరో విశ్వంభరకులాయ ఇతి । ఏతస్య వాక్యస్యార్థో వార్తికసారే విస్పష్టం వ్యాఖ్యాతః । తచ్ఛబ్దేన పరామృష్టస్సాన్త్వ్యాకృతభాసకః । ఏతచ్ఛబ్దేన కార్యస్థ ప్రత్యక్ష ఉపదిశ్యతే । అద్వితీయమధిష్ఠానం కార్యస్థస్సద్వయస్తయోః । స ఏష ఇత్యభేదోక్తిర్దుర్ఘటా పరిహార్యేతి న చోద్యతాం । అజ్ఞాతవస్తుతత్త్వస్య దుష్పరిహరం నాస్తి కించన । నీలీకృతం నభః పశ్య చక్షుషా నీలవస్త్రవత్ । యోగ్యాయోగ్యవ్యపేక్షేయం మాన వ్యవహృతా భవేత్ । కల్పనామాత్రనిష్పత్తౌ నాపేక్షాజ్ఞానభూమిషు । ఇహేత్యనేన సూత్రాదిస్థాణుపర్యంతవిగ్రహాః । ఉచ్యంతే తేషు జీవోఽయం విస్పష్టముపలభ్యతే । ప్రవిష్ట ఇతి శబ్దేన చిదాభాసతమోన్వితా । జీవత్వేనోపలబ్ధిర్యా చిత్తేస్సైవాభిధీయతే ॥ చిదాభాసప్రవేశస్తు ప్రత్యగ్మోహస్తతో భవేత్ । తత్కార్యేష్వనువృత్తస్సన్ ఉపాధిశ్చిత్ప్రవేశనే । జపాకుసు

మపత్తిస్తుస్ఫుటీక్రియతేయథా। చిదాభాసప్రవేశోయం ధ్యారోచిత్య
ర్యతేతథా । సూత్రాదిస్థాణుపర్యంతంజగత్సృష్ట్వాత్మమాయయా । స్వా
భాసైకస్వభావేనసఏవప్రావిశత్పరః । ఆనఖాగ్రేభ్యఇత్యుక్త్యా మర్యాదా
స్యప్రవేశనే। ఉక్తాస్సర్వేఃచైతన్యంన ఖాగ్రావధిలక్ష్యతే । సామాన్యేన
విశేషాచ్చచిద్దేహంవ్యాప్యవర్తతే । దృష్టాంతాభ్యాం ద్వాయీవృత్తిద్వివి
విధాభ్యామిహోచ్యతే।దారుకృత్స్నమభివ్యాప్యయథాగ్నిర్దారుణిస్థితః।
సంవ్యాప్యతద్వదఖిలందేహమాత్మావ్యవస్థితః । వృశ్చావనం ప్రాప్యయ
థాక్షురపాత్రేక్షురస్తదా । శ్రోత్రాదినాడీమధ్యస్థస్తను మవ్యాప్యసం
స్థితః । క్షురపాత్రస్థాభేదాద్విభిద్యంతేయథాక్షురాః। చైతన్యానివిభిద్యం
తే తదానాడివిభేదతః । ప్రాప్తేతి వృత్తీ ద్వే జీవో
స్వప్నజాగ్రదవస్థయోః । సామాన్యవృత్తిమేవైకాం సుషు
ప్తౌప్రతిపద్యతే । సామాన్యవృత్తిర్యాసాత్రజీవనాయోపయుజ్యతే।విశే
షవృత్తయోదేహేశబ్దాద్యాలోచనోత్థితాః । ప్రవేశవాక్యంప దశస్త్రాత్వ
గాచ్చస్ఫుటీకృతం । తదనుగ్రాహకోన్యాయఇదానీం ప్రోచ్యతే । కించే
వదత్తగృహవత్ప్రవేశోథోపలాహితత్। జలార్కబింబవత్రింవాయద్వా
ద్రవ్యగుణాదివత్। ఫలబీజవదాహోస్విన్నాద్యస్సర్వగతత్వతః। దేవదత్తః
పరిచ్ఛిన్నస్సాంశశ్చాత్మాతునోతథా। అవ్యావృత్తోననుగతోయథాత్మాస్య
దాత్మవస్తునః । పరిచ్ఛేదాద్యసంభావ్యంనేతినేతితివారణాత్। నాతోనవ
చ్ఛిన్నతనోర్నివిభాగాత్మవస్తునః । పూర్వస్థానవియోగేన నూత్నస్థానాం
తరాగమః ।నద్వితీయోపరిణతేరశాంతస్సర్వరూపతః। భూతానిపరిణామ్యం
తే నచాత్మాపరిణామవాన్।నతృతీయోరవిజలయోరివదేహచిదాత్మనోః।
నసంయోగవిభాగాస్తమేనతద్వత్ప్రవేశనం । నచతుర్థ్యాపారతంత్ర్య
ద్ద్రవ్యతంత్రాగుణాదయః ।నత్వాత్మాదేహతంత్రోయంసర్వేశ్వరఇతిశ్రు
తేః। నపంచమోవిక్రియత్వాద్బీజవిక్రియయాయుతః। షడ్భావవిక్రియా
హీనఆత్మాశాస్త్రేషుసమ్మతః। ఆధారాధేయతాసర్వవిలయోః బీజఫల

యోః। అంశాశితేతివైషమ్యాన్నతత్రపునరుక్తతా। పరిచ్ఛిన్నోఽపి జీవఏవ
దేహేషు ప్రవిశత్యతః । సదేవ ఇతిచేన్నైవం సృష్టురేవ ప్రవేశనాత్ ।
తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్ ఇతిశ్రుతేః । సృష్టుప్రవేష్ట్రోరేకత్వం స్యా
చ్ఛక్త్వా వ్రజతీతివత్ । చితః కేనాప్యుపాయేన ప్రకాశో ఘటతే న హి । ఇతి
ప్రాప్తే పూర్వపక్షే ప్రవేశ ఉపపాద్యతే । అప్రవిష్టస్వభావోఽయం దిగ్ధాద్య
నభివ్యక్తితః । కల్పితోఽస్య ప్రవేశస్స్యాజ్జలపాత్రే రవిబింబవత్ । విభాగాద్యం
శవైషమ్యేఽప్యస్తి సామ్యం వివక్షితం । ఉపాధిస్థోపలబ్ధ్యాది సామ్యాత్కేనని
వార్యతే । ఉపాధావుపలబ్ధత్వమన్యథా త్వవభాసనం । బహుత్వభాన
మిత్యేతద్దృష్టదార్ష్టాంతయోస్సమం । తేజోఽధికం రవేర్బింబ మశక్యం
ద్రష్టుమంజసా । తథాపి జలమధ్యే తద్బింబం సమ్యగవేక్ష్యతే ।
స్వయంప్రకాశ ఆత్మైవం నోపలభ్యోఽనుపాధికః జడదేహాద్యుపాధౌ తు ద
విస్పష్టముపలభ్యతే । దర్పణాభిహతా దృష్టిః పరావృత్య స్వమాననం వ్యా
ప్నువంత్యాభిముఖ్యేన వ్యక్తం దర్శయేన్ముఖం । దేహాద్యుపప్లుతైవం ధీ
రాత్మానం వ్యాప్నువత్యసౌ । అవిక్రియం విక్రియాభిర్యుక్త ఇత్యవభాసయేత్
ఏకోఽప్యనేకధా భాతి తరణిః పాత్రభేదతః । ఏవం నానాదేహభేదాద్భాత్యా
త్మైకోఽప్యనేకధా । నిర్ధూతాశేషనానాత్వతద్ధేతురవిభాగవాన్ । అన
న్యసాక్షికోఽక్షీ దృక్స్యాత్ప్రవేశభ్రమాదయం । ద్రష్ట్రాది రూపరహిత
ప్రత్యగాత్మా భవేత్పురా । నామరూపజనౌ సత్యాం ద్రష్ట్రత్వాదియుతో
భవేత్ । ద్రష్టా శ్రోత్రాదిరూపోఽయమీశ్చ ద్రష్ట్రాదివర్జితః । బుద్ధిరంతఃక
రణోపాధిః క్షేత్రజ్ఞేశ్వరసంజ్ఞికా । జిఘ్రామీమం సుగంధమితియో వేత్త్య
విక్రియః । ససర్వసాక్షిపూర్వాభ్యాముపలక్షణమర్హతి । అప్యాప్తోఽపిద్ధా
పితాద్యానోర్ధ్వవిభానుర్యపేక్ష్యతే । సర్వసాక్షిత్వధీస్థా కర్తృభోక్త్రా
దిలక్షణాత్ । ప్రకాశాత్మా యథా చంద్రశ్శాఖాగ్రాదతథావిధాత్ । లక్ష్యస్త
థాచిదాత్మాపి కారణోపాధితోజడాత్ । జీవత్వభ్రాంతిరేషైవం ప్రత్య
గ్బోధోపయోగతః । జలపాత్రార్కసామ్యేన ప్రవేశ ఇతి కల్ప్యతే । దిగ్ధేశ

కాలశూన్యస్య ప్రవేశోబిలసర్పవత్ । నత్వంజసాపరస్యాస్తి తేనా విద్యా
ప్రకల్పితః । అవిద్యయాతుసా జ్ఞేయైవ కేవలో హ్యవివేకతః । బుద్ధ్యాదికా
ర్యసంగైర్ధర్మైస్తైః ప్రతిబింబవదీక్ష్యతే । అగ్నిస్సూర్యోమరుచ్చేతి దృష్టాంతా
శ్శ్రుత్యుదీరితాః । అప్రవిష్టస్వభావోతః కార్యమాత్మనికజ్జగత్ । అగ్ని
ర్యథైకోభువనంకాష్ఠలోహాది రూపకం । ప్రవిష్టః ప్రతిరూపోభూద । ప్ర
విష్టోపి సన్స్వతః । వాయుర్యథైకోభువనంనానావ్యజనరూపకం ప్రవిష్టోబహు
రూపో భూదప్ర విష్టోపి సన్ స్వతః । సూర్యో యథోదపాత్రే
ష్వప్రవిష్టోబహిరేవసన్ । తథాత్మా ప్యప్రవిష్టస్సన్ ప్రవిష్ట ఇవలక్ష్యతే । య
థాసృష్ట్యాదయః క్లుప్తాః ప్రవేశోపి తథేష్యతాం । యుక్త్యా నైవోపపాద్యం
తే సృష్ట్యాద్యాః కల్పితాస్తతః । నాసతో జన్మనాయోగ స్సతస్సత్వాన్న
చేష్యతే । కూటస్థే విక్రియానాస్తి తస్మాదజ్ఞానతో జనిః । రూపంరూపమి
తీయంతు స్పష్టమ్ప్రత్యగాత్మనః । యాథాత్మ్యదర్శనాయైవం సృష్ట్యాదీ
న్యభ్యభాషత । క్షురపాత్రాఖ్యదృష్టాంతా ద్విశేషేణప్రవేశనం । ఇం
ద్రియేష్వతి విస్పష్టముపలభ్యత్వమాత్మనః । యదగ్నికాష్ఠ దృష్టాంతా
త్సామాన్యేనప్రవేశనం । తదధిష్ఠానరూపేణ కార్యవ్యాపిత్వముచ్యతే ।
అధిష్ఠానారోప్యభావ మంతరేణనకుత్రచిత్ । వ్యాప్యవ్యాపకయోః కృత్స్న
స్వరూపవ్యాప్తిరిష్యతే । అత్యంతభిన్నయో ర్వ్యాప్తిర్నహి దృష్టాగవాశ్వ
యోః । నహ్యత్యంతమభిన్నస్య వ్యాప్యవ్యాపకవర్జనాత్ । భేదాభేదా
వాస్తభాతు దుర్లభాతేవశిష్యతే । అధిష్ఠానారోపితయోరేవ వ్యాప్తిర్బలా
దియం । తమసేవయథాసర్పం ప్రకల్ప్యపిష్టానత్వస్వతః । ప్రత్యగజ్ఞానకా
ర్యాణి స్వాత్మన్యేవం మాయయాబలాత్ । వ్యాపిత్వముపలభ్యత్వమితిద్వే
ధాప్రవేశనం । సిద్ధంప్రవిష్టమేదోషా స్తాస్మిరాచక్ష్మహేధునా । పరప
వప్రవిష్టశ్చేత్ప్రవిష్టానామనేకతః । తదనన్యత్వతః ప్రాప్తం మహేశస్యా
ప్యనేకధా । నైవదోషోస్య చోద్యస్య విపరీతత్వసంభవః । బహూనామేవ
తాదాత్మ్యాదేకత్వం కింనచోద్యతే । నియామకస్యాగమో త్రసచభే

దంనివారయేత్ । కృత్తైస్సర్పాదిభిర్భగ్నైర్నచరజ్జుః ప్రభిద్యతే । ఏకోఽత్ర దే-
వోనివిష్టోఽత్ర బహుధేతిశ్రుతీరణాత్ యద్యదేకఏవైష ఈశ్వరోభ్యుపగమ్య
తాం । సంసారిత్వాత్త్వవిష్టానాంపరస్యతదభేదతః సంసారిత్వంప్రస
క్తం చేన్నక్షుధాద్యత్యయశ్రుతేః । సుఖదుఃఖవిమోహాదిదర్శనాదితిచే
న్నతత్ । నలిప్యతేలోకదుఃఖైః లోకబాహ్యఇతిశ్రుతేః । ఉపాధిజస్తతో
మోహోయంచిదాభాసోవభాసతే। దుఃఖాద్యనుభవస్తత్రసావకాశోభవిష్యతి
దుఃఖియదిభవేదాత్మాకస్సాక్షీదుఃఖినోభవేత్ ।దుఃఖినస్సాక్షితానైవ
సాక్షిణోదుఃఖితాతథా । నర్తేస్యాద్విక్రియాందుఃఖిసాక్షితాకావికారిణః।
ధీవిక్రియాసహస్రాణాంసాక్ష్యతోహమవిక్రియః । శరీరేంద్రియసంఘా
త ఆత్మత్వేనాభిమానినీం । చిదాభాసయుతాంబుద్ధిం విశంతిసుఖాద
యః । ఉదాసీనోయథా పశ్యేద్ద్వంద్వినంకలహోద్యతం । సుఖదుఃఖాదిమ
ద్బుద్ధిసాక్షీతద్వదసంహతః । ఏవంసతిపరాంచ్యేవదుఃఖంప్రత్యక్షమిష్య
తాం । ప్రతీచ్యాత్మనివేదోయమతస్తాదీని నిషేధతి । విజ్ఞాతారమరేకేనవి
జానీయాదితిశ్రుతిః । విదితావిదితాభ్యాంతదన్యఏవేతిచశ్రుతిః । అహం
దుఃఖీతి విజ్ఞానమాత్మచ్ఛాయైకకర్మకం । ఆత్మన్యారోపితైర్భ్రాంతైర్ద్వి
ద్వద్భిర్నోపచర్యతే । నాసికాగ్రేమహద్దుఃఖం పాదాంగుష్ఠాగ్రఇత్యపి ।
దేహావయవగం దృష్టం దుఃఖమాత్మనితత్కథం । ప్రతీచిచేద్భవేద్దుఃఖం
వ్యాప్నుయాదృక్షీరవద్వపుః । విద్యుద్వత్స్వప్రకాశత్వాత్ ప్రతీకాలంచ
నోభవేత్ । ఆత్మనస్త్వేవ బోధాయసర్వంప్రియమితిశ్రు
తేః । సుఖమాత్మైకవిషయమితి చేత్తన్నయుజ్యతే ।
యత్రవా అన్యదివస్యాత్తత్రాన్యోన్యంప్రపశ్యతి । ఇతిభ్రాంతాత్మ
విషయం శ్రుతంద్వైతంసుఖాదికం । యత్రత్వాత్మైవసర్వంస్యాత్తత్రకిం
కేనపశ్యతి । ఇతిబుధ్వాత్మనో ద్వైతంసుఖదుఃఖాదివారకం । తుభ్యంన
రోచతేహా హాన్మయామీత్యనుభూయతే । ప్రత్యక్ప్రవణయా దృష్ట్యాసం
సారఃకోపినాత్మని । ఇచ్ఛాద్వేషాది మానాత్మైత్యేవం సమయబంధనం।

తార్కికైః క్రియతాం తత్తునైవయుక్తో త్యుపపద్యతే। నిత్యానుమేయ ఆత్మా
చేన్మనసాతస్యదుఃఖితా । నచాయందృశ్య ఆత్మాచేద్ద్రష్టృభావః ప్రస
జ్యతే । దృశ్యత్వంద్రష్టృతా చాస్యనిరంశిత్వాన్నయుజ్యతే । సాంశత్వే
స్యాదనిత్యత్వం నాతోదుఃఖిత్వమాత్మనః । అదుఃఖిత్వేపరస్యేష్టేత దన్య
స్యాప్యభావతః । కస్యదుఃఖనివృత్త్యర్థమారబ్ధోపనిషత్త్వయా ।ప్రత్యగ
జ్ఞానహేతూత్థదుఃఖిత్వాదిభ్రమోత్రయః । తద్ధ్వంసమాత్రసిద్ధ్యర్థ
మారబ్ధోపనిషన్మయా । నవసంఖ్యేయమాత్రేక్షీ దశమోవిభ్రమాద్యథా
నవేత్తిదశమోస్మీతి వీక్షమాణోపితాన్నవ । నిశ్శేషానాత్మ దృక్తద్వద
విజ్ఞాతాత్మతత్వకః । నవేత్త్యైకాత్మ్యమస్తీతి వీక్షమాణోప్యనాత్మనః ।
దశమోస్మీతివాక్యోత్థ సమ్యగ్జ్ఞానానలార్చిషా । ప్లుష్ట్వాతద్దశమాజ్ఞానం
దశమోస్మీతివీక్షతే । తథాతత్త్వమసీత్యాది వాక్యోత్థజ్ఞాన వహ్నినా ।
ప్లుష్ట్వాత్మాత్మత మస్తజ్జంచైకాత్మ్యం ప్రతిపద్యతే । ప్రత్యగ్జ్ఞానహేతూ
త్థంశాస్త్రాచార్యాదిసాధనం । తద్విరుద్ధాంశ్చైకాత్మ్యం ప్రతిపద్యతమాయ
యా । ప్రవిష్టమప జీవ్యాపిదోషః కోపినవాదిభిః । ఇహోపాదయితుంశ
క్యః ప్రవేశస్తేనసుస్థితఇతి । అన్యాన్యపిప్రవేశవాక్యాన్యేవం వ్యాఖ్యేయాని
పురఃపురుష ఆవిశదితిమధుబ్రాహ్మణవాక్యం । విరాజందేవతాఃకోశాం
శ్చసృష్ట్వాప్రవిశ్యామూఢోమూఢఇవవ్యవహరన్నాస్తే । మాయయైవేతు
త్తరతాపనీయవాక్యం । సర్వగతస్యదేహే ప్రవేశాయప్రాణోవాయురూ
ప ఉపాధిస్సాధనం । తథాచమైత్రోపనిషద్యామనంతి । సవాయుమి
వాత్మానం కృత్వాభ్యంతరం ప్రావిశదితి । తస్యవాయోః ప్రవేశసర్గమా
వాత్మన్యధ్యారోప్యవ్యవహ్రియతే । తదేతదాథర్వణైరప్యుచ్యతే । సఈ
క్షాంచక్రేకస్మిన్నహముత్క్రాంతఉత్క్రాంతోభవిష్యామీతికస్మిన్వాప్ర
తిష్ఠితేప్రతిష్ఠాస్యామీతి సప్రాణమసృజతేతి । యద్యపిలింగదేహఃకృ
తోస్త్యపి ఆత్మనస్థూలశరీరప్రవేశేఉపాధిః । తథాపిప్రాణస్యతత్ర ప్రా
ధాన్యంద్రష్టవ్యం । సచలింగోపాధిః పాదాగ్రయోః ప్రవిశ్యోర్ధ్వమార

హ్యోపరిస్థితయో రూర్ధ్వోదరదేశే ఉరసి శిరసి చ ప్రతితిష్ఠతి । తదేత
దైతరేయిణస్తం ప్రపదాభ్యాం ప్రాపద్యత బ్రహ్మేమం పురుషమిత్యాది నా
సమామనంతి । నను స ఈక్షత కతరేణ ప్రపద్యా ఇతి వాక్యేన పరమాత్మనః
ప్రవేశద్వారవిచారమామ్నాయ స ఏతమేవ సీమానం విదార్యైతయా
ద్వారా ప్రాపద్యతేతి వాక్యేన మూర్ధ్న్యవస్థితం సుషుమ్నాగ్రరూపం ద్వా
రం భిత్త్వా తేన ద్వారేణాంతః ప్రావిశదిత్యైతరేయేణ ఏవ సమామనంతస్
తతో వాక్యయోర్బాధ ఇతి చేన్న విషయభేదేన వ్యవస్థితత్వాత్ । లౌకికవ్య
వహారహేతోర్లింగదేహస్య పాదాగ్రప్రవేశః । తత్త్వాభివ్యంజకాయా
స్సమాధిశబ్దవాచ్యాయా ఏకాగ్రాయాశ్చిత్తవృత్తేస్సుషుమ్నాయాం సంభ
వేన తదుపాధికస్యాత్మనస్తత్ర నాడ్యాం ప్రవేశ ఇతి వ్యవస్థా । ఏతదేవాభి
ప్రేత్యామ్నాయతే । సుషుమ్నా తు పరా నాడీ విరజా బ్రహ్మరూపిణీతి ।
యదప్యైతరేయిణ ఆమనంతి । అగ్నిర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశద్వా
యుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదాదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వా అక్షిణీ ప్రా
విశద్దిశః శ్రోత్రం భూత్వా కర్ణౌ ప్రావిశన్నోషధివనస్పతయో లోమాని
భూత్వా త్వచం ప్రావిశంశ్చంద్రమా మనో భూత్వా హృదయం ప్రావిశ
న్మృత్యురపానో భూత్వా నాభిం ప్రావిశత్ ఆపో రేతో భూత్వా శిశ్నం ప్రావిశ
న్నిత్యాది అయమర్థః । అగ్నిర్వాగ్భూత్వేతి వాగింద్రియాభిమానీ దేవోఽగ్నిః
వాగ్భూత్వా వాగింద్రియ ఏవాంతర్భూయ న ఖలు వాగాదీంద్రియేష్వగ్న్యాది
దేవాః ప్రత్యక్షముపలభ్యంతే । నాపి దేవతాభిరపేతానాం వాగింద్రియా
దీనాం స్వస్వవిషయగ్రహణసామర్థ్యమస్తి । తదుక్తం । జ్యోతిరాద్యధి
ష్ఠానం తు తదామననాదితి । సూత్రస్యార్థః అగ్న్యాదిదేవానాం వాగాద్య
ధిష్ఠానమధికరణమిత్యంగీకార్యం । కుతః । తదామననాత్ తస్య దేవాధిక
రణత్వస్యోక్తత్వాత్ । వాగిత్యాదిశ్రుతేః । తత్ర పాదాగ్రద్వారా దేహే
ప్రతిష్ఠితస్య లింగశరీరస్యావయవా వాగాదయః స్వస్వదేవతాభిరగ్న్యాదిభి
రనుగృహీతా ముఖచ్ఛిద్రాదిగోళకేషు వ్యవస్థితా ఇత్యేతావద్వివక్షితం ।

యదపిఛందోగై రామ్నాయతే। అనేనజీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్యనామరూ
పేవ్యాకరవాణీతి। తత్ర ప్రాణధారకత్వం జీవత్వం తేనైవోపాధినాయు
క్తః ప్రవిశతి। తదేవం సర్వాసాం శ్రుతీనాం పర్యాలోచనయా పరమాత్మ
నో జీవత్వేనప్రవేశఇతిసిద్ధం। అథమీమాంసాతత్ర జీవస్యనామరూపయో
స్స్రష్టృత్వాభావోద్వితీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే చింతితః। నామరూ
పవ్యాకరణే జీవఃకర్తాథవేశ్వరః అనేనజీవేనేత్యుక్తేర్వ్యాకర్తా జీవఇష్యతే।
జీవాన్వయః ప్రవేశేనసన్నిధేస్సర్వసర్జనే। జీవోశక్తశ్శక్త ఈశఉక్త
మోక్తైస్తత్ప్రతీక్షితః। ఈశ్వరేణ పంచభూతేషు సృష్టేషు భౌతిక యోర్దృ
శ్యమానయోర్హి ధరాధరస్థావరాది నామరూపయో జీవ ఏవస్రష్టా
స్యాత్। కుతః। అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతి
జీవరూపస్యైవసృష్టావన్వయ శ్రవణాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। జీవేనానుప్ర
విశ్యేతి ప్రవేశనే జీవోऽన్వేతి సన్నిహితత్వాత్.

జీవేనవ్యాకరవాణీత్యుక్తౌ వ్యవహితోऽన్వయస్స్యాత్। నహిజీవస్య
గిరినదీసర్జనాశక్తిరస్తి ఈశ్వరస్తు సర్వశక్తియుక్తః। పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయత ఇతిశ్రవణాత్। కించవ్యాకరవాణీత్యుత్తమపురుషోऽపి ఈశ్వర పక్షే
సమంజసః। తస్మాదీశ్వర ఏవనామరూపయోస్స్రష్టా। కథంతర్హి ఘ
టపటాదౌ కులాలకువిందాదేర్నిర్మాతృత్వం ఈశ్వర ప్రేరణాదితి బ్రూ
మః। తస్మాదీశ్వరఏవసర్వకర్తేతిసిద్ధం। తత్రైవ తృతీయపాదే దశమాధిక
రణమారభ్యసప్తదశాధి కరణపర్యంతైస్సప్తభిరధికరణైర్జీవవిచారాః ప్ర
వర్తితాః। తత్రదశమమధికరణమారచయతి। జీవస్యజన్మమరణే వపు
షోవాత్మనోహితే। జాతోమే పుత్రఇత్యుక్తేర్జాతకర్మాదితస్తథా।
ముఖ్యేతే వపుషోభోక్తృజీవస్యైతే ఉపేక్ష్యహి। జాతకర్మచలోకోక్తి
ర్జీవాపేక్షేతేతిశాస్త్రతః। లోకేమేపుత్రో జాతఇతివ్యవహారాచ్ఛాస్త్రే జాత
కర్మవ్యవహారాచ్ఛాస్త్రే జాతకర్మాది సంస్కారోక్తేశ్చ। జన్మమరణే
జీవస్యేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। జీవస్యజన్మమరణాంగీకారే కృతనాశాకృతా

భ్యాగమ యోర్దుర్వారత్వాద్దేహగత ఏవజన్మమరణేజీవస్యోపచర్యతే ।
ఔపచారికే ఏవతేజన్మమరణే అపేక్ష్యలౌకికవ్యవహార కర్మశాస్త్రయోః
ప్రవృత్తిః । ఉపనిషచ్ఛాస్త్రంతు జీవాపేతంవావ కిలేదంమ్రియతేన జీ
వోమ్రియత ఇతిజీవాపేతస్యైవశరీరస్యముఖ్యం మరణ మభిధాయ జీవ
స్యతన్నిరాచష్టే తస్మాద్వ్యపుషోజన్మమరణే । ఏకాదశాధి కరణమారచ
యతి । కల్పాదౌ బ్రహ్మణో జీవోవియద్వజ్జాయతేనవా । సృష్టేః ప్రా
గద్వయతోక్తేర్జాయతే విస్ఫులింగవత్ । బ్రహ్మణ్యయంజాతబుద్ధ్యాజీ
వత్వేనవిశేత్స్వయం । ఔపాధికంజీవజన్మనిత్యత్వంతుస్వతశ్శ్రుతం। ఏకమే
వాద్వితీయమితిసృష్టేఃప్రాగద్వితీయత్వాశ్రూయమాణం బ్రహ్మవ్యతిరిక్త
స్యజీవస్యోత్పత్త్యానోపపద్యతే। శ్రుతిశ్చవిస్ఫులింగదృష్టాంతేన జీవస్యోత్ప
త్తిం ప్రతిపాదయతి । యథాగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులింగావ్యుచ్చరంత్యేవమే
వైతస్మాదాత్మనస్సర్వేప్రాణాస్సర్వేలోకాస్సర్వేదేవాస్సర్వాణిభూతాని
సర్వఏతస్మాదాత్మనో వ్యుచ్చరంతీతి । తస్మాత్కల్పాదావియదాదివద్బ్ర
హ్మణోజీవోజాయతఇతిప్రాప్తేబ్రూమః।సృష్టేఃప్రాగద్వయం బ్రహ్మ
స్థితంతదేవబ్రహ్మజన్మసుసర్వప్రాణికోటికృతపుణ్యపాప కర్మసంపాదితో
చ్చనీచశరీరసృజనకాలేమాయావిశిష్టంసత్ జాతాయాంబుద్ధౌ జీవరూపేణ
ప్రవిశతి । తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతేః । అతో జీవానుత్పత్తౌ
నాద్వైతశ్రుతివిరోధః । విస్ఫులింగశ్రుతిస్త్వౌపాధికజన్మాభిప్రాయా
త్ప్రవృత్తా అన్యథాకృతనాశాది దోషస్యోక్తత్వాత్ వస్తుతత్వాభిప్రా
యేణనిత్యత్వం శ్రుతిబ్రూతే ।నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామితిత
స్మాత్కల్పాదౌ జీవోనోత్పద్యతే । ద్వాదశమధికరణమారచయతి । అచి
ద్రూపోథవా చిద్రూపో జీవోచిద్రూప ఇష్యతే । చిదభావాత్సుషుప్త్యాదౌ
జాగ్రేచిన్మనసాకృతా । బ్రహ్మత్వాదేషచిద్రూపచిత్సుషుప్తౌనలుప్యతే।
ద్వైతాదృష్టిర్ద్వైతలోపాన్నహి ద్రష్టురితిశ్రుతేః । తార్కికాణామస్యాం
తేసుషుప్తిమూర్ఛాసమాధిషుచైతన్యాభావాదచిద్రూపో జీవః జాగరణే

తు ఆత్మమనసోః సంయోగాచ్చైతన్యాఖ్యో గుణోజాయత ఇతిచేత్తదసత్ । చిద్రూపస్యసర్వదా అపరిచ్ఛిన్నత్వేనవిద్యమానస్య బ్రహ్మణోమాయావలంబనత్వేన జీవరూపేణ ప్రవేశశ్రవణాత్ । నచైతన్యంసుషుప్త్యాదావలుప్యతేసుషుప్త్యాదిసాక్షిత్వేన తస్యావస్థానాత్ అన్యథాసుప్త్యాదిసాక్షిత్వేనానవస్థానత్వేసతి సుప్త్యాదిపరామర్శాయోగాత్ । కథంతర్హి సుషుప్త్యాదావద్వైతా ప్రతీతిరితిచేత్ ద్వైతలోపాదితిబ్రూమః । తథా చశ్రుతిః।యద్వైతన్నపశ్యతిపశ్యన్వైతన్నపశ్యతినహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతే। వినాశిత్వాన్నతుతద్ద్వితీయమస్తితతోన్యద్విభక్తంయత్పశ్యేదితి । అస్యాయమర్థః । తత్రసుషుప్తౌ జీవః కిమపినపశ్యతీతి । యల్లౌకికైరుచ్యతేతదసత్ । పశ్యన్నేవ జీవస్తదానీం నపశ్యతీతి భ్రాంత్యాకేవలం వ్యపదిశతి। కథందర్శనమిత్యత్రహేతురుచ్యతే।నహిద్రష్టుస్స్వప్రకాశమానస్యసూర్యాదిషునష్టేషుసత్స్వపిస్వయమలుప్తస్యస్వప్రకాశస్యాత్మనస్స్వరూపభూతాయాదృష్టేర్లోపోవిద్యతే । కాలత్రయేపి వినాశరహితస్వభావాత్ । అన్యథాలోపవాదినోప్యసాక్షికస్యలోపస్యవక్తుమశక్యత్వాత్ కథంతర్హిలౌకికానాంన పశ్యతీతి భ్రమఇత్యత్రహేతురుచ్యతే । యద్బ్రహ్మచైతన్యాదన్యత్క్రియాకారకఫలరూపేణ విభక్తంజగదాఖ్యంద్వితీయంవస్తు తన్నాస్తితస్యద్వితీయస్యవస్తునః స్వకారణేవిలీనత్వాత్తతోమరణ ఇవద్రష్టృదృశ్యదర్శనవ్యవహారాణామభావాన్నపశ్యతీతి లౌకికానాంభ్రమ ఇతితస్మాచ్చిద్రూపో జీవ ఇతిత్రయోదశమధికరణమారచయతి । జీవోణుస్సర్వగోవాస్యాద్దేహోణురితివాక్యతః ఉత్క్రాంతిగత్యాగమనశ్రవణాచ్చాణురేషసః । సాభాసబుద్ధ్యణుత్వేనతదుపాధిత్వతోణుతా । జీవస్యసర్వగత్వంతుస్వతో బ్రహ్మత్వతశ్శ్రుతం । ఏషోణురాత్మా చేతసావేదితవ్య ఇతిఅణుత్వంశ్రుతం । తస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామతీత్యుత్క్రాంతిః । చంద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛంతీతి గమనం శ్రుతం । తస్మాల్లోకాత్పునరేతీత్యాగమనం శ్రుతం । నహ్యుత్క్రాంత్యాదయస్సర్వగ

తస్యాద్వితీయస్యోపపద్యంతే । మధ్యమపరిమాణస్యతదుపపత్తావపి అణు
త్వశ్రుతిర్విరుధ్యతే । అనిత్యత్వంచదుర్వారం । తస్మాదణుర్జీవ ఇతిప్రా
ప్తేబ్రూమః । చైతన్యప్రతిబింబోపహితాబుద్ధిరసర్వగతా। తదుపాధిక
త్వాజ్జీవస్యాణుత్వోత్క్రాంత్యాదయ ఉపపన్నాః । స్వతస్తుజీవస్య బ్ర
హ్మస్వరూపత్వాత్సర్వగతత్వం 'సవా ఏష మహానజఆత్మా' ఇతి । సర్వవ్యాపీ
సర్వభూతాంతరాత్మేత్యాదౌ సర్వగతత్వం శ్రుతం । తస్మాత్సర్వగతో జీ
వ ఇతిచతుర్దశమధికరణమారచయతి । కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్ జీవోఽక
ర్తాథవాకర్తా ధియః కర్తృత్వసంభవాత్ । జీవకర్తృతయాకింస్యాదిత్యా
హుస్సాంఖ్యమానినః । కరణత్వాన్నధీః కర్త్రీ యోగశ్రవణలౌకికాః ।
వ్యాపారానవినాకర్త్రేతి తస్మాజ్జీవస్యకర్తృతా । బుద్ధేః పరిణామిత్వేన క్రి
యావేశాత్మకంకర్తృత్వం సంభవతి । నత్వసంగస్యాత్మన ఇతి । యత్సాం
ఖ్యైరుక్తంతదసంగతం । కరణత్వేనక్లుప్తశక్తికాయాబుద్ధేః కర్తృతానా
పాదయితుంశక్యా । కుఠారాదావదర్శనాత్ । బుద్ధేః కర్తృత్వేన కర
ణాంతరస్యకల్పనీయత్వాచ్చ । నచమాభూత్కర్తృతేతివాచ్యం । లోకే
యథాపూర్వకాండోక్తయాగాదిలౌకికవ్యాపారాణాముత్తరకాండోక్తం
శ్రవణాదివ్యాపారాణాం లౌకికకృష్యాదివ్యాపారాణాంచకర్తృసాపేక్ష
త్వాత్ । తస్మాజ్జీవః కర్తా । పంచదశమధికరణమారచయతి । కర్తృత్వం
వాస్తవంకింవా కల్పితంవాస్తవం భవేత్ । యజేతేత్యాదిశాస్త్రేణసిద్ధ
స్యాబాధితత్వతః । అసంగోహీతి తద్బాధాత్స్ఫటికే లోహితేవతత్ ।
అధ్యస్తంచక్షురాదికరణోపాధిసన్నిధేః ।పూర్వాధికరణేప్రతిపాదితస్యక
ర్తృత్వస్యబాధాభావాద్వాస్తవంతదితిప్రాప్తేబ్రూమః।అసంగోహ్యయం
పురుష ఇతిశ్రుత్యాకర్తృత్వసంగో బాధ్యతే । యథాజపాకుసుమసన్నిధివ
శాత్స్ఫటికేరక్తమధ్యస్తంతద్వదంతఃకరణసన్నిధివశాత్కర్తృత్వమా
త్మన్యధ్యస్యతే షోడశమధికరణమారచయతి ।ప్రవర్తకోఽస్యరాగాదిరీశో
వారాగతః కృషౌవృష్టౌప్రవృత్తిర్వైషమ్యమీశస్యప్రేరణేభవేత్।సస్యేషు

వృష్టివజ్జీవేష్వీశస్యావిషమత్వేనః । రాగోఽంతర్యామ్యధీనోఽత ఈశ్వరోఽస్య ప్రవర్తకః । లోకే కృషీవలాదీనాం రాగద్వేషావేవ ప్రవర్తకౌ దృష్టౌ । తదనుసారాద్ధర్మాధర్మకర్తృత్వ జీవస్యాపి తావేవ ప్రవర్తకావభ్యుపేయౌ । ఈశ్వరస్య ప్రవర్తకత్వే కాంశ్చిజ్జీవాన్ ధర్మే ప్రవర్తయతి । కాంశ్చిజ్జీవానధర్మే ప్రవర్తయతీతి వైషమ్యం దుర్వారం స్యాత్తస్మాన్నేశ్వరః ప్రవర్తక ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । న తావదీశ్వరస్య వైషమ్యదోష ప్రసంగః । వృష్టివత్సాధారణనిమిత్తత్వాత్ । తథాహి । వృష్టేస్సస్యాభివృద్ధిహేతుత్వేఽపి వ్రీహియవగోధూమముద్గమాషనీవారతిలాదివైషమ్యే బీజానామేవ నిమిత్తత్వం యథా తథేశ్వరస్య సుధాయథం జీవాః ప్రవర్త్తితాభిన్నస్యానుజ్ఞయాసాధారణ ప్రవర్తకత్వేఽపి న వైషమ్యం । పూర్వపూర్వకర్మవాసనానాంచ వైషమ్యస్య హేతుత్వాత్ । కర్మణాం ఫలహేతుత్వే కర్మాంతరహేతుత్వమితి చేత్సత్యం సుఖదుఃఖరూపఫలప్రదానాయ జీవవ్యాపారయత్కర్మార్థాత్కర్మాంతరమపి సంపాదయతీతి దుర్వారం హేతుత్వం వాసనానాంతు సాక్షాదేవ కర్మహేతుత్వం । తథాచ ఈశ్వరస్య కుతో వైషమ్యప్రసంగః । యత్తు రాగస్య ప్రవర్తకత్వదర్శనముదాహృతం । తత్త్రథాస్తు । న తావదీశ్వరస్య ప్రవర్తకత్వహానిః । సర్వాంతర్యామినేశ్వరేణ రాగస్యాపి నియమ్యమానత్వాత్ । తస్మాదీశ్వరో జీవప్రవర్తకః । సప్తదశమధికరణమారచయతి । కిం జీవేశ్వరసాంకర్యావ్యవస్థా హి శ్రుతిద్వయాత్ । అభేదవాదవిషయాత్సాంకర్యం సనివార్యతే । అంశోవచ్ఛిన్న ఆభాస ఇత్యౌపాధిక కల్పనైః । జీవేశయోర్వ్యవస్థా స్యాజ్జీవానాంచ పరస్పరం । తత్త్వమసి త్వం తదసి త్వం బ్రహ్మాసి తద్బ్రహ్మాత్వమసీత్యాది శ్రుతిజాలం జీవేశ్వరయోరభేదం ప్రతిపాదయతి । ఆత్మా వారే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః । మనసైవానుద్రష్టవ్యం మనసైవేదమాప్తవ్యమిత్యాదినా । శ్రుతిజాలేన ద్రష్టృద్రష్టవ్యదర్శనరూపేణ భేదః ప్రతీయతే । తథాచ సతి భేదబలాత్ జీవో నాస్తీత్యపలపితుం న శక్యః । అభేదశ్రుత్యా ఈశ్వరాత్పృథగస్య

వస్థాపయితుం నశక్యతే। తస్మాద్విద్యమానస్యజీవస్య ఈశ్వరేణసాంకర్యం దుర్వారం । పరస్పరం చజీవానా మీశ్వరాభేదద్వారాసాంకర్యమానుషంగికం తస్మాద్బ్రహ్మభిన్న ప్రత్యగాదీనాంనజీవేశ్వరవ్యవస్థేతి ప్రాప్తేబ్రూమః। యద్యపిగోమహిషవద్గవాశ్వవద్గజతురగవద్వ్యాఘ్రభల్లూకవచ్ఛ్వకురంగవజ్జీవేశ్వరయోరత్యంతభేదోవాస్తవోనాస్తి । తథాపివ్యవహారదశాయాముపాధికల్పితంభేదమాశ్రిత్యశాస్త్రాణి త్రేధాజీవంనిరూపయంతి । మమైవాంశోజీవభూతస్సనాతనఇత్యంశత్వమవగమ్యతే ।ససమానస్సన్నుభౌలోకావనుసంచరంతీతిశ్రుతౌ విజ్ఞానమయస్యజీవస్యవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యయాబుద్ధ్యాసమాన పరిమాణనిర్దేశాద్ఘటాకాశవదవచ్ఛిన్నత్వం ప్రతీయతే । ఏకఏవహిభూతాత్మా భూతేభూతేవ్యవస్థితః। ఏకధాబహుధాభాతి దృశ్యతేజలచంద్రవదితి ఆభాసత్వమవగమ్యతే । తస్మాత్సులభైవ బ్రహ్మవాదినోజీవేశ్వరవ్యవస్థా । జీవానాంచపరస్పరమనేక జలపాత్రస్థబహుసూర్యప్రతిబింబవద్వ్యవహారవ్యవస్థాసుతరాముపపద్యతే ।తస్మాన్నకోపిదోషఇతిసిద్ధం ।జీవస్యలోకాంతరగమనాగమనరూపసంసారప్రకారస్తృతీయాధ్యాయస్యప్రథమపాదేషడ్భిరధికరణైర్విచారితః। తత్రప్రథమాధికరణమారచయతి।అవేష్టితో వేష్టితోవాభూతసూక్ష్మైఃపుమాన్వ్రజేత్।భూతానాంసులభత్వేనయాత్యవేష్టిత ఏవసః। బీజానాందుర్లభత్వేననిరాధారేంద్రియాగతిః । పంచమాహుతియుక్త్యాచజీవస్తైర్యాతి వేష్టితః । పూర్వపాదప్రతిపాదితప్రాణోపాధికోజీవశ్శరీరాంతరప్రాప్తివేళాయాం ఇతోనిర్గచ్ఛన్నాపిశరీరబీజైస్సూక్ష్మభూతైరవేష్టితోగచ్ఛతి । పంచభూతానాంసర్వత్రసులభత్వేన ఇతోగమనస్యనిరర్థకత్వాదితిప్రాప్తే బ్రూమః । భూతమాత్రస్యసులభత్వేపిదేహబీజానిసూక్ష్మభూతానిన సర్వత్రసులభానితస్మాదితోనేతవ్యానికించ జీవోపాధిభూతేంద్రియాణాం భూతాధారమంతరేణాపరలోకేగమనంనసంభవతి । జీవద్దశాయామదర్శనాత్ । ఛాందోగ్యశ్రుతిస్త్వేవమాహ । పంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవం

త్రీతి । అస్యాయమర్థః । ద్యులోకపర్జన్య పృథివీపురుషయోషితః పంచ పదార్థాః ఉపాసనాయామగ్నిత్వేన పరికల్పితాస్తేష్వేవ స్వర్గాయగ చ్ఛన్ పునరాగచ్ఛంశ్చ జీవ ఆహుతిత్వేన ప్రకల్పితః । ఇష్టాపూర్తకారీ జీ వః స్వర్గమారుహ్యోపభోగేన కర్మశేషే క్షీణే సతి పర్జన్యం పతిత్వా వృష్టిరూ పేణ భూమిం ప్రాప్యాన్నద్వారా పురుషం ప్రాప్య రేతోద్వారేణ యోషి తం ప్రవిశ్య శరీరం గృహ్ణాతి । తతోఽశ్రద్ధోపలక్షితాని దేహబీజాని పంచ సూక్ష్మభూతాని జీవేన సహ ద్యులోకాది పంచస్థానేషు గత్వా పంచమస్థానే శరీరభావం ప్రాప్య పురుషశబ్దవాచ్యాని భవంతీతి తస్మాత్ బీజైః సూక్ష్మభూతై ర్వేష్టిత ఏవ పరలోకం గచ్ఛతీతి ద్వితీయమధికరణమారచయత । స్వర్గావ రోహిణాం క్షీణానుశయస్సానుశయోఽథవా యావత్సంపాతవచనాత్ క్షీణానుశ య ఇష్యతే । జాతమాత్రస్య భోగిత్వాద్ దైకభావ విరోధతః । చరణశ్రుతిత స్సానుశయః కర్మాంతరైరయం స్వర్గముప భుజ్యతతోఽవరోహన్పురుషోఽని రనుశయ ఇహాగచ్ఛతి । అనుశయో నామ కర్మశేషః । జీవమనుశేత ఇతి వ్యుత్పత్తేః న చ స్వర్గాదవరోహతోఽనుశయస్సంభవతి। అనుశయఫలస్య సర్వ స్య తత్రైవోపభుక్తత్వాత్ । అత ఏవారోహావివయా శ్రుతిర్యావత్సంపా తముషిత్వాథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంత ఇత్యాహ ।

సంపత్యనేన కర్మణా స్వర్గమితి సంపాతః కర్మసమూహః। సంపాత మనతిక్రమ్య యావత్సంపాతం నిశ్శేషం కర్మఫలం భోక్తుం తత్రోషిత్వేత్యర్థః తస్మాత్కర్మశేషరహితో వరోహతీతి ప్రాప్తే బ్రూమః । స్వర్గార్థమనుష్ఠిత స్య కర్మణః సాకల్యేనోపభోగేపి ఏతదితరాణ్యుపభుక్తాని సంచితాని పుణ్య పాపాని బహూన్యవస్యవిద్యంతే । అన్యథా సద్యస్సముత్పన్నస్య బాలస్యేహ జన్మన్యనుష్ఠితయోర్ధర్మాధర్మయో రభావాత్సుఖదుఃఖోప భోగో న స్యాత్ యత్వత్ర కైశ్చిదుచ్యతే। ఏకస్మిన్ జన్మన్యనుష్ఠితః కర్మసమూహః ఉత్తరస్మిన్ జన్మ న్యేకస్మిన్నేవ పక్షీయత ఇతి తదసత్। ఇంద్రాదిపదప్రాపకాణామశ్వమేధాదీ నాం పుణ్యకర్మణాం విడ్వరాహాది దేహప్రాపకాణాం పాపానాం చ యుగ

పరమభోగాసంభవేన ఏక ఇతి చేత్తస్యావిరుద్ధత్వాత్ తత్రైకస్మిన్ జన్మన్యను ష్ఠితానాం జ్యోతిష్టోమాదికర్మణాం క్షీణేపి కుతో౽న్యకర్మాణ్యవశిష్యే రన్। యథాచ సంపాతశబ్దస్స్వర్గప్రదకర్మవిషయః। శ్రుతిశ్చ స్వర్గాదవరు హ్యాం పంచమ్యామాహుతౌ శరీరం గృహ్ణతాం పురుషాణాం తద్ధేతోః పుణ్యా పాపయోరన్యత్వం దర్శయతి। తద్యఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనింవా క్షత్రియ యోనింవా వైశ్యయోనింవా అథ యఇహ కపూయచరణా అభ్యాశోహ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చం డాలయోనింవేతి రమణీయచరణాస్సుకృతకర్మాణః కపూయచరణాః పా పకర్మాణః। అభ్యాశోహ యదిత్యస్య సముదాయస్య క్షిప్రత్వమర్థః। తదే వం సానుశయో౽వరోహతీతి స్థితం। తృతీయమధికరణమారచయతి। చంద్రం యాంతి న వా పాపినః సర్వ ఇతి వాక్యతః। పంచమాహుతిలాభార్థం భోగాభా వేపి యాంత్యసౌ భోగార్థముపగమనమాహుత్యవ్యభిచారిణీ। సర్వశ్రుతిస్సు కృతినాం యామ్యే పాపిగతిశ్శ్రుతా। యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయాంతి చం ద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛంతీతి శ్రవణాచ్చంద్రలోకాఖ్యే స్వర్గే పాపినో౽గ తిర్నాస్తి యద్యపి పాపినస్తత్ర భోగో న సంభవతి। తథాపి పునరాగత్య శరీరగ్ర హణే పంచమాహుతిలాభాయ స్వర్గగతిరభ్యుపేయేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। భోగార్థమేవ స్వర్గగమనం న పంచమాహుతిలాభార్థం। పంచమాహుతే ర్వ్యభిచారిత్వాత్। ద్రోణాగస్త్యాదీనాం పంచమాహుత్యభావాత్ సీతా ద్రౌపద్యాదీనాం పురుషాహుతేరప్యభావాత్ తే సర్వ ఇతి శ్రుతిస్తు సుకృతి విషయా। పాపినాం తు యమలోకగతిశ్శ్రుతా। వైవస్వతం సంగమనం జనా నాం యమం రాజానం హవిషా దువస్యత। పాపిభిర్గంతవ్యం యమం ప్రీణయతేత్యర్థః। తస్మాన్న పాపినాం స్వర్గగతిః। చతుర్థమధికరణమార చయతి। వియదాదిస్వరూపత్వం తత్సామ్యం వావరోహణే। వాయుర్భూ త్వాధీనాద్యుక్తేస్తత్స్వాభావ్యం ప్రపద్యతే। ఖవత్సూక్ష్మో వాయువశో యు

క్తో ధూమాదిభిర్భవేత్। అన్యస్యాన్యస్వరూపత్వం నముఖ్యముపపద్యతే స్వ
ర్గాదవరోహణప్రకార ఏవం శ్రూయతే। అథైతమేవాధ్వానం పునర్నివ
ర్తంతే యథైవమాకాశమాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమో
భూత్వాఽభ్రం భవతి। అభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి । మేఘో భూత్వా
ప్రవర్షతీతి। యథేతం యథాగతం తథేత్యర్థః। అత్ర స్వర్గాదవరోహతో
జీవస్యాకాశాది స్వరూపత్వం భవతి। వాయుర్భూత్వేత్యాదినా తద్భావ
ప్రతిపత్తేః శ్రుతత్వాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః। అన్యస్యాన్యస్వరూపత్వాసంభ
వాదాకాశప్రాప్తిర్నామ ఆకాశవత్సౌక్ష్మ్యం వివక్షితం। వాయుభావో వా
యువశతా। ధూమాదిభావో ధూమాదిసంపర్క ఇతి నిర్ణయః। పంచ
మాధికరణమారచయతి। వ్రీహ్యాదేః ప్రాగ్విలంబత్వేన త్వరయావావరో
హతి। తత్రానియమపక్షస్యానియామక విరహాత్। దుఃఖం వ్రీహ్యాదినిర్గమ
ణమితి తతః విశేషతః విలంబస్తేన పూర్వత్ర పదార్థానవసీయతే ప్రవర్ష
ణానంతరం వ్రీహ్యాదిభావ ఆమ్నాయతే। త ఇహ వ్రీహియవా ఓషధివనస్ప
తయస్తిలమాషా ఇతి జాయంత ఇతి ప్రాగేకస్మాద్వ్రీహ్యాది భావాదాకా
శాదావిలంబత్వరయోర్నియామకాభావాదనియతిరితి ప్రాప్తే బ్రూమః। వ్రీ
హ్యాదిభావమభిధాయానంతరం అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరమితి వ్రీహ్యాది
భావాన్నిర్గమనం దుఃఖమితి బ్రువంతీ శ్రుతిః। వ్రీహ్యాదావిలంబవిశేషయ
తి। తతోఽర్థాత్పూర్వత్ర త్వరేత్యవసీయతే షష్ఠాధికరణమారచయతి। వ్రీ
హ్యాదౌ జన్మ తేషాం స్యాత్సంశ్లేషో వా జనిర్భవేత్। జాయత ఇతి ముఖ్యత్వా
త్పశుహింసాహి పాపతః। వైధాన్న పాపసంశ్లేషః కర్మవ్యాపృత్యనుక్తితః।
శ్వవిప్రాదౌ ముఖ్యజనాచరణవ్యాపృతిశ్రుతా। ఆకాశాదావివ వ్రీహ్యాదౌ నసంశ్లేషమా
కింతు వ్రీహ్యాదిరూపేణ ముఖ్యజన్మ వివక్షితం। జాయంత ఇతి జనిశ్రవణాత్
నచ స్వర్గసుఖమనుభూయావరోహతః పాపసంభూతస్స్థావరజన్మనో
సంభవః। తద్ధేతోః పశుహింసాదేర్విద్యమానత్వాత్ తస్మాన్ముఖ్యం జన్మేతి
ప్రాప్తే బ్రూమః। వైధత్వాన్న పశుహింసాదికం పాపం అతో జాయంత ఇతి

శ్రుత్యాసంశ్లేషమాత్రంవివక్షితం। నతుముఖ్యజన్మకర్మవ్యాపారానభిధానాత్।యత్రతుముఖ్యజన్మవివక్షితంతత్రకర్మవ్యాపారమభిధత్తేరమణీయచరణాకపూయచరణఇతితస్మాత్స్వర్గాదవరోహతాంవ్రీహ్యాదౌసంశ్లేషమాత్రమితిస్థితంతత్రైవద్వితీయపాదేచతుర్భిరధికరణైఃస్వప్నాద్యవస్థావిచారితా। తత్రప్రథమమధికరణమారచయతి । సత్యావిధ్యాథవాస్వప్నసృష్టిస్సత్యాశ్రుతీరణాత్। జాగ్రద్దేశావిశిష్టత్వాదీశ్వరేణైవ నిర్మితా। దేశకాలాద్యనౌచిత్యాద్బాధితత్వాచ్చ సామృషా । అభావోక్తేర్ద్వైతమాత్రసామ్యాజ్జీవానువాదతః। అథరథాన్రథయోగాన్పథస్సృజతఇతిశ్రుత్యాస్వప్నరథాదీనాం సృష్టిరీరితా।అతోవియదాదిసృష్టివద్వ్యవహారదశాయాం సామ్యంభవితుమర్హతి। నతుజాగ్రద్దేశస్యస్వప్నదేశస్యచ కంచిద్విశేషం పశ్యామః। తథాజలభోజనాదీనాం తృప్త్యాద్యర్థక్రియా కారిత్వాదతో విమతాసృష్టిస్సత్యాఈశ్వరకర్తృకత్వా ద్వియదాది సృష్టివదితిప్రాప్తే బ్రూమః। స్వప్నసృష్టిర్మృషాకుతః ఉచితదేశకాలాద్యసంభవాత్ నహి కేశసహస్రాంశ పరిమితేనాడీమధ్యే గిరినదీసముద్రాదీనాం ఉచితోదేశోస్తినహి నిశిదేశాంతరస్యసూర్యగ్రహణోచితః కాలోస్తి నాప్యనుపనీతస్యబాలస్యపుత్రోత్సవాది హర్షనిమిత్తాన్యుచితాని కించస్వప్నోపలబ్ధానామర్థానాం స్వప్నఏవబాధోదృశ్యతే। కదాచిత్తరుత్వేనావనీయమానఃపదార్థః తత్రైవగిరిత్వేనావసితోభవతి। యదుక్తంస్వప్నసృష్టింశ్రుతిర్బ్రూతఇతి తత్రసాపిశ్రుతిరభావపూర్వికామేవ శ్రుతిమాహ। నతత్రరథానరథయోగానపంథానో భవంత్యథరథాన్రథయోగాన్పథస్సృజతఇతి అతోవస్తుతోసంసృష్టాఏవరథాద్యాశ్శుక్తిరజతవదవభాసంతఇతిశ్రుతేరభిప్రాయః। యద్యపిజాగ్రత్సామ్యముక్తంతదప్యప్రయోజకం అనుచితదేశకాలాదేర్వ్యాయసోవైషమ్యస్యోక్తత్వాత్ యదపీశ్వరనిర్మితత్వముక్తంతదప్యసత్। ఏషసుప్తేషుజాగర్తికామం కామంపురుషోనిర్మిమాణఇతి జీవస్యైవస్వప్నభోగనిర్మాతృత్వేన శ్రుత్యానూద్యమానత్వాత్తస్మాత్స్వప్నసృష్టి

నాడీషు పురీతతి బ్రహ్మణి వికల్ప్యంతే సు
ర్వ్రవా। ద్వితీయమధికరణమారచయతి నాడీపురీతద్బ్రహ్మణి వికల్ప్యంతే యవాదివత్ సముచ్చితాని నా
ష్వప్తమే సముచ్చితాని వైకాధ్యావికల్ప్యంతే త్రైక్యం వికల్పేత్యుష్టపోష తా।
డీభిరుపసృప్య పురీతతి హృత్స్థ బ్రహ్మణి యాత్రైక్యం వికల్పేత్యుష్టపోష తా।
ఆసు తదా నాడీషు సప్తో భవతీతి శ్రుతౌ సుప్తికాలే నాడీప్రదేశో వగమ్యతే। తా
భిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత ఇతి శ్రుతౌ పురీతదాశ్రితత్వం ప్రతీయతే। స ఏ
షోऽన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిం ఛేత ఇతి శ్రుతౌ ఆకాశశబ్దవాచ్యబ్రహ్మణి
త్వం ప్రతీయతే తాన్యేతాని నాడ్యాది స్థానాని వికల్పితాని భవితుమ
హంతి। ఏకప్రయోజనత్వాత్। యథా వ్రీహిభిర్యజేత యవైర్యజేతేత్యత్ర
పురోడాశనిష్పాదకత్వస్య ప్రయోజనస్యైకత్వేన వికల్ప ఆశ్రితస్తథాత్రాపి
సుషుప్త్యాఖ్యం ప్రయోజనమేకం తస్మాత్ కదాచిత్ పురీతతి స్వపితి కదాచి
న్నాడీషు స్వపితి కదాచిద్బ్రహ్మణీతి నాడ్యాదీనాం వికల్పే ప్రాప్తే బ్రూమః।
ఏతత్ప్రయోజనత్వమసిద్ధం। పృథగుపయోగస్యానువచనత్వాత్। తథా హి।
నాడ్యస్తావచ్చక్షురాదీంద్రియేషు చరతో జీవస్య హృదయనిష్ఠం
బ్రహ్మాగంతుం మార్గభూతా భవిష్యంతి। అత ఏవ శ్రుత్యంతరే। తాభి
ర్నాడీభిః ప్రత్యవసృప్యేతి తృతీయయా సాధనత్వం నాడీనాం శ్రుతం। హృద
యవేష్టనరూపం పురీతత్ ప్రాసాదాదివదాధారకం భవిష్యతి। బ్రహ్మ తు
మంచవదాధారకం। తతో యథా ద్వారేణ ప్రవిశ్య ప్రాసాదే పర్యంకే శే
తే। తథా నాడీభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి బ్రహ్మణి జీవః శయిష్యత ఇత్యు
పకారభేదాన్నాడ్యాదీనాం క్రమసముచ్చయః। సుషుప్తౌ బ్రహ్మణి జీవా
వస్థానేऽపి కుత ఆధారాధేయభావేన ప్రతిభాతీతి వేద ఏకీభావాదితి బ్రూమః।
యథా సోదకః కుంభః తటాకజలే ప్రక్షిప్తః మగ్నస్సన్ పృథఙ్న ప్రతి
భాతి। తథాంతఃకరణోపాధికో జీవః ఆవరకాజ్ఞానసహితే బ్రహ్మణి మగ్న
త్వాన్న పృథగవభాసతే। అత ఏవ శ్రుత్యంతరం సుషుప్తౌ జీవస్య బ్రహ్మణా సహ
తాదాత్మ్యసంపత్తిమాహ। సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి। యస్తు క
ల్పితస్సవ్యోక్తస్సచాప్యుపోష గ్రస్తత్వాపన్నస్తథా హి యదా జీవా నాడీ

షుశ్శేరతే తదా పురీతద్బ్రహ్మవాక్యయోః ప్రాప్తప్రామాణ్యం పరిత్యక్తం స్యాత్ అప్రాప్తంచాప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత। యదా పునః పురీతద్బ్రహ్మణోశ్శేతే పూర్వోక్తం ప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత పూర్వం స్వీకృతంచాప్రామాణ్యం పరిత్యజ్యేతేతి ప్రాప్తపరిత్యాగాప్రాప్తస్వీకారస్త్యక్తస్వీకారస్వీకృతపరిత్యాగశ్చేతి దోషచతుష్టయం పురీతద్బ్రహ్మవాక్యయోః। తథా నాడీవాక్యయోరప్యేవం దోషచతుష్టయే యోజితే సతి అష్టదోషాస్సంప్రపద్యంతే। తస్మాత్సముచ్చయ ఏవ గ్రాహ్య ఇతి న తు వికల్పః। తృతీయాధికరణమారచయతి। యః కోప్యవిశేషేణాత్ర బుధ్యతే సుప్త ఏవ వా ఉదబిందోశ్శేషాశక్తేర్నియంతుం కోపి బుధ్యతే। కర్మావిద్యాపరిచ్ఛేదాదుదబిందువిలక్షణః। స ఏష బుధ్యతే శాస్త్రాత్ తదుపాధేః పునర్భవాత్ యథా సముద్రే ప్రక్షిప్తో జలబిందుస్స ఏవ నియమేన పునరుద్ధర్తుమశక్యస్తథా సుషుప్తౌ జీవో బ్రహ్మప్రాప్తస్స చ న బుధ్యత ఇతి నియంతుమశక్యత్వాత్ యః కోపి ప్రబుధ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। విషమ ఉదకన్యాయః। చిద్రూపో జీవః కర్మావిద్యావేష్టితో బ్రహ్మణి నిమజ్జతి। ఉదబిందుస్తు న వేష్టిత ఇతి వైషమ్యం। యథా గంగోదకపరిపూర్ణః పిహితద్వారః కశ్చిత్కుంభః సముద్రే ప్రక్షిప్తః పునరుద్ధ్రియతే తత్రత్యం గాంగజలం తదేవ పునర్వివేక్తుం శక్యతే తథా స ఏవ జీవః ప్రతిబుధ్యతాం అత ఏవ శ్రుతిరాహ। తదిహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా వృకో వా వరాహో వా కీటో వా పతంగో వా దంశో వా మశకో వా యద్యద్భవంతి తథా భవంతీతి వ్యాఘ్రాదయో యే జీవాస్సుప్తేః పూర్వం యచ్ఛరీరం ప్రాప్య వర్తంతే త ఏవ జీవాస్సుప్తేరుపరి ప్రబుధ్యమానాః తదేవ శరీరం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః। న చ సుప్తౌ బ్రహ్మప్రాప్తస్య జీవస్య ముక్తవత్పునరుద్భవానుపపత్తిః। అవచ్ఛేదకస్య కర్మాద్యుపాధేస్సత్త్వేన తదుద్భవే జీవోద్భవసంభవాత్ తస్మాద్యస్సుప్తస్స ఏవ ప్రతిబుధ్యతే చతుర్థమధికరణమారచయతి। కిం మూర్ఛైకా జాగ్రదాదౌ కిం వావస్థాంతరం భవేత్ అన్యావస్థా న ప్రసిద్ధా। తేనైకా జాగ్రదాదిషు। న జాగ్రత్స్వప్నయోరేకా

ద్వైతాభావాన్న సుప్తతా ముఖాది వికృతేస్తేనావస్థాన్తరం లోకసమ్మతా। జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిభ్యో అన్యస్యా అవస్థాయా అప్రసిద్ధత్వాత్ మూర్ఛాయా జాగ్రదాదావన్తర్భావ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। పరిశేషాదవస్థాన్తరమభ్యుపేయం న తావజ్జాగ్రత్స్వప్నయోరన్తర్భావః। ద్వైతప్రతీత్యభావాత్। నాపి సుషుప్తౌ। విలక్షణత్వాత్। సుప్తో హి ప్రసన్నవదనః సమశ్వాసో నిష్కమ్పశరీరశ్చ భవతి। మూర్ఛితస్తు వికృతముఖః విషమశ్వాసః శరీరకమ్పాదియుక్తః యద్యపి జాగ్రదాదివద్దైనందినత్వాభావాన్నమూర్ఛాయా బాలకాదిషు ప్రసిద్ధిరస్తి తథాపి కదాచిత్కదాచిన్మూర్ఛావస్థా విజ్ఞాయ వృద్ధాః చికిత్సన్తే। తస్మాదన్యైవ యమవస్థా। తదేవమధికరణచతుష్టయేన త్వంపదార్థశ్శోధితః। తత్ర స్వప్నసృష్టేర్మిథ్యాత్వే సుఖదుఃఖకర్తృత్వాద్యవభాసేఽపి జీవోఽసంగ ఏవేతి శోధితః। సుషుప్తౌ బ్రహ్మైక్యేన తదేవాసంగత్వమనుభావితం। తస్యైవ పునః ప్రతిబోధేనానిత్యత్వశంకా నిరాకృతా। మూర్ఛాదివిచారేణ శ్వాసాదిసర్వవ్యవహారలోపేఽపి మరణేజీవ వినాశో న శంకనీయ ఇతి దర్శితం॥

పరమాత్మనో దేహేభ్యో భోక్తృజీవరూపేణ ప్రవేశముపజీవ్య సద్భావం సాధయిత్వా భోగ్యప్రపఞ్చాకారేణాపి తత్సద్భావం సాధయితుం తత్తదాకారపరిణామం దర్శయతి।

తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవత్ । నిరుక్తం చానిరుక్తం చ
నిలయనం చానిలయనం చ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ సత్యం చా
నృతం చ సత్యమభవత్।

ఇతి । తత్స్రష్టం దేహజాతం భోక్తృరూపేణానుప్రవిశ్య అనన్తరం సదాదిభోగ్యవస్త్వాకారేణ బ్రహ్మ పరిణతమభూత్। సచ్ఛబ్దేనాత్రావగమ్యపృథివ్యప్తేజోరూపం భూతత్రయముచ్యతే। త్యచ్ఛబ్దేన పరోక్షవాయ్వాకాశరూపం భూతద్వయం। బృహదారణ్యకే మూర్తామూర్తబ్రాహ్మణే తదేతన్మూర్తం యదన్యద్వాయోశ్చాన్తరిక్షాచ్చేతి । వాయ్వాకాశ శబ్దైరి

క్తస్యపృథివ్యాదిభూతత్రయస్యమూర్తత్వమభిధాయతత్సదితి సచ్ఛబ్దవాచ్యత్వం సస్యోక్తం । అథామూర్తంవాయుశ్చాంతరిక్షంచేత్యభిధాయ తత్యదితిత్యచ్ఛబ్దస్తత్రప్రయుక్తః । అతశ్చాక్షుషత్వపరోక్షత్వాభ్యాం విభక్తంయజ్జగదస్తితత్సర్వమత్రశబ్దద్వయేనోపలక్ష్యతె।చకారద్వయేనతయోరభావః సముచ్చీయతె । ఏతచ్చతుష్టయరూపేణ బ్రహ్మాపరిణతమభూత్ । నిశ్శేషేణవక్తుంశక్యంనిరుక్తం। ఘటోయంపురోదేశవర్తీ పృథుబుధ్నోదరాకారోమృణ్మయస్థాలోజలాధారత్వమిత్యాదినా నిశ్శేషేణవక్తుంశక్యతె। తద్విపరీతమనిరుక్తం। ఇక్షుక్షీరాదిమాధుర్యావాంతరభేదః కేతకీ చంపకాదిగంధావాంతరభేదఃఇత్యాదికం । సామాన్యాకారేణోచ్యతె। నతువిశేషాకారేణనిశ్శేషంవక్తుంచకారాపూర్వవత్ । నిలయనమాధారః । పృథ్వగుడాదిః । తద్విపరీతమనిలయనమాధేయోగంధరసాదిః । విజ్ఞానంచేతనంగవాశ్వాది । తద్విపరీతమవిజ్ఞానం అచేతనం కాష్ఠమృత్పాషాణాదిః । సత్యంలోకవ్యవహారేబాధరహితం । శుక్తిరజ్జుస్థాణ్వాదిః । అనృతంతువ్యవహారదశాయామారోపితరజతసర్పచోరాదిః। ఏతైరుదాహరణైశ్శీతోష్ణసుఖదుఃఖమానావమానాదికస్వర్గనరకస్సర్వోపిజగద్వ్యవహారవిభాగ ఉపలక్ష్యతె ఉపరితనసత్యశబ్దేన బ్రహ్మోచ్యతె । సత్యంజ్ఞానమనంతమితి వాక్యేబ్రహ్మణస్సత్యశబ్దార్థత్వావగమాత్ । సచ్చత్యచ్చేత్యాది జగద్విభాగరూపేణబ్రహ్మైవపరిణతమభూత్ । బ్రహ్మసద్రూపంభవితుమర్హతి। భోగ్యాకారేణపరిణతత్వాత్ క్షీరాదివదితిశ్రుతేరభిప్రాయః॥

బ్రహ్మణస్సద్భావం యుక్తిభిస్సాధయిత్వా విద్వదనుభవేనాపి సాధయతి।

యదిదంకించ తత్సత్యమిత్యాచక్షతఇతి

భోక్తృభోగ్యరూపం యత్కించిదిదం జగద్దృశ్యతే తద్వస్తుతో జగన్నభవతి కింతుసత్యమబాధ్యం బ్రహ్మేతివివేకినఆచక్షతె । తస్మాద్విద్వదనుభవప్రసిద్ధస్యబ్రహ్మణో సత్వమయుక్తం॥

యథోక్తబ్రహ్మసద్భావప్రకాశకం మంత్రముదాహరతి।
తదప్యేషశ్లోకోభవతి । అసద్వా ఇదమగ్రఆసీత్ తతోవై
సదజాయత తదాత్మానగ్ంస్వయమకురుత । తస్మాత్త
త్సుకృతముచ్యతఇతితి ।

ఇదంనామరూపాభ్యామభివ్యక్తంజగత్ ఉత్పత్తేః పూర్వం అసదే
వ అనభివ్యక్తం నామరూపాత్మకమేవాసీత్ । తతోవైతస్మాదేవ అనభివ్య
క్తనామరూపాద్బ్రహ్మణస్సదజాయత అభివ్యక్త నామరూపకం జగదుప
పద్యతే । నచాత్రపితుర్విభక్తఃపుత్రఇవ బ్రహ్మణోవిభక్తంజగత్ । కింతు
తద్బ్రహ్మ అత్మానం సచ్చిదానందైక స్వరూపం స్వయం కర్త్రంతరనైర
పేక్ష్యేణ అకురుత । జగదాకారంకృతవత్ । నఖలుజగదుత్పాదనేమృత్తి
కాస్థానీయముపాదానం కులాలస్థానీయంనిమిత్తంవాయత్కించిద్బ్రహ్మ
వ్యతిరిక్తమస్తి । కింతుబ్రహ్మైవోభయస్థానీయం యస్మాదేవం తస్మా
త్తద్బ్రహ్మసుకృతమిత్యనేనశబ్దేనోచ్యతే । సుశబ్దోత్రస్వయం శబ్దస్యార్థః।
కృతశబ్దఃకర్తృశబ్దపర్యాయః । సుకృతంస్వయంకర్తృబ్రహ్మేత్యేవం శా
స్త్రవిద్భిరుచ్యతే । జీవాస్తునస్వయంకర్తారః । కింతుఅంతర్యామి ప్రేరితా
స్తే కుర్వంతి య అత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోంతరోయమాత్మానవేద । యస్యఆ
త్మాశరీరం య ఆత్మానమంతరోయమయత్యేషత ఆత్మాంతర్యామ్యమృ
తః । ఏషహ్యేవసాధుకర్మకారయతి తంయమేభ్యోలోకేభ్య ఉన్నినీషతి। ఏ
షహ్యేవాసాధుకర్మకారయతి తం యమధోనినీషతఇతి శ్రుత్యంతరం। జా
నామిధర్మంనచమేప్రవృత్తిర్జానామ్యధర్మంనచమేనివృత్తిః । కేనాపిదేవే
నహృదిస్థితేన యథానియుక్తోస్మితథాకరోమీత్యాదిశ్రుతి స్మృతిభ్యః స్వ
యంకర్తృత్వప్రసిద్ధిరపిబ్రహ్మణస్సద్భావంసాధయతి॥

అథప్రకారాంతరేణతంసాధయితు మానందరూపతామాహ।
యద్వైతత్సుకృతం । రసోవైసః । రసగ్ంహ్యేవాయంల
బ్ధ్వానందీ భవతీతి।

యదేతత్పూర్వోక్తం సుకృతశబ్దవాచ్యం బ్రహ్మాస్తి స బ్రహ్మపదార్థో రస ఏవ । లోకే తృప్తిలక్షణస్యానందస్య హేతుర్మధురరసాది పదార్థో రస ఇత్యభిధీయతే । బ్రహ్మాపి కృతకృత్యత్వాదిలక్షణస్య తత్త్వవిదామానందస్య హేతుత్వాద్రసో భవతి । రసనీయం వేదాంతవాక్యజనితమనోవృత్తిజ్ఞానేన ఆస్వాదనీయమితి బ్రహ్మణో రసత్వం । ప్రీతిపురస్సరం రసగ్రహణం ఆస్వాదనం బ్రహ్మజిజ్ఞాసుభిః ప్రీతిపూర్వకమేవ గృహ్యతే । ప్రీతిశ్చానందమంతరేణ న సంభవతి తస్మాద్రసశబ్దేన బ్రహ్మణ ఆనందరూపత్వముచ్యతే । నన్వానందరూపత్వాభావేఽపి ధర్మో జిజ్ఞాసుభిః ప్రీతిపూర్వకమేవ గృహ్యతే । నైవం । ధర్మే ముఖ్యప్రీత్యభావాత్ స్వర్గాదిలక్షణత్వ సుఖసాధనత్వోపాధ్యైవ ధర్మే ప్రీతిః । బ్రహ్మ తు స్వస్మాదన్యస్య కస్యచిత్సుఖస్య సాధనం న భవతి । తతో ముఖ్యప్రీతివిషయత్వాదానందరూపం బ్రహ్మ । తదేతదానందత్వం రసగ్రహత్వాదినోపపాద్యతే । అయం తత్త్వవిత్పురుషో రసమేవ లబ్ధ్వా సాక్షాత్ప్రత్యర్థవ్యక్త్యైవమానందవాన్భవతి । తత్త్వవిదో లౌకికః పరితోషహేతుస్స్రక్చందనవనితాలాభో న భవతి । కింత్వాత్మలాభ ఏవ । బ్రహ్మలోకాదిస్తంబపర్యంతం విరక్తస్య స్రగాదిలాభబుద్ధ్యభావాత్ ఆత్మలాభాన్న పరం విద్యత ఇతి శాస్త్రాత్ । తస్మాద్విద్వత్పరితోషహేతుత్వాదానందరూపత్వాద్బ్రహ్మణః స్వయం కర్తృత్వమభ్యుపేయం । హిశబ్దేన తత్ర వాక్యే విద్వత్ప్రసిద్ధిః ప్రదర్శితా ॥

కించ దేహాదిచేష్టావైషయికానందయోర్హేతుత్వాదపి బ్రహ్మాస్తీత్యభిప్రేత్య తదుభయహేతుత్వం దర్శయతి ।

కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యా
దేష హ్యేవానందయాతీతి

ఆకాశ ఇతి సప్తమ్యంతః ప్రథమాంతో వా సప్తమ్యంతపక్షే గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నిత్యత్రాభిహితో హృదాకాశ ఏవాత్రాపి ద్రష్టవ్యః । ప్రథమాంతపక్షే ఆసమంతాత్ కాశతే స్వప్రకాశత్వేన భాసత ఇత్యా

కాశ స్తథావిధ ఏషపూర్వవాక్యోక్తసత్త్వేనోక్త ఆత్మరూప ఆనన్దో యదిన స్యాత్తదానీంకో హ్యేవకో నామకర్తా దేహస్యాంతర్గత్యేఽన్యాత్ వాగాదీంద్రియైశ్చేష్టేత। అనచేష్టాయామితి ధాతుః కోహి ప్రాణ్యాత్ ప్రాణనరూపశ్వాసాదికర్మకుర్యాత్ చక్షురాదీంద్రియసాధనక క్రియాకర్తృత్వ మాత్మన ఆథర్వణికా ఆమనంతి। ఏషహిద్రష్టాస్ప్రష్టాశ్రోతాఘ్రాతారసయితామంతాబోద్ధాకర్తావిజ్ఞానాత్మాపురుషఇతిలోకే ప్రాణనసదసద్భావయో జీవనమరణదర్శనాత్ప్రాణఏవాత్మేతిమూఢప్రసిద్ధిః। తామేవోప జీవ్య బృహదారణ్యకే ప్రాణాత్మవాదీబాలాకిజీవనమరణయో బ్రహ్మత్వవాదినా అజాతశత్రుణాసహసంవాదంచకార। తతోఽత్రాపివాక్యేదర్శనాదిక్రియాణాంకర్తాప్రాణఇతిభ్రమంవారయితుం ప్రాణ్యాదితి పృథగుక్తం। ఆనందాత్మనోఽసత్త్వేసతి ప్రాణే సాధనేఽపి శ్వాసక్రియాంకః కుర్యాత్। ప్రాణస్య శ్వాసక్రియాం ప్రతికరణత్వమేవ। కర్తృత్వంస్వాత్మనఇత్యయమర్థః। ఉషస్తిబ్రాహ్మణేవిస్పష్టమామ్నాతః। యః ప్రాణేన ప్రాణితి। సతఆత్మా సర్వాంతరఇతి యద్యప్యసంగస్యానందస్యాత్మన ఇంద్రియాదిచేష్టా కర్తృత్వం స్వతోనసంభవతి। తథాపివిజ్ఞానమయోపాధికస్యాత్మనస్తత్సంభవతి। అతశ్చేష్టాదిహేతుత్వాదస్తి బ్రహ్మ। యోఽయంచేష్టాహేతురానందాత్మాస్తి ఏషఏవ సర్వాన్ప్రాణిన ఆనందయతి। పరితోషయతి। అభీష్టవిషయలాభేసతిమనోవిషయాభిముఖ్యం పరిత్యజ్య విషయాంతరాభిలాషోదయాత్పూర్వమంతర్ముఖం ప్రత్యగాత్మానందమనుభవతి। సోఽయం లోకేవిషయానందఇత్యుచ్యతే। అత్రవివేకిజనప్రసిద్ధిర్ద్యోతనార్థోహిశబ్దః। అతస్తద్ధేతుత్వాదపిబ్రహ్మాస్తీత్యభ్యుపగంతవ్యం। ఇత్థంకామయతేత్యాదిభిర్హేతుభిః బ్రహ్మణస్సద్భావసాధనాదస్తినాస్తీత్యయం సంశయోనిరాకృతః॥

అథక్రమప్రాప్తసంశయమవిద్వద్విషయంబహూక్తస్య సద్భావాత్తావదవస్థాప్యఅదావిద్వద్విషయం బ్రహ్మప్రాప్తివిషయసంశయమపాకరోతి।

యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనే భయం ప్రతిష్ఠాం విందతే అథ సోఽభయం గతో భవతీతి।

ఏష జిజ్ఞాసు ఏతస్మిన్ సద్భావ సాధనేన ప్రకృతే స్వానుభవగమ్యే బ్రహ్మణి ప్రతిష్ఠాం స్వాత్మబుద్ధిదార్ఢ్యం యదా విందతే లభతే అథ తదానీం స విద్వాన్ అభయం జన్మమరణాదిభయరహితం ముక్తిపదం ప్రాప్నోతి। ఏవశబ్దేన కాలవిలంబో వ్యావర్త్యతే। యదా జానాతి తదైవ ప్రాప్నోతి। అస్మిన్నర్థే విద్వత్ప్రసిద్ధిం హిశబ్దేన దర్శయతి। అదృశ్యాదివిశేషణైశ్చతుర్భిః బ్రహ్మ విశిష్యతే। చక్షురాదీంద్రియైరగమ్యత్వాదదృశ్యం। అత ఏవ శ్రుతైరామ్నాయతే। నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా ఇతి। ఆత్మ్యమాత్మీయం లింగం చిహ్నం తద్రహితమనాత్మ్యం అనుమానేనాప్యగమ్యమిత్యర్థః। తదప్యన్యత్రామ్నాతం। నిర్వికల్పమనంతం చ హేతుదృష్టాంతవర్జితమితి। యద్యపి శరీరత్రయ జీవాత్మ సంబంధే లింగం। తథాపి నిష్ప్రపంచబ్రహ్మత్వస్యాద్వితీయస్య సాధకం న కించిల్లింగమస్తి నిశ్శేషేణాభిహితం నిరుక్తం తద్విపరీతమనిరుక్తం। న హి బ్రహ్మతత్త్వస్యాభిధాయకః కశ్చిచ్ఛబ్దోఽస్తి యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి శ్రుతేః। అదృశ్యత్వాదివిశేషణైః ప్రత్యక్షత్వానుమానగమ్యత్వం నివారితం। తావతా కృత్స్న కార్యప్రపంచవైలక్షణ్యం సిద్ధం। అనిలయనమనాధారం స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి శ్రుత్యంతరాత్। మూలాజ్ఞానస్య ప్రమాణత్రయగమ్యత్వాభావేపి బ్రహ్మణ్యాశ్రితత్వాత్ సాధారణత్వమస్తీతి తద్వైలక్షణ్యార్థమనిలయనమిత్యుచ్యతే। అభయం ప్రతిష్ఠామిత్యభయపదదానేన ద్వైతరాహిత్యముచ్యతే। బిభేత్యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా భయం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తం వస్తు కథ్యతే। ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుత్యా అహమన్యో బ్రహ్మ చాన్యదిత్యేవం రూపం ద్వైతచింతనం భయం। తద్రహితమభయం భవతి। తద్యథా భవతి తథా ప్రతిష్ఠాం విందత ఇతి యోజనీయం॥

విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చ యేన యథా సంశయో నిరాకృతః ఏవము

విదుషో బ్రహ్మప్రాప్త్యభావనిశ్చయేన సంశయమపాకరోతి।

యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమంతరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతీతి।

ఉచ్ఛబ్దోఽపిశబ్దార్థే వర్తతే । అరశబ్దోఽల్పవాచీ అంతరశబ్దో భేదవాచీ ఏష లౌకికః పుమాన్ ఏతస్మిన్ బ్రహ్మణి అరమల్పమపి అంతరం భేదం స్యాదితి కృత్వా యదా కురుతే స్వస్మాద్భేదేన బ్రహ్మ పశ్యతి తదైవ తస్య జన్మమరణాది సంసారభయం భవతి । జీవబ్రహ్మభేదస్య వాస్తవత్వాభిప్రాయేణాల్పమపీత్యుక్తం । భేదదర్శనస్య సంసారాస్త్రాశ్రిస్యాంతరప్రసిద్ధిం హిశబ్దేన దర్శయతి । మృత్యోః స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి । బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మ వేదేత్యాద్యాః శ్రుతయో ద్రష్టవ్యాః॥

నను యః పుమాన్ కర్మకాండార్థం తదితరముపాస్యం సగుణం బ్రహ్మ వా జానాతి । తస్యాపి విద్యావత్త్వేన నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానివన్ముక్తిం ప్రాప్నోతీత్యాశంక్య నిరాచష్టే॥

తత్త్వేవ భయం విదుషోఽమన్వానస్యేతి।

తుశబ్దో ముక్తిశంకాం నివర్తయతి । విదుషోఽమన్వానస్య ఆత్మత్వేన బ్రహ్మతత్త్వమజానతః కర్మకాండార్థం సగుణభేదదర్శిత్వాత్తదేవ భయమితి । అత్యంతమూఢస్యేవ జన్మమరణాది సంసారభయం భవతి॥

విద్యాంతరయుక్తస్యాపి బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానం హి తస్య భయమిత్యస్మిన్నర్థే శ్లోకముదాహరతి॥

తదప్యేష శ్లోకో భవతి భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః । భీషాఽస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి।

యః పూర్వస్మిన్ జన్మని ప్రతిష్ఠే జ్ఞానకర్మణీ అనుష్ఠాయాస్మిన్ జన్మని వాయుదేవత్వేనోత్పన్నస్సోఽయం తథావిధమహిమాన్వితోఽపి స్వస్మాదంతర్యామిరూపాద్బ్రహ్మణో భీషా భయేన । నిరంతరం వాతః పవతే। అస్మా

ద్బ్రహ్మణోభీషాభయేన సూర్యస్సంతతముదేతి । అస్మాదంతర్యామిరూ
పాద్బ్రహ్మణోభీషాభయేన నిరంతరమనలోగ్నిస్సంచరతి। ఏవం వాయు
సూర్యాగ్నిషు యోజితమేవ ఇంద్రాదిషు యోజనీయం । అగ్నిశ్చేంద్రశ్చ
స్వవ్యాపారం కురుత ఇతి శేషః । ఉక్తదేవతాచతుష్టాపేక్షయా మృత్యోః పం
చమత్వం । స చ క్షీణాయుషః ప్రాణినో నాశయితుం తత్ర తత్ర సహసా ధావ
తి । యద్యప్యసంగస్య నిర్గుణస్య బ్రహ్మణో భయహేతుత్వం నాస్తి । త
థాపి మాయోపాధికస్యాంతర్యామిత్వేన తత్సంభవతి । తదుక్తం । వార్తి
కకారైః । నియమ్యకార్యమాపేక్ష్య నియంతైవ తమోపధిరితి శ్రుత్యంతరం
చ యో వాయౌ తిష్ఠన్ వాయోరంతరో యం వాయుర్న వేద యస్య వాయుశ్శ
రీరం యో వాయుమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇతి।
కించ ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠ
త ఇత్యుదాహార్యం అస్య చ భయహేతోర్నియామకస్యాంతర్యామిణో
బ్రహ్మత్వం ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే చింతితం। ప్రధానం జీవ
ఈశో వాంతర్యామీ జగత్ప్రతి । కారణత్వాత్ప్రధానం స్యాజ్జీవో వా క
ర్మణో ముకాత్ । జీవైకత్వామృతత్వోక్తేరంతర్యామీ పరేశ్వరః। ద్రష్టృ
త్వాదేర్న ప్రధానంసజీవోపి నియమ్యతః । బృహదారణ్యకే పంచమాధ్యా
యే । యాజ్ఞవల్క్య ఉద్దాలకం ప్రత్యాహ। యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా
అంతరో యం పృథివీ న వేద। యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమంతరో యమ
యత్యేష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇతి। తత్ర పృథివ్యాది జగత్ప్రతి యోంతర్యా
మీ శ్రూయతే । తస్మింస్త్రిధా సంశయే సతి ప్రధానమితి ప్రాప్తం తస్య ప్రధా
నస్య జగదుపాదానత్వేన స్వకార్యం ప్రతి నియామకత్వసంభవాత్। అథవా
జీవోంతర్యామీ స హి ధర్మాధర్మస్వరూపం కర్మానుష్ఠితవాన్ । తత్ర జీవక
ర్మణోగ్మధ్యేకగ్మస్వఫలదానాయ ఫలభోగసాధనం జగదుత్పాదయతి । అతః
కర్మద్వారా జగదుత్పాదకత్వాజ్జీవోంతర్యామీతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఏష త
ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇత్యంతర్యామిణో జీవతాదాత్మ్యమమృతత్వం చ

శూయతే । తథాపృథివ్యంతరిక్షాదిషు సర్వవస్త్వంతర్యామిత్వాపదేశే
నసర్వవ్యాపిత్వంప్రతీయతె । తేభ్యో హేతుభ్యోం తర్యామీ పరమేశ్వరః
నప్రధానస్యాంతర్యామిత్వం సంభవతి । అదృష్టోద్రష్టా అశ్రుతశ్శ్రోతా
అమతోమంతా ऽविజ్ఞాతో విజ్ఞాతేతి ద్రష్టృత్వ శ్రోతృత్వాద్యవగమాత్ ।
అచేతస్య ప్రధానస్య తదసంభవాత్ । నాపిజీవోంతర్యామీయ ఆత్మాన
మంతరోయమయతీతి జీవస్యనియమ్యత్వ శ్రవణాత్ । తస్మాదంతర్యామీపర
మేశ్వరః । ఏతస్మాద్భయ మజ్ఞానిన ఏవనతుతత్త్వవిదః । తదేవం ప్రశ్నా
నాం సర్వేషాం ఉత్తరంసంపన్నం । పూర్వత్రయదుక్తం సోశ్నుతేసర్వా
న్కామాంత్సహేతి । యదపిరసోవైస ఇత్యానందరూపత్వం సూచితం॥

తదుభయంనిర్ణేతుం విచారమవతారయతి॥

సైషానందస్య మీమాంసాభవతీతి ।

తచ్ఛబ్దేన మీమాంసాయాః శ్రుత్యంతర ప్రసిద్ధిఃప్రదర్శ్యతే । బృ
హదారణ్యకేపి సయోమనుష్యాణాగ్ం రాద్ధస్సమృద్ధోభవత్యన్యేషా మధి
పతి స్సర్వైర్మానుష్యకైః ర్భోగైస్సంపన్నః తమస్సమనుష్యాణాం పరమ
ఆనంద ఇత్యాదినా ఆనందనిర్ణయః ప్రపంచితః । రాద్ధోదేహేంద్రియాది
పాటవ లక్షణసిద్ధ్యుపేతః సమృద్ధో విద్యాదిగుణసంపన్నం । ఏతచ్ఛబ్దేనా
నంతర గ్రంథేవక్ష్యమాణతాం దర్శయతి । కిమయం బ్రహ్మానందోనామ
లౌకికానందవ ద్విషయ విషయి సంబంధేనజన్యతే అహోస్విత్ స్వాభావి
క ఇత్యేషా మీమాంసాప్రవర్తతే । తత్ర స్వాభావికం బ్రహ్మానందం నిశ్చే
తుం తద్ద్వారభూతానందాః క్రమేణోపన్యస్యంతే । ఏతేషాంవక్ష్యమాణా
నందానాం బ్రహ్మానందలేశత్వాత్తన్నిశ్చయేద్వారత్వ ముపపన్నం । తల్లే
శత్వంచైవద్రష్టవ్యం । అవిద్యయాత్మవివేకే తిరస్క్రియమాణే సత్యుత్కృ
ష్యమాణాయాంచా విద్యాయాం హిరణ్యగర్భమారభ్య మనుష్యపర్యంతే
షుజీవేషు బ్రహ్మానందః కర్మవశాద్విషయ సాధనసామగ్రీ సంబంధవశా
చ్చ యథావిజ్ఞానం విభావ్యమానతయా క్షీయమాణశ్చంచలో వ్యవస్థి

తో లౌకికస్సంపద్యతే । సఏవపునర విద్యాకామ కర్మాపకర్షేణ మనుష్య గంధర్వాది హిరణ్యగర్భపర్యంతా నూత్తరోత్తర భూమిషుశతగుణోత్కర్షయుక్తోవిద్వచ్ఛ్రోత్రియ ప్రత్యక్షోవిభావ్యతే । విద్యయాత్వ విద్యాకృత విషయి విషయ విభాగేనిరస్తేసతి స్వాభావికః పరిపూర్ణ ఏకఏవానందోవతిష్ఠతే॥

తస్యద్వారభూతేషు విషయానందేషు అస్మత్ప్రసిద్ధమానందమాదౌ తావద్దర్శయతి॥

యువాస్యాత్సాధు యువాధ్యాయకః । ఆశిష్ఠోదృ
ఢిష్ఠోబలిష్ఠః । తస్యేయంపృథివీసర్వా విత్తస్యపూ
ర్ణాస్యాత్ । స ఏకో ఆనంద ఇతి

మనుష్యస్యబాల్యే విషయగుణా నభిజ్ఞానాత్ స్రక్చందన వనితాది విషయోద్భూతానందోనాస్తి । వార్ధకేతదభిజ్ఞస్యాపి భోక్తుమశక్తత్వాదసౌనాస్తి । అతోయౌవనమేవ పరిశిష్యత ఇత్యభిప్రేత్యయువాస్యాదిత్యుక్తం యౌవనేపికురూపత్వ క్రోధాదిగ్రస్తస్య దుఃఖబాహుల్యాత్తద భావాయ సాధుయువేత్యుచ్యతే । తాదృశస్యాపి చతుష్షష్టికళా విద్యాస్వేకస్యాఃకళాయా అప్యభావేదుఃఖంభవేదితి తద్వ్యావృత్త్యర్థ మాధ్యాయక ఇత్యుక్తం । విద్యావతోపికార్యేషు మందప్రవృత్తే రగ్నిమాంద్యాదినా భోజనాదారుచి హీనస్యవాసుఖం నసంభవతీతి తన్నివృత్త్యర్థమాశిష్ఠ ఇత్యుక్తం । ఆశుతమస్సర్వకార్యేషు శీఘ్రంప్రవృత్త ఇత్యర్థః । యద్వాసర్వేషు భోజ్యద్రవ్యేషు రుచిబాహుళ్యేనాశితృత మస్సమ్యగ్భోజనచతుర ఇతితాదృశస్యాపి మనోదార్ఢ్యాభావే సతి యుద్ధాదౌ భీతిస్స్యాదితి తద్వారణాయ దృఢిష్ఠ ఇత్యుక్తం । ధైర్యయుక్తోపి శారీరబల హీనోశ్వారోహణాదిష్వశక్తస్స్యాదితి తద్వారయితుంబలిష్ఠ ఇత్యుక్తం ఏతేనభోక్తృత్వసంపత్తిరుక్తా । తస్యేయమితిభోగ్యసంపత్తిరుచ్యతే । చతుర్దిక్షుసముద్రవేష్టితాయాపృథివీసాసర్వాపివిత్తస్యపూర్ణాభోగ్యద్రవ్య

జాతేనపూరితాపతచ్చాన్యేషామధిపతి రిత్యాదికస్య శ్రుత్యంతరోక్తస్యోప లక్షణం । యదికస్యచిత్సార్వభౌమస్యైతల్లక్షణం సర్వంసంభవేత్ తదా సీమయంమానుషానందోభవతి । ఇతోర్వాచీనాదుఃఖమిశ్రత్వాదానందా ఏవనభవంతి । నఖలుయథోక్తసార్వభౌమాదన్యః కశ్చిదపిసర్వతృప్తిమాను పలభ్యతే । ఆనందోనామతృప్తిస్తస్యాశ్చవిషయాభిలాషోవిరోధీ । సచా లబ్ధవిషయేకస్యచిత్కస్మింశ్చిదవశ్యంభవత్యేవ । సార్వభౌమస్యతుసర్వవి షయాణాం మనుష్యలోకవర్తినాం లబ్ధత్వేన విరోధ్యభిలాషాభావాన్నిర్వి ఘ్నాతృప్తి రభివ్యజ్యతే॥

ఏవంచ సతియావద్యావదభిలాష నివృత్తిరుత్కృష్టాభవతి తావత్తా వదానందోప్యుత్కృష్యతే। ఏతదేవాభిప్రేత్య పూర్వోక్తాన్మనుష్యానుభూ తాదానందాదధికానందముదాహరతి॥

తే యేశతంమానుషా ఆనందాః స ఏకోమనుష్య
గంధర్వాణా మానందః । శ్రోత్రియస్యా కామ
హతస్యేతి ।

శతసంఖ్యాకా యేసంభవంతి సోయమానందసంఘోమనుష్య గం ధర్వాణామేక ఆనందోభవతి । శతసంఖ్యాకేషుసార్వభౌమేషు యావతీ తృప్తిస్తావతీతృప్తిర్మనుష్య గంధర్వస్యైకస్యైవ విద్యతే । అస్మిన్క ల్పేమనుష్యాస్సంతః విద్యాకర్మవిశేషానుష్ఠానేన గంధర్వత్వం ప్రాప్తామ నుష్య గంధర్వాస్తేతే హ్యంతర్ధానాదిశక్తియోగేనమనుష్యేభ్యఉత్కృ ష్టాః । సచోత్కర్షః వార్తికేదర్శితః । సుగంధినఃకామరూపా అంత ర్ధానాదిశక్తయః । నృత్తగీతాదికుశలా గంధర్వాస్స్యుర్న లౌకికాఇతి । తతస్తేషాంమనుష్యవదానంద ప్రతిఘాతోప్రాయేణనాస్తి । కదాచిత్ప్ర సక్తస్యాపి పరిహారాయ సాధనసంపత్తిజ్ఞానతురస్తి।తథాసతిచిత్తప్రసాద విశేషాత్సుఖవిశేషాభివ్యక్తిరుపపద్యతే । సార్వభౌమస్యమనుష్యత్వేనతదీ యానందస్య ప్రత్యక్షత్వేనాస్మాభిరపేక్షితుం శక్యత్వాన్న తత్రశ్రోత్రియ

ఉదాహృతః। మనుష్యగంధర్వాస్త్వంతరిక్షలోకవాసినః। యక్షగంధర్వాప్సరోగణసేవితమంతరిక్షమితి శ్రుత్యంతరాత్ । అతస్తదానందస్యాప్రసిద్ధత్వాత్తస్య ప్రసిద్ధిం మనుష్యలోకే దర్శయితుం శ్రోత్రియ ఉదాహ్రియతే శ్రోత్రియో వేదశాస్త్రపారంగతః। శ్రోత్రియశ్ఛందోఽధీత ఇతి పాణినిసూత్రితత్వాత్ । సహి సర్వేషు లోకేషు వర్తమానస్యానందహేతోర్విషయస్యభోగే ప్రయాససాధ్యత్వసాతిశయత్వానిత్యత్వదోషాన్ ప్రత్యక్షశాస్త్రానుభవాభ్యాం నిశ్చిత్య తత్ర నిస్పృహో భవతి తథా సతి మనుష్యగంధర్వలోకగతాన్విషయాన్భుంజానస్యయావానానందస్తావాన కామహతవిద్వచ్ఛ్రోత్రియస్యాపివిద్యతే । అకామహతత్వం గంధర్వలోకానభిజ్ఞస్య మూఢస్యేదానీం విద్యమానమపి కాలాంతరే శాస్త్రాద్గంధర్వలోకకామాభిజ్ఞస్య తల్లోకభోగేచ్ఛాయాముత్పన్నాయాం నివర్తతే శ్రోత్రియస్యతు తద్దోషదర్శినః కదాచిదపి కామానుత్పత్తేరకామహతత్వం సుస్థం। నను గంధర్వస్య నృత్యగీతాదిభిస్తదా కదాచిచ్చిత్తవృత్త్యుల్లాసలక్షణః హర్షశబ్దాభిధేయ ఆనంద ఉత్పద్యతే । సత్వసావకామహతస్య శ్రోత్రియస్యవిద్యత ఇతి చేన్మాభూదయం హర్షః । తస్యవృత్త్యాద్యానందస్య క్షణికత్వేన చిత్తవికారరూపత్వే నాత్రముఖ్యానందస్యాభావాత్ విషయప్రాప్త్యతదిచ్ఛాయాం నివృత్తాయాం హర్షవికారేషుచ శాంతేషు యాతృప్తిభంగిరనుగచ్ఛతి సైవముఖ్యానందః । తథాచస్మర్యతే యచ్చకామసుఖం లోకే యచ్చదివ్యంమహత్సుఖం తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం । ఇతి తృప్తిరూపశ్చానందో గంధర్వసమానో కామహతస్య శ్రోత్రియస్యవిద్యతే । యథోక్త పర్యాయవదుత్తరేష్వపి పర్యాయేషు చిత్తప్రసాదాతిశయమనుసృత్య తృప్తిలక్షణస్యానందస్యావిర్భావాతిశయోవ్యాఖ్యేయః॥

తత్ర తృతీయం పర్యాయమాహ

తేయేశతం మనుష్యగంధర్వాణామానందాః సఏ

కో దేవ గంధర్వాణామానందః । శ్రోత్రియస్యాకా
మహతస్యేతి ।

సృష్టికాల ఏవ దేవలోకే సముత్పన్నాగాయకా దేవగంధర్వాః॥
చతుర్థం పర్యాయమాహ॥

తేయేశతం దేవగంధర్వాణామానందాః । స ఏక
పితౄణాం చిరలోకలోకానామానందః । శ్రోత్రి
యస్యాకామహతస్యేతి।

చిరకాలస్థాయిలోక శ్చిరలోకః । తమాల్లోకయంత ఇతి చిరలోక
లోకాః॥

పంచమం పర్యాయమాహ॥

తేయేశతం పితౄణాం చిరలోకలోకానా మానం
దాః । సఏక ఆజానజానాం దేవానా మానందః ।
శ్రోత్రియస్యాకామహతస్యేతి।

పితృలోకాదూర్ధ్వభావీ కశ్చిదాజానాఖ్యోదేవదేశవిశేషః। తత్రో
త్పన్నా ఆజానజాః॥

షష పర్యాయమాహ

తేయేశతమాజానజానాం దేవా నామానందాః । సఏకః కర్మదేవా
నామానందః । యేకర్మణా దేవానపియంతి। శ్రోత్రియస్యాకామహతస్యేతి

ఆజానదేవభోగాదపిఉత్తమంభోగంప్రాప్తుం యేవైదికం కర్మవిశే
షమనుష్ఠాయ దేవానపి యంతిప్రాప్నువంతి తేకర్మదేనాఖ్యాదేవాః

సప్తమంపర్యాయమాహ

తేయేశతంకర్మదేవానాందేవానామానందాః। సఏకో దేవానామా
నందః । శ్రోత్రియస్యాకామహతస్యేతి

త్రయస్త్రింశద్ధవిర్భుజోత్ర దేవశబ్దేన వివక్షితాః
అష్టమంపర్యాయమాహ

తే యే శతం దేవానామానందాః। స ఏక ఇంద్రస్యానందః। శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి

ఇంద్రో హవిర్భుజాం దేవానాం స్వామీ

నవమం పర్యాయమాహ

తే యే శతమింద్రస్యానందాః। స ఏకో బృహస్పతేరానందాః। శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి

బృహస్పతిరింద్రస్యాచార్యః।

దశమం పర్యాయమాహ॥

తే యే శతం బృహస్పతేరానందాః। స ఏకః ప్రజాపతేరానందాః శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి॥

ప్రజాపతిర్విరాట్ పురుషః।

ఏకాదశం పర్యాయమాహ॥

తే యే శతం ప్రజాపతేరానందాః। స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనందః। శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేతి॥

బ్రహ్మా హిరణ్యగర్భః। కృత్స్నసంసారమండలవ్యాపీ। సమష్టివ్యష్టిరూపస్సూత్రాత్మా సచ శరీరిణాం మధ్యే ప్రథమః। హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీదితి శ్రుతేః। స వై శరీరీ ప్రథమస్స వై పురుష ఉచ్యతే। స ఏకో భూతభ్రూతి పతిరీశస్సూత్రం విరాట్స్మృతః। విశ్వః కాలో విశ్వనేతా ఇతి స్మృతేశ్చ। తేన సాంసారిక ఆనందోత్కర్షస్తత్ర హిరణ్యగర్భే విశ్రామ్యతి। ఉక్తరీత్యా శ్రోత్రియే సర్వేషామానందానాం సద్భావేన సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాంత్సహేత్యయమర్థ ఉపపాదితో భవతి। తదేవం పరమానందద్వారభూతః సాంసారిక ఆనందోత్కర్ష ఆగమేన శ్రోత్రియప్రత్యక్షేణ చోదాహృతః।

అథ బోధనీయం పరమానందం దర్శయతి॥

స యశ్చాయం పురుషే। యశ్చాసావాదిత్యే స ఏక ఇతి॥

పురుషశబ్దేన బుభుత్సుర్మనుష్యో వివక్షితః । తస్మిన్ పురుషే కశ్చిదానందో విద్యతే । తత్సద్భావే యౌక్తిక ప్రసిద్ధిరనుభవ ప్రసిద్ధిశ్చ సోఽయమిత్యేతాభ్యాం శబ్దాభ్యాం క్రమేణ నిర్దిశ్యేతే । తత్ర యౌక్తిక ప్రసిద్ధిః ప్రపంచితా । ఆత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతీతి ప్రతిజ్ఞాయ పతిజాయాపుత్రవిత్తాది రూపస్య సర్వభోగ్యజాతస్య ఆత్మభోగ్యసుఖశేషతయా ప్రియత్వే సతి ఆత్మనః పరమప్రీతివిషయత్వేనానందరూపత్వ ముపపాదితం భవతి । తథా సర్వదాహం భూయాసం కదాచిదపి మమాసత్త్వం మాభూదిత్యేవమాత్మన ఆనందరూపత్వం సర్వైః ప్రాణిభిరనుభూయతే । చకారో బుభుత్సుసజాతీయ ప్రాణ్యంతరగతానందసముచ్చయార్థః । తేనాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికానందశ్చ సర్వోప్యానందస్సంగృహీతో భవతి వేదే ప్రాయేణాస్మాల్లోకాదముం లోకమిత్యాదావిదమదశ్శబ్దౌ ప్రత్యక్షపరోక్షవాచకౌ । తతోఽత్రాపి పరోక్ష ఆదిత్యదేహావస్థిత ఆనందోఽప్యసావిత్యనేన శబ్దేన వివక్షితః । అపరశ్చకార ఆదిత్యసజాతీయ దేవతాంతరగతానంద సముచ్చయార్థః । తేనాధిదైవికస్సర్వోప్యానందస్సంగృహీతో భవతి । ఏవం చ సతి అధ్యాత్మమధిభూతమధిదైవం చ సర్వేషూపాధిషు యోఽయమానందోఽస్తి స సర్వోఽపి స్వరూపేణైక ఏవ మానుషానందో దేవానంద ఇత్యేవముపాధిపరామర్శపురస్సరమేవ హి భేదః ప్రదర్శితః । ప్రతీయతే । యథా ఘటాకాశో మఠాకాశ ఇత్యేవముపాధిపరామర్శా దేవ తదంతరత్వ లక్షణో భేదస్తద్వత్ । సర్వోఽయమఖండైకరసో బ్రహ్మానందస్తదీయో హిరణ్యగర్భాది స్థావరాంతోపాధికృతశ్చ భేదస్త్వసత్యం తదేవ స్పష్టమామ్నాతః । ఏషోఽస్య పరమానంద ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి । యస్యాఖండైకరసస్య సముద్రస్థానీయానందస్య తత్పతితబిందుస్థానీయా హిరణ్యగర్భాద్యానందాః సోఽయమేక ఆనందో బుభుత్సుభిర్బోద్ధవ్య ఇత్యేవం మీమాంసాయాం నిర్ణయస్సంపన్నః ।

యథోక్తానందవేదనస్య ఫలం దర్శయతి ।

స య ఏవంవిత్ । అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య ఏతమన్నమ
యమాత్మానముపసంక్రామతి। ఏతం ప్రాణమయ
మాత్మానముపసంక్రామతి । ఏతం మనోమయ
మాత్మానముపసంక్రామతి ఏతం విజ్ఞానమయమా
త్మానముపసంక్రామతి ఏతమానందమయమా
త్మానముపసంక్రామతీతి ।

యః పుమానేవముక్తప్రకారేణ నిజానందం వేత్తి స పుమాంస్తేనైవ క్రమేణ తమానందం ప్రాప్నోతి । సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం బ్రహ్మ స్వకీయమాయాశక్తివశాదాకాశాదికమస్మద్దేహాంతం జగత్సృష్ట్వా దేహాదిపంచకోశరూపాయాం గుహాయాం ప్రవిష్టమివాభ్యంతరే నిరుపాధికరూపేణ సాక్షాత్కారంసత్ అవతిష్ఠతే । తచ్చాఖండైకరసం పరమానందస్వరూపమిత్యేవముక్తప్రకారం విదితవత అనందప్రాప్తౌ క్రమోఽభిధీయతే । భోక్తా భోగ్యం చేతి ద్వివిధం జగత్ బ్రహ్మణా సృష్టం । తత్ర ప్రత్యక్చైతన్యరూపమాత్మానమారభ్య దేహపర్యంతోఽహం ప్రత్యయగమ్యో జగద్భాగో భోక్తా । దేహాద్బహిరిదం ప్రత్యయేనావలోక్యమానపుత్రభార్యాదిరూపో జగద్భాగో భోగ్యః। తత్ర యద్యప్యాత్మవ్యవహారోఽస్తి । తదీయసుఖదుఃఖయోరహం సుఖీ దుఃఖీత్యేవం సర్వైరభిమన్యమానత్వాత్తథాపి పుత్రాదిషు స్వస్మాద్భేదస్య విస్పష్టం భాసమానత్వాద్గౌణమేవాత్మత్వం న ముఖ్యాత్మత్వమిత్యభిప్రేత్య శ్రుతిస్తత్రాత్మబుద్ధిం నిరాసయితుమన్నమయమాత్మానముపదిదేశ బుభుత్సురపి తదేతదవగమ్యాస్మాల్లోకాదిదం ప్రత్యయేనావలోక్యమానాత్ । పుత్రాదేః ప్రేత్య ప్రత్యావృత్యాత్ర నిరపేక్షో భూత్వాన్నమయం శ్రుతిబోధితమేవముపసంక్రామతి ప్రాప్నోతి । పుత్రాదిసుఖదుఃఖయోస్స్వకీయత్వాభిమానం పరిత్యజ్య దేహమాత్రే పర్యవస్యతీత్యర్థః । ఏవం క్రమేణ ప్రాణమయాద్యుపసంక్రమణం ద్రష్టవ్యం । ఆనందమయముపసంక్రమ్య తత్రాపి ప్రియాదిచతుష్టయం క్రమేణ పరిత్యజ్య బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యు

త్తే అఖండైకరసానందే పర్యవస్యతీత్యర్థః నన్వేవంవిచ్ఛబ్దేన కింపరమాత్మా వివక్షితః। కింవాతతోన్యః కశ్చిత్ । నాద్యః తస్య పరమాత్మనో వేదితవ్యత్వే నవేదితృత్వానుపపత్తేః। నద్వితీయః। తత్త్వమసీత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్। నైషదోషః। పరమాత్మనఏవ దేహేంద్రియాద్యుపాధివిశిష్టత్వాకారేణ వేదితృత్వ మఖండైకరసానందరూపేణ వేద్యత్వమిత్యుభయోపపత్తేః। నను య ఏవంవిత్స ఉపసంక్రామతీతి శ్రూయతే। సంక్రమణంనామ దృఢతరసంయోగరూపప్రాప్తిః। జలూకాతృణేనసంక్రామతీత్యాదౌ లోకే తథాదృష్టత్వాత్ । నహిదేహేంద్రియాద్యుపాధి విశిష్టస్య వేదితు రన్నమయాదిషు యథోక్తసంక్రమణం సంభవతీతిచేన్న సంక్రమశబ్దే నాత్రభ్రాంతివినాశలక్షణస్యావిద్యాఫలస్య వివక్షితత్వాత్! తథాచభాష్యకారైరుక్తం। ఏతస్మిన్నవిద్యావిభ్రమనాశే సంక్రమశబ్ద ఉపచర్యతే। ఇతి। నహిముఖ్యవస్తుసంక్రమణస్య వేదనమాత్రం సాధనంభవతి। కజ్జలమిదమిత్యాది విజ్ఞానమాత్రేణాతత్సంక్రమణాదర్శనాత్ । అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్యేత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రథమపర్యాయేబాహ్యపుత్రాది విషయభ్రాంతివినాశోభిహితః । ఇతిచేదేవంతర్హి అన్నమయసంక్రమణోక్త్యా పుత్రాదిభ్రమస్య పునరనుత్పత్తిర్వివక్షితాం। అతఏవాస్మాభిర్దేహమాత్రే పర్యవస్యతీతి సంక్రమణాభిప్రాయోభిహితః। అనేనైవన్యాయేన ప్రాణమయాత్మ వేదనేనతి అన్నమయాత్మభ్రమస్యపునరనుత్పత్తిః। ప్రాణమయసంక్రమణం। ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం। అన్నమయాదేర్ముఖ్యాత్మత్వాభావేపి అహంప్రత్యయగమ్యత్వలక్షణభ్రాంతేః। ప్రతీయమానత్వమభ్యుపేత్యాన్నమయమాత్మాన మిత్యాత్మశబ్దః ప్రయుక్తః। ఆనందమయకోశగతస్య ప్రియాద్యవయవ చతుష్టస్యాధారేముఖ్యానందే బ్రహ్మణ్యవాఙ్మనసగోచరత్వ మభిప్రేత్యవిద్యమాతత్సంక్రమపినమణంశ్రుత్యానోక్తం।

అథాభిప్రేత మవాఙ్మనసగోచరత్వంస్పష్టీకర్తుం శ్లోకముదాహరతి।

తదప్యేవశ్లోకో భవతి । యతో వాచో నివర్తంతే
అప్రాప్య మనసా సహ ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వా
న్నబిభేతి కుతశ్చనేతి॥

మనోమయప్రస్తావే శ్లోకోయం వ్యాఖ్యాతః। తద్వ్యాఖ్యానమనుసం ధేయం। కించ వాచోభిధాయకాశ్శబ్దాః తే చ సవికల్పేషు వస్తుషు వ్యుత్పన్నాః ప్రయోక్తృభిర్వస్తుత్వసామాన్యాన్నిర్వికల్పకేపి బ్రహ్మణి ప్రకాశనాయ ప్రయుజ్యమానా అప్రాప్యానభిధాయ నివర్తంతే । స్వకీయాభిధానసామర్థ్యాద్ధీయంతే । మనశ్చాతీంద్రియే శబ్దానుసారేణ సర్వత్ర ప్రవర్తతే। నతు స్వాతంత్ర్యేణ । తథా సతి అత్ర బ్రహ్మణి శబ్దేషు నివృత్తేషు తైస్సహ స్వయమపి నివర్తతే । అతో బ్రహ్మానందస్య హిరణ్యగర్భానందాదావిశ్యాదేతావదయమితి వక్తుమధిగంతుం వా న శక్యతే । తాదృశం బ్రహ్మణ స్స్వరూపభూతానందం లక్షణా వృత్త్యా శబ్దేషు బోధయత్సు సత్సుతథైవ మనసాయః పుమాన్వేత్తి స పుమాన్కుతోపి న బిభేతి । పూర్వత్రాన్నమయాద్యుపాసనా ప్రస్తావానుసారేణ మనోమయోపాధి విశిష్టబ్రహ్మోపాసకస్యైవ జన్మని జన్మాంతరే వా కదాచిదపి భీతిర్నాస్తి ప్రసక్తాయా భీతేః ప్రతీకార సద్భావాదిత్యభిప్రేత్యోక్తం । ఇహ త్వద్వితీయానందం వేదాంతవాక్యం ప్రమాణతో విజానతో భయకారణమేవ నాస్తీత్యభిప్రేత్య కుతశ్చనేత్యుక్తం । ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుత్యా స్వాశ్రిత్యోక్తం న స్తుభయకారణం తచ్చాద్వితీయే బ్రహ్మణి నాస్తీత్యభిప్రాయః యదుక్తం । వాక్యవృత్తికారైః । త్వమర్థమేవం నిశ్చిత్య తదర్థం చింతయేత్పునః। అతద్వ్యావృత్తిరూపేణ సాక్షాద్విధిముఖేనచ । తత్ర సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యే తద్విధిముఖం తస్మిన్ విధిరూపేణ బోధే గుణానామానందస్వయంజ్యోతిష్ట్వానంతత్వ వ్యాపకత్వ పూర్ణత్వాదీనాం ఉపసంహారః పూర్వముదాహృతః । యతో వాచో నివర్తంత ఇత్యతద్వ్యావృత్తిరూపం। తస్మిన్ అస్థూల మనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమిత్యాదీనాముప

సంహారస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితం । నిషేధానామసంహారస్సంహారో వాస్త్యసంహృతిః ఆనందాదివదాత్మత్వం నైషాం సంభావ్యతే యతః। శ్రుతానామాహృతానాంచ నిషేధానాం సమాయతః । ఆత్మలక్షణతా తస్మాద్దార్ఢ్యాయాస్తూపసంహృతిః । అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమిత్యాదినా బ్రహ్మబోధనాయ గార్గిబ్రాహ్మణే కేచిన్నిషేధాః శ్రుతాః తథా కఠవల్లీషు అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథారసం నిత్యమగంధవచ్చ యదితి । అనాద్యనంతం మహతః పరం ధ్రువం నిచాయ్య తన్మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యత ఇతి । ఏవమన్యత్రాప్యుదాహార్యం తత్ర నిషేధానాం పరస్పరముపసంహారో నాస్తి। ఆనందసత్యత్వాది ధర్మవదాత్మ స్వరూపత్వాభావేన ఉపసంహారే ప్రయోజనాభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః । యథా స్వశాఖాయాం శ్రూయమాణానాం నిషేధానామాత్మస్వరూపత్వాభావేపి ఆత్మోపలక్షకత్వం తథా శాఖాంతరేభ్య ఉపసంహృతానాం నిషేధానామపి తత్సమానం । నచ స్వశాఖోక్త నిషేధైరేవ ఉపలక్షణసిద్ధౌ నిషేధాంతరోపసంహార వైయర్థ్యం । దార్ఢ్యార్థత్వాత్ అన్యథా సర్వశాఖాయామపి ద్విత్రిప్రతిషేధమాత్రేణ తత్సిద్ధావితరనిషేధానాం వైయర్థ్యం ప్రసజ్యేత। తస్మాన్నిషేధా ఉపసంహర్తవ్యాః ।ఉపసంహృతే నేతి నేతీతి నిషేధే కశ్చిద్విశేషస్తత్రైవ ద్వితీయపాదే చింతితః । బ్రహ్మాపి నేతి నేతీతి నిషిద్ధమథవా నవా। ద్విరుక్త్యా బ్రహ్మజగతీ నిరుధ్యేతే ఉభే అపీ విష్నేయం నేతి శబ్దోక్త్యా సర్వదృశ్యనిషిద్ధయే । అనిదంత్వం చ బ్రహ్మణః శిష్యతేవధి। ద్వేవావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తంచామూర్తం చేత్యస్మిన్ బ్రాహ్మణే మహతా ప్రబంధేన పృథివ్యప్తేజో లక్షణం మూర్తమమూర్తరూపం వాయ్వాకాశాది లక్షణమమూర్తమమూర్తరూపమితి ప్రపంచ్యాంతే బ్రహ్మోపదేష్టుమిదముక్తం అథాత ఆదేశో నేతి నేతీతి అస్యాయమర్థః। రూపద్వయకథనానంతరం రూపిణో బ్రహ్మణో వక్తవ్యత్వాన్నేతి నేతీత్యయం బ్రహ్మోపదేశ ఇతి తత్ర రూపి రూపయోర్మధ్యే పూర్వ

ప్రపంచితస్య జగత ఏకస్యైవ నిషిద్ధత్వే సతి ద్వితీయో నేతిశబ్దో నిరర్థకస్స్యాదతో ద్వితీయేన నేతి శబ్దేన బ్రహ్మాపి నిషిధ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । న తావద్ద్వితీయస్య నిషేధస్య వైయర్థ్యం । వీప్సార్థత్వాత్ । సత్యాం చ వీప్సాయాం యద్యద్దృశ్యం తత్సర్వం బ్రహ్మ న భవతీతి నిషిద్ధం భవిష్యతి । అంతరేణ తు వీప్సామేకేన నకారేణ మూర్తామూర్తయోః ప్రకృతత్వేన నేతిశబ్దనిర్దేశాహయోర్నిషేధే సతి మూర్తాద్యభావస్య మూలాజ్ఞానస్య చ నిషేధాత్తయోర్బ్రహ్మత్వం ప్రసజ్యేత । నను సత్యామపి వీప్సాయాం అస్త్యేవ దోషః । వీప్సాయా నిరంకుశత్వాద్బ్రహ్మాపి నిషిధ్యత ఇతి యదుక్తం తన్న బ్రహ్మణో నిషేధ్యత్వాభావేన నిషేధ్య సమర్పకనేతి శబ్దానర్హత్వాత్ కిం అథాత ఆదేశ ఇతి మహతా సంరంభేణ బ్రహ్మోపదేష్టుం ప్రతిజ్ఞాయ తదేవ బ్రహ్మ నిషేధతీ శ్రుతిః । కథం న వ్యాహన్యేత వాక్యశేషశ్చ న బ్రహ్మనిషేధే సంగచ్ఛేత వాక్యశేషే చ సత్యస్య సత్యమిత్యాదినా వాక్యేన పూర్వం వివక్షితస్య బ్రహ్మణో లౌకిక సత్యాద్వినదీ సముద్రాదేరధికమాత్యంతిక సత్యత్వం సూచయితుం నామనిర్దిష్టం । సర్వనిషేధ పక్షే సర్వమేతదసంబద్ధితం స్యాత్ । తస్మాన్న బ్రహ్మ నిషిధ్యతే,

నను న భేతి కుతశ్చనేతి యదుక్తం తదసత్ । అనేకజన్మకోటి సంపాదితాగామిక సంచిత ప్రారబ్ధ రూపధర్మాధర్మ జనిత సంతాపస్య భయహేతోర్విద్యమానత్వాదిత్యాశంక్యాహ.

ఏతగ్ం హవావ న తపతి । కిమహగ్ం సాధు నాక,

రవం కిమహం పాపమకరవమితి.

మరణకాలే ప్రత్యాసన్నే సతి సర్వేషాం ప్రాణినాం భయయుక్తే మనస్యేతాదృశీ చింతా సంతాపం జనయతి కీదృశీ చింతేతి చేత్సాభిధీయతే । పురా యావనే దేహేంద్రియాది పాటవే సతి ద్రవ్యాది సాధన సంపత్తౌ చ సత్యామహం సాధు స్వర్గసుఖలోకాది సాధనం యాగాధికం పుణ్యం కర్మ కిమితి న కృతవానస్మి । కించ సర్వశాస్త్రాణ్యధీత్య అర్థాలోచనం కృత్వాప్యన్యే

నపుణ్యం లోకం యాతి పాపేన పాపం లోకం యాతీతి మనసీ పునః పునర్వి చార్యాపి నరకసాధనం పరద్రవ్య ధనధాన్యక్షేత్ర గృహవిత్తపశుదారాపహా రాదికం పాపం కర్మకిమితి కృతవానస్మీతి సేయం చింతా సర్వేషాం సంతాప హేతురపి ఏతం ప్రత్యగ్బ్రహ్మ పరోక్షవంతమేవ న తపతి.

తాపాభావే హేతుమాహ.

సయ ఏవం విద్వానేతే ఆత్మానగ్ం స్పృణుతే ఇతి.

యః పుమాన్ ఏతే పుణ్యపాపే కర్మణీ ఏవం సంతాపహేతుత్వే న విద్వాన్ భవతి । శాస్త్రోపపత్తిభ్యాం జానాతి పుమాన్ కర్మప్రయుక్త సంతాపవారణాయ ఆత్మానం స్పృణుతే । ప్రీణయతి పాలయతి బలయతి చ ప్రీతిబలపాలనయోరితి వామనః । అయమాత్మా సాక్షీ న తు ధర్మాధర్మయోః కర్తైత్యేవం నిశ్చయేన సంతాపరహితః ప్రీతో భవతి । స తు బ్రహ్మాహమితి నిశ్చయేన ధర్మాధర్మతత్ఫలాదికృత్స్న సంసారహేతోరవిద్యాయా అపినివృత్తత్వాత్ప్రబలో భవతి । నాస్య ధర్మాధర్మాది కృత్స్న పరాజయః । కదాచిదపి భవతీత్యర్థః.

నన్వాత్మనో కర్తృత్వే బ్రహ్మత్వే చావగతే సతి ప్రవర్తమానైః దేహేంద్రియైః పుణ్యపాపే అవశ్యం నిష్పాద్యేతే ఏవేత్యాశంక్యాహ.

ఉభే హ్యేవైష ఆత్మానగ్ స్పృణుతే । య ఏవం వేదేతి.

యః పుమాన్ ఏవం పుణ్యపాపయోస్తాపహేతుత్వమాత్మజ్ఞానస్య చ తాపనివారకత్వం చ వేద ఏష పుమాన్ ఏతే పుణ్యపాపే ఆత్మానమేవ స్పృణుతే పశ్యతి ధాతూనామనేకార్థత్వమితి వైయాకరణన్యాయః । శాస్త్రదృష్ట్యా తయోః పుణ్యపాపయోః పరమాత్మ స్వరూపత్వమేవానుసందధాతి న తు మాయాకల్పితం పుణ్యపాపరూపత్వమాత్మవ్యతిరిక్తత్వమనుసందధాతి । అస్మిన్నర్థే తత్త్వవిత్ప్రసిద్ధిం దర్శయితుం హిశబ్దః ప్రయుక్తః । యథా బ్రహ్మవిదః స్వాత్మన్యతిరేకేణ పూర్వోపనిష్పత్తే పశ్చాదనుష్ఠాస్యమానే చ పుణ్యపాపే భిన్నరూపేణైవ నస్తః తదా తచ్చింతాకృత సంతాపో నాస్తీతి

మువక్తవ్యమిత్యభిప్రాయః। పాపరాహిత్యం చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమ
పాదే తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరితి అధికరణే అనుచింతితం। జ్ఞానినః పాపలేశో
ఽస్తి న వా నాస్త్యనుపభోగతః అనాశ ఇతి శాస్త్రేషు ఘోషాచ్ఛ్లేషోఽస్య విద్యతే। అ
కర్తృత్వధియా వస్తుమహిమ్నైవ న లిప్యతే। అశ్లేషనాశావప్యుక్తావఘే ఘో
షస్తు సార్థకః । నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి। అవశ్యమనుభో
క్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమితి పాపావినాశశ్చ సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధత్వా
ద్బ్రహ్మజ్ఞానినోఽప్యస్తి। స్వానేకజన్మకృతపాపలేప ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః
తత్ర తావన్నిర్గుణబ్రహ్మతత్త్వవిదః పాపలేశశంకాపి నోదేతి నాకార్షం
న కరోమి న కరిష్యామీతి కాలత్రయేఽప్యకర్తృబ్రహ్మరూపత్వేన నిశ్చిత
త్వాత్ న హ్యకర్తుర్లేపం మందా అపి శంకంతే। నాపి సగుణబ్రహ్మవిదో లేపో
ఽస్తి। అశ్లేషవినాశయోః శ్రుతత్వాత్ । తస్య జ్ఞానినః ప్రత్యగ్బ్రహ్మపరో
క్షసాక్షాత్కారాదూర్ధ్వం దేహేంద్రియవ్యవహారవశాత్సంభావితస్య పా
పస్యాశ్లేషః శ్రూయతే। తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంతే । ఏవమే
వంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యత ఇతీహాభిన్న ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారాత్పూ
ర్వం త్విహ జన్మని జన్మాంతరేషు చ సంచితస్య పాపసంఘస్య జ్ఞానాదూ
ర్ధ్వం వినాశః శ్రూయతే । తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూ
యేతైవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయంత ఇతి నాభుక్తం క్షీయతే క
ర్మ కల్పకోటిశతైరపి। అవశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభమిత్యా
దిశాస్త్రం తు సగుణనిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానరహితవిషయం తస్మాన్నాస్తి జ్ఞా
నినః పాపలేప ఇతి పుణ్యరాహిత్యం తత్రైవ చింతితం। పుణ్యేన లిప్యతే నో
వా లిప్యతేఽస్య శ్రుతత్వతః । న హి శాస్త్రీయేన పుణ్యేన శ్రౌతం జ్ఞానం విరుధ్య
తే । అలేపోఽస్తు సామర్థ్యాత్సమానః పుణ్యపాపయోః శ్రుతం పుణ్యం
పాపతయా తరణం చ సమం శ్రుతం మా భూత్పాపలేపః పుణ్యలేపోఽస్య విద్య
తే। పుణ్యస్య శ్రౌతత్వేన బ్రహ్మజ్ఞానవిరోధాభావాదితి ప్రాప్తే బ్రూమః
అకర్త్రాత్మకరస్తు సామర్థ్యాత్పాపవత్పుణ్యేనాపి న లిప్యతే। సగుణజ్ఞానిన

స్తూపాసనాద్వ్యతిరిక్తం కామ్యం పుణ్యం పాపవర్జ్యస్మహేతుత్వాత్పాపసమమేవేతిమత్వా పాపత్వేనైవ దహారవిద్యావాక్యశేషే శ్రుతిః పరామృశతి సర్వేపాప్మానో౽తో నివర్తంత ఇతిఅస్యాయమర్థః । సుకృతం దుష్కృతం తత్ఫలం చ పూర్వవాక్యేయద్యదనుక్రాంతం పఠితం తే సర్వేపాప్మానో అతో౽నివర్తంత ఇతి । కించ ఉభే హ్యేవైష ఏతే తరతీతి శ్రుతిః పుణ్యపాపయోరుభయోర్జ్ఞానినాంతరణం సమం బ్రూతే । తస్మాత్పాపవత్పుణ్యేనాపి నలిప్యతే। ప్రారబ్ధయోరవినాశస్తత్రైవచింతితః । ఆరబ్ధేనశ్యతో నో వా సంచితే ఇవ నశ్యతః । ఉభయత్రాప్యకర్తృత్వే తద్బోధ సదృశౌ ఖలు । ఆదేహపాతసంసారశ్రుతే రనుభవాదపి ఇషుచక్రాదిదృష్టాంతా న్నైవారబ్ధవినశ్యతః। జ్ఞానాత్పూర్వం సంచితే పుణ్యపాపే ద్వివిధే ఆరబ్ధే చానారబ్ధే చ తయోరకర్త్రాత్మ్యమాత్మనస్సమానం తద్బోధశ్చసమః । తతో౽నారబ్ధవదారబ్ధయోరపి జ్ఞానోదయ సమయ ఏవవినాశ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । శ్రుత్యనుభవయుక్తిభ్యః ఆరబ్ధయోరవినాశో౽గమ్యతే । తస్య తావదేవచిరం యావన్నవిమోక్ష్యేథ సంపత్స్య ఇతి శ్రుతిః । అయమర్థః । తస్యతత్త్వవిదః ముక్తౌ విలంబ్యమానాపి నాత్యంతం విలంబ్యతే। కింతుగర్భాధానకాలే క్లుప్తస్యాయుషః। క్షయాభావేన యావద్దేహః ప్రాణైర్నవిమోక్ష్యతే తావదేవవిలంబ్యతే । అథ దేహస్య ప్రాణవియోగేసతి బ్రహ్మసంపద్యత ఇతి యథానయా శ్రుత్యాతత్త్వవిదో౽ప్యాదేహాంత సంసారో౽ంగీకృతః । తథా విద్వదనుభవో౽పి అస్మిన్నర్థే స్ఫుటః । యుక్తిశ్చోచ్యతే । యథాలోకే తూణనిక్షేపు బాణేషు ధానుష్కస్యస్వీకారపరిత్యాగయోస్స్వాతంత్ర్యే౽పి ముక్తేషు బాణేషు స్వాతంత్ర్యం నవిద్యతే । సతు బాణో వేగక్షయే స్వయం పతతి । ఏవం కులాలచక్రభ్రమణముదాహర్తవ్యం । తథా దార్ష్టాంతికే బ్రహ్మజ్ఞానస్యాపి అనారబ్ధ కర్మసునాశకత్వే స్వాతంత్ర్యమస్తు నత్వారబ్ధే కర్మణి ఆరబ్ధస్య ప్రవృత్తఫలత్వాత్ । యద్యేతైః శ్రుత్యాదిభిరారబ్ధ శ్రుతినాశో౽భ్యుపగమ్యతే తదా ఉపదేష్టుర భావాద్విద్యా సంప్రదాయ ఉచ్ఛి

ద్యేత । నతావదవిద్వానుపదేష్టుం శక్తః । విద్వాంస్తు జ్ఞానసమయ ఏవ ముచ్యత ఇతి । తస్మాత్తో౽నామోపదేష్టా సంభవతి । తస్మాదనారబ్ధయోః పుణ్యపాపయోర్నాశః నిత్యకర్మణో నాశాభావస్తత్రైవ చింతితః । నశ్యేన్నోష్మిన్నాగ్నిహోత్రాది నిత్యం కర్మ వినశ్యతి । యతో౽యం వస్తుమహిమా న క్వచిత్ప్రతిహన్యతే । అనుపయుక్తఫలాంశస్య నాశేప్యన్యో న నశ్యతి విద్యాయాముపయుక్తత్వాద్భావ్యశ్చైవ సు కామ్యవత్ । జ్ఞానాత్పూర్వమిహ జన్మని జన్మాంతరే వా అనష్ఠితం యదగ్నిహోత్రాదినిత్యం కర్మ తస్యాపి కర్మణః కామ్యకర్మవత్ । అకర్త్రాత్మవస్తుబోధ మహిమ్నా నాశో౽భ్యుపేయ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ద్వావంశౌ నిత్యస్య కర్మణ ఏకో౽ంశః ప్రాధాన్యేన సేయత్వేన చిత్తశుద్ధిప్రదః అపరో౽ంశో౽నుషంగేణ స్వర్గాది ఫలప్రదః తస్య నాశో౽స్తు నామ । చిత్తశుద్ధిప్రదస్య తు నిత్యకర్మణః విద్యాయాముపయుక్తత్వాన్న నాశో వర్ణయితుం శక్యః । నహి లోకే భోగేనోపక్షీణం వ్రీహ్యాదికం నష్టమన్యతే । యత్తు జ్ఞానాదూర్ధ్వం నిత్యం కర్మ తస్య కామ్యవదశ్లేషః । అంగావబద్ధోపాస్తిరహితస్యాపి నిత్యకర్మణో విద్యాయాముపయుక్తత్వం తత్రైవ చింతితం । కిమంగోపాస్తి సంయుక్తమేవ విద్యోపయోగ్యథ । కేవలం చా ప్రశస్తత్వాత్త్వోపాస్త్యైవోపయుజ్యతే । కేవలం వీర్యవద్విద్యాసంయుక్తం వీర్యవత్తరం । ఇతి శ్రుతేస్తారతమ్యాదుభయం జ్ఞానసాధనం । విద్యాసహితం నిత్యం కర్మ ద్వివిధం సంభావ్యతే అంగావబద్ధోపాస్తిసహితం తద్రహితం చ తత్ర సోపాసనస్య కర్మణః ప్రశస్తత్వాత్తదేవ కర్మ విద్యాయాస్సాధనం న తూపాస్తి రహితమితి ప్రాప్తే బ్రూమః యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి శ్రుతిః । సోపాసనస్య కర్మణో౽తిశయమేవ వీర్యమస్తీతి వదంతీ నిరుపాసనస్యాపి వీర్యమాత్రమభ్యనుజానాతి । అన్యథా తరప్ప్రత్యయానుపపత్తేః । తస్మాత్సోపాసననిరుపాసనయోస్తారతమ్యేన విద్యాసాధనత్వం । జ్ఞానినో ముక్తినియమస్తృతీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే చింతితః । బ్రహ్మతత్త్వవిదాం ముక్తిః పాక్షికీ

యతా అథవా పాతిక్యవాంతరతమ ప్రభృతేర్జన్మకథనాత్ । సాక్షాద్దేహోప భోక్తవ్యమిత్యపాస్తి ఫలంబుధాః । భక్త్యధికార పురుషాణాముష్యం తేనియతా । తథాహిపురాణేషు వేదప్రవర్తకః ఆచార్యోఽపాంతరతమా విష్ణోరాజ్ఞయా ద్వాపరాంతే కృష్ణద్వైపాయనరూపేణ శరీరాంతరపరిగ్రాహీతిస్మర్యతే । తథా సనత్కుమారః స్కందరూపేణ పార్వతీ పరమేశ్వరాభ్యామజాయత ఏవమన్యేపి వసిష్ఠాదయస్తత్వజ్ఞానిన ఏవసంతస్తత్ర తత్రశాపాద్వావరాద్వా స్వేచ్ఛయా శరీరాంతరాణిజగృహురితిస్మర్యతే । అతస్తత్వవిదాం శరీరాంతరగ్రహణాన్ముక్తిస్తత్వవిదాం పాక్షికీతిప్రాప్తేబ్రూమః । య ఏతేష్వయోద్దాహృతాః పురుషాః తే సర్వే జగన్నిర్వాహకారిణః । తేచపూర్వస్మిన్కల్పే నానాదేవతోపాసనాభాగ్యమహతా తపసా పరమేశ్వరముపాస్యాస్మిన్కల్పే నానాధికారభాగ్యమధికారంలేభిరే తేచప్రారబ్ధే ఏకస్మిన్నేవజన్మని మోక్ష్యంతే । తథానారబ్ధ కర్మణాం తత్వజ్ఞానేన దాహస్యనివారయితుమశక్యత్వాత్ తత్వవిదాం ముక్తిర్నియతైవ తస్యార్థస్యాక్షేప సమాధానరూపా చింతా చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదేకృతా । బహుజన్మప్రదారబ్ధ యుక్తానాం నాస్తితాస్తిముక్తిః । విద్యాలోపేకృతం కర్మఫలదుతేన నాస్తిముక్తిః । ఆరబ్ధభోగ్యజన్మేదేవ నతువిద్యాం విలోపయేత్ । సుప్తబుద్ధవదాక్లేశ తాదవస్థ్యాత్తు తతోనముక్తి । అధికారిపురుషాణాం ముక్తిర్నాస్తి ప్రారబ్ధభోగాయ బహుషుజన్మసు స్వీకృతేషు తత్రపూర్వార్జిత విద్యాయాం లుప్తాయాం యత్కర్మక్రియతే తస్యఫలవత్వేసతి ఉత్తరజన్మ పరంపరాయా అవశ్యంభావిత్వాదితి ప్రాప్తేబ్రూమః । ఆరబ్ధకర్మస్యఫలే సుఖదుఃఖభోగమాత్రే తదర్థమేవ ప్రవృత్తత్వాత్ । నహివిద్యావిలోపార్థం కించిత్ప్రారబ్ధకర్మానుష్ఠితం । యేనకర్మవశాద్విద్యాలోప ఆశంక్యేత । సకలకరణ ప్రవిధానమాత్రేణ విద్యావిలోపః సుషుప్త్యవధానే తల్లోపాదర్శనాత్ । అతోవిద్యాయామవస్థితాయాం బహుభిరపిక్రియమాణైః కర్మభిర్న్లేపః

తస్త్యధికారిణాం ముక్తిః యద్యప్యేతద్గుణోపసంహారే నిర్ణీతం । తథాపి తత్రైవాక్షేపసమాధానే ఇత్యనవద్యం । అనువాకార్థముపసంహరతి । ఇత్యుపనిషదితి । బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యారభ్య య ఏవం వేదేత్యంతేన గ్రంథేన యా ప్రతిపాదితా సేయమితి శబ్దేన పరామృశ్యతే । సాహ్యు

పనిషద్బ్రహ్మణో విద్యా ఉపనిషణ్ణమస్యాం పరం శ్రేయ ఇతి

వ్యుత్పత్తేః తాదృశీ విద్యాభిహితేతి శేషః ॥

ఇతి

శ్రీమాధవీయే

యజురారణ్యకే వేదార్థస్య

ప్రకాశే తైత్తిరీయారణ్యోపనిషది బ్రహ్మవల్ల్యాఖ్యా

ద్వితీయః ప్రపాఠకః ।

సమాప్తః

శ్రీ

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫	౧౩	హాత్మి	హ్మాతి	౫౪	౬	మఘా నా	మఘావా
౭	౧౨	సాసధస్య	సావస్థస్య	౫౬	౨౨	స్త్రయాం పత	స్త్రయాం పృత
౯	౩	విద్వతె	విద్యతె	౫౮	౧౧	తరేణ	తర్కేణ
	౯	ద్వ్యాతికత్వా	ద్వ్యాతికత్వ		౧౯	నా నా	నానాంకేశా నా
౧౦	౧౧	వ్యతిరికాభ్యాం	వ్యతిరేకాభ్యాం		౨౩	షుత్రై	పుత్రై
౧౨	౪	తత	త	౫౯	౧౧	సర్వ్య	నవ్య
౧౩	౧౧	ధర స్యా	ధర్మస్యా	౬౩	౧౯	నహోతో	నాతో
౧౪	౨౪	భేధ	భేద	౬౪	౧౫	సాశేషితం	నాశేషితం
	౨౫	జ్ఞానిన	జ్ఞానినస్స	౬౫	౧౪	శుక్రైభ్య	శుక్లైభ్య
౧౬	౨	వ్యతీతదస్య	వ్యతీతస్య	౬౬	౬	నిర్నిమిత్తత్వ్య	నిర్నిమిత్తాత్
	౧౬	దృశ్చ	దృశ్య			తృత్సదార	తృప్పదాత
	౨౧	సర్వ్యే	సర్వే		౧౯	మేపాశేగం	సువాశేషం
౧౯	౨౧	ఆబ్రహ్మ	అబ్రహ్మ		౨౧	అస్వాభ్యా	అప్సు వభ్యా
౨౧	౨౩	స్విచ్ఛ	స్వేష్య		౨౩	అంతర స్య	అంతగస్య
౨౪	౨	జానో	జ్ఞానో	౬౯	౧౪	దుష్పరిహార	దుష్పరిహార్య
౨౬	౧౭	వ్యతా	స్వ్యదా	౭౦	౫	కలే	కల్పే
౨౮	౧౬	వాకే	వాక్యే		౭	రభికర	రధంకర
౨౯	౨౪	సథా	స్తథా		౨౪	దేశభ్యో	దైత్యభ్యో
౩౧	౮	యాధా	యథా			హితెభ్యో	హేతుభ్యో
	౭	తత్రా	నత్రా		౨౫	నసి	నస్తి
౩౬	౪	కంటత	కంటక		౪	నాయో	నాయో
౩౮	౪	త్యాత్	త్వాత్			త్రుత్య	స్తుత్య
౪౩	౬	నిశేవ	విశేష			దశ్రవణం	సుక్లదశ్రవణం
౪౫	౧	మకె	సుకె		౯	ఛాందోద్వ	ఛాందోగ్య
౪౬	౧౭	నాత్రీ	పాత్రీ		౨౦	స్వ	స
	౨౨	స్తద	స్తదు	౭౫	౧౭	యూశ్చాప	యూచాప
౪౮	౧౧	యమో	రియమో	౭౬	౧౯	త్వ	త్వ
౪౭	౨౨	సంకల	సంకల్ప	౭౮	౨	స్నాన్నార	స్నాన్నా
	౨౩	పృష్టే	సృష్టే		౩	చాప	చాసర
	౨౫	సర్వ	స్సర్వ		౪	స్తుకక	కక్రు
౪౯	౨	సచా	స్సచా		౧౫	తసం	తస్యా
౫౦	౮	స్పష్టి	సృష్టి		౧౬	ప్రజ్ఞాన్న	ప్రజ్ఞాన
	౧౪	మాయో	మాంయో		౧౮	ప్రకాశా	ప్రకాశ
	౧౬	జనిత్య	జకానిత్య		౨౩	భివాది	వాదిభి

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౬౮	౨	పుర్రాది	పుత్రాది
	౧౯	వేద్బ	వేద
౬౯	౫	క్షతి	క్షుతి
౮౦	౨	భుకా	భుక్త్వా
		త్మ్యాంస	జ్మ్యాంస
	౪	తథాచి	తథాచ
	౫	న్మాసం	న్మాంసం
	౨౫	అమూయ	అయమూ
౮౩	౪	పాణి	ప్రాణి
	౫	న్మాన్నస్య	నాన్నస్య
౮౫	౧	సవ్యి	స్యవి
	౨	తసచ	తస్యచ
	౨౧	త్రైతి	త్రైసతి
౮౬	౧	తసస్వాని	తస్యస్వాని
	౧౫	ససా	స్తస్మా
	౧౭	శ్ప	శ్లు
౮౭	౩	ప చ్ఛిన్నః	పరిచ్ఛిన్నః
	౪	ప్రాబాల్య	ప్రాబల్య
	౧౦	ప్రాణి	ప్రాణి
	౨౧	రాణ	ప్రాణ
	౨౨	ప్రాణ	ప్రాణ
	౨౪	రాణా	ప్రాణా
౮౯	౨	ప్రాణ	ప్రాణ
	౬	మత్రా	మత్వాపి
	౧౧	తథా	సహా
	౧౬	ఏప్ప	ఏష
౯౧	౮	తరా	తరఆ
	౨౧	స్తసస్య	స్తస్య వి
౯౨	౪	అత్రాంతః	ఆత్రాంతః
	౧౨	నాదిత్వం	దనాదిత్వం
	౨౪	ఇతిరాణి	ఇతరాణి
౯౪	౨౨	మేక	మేకా
	౨౫	వృత్తిపురం	వృత్తిపుర
౯౫	౧	ర్మావా	ర్మాహా

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౯౬	౧౦	పూర్గ్వత	పూర్వత్ర
౧౦౧	౧	కంణ	కరణ
౧౦౪	౧౩	చ్ఛోక	శ్లోక
	౧౯	విజానం	విజ్ఞానం
౧౦౬	౨	మధికాఅ	మధికారే
	౮	ధాయె	ధ్యాయె
౧౦౭	౬	శ్రుతిః	శ్రుతేః
	౯	త్య	తి
౧౦౯	౧౨	బ్యాహ్యాం	ద్బాహ్యాం
	౧౯	నో	న్యో
౧౧౨	౨౪	వృత్తి	వృత్త
౧౧౫	౧	ద్రదష్టా	ద్రష్టా
	౧౦	వింతిశ	వింశతి
౧౧౭	౪	నహ్యాం	నహ్యా
౧౧౯	౧౧	గన్యాంఅస్యం	అన్యాంగస్య
౧౨౦	౨౪	గూఢ్నోన	గూఢోత్థాన
౧౨౧	౨౧	త త్వేచగతె	తత్వేనగతె
౧౨౨	౨	విద్యానముం	విద్యానముం
	౫	క్రియతె	క్రియెతె
౧౨౩	౬	పకషేణ	ప్రకషేణ
	౧౧	ఉత్పత్త్య	ఉత్పద్య
	౨౭	ప్రతీక్ష్యమాణ	ప్రతీక్ష్యమాణ
౧౨౪	౨	స్మన్యతె	స్మన్యతె
	౧౧	మస్నేహ	మస్నేహ
	౧౩	శ్రుతయోమ	శ్రుతయోను
	౨౪	ప్రదేశనం	ప్రవేశనం
౧౨౫	౧	తత	తత్స
	౬	స్వసీవ	స్వఏవ
	౮	మాపాంత	రూపాంత
	౧౯	ప్రతిబింమా	ప్రతిబింబా
౧౨౬	౧	పక్తిస్తు	రక్తిస్తు
		ధ్యార్ఛంత్య	చిత్యధ్యార్ఛ
	౨	ర్యతె	ష్యతె
	౧౫	జరార్ఘ	జలార్ఘ

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౨౬	౨౫	స్పర్వ్య	స్పర్వ		౧౯	జాయత	జాయంత
౧౨౭	౫	దిగ్ధేశా	దిగ్దేశా		౨౧	సంశ్లైషమా	సంశ్లేషమాత్ర
	౧౦	సమ్యంగి	సమ్యగ	౧౪౨	౩	కప్రూయచర ణ	కప్రూయచర ణా
	౧౧	పాధౌతుద	పాకౌతు				
	౧౨	స్పృష్టి	దృష్టిః	౧౪౩	౨	వైకాధ్యా	వైకార్థ్యా
	౧౯	బాధ్ధితతా	బుద్ధితత్వా	౧౪౪	౩	స్వీకృతంచో	స్వీకృతంచా
	౨౦	జిఘ్రూరి మీమ హం	జిఘ్రూరి మీమ మహం		౮	ఉదవిందారె	ఉదబిందోరి
					౧౩	ఉతన్యాసః	ఉపన్యాసః
౧౨౯	౧౯	వాస్తభౌ	వాస్తవౌ	౧౪౫	౨౨	సష్ప్రైనా	సచ్ఛైనసే
		మగ్లభౌ	మర్గభౌ	౧౪౭	౨	సస్యోక్తం	తస్యోక్త
		తెవ	తెన	౧౪౮	౧౦	భవెతి	భవతి
౧౩౦	౮	ద్వ్యక్రేయూం	ద్వ్యక్రియాం		౨౧	పారిణా	పారిణ్యా
	౩	సాంశత్వ్య	సాంశత్వా	౧౪౯	౪	దీంద్రయ	దీంద్రియ
౧౩౧	౪	తదన్వ	తదన్య		౧౬	సర్వ్య	సర్వా
	౨౨	కస్మిన్వ్యహ	కస్మిన్న	౧౫౦	౧౨	శగీరత్రయ	శరీరత్రయం
౧౩౨	౭	త్ర్యతరయేణ	త్ర్యతరేయేణ		౧౭	ప్రత్యక్షత్వా	ప్రత్యక్షా
	౬	బోధ	ర్థోథ		౧౮	మవాత్స్న	మహాత్మ్మ
	౧౨	గ్భతా	గ్భ్యాత్వా		౨౪	ప్రతిష్ఠా	ప్రతిష్ఠాం
౧౩౫	౧	ఆత్మమనో	ఆత్మమన	౧౫౧	౮	భాభపారియ ణ	భావాభపారి యేణ
	౧౨	న్యసూర్వా	నసూర్వా				
౧౩౭	౧౧	స్వాత్మన	స్వాత్మన			సుసారాస్త్రా	సంసారాప్త్రా
	౧౨	ఖైరుక్తం	ఖైర్యరుక్తిం		౧౯	జ్ఞానహిత	జ్ఞానరహిత
౧౩౮	౧౪	సిద్ధ	సేద్ధం		౨౪	స్పన్నస్నా	సన్నస్నా
	౨౫	వహాః	వాహః	౧౫౨	౧౯	ర్వ్యమృత	ర్వ్యవ్యమృత
౧౩౯	౧	ద్వ్య	స్వ్య	౧౫౩	౧౭	సంపన్నం	సంపన్నః
	౨౩	యత్వ	యత్తు వ		౨౧	వేశత్వా	తేశత్వా
	౨౫	కర్మణా	కర్మణాం		౨౨	చైవద్రష్ట	చైవంద్రష్ట
౧౪౦	౫	అభ్యాసో	ఆభ్యాశో	౧౫౪	౧౧	ఏకో	ఏకోమానుష
	౧౦	సోవా	సోహ		౨౨	దాధ్యా	దా[illegible]
	౧౧	సానుశ	సానుశ		౨౫	ద్రవహాతెన	ద్రవ్యహాతేన
	౧౩	సర్వశ్మ్రి	సర్వశ్రి	౧౫౬	౧౬	కర్మ	కర్మ దేవానాం
౧౪౧	౮	సౌక్ష్మ్యం	సౌక్ష్మ్యం		౨౦	దెనాక్యా	దేవాక్యా
	౧౬	వీకె	విశె	౧౫౮	౫	రానందాః	రానందః

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
	౯	రానందా	రానందః
౧౪౯	౬	త్యేసతి	త్వేసతి
	౧౦	సర్వోపా	సర్వోప్యా
౧౬౦	౧౧	సాక్షాత్కా రం	సాక్షాత్కా ర
౧౬౧	౨౨	బ్రహ్మణ్యో విద్యమాత త్సంక్రమపిన	బ్రహ్మణ్యా విద్యమాన మపితత్సంక్ర
	౨౪	సృష్టి	సృష్టి శ్లోకము
౧౬౯	౧౪	నాస్తు	నాస్త్య
	౧౬	ఆరబ్ధంభోా్య	ఆరంబ్ధభో

శుభమస్తు.

భృగువల్లీ.

హరిః ఓం ॥ ద్వితీయానువాకే బ్రహ్మవిద్యా నిరూపితా । అథ తృతీయానువాకే । తత్సాధనాని నిరూప్యంతే । యద్యపి సంహితాయాము నిషది బహిరంగసాధనాని కర్మాణ్యుపాసనానిచ అభిహితాని తథాపి విచారరూప మంతరంగసాధనం నోక్తమితి తదత్రాభిధీయతే । విచార రూపే తస్మిన్నభిహితే తదంగాని మననాదీన్యర్థాదభిహితాని భవంతి । తత్రాదౌ విద్యాస్తుత్యర్థం ఉపాఖ్యానమాహ ॥

భృగుర్వై వారుణిః వరుణంపితర ముపససార ।

అధీహి భగవో బ్రహ్మేతీతి

అస్తికశ్చిన్మహర్షిః భృగునామకో గోత్రప్రవర్తకః వైశబ్దేన మంత్రబ్రాహ్మణగత తత్ప్రసిద్ధిః స్మర్యతే । భృగూణాం త్వాంగిరసాం వ్రతపతే వ్రతేనాదధామీతి భృగ్వంగిరసామా దధ్యాదితిహి మంత్రబ్రాహ్మణే ఆమ్నాయతే । సచభృగుః వరుణస్యపుత్రః పితరంవరుణం రుగు త్వేనోపపన్నవాన్ గురూపసత్తిశ్చ శ్రుత్యంతరేభిహితా । తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేదితి అధీహీత్యాదిర్గురూపసత్తిమంత్రః । హేభగవం హేభగవన్ పూజ్యస్వరూపగురో బ్రహ్మ అధీహి । అధికం స్మరసన్యుక్తి త్వేన స్మృత్యోపదిశేత్యర్థః । ఈదృశానాముపాఖ్యానానాం విద్యాస్తుత్య ర్థత్వం తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితం । పారిప్లవార్థ ముపా ఖ్యానం కింవా విద్యాస్తుతిస్తుతేః । జ్యాయోనుష్ఠానశేషత్వం తేన పారిప్ల వార్థతా । మనుర్వై వస్వతో రాజేత్యేవంతత్ర విశేషణాత్ । తేన విద్యైకవాక్యత్వభానా ద్విద్యాస్తుతిర్భవేత్ । అథహ యాజ్ఞవల్క్యస్య ద్వే

భార్యే బభూవతుః । మైత్రేయీచ కాత్యాయనీచ । జనకోహ వైదేహ
ఆసాంచక్రే ఇత్యాదికం ఉపనిషది శ్రూయమాణ ముపాఖ్యానం । పారి
ప్లవార్థం భవితుమర్హతి । అశ్వమేధయాగే రాత్రిషు రాజానం సకుటుంబ
ముపవేశ్య తస్యాగ్రే వైదికా న్యుపాఖ్యానాని అధ్వర్యుణా వక్తవ్యాని । త
దిదం పారిప్లవాఖ్యం కర్మ పరిప్లవమాచక్షీతేతి వాక్యేన విహితం । తదర్థత్వే
సతి ఔపనిషదాఖ్యానాని అనుష్ఠాయి ఉపయుజ్యేరన్ । జ్యాయోనుష్ఠా
నం విద్యాస్తుతేః । తస్మాత్పారిప్లవార్థమితి ప్రాప్తే బ్రూమః । ప్రథమేహని
మనుర్వైవస్వతో రాజా ద్వితీయేహని యమో వైవస్వతో రాజేత్యేవమా
ద్యాఖ్యానానాం పారిప్లవార్థానాం విశేషితత్వాత్ । ఔపనిషదాఖ్యానా
నాం తచ్ఛేషత్వం న సంభవతి । సన్నిహితవిద్యాస్తావకత్వేతు విద్యావా
క్యైరేకవాక్యతా । లభ్యతే । తస్మాద్విద్యాస్తావకమాఖ్యానం॥

బ్రహ్మావబోధద్వారోపదేశం దర్శయతి॥

తస్మా ఏతత్ప్రోవాచ । అన్నం ప్రాణం చక్షు
శ్శ్రోత్రం మనోవాచమితి

తస్మై సమంత్రక ముపసన్నాయ భృగవే ఏతదన్నాదికం బ్రహ్మా
బోధద్వారముక్తవాన్ । అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయానాం కో
శానాం ఉపాదానకారణాని అన్నప్రాణమనాంసి । చక్షుశ్శ్రోత్రవా
చోపి మనోవద్ద్వారభూతాః । ఇతిశబ్దోనుక్తానాం ఘ్రాణాది జ్ఞానేంద్రి
యాణాం పాణిపాదాది కర్మేంద్రియాణాంచ ప్రదర్శనార్థః । శాఖాగ్రే
చంద్ర ఇత్యత్ర యథా చంద్రదర్శనే సమీపవర్తిన్యపి వృక్షశాఖా లక్షకత్వే
న ద్వారం । తథా గుహాహిత బ్రహ్మదర్శనే తదుపలక్షకాన్యన్నప్రాణా
దీని ద్వారాణి । తద్ద్వారత్వంచ బృహదారణ్యకే విస్పష్టమామ్నాతం ।
ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రముతాన్నస్యా
న్నం మనసో యే మనో విదురితి । తేన చిక్యుర్బ్రహ్మ పురాణమగ్ర్యమితి ప్రా
ణాదికల్పనాధిష్ఠానతయా ప్రాణాదిరూపం బ్రహ్మ ప్రాణాదిద్వారేణ వేది

తుంసుశకం । అహంబుద్ధిగమ్యేషు అన్నప్రాణాదిషుమధ్యే బ్రహ్మాన్వేషణే యమిత్యభిప్రాయః॥

అథ బ్రహ్మలక్షణస్య తద్బోధహేతోర్విచారస్యచ ఉపదేశం దర్శయతి॥

తగ్ంహోవాచ । యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే ।
యేన జాతాని జీవంతి యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి తద్విజిజ్ఞా
సస్వ తద్బ్రహ్మేతి

ద్వారం శ్రుత్వా బ్రహ్మబోధాయాత్యంత ముత్సుకం భృగుమపే క్ష్యాదరాతిశయేన తదీయం ప్రశ్నం వినాస్వయమేవ వరుణః పునరప్యువాచ। హశబ్ద ఔత్సుక్యప్రసిద్ధిద్యోతనార్థః । ఇమాన్యాకాశాదీని పంచమహాభూతాని భౌతికదేహోపేతా హిరణ్యగర్భాది స్తంబాంతాః ప్రాణినశ్చ సర్వే యతో వస్తునో జాయంతే వైశబ్దస్స ఇమాన్లోకానసృజతేత్యాది శ్రుత్యంతర ప్రసిద్ధిద్యోతనార్థః । ఉత్పన్నానిచ భూతాని యేన వస్తునా జీవంతి । స్థితిం లభంతే ప్రయంతి । వినాశం ప్రతిపద్యమానాని । భూతాని యద్వస్త్వభిసంవిశంతి । సాకల్యేన ప్రవిశంతి । యథా ఫేనతరంగ బుద్బుదాదీనా ముత్పత్తిస్థితిలయాః సముద్రేభవంతి । తద్వజ్జగదుత్పత్తి స్థితిలయకారణం వస్తువిచారయ । తదేవ వస్తుత్వయా పృష్టం బ్రహ్మ । ఇతిశబ్ద ఉత్తరసమాప్త్యర్థః । విచారకర్తవ్యతా చ ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే చింతితా । అవిచార్యం విచార్యం వా బ్రహ్మాధ్యాసానిరూపణాత్ । అసందేహఫలత్వాభ్యాం నవిచారం తదర్హతి । అధ్యాసోహం బుద్ధిసిద్ధో సంగం బ్రహ్మ శ్రుతీరితం । సందేహాన్ముక్తిభావాశ్చ విచార్యం బ్రహ్మవేదన ఇతి ॥ ఆత్మావారే ద్రష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇత్యత్ర ఆత్మదర్శన ఫలముద్దిశ్య తత్సాధనత్వేన శ్రవణం విధీయతే శ్రవణంనామ వేదాంత వాక్యానాం బ్రహ్మణి తాత్పర్యం నిర్ణేతుమనుకూలో న్యాయవిచారః । తదేతద్విచార విధాయకం వాక్యం విషయః । సచాయం విషయ శ్లోకయోనర్ సంగృహీ

తః । సందేహ సంగ్రహేణైవార్థాత్సంగ్రహణప్రతీతేః । బ్రహ్మవిచారాత్మకన్యాయనిర్ణాయకం శాస్త్రమనారభ్యమారభ్యం వేతి సందేహః । పూర్వోత్తరపక్షయుక్తిద్వయం సర్వత్ర సందేహబీజమున్నేయం । తత్రానారభ్యమితి తావత్ప్రాప్తం । విషయప్రయోజనయోరభావాత్ । లోకే హి సందిగ్ధో హి విచారస్య విషయో భవతి । బ్రహ్మాత్వసందిగ్ధం । తథాహి । తత్ కిం బ్రహ్మాకారేణ సందిహ్యేత । ఉతాత్మాకారేణ వా సందిహ్యేత । నాద్యః । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదివాక్యేన బ్రహ్మాకారస్య నిశ్చయాత్ । న ద్వితీయః అహం ప్రత్యయే నాకారస్యాపి నిశ్చయాత్ । అధ్యస్తాత్మవిషయత్వేన భ్రాంతోహం ప్రత్యయవిషయ ఇతి చేన్న . అధ్యాసానిరూపణాత్ । తమఃప్రకాశవద్విరుద్ధ స్వభావయోర్జడాజడయోర్దేహాత్మనోః శుక్తిరజతవదన్యోన్యతాదాత్మ్యాధ్యాసేన నిరూపయితుం శక్యతే । తస్మాదభ్రాంతాభ్యాం శ్రుత్యహం ప్రత్యయాభ్యాం నిశ్చితస్యాసందిగ్ధత్వాన్న విచారస్య విషయోఽస్తి । నాపి ప్రయోజనం పశ్యామః । ఉక్తప్రకారేణ బ్రహ్మాత్మనిశ్చితేపి ముక్త్యదర్శనాత్తస్మాత్తద్బ్రహ్మ న విచారమర్హతీతి శాస్త్రమనారంభణీయమితి పూర్వపక్షః । అత్రోచ్యతే । శాస్త్రమారంభణీయం విషయప్రయోజనయోస్సద్భావాత్ । శ్రుత్యహం ప్రత్యయయోర్విప్రతిపత్త్యా సందిగ్ధం బ్రహ్మాత్మవస్తు । అయమాత్మా బ్రహ్మేతి శ్రుతిరసంగం బ్రహ్మాత్మత్వేనోపదిశతి । అహం మనుష్య ఇత్యాద్యహం బుద్ధిర్దేహాదితాదాత్మ్యాధ్యాసేన విశిష్టాత్మానం స్పృశతి । అధ్యాసస్యాపి మిథ్యారూపత్వ మలంకారోయం । తస్మాత్సందిగ్ధం విషయః । తన్నిశ్చయేన ముక్తిలక్షణం ప్రయోజనం శ్రుత్యా విద్వదనుభవేన చ ప్రసిద్ధం । తస్మాద్వేదాంతవాక్యవిచారముఖేన బ్రహ్మణో విచారార్హత్వాచ్ఛాస్త్రమారంభణీయమితి । రాద్ధాంతః । విచారో హి లక్షణప్రమాణాభ్యాం వస్తుతత్త్వనిర్ణయావధికః । లక్షణం చ తత్రైవ చింతితం । లక్షణం బ్రహ్మణో నాస్తి కింవాస్తి న హి విద్యతే । జన్మాదేరస్యాస్థ

త్వాత్సత్యాదేశ్చ ప్రసిద్ధితః । బ్రహ్మేష్టం కారణత్వేఽస్యాల్లక్ష్మ స్రగ్భుజంగవత్ । లౌకికాన్యేవ సత్యాదీన్యఖండం లక్షయంతిహి । యతో వా ఇమానిభూతానిజాయంతే । యేనజాతానిజీవంతి । యత్ప్రయంత్యభి సంవిశంతితద్విజిజ్ఞాసస్వ । తద్బ్రహ్మేతి । సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాదీవాక్యద్వయంవిషయః । ప్రయంతిమ్రియమాణానీత్యర్థః । అత్రశ్రూయమాణం బ్రహ్మలక్షణంఘటతే । నఘటతే వేతిసంశయః । నఘటత ఇతితావత్ప్రాప్తం । తథాహి । కింజన్మాదికం బ్రహ్మలక్షణం । ఉతసత్యజ్ఞానాదికం । నాద్యః । తస్యజన్మాదే ర్జగన్నిష్ఠత్వేన బ్రహ్మసంబంధాభావాత్ । ద్వితీయేపిలోకప్రసిద్ధ సత్యజ్ఞానాదిస్వీకారే తేషాం భిన్నార్థత్వాదఖండం బ్రహ్మనసిధ్యేత్ । అప్రసిద్ధస్యసత్యాదే ర్బ్రహ్మలక్షణత్వమయుక్తం । తస్మాత్తటస్థలక్షణం స్వరూపలక్షణంచనవిద్యతే । అత్రోచ్యతే । జన్మాదేరన్యనిష్ఠత్వేపి తత్కారణత్వం బ్రహ్మణికల్పనయాసంబద్ధం । తస్మాత్తటస్థలక్షణంభవిష్యతి । యథామోభుజంగస్యస్రగిత్యాదివత్ । యజ్జగత్కారణం తద్బ్రహ్మేతికల్పితేనాపి వస్తునోలక్షయితుం శక్యత్వాత్ । భిన్నార్థానామపి పితృసుతభ్రాతృజామాతృ మాతులస్యాలక భావుకాదిశబ్దానాం ఏకదేవదత్తపర్యవసాయిత్వే యథానవిరోధః । తథాలోకసిద్ధభిన్నార్థవాచి సత్యాదిశబ్దానామఖండం బ్రహ్మపర్యవసాయిత్వే స్వరూపలక్షణసిద్ధిరిత్యుభయ మప్యుపపన్నం తల్లక్షణోపపాదనాయ వేదకర్తృత్వం తత్రైవచింతితం । నకర్తృ బ్రహ్మవేదస్య కింవాకర్తృనకర్తృతత్ । విరూపనిత్యయావాచేత్యేవం నిత్యత్వవర్ణనాత్ । కర్తృనిశ్వసితాద్యుక్తేర్నిత్యత్వంపూర్వసామ్యతః । సర్వావభాసివేదస్య కర్తృత్వాత్సర్వవిద్భవేత్ । అస్యమహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేదస్సామవేద ఇతివాక్యంవిషయః । యదృగ్వేదాదికమస్తి తదేతస్య నిత్యసిద్ధస్యబ్రహ్మణో నిశ్వాస ఇవాప్రయత్నేన సిద్ధమిత్యర్థః । బ్రహ్మవేదం కరోతినకరోతి వేతి సందేహః । నకరోతి వేదస్యనిత్యత్వాత్ । వాచావిరూ

పనిత్యయేత్యస్మిన్మంత్రే విరూపేతి దేవతాం సంబోధ్య నిత్యయా వాచాస్తు
తిం ప్రార్థయేత్యేవం ప్రార్థ్యతే । నిత్యావాగ్వేద ఏవ అనాదినిధనానిత్యా
వాగుత్సృష్టా । స్వయంభువా । ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతస్సర్వాః ।
ప్రవృత్తయః ఇతిస్మృతేః । అతోన వేదకర్తృ బ్రహ్మేతిప్రాప్తే బ్రూమస్స్వ
బ్రహ్మవేదస్యకర్తృ భవితుమర్హతి । కుతఃనిశ్వసితన్యాయేనాప్రయత్నోత్ప
త్త్యవగమాత్ । తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుతః। ఋచస్సామానిజజ్ఞిరె ఇతి సర్వై
ర్యజ్ఞైర్హూయమానాద్యజ్ఞాద్యజ్ఞ శబ్దవాచ్యాద్బ్రహ్మణో విస్పష్టమేవ
వేదోత్పత్తిశ్రవణాచ్చ । అప్రయత్నోత్పత్త్యైవార్థం బుద్ధ్వా విరచిత కా
కాళిదాసాదివాక్యైర్వై లక్షణ్యాదపౌరుషేయత్వం ప్రతిసర్గం పూర్వసా
మ్యేనోత్పత్తిః । ప్రవాహరూపేణనిత్యతా । సర్వజగద్వ్యవస్థావభాసి వేద
కర్తృ నిరూపణేన బ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞత్వం నిరూపితం భవతి । లక్షణముపపా
ద్యప్రమాణ వ్యవస్థాపనం తత్రైవచింతితం । అస్త్యన్యమేయతా తస్యకిం
వా వేదైకమేయతా । తంత్వౌపనిషదేత్యాదౌ ప్రోక్తా వేదైకమేయతా ।
ఘటవత్సిద్ధవస్తుత్వా ద్బ్రహ్మాన్యేనాపిమీయతే। రూపలింగాదిరాహిత్యాన్నా
స్య మానాంతరయోగ్యతా - తంత్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి శాకల్యం
ప్రతియాజ్ఞవల్క్యేనోక్తవాక్యే పరబ్రహ్మరూపస్య పురుషస్య ఉపనిష
ద్వేద్యత్వం ప్రతీయతే, తద్వాక్యం విషయః । తత్ర బ్రహ్మణిః ప్రత్యక్షా
ధిగమ్యత్వమస్తినవేతిసంశయః । పూర్వపక్షస్తు విస్పష్టః । రూపరసాద్య
భావాన్నేంద్రియయోగ్యతా, లింగసాదృశ్యాది రాహిత్యాచ్చ నానుమా
నోపమానాదియోగ్యతా, ఉపనిషత్స్వేవాధిగత ఇతివ్యుత్పత్త్యానావేదవి
న్మనుతేతం బృహంతమిత్యన్యనిషేధ శ్రుత్యాచ వేదైకమేయత్వం భాష్య
కారైర్జన్మాదిసూత్రే శ్రుత్యాదయోనుభవాదయశ్చ యథా సంభవమి
హప్రమాణమిత్యన్యమేయత్వ మంగీకృతమితి చేద్బోధః ప్రథమతః శ్రు
త్యైవప్రమితే బ్రహ్మణిపశ్చాదనువాద రూపేణానుమానాను భవయో
రంగీకారాదతో వేదైకమేయం బ్రహ్మ, వేదస్యతు బ్రహ్మప్రమాణత్వం ।

తత్రైవచింతితం। వేదాంతాః కర్తృదేవాదిపరా బ్రహ్మపరా
ఉత అనుష్ఠానోపయోగిత్వా త్కర్త్రాదిప్రతిపాదకాః। భిన్నప్రకరణాల్లిం
గషట్కాచ్చ బ్రహ్మబోధకాః। సతిప్రయోజనే నర్థహానేనుష్ఠానతోత్ర
కిం। స్పష్టౌవిషయసందేహౌ। జీవప్రకాశకవాక్యాని కర్తృపరాణి బ్ర
హ్మప్రకాశకవాక్యాని దేవతాపరాణి। సృష్టిప్రకాశకవాక్యాని యాగాం
గపశ్వాదిసాధనపరాణి। తథాసతి। వేదాంతానా మనుష్ఠానోప యో
గిత్వం భవిష్యతి। బ్రహ్మపరత్వే అనుష్ఠానాసంభవా న్నిష్ప్రయోజన
త్వం స్యాత్తస్మాద్వేదాంతాః కర్తృదేవతాసాధనదేవతాప్రతిపాదకాః।
అత్రోచ్యతే। బ్రహ్మపరావేదాంతాః। కుతః భిన్నప్రకరణపఠితానాం
తేషాంకర్త్రాది ప్రతిపాదకతయాకర్మాంగత్వా సంభవాత్। తాత్పర్య
బోధక లింగషట్కేన బ్రహ్మపరత్వసంభవాచ్చ। లింగషట్కంచ పూ
ర్వాచార్యైర్దర్శితం। ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యాసోపూర్వతా ఫ
లం। అర్థవాదోపపత్తిశ్చ లింగంతాత్పర్యనిర్ణయఇతి। తాత్పర్యలింగా
నికాని। సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యుపక్రమః। ఐతదాత్మ్యమిదంస
ర్వంతత్సత్యంస ఆత్మాతత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యుపసంహారః। తయో
రుపక్రమోప సంహారయోర్బ్రహ్మ విషయత్వేనైకరూప మేకంలింగం।
అసకృత్తత్త్వమసీత్యుక్తిరభ్యాసః। మానాంతరానవ గమ్యత్వమ పూర్వ
త్వం। ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానంఫలం। సృష్టిస్థితిప్రళయప్రవేశ నియమ
నాని పంచార్థవాదాః। మృదాదిదృష్టాంతా ఉపపత్తయః। ఏతైర్లింగై
ర్బ్రహ్మపరత్వంనిశ్చేయం। నచానుష్ఠానమంతరేణ ప్రయోజనాభావః।
నాయంసర్ప ఇత్యాదావివ బోధాత్సంసారానర్థ నివృత్తేస్సంభవాత్। వే
దాంతానాం విధిపరత్వాసంభవః। తత్రైవ చింతితః। ప్రతిపత్తిం విధి
త్సంతి బ్రహ్మణ్యవసితాదితః। శాస్త్రత్వాత్తే విధాతారో మననాదేశ్చ
కీర్తనాత్। నాకర్తృతంత్రేస్తివిధిః శాస్త్రత్వంశాసనాదపి। మననా
దిః పురాబోధా ద్బ్రహ్మణ్యవసితాస్తతః। ఏకదేశిమన్యతే బ్రహ్మపర

త్వేపి వేదాంతా న బ్రహ్మణ్యేవ పర్యవస్యంతి, కింతర్హి పారోక్ష్యేణ బ్రహ్మతత్త్వం ప్రతిపాద్య పశ్చాదపరోక్ష ప్రతిపత్తిం విదధతి। తథాసతి వేదాంతానాం శాసనాచ్ఛాస్త్రత్వముపపద్యతే, కించ శ్రోతవ్య ఇతి శ్రవణం శబ్దజ్ఞానాత్మకం విధాయ మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యనుభవజనాత్మకం మననాదికం స్పష్టమేవ విధీయతే, తస్మాత్ప్రతిపత్తి విధిపరా వేదాంతా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। న ప్రతిపత్తేర్విధిస్సంభవతి, కర్తుమకర్తుమన్యథా కర్తుమశక్యత్వేన సా పురుషతంత్రత్వాత్, శాస్త్రత్వం తు నానుష్ఠేయశాసనాదేవ నియతం సిద్ధవస్తుశంసనేనాపి తదుపపత్తేః। న చ శాబ్దజ్ఞానేజాతే పశ్చాద సంభవాత్మకం మననాదికం విధీయత ఇతి వక్తుం యుక్తం, దశమస్త్వమసీతివత్, శబ్దస్యైవాపరోక్షానుభవ జనకత్వేన శాబ్దబోధాత్పూర్వమేవాసంభావనాది నివృత్తయే వ్యాపారరూపస్య కర్తృతంత్రస్య మననాదేర్విధానాత్తస్మాత్తత్త్వమసీత్యాద యో వేదాంతాః బ్రహ్మణ్యవసితాః। యోయం వేదాంతముఖేన బ్రహ్మతత్త్వనిర్ణయఫలకో విచారస్సోయం తద్విజిజ్ఞాసస్వేత్యనేన వాక్యేన విహితః। శాఖాంతరేప్యయం విధిశ్శ్రూయతే, శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి, ఏతదర్థం ఏవం స్మర్యతే, శ్రోతవ్యశ్శ్రుతివాక్యేభ్యో మంతవ్యశ్చోపపత్తిభిః, జ్ఞాత్వా చ సతతం ధ్యేయ ఏతే దర్శనహేతవః। ఇతి। పురాణేపి పఠ్యతే। తత్ర తావన్మే శ్రేష్ఠా శ్రవణం నామ కేవలం। ఉపక్రమాదిభిర్లింగైః శక్తితాత్పర్యనిర్ణయః। సర్వవేదాంతవాక్యానామాచార్యముఖతస్స్వయం। వాక్యానుగ్రాహక న్యాయశీలనం మననం భవేత్। నిదిధ్యాసనమైకాగ్ర్యం శ్రవణే మననేపి చ। నిదిధ్యాసనసంజ్ఞం చ మననం చ స్వయం బుధాః। ఫలోపకారకాంగం స్యాత్తే నాసంభావనా తథా। విపరీతా చ నిర్మూలం ప్రవినశ్యతి సత్తమాః। ప్రాధాన్యం మననాదస్తి నిదిధ్యాసనతోపి చ। ఉక్తావంతరంగం హి జ్ఞానస్య శ్రవణం బుధాః। తతస్థ మన్యావృత్త్యా మననం చింతనం తథా। ఇతి కర్తవ్యకోటిస్థా శ్శాంతిదాంత్యాదయస్తథేతి। ఏతాన్యేవ శ్రవణమనననిదిధ్యాసనాని కర్హేళ బ్రాహ్మణో

పాండిత్య బాల్యమౌనశ్రబ్దైర్వ్యాఖ్యాత్యవిహితాని । తస్మా ద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసే ద్బాల్యంచపాండిత్యంచ నిర్విద్యాథ మునిరమౌనంచమౌనంచ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణఇతి నిర్విద్యనిశ్శేషేణ సంపాద్యఅథత్రితయానుష్ఠానాదూర్ధ్వం బ్రహ్మరూపత్వావిర్భావాన్ముఖ్య బ్రాహ్మణోభవతీత్యర్థః । అత్రమననోప యుక్తధీశుద్ధిపరేణ బాల్యశబ్దేన మననముపలక్ష్యతే । బాల్యస్యశుద్ధి పరత్వంచతృతీ యాధ్యాయస్యచతుర్థ పాదేచింతితం । బాల్యంవయః కామచారోధీశుద్ధిర్వా ప్రసిద్ధితః । వయస్తస్యావిధేయత్వేకామచారోస్తునేతరః । మననస్యోప యుక్తత్వా ద్భావ శుద్ధిర్వివక్షితా । అత్యంతాను పయోగిత్వాద్విరుద్ధత్వాచ్చనద్వయం। బాల్యేనతిష్ఠాసేదిత్యత్రబాలస్యభావో బాల్యమితివ్యుత్పత్త్యా ప్రసిద్ధ్యావయో భవేత్ । అథతస్యావిధ్యనర్హత్వంతర్హి బాలస్యకర్మేతివ్యుత్పత్త్యాకామచారకామవాదాదికమస్తు । సర్వథాపినధీశుద్ధి బాల్యమితిప్రాప్తేబ్రూమః । పాండిత్యమౌనాఖ్య యోశ్శ్రవణనిదిధ్యాసనయోర్మధ్యే మననంవిధేయత్వేనశ్రుత్యావి వక్షితం । తస్యమననస్యభావశుద్ధి రుపయుక్తా ।నరాగద్వేషమానాది దోషస్తేన పురుషేణబహిః ప్రవృత్తింపరిత్యజ్యమంతుమశక్యత్వాత్ । బాలస్య కర్మేతివ్యుత్పత్తిస్తుభావశుద్ధౌ కామచారాదికేచ సమానా । వయః కామచారౌతు మననస్యాత్యంతమను పయుక్తౌ । ప్రత్యుతవిరోధినౌ । మూఢస్యబహిః ప్రవృత్తస్యచమన సోమననవినాశకత్వాత్ తస్మాద్భావ శుద్ధిరేవబాల్యంనేతరదుభయం । మునిత్వస్యవిధికల్పనంతత్రైవచింతితం । అవిధేయంవిధేయంవామౌనం । తేనవిధీయతే । ప్రాప్తంపాండిత్యతోమౌనం । జ్ఞానవాచ్యుభయంయతః । నిరంతరజ్ఞాననిష్ఠామౌనంపాండిత్యతః పృథక్ । విధేయంతద్భేదదృష్టిప్రాబల్యేతన్నివృత్తయే । కహోళబ్రాహ్మణేశ్రూయతే । తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేద్బాల్యంచపాండిత్యంచనిర్విద్యాథమునిరితి । అస్యాయమర్థః । యస్మాద్బ్రహ్మభావః పరమ పురుషార్థః। తస్మాద్బ్రహ్మణః

భాషురుపనిషత్తాత్పర్యనిర్ణయరూపం పాండిత్యం నిశ్శేషేణ సంపాద్యాథ బాలవన్నిరాగద్వేషత్వేన యుక్త్యసంభావనానిరాకరణాయ యుక్తీరనుచింతయన్నవస్థాతుమిచ్ఛేత్ తతః పాండిత్యబాల్యే నిశ్శేషేణ సంపాద్యాథ మునిరితి పండితస్య విదుషో భావః పాండిత్యమితి జ్ఞానవాచకోయం శబ్దః । తథా మునిశబ్దోపి మననజ్ఞాన ఇత్యస్మాద్ధాతో స్తన్నిష్పత్తేస్తస్మాత్ప్రాప్తస్యమానస్యానవిధి కల్పనమితి ప్రాప్తే బ్రూమః । పూర్వోక్తస్య పాండిత్యస్య పునర్మునిశబ్దేనాభిధానే ప్రయోజనాభావాన్నిరంతరజ్ఞానసిష్ఠాపూర్వార్థో మునిశబ్దేన వివక్షితః । తతస్తన్నాసేదితి సదానువృత్త్యా విధిర్లభ్యతే । అస్తి చజ్ఞాననైరంతర్యేణ ప్రయోజనం ప్రబలభేదవాసనావాసి తస్య పురుషస్య తన్నివృత్త్యర్థత్వాత్తస్మాన్నిదిధ్యాసనాత్మకం మానం విధేయం । యథోక్తశ్రవణాద్యావృత్తిశ్చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే చింతితా । శ్రవణాద్యాస్సకృత్కార్యా ఆవర్త్యా వాసకృద్యతః । శాస్త్రార్థస్తావతా సిద్ధ్యేత్ప్రయాజాదాసకృత్కృతే । ఆవర్త్యా దర్శనాంతాస్తే తండులాంతావఘాతవత్ । దృష్టే త్ర సంభవత్యర్థే నాదృష్టం కల్ప్యతే బుధైః । సకృత్కృతే కృతశ్శాస్త్రార్థ ఇతి న్యాయేన శ్రవణాదీనాం ప్రయాజాదివత్సకృదేవానుష్ఠానమితి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఉక్తన్యాయస్య దృష్టఫలకర్మవిషయత్వాదత్ర బ్రహ్మసాక్షాత్కారలక్షణస్య దృష్టఫలస్య సంభవాద్ద్రష్టే సంభవత్యర్థే నాదృష్టం కల్ప్య[illegible]తిన్యాయేనావఘాతవత్ఫలసిద్ధిపర్యంతా శ్రవణాద్యా ఆవర్తనీయాః । ఆవృత్తే వివిచారాదినాయతో వేత్యాది లక్షణలక్షితం బ్రహ్మసాక్షాత్క్రియతే । తస్మింశ్చ లక్షణవాక్యే యత ఇత్యస్మిన్పదే యదిత్యేతత్ప్రాతిపదికం సర్వనామత్వేపి జన్మాదిసన్నిధిబలాత్తదపేక్షితం కారణత్వం బ్రూతే । తత్ర పంచమ్యా పాదానార్థత్వే నిమిత్తం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తమపేక్షతే । నిమిత్తార్థత్వే చోపాదానాపేక్షేతి చేన్న నిమిత్తాద్యుభయార్థత్వాత్ । జనికర్తుః ప్రకృతిః హేతౌ చేతి సూత్రద్వయేన ఉభయత్ర పంచమీవిధానాత్ । ననుయతోజాయంతే తద్బ్రహ్మేత్యేతావతైవ లక్షణసి

ద్ధాస్థితిలయపద శ్రవణంవ్యర్థమితిచేన్నైవం । కువిందవతేర్వలనిమిత్త
త్వంవ్యుదసితుంస్థితిహేతుత్వం తంతు సంయోగవతేర్వలమసమవాయి
త్వంవ్యుదసితుంలయహేతుత్వం తతః క్రమేణజన్మస్థితిలయైర్నిమిత్తాస
మవాయ్యుపాదానత్వానిసిధ్యంతి । నను లోకే భూతానాముత్పత్త్యదర్శ
నాద్భౌతికానాం భూతకార్యత్వాన్న బ్రహ్మోపాదానమితిచేన్న । భూ
తోత్పత్తేరాగమసిద్ధత్వాదస్తిపృథివీసంత్యేవ ఇత్యేవంభూతానాంసదను
రక్తత్వేన ప్రతిభాసాత్సద్వస్తు భూతోపాదానం । తచ్చవస్తు బ్రహ్మైవభౌతి
కోత్పత్తౌ భూతానిమృదః ఖండ ఇవ సతోఽవాంతరావస్థారూపాణి । ఉపా
దానంతువ్యావృత్తస్వద్వస్త్వేవ సర్వ ఘటస్సచ్ఛరీరమిత్యేవంసదనురక్తత్వే నై
వభౌతికానాం ప్రతిభాసాత్ । యథా ప్రాకృతానాంపామరాణాంచదృ
ష్టా తంత్వనురక్తస్య పటస్యతంతవ ఏవోపాదానం తద్వదాకాశకాలాదయ
ఉత్పద్యంతే । విభక్తత్వాద్ఘటశరావాదివత్ । ఇత్యేవంతన్నిత్యవాదినం
ప్రతి ప్రయోక్తవ్యం । సృజ్యస్య సర్వజగతో విచిత్రత్వాత్ । తదన్య
థానుపపత్త్యాస్రష్టుర్బ్రహ్మణః సర్వజ్ఞత్వంసర్వశక్తియుక్తత్వంచసిధ్య
తి । నహి విచిత్రప్రాసాద విషయజ్ఞానశక్తిభ్యాంవినా తన్నిర్మాతృత్వంక
స్యచిద్దృష్టం । యద్యప్యనింద్రియస్య బ్రహ్మణస్సర్వవస్తుజ్ఞానకారణానిప్ర
త్యక్షాది ప్రమాణానినసంతి । తథాపిశ్రుతియుక్తిభ్యాం సర్వజ్ఞత్వమభ్యు
పేయం యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్యజ్ఞానమయంతప ఇతిశ్రుతేః । యుక్తిశ్చై
వంద్రష్టవ్యా । సర్వవిషయాకారాకారేషు మాయాపరిణామేషు ప్రతిబిం
బితంచైతన్యంసర్వానుభవ ఇత్యుచ్యతే । తస్యపరమేశ్వరస్యచ విషయైరా
ధ్యాసికసంబంధాద్వర్తమాన సర్వపదార్థజ్ఞానం తావత్సిద్ధం । అతీత
విషయాణాంత్వవచ్ఛిన్నమాయావృత్తీనాంచనివృత్తౌతత్సంస్కారా అస్మ
దాదివదతీత విషయాస్స్మృతిరూపామాయాపరిణామాభవంతి । తత్ప్ర
తిబింబితానుభవేన అతీతసర్వవస్తుజ్ఞానమపి సిధ్యతి । తదాస్మృతేః ప్రా
గపి ప్రత్యక్ష్యమాణపదార్థావధారణస్యకులాలాదిషుదృష్టత్వాదాగామి స

ర్వ్యవస్తుజ్ఞ మపిస్వమాయాపరిణామవశాత్సిధ్యతి । తస్మాద్యుక్తం సర్వజ్ఞ
త్వం । సర్వశక్తయశ్చ శ్రుతిస్మృతిసిద్ధాః । పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయ
త ఇతి శ్రుతిః । శక్తయస్సర్వభావానామచింత్యజ్ఞానగోచరాః । యతో౽తో
బ్రహ్మణస్తాస్తుసర్గాద్యాభావశక్తయ ఇతి స్మృతిః । ఈదృశస్య సర్వజ్ఞ
స్యసర్వశక్తే బ్రహ్మణో జగజ్జన్మాది కారణత్వం లక్షణం । జన్మాదేర్జ
గన్నిష్ఠత్వేపితత్ప్రతియోగికస్య కారణత్వస్యలక్ష్యే బ్రహ్మణి వర్తమానత
యా లక్షణం సంభవతి । నచ క్రియా ప్రవేశాత్మకత్వరూపస్య కారణత్వస్య
లక్షణతయా ప్రకృష్టప్రకాశశ్చంద్ర ఇత్యాదావివలక్ష్యబ్రహ్మస్వరూపాంత
ర్భావే బ్రహ్మణః కూటస్థత్వంహీయేతేతివాచ్యం కాకాశ్రయత్వవదౌపాధిక
త్వేన తటస్థత్వాత్ కాకవంతో దేవదత్తస్య గృహా ఇత్యత్ర కాకాధికరణత్వం న
గృహేంతర్భవతి । కాకాదివిగమేపి గృహైకదేశభంగబుద్ధ్యభావాత్ । అ
తో గృహస్య కాకావస్థానోపాధికధర్మత్వాత్ కాకాధికరణత్వం యథా
తటస్థ లక్షణం తథా బ్రహ్మణో జన్మాద్యుపాధిక ధర్మకారణత్వం తట
స్థలక్షణం । తస్యైవ లక్షణస్య మిథ్యాత్వాన్నాద్వైతహానిః । యస్సర్పస్స
రజ్జురిత్యత్ర మిథ్యాభూతో౽పిసర్పః ఆధ్యాసికసంబంధవశాద్యథా రజ్జో
ర్లక్షణం తథా బ్రహ్మణః కారణత్వమపి లక్షణం భవిష్యతి । కారణ
త్వేపి బ్రహ్మణో౽ధిష్ఠానమాత్రత్వాద్వికారాంశే మాయాయా ఏవ ప్రయో
జకత్వాన్నాసంగత్వహానిః । సర్వస్మిన్ననుగతిసత్తాస్ఫూర్త్యాకారేణ బ్ర
హ్మణో౽నుగతత్వాద్విక్రియమాణత్వాకారేణ మాయాయా అప్యనుగత
త్వాదుభయం మిళిత్వోపాదానం । తత్రోభయరూపకారణత్వే గుణప్రా
ధాన్యవివేకే వివర్తవాదను సారేణ ద్విసూత్రన్యాయో వా శక్తిశక్తిమన్న్యా
యో వా అధిష్ఠానారోప్యన్యాయో వా యోజనీయః । యథాసూత్రద్వ
యనిర్మితరజ్జ్వాం సంయుక్తసూత్రద్వయం సమప్రధానభావేనోపా
దానం । తథా జగతో బ్రహ్మమాయాచేత్యుభయప్రాధాన్యం కేచిదా
హుః । అన్యేత్వేవం మన్యతే । యథాశక్తిమానగ్నిర్దహతీత్యత్రశక్తే

దాహనిర్వాహకత్వేపి తస్యాశ్శక్తిమత్తనూనపాత్పారతంత్ర్యాదగ్నేః ప్రాధాన్యం । తథామాయాయాశ్శక్తిత్వేనోప సర్జనాచ్ఛక్తిమతో బ్రహ్మణ ఏవప్రాధాన్యమితి । అపరే త్వేవమాహుః । యథారజ్జువ్యతిరేకేణసర్పశరీరస్యా భావేపిభ్రాంతికాలేరజ్జుతిరస్కారేణవ్యవహ్రియమాణతయాసర్పః ప్రధానం । తథామాయాయాః ప్రాధాన్యమితి । సర్వథాపి శ్రూయమాణంజగత్కారణత్వంమాయావిశిష్టస్య బ్రహ్మణ ఏవోపపన్నం.

జగత్కారణరూపేణ తటస్థ లక్షణేనోప లక్షితస్య బ్రహ్మణోవిజ్ఞానేవిచారస్సాధనమిత్యేవం రూపం శ్రుతవతోభృగోః ప్రథమపర్యాయేసంపన్నం నిశ్చయందర్శయతి.

సతపోతప్యత । సతపస్తప్త్వాఅన్నం బ్రహ్మేతి
వ్యజానాత్ అన్నాద్ధ్యేవ ఖల్విమానిభూతానిజా
యంతే అన్నేన జాతాని జీవంతి । అన్నం ప్ర
యంత్యభిసంవిశంతీతి.

తపశ్శబ్దేనాశ్రమ చతుష్టయధర్మోవివక్షితః । తస్యాశ్రమచతుష్టయధర్మస్య బ్రహ్మజ్ఞానహేతుత్వావనాశ్రమి ధర్మస్య జపాదేరపి తద్ధేతుత్వ యద్యపినిర్ణీతం। తథాప్యాశ్రమిణామేవ ధర్మోతిప్రశస్తః। తథాచ బాదరాయణేనసూత్రితం। అతస్త్వితరజ్యాయోలింగాచ్చేతి।ఆశ్రమధర్మోపితపశ్శబ్దః శ్రుతిస్మృత్యోఃప్రయుజ్యతే । తపోహిస్వాధ్యాయఇతి బ్రహ్మచారిధర్మః। ఏతత్ఖలువావతపఇత్యాహుర్యస్స్వం దదాతీతిగృహస్థస్యధర్మః తపోనానశనాత్పరమితివనస్థస్యధర్మః। మనసశ్చేంద్రియాణాంచహ్యైకాగ్ర్యం పరమంతపఇతిసన్న్యాసినస్సర్వధర్మేభ్యస్సర్వః పరఉచ్యతఇతియతిధర్మః। తత్రతేషాంమధ్యే స్వాధ్యాయేనబ్రహ్మచబోధ ప్రమాణంసంపాదితంభవతి।దానేనవివిదిషోత్పద్యతేదానేనతపసానాశకేనేతిశ్రుతేః।అనశనస్యేంద్రియతర్ప
సివాదితంభవతి। దానేనతపసానాశకేనేతిశ్రుతేః। అనశనస్యేంద్రియతర్పణని

వారకత్వం సర్వజనప్రసిద్ధం। ఐకాగ్ర్యస్య సాక్షాదేవజ్ఞాన హేతుత్వం దృశ్య
తే। తప ఐకాగ్ర్యబుద్ధ్యా త్వామ్నాతం। అతస్స భృగుస్స్వాధ్యాయపూర్వకమైకా
గ్ర్యరూపం తపః కృతవాన్ । తేనైకాగ్ర్యేణ యుక్తో విచార్య జగజ్జన్మస్థితిలయ
హేతుత్వలక్షణయోజనేనాన్నస్య బ్రహ్మత్వం నిశ్చితవాన్ । భూతశబ్దేన
స్థూలదేహో వివక్షితః। తేషామన్నాదుత్పత్తౌ లోకప్రసిద్ధిద్యోతనార్థో హి
శబ్దః । గర్భాశయస్థాన్నరసాత్మకశుక్లశోణితవ్యతిరిక్తం కారణం వ్యావ
ర్తయితుమేవకారః । అన్నాత్పురుష ఇతి శ్రౌతప్రసిద్ధ్యర్థః ఖలు శబ్దః।
యద్యప్యాకాశాదిభూతాని స్వరూపేణాన్నాన్నోత్పద్యంతే । తథాపి దే
హాకారేణ పరిణతానాం భూతానాం జన్మాన్నాధీనమిత్యస్య జగద్ధేతు
త్వమభిప్రేతం। అత్ర తపశ్శబ్దేనైషామాశ్రమాణాం ధర్మో వివక్షితః । తే
షాం సద్భావస్తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థపాదే చింతితః । నాస్త్యూర్ధ్వ
రేతాః కింవాస్తి గార్హస్త్యస్యైవ విధానతః। వీరఘాతే విధేః క్లృప్తావంధపంగ్వా
దికా స్మృతిః। అస్త్యపూర్వవిధేః క్లృప్తిర్విరహేణైకో గృహీ। అంధాదేః పృ
థగుక్తత్వాత్సంస్థానాం త్రయాయతే విధిః। పూర్వాధికరణే స్వతంత్రమాత్మ
విజ్ఞానమిత్యుక్తం। తస్య చాత్మవిజ్ఞానస్యోర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషు సులభత్వాదా
శ్రమసద్భావశ్చింత్యతే। తత్ర నాస్త్యూర్ధ్వరేతా ఇతి ప్రాప్తం కుతః। విధ్య
భావాత్। త్రయో ధర్మస్కంధాః। యజ్ఞోఽధ్యయనం దానమితి ప్రథమస్తప
ఏవ ద్వితీయో బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ తృతీయ ఇత్యత్ర యజ్ఞాద్యుపలక్షి
తగార్హస్థ్యస్య తపశ్శబ్దలక్షితస్య వానప్రస్థస్య నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యస్య పరా
మర్శమాత్రం గమ్యతే। నతు విధిరుపలభ్యతే। నచాపూర్వార్థత్వేన విధిః క
ల్పయితుం శక్యః । వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయత ఇత్య
గ్న్యుద్వాసలక్షణస్య గార్హస్థ్యపరిత్యాగస్య నిందితత్వాత్। చత్వార ఆ
శ్రమా ఇతి స్మృతిస్తు గార్హస్థ్యధర్మానధికృతాంధపంగ్వాదివిషయా భవి
ష్యతి। నహ్యంధస్యాజ్యావేక్షణాదికే కర్మణ్యధికారోఽస్తి నాపి పంగోర్విష్ణు
క్రమణాద్యుపేతే కర్మణ్యధికారః। తస్మాచ్చక్షురాదిపాటవయుక్తస్య పురు

షస్యాత్మజ్ఞానోపయుక్త ఊర్ధ్వరేత ఆశ్రమో నాస్తీతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అస్త్యూర్ధ్వరేతా ఆశ్రమః విద్యాశ్రవణేష్వపూర్వార్థత్వేన తస్య కల్పయితుం శక్యత్వాత్ న చ వీరఘాతదోషః। ఉత్సన్నాగ్నికగృహస్థవిషయత్వాత్ వీరహత్యాయాః। యత్త్వంధాదివిషయత్వం స్మృతేరుక్తం తదసత్। అథ పునరవ్రతీ వ్రతీ వా స్నాతకోఽస్నాతకో వా ఉత్సన్నాగ్నిరనగ్నికో వా యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి గార్హస్థ్యానధికృతానాం పురుషాణాం సతి వైరాగ్యే పృథక్సన్న్యాసవిధానాత్। న చ చక్షురాది పాటవవతాం పురుషాణామాశ్రమాంతరవిధిః కల్పనీయః। జాబాలశ్రుతౌ ప్రత్యక్ష విధ్యుపలంభాత్। బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్। గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేదితి। తస్మాదస్త్యాశ్రమాంతరం। ఆశ్రమాణామవరోహాభావస్తత్రైవ చింతితః। అవరోహో నాస్త్యాశ్రమాణాం న వా రాగాత్సన్నివ్యతే పూర్వధర్మశ్రద్ధయా వా యథారోహస్తద్వదైచ్ఛికః। రాగస్యాతిషిద్ధత్వాద్విహితస్యైవ ధర్మతః। ఆరోహనియమోక్త్యాదేర్నావరోహోఽస్తి శాస్త్రతః। బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేద్గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేదిత్యాశ్రమాణామారోహ ఇచ్ఛారూపేణ యథా భవతి। తథా పారివ్రజ్యాద్వనస్థ ఇత్యాద్యవరోహోఽపి క్వచిద్రాగవశాత్ క్వచిత్పూర్వాశ్రమశ్రద్ధావశాచ్చ యుక్త ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। రాగస్తావన్మిథ్యాజ్ఞానమూలత్వాన్నిషిద్ధః। న చ పూర్వాశ్రమధర్మశ్రద్ధా యుజ్యతే। ఉత్తమాశ్రమిణాం ప్రత్యవిహితత్వేన ధర్మత్వాభావాత్ న హి యో యేన స్వనుష్ఠాతుం శక్యతే శిక్షియతే చ స తస్య ధర్మో భవతి। కింతర్హి యో ధర్మోఽయం ప్రతివిహితస్స తస్య ధర్మః। కించ అరణ్యమియాత్తతో న పునరేయాదిత్యవరోహనిషేధేనారోహో నియమ్యతే। న చారోహావదవరోహః శిష్టాచారో దృశ్యతే తస్మాన్నాస్త్యవరోహః। ఆరోహభ్రంశే ప్రాయశ్చిత్తం తత్రైవ చింతితం। భ్రష్టోర్ధ్వరేతసో నాస్తి ప్రాయశ్చిత్తమథాస్తి వా। అదర్శనోక్తేర్నాస్త్యేవ వ్రతినో గర్దభం పశుః। ఉపపాతకమేవైతద్వ్రతినో మధుమాంసవత్। ప్రాయశ్చిత్తాచ్చ సంస్కారాచ్ఛ

ద్ధిర్యత్నపరం వచః। నైష్ఠికబ్రహ్మచర్యాదూర్ధ్వరేతస్త్వం ప్రాప్య పునః
స్త్రీప్రసంగేన భ్రష్టస్య ప్రాయశ్చిత్తం నాస్తి ఆరూఢో నైష్ఠికం ధర్మం య
స్తు ప్రచ్యవతే పునః। ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుద్ధ్యేత్స ఆత్మహా ఇతి ప్రా
యశ్చిత్తాదర్శనాత్। అథ యో బ్రహ్మచారీ స్త్రియముపేయాత్ స గర్దభం
పశుమాలభేతేత్యస్తి ప్రాయశ్చిత్తమితి। ప్రాప్తే బ్రూమః। యథా ఉపకు
ర్వాణస్య మధుమాంసభక్షణం ఉపపాతకమితి ప్రాయశ్చిత్తే పునస్సంస్కా
రావిద్యేతే తద్వదూర్ధ్వరేతసో గురుదారాదిభ్యోఽన్యత్ర ప్రవృత్తిరుప
పాతకమేవ। నహి మహాపాతకం॥ తతః ప్రాయశ్చిత్తాద్వా పునస్సంస్కారా
ద్వా శుద్ధిర్భవతి। యది మహాపాతకేష్వపరిగణితత్వే నోపపాతకత్వమా
శ్రిత్య ప్రాయశ్చిత్తముచ్యేత। తర్హి తదదర్శనవచనస్య కా గతిరితి చేద్యత్న
పరమేతద్వాక్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః। అత ఏవ ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామీ
త్యాహ। న తు నాస్తీతి ప్రాయశ్చిత్తం తు గర్దభపశురేవ నైష్ఠికోపకుర్వాణ
బ్రహ్మచారిత్వస్య సమత్వాత్। తథా వానప్రస్థపరివ్రాజకయోరపి భ్రం
శే ప్రాయశ్చిత్తం స్మర్యతే వానప్రస్థో దీక్షాభ్రంశే
కృచ్ఛ్రం ద్వాదశరాత్రం చరిత్వా మహాకక్షం వర్ధయేత్ భిక్షుర్వానస్థవత్సో
మవృద్ధివర్జం స్వశాస్త్రసంస్కార ఇతి। కక్షవృద్ధిర్వనావాసః। సో
మవృద్ధిరపి స ఏవ। ప్రాయశ్చిత్తేనాముష్మికమాత్రశుద్ధిస్తత్రైవ దర్శితా।
శుద్ధిశ్శిష్టైరుపాదేయస్త్యాజ్యో వాదోషహానతః। ఉపాదేయో న్యథా శు
ద్ధిః ప్రాయశ్చిత్తకృతా వృథా। ఆముష్మిక్యేవ శుద్ధిస్స్యాత్తత్ర శిష్టాస్త్య
జంతి తం। ప్రాయశ్చిత్తాదృష్టవాక్యాదశుద్ధిస్త్వైహికీష్యతే। పూర్వోక్త
ప్రాయశ్చిత్తాపాదితశుద్ధ్యస్యథానుపపత్త్యా కృతప్రాయశ్చిత్తస్య పురుష
స్య శిష్టైస్సహ వ్యవహారోఽస్తీతి ప్రాప్తే బ్రూమః। ఆముష్మికశుద్ధిసద్భావేఽపి
ప్రాయశ్చిత్తాదర్శనవచనాదైహికశుద్ధ్యభావాచ్ఛిష్టైరేవ న వ్యవహార్యః।
ఏతేష్వాశ్రమేషు సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవంతీతి లోకవిశేషప్రాప్తిహేతోః
ప్రవృత్తిలక్షణస్య తపసో జ్ఞానసాధనత్వాభావాన్నివృత్తిలక్షణస్యైకా

గ్న్యాదిరూపస్యతపసోజ్ఞానసాధనత్వం తత్రైవచింతితం । లోకకామ్యాశ్ర మీబ్రహ్మనిష్ఠామర్హతివానవా । యథావకాశంబ్రహ్మైవపజ్ఞాతు ప్రసక్త్యవారణాత్ । అనన్యచిత్తతాబ్రహ్మనిష్ఠాసౌకర్మశేకథం । కర్మత్యాగీ తతోబ్రహ్మనిష్ఠామర్హతి నేతరః । త్రయోధర్మస్కంధాయజ్ఞోధ్యయనం దానమితిప్రథమ స్తపఏవద్వితీయోబ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీ। తృతీయః అత్యంతమాత్మానమాచార్యకులేవసాదయన్నిత్యాశ్రమానథి కృత్య సర్వ ఏతే పుణ్యలోకాభవంతీత్యాశ్రమానుష్ఠాయినాంపుణ్యలోకమభిధాయబ్రహ్మసంస్థామృతత్వమేతీతి మోక్షసాధనత్వేనబ్రహ్మనిష్ఠతా ప్రతిపాద్యతే। సేయంబ్రహ్మనిష్ఠాపుణ్యలోకకామిన ఆశ్రమిణోపిసంభావ్యతే । ఆశ్రమక ర్మానుష్ఠాయయథావకాశంబ్రహ్మనిష్ఠాయాఃకర్తుంశక్యత్వాత్ । నహిలోక కామీబ్రహ్మవిజానీయాదితినిషేధోస్తితస్మాదస్తిసర్వస్యాత్యాశ్రమిణో బ్రహ్మనిష్ఠేతిప్రాప్తేబ్రూమః । బ్రహ్మనిష్ఠానామసర్వవ్యాపారత్యాగేనానన్య చిత్తతయాబ్రహ్మణిసమాప్తిః । నచాసౌకర్మశూరేసంభవతి। కర్మానుష్ఠానకర్మత్యాగయోః పరస్పరవిరోధాత్ । తస్మాత్కర్మత్యాగిన ఏవ బ్రహ్మనిష్ఠా॥

అథభృగోర్ద్వితీయపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయంసందర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయపునరేవవరుణంపితరముపససార । అధీహిభగవోబ్రహ్మేతి తగ్ంహోవాచ। తపసాబ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ । తపోబ్రహ్మేతి। సతపోతప్యత। సతపస్తప్త్వాప్రాణోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్ । ప్రాణాద్ధ్యేవఖల్విమానిభూతాని జాయంతే ప్రాణేన జాతానిజీవంతి । ప్రాణంప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి

తత్పూర్వోక్తమన్నస్యబ్రహ్మత్వంవిజ్ఞాయాన్నస్యయతోపేత్యాదిల క్షణసద్భావాద్విజ్ఞాయ విశేషేణనిశ్చిత్యతస్మిన్ననుపకితుష్టోబుభుత్సానివృత్త వాన్పునరపిఅధీహిభగవఇతి మంత్రేపునస్సరంగురుముపాసన్నాసైరనత్వా

లస్యంకృతవాన్ । అపరితుష్టస్య భృగోరయమాశయః । వాజసనేయిన
స్త్వావదేవమామనంతి । అన్నం బ్రహ్మేత్యేక ఆహుస్తన్న తథా పూయతి వా
అన్నమృతే ప్రాణాదిత్యన్నస్య పూతిగంధస్తత్కార్యే దేహే స్పష్టముపల
భ్యతే। విష్ణుపురాణేప్యసావర్ణితః । స్వదేహాశుచిగంధేన న విరజ్యేత యః
పుమాన్ । విరాగకారణం తస్య కిమన్యదుపదిశ్యత ఇతి । తస్మాద్దేహోత్ప
త్తిస్థితిలయకారణస్యాప్యన్నస్య బ్రహ్మత్వం నయుక్తమితి తస్యోపపన్నః పాదస్య
భృగోర్వరుణః పూర్వోక్తమైకాగ్ర్యరూపం తప ఏవ సాధనత్వేనోపదిదేశ।
తస్య చ తపసా బ్రహ్మసాక్షాత్కారం ప్రత్యంతరంగత్వ వివక్షయా తపో
బ్రహ్మేత్యభేద ఉపచరితః । సత్యజ్ఞానాది స్వరూపలక్షణ వాక్యేన బ్రహ్మ
ణ్యుపదిష్టే సతి ఆగమప్రమేయత్వేన ధర్మాధర్మవత్పరోక్షమేవ బ్రహ్మోపది
శ్యేత। ఏకాగ్రయా బుద్ధ్యా ద్రష్టుం శక్యమిత్యభిప్రేత్య బ్రహ్మస్వరూపమను
క్త్వా వరుణస్తప ఏవోక్తవాన్ । భృగుశ్చైకాగ్రచిత్తేన పూర్వోక్తం జగ
త్కారణత్వలక్షణం యోజయిత్వా ప్రాణస్య బ్రహ్మత్వం నిశ్చితవాన్। ఐత
రేయిణః ప్రాణస్య దేహోత్పత్తినిమిత్తత్వం వ్యతిరేకముఖేనామనంతి। స హ
వాయుతే ప్రాణాద్రేతస్సిచ్యతే । యద్వాయుతే ప్రాణాద్రేతస్సిచ్యేత పూయే
న్న సంభవేదితి కశ్చిజ్జీవో లింగదేహాయుక్తః స్వర్గాన్నరకాద్వా వృష్టిద్వారే
ణాగత్యాన్నేన సహ పురుషం ప్రవిశ్య రేతసా సహ యోషిద్గర్భం యథా
ప్రవిశతి తథా తద్రేతస్త్వంతః ప్రవిష్టేన ప్రాణవాయునాశోషం ప్రాప్య పిం
డాదిక్రమేణ దేహముత్పాదయతి। ప్రాణాభావే తు దేహం నోత్పాదయతీత్య
ర్థః । యథోత్పత్తి హేతుత్వం తథా జీవన హేతుత్వమపి కౌషీతకిన ఆమనం
తి। యావదస్మింఛరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయురితి । ప్రాణోత్క్రాం
తౌ దేహస్య మరణం ప్రసిద్ధం । తస్మాదుపాదానత్వాభావేపి జన్మాదినిమి
త్తత్వాత్ప్రాణో బ్రహ్మేతి భృగోర్నిశ్చయః॥

అథ తృతీయపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయం దర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయ పునరేవ వరుణం పితరముపససార। అధీ

హీ భగవో బ్రహ్మేతి తగ్ం హోవాచ। తపసా బ్రహ్మ
విజిజ్ఞాసస్వ। తపో బ్రహ్మేతి స తపోఽతప్యత స త
పస్తప్త్వా మనో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్। మనసో హ్యేవ
ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే మనసా జాతాని జీ
వంతి మనః ప్రయంత్యభి సంవిశంతీతి।

ఇతి ప్రాణస్య జడత్వాద్బ్రహ్మత్వమయుక్తం। విజ్ఞానం బ్రహ్మ ప్రజ్ఞానం
బ్రహ్మ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ ఆనందో బ్రహ్మేత్యాదౌ బ్రహ్మణశ్చేతన
త్వం ప్రత్యయతే। మనశ్చ జ్ఞానశక్తిత్వాచ్చేతనం జన్మాదికారణత్వలక్షణం చ
మనసి విద్యతే। యథా పూర్వత్ర గర్భే ప్రాణప్రవేశస్య దేహోత్పత్తినిమి
త్తత్వముక్తం తథా ప్రాణప్రవేశోఽపి మనోఽధీనతయా ప్రశ్నోత్తరవాక్యయో
రాథర్వణికైరామ్నాయతే। కథమాయాత్యస్మిం చ్ఛరీర ఇతి గార్గ్యస్య ప్రశ్నః
మనోకృతేనాయాత్యస్మిన్ శరీర ఇతి పిప్పలాదస్యోత్తరం। మనోకృతో మనఃకృ
త ఇతి ఈదృశం దేహం ప్రవిశామీత్యేవంవిధో మరణకాలీనకర్మప్రేరితః మన
సి జాయమానస్సంకల్పో యస్తేన సంకల్పేన పూర్వదేహావసానజనితేన తత్ర
త్యః ప్రాణోఽస్మిన్ భావిశరీరే సమాయాతి। అయమర్థస్తస్యామేవ శ్రుతౌ
విస్పష్టమామ్నాయతే। ఇంద్రియైర్మనసి సంపద్యమానైర్యశ్చిత్తేనైష ప్రా
ణ ఆయాతి। ప్రాణస్తేజసా యుక్తః స ఆత్మనా యథా సంకల్పితం లోకం న
యతీతి మరణకాలే మనసి వృత్తిలయం ప్రాప్నువద్భిర్వాగాదీంద్రియైః సహి
తో జీవో యస్మిన్ భావిదేహే చిత్తవృత్తియుక్తో భవతి తేన భావిదేహవిషయ
జ్ఞానేన సహైష జీవః ప్రాణమాయాతి। ప్రాణప్రధానో భవతి। స చ ప్రాణ
స్తేజసా భావిదేహలక్షణయుక్తో లింగదేహం సర్వం జీవాత్మనా సహ సంక
ల్పానుసారిణం లోకం ప్రాపయతి। తత్ర దృష్టాంతో బృహదారణ్యకే స
మామ్నాతః। తద్యథా। తృణజలూకా తృణస్యాంతం గత్వాఽన్యమాక్రమమా
క్రమ్యాత్మానముపసంహరతీత్యేవమేవాయమాత్మేదం శరీరం నిహత్యా
విద్యాం గమయిత్వాఽన్యమాక్రమమాక్రమ్యాత్మానముపసంహరతి అస్యా

యోఽనర్థః । తృణేషు సంచరంతీ జలూకా తృణాగ్రం ప్రాప్య ప్రథమం ముఖేన తృణాంతరముపలభ్య తతః పృష్ఠభాగం తృణాంతరే నయతి । తథా జీవాత్మా మరణకాలే స్వకీయత్వాభిమానపరిత్యాగేనేదం వర్తమానశరీరమవిద్యాం గమయిత్వా స్వచైతన్యరాహిత్యమాపాద్య మనసా దేహాంతరం భావయిత్వా కృత్స్నలింగదేహవిశిష్టం స్వాత్మానం దేహాంతరం నయతి । తస్మాద్దేహవిశిష్టాః ప్రాణినో మనసా జాయంతే యథా లోకే కృషివాణిజ్యాదేర్జీవనోపాయస్య మనసా విచార్య సంపాద్యత్వాన్మనసో జీవనహేతుత్వం । ఉక్తరీత్యా మనసాఽభిమానపరిత్యాగేన మరణాల్లయహేతుత్వం చ । తస్మాల్లక్షణసద్భావాన్మనసో బ్రహ్మత్వం నిశ్చితం॥

అథ చతుర్థపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయం దర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయ పునరేవ వరుణం పితరముపససార । అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి తꣳహోవాచ తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ । తపో బ్రహ్మేతి స తపోఽతప్యత స తపస్తప్త్వా విజ్ఞానం బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్ । విజ్ఞానాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే । విజ్ఞానేన జాతాని జీవంతి విజ్ఞానం ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి

మనసశ్చక్షురాదికరణత్వేన కర్తృపారతంత్ర్యాన్న బ్రహ్మత్వం యుక్తం। విజ్ఞానస్య కర్తృత్వం విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి స్పష్టమామ్నాతం। తల్లక్షణం చ తస్మిన్విజ్ఞానే సులభం। కర్మద్వారా దేహోత్పత్తిహేతుత్వాత్। యత్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే। పుణ్యో వై పుణ్యేన కర్మణా భవతి పాపః పాపేనేత్యాదిశ్రుతేః। లౌకికకృష్యాదేః కర్తృత్వేన జీవనహేతుత్వం మరణకారణయుద్ధాదిప్రవృత్త్యా లయహేతుత్వం చ తస్మాల్లక్షణలక్షితస్య విజ్ఞానస్య బ్రహ్మత్వం యుక్తం

అథ పంచమపర్యాయే సంపన్నం నిశ్చయం దర్శయతి॥

తద్విజ్ఞాయ పునరేవ వరుణం పితర ముపససార।
అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి తగ్ంహోవాచ। తప
సా బ్రహ్మవిజిజ్ఞాసస్వ తపో బ్రహ్మేతి। సతపోతప్య
త । సతపస్తప్త్వా। ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్।
ఆనందాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే। ఆనం
దేన జాతాని జీవంతి । ఆనందం ప్రయంత్యభి సంవి
శంతీతి ।

కర్తృత్వస్య క్లేశాత్మకత్వాన్న విజ్ఞానస్య బ్రహ్మత్వం యుక్తం । కిం చాన్నాదివిజ్ఞానాంతానాం చతుర్ణామపి న సర్వభూతోత్పత్తిహేతుత్వమస్తి। ఆకాశాదిభూతానామన్నాదిభ్యో భౌతికేభ్యో జన్మాసంభవాత్। ఆనందస్యతు క్లేశరహితత్వాత్ సరూపత్వేన సర్వాభీష్టతయా పరమపురుషార్థత్వాదాకాశాదిసర్వభూతకారణత్వాచ్చ బ్రహ్మత్వం ముఖ్యమేవ సంభవతి తతస్యానందస్య స్వరూపం ఛందోగా ఆమనంతి। యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తి । భూమైవ సుఖమితి ద్వౌహి పదార్థౌ భూమాల్పం చేతి । తత్ర బహోర్భావో భూమేతి వ్యుత్పత్తేర్బాహుల్యాత్మకోయః పదార్థః తదేవ సుఖం । నతు భూమ్నో విపరీతే అల్పే పదార్థే సుఖమస్తి। అల్పపదార్థే సుఖం నాస్తీత్యర్థః । భూమా తత్సుఖం భవత్యేవ । తయోర్భూమాల్పయోర్లక్షణభేద స్తత్రైవామ్నాతః । యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి స భూమా । అథ యత్రాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతి తదల్పమితి । అన్యో ద్రష్టా స్వాతిరిక్తమన్యద్ద్రష్టవ్యం పశ్యతీత్యాదయస్త్రిపుట్యో యస్మిన్నద్వైతపదార్థే న సంతి । సోయమద్వైతపదార్థో భూమా। త్రిపుటీరూపం ద్వైతం యస్మిన్ జగత్యస్తి తజ్జగదల్పం । తయోర్భూమాల్పయోర్నిత్యత్వానిత్యత్వే చ తత్రైవామ్నాయేతే। యో వై భూమా తదమృతం అథ యదల్పం తన్మర్త్యమితి ద్వైతావస్థయోర్జాగ్రత్స్వప్నరూపయోర్దుఃఖమేవ ప్రాయేణానుభూయతే । యదికశ్చిత్కదాచిత్సుఖం స్యాత్తదపి సు

సుఖంసాధనప్రయాసతారతమ్య వినాశిత్వదోషైరుపేతత్వాద్దుఖమేవ। త
దుక్తంశ్రేయోమార్గకారైః । ఇహబతదుర్లభలాభాస్సుఖలేశాభంగినః
శరీరభృతాం । తేపిచదుఃఖాయాతో దుఃఖానిపునస్తతో దుఃఖాని అనేనాభి
ప్రాయేణనాల్పేసుఖమస్తీత్యుక్తం । అద్వైతావస్థయోస్తుసుషుప్తి సమా
ధ్యోస్సుఖమేవస్వప్రకాశమవతిష్ఠతే । నచతస్యదుఃఖాభావత్వంశంకనీయం।
అభావస్యస్వప్రకాశత్వాసంభవాత్ । ప్రమాణేనవినాభాస మానత్వా
త్స్వప్రకాశత్వం। నఖల్వద్వైతంప్రమాణేనతథాప్రమీయతే । తథాసతి
ద్వైతాపత్త్యా సుషుప్తిభంగప్రసంగాత్ । భాసమానత్వం విప్రతిపత్త్య
భావాదవగంతవ్యం। యథాజాగ్రత్స్వప్నౌ విప్రతిపత్తిమకృత్వా జనోభ్యు
పగచ్ఛతి। తథాసుషుప్తిసమాధీఅపి అవిప్రతిపత్త్యాభ్యుపగచ్ఛత్యేవ।తస్మా
త్సాధనమంతరేణభాసమానాయాస్స్వప్రకాశత్వాదద్వైతస్యనదుఃఖా
భావత్వం । విషయలాభవత్సుషుప్తిసమాధ్యోః ప్రీతివిషయత్వాదద్వైతం
సుఖరూపం । సర్వేపిజనాః అసతికర్తవ్యాంతరే సౌషుప్తంసుఖంకాంక్షం
తఃశేరతే। తత్త్వజ్ఞానినశ్చస్వసుఖాభిలాషేణైవనిర్వికల్పకసమాధింకుర్వంతి।
ఉభయేపిజనాఉత్తరకాలేసుఖమహమస్వాప్సంసుఖమహం సమాహితవా
నస్మీతి తత్సుఖమనుస్మరంతిఆభ్యాంసుషుప్తిసమాధిదృష్టాంతాభ్యాంద్వైత
సృష్టేః ప్రాచీనమద్వైతం సుఖమిత్యవగంతవ్యం। తస్మాదద్వైతరూపా
దానందాదేవఇమాన్యన్యాన్యాకాశాదీనిహిరణ్యగర్భాదీనిచద్వైతరూపా
ణిభూతాన్యుత్పద్యంతే।నన్వద్వైతాద్వైతరూపసృష్టిప్రళయౌఅహోరా
త్రవత్క్రమేణపునఃపునఃపర్యావర్తేతే ।తథాసతి ఏకస్యవస్తునఃపరస్పరవిరు
ద్ధరూపద్వయాసంభవాదేకస్యస్వాభావికత్వం ఇతరస్యాగంతుకత్వం వక్త
వ్యం । తత్రకింస్వాభావికమితిచేదద్వైతమితిబ్రూమః । తస్యాద్వైతస్య
నిరపేక్షత్వాత్స్వాభావికత్వం సిద్ధత్వేనయుక్తం। సాధననైరపేక్ష్యంచా
ద్వైతస్య సుషుప్తౌసంప్రతిపన్నం । ద్వైతరూపంతుజాగరణమింద్రియవి
షయాదిబహుసాధనాపేక్షం । తస్మాత్స్వాభావిక అద్వైతరూపఆనందః

జగత ఆగంతుకస్యాద్వైతరూపానందస్యోపాదానం । యథాలోకేసముద్ర ఏకః ఫేనతరంగబుద్బుదాదీనామనేకేషాముత్పత్తిస్థితిలయహేతుస్తద్వత్త దేతజ్జగత్కారణత్వ లక్షణలక్షితం అద్వైత మానందరూపం బ్రహ్మైకాగ్ర్యలక్షణేన తపసాభృగుస్సాక్షాత్కృతవాన్ । తస్మాత్తదేవ తపోముఖ్యంసాధనం । తస్యచైకాగ్ర్యరూపస్యపరమతపసస్సంపాదనాయ బహుధోపాయాః పాతంజలయోగశాస్త్రేషుపఠితాః । యథోక్తాగార్గ్యాఖ్యాయికాయాంజగత్కారణత్వేనవిచారితస్య బ్రహ్మణ ఆనందరూపస్య సాక్షాత్కారేచిత్తైకాగ్ర్యరూపంతపోంతరంగం సాధనమిత్యుక్తం ॥

అన్నాదిభ్యోవిజ్ఞానాంతేభ్యశ్చతుర్భ్యోతిరిక్తమానందరూపంయథాతత్వం తథానందాదప్యధికం తత్వాంతరమితి శంకాంవారయితుంవిద్యాముపసంహరతి॥

సైషాభార్గవీ వారుణీవిద్యాపరమేవ్యోమన్ప్రతిష్ఠి
తా ఇతి

తచ్ఛబ్దేనశ్రుత్యంతరప్రసిద్ధిరుచ్యతే। బ్రహ్మాదేవానాంప్రథమస్సంబభూవ విశ్వస్యకర్తాభువనస్య గోప్తా । సబ్రహ్మవిద్యాంసర్వవిద్యా ప్రతిష్ఠామథర్వాయజ్యేష్ఠపుత్రాయప్రాహేత్యాదిశ్రుతిః । కించ ఋగ్వేదశ్రుత్యంతరం । ప్రజాపతిస్సర్గాణామగ్రసంబభూవ । జగత్కర్తా।జగత్పాలయితా । నియంతాజగద్ధాతాగ్రే మనసస్సృజాతా ప్రజాదృష్ట్వావిస్మయం సంప్రపన్నః । నవిరక్తాభిః ప్రజాభిః పూర్వత్వైజగత్సర్వం విచార్య మనసాసర్వా ఏవజాతాః । ఏతైస్సకార్యం కిమితిప్రయోజనంపతేషాం విద్యామభిదదామియస్మాత్ సబ్రహ్మతత్వం వేదశాస్త్రాదిమూలం సర్వజ్ఞానం భక్తివైరాగ్యహేతుం సర్వాధారం సర్వమయం స్వశక్తింస్వానుస్యూతం సర్వవిశేషశూన్యం సర్వేశ్వరం సర్వజగత్ప్రతిష్ఠం అథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయప్రాహ । ఇత్యాదికాశ్రుతిశ్చ। అథాశ్వలాయనోభగవంతంపరమేష్ఠినంపరిసమేత్యోవాచ అధీహిభగవన్బ్రహ్మవిద్యాం వరిష్ఠామిత్యాపరా

శ్రుతిః । అపరాఅన్యాఋగ్వేదశ్రుతిశ్చ ॥ అథ సనత్కుమారో భగవంతం చతుర్ముఖం స్వయంభువం పరమేష్ఠినం పరిసమీక్ష్య దృష్ట్వైవ తత్త్వా కాంతింత స్యోగ్రరూపాం దృష్ట్వా దృష్ట్వా సంశయం ప్రాప్య మేకం త్యక్త్వా కాంతిజేనరూపేణ ప్రాప్తా తద్వాక్యం శ్రుత్వా హర్షణపృష్టస్సమేధా ఉవాచ తస్మై స్వస్వరూపం విచింతయత బ్రహ్మవిద్యయా ఏవమమ కాంతిః ప్రరూఢా తస్యాః పరం నాస్తి విచిత్రవస్తు । తచ్ఛ్రుత్వా సనత్కుమారో నతివిశేషం కృత్వా తామేవ దహ ప్రభో హి । తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యం సంవిరూఢమాద్యం తేషాం జ్ఞానే బుద్ధిరేషా ప్రతిభాతస్మాత్తాం వై ప్రదదామి సమ్యంగ్మోక్షోపాయం భక్తివైరాగ్యహేతుం తేనైవపృష్టస్స భగవాన్ కాలరూపస్తాం బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం సనత్కుమారాయ జ్ఞానశుద్ధ్యర్థమేకాం ప్రోవాచ । తస్మై జ్ఞాననిష్ఠాయ భక్తాయేతి । అథర్వశాఖాయాం విద్యేత ఇతి ఏతచ్ఛబ్దఏకాగ్రచిత్తజన్యానుభవప్రసిద్ధిమాచష్టే । భృగుణాలబ్ధా భార్గవీ । వరుణేన ప్రోక్తా వారుణీ తాదృశీ విద్యా పరమే వ్యోమ్ని బ్రహ్మతత్త్వే ప్రతిష్ఠితా పరిసమాప్తా । తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి యచ్ఛ్రుతం తదేవ తత్ పరమం వ్యోమ । ఏతస్మిన్నుఖల్వక్షరే గార్గ్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి । యదవ్యాకృతం శ్రుతం తదేతన్మధ్యమం వ్యోమ ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్నితి శ్రుతమవినశ్వర సృగాదికల్పనాధిష్ఠానం సత్యాదిప్రతిపాద్యం యద్బ్రహ్మతత్త్వం తదేతదుత్తమం వ్యోమ । న హ్యేతస్మాదధికం కించిద్వ్యోమాస్తి । తథాచ శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి । ఏతజ్జ్ఞేయం నిత్యమేవాత్మసంస్థం నాతః పరం వేదితవ్యం హి కించిదితి । తస్మాదస్మిన్ బ్రహ్మణి విద్యా సమాప్తా । ఏకాగ్రచిత్తస్యోత్తమాధికారిణః సేయం విద్యా సులభా ॥

యత్తు సాంసారికఫలకామనయా చంచలచిత్తస్తస్య తత్ఫలసాధనోక్తివ్యాజేన చిత్తైకాగ్ర్యహేతుముపాసనం విధత్తే.

య ఏవం వేద ప్రతితిష్ఠతి । అన్నవానన్నాదో భవతి
మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన మ

హాన్కీర్త్యా । అన్నం న నిన్ద్యాత్ । తద్వ్రతమితి.

ఏవంశబ్దం ప్రకృతం పరామృశతి । అన్నం బ్రహ్మేత్యాగభ్యానందో బ్రహ్మేత్యంతం ప్రకృతం। తత్ర పర్యాయపంచకే బ్రహ్మవిజ్ఞానం ప్రత్యన్నస్య ప్రథమద్వారత్వాత్ తస్మిన్ప్రతీకే బ్రహ్మదృష్టిం విధత్తే । యః పుమాన్ అన్నం బ్రహ్మేత్యుపాస్తే । స పుమానన్నవాంశ్చల్యారాహిత్యేన ప్రతిష్ఠితో భవతి । కించ ప్రభూతాన్నయుక్తస్తదన్నమత్తుం సమర్థో రోగరహితో భవతి । పుత్రపౌత్రాది ప్రజయా గవాశ్వాదిపశుభిర్వేదశాస్త్రాభ్యాసరూపేణ బ్రహ్మవర్చసేన తద్గోచరరూపేణ జ్ఞానేన తద్విషయజనితకీర్త్యా చ సమృద్ధో భవతి । యస్మాదన్నేన ద్వారభూతేన ఉపాసితేన బ్రహ్మజ్ఞానం లభతే । తస్మాదయముపాసకో గురువిద్యాన్నాని న నిన్ద్యాత్ । తద్వ్రతమితి । తదేతదనిందనమస్యోపాసకస్య వ్రతం । నియమేన సంపాదనీయం । తదతిక్రమే సత్యుపాసనమంగవికలం స్యాత్॥

అథోపాసనాంతరం విధాతుం ఉపాస్యం దర్శయతి॥

ప్రాణో వా అన్నం । శరీరమన్నాదం । ప్రాణే శరీరం
ప్రతిష్ఠితం । శరీరే ప్రాణః ప్రతిష్ఠితః । తదేతదన్న
మన్నే ప్రతిష్ఠితమితి.

యథా శరీరస్యాంతరే భుక్తమన్నమవతిష్ఠతే తథా శరీరమధ్యేఽవస్థానాత్ప్రాణ ఏవాన్నం । మధ్యవర్తినస్తస్య ప్రాణరూపస్యాన్నస్య ధారణాచ్ఛరీరమన్నాదం । భోక్తృరూపం । గృహమధ్యవర్తిస్తంభవద్దేహమధ్యవర్తి ప్రాణస్య దేహధారకత్వాత్ప్రాణే శరీరం ప్రతిష్ఠితం భవతి। ప్రాణస్య దేహధారకత్వం ప్రాణసంవాదే శ్రూయతే । అహమేవైతమాత్మానం పంచధా ప్రవిభజ్యైతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామీతి । శరీరస్య ప్రాణధారకత్వం ప్రత్యక్షం । తదేతత్ప్రాణశరీరయోరన్యోన్యధారకత్వం చింతనీయం । కించ ప్రాణస్య దేహాంతరవస్థానేనాన్నత్వం పూర్వముక్తం। దేహస్యాన్నకార్యత్వాదన్నత్వం తథా సత్యుభయోరన్నత్వాత్తత్పూర్వోక్త

రీత్యా పరస్పరాధారకత్వా చ్చాన్న మేవాన్నే ప్రతిష్ఠితమితి చింతనీయం॥

ఉపాస్యమన్నం ప్రాణమభిధాయ తదుపాసనం విధత్తే॥

> సయ ఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి । అన్నవానన్నాదో భవతి। మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన । మహాన్కీర్త్యా। అన్నం న పరిచక్షీత । తద్వ్రతమితి.

పూర్వవద్వ్యాఖ్యేయం.

అన్నం న పరిచక్షీత.

న పరిహరేత్॥ అథాన్నమూపాసనం దర్శయతి.

> ఆపో వా అన్నం జ్యోతిరన్నాదం। అప్సు జ్యోతిః ప్రతిష్ఠితం। జ్యోతిష్యాపః ప్రతిష్ఠితాః। తదేతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితమితి.

లోకేపి తాసామపాముదకానా ముదరాగ్నినా జీర్ణత్వా దపామన్నత్వం జ్యోతిషశ్చాన్నాదత్వం సిద్ధం । వృష్ట్యుదకే వైద్యుతాగ్నిదర్శనా ద్దేహసంతాపేన స్వేదదర్శనాచ్చ। జలజ్యోతిషోరన్యోన్యప్రతిష్ఠితత్వం। అత ఏవ పరస్పరాన్నత్వం॥

ఉపాసనం విధత్తే॥

> సయ ఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం వేద ప్రతితిష్ఠతి। అన్నవానన్నాదో భవతి మహాన్భవతి ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేన మహాన్కీర్త్యా। అన్నం బహు కుర్వీత । తద్వ్రతమితి.

పూర్వత్ర వాక్యద్వయే భోజనకాలే ప్రాప్త మన్నమసమ్యక్త్వ బుద్ధ్యా న పరిహరణీయమిత్యుక్తం । ఇహ తు అతిథిభ్యో దూరస్థేభ్యస్సమీపస్థేభ్యశ్చావిచారేణైవ విద్యమన్నం దాతుం బహు సంపాదన ముచ్యతే॥

పునరప్యన్నముపాస్యం దర్శయతి॥

పృథివీవా అన్నం । ఆకాశోన్నాదః। పృథివ్యామా
కాశః ప్రతిష్ఠితః । ఆకాశే పృథివీప్రతిష్ఠితా। తదేత
దన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితమితి.

అధస్తాదుపరిష్టాచ్చ వర్తమానస్యాకాశస్య మధ్యే వర్తమానత్వాత్పృథివ్యా అన్నత్వం । ఆకాశస్య చాన్నాదత్వం । ముగ్ధదృష్ట్యోపరిష్టాదాకాశోపలబ్ధేస్తయో రాధారాధేయభావః । విచారదృష్ట్యాత్వాకాశ ఆధారః । తయోః పరస్పరాన్నత్వం చింతనీయం॥

ఉపాసనంవిధత్తే.

స య ఏతదన్నమన్నే ప్రతిష్ఠితం । వేదప్రతితిష్ఠతి ।
అన్నవానన్నాదో భవతి మహాన్భవతి ప్రజయా పశు
భిర్బ్రహ్మవర్చసేన । మహాన్కీర్త్యా । న కంచన వస
తౌ ప్రత్యాచక్షీత । తద్వ్రతమితి.

నివాసార్థం స్వగృహే సమాగతం కమపి న నివారయేత్।
యథోక్తవ్రతనిర్వాహరూపం ఉపాయం ప్రసంగాద్విధత్తే.

తస్మాద్యయా కయా చ విధయా బహ్వన్నం ప్రాప్ను
యాత్ ఇతి.

తస్మాదభ్యాగతాయాతిథయే నివాసే దత్తే సతి అశనమపి దాతవ్యం। అన్యథా రాత్రావభ్యాగతాతిథేరన్నమదత్త్వా స్వయం భుంక్తే చేత్ప్రత్యవాయశ్రవణాత్ । ఏతద్వృఙ్క్తే పురుషస్యాల్పమేధసో యస్యానశ్నన్ వసతి బ్రాహ్మణో గృహ ఇతి । అతిథయే అన్నమదాతు రైహికాముష్మిక కృత్స్నకర్మఫలవర్జనమామ్నాయతే । తస్మాదన్నం దాతుం యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహాణాం మధ్యే యేన కేనాపి ప్రకారేణాన్న సమృద్ధిం సంపాదయేత్ । అతిథ్యన్నదానం వినా యాజనాదినా ద్రవ్యసంపాదనం చేదైహికాముష్మికసుఖం నాస్తీతి సర్వసిద్ధాంతః । తస్మాదభ్యాగతరక్షణార్థం సర్వప్రకారేణాప్యన్న సమృద్ధిం సంపాదయే దితి తాత్పర్యార్థః॥

అత్రాస్మిన్నర్థే శిష్టాచారం దర్శయతి.

అరాద్ధ్యస్మా అన్నమిత్యాచక్షత ఇతి.

యో గృహం సమాగచ్ఛతి తస్మా అభ్యాగతాయాన్నమరాధి సంపన్నమిత్యేవాన్నవంతో విద్వాంస ఆచక్షతే। న తు పరిహరంతి.

బహ్వన్నసంపాదనే యత్నాతిశయాయ దానాదాన విశేషఫల విశేషం దర్శయతి॥

ఏతద్వై ముఖతోఽన్నꣳ రాద్ధం। ముఖతోఽస్మా అన్న
ꣳ రాధ్యతే। ఏతద్వై మధ్యతోఽన్నꣳ రాద్ధం।
మధ్యతోఽస్మా అన్నꣳ రాధ్యతే। ఏతద్వా అంత
తోఽన్నꣳ రాద్ధం అంతతోఽస్మా అన్నꣳ రాధ్యతే। య
ఏవం వేదేతి.

లోకే యదన్నం స్వధర్మాదినా సంపాదితమస్తి ఏతదేవాన్నం ముఖతో రాద్ధం సిద్ధం। భవతి। ముఖ్యతీర్థక్షేత్రవిశేషే ముఖ్యకాలే తథా ముఖ్యకాలేఽపి సమారాధనవేళాయాం సంక్రాంత్యమావాస్యాదిరూపే దివసే ముఖ్యాయాభ్యాగతాయ వేదశాస్త్ర తదర్థానుష్ఠాన పరాయ ముఖ్యయావృత్త్యా శ్రద్ధాప్రణిపాత సత్కారసమ్యగ్దానాజ్యాభిఘరణాది రూపయా ముఖ్యేన దాత్రా సాత్త్వికేనాన్నం దత్తమిత్యర్థః। యద్వా ముఖ్యేనామస్నానాదిభోజనాంతమధ్యే సమాగతః పురుష ఇతి। సర్వశాస్త్రారాద్ధాంతః। ఏతత్సాత్త్వికదానం। భగవతోదాహృతం దాతవ్యమితి। యః పుమానేవం సాత్త్వికదానం వేదవిద్వాననుతిష్ఠతి। అసావన్నదాతా। జన్మాంతరే ముఖ్యక్రమేణైవాన్నం సంపద్యతే। ఏతద్వై మధ్యతోఽన్నꣳ రాద్ధం ఏతద్వా అంతతోఽన్నꣳ రాద్ధమిత్యేతద్వాక్యద్వయం రాజస తామసదాన పరత్వేన వ్యాఖ్యేయం। తదుభయం భగవతైవ దర్శితం। యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః। దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతం। అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే। అసత్కృతమవజ్ఞాతం

తత్త్వమసముదాహృతమితి । ఫలవాక్యమపిత దనుసారేణవ్యాఖ్యేయం। ఉపాసనాంగభూతేనవ్రత ప్రసంగేన దానానుసారిఫలవిశేషోభిహితః॥

అథోపాసనాన్యేవకాని చిద్విధత్తే॥

క్షేమ ఇతివాచి । యోగక్షేమఇతి। ప్రాణాపాన
యోః కర్మేతిహస్తయోః గతిరితిపాదయోః।విము
క్తిరితిపాయౌ । ఇతిమానుషీః సమాజ్ఞా ఇతి.

యద్వాగింద్రియరూపం ప్రతీకమస్తితస్మిన్ప్రతీకె బ్రహ్మక్షేమరూపేణావస్థితమిత్యుపాసీత । క్షేమోనామరక్షణం । ప్రాణాపానయోరుచ్ఛ్వాస నిశ్వాసరూపయోః ప్రతీకయోః క్రమాద్యోగరూపేణ క్షేమరూపేణచ బ్రహ్మావస్థితం । అప్రాప్తస్యధనాదేః ప్రాప్తిర్యోగః । ప్రాప్తస్య పరిరక్షణం క్షేమః। కర్మశబ్దేనహోమయుద్ధాదివ్యాపారోవివక్షితః। బ్రాహ్మణస్యహస్తయో హోమాదివ్యాపారః। క్షత్రియస్యహస్తయోర్యుద్ధాది వ్యాపారః । వైశ్యస్యపాణ్యోర్యో క్రయవిక్రయాదిరూపవ్యాపారః। శూద్రస్యహస్తాం ఘ్యోశ్ఛేదనకర్షణవిలేఖన ఘట్టనాదివ్యాపారః। అన్యత్రాష్టాదశసుజాతిషుతత్తత్సాత్రాపిజాత్యనుసారేణ యథాయోగ్యంద్రష్టవ్యం । ఈదృశం కర్మరూపేణహస్తయోః ప్రతీకయోః బ్రహ్మోపస్థితం । గమనరూపేణపాదయోః ప్రతీకయోః బ్రహ్మావస్థితం। మలవిమోచనరూపేణ పాయుద్వారెప్రతీకె బ్రహ్మాస్తీత్యేవముక్తాః । క్షేమఇతివాచీత్యేవమాదికాః విముక్తిరితిపాయావిత్యంతాః మానుషీర్మనుష్యదేహావయవేషు సంపాదితాస్సమాజ్ఞా ఉపాసనాః సమ్యగాసమంతాన్నిష్పాద్యమానాః ధ్యాక్రియాస్సమాజ్ఞాః । బహువచననిర్దేశాదేకైకా పృథగుపాసనేత్యవగమ్యతే॥

ఉపాసనాంతరం విధత్తే॥

అథదైవీః । తృప్తిరితివృష్టౌ । బలమితి విద్యుతి ।
యశ ఇతిపశుషు । జ్యోతిరితినక్షత్రేషు । ప్రజాతిర

మృతమానంద ఇత్యుపస్థే । సర్వమిత్యాకాశ ఇతి.

అథ మనుష్యావయవగతపంచోపాస్తికథనానంతరం దైవీర్దేహవ
శరీరగతా ఉపాసనా కథ్యంతే । వృష్ట్యభిమానిదేవతాయాం తృప్తిరూపే
ణ బ్రహ్మావస్థితం । విద్యుద్దేవతాయాం బలరూపేణ బ్రహ్మావస్థితం । పశు
దేవతాసు యశోరూపేణ బ్రహ్మావస్థితం । నక్షత్రదేవతాసు జ్యోతిరూపేణ
బ్రహ్మావస్థితం । ప్రజాపతిః పుత్రోత్పాదనం అమృతం యోషితా సహక్రీ
డా । ఆనందః గుహ్యేంద్రియజన్యః పరకీయావయవసంయోగరూపో వ్యా
పారః । అనేనరూపత్రయేణోపస్థాభిమానిదేవతాయాం బ్రహ్మావస్థితం ।
త్రయస్య పూర్వోక్తస్య ప్రజాత్యమృతానందరూపస్య గుహ్యేంద్రియ విష
యత్వం కౌషీతకిన ఆమనంతి । ప్రజ్ఞయోపస్థం సమారుహ్య ఉపస్థేనానం
దం రతిం ప్రజాతిం చాప్నోతీతి । భూతభౌతికరూపం యజ్జగదస్తి తేన సర్వే
ణ రూపేణాకాశాభిమానిదేవతాయాం బ్రహ్మావస్థితం । ఏతేషు క్షేమ ఇతి
వాచీత్యేవమాదిషూపాసనేషు యథోక్తోపాసనాఫలం ద్రష్టవ్యం । తం య
థా యథోపాసతే తదేవ భవతీతి శ్రుతేః । యం యం వాపి స్మరన్భావముపా
స్తే యో నరశ్శుచిః । తం తమేవైతి కౌంతేయ సదా తద్భావభావిత ఇతి । స్మృ
తేశ్చ । కించ । యావజ్జీవం యచ్చ వస్తూపాస్తే సర్వదా శుచిర్ధ్యాయన్ మన
సి నిశ్చేష్టస్తదేవ ప్రతిపద్యతే । లోకే క్రిమిస్స్వజాతీయం కర్మత్యక్త్వా ఽనన్య
ధీర్భృంగగీతం శృణ్వన్స్వరన్యథా భ్రమరకీటవదితి॥

ఏతచ్ఛ్రుతిస్మృత్యర్థమేవాభిప్రేత్యకాని చిత్ఫలవిశేషసహితాన్యు
పాసనాని దర్శయతి॥

తత్ప్రతిష్ఠేత్యుపాసీత । ప్రతిష్ఠావాన్భవతి । తన్మ
హ ఇత్యుపాసీత । మహాన్భవతి । తన్మన ఇత్యుపా
సీత । మానవాన్భవతి । తన్నమ ఇతిత్యుపాసీత ।
నమ్యంతేస్మై కామాః । తద్బ్రహ్మేత్యుపాసీత ।
బ్రహ్మవాన్భవతి । తద్బ్రహ్మణః పరిమర ఇత్యు

పాసీత । పర్యేణమ్రియంతే ద్విషంతః సపత్నాః।
పరియేఽప్రియాభ్రాతృవ్యా ఇతి.

తద్బ్రహ్మప్రతిష్ఠాస్థితిహేతురిత్యుపాసీనోజనః। అశనాచ్ఛాదనాది జీవనస్థితిహేతుమాన్భవతి । మహోమహత్వగుణోపేతం । మహాన్ధనాదిభి స్సమృద్ధః । మనోమనన శక్త్యుపేతం । మానవాన్ । మననశక్తిమాన్భవతి । నమోనమనం నమనేనవశీకరణోపేతం । అస్మై ఉపాసకాయ కామోపభోగానమ్యంతే । స్వాధీనాభవంతి । బ్రహ్మవేదః । బ్రహ్మవాన్ స్వాధీనవేదః । బ్రహ్మణః బ్రాహ్మణస్య పరమరః పరితో వర్తమానస్య ద్విషస్య శత్రోరితియావత్ । మృత్యురూపం ఫలసాధనం । ఏనంపరి తీత స్యోపాసకస్య పరితో వర్తమానాస్సంతో ద్వేషం కుర్వంతో శత్రవోమ్రియంతే ఏతద్ద్వేషమకుర్వంతోప్యప్రియా భ్రాతృవ్యాస్తథావిధా అపిశత్రవః । పరితోమ్రియంతే।

యథోక్తోపాసనైరస్మిన్జన్మని జన్మాంతరేవా చిత్తైకాగ్ర్యంప్రాప్తస్యాయద్వేదనీయం యచ్చ వేదనఫలం తదుభయందర్శయతి॥

సయశ్చాయంపురుషే । యశ్చాసావాదిత్యేసఏకః।
సయఏవంవిత్ । అస్మాల్లోకాత్ప్రేత్య ఏతమన్న
మయమాత్మాన ముపసంక్రమ్య । ఏతంప్రాణ మ
య మాత్మాన ముపసంక్రమ్య । ఏతంమనో
మయమాత్మానముపసంక్రమ్య।ఏతంవిజ్ఞానమయమా
త్మానముపసంక్రమ్య। ఏతమానందమయమాత్మా
న ముపసంక్రమ్య । ఇమ ల్లోకాన్కామాన్నీకా
మరూప్యను సంచరన్ । ఏతత్సామగాయన్నాస్తే
ఇతి.

సయశ్చాయం పురుష ఇత్యారభ్య ఏతమానంద మయమాత్మాన ముపసంక్రమ్యేత్యస్యార్థః । పూర్వానువాకేభిహితోప్యత్ర నానావిధోపా

సనాసాధ్యస్య చిత్తైకాగ్ర్యరూపతపసః పరమపురుషార్థపర్యవసాయిత్వం దర్శయితుం పునరభ్యభిహితః । ఆనందమయకోశే బ్రహ్మపుచ్ఛమిత్యభిహితస్యాఖండైకరసస్యానందస్య స్వాత్మత్వేన సాక్షాత్కృతత్వాత్ప్రియమోదప్రమోదానందరూపేషు చతుర్షు కోశావయవేషు తథా పూర్వకోశేషు బంధహేతుషు సర్వేషు స్వాత్మత్వభ్రమస్య నిశ్శేషేణ పరిత్యక్తత్వాచ్చ అయం ముక్త ఏవ । తథాపి జీవత్యయమితి లోకైర్వ్యపదిశ్యతే । దేహేంద్రియాదీనాం సర్వైర్లోకైర్దృశ్యమానత్వాద్యతో లోకదృష్ట్యా జీవనాత్స్వదృష్ట్యా ముక్తత్వాచ్చాసౌ జీవన్ముక్తః । స పురుషః యథోక్తప్రకారేణాత్మానముపసంక్రమ్య యావద్దేహపాతమితరపురుషవదాస్తే । కిం కుర్వన్నాస్తే? కామరూపీ భూత్వా లోకానిమాననుక్రమేణ సంచరన్ కామత ఇచ్ఛాత అన్నమత్తీతి భోజ్యాభోజ్యప్రతిపాదకవిధినిషేధశాస్త్రాణి వర్జయిత్వా యతివర్తిత్వాద్యస్య కస్యాపి గృహే భుక్త్వా తథాచ స్మర్యతే । సార్వవర్ణికం భైక్షమాచరన్నుదరపాత్రేణేతి । నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధ ఇత్యుక్తత్వాచ్చ కామత ఇచ్ఛాతో రూపం వేషధారణమస్యాస్తీతి కామరూపీ । అవ్యక్తలింగా అవ్యక్తాచారా ఇతి జాబాలశ్రుతేః । ఇమే లోకాః కాశీ ద్వారవతీ మధురా మాయా కాంచ్యయోధ్యావంతీ ప్రదేశవిశేషాః హరిద్వారప్రయాగ బదరీ కేదార కామేశ్వరాది భూప్రదేశవిశేషాశ్చ తేషు తేషు క్రమేణ సంచరతీతి । న తు క్వచిద్గృహం కృత్వా నివసతి । అనికేతవాస్యప్రయత్న ఇతి జాబాలిశ్రుతేః । యద్వా బ్రహ్మాద్యాస్థావరాంతా యే ప్రాణినో మమ పూర్వాస్స్మృతాః ఇత్యేవముపదేశసాహస్రీయామభిహితేన ప్రకారేణ సర్వాత్మనిశ్చయేన సతి యే యే పురుషా యేషు యేషు లోకేష్వనుసంచరంతి । తత్సర్వం స్వకీయమిత్యేవ పరితుష్యన్నవతిష్ఠత ఇత్యర్థః । పునరపి కిం కుర్వన్నేతత్సామ గాయన్నేతదనంతరమేవ వక్ష్యమాణం సామగీత్యాత్మకం మంత్రం యద్వా సమత్వప్రతిపాదకమంత్రం సర్వేణ సమస్తేన సామ్నేకేషాం ఛాందోగ్యశ్రుతేః । సర్వదా నమస్తేన సామేత్యపి ఛాం

దోగ్ధ్యశ్రుతిః। గాయన్ సామవేదోక్తస్వరేణగీతింకుర్వన్ శిష్యాన్ప్రతి స్వకీయసర్వాత్మత్వప్రకటనం గానస్యఫలం॥

అథసామస్వరం దర్శయతి॥

హా౩వుహా౩వుహా౩వు అహమన్నమహమన్నమహమ
న్నం । అహమన్నాదో౽హమన్నాదో౽హమన్నా
దః । అహగ్గ్ శ్లోకకృదహగ్గ్ శ్లోకకృదహగ్గ్ శ్లోక
కృత్ । అహమస్మిప్రథమజా ఋతా౩స్య పూర్వం దే
వేభ్యో అమృతస్యనా౩భాయి। యోమాదదాతి స
యిదేవమా౩వాః । అహమన్నమన్నమదన్త
మా౩ద్మి। అహంవిశ్వంభువనమభ్యభవా౩మ్ సువర్న
జ్యోతీరితి.

అహోశబ్దస్యాశ్చర్యవాచకస్యాత్ర గీతార్థేవర్ణవికారేసతి హావుశబ్దోనిష్పద్యతే । అతిశయద్యోతనార్థాత్రిరావృత్తిః । పూర్వం దేహమాత్రవర్తినోమమ గురుప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానమాత్రేణ బ్రహ్మస్వరూపతా ప్రాప్తేతి యదస్తితదిదమత్యాశ్చర్యమిత్యర్థః । అహమన్నమిత్యాదినా సర్వాత్మకత్వానుభవః ప్రకటీక్రియతే । యద్యదన్నం వ్రీహియవగోధూమాదినిష్పాద్యం తత్సర్వమహమేవ । తస్మిన్నన్నే నామరూప విభాగస్య మిథ్యాత్వాత్ । అధిష్ఠానభాగస్య సచ్చిదానన్దరూపవస్తునో మత్స్వరూపత్వాత్ । ఏవమహమన్నాద శ్లోకకృతావపిద్రష్టవ్యౌ । బ్రాహ్మణక్షత్రియగవాశ్వాది శ్చేతనోన్నాదః । శ్లోకశబ్దస్సంఘాతవాచీ । పద్యవాచీవా। సైన్యాదిరూప సంఘంకరోతి । సంపాదయతీతి । శ్లోకకృద్రాజాదిః । యద్వా । కావ్యాదిగ్రంథేషు పద్యంకరోతీతిశ్లోక కృద్వాక్। అత్రకృత్స్నాన్నకృత్స్నభోక్తృకృత్స్నవిద్వత్సంగ్రహార్థం వాక్యేషువీప్సా । తత్రాప్యేతత్సర్వాత్మకత్వమవశ్యంలోకే ధనాగ్రహణేసత్య ఇవవిశ్వాసోత్పాదనార్థా త్రిరుక్తిః । తస్యాశ్చవిశ్వాసహేతుత్వంలోకే వేదేచప్రసిద్ధం । త్రిశ్శపథ

యామ్యహమితిలోకప్రసిద్ధిః । త్రివృత్త్వాహి దేవా ఇతివైదికప్రసిద్ధిః । ఋతాస్యఋతస్య బ్రహ్మణః ప్రథమజాః ప్రథమకార్యభూతోయోఽస్మి హిరణ్యగర్భః । హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధః । సోఽప్యహమస్మి హిరణ్యగర్భకల్పనాధిష్ఠానత్వాద్దేవేభ్య ఇంద్రాదిభ్యః పూర్వమేవాహమస్మి। ఇంద్రాదీనామాత్మనా సృష్టత్వాత్ సాచసృష్టిర్బృహదారణ్యకే పఠ్యతే । తచ్ఛ్రేయోరూపమత్యసృజత క్షత్రం యాన్యేతాని దేవతాక్షత్రాణీంద్రోవరుణస్సోమో రుద్ర ఇత్యాదిః । అమృతస్య మోక్షస్య చక్రనాభివదాశ్రయోఽస్మి । యథారథచక్రస్యనాభిః యథా అరాణాంనేమిశ్చాశ్రయః । తద్వదహమపి మోక్షస్యాశ్రయః । తరతిశోకమాత్మవిదిత్యాత్మజ్ఞానేనముక్తిశ్రవణాత్ । య ఆచార్యోమామేవంవిధం పరమాత్మానం దదాతి శిష్యేభ్య ఉపదిశతి । సఇత్స ఏవాచార్య ఏవముక్తప్రకారేణ పరమాత్మతాం బోధయిత్వా శిష్యానవతి । అథవాయః పుమానుదారః సన్మామత్తుం అన్నరూపం బ్రాహ్మణాదిభ్యోదదాతి । సఇత్సఏవ అన్నస్య దాతాపురుషః బ్రాహ్మణాదిరూపమావాః వక్ష్యమాణప్రకారేణావతి । అన్నాత్ప్రాణాభవంతీత్యాదినాకార్య పరంపరామన్నజన్యా మామన్నాయ తస్మాదన్నం దదంత్సర్వాణ్యేతాని దదాతీతి యాజ్ఞిక్యాముపనిషది వక్ష్యతే । బోధయితవ్యః పరమాత్మరూపో కేవలాఘో భవతి కేవలాదీతి శ్రుతేః । భుంజతేతేత్వఘం పాపాయే పచంత్యాత్మకారణాత్ । ఇతిస్మృతేశ్చ । అహంవిశ్వంసర్వం భువనంలోకజాతం అభ్యభవం । అభిభూతవాన్ । ఈశ్వరస్వరూపస్సన్ ప్రళయకాలే సంహృతవానస్మి । సువశ్శబ్దస్స్వర్గస్థమాదిత్యముపలక్షయతి । నశబ్ద ఉపమార్థః । ఆదిత్యోయథా దీపాదినైరపేక్ష్యేణ స్వయమేవప్రకాశరూపః తద్వదేవాహమపి చక్షురాదనిరపేక్షః చైతన్యజ్యోతిరస్మి॥

అనేనసామ్నాప్రతిపాదితః । సర్వాత్మత్వానుభవః । కస్యఫలమిత్యాశంక్యాహ॥

యఏవంవేదేతి.

బ్రహ్మపుచ్ఛమితివాక్యేనోక్తం అఖండైకరసమానందమయమా త్మానంయః పుమానన్నమయాదిద్వారేణ సాక్షాత్కరోతి। తస్యైతత్ఫలం। యద్యపిసయఏవం విదితిఫలభాగ్విద్వాన్పూర్వమేవ నిర్దిష్టః । తథాపి వి దుష ఏవఫలంనే తరస్యావిదుషః । విదుషస్త్వవశ్యం ఫలంభవత్యేవేతి ద్వివిధనియమార్థం యఏవం వేదేతి పునరామ్నాతం । అనువాకార్థ ముప సంహరతి। ఇత్యుపనిషదితి। భృగుర్వై వారుణిరిత్యాది యఏవంవేదేత్యం తేన గ్రంథేనప్రతిపాదితా యేయంవిద్యాసేయం విద్యాశబ్దేన పరామృశ్య తే । సాచబ్రహ్మవిద్యా ఉపనిషచ్ఛబ్దవాచ్యా। తచ్ఛబ్దనిర్వచనంతు పూర్వ మేవ ప్రపంచితం । ఏషోపనిషత్సమాప్తేతివాక్యశేషః॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితే వారుణ్యుప

నిషద్వ్యాఖ్యానే తృతీయోనువాకః.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౧	౧	ఘత	అథ
	౨	పము	ముప
	౧౨	రుగు	గురు
	౧౫	సమ్యక్త్య	సమ్యప్చి
	౧౬	స్తత్చ	స్తుత్య
	౧౮	ముపాఖ్యానం	మాఖ్యానం
	౨౦	వాక్యత్య	వాక్యత్వ
౩	౨	త్యభిపాయః	త్యభిప్రాయః
	౨౧	బావాశ్చ	భావాశ్చ
౪	౨	త్మ్యక	త్మక
	౩	పూర్వ్యోత్తర	పూర్వోత్తర
	౧౫	పూర్వాం	పూర్వాః
౫	౪	త్యాదీవ	త్యాదిచ
	౭	సంబంధావాత్	సంబంధాభావాత్
	౧౪	వసునో	వస్తునో
	౧౮	ఖండంబ్రహ్మ	ఖండబ్రహ్మ
	౩	స్వరాః	స్వర్వాః
	౪	ఊార్మిషః	ఒార్మిషః
	౭	విరచితకా	విరచిత
	౯	వాక్యైరే	వాక్యైరేవ
౮	౨	ల్గిగ	లింగ
౯	౨౦	నిదిధ్యాస	నిదిధ్యాసన
	౨౪	మన్యన్వా	మన్యవ్యా
౦	౧౨	శాస్త్రర్థ	శాస్త్రార్థ
౧	౨	వృత	వ్యుద
	౧౮	మచ్ఛ	మధ్య
౨	౭	ఇత్మా	ఇత్యా
	౯	కూటసత్యం	కూటస్థత్వం
౩	౩	అపరత్యే	అపరత్వే
	౭	తటిస్థ	తటస్థ
	౧౮	తుత్వ	తుత్వం
	౨౧	క్రియాణాం చ	క్రియాణాం చ

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
	౨౦	దానేన	విదిమంత్రియు జైన దానేన
		అనశదస్యేం	
		క్రియతర్ప	
	౨౫	నివారితంభావ	
		తిబానేనతః	
౧౪		సానాశకనేతి	
		శ్రుతేః	
		తర్ప	దర్ప
	౧	ఐకాగ్రస్స	ఐకాగ్రస్య
	౩	గ్యరూపం	గ్ర్యరూపం
		కాగేణ	కాగ్ర్యేణ
	౧౦	తపశబ్దే	తపశ్శబ్దే
	౧౧	ధర్మో	ధర్మో
౧౬	౧	సైషిక	నైష్ఠిక
	౧౫	కష్ట	కష్టం
౧౭		వనస్పతత్వా	వనస్పవత్వో
౧౯	౭	తపసా	తపసో
	౨౫	అసా	అసావ
౨౦	౯	స్మనసా	న్మనసో
	౨౨	హూతుత్వం	హేతుత్వం
౨౧	౧౫	పుత్రత్రై	పున్నత్రై
౨౩	౩	త్వాం-ఁరణత్వ	త్వాత్కారణత్వ
	౭	నాధన	సాధన
	౯	చతుష్టయో	చతుష్టయే
	౧౦	తథాసంబా	తథానందా
	౧౯	పూర్వాతే	ప్రాక్యాతే
౨౪	౨౫	మెషినం	మెష్విరం
	౨౧	త్రమాధికారిణః	త్తమాధికారిణః
౨౫	౨౪	నన్నాద్రో	నన్నాదో
౨౬	౧౮	అవతిషతే	అవతిష్ఠతే
	౯	ఆధాన్నముపాసనం	ఆధాన్యముపాసనం
౨౮	౪	వరమానస్య	వర్తమానస్య

భృగువల్ల్యాం.

పుట	పంక్తి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౮	౫	దానాదావ	దానాదాన
	౮	గంబా	గం
౨౯	౨౧	ధ్యాక్రియా	ధ్యానక్రియా
౩౨	౨౫	నమస్తైన	సమస్తైన
౩౩	౯	మాహాః	మావాహాః
	౨౨	కృత్స్నవ	కృత్స్న౨
	౨౩	త్స్నర్నా	త్స్నర్నా

విజ్ఞాపన.

౧—తైత్తిరీయోపనిషత్తునందలి శిక్షావల్లీ, ఆనందవల్లీ, భృగు వల్లీ, అనెడి ప్రశ్నత్రయమునకు శ్రీవిద్యారణ్యకృత బృహద్వివరణము భక్తులగు సంస్కృత పరిజ్ఞానులకు బహూపయోగము సులభశైలిగ అ యించుచు తప్పులు లేకుండునటుల శోధించి అచ్చువేయించి బైండుచేయించి యివ్వబడును. వెల ప్రతికి ౧-రూ.

౨—భాగవత దశమస్కంధములోని శ్రుతిగీతలకు శ్రీధరీయమనెడు వ్యాఖ్యానముగాక శంకరానంద స్వామికృత వాక్యార్థ బోధిని యనెడు వ్యాఖ్యానము. అద్వైతాభిలాషకల సంస్కృత పరిజ్ఞాతలకు ముఖ్యగ్రంథము. వెల ప్రతికి ౧ అ.

పై గ్రంథములు వలయువారు యీక్రింద చిరునామాకు వ్రాసి ముందు సొమ్ముపంపిగాని వాల్యూపేయిబిల్ ద్వారాగాని తెప్పించుకొన వచ్చును.

గొర్తి-సూరయ్య,
నేదునూరు, అంబాజీపేటపోస్టు,
గోదావరిజిల్లా